ఆంధ్రుల చరిత్రము.

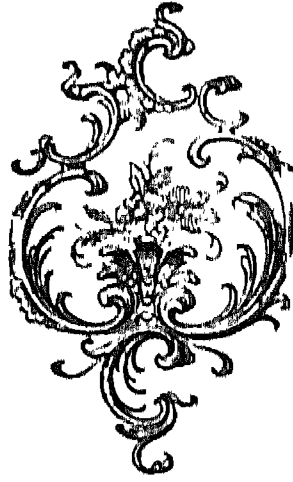
ప్రథమ భాగము.

పూర్వయుగము

ఇయ్యది

చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారిచే రచియింపఁబడినది.

మొదటి కూర్పు.

చెన్నపురి:

ఆనంద ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడెను.

1910.

వెల రు. ౧-౮-౦.

చిలుకూరి - వీరభద్రరావు.

Royal Patrons.

The Hon. The Maharaja of Bobbili, K.C.I.E.,

The Raja of Pithapuram,

The Raja of Munagala.

రాజపోషకులు.

ఆనరెబల్ బొబ్బిలి మహారాజాగారు,

కే. సి. ఐ. ఇ.

శ్రీ. పిఠాపురము రాజాగారు.

శ్రీ. మునగాల రాజాగారు.

సంపాదకీయభూమిక.

భరతఖండము యొక్క విశ్వాసార్హమైనట్టియు, సవిస్తరమైనట్టియు, చరిత్ర ప్రకటింపవలయునని విజ్ఞానచంద్రికామండలివారు దీక్షవహించియున్నారను సంగతి యందరికిని తెలిసిన విషయమే, కాని భరతఖండ చరిత్రము సంగ్రహముగ హిందూదేశకథాసంగ్రహ మను గ్రంథమూలమునఁ బ్రకటించినంతమాత్రమున సంతుష్టిఁజెందక, ఈ భరతఖండమందలి యొక్కొక దేశచరిత్రమును, విపులముగ వ్రాయించి ప్రకటింపవలయునని మండలివారు యత్నించుచున్నవారు. ఆంధ్రదేశచరిత్రము, కళింగదేశచరిత్రము, బంగాళాదేశచరిత్రము, గుజరాతుదేశచరిత్రము మహారాష్ట్రదేశచరిత్రము మొదలైన ఈఖండాంతర్గతములైన యన్ని దేశములచరిత్రము తెలుఁగువారికిఁ దెలియుట యావశ్యకము. అందు ఆంధ్రులకు ఆంధ్రదేశచరిత్ర మత్యంతావశ్యకము గదా.

* * * *

ఈ యాంధ్రదేశచరిత్రమాహాత్మ్యమునుగుఱించి గ్రంథకర్తగారే పీఠికయందు వివరముగ వ్రాసియున్నారు. కావున నేనధికము వ్రాయ నవసరము లేదు. కాని యొక్క విషయమునుగుఱించి యిచ్చటఁ గొంచెము వ్రాయవలసియున్నది. ఆంధ్రులు మిక్కిలిపురాతన కాలమున వైభవము లనుభవించిరి. అయినఁ జరిత్రజ్ఞానము లేనివారు కొందఱు మొదటనుండియు నాంధ్రులు వైభవశూన్యులేయని భ్రమపడి, మహారాష్ట్రులతోఁ దమయు

సంబంధము గలుపుకొనినయెడల తమ గౌరవము హెచ్చఁగలదని తలఁచి, మహారాష్ట్రులలోనుండి యాంధ్రులు పుట్టిరని యొక సిద్ధాంతముగల్పింపఁ జొచ్చిరి! కాని యితరులపేరు చెప్పుకొని బ్రతుకునంత హీనస్థితి మన కక్కఱలేదనియు, మహారాష్ట్రుల నుండి యాంధ్రులు పుట్టుటకుమాఱుగా, ఆంధ్రులనుండియే మహారాష్ట్రులు పుట్టినఁ బుట్టియుండవచ్చుననియు, పూర్వమొకప్పుడు రాజ్యవిస్తారమునందును, ఉన్నతనాగరికతయందును, బుద్ధివైభవమందును, ఆంధ్రులుహిందూదేశమందలి యన్యరాష్ట్రముల వారికిఁ దీసిపోయినవారుకారనియు, ఈ చరిత్రవలన స్పష్టపడఁగలదు. చంద్రగుప్తుని కాలమందు హిందూదేశమునం దెచ్చట, మగధ రాజ్యముదప్ప ఆంధ్ర రాజ్యమును మించిన ప్రభుత్వము మఱియొకటిలేదు.తరువాత నాంధ్రులు త్తరమున మగధ రాజ్యము, పశ్చిమమున మహారాష్ట్రము నాఱకును, దిగ్విజయము చేసిరి. ఈ రాజులే పురాణములలోను, శిలాశాసనములలోను, ఆంధ్రులనియు, శాతవాహను లనియు, శాలివాహను లనియు, విఖ్యాతిఁ జెందియున్నవారు. శాలివాహన రాజులు ఆంధ్రదేశము నుండి మహారాష్ట్రదేశమునకు వెళ్లినవారేకాని, మహారాష్ట్ర దేశమునుండి యాంధ్ర దేశమునకు వచ్చినవారు కారు. ఇది మహారాష్ట్రులును,విద్వద్వర్యులును, అగు డాక్టరు భాండార్కర్ గారు ఒప్పుకొన్న విషయమే.

* * * *

ఇఁకముందు మాచేఁ బ్రకటింపఁ బడు గ్రంథములలో గ్రంథకర్తయొక్క పటముండవలయునని మండలి వారుతీర్మానించి యున్నారు. పూర్వపు గ్రంథకర్తల పటములుగాని చరిత్రలు

గాని దొరకనందున నిప్పటి చరిత్రకారులకుఁ గలుగు మనస్తాప
మును మనము చూచుచునే యున్నాము. ఇప్పటివారి పటముల
నైనను మనము సంగ్రహించియుంచక పోవుట భవిష్యత్కాల
పువారి విషయమై మనము చేయు నన్యాయముకదా అని తలఁ
చి యిప్పటినుండియు గ్రంథకర్తల పటములు ప్రకటింప నిశ్చ
యించినారము.

సంపాదకుఁడు.

అవతారిక.

దేశచరిత్రము వలని ప్రయోజనము.

దేశముయొక్క పురోభివృద్ధికిఁ బ్రబలశత్రువై, జనసామాన్యము నావహించియుండిన దురభిమాన పిశాచమును బోద్రోలి ప్రజలను నీతివర్ధిష్ణువులనుగాను విజ్ఞానవంతులనుగాను జేసి భావికాలపరంపరాభివృద్ధిభవనమునకు మూలబంధమైయొప్పునది దేశచరిత్రమైనను దేశచరిత్రముయొక్క ప్రయోజన మెఱుంగని వారగుటచేత ,మనపూర్వులు మనకొఱకు దేశచరిత్రమును వ్రాసి పెట్టియుండలేదు. దేశచరిత్రము లేక పోవుట మననాగరికతకును మన భాషకును నొకగొప్పకొఱంతగా నున్నది. ఆంగ్లేయభాషావిశారదులై బహుదేశచరిత్రములను బఠించియు, దేశచరిత్రములయొక్క ప్రయోజనమెఱింగియు, మనయాంధ్ర దేశ చరిత్రమునుగూడ వ్రాసి తమయాంధ్రసోదరుల కొసంగ వలయునన్నతలంపింతవఱకు మనవారికిఁ బుట్టియుండలేదు. సర్వకలాశాలా పరీక్షలం గృతార్థులయిన మనయాంధ్రవిద్యార్థులకు గ్రీసు, రోము, ఇంగ్లాండు, అమెరికా మొదలగుదేశముల చరిత్రము దెలిసినట్లుగా మన హిందూదేశచరిత్రము తెలియదు. అందును నాంధ్రదేశ చరిత్రము బొత్తిగ నెఱుంగరు. ఇది మనభావిపురోభివృద్ధికి గొప్పయాటంకము. సామాన్యజనులకు చరిత్రమన జ్ఞానమె లేదు. వారి గురువులు వారికేమి చెప్పిన నదియె వారికి చరిత్రమగుచున్నది. అందువలన ననేకా

నర్థములు మూడుచున్నవి. దేశచరిత్రజ్ఞానము లేక పోవుటచేత విమర్శజ్ఞానము నశించిపోయి స్వప్రయోజనపరులై యెవ్వరేయ సత్యమును బోధించినను గుణదోషపరిశీలనము చేయుశక్తిలేక తమచెవిసోకినదానినెల్ల నంధప్రాయముగా విశ్వసించి మూఢవిశ్వాసములలో మునింగి స్వతంత్రజ్ఞానములేక యెవ్వరెట్లీడ్చిన నట్లు పోవుచుండిరి. దేశచరిత్రములున్న విమర్శ జ్ఞానము లభించును. దేశచరిత్రము సమగ్రముగాఁ బఠింపని యేజాతియు నభివృద్ధిఁ బొందనేరదు. ఆంగ్లేయభాషా వాఙ్మయమున స్వదేశచరిత్రములు మాత్రమెగాక యన్యదేశ చరిత్రములను గూడ స్వభాషలో వ్రాసిపెట్టికొనియుండుటచే నింగ్లీషువారు నేఁటికాలమునఁ బ్రపంచములో నాగరికాగ్రగణ్యులై యిప్పటియున్నతస్థితికి వచ్చియున్నవారు కావున దేశముయొక్క పురోభివృద్ధికి దేశచరిత్ర మత్యావశ్యకమై యున్నది.

భరతఖండములోని యేదేశచరిత్రమయినను వ్రాయుట సులభసాధ్యమగునుగాని యాంధ్రదేశముయొక్క పూర్వచరిత్రమును వ్రాయుట బహుకష్టసాధ్యము. బహుకష్టసాధ్యం బగుటంజేసియె పట్టుపరీక్షాసిద్ధులయిన యాంగ్లేయభాషాపండితు లెవ్వరును దీని పొంతకు నచ్చినవారుకారు.

ఈ దేశచరిత్రము వ్రాయుటకుంగల సాధనము లత్యల్పములు; అవియు బహుగ్రంథపరిశోధనముఁ జేసినంగాని సులభసాధ్యములుగావు; వ్యయ ప్రయాసంబు లధికంబులు; మేదస్సునకుం గలిగెడుబాధ మెండు. ఇత్యాది కష్టముల కభ్యాసపడినవాఁడును,నిరంతర పరిశ్రమకోర్చువాడును జేయఁదగినపనికాని యెంతటిపండితుఁడయిన నన్యునకు సాధ్యము గాదు.

దీని నంతయు నెఱింగినవాఁడనైనను, ఏ యే మంచి పను లం జేసి మనపూర్వులు లాభమును సౌఖ్యమును బ్రఖ్యాతిని గాంచఁ గలిగిరో, ఏ యే కానిపనులం జేసి నష్టమును గష్టమును నప్రఖ్యాతి ననుభవించిరో యద్దములోని నిజస్వరూపమును బోలెఁ దెలిసికొనునట్లుగఁ జేసి పురోభివృద్ధికై సంస్కరణమార్గములనుజూపి సంరక్షించునవి దేశచరిత్రంబు లని మనంబున దృఢవిశ్వాసమును బూని యున్నవాఁడనగుటచేత నాశక్తిసామర్థ్యముల నాలోచింపకయె నేనీగ్రంథరచనకుం బూనుకొంటిని.

యథార్థచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబంధకములు.

ఇట్లు చరిత్రరచనకుం బూనుకొని ముందుగ మనప్రాచీన గ్రంథపరిశోధనకుం గడంగిన యథార్థచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబంధకము లనేకములు గన్పట్టినవి. ప్రాచీనమైన దానియందు జనసామాన్యమునకు గౌరవబుద్ధి యత్యధికముగా నుండుటచేత తమతమమతములును తమతమకులములును మిక్కిలి ప్రాచీనములయినవగుటచే ఘనమైనవనియు లోకమునకు వ్యక్తీపరింపనెంచి మతాభిమానులును, కులాభిమానులును, తమకుం గల గాఢాభిమానముచే దమదేశమును తమభాషలును మిక్కిలి పురాతనమైన వగుటచే ఘనమైనవనియు లోకమునకు వ్యక్తీకరింపనెంచి దేశాభిమానులును, దేశముయొక్క యథార్థచరిత్రమును దెలిసికొనుటకు నైతిగాకుండఁ బ్రాచీనగ్రంథములలోఁ గ్రొత్తగ నవీనవిషయములను జేర్చియు, నూత్నగ్రంథములను, నూత్నకథలను గల్పించియుఁ జిక్కులను బెక్కింటి నుత్పాదించిరి. క్షేత్రమాహాత్మ్యములను, నదీమాహాత్మ్యములను, స్థలపురాణములను బుట్టించిరి. కల్పితకథల నెన్నో యల్లిరి. వేయునేల?

క్రొత్తయుపనిషత్తులనే వినిర్మించిరి. యథార్థములగు చరిత్రములు లేకపోవుటచేత సత్యమునుండి యసత్యమును విడఁదీయుటలోఁ గష్టమెక్కుడగుచున్నది. ప్రక్షిప్తభాగమును గ్రంథములందుఁ జేర్చి యుండుటచేతనే గ్రంథములం దన్యోన్యమైత్రి లేకపోవు టయెగాక యొకగ్రంథమునందే పరస్పరవిరోధము లుండుట యుఁ దటస్థమగుచున్నది. కాలనిర్ణయమునకు మనగ్రంథాదులు కలిగించు చిక్కులిన్ని యన్నియని చెప్పనలవికాదు. విమర్శజ్ఞానము నశించుటచేతఁ గాలవిషయమున మనవారు చర్చింపనేచర్చింపరు. కలియుగారంభమున భారతమును నన్నయభట్టు చెప్పినాఁడనిన మనవారు విశ్వసించిరి.

దేశచరిత్ర మంతయు నిట్లవిద్యాతమంబుచేఁ జుట్టుకొనఁబడి యుండుటం జేసి చరిత్రరచనముం జేయనలయునని సంకల్పముదయించినను బహుసంవత్సరములకుఁగాని నాసంకల్పము నెఱవేఱునట్టి భాగ్యము పట్టినది కాదు.

బ్రిటీష్ప్రతిపాలనమునకుఁ గృతజ్ఞత.

దేశచరిత్రముయొక్క సత్యమునుగూర్చి మన గ్రంథము లెంతయయోమయంబులుగా నున్నను యథార్థ చరిత్రమును దెలిసికొనుటకు వలయుసాధనములను మనపూర్వపురాజులు మన కొఱకు విడిచిపెట్టిపోక యుండలేదు. తమకాలమును, తమధర్మకార్యములను, తనమతాభిమానములను, తమప్రతాపములను తమదిగ్విజయములను దెలుపుశాసనములను వ్రాయించి ఱాళ్లపైన లోహములపైన నెక్కించి పెట్టియుండిరిగాని, కాలవశంబున నవియన్నియు శిథిలములై పోయియు, మంటిదిబ్బలలోఁ బూడ్చుకొనిపోయియు, చూచువారులేక పడియుండఁగా,

దై వానుగ్రహామువలన నిటీవల బ్రిటీష్వరిపాలనము మనకు లభించి మన దేశముయొక్క పురాతనచరిత్రమును దెలిసికొనుటకై మనయుపయోగార్థము దొరతనమువారు వానినన్నిటిని వ్యయ ప్రయాసములకోర్చి వెల్లగించి పెట్టినను మనవారు వానియుపయోగమును దెలిసికొని సత్యాన్వేషణము చేయఁజాలక పోయిరి. నను చరిత్రరచనయందు నిపుణులగు పాశ్చాత్యపండితులు మాత్రము వానిని బరిశోధించి మనగ్రంథము లెంత తికమకలుగా నున్నను నోపికతో విమర్శించి సులభముగాఁ బ్రసవింపలేక ప్రసవవేదన ననుభవించు చుండిన గర్భవతిగర్భమునుండి బిడ్డను బైకిఁదీయునట్లుగాఁ దమబుద్ధివిశేషముచే నొక్కొక్క సత్యము నే బయలునకుఁ దీసి ప్రకటించుచు జ్ఞానతేజస్సును బఱపుచుండుటచేత దేశచరిత్రము నావరించుకొనియుండిన యవిద్యాతమంబంతయుఁ గ్రమక్రమముగాఁ దొలఁగి పోవుచున్నది. కావున దొరతనమువారికిని, సత్యాన్వేషణపరులయిన పాశ్చాత్యపండితులకును ఆంధ్రులమైన మనము ముఖ్యముగాఁ గృతజ్ఞత దెలుపవలసి యున్నది. మనప్రాచీనాంధ్రులయొక్క యౌన్నత్యము బయలుపడుటకు ముఖ్యముగా వీరుచేసిననిరంతరకృషియే కారణము. ఈ పాశ్చాత్యపండితులు చరిత్రములు వ్రాయుటలో మనగ్రంథములలోని లోపములను గనిపెట్టి క్రమక్రమముగా వానిని ("lying gabble") అబద్ధపుకూతలని నిరసించినైచి (1) శాసనములను (2) పురాతనపుఁ గట్టడములను (3) మనదేశమునుగూర్చి యన్యదేశస్థులు వ్రాసియుంచిన వ్రాఁతలను (4) ప్రసంగాంతరముగల మనగ్రంథవిషయములను (5) దీనికి సంబంధించి యున్నంతవఱకుఁ లోకులచేఁ జెప్పఁబడు కథలను నా

ధారముగాఁ గాని యొకవిధముగా దేశచరిత్రమున కనుకూల
ములగు విషయములను వ్రాసిరి. వీనినన్నిటిని దొరతనము
వారును పాశ్చాత్యపండిత సంఘములవారును బ్రకటించి యుం
డిరి. ఈగ్రంథములనన్నిటిని సేకరించి దొరతనమువారు తమచే
స్థాపింపఁబడిన పుస్తక భాండాగారములయందుఁ బెట్టియున్నారు.
అట్టివి రెండు పుస్తక భాండాగారములు చెన్నపురియందుఁ బ్రజల
యుపయోగార్థము స్థాపింపఁబడి యున్నవి. అందొకటి కన్నె
మరా లైబ్రరీయను పేరను (Cannemora Library) మఱి
యొకటి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమను పేరను (Oriental
Manuscript Library) బరగుచుఁ జెన్నపురి వివిధవస్తు ప్రదర్శన
శాలాభవనమున (Museum) నెలకొల్పఁబడియున్నవి. పురాతన
చరిత్రములను మఱియేగ్రంథములనైన వ్రాయువారికి నీ పుస్తక
భాండాగారములు మిక్కిలి యుపయోగకరములుగా నుండక
మానవు. పాశ్చాత్యపండితు లవలంబించినమార్గము సరియైన
దైనను, సత్యాన్వేషణపరులై మిక్కిలి నైపుణ్యముతోఁ బను
గూడఁ బనిచేసియున్నను వారువిదేశస్థులగుటవలనఁ గొన్నివిష
యములు మనకుఁ దెలిసినంత చక్కఁగా వారికిఁ దెలియనేరవు
గావున వారును గొన్నితావులఁ బ్రమాదములఁ జెందుచు వచ్చిరి.
కాఁబట్టి వారును వ్రాసినదంతయును సత్యమైనచారిత్రమనఁ గాఁ
జాలదు. కాని వారుచూపినత్రోవనే మనముననుసరించి వారు
దూషించినంత "అబద్ధపుకూఁత" లనుగా మనగ్రంథములను
త్రోసివేయక యెంతవఱకు దేశచరిత్రములుగాఁ దోఁపఁదగినవో
యంతవఱకే గ్రహించి మనము విశేషపరిశ్రమఁ జేసి దేశచరిత్ర
ములను వ్రాయుటకుఁ మొదలుపెట్టినచోఁ గొంతవఱకుఁ జరి

త్రముంగూర్చి సద్గ్రంథములు పుట్టఁగలవని నాదృఢమైన విశ్వాసము.

విజ్ఞానచంద్రికా మండలికిఁగృతజ్ఞత.

అట్టి దృఢమైనవిశ్వాసముతో నేనీ గ్రంథరచనకుం బూనుకొని పాటుపడుచుంటినిగాని యిది బహువ్యయప్రయాసములతోఁ గూడిన దగుటం జేసి యితరులసాహాయ్యమ పేక్షించినఁగాని యిది నెఱవేఱదని కొందఱిమిత్రులతోఁ బ్రస్తాపించగా నొకమిత్రుఁడు దీనిహక్కును దనకిచ్చివేసినయెడలఁ దనకుందోచిన ప్రతిఫల మిచ్చెద ననియెను. దేశభాషాభివృద్ధికై యేర్పడిన యొకసంఘము లోని యొకమిత్రుఁడు గ్రంథమువ్రాసి తెచ్చిన యెడలఁ దరువాత మాట్లాడవచ్చునని చెప్పెను. ఇంకొకమిత్రుఁడుగ్రంథమువ్రాసియిచ్చినయెడలఁ దాముప్రకటించిగ్రంథవిక్రయమువలన వచ్చిన సొమ్ములోఁ దమకయిన ముద్రాభృతిమొదలగు వ్యయమును మొదటఁ దీసివేసి యేమైన మిగిలినయెడలఁ జెరిసగము పాలు గొందమని చెప్పిరి. ఈగ్రంథరచనయందలి కష్టము వారెఱింగి యుండకపోవుటచేతను, మనభాషాగ్రంథములయందు మనవారి కుండు నలక్ష్యస్వభావముచేతను నామిత్రు లట్లుచెప్పిరిగాని వారికి నాయెడంగల దుర్భావముచేతఁ గాదని నేనెఱుంగుదును. అయినను "దమకుఁదాము తోడ్పడు వారికి దైవమును దోడ్పడు" నని 'స్మైల్సు' అనుగ్రంథకర్త చెప్పినవాక్యమును స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని నిరుత్సాహుఁడనుగాక యొరులవలన సాహాయ్య మపేక్షింపరాదని దృఢమనస్కుఁడనై యొక్కొక్కరాజవంశమును గైకొని చిన్నచిన్నభాగములుగాఁ జరిత్రమంతయుఁ బ్రకటింప నిశ్చయించుకొని యన్నిపనులను మానుకొని చెన్నపురికివచ్చి

యేకదీక్షతోఁ బనిచేయ నారంభించితిని. ఇదివఱకే చరిత్రగ్రంథ
ములను ప్రకృతిశాస్త్రగ్రంథముల నాంధ్రభాషలోఁ బ్రకటించి
యాంధ్రదేశమునం దంతట విజ్ఞానమును బ్రసరింపఁజేసి దేశ
మునకును భాషకును మహోపకారమును జేసి ఖ్యాతిఁగాంచు
చుండిన విజ్ఞానచంద్రికా మండలివారు. ఈ కాలముననే తమ
కార్యాలయమును చెన్నపట్టణమునకు మార్చుట సంభవించెను.
అందలిసభాసదులు కొందఱు నాయుద్యమమును నా దీక్షను
గాంచి సంతసించి తా మీగ్రంథస్వాతంత్ర్యము నపేక్షింపక యె
తమ గ్రంథమాలలో నొకపుష్పముగా నంగీకరింతు మనిచెప్పి
ప్రోత్సాహము కలుగఁ జేసిరి. అందువలన గ్రంథమచ్చు పడిన
తోడనే 2000 ప్రతులమ్ముడు పోవునన్న ధైర్యము గలిగెనుగాని
యంతమాత్రముచేత నాకష్టములన్నియు నివారింపఁ బడునవి
కావు. గ్రంథమువలన వచ్చెడు నాదాయము ముద్రాభృతికిని
చెన్నపురిలో నాకగు వ్యయమునకును సరిపోవునుగాని యంత
కన్నవిశేషలాభ మేమియుఁ గానుపింపక పోవుటయుండ ముందు
వహింప వలసిన ధనభాగ మధికమయ్యెను. లాభముండినను లేక
పోయినను మొదలుపెట్టినపని విడనాడుట కిష్టము లేక పనిచేయు
చుంటిని. విజ్ఞానచంద్రికామండలివారు నాకీగ్రంథము నుచిత
ముగా ముద్రింపించి యిచ్చుటకు నౌదార్యము గలవారైనను
వారిగ్రంథములపై వచ్చు నాదాయమంతయు వారిగ్రంథముల
ముద్రాభృతికే సరిపోవుచున్నందున నంతకన్న నెక్కువ సాహా
య్యమును జేయంజాలకుండిరి. కానిమండలివారే యొకా
నొక విద్యాప్రియుఁడగు శ్రీమంతునకుఁ జెప్పి ముద్రాభృతియు
నాకు నిప్పించిరి. చరిత్రాసక్తియు నౌదార్యమును గల యీ

శ్రీమంతుఁడు నా ప్రయాసమును స్వయముగా వీక్షించు చుం
డిన మండలిసభాసదుఁడగు లక్ష్మణరావుపంతులుగారిచే నా
చేయుచున్న పనినంతయు విని దయార్ద్రహృదయుఁడై నాగ్రంథ
ముయొక్క యీ ప్రథమభాగమునకగు ముద్రాభృతినంతయుఁ
దాము వహింతుమని తెలియఁజేయుటయె గాక నాగ్రంథము
ప్రకారము నెఱవేర్చి నాకష్టముల నన్నిటిని తునమాట్టించి నాకు
మహోపకారము చేసిరి. నిష్కామకర్మమును గుప్తదానమును
చేయుటయె శ్రేష్ఠమనితలంచి తమనామమును సయితము నుదా
హరింపవలదని యీ యుదారపురుషుఁడు కోరినందున, ఈ గ్రం
థము తన్నామాంకితముచేసి నా కృతజ్ఞతను జూపలేక పోతిని
గదా యనిచింతించుచున్నాఁడను. రాజభక్తియు దేశభక్తియుఁ
గలిగి వఱలుచుండిన యీశ్రీమంతునిచేతిలో నాంధ్రభాషామతల్లి
యింకను వర్ధిల్లవలెనని కోరుచు వారికి నాయురారోగ్యైశ్వర్య
ములనిచ్చి చిరకాలముఁ బోషించుగాతమని భగవంతునిఁ బ్రార్థిం
చుచు వట్టిమాటలచేతనే నాకృతజ్ఞతను దెలుపుచున్నాను.

ఇట్లు విజ్ఞానచంద్రికామండలి వారి సాహాయ్యముచేతను
ప్రోత్సాహముచేతను సఫలీకృతమనోరథుండనైతినిగావున నే
నెప్పుడును వారికిఁగృతజ్ఞుఁడనై యుండవలసినవాఁడ నగుచున్నాఁ
డను.

కృతజ్ఞతా వందనములు.

నాసదుద్యమమును నాకష్టముల నొకానొక మిత్రునిచే
విని శ్రీ పిఠాపుర సంస్థానాధీశ్వరులయిన మ-రా-రా-శ్రీ శ్రీరాజా
రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహదరు జమీం
దారుగారు నాగ్రంథము యొక్క ముద్రాభృతికై నూఱురూపా

యలు పారితోషికముగ నొసంగి తమకుంగల భాషాభిమానముం జూపినందుకు వారికెంతయు నాకృతజ్ఞతావందనముల నిందుమూలమునఁ దెలుపుకొనుచున్నాను. మఱియును శ్రీరాజాగారి ప్రయివేటు సెక్రటరీగారగు బ్రహ్మశ్రీ మొక్కపాటి సుబ్బరాయఁడు పంతులు బి. ఏ. గారు చూపిన యభిమానమునకుఁగూడ నా కృతజ్ఞతా వందనములును దెలుపుకొనుచున్నాఁడను.

మఱియును దేశభాషాభిమానులయిన మిత్రులనేకులు తోడ్పడి నాకు విశేషధనసహాయమును జేసిరి. అందుముఖ్యముగా తెలుఁగు జనానాపత్రికాధిపతులు గుంటూరు కాలేజిలో ప్రథమసహాయోపాధ్యాయులును నైన నా చిరకాలమిత్రులగు బ్రహ్మశ్రీ రాయసము వేంకటశివుఁడు పంతులు బి. ఏ. ఎల్. టి. గారు నా కష్ట సుఖముల మొదటినుండియు నెఱింగినవారుగావున సర్వవిధములచేతను నాకు ప్రోత్సాహమును కలిగించుచువచ్చుటయెగాక నే నెన్నఁడును మఱువనంగూడని సాహాయ్యమును జేసిరని చెప్పినఁజాలును. వీరును, గుంటూరువాసులును హైకోర్టువకీలు నగు బ్రహ్మశ్రీ కొండా వేంకటప్పయ్యపంతులు బి. ఏ. బి.ఎల్. గారును, ప్లీడరగు బ్రహ్మశ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణపంతులుగారును గలిసి చెన్నపురిలో నా కగువ్యయమునకుఁగా నూటయేఁబది రూపాయలొసంగి సాహాయ్యముచేసినందుకు నాకృతజ్ఞతావందనములను దెలుపుకొనుచున్నాను.

అందఱికంటెను ముఖ్యముగాఁ గంటికి ఱెప్పవలెదగ్గఱ నుండి నిరుత్సాహపడుచుండినప్పుడు ధైర్యమును చెప్పుచు సర్వవిధములఁదోడ్పడి మఱువఁగూడని సాహాయ్య మొనర్చి నాచే నీకార్యమును నిర్వహింపఁజేసిన బ్రహ్మశ్రీ కొమర్రాజు వేంకట

లక్ష్మణరావుపంతులు. ఎమ్. ఏ. గారికిని, మఱియు నీకార్యము నందుఁ బ్రోత్సాహమును గలిగించుటయేగాక నేను నాకుటుంబ ముతోఁ జెన్నపట్టణమున నున్నకాలమున నవసరమువచ్చినప్పుడె ల్లను మాగృహమునకువచ్చి మందులుమాకులునిచ్చి యాదర ముతోఁ జూచినవిజ్ఞానచంద్రికామండలి మేనేజరు మ-రా-రా-శ్రీ. ఆచంటలక్ష్మీపతి. బి. ఏ. ఎమ్. బి. సి. ఎమ్. గారికిని, మఱియును విజ్ఞానచంద్రికామండలికిఁ గార్యదర్శిగానుండి సుహృద్భావము తో నాయుద్యమము నామోదించి ప్రోత్సాహము కలుగఁజేసిన బ్రహ్మశ్రీ రావిచెట్టు రంగరావుపంతులుగారికిని, నాకృతజ్ఞతావం దనములను దెలుపుకొనుచున్నాను. దేశభాషాభిమాను లయిన యిట్టిమిత్రవర్గముయొక్క తోడ్పాటుతో నొకసంవత్సరకాల మహోరాత్రములు కృషిచేసి యేదోయొక్కవిధముగా నాంధ్ర దేశ చరిత్రముయొక్క యీప్రథమభాగమును రచించి ప్రకటింప గలిగితిని.

గ్రంథనామము

ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహమని మొట్టమొదట నామకర ణముఁ జేసితిని, గాని యందువలన నాంధ్రదేశమునకు వెలుపల నుండిన యాంధ్రులయొక్క చరిత్రము విడిచిపెట్టవలసివచ్చినసం దున నదియుక్తముగాఁదోఁపక గ్రంథములోపలి పత్రములలో "ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహ" మని ముద్రింపఁబడినను ఆంధ్రుల చరిత్ర మనుటయె సముచితముగా నుండునని తరువాతఁదలంచు టచేత నట్లనేగ్రంథము మొదటఁ బేర్కొనఁబడియెను గావునఁ జదు వరు లీద్వినామకరణమునకు నాక్షేపింపకుందు రనినమ్ముచున్నాఁ డను.

చరిత్రవిభాగములు.

ఆంధ్రులయొక్క రెండువేలయేనూఱుసంవత్సరముల చరిత్రమును సవిస్తరముగా వ్రాయ నుద్యమించినవాఁడను గావున నంతయు నేకసంపుటమున నిమిడ్చిన నంతమనోహరముగా నుండ దనియు, ప్రథమగ్రంథమగుటం జేసి యట్లుచేయుట సులభసాధ్యముగాదనియు భావించి చరిత్రకాలమునంతయుఁ బూర్వయుగము, మధ్యయుగము, నవీనయుగము ననిమూఁడుభాగములుగా విభాగించి యైతరేయ బ్రాహ్మణము మొదలుకొని క్రీస్తుశకము ౧౨౦౦ సంవత్సరమువఱకును బూర్వయుగముగాగ్రహించి యాపూర్వయుగచారిత్రమునే ప్రథమభాగముగా నేర్పఱచుకొంటిని. ఇందుప్రాచీనాంధ్రదేశస్థితియు, ఆంధ్రవంశము, పల్లవవంశము, చాళుక్యవంశము, చాళుక్యచోడవంశము, వెలనాటిచోడ వంశము, ఆంధ్రచోడవంశము, బాణవంశము, వైదుంబవంశము, హైహయవంశము, బేటవిజయాదిత్యవంశము, కళింగగాంగవంశము, విష్ణుకుండినవంశము, మొదలగునవి సంగ్రహముగా నిందుఁ జేర్పఁబడినవి.

మధ్యయుగమునందు కాకతీయ గణపతివంశము, ఆంధ్ర కలికాల చోడవంశము (మనుమసిద్ధిరాజువంశము), కోటవంశము, రెడ్లవంశములు, యాదవవంశము, సాళువవంశము, మొదలగు రాజవంశములచరిత్రములు చేర్పఁబడును. ఇందలి కాకతీయ గణపతుల చరిత్రను, మనుమసిద్ధి రాజవంశమును పూర్వయుగమునందుఁ బ్రారంభింపఁబడవలసినవైనను మధ్యయుగమునందుఁగూడ వారివంశములుండుటచేతను, వారలచరిత్రములు విపులముగ వ్రాయవలసియుండుటచేతను వానినిమధ్యయుగమునందుఁ జేర్చితిని.

మూడవయుగమయిన నవీనయుగమునందు నరపతులయొక్కయు, నశ్వపతులయొక్కయు, ద్రావిడదేశమును బాలించిన తెలుగునాయకులయొక్కయు, ఇప్పటి జమీందారులపూర్వులయొక్కయుఁ జరిత్రములు మొదలగునవి యుండును. ఈకడపటి రెండుయుగముల చరిత్రములును వీలుననుసరించి యేర్పాటుచేసికొనఁబడును గావున నివియె స్థిరములయిన విభాగములుగాఁ జదువరులు తలంపరాదు.

చరిత్రసాధనములు.

ఈ యాంధ్రదేశచరిత్రమును వ్రాయుటలో నాకు సాధనభూతంబులగు గ్రంథములయొక్కయు, తద్గ్రంథకర్తలయొక్కయు నామములను ముఖ్యావశ్యకములయిన స్థానములం దెల్లను బేర్కొనియుంటిని. ఆ గ్రంథములనన్నిటిని ఆ గ్రంథకర్తల నందఱిని మరలఁ బేర్కొనుట యనావశ్యకమయినను నాకెక్కువ సహాయమును గలుగఁజేసిన వారినామములను వారి గ్రంథములను మాత్రము నిటఁ బేర్కొనుచున్నాఁడను. హాల్ టెజ్ (Hultzsch), ఫర్గ్యూసన్ (Fergusson), బర్గెస్ (Burgess), జనరల్ కన్నిహ్యామ్ (General Cunningham), సి. కన్నిహ్యామ్ (C. Cunningham), బూలర్ (Buhler), విన్సెంటుస్మిథ్ (Vincent Smith), సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ (Sir Walter Elliot), స్యూయల్ (Sewell), బర్నెల్ (Burnell), కర్నల్ మెకంజి (Colonal Mackengie), విల్ఫర్డు, (Wilford), క్యాంబెల్ (Campbell), సి. పి. బ్రౌన్ (C. P. Brown) కాల్డ్వెల్ (Caldwell), విల్సన్ (Wilson), టేలర్, (Taylor), రాప్సన్ (Rapson), ఫ్లీట్ (Fleet), ఫౌల్కుస్ (Foulkes) థామస్ (Thomas), ఓల్డెన్బర్గు

(Oldenberg), మార్షల్ (Marshall), మార్స్డన్ Marsden, బీల్ (Beal) కీల్హారన్ (Kielhorn), ప్రిన్సెప్ (Prinsep), రైస్ (Rice), రీ (Rea), మెక్ క్రిండిల్ (Mc. Crindle), గ్రీర్సన్ (Grierson), మొదలగు పాశ్చాత్యపండితులును భాండార్కర్ (Bhandarkar), భావుదాజీ (Bhau Daji), భగవన్లాల్ ఇంద్రాజీ (Bhagavanlal), రావు బహాదరు వెంకయ్య, (Rao Bahadur Venkayya, Government Epigraphist), కృష్ణశాస్త్రి (Assistant Epigraphist), జయంతి రామయ్యపంతులు (Deputy Collector of Russulkonda) మొదలగు స్వదేశపండితులును వ్రాసినగ్రంథములును వ్యాసములును వారుచేసిన చర్చలును నాకీగ్రంథరచనయందు విశేషముగాఁ దోడ్పడినవి. ఇంగ్లీషుగ్రంథములలో ముఖ్యముగా డాక్టరు ఫర్గూసన్ గారిచే రచింపఁబడిన ట్రీ అండ్ సర్పెంటు వర్షిప్" (Tree and Serpent Worship), అనుగ్రంథమును, డాక్టరు బర్గెస్ గారిచే రచింపంబడిన బుద్ధిస్టిక్ స్థూపాస్ ఆఫ్ అమరావతి అండ్ జగ్గయ్యపేట Buddhistic Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta) అనుగ్రంథమును, ఈ యుభయులచే తను రచింపఁబడిన కేవుటెంపిల్సు ఆఫ్ ఇండియా (Cave Temples of India) అనుగ్రంథమును, డాక్టరు బర్నెల్ గారిచే రచింపఁబడిన సౌత్ ఇండియన్ పాలియోగ్రఫీ (South Indian Paleo graphy) అనుగ్రంథమును, సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ గారిచే రచింపఁబడిన న్యూమిస్మిటా ఓరియంటాలియా (Numismita Orientalia) అనుగ్రంథమును, జనరల్ కన్నిహ్యామ్ గారిచే రచింపఁబడిన ఏన్షెంటు జాగ్రఫీ ఆఫ్ ఇండియా (Ancient Geography of India), అనుగ్రంథమును విన్సెంటు స్మిథ్ గారి అర్లి హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియా

(Early History of India), అను గ్రంథమును, డాక్టరు భాండార్ కర్ గారి అర్లి హిష్టరీ ఆఫ్ డక్కన్ (Early History of Deccan), అను గ్రంథమును, కనకసభాపిళ్ళగారి టమిల్సు ఎయిటీన్ హండ్రెడ్ ఇయర్సు ఎగో (Tamils: Eighteen Hundred years Ago), అను గ్రంథమును నాకుం జాలసహాయమును జేసినవి.

ఇవిగాక చెన్నపురిలోని క్యాన్నిమరా లైబ్రరీలో నున్న "ఇండియన్ అంటిక్వేరీ" (Indian Antiquary) లోను, "ఎపిగ్రాఫియా (Epigraphia) ఇండికా" (Indica), లోను ఎపిగ్రాఫియా కర్నాటికా" (Epigraphia Kkarnatica), లోను డాక్టర్ హాల్ట్జ్ గారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన సంస్కృత ద్రావిడ శాసనముల సంపుటముల (South Indiau Inscriptions) ప్రకటింపఁబడిన పురాతనశాసనములును చరిత్ర శోధనములో నింతింత యనరాని తోడ్పాటును జూపినవి. "డిస్ట్రిక్టు గెజిటీర్సు" (District Gazetteers), 'డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యుయల్సు' (District Manuals), అను గ్రంథములును గొంతవఱకుఁ దోడ్పడినవి.

ఇంతియగాక ఏషియాటిక్ రీసర్చెస్ (Asiatic Researches) అను పత్రికా సంపుటములును, మెడ్రాస్ జర్నల్ ఆఫ్ లిటరేచర్ అండు సైన్సు (Madras Journal of Literature and Science), అను పత్రికా సంపుటములును, రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీ వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడు పత్రికా సంపుటములలోఁ బ్రకటింపఁబడిన కొందఱి లేఖలును చర్చలును నాకు విశేషసహాయ మొనర్చినవి.

మఱియును ఆర్క్యాలజికల్ సర్వేడిపార్టుమెంటు వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచుండిన యెపిగ్రాఫిని గూర్చినరిపోర్టులును

(Annual Reports on Epigraphy) గూడ నెక్కువగాఁ దోడ్పడినవి.

ఈ పైఁ జెప్పినవిగాక బ్రహ్మశ్రీ పాడి వేంకటనారాయణ పాత్రీగారిచే విరచింపఁబడిన యాంధ్ర గ్రంథముల జాబితాయును, బ్రహ్మశ్రీ రావు బహాదరు వీరేశలింగము పంతులుగారిచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రకవుల చరిత్రమును, బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారిచే విరచింపఁబడిన కథాసరిత్సాగరమును, బ్రహ్మశ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారిచే రచింపఁబడిన హిందూదేశకథాసంగ్రహమును గూడ నాకుఁ గొంచెము తోడ్పడినవిగావున వారికిని నావందనము లర్పించుచున్నాఁడను.

చెన్నపట్టణము. }
15-3-10. } చిలుకూరి వీరభద్రరావు.

ఆంధ్రమహాజనులకు విజ్ఞప్తి.

సోదరులారా !

ఈ గ్రంథరచనయందుఁ బడినశ్రమయంతయు మీకుఁ దెలుపుట యనావశ్యకము. ఇదియే యాంధ్రదేశ చరిత్రమును దెలిపెడి ప్రథమగ్రంథమని భావించెదను. అదివఱకు దేశచరిత్రమునుగూర్చిన గ్రంథములేక యిదియె ప్రథమగ్రంథ మగుట చేత నంతనిర్దుష్టమైయుండఁజాలదు. గీర్వాణాంగ్లేయ భాషల యందుమహాపండితులై బహుసంవత్సరములు పరిశోధనముచేసిన డాక్టరు భాండార్కర్ మొదలగు పండితులువ్రాసిన ప్రాచీనచరిత్రములె నిర్దుష్టములుగా నుండ సాధ్యముకాకయున్నప్పుడు నా వంటి యల్పజ్ఞుఁడువ్రాసిన యాంధ్రదేశచరిత్రముయొక్క ప్రథమగ్రంథమునిర్దుష్టముగ నెట్లుండఁగలదు? అయిన నాకు దొరకిన సాధనములతో నొకరీతిగఁ జరిత్రమును వ్రాసిపెట్టితిని.

ఎవ్వరైనను గ్రంథమును సొంతముగాఁ జదువకయె విమర్శనమునకుఁ బూనుకొనక గ్రంథము నామూలముగఁ బరిశోధించినతరువాత వారికిం దోఁచెడు దోషములను సహేతుకముగా నాకుం దెలిపినచో ద్వితీయముద్రణమునందు సవరించుకొనని యంతటి దురభిమానినిగా నని మీకుఁ దెలుపుచున్నాఁడను.

మఱియును గ్రంథరచన చేయుచున్నకాలముననే యీ చరిత్ర మచ్చుపడినచిత్తుప్రతులను నేనే దిద్దుకొనవలసి వచ్చినందున భ్రమప్రమాద జనితములయిన యచ్చు తప్పులందందుఁ బెక్కులుపడినవి గావునఁ జదువరులు మన్నించివానిసవరించుకొని చదువుకొనవలయునని వేడుచు నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

గ్రంథకర్త.

విషయసూచిక.

మొదటిప్రకరణము.

రెండవప్రకరణము.

మూడవప్రకరణము.

నాలుగవ ప్రకరణము.

ఐదవ ప్రకరణము.

ఆఱవప్రకరణము.

ఏడవప్రకరణము.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

పదవ ప్రకరణము.

పదునొకొండవ ప్రకరణము.

పంద్రెండవప్రకరణము.

పదుమూడవ ప్రకరణము.

పదునాలుగవప్రకరణము.

పదునైదవ ప్రకరణము.

పదునాఱవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశ కథాసంగ్రహము.

ఆంధ్రభృత్యవంశము.

మొదటి ప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశము.

ఆంధ్రదేశచరిత్రమును దెలిసికొనుటకుఁ బూర్వము "ఆంధ్రదేశ" మన నెట్టిదియో, దాని కెల్ల లెవ్వియో, విస్తీర్ణ మెంతయో, అందలి జనుల వేషభాషా మతంబు లెట్టివో, ఎట్టి నాగరికత వహించి యుండిరో, కొంచెముగానైనఁ దెలిసికొనుట యావశ్యకము.

హిందూదేశముయొక్క మధ్యప్రదేశము నలంకరించి యుండిన వింధ్యపర్వతమునకు పైభాగ మార్యావర్తము లేక ఉత్తర హిందూస్థానమనియు క్రింది భాగము దక్షిణాపథము లేక దక్షిణ హిందూస్థానమనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి.

భరతఖండమునందలి దక్షిణాపథ దేశములలో నాంధ్రదేశము సుప్రసిద్ధమయినదిగ నున్నది. (అంధ + రస = అంధ = దృష్టివ్యపఘాతే యనిధాతువు) మనుష్యులు వసియింప శక్యముకాని యంధకారము కలది యగుటచే నార్యుం హు లీదేశము నాంధ్రదేశమని వాడుచు వచ్చిరని కొందఱు పండితులు చెప్పుచున్నారు. [1] ఆంధ్రులు నివసించుచుండు దేశముగాన దీనికి నాంధ్రదేశమను పేరు గలిగినదని మఱికొందఱు పండితులు తలంచుచున్నారు. ప్రాచీనకాలము నందు నాగరికులు వసియింప శక్యముకాని యంధకారబంధురమయిన మహారణ్యమధ్యమునందు మొదట నీరు నివసించియుండిన వారగుటఁ జేసి యార్యుం

1 ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము, పొరట ౪౫.

హులయిన యార్యులు వీరిదేశము నాంధ్ర దేశమనియు, వీరి నాంధ్రులనియుఁ బిలిచిరని చెప్పుమాట యుక్తియుక్తమయినదిగానే యుండును.

ఎల్లలు.

ఈదేశమున కుత్తరమున నుత్కలమహారాష్ట్ర దేశములును, తూర్పునఁ దూర్పుసముద్రమనియెడి బంగాళాఖాతమును, దక్షిణమున ద్రావిడకర్ణాటక దేశములును, పశ్చిమంబున కర్ణాటక మహారాష్ట్ర దేశములును గలవు.

విస్తీర్ణము.

ప్రస్తుతము హిందూదేశమును బరిపాలించుచుండిన బ్రిటీషు పరిపాలకులు పరిపాలనమున కనుకూలమగునటుల దేశము ననేక భాగములుగ విభాగించి యుండుటనుబట్టి యాంధ్ర దేశముయొక్క విస్తీర్ణమును సరిగా నిర్వచించుటకు సాధ్యముగాదు. అయిన నొకరీతిగా నిర్ధారణము సేయవచ్చును. చెన్నపురిరాజధానిలో నుత్తరమునుండు గంజాము మండలములోని శ్రీకాకుళమునుండి బయలుదేఱి తూర్పుసముద్రపుతీరము పొడవునను చెన్నపట్టణమున కుత్తరమున నున్న పాలయవేర్కాడు (ప్రళయకావేరి) వఱకునుబోయి యటనుండి బెంగుళూరునకును, అచ్చటనుండి తిన్నఁగా బల్లారికిని, పిమ్మట నుత్తరముగా హైదరాబాదునకును, తరువాత నాగపురప్రాంతము వఱకును జుట్టి వచ్చిన నీనడుమఁగల యావద్దేశ మాంధ్ర దేశముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. అనఁగా గంజామును, విశాఖపట్టణమును, గోదావరియు, కృష్ణయు, గుంటూరును, నెల్లూరు మండలములును, చెంగలుపట్టుమండలములోఁ గొంచెముభాగమును, చిత్తూరు లేక ఉత్తరార్కాడు మండలములో సగము భాగమును, అనంతపురము, కడప, కర్నూలు (కందనోలు) మండలములును, బల్లారిమండలములో కొంతభాగమును, నైజాము రాజ్యములో విశేషభాగము (అనఁగా నల్లగొండ, ఓరంగల్లు, ఖరీమ్‌నగరు, మహబూబునగరము, మెతుకు, ఎల్లందలజిల్లాలును, ఇందూరు, బీదరుజిల్లాలలో కొంతభాగమును) నాగపుర గోండ్వానా దేశములలో నొకకొంచెము భాగమును జేర్చిన నాంధ్రదేశమేర్పడి కొంచెమించుమించుగ లక్షయుఁ బదునేడువేల మైళ్ళవైశాల్యముగలిగి యొప్పుచున్నది.

నైసర్గికస్వరూపము.

ఈదేశమునకు తూర్పుదెసను పర్వతపంక్తులుగలవు. వానిని తూర్పుకనుమ లందురు. ఇవి పడమటికనుమలవలె నంతయెత్తయినకొండలయినవి కావు. ఈదేశము యొక్క మధ్యభాగము మిక్కిలియెత్తుగనుండి తూర్పునకుఁబోయినకొలఁది నేట వాలుగనుండును. తూర్పుకనుమలకును సముద్రతీరమునకును నడుమనున్న ప్రాం తములయిన బయళ్లుగలవు. పురాణప్రసిద్ధమయిన మహేంద్రపర్వతము ఈదేశమున కుత్తరమున నున్నది. దానినే గంజాముజిల్లాలో మలయకొండ యనుచున్నారు. ఈతూర్పుకనుమలె మలయకొండలని, నిమ్మగిరులని, పాలకొండలని, నల్లకొండ లని, పాపికొండలని, వెలికొండలని, ఆయాజిల్లాలయందు వేర్వేరు పేళ్లచే బిలువఁబడుచున్నయవి. ఇవిగాక సింగరికొండలు, గంధమాదకొండలు, శేషాచలపు కొండలు, నల్లమలకొండలు, ఎఱ్ఱమలకొండలు మొదలగునవి కూడ గలవు. ఈదేశముయొక్క యుత్తరభాగము మహానది, వంశధార, నాగావళి, శారదా మొదలగునదులచేతను, మధ్యభాగము గోదావరికృష్ణ, ఉత్తరపినాకిని, దక్షిణపినాకిని, పాలఘ్ని మొదలగునదులచేతను, మధ్యభాగము కృష్ణకు నుపనదులయిన దులచేతను, ఇంద్రావతి, ప్రాణహిత, వార్ధ, మంజీర, భీమ, తుంగభద్ర మొదలగు నుపనదులచేతను ప్రవహింపఁబడుచు దేశమంతయు సారవంతమయి యొ ప్పుచున్నది. ఈనదులన్నియుఁ బడమటినుండి తూర్పుగాఁ బ్రవహించి సముద్ర మునం గలియుచున్నవి. వీనిభూములు ప్రత్తిపంటకునట్టి నల్లమట్టి నేలలుగానున్నవి. ఈసీతభూములయందు పప్పుదినుసులు జొన్నలును మెండుగఁ బండుచున్నవి. ఈదే శమునందు జలసమృద్ధములయిన చెఱువు లనేకములుగలవు.

శీతోష్ణస్థితులు.

ఈదేశమునం దుష్ణకాలమున నుష్ణమును, శీతకాలమున శీతమును సమధిక ముగానుండును గాని యుష్ణదేశమనియు చెప్పఁబడియున్నది. తూర్పుభాగమున కంటె నడుమను, పడమటను నుష్ణము లెక్కువగాఁ గలదియును. శీతోష్ణములు మిక్కిలిహెచ్చుగానుండును. అరణ్యప్రదేశములు దక్క తక్కినతావులు ఆరోగ్యప్రద ములై యొప్పుచున్నవి.

ఖనిజములు.

సమస్తలోహపదార్థము లీదేశమునం దుత్పత్తియగుచున్నవి. కోలారులోను, హైదరాబాదులోను బంగారుగనులుగలవు. మంచియినుము పెక్కుచోట్లదొరకును. నేలబొగ్గు హైదరాబాదురాజ్యమునందు విశేషముగాఁ జిక్కుచున్నది. అభ్రకపుగనులుకూడ పెక్కులు గన్పెట్టఁబడినవి. ప్రశస్తములయిన వజ్రముల కీదేశము ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది.

జనసంఖ్యయు ; భాషయును.

ఈమహాదేశమిప్పుడు రెండుకోట్ల పదిలక్షలమహాజనులచే నిబిడీకృతమైయున్నది. వీరికిమాతృభాషయగు నాంధ్రము హిందూస్థానమునందలి దేశభాషలలో మూడవదియై మాధుర్యమునందు "ఇటాలియనుభాషను" బోలియున్నదని ఖండాంతరపండితులచే సహితము గొనియాడఁబడుచు దినదినాభివృద్ధిగాంచుచున్నది. ఇట్లాంధ్రదేశమునందు మాత్రమెగాక ద్రావిడ కర్ణాటకదేశములందును నాంధ్రము మాటలాడువార లనేకులున్నారు. చెన్నపట్టణమునందుండెడిజనులలో నాల్గవవంతుకుఁబైగా జను లాంధ్రులుగానున్నారు. ద్రావిడదేశమునందలి జమీందారులనేకు లాంధ్రభాష మాటలాడు నాంధ్రులుగ నున్నారు. ఈ యాంధ్రులు పదునైదవ పదునాఱవ పదునేడవ శతాబ్దములయందు విజయనగరపురాజులు దక్షిణదేశమునకుదండెత్తిపోయి పాండ్య చోళ కేరళ దేశముల నాక్రమించుకొని పరిపాలించినకాలమున ద్రావిడదేశమునకుఁబోయి నాఁటనుండియు నచ్చటనే నివసించుచున్నారు. ఇంతియగాక బొంబాయి పట్టణమునందును కాశీపట్టణమునందును బర్మాలోని రంగను మోల్మేను (Moulmein) పట్టణములయందును నివాసము లేర్పఱచుకొని వసించునట్టి యాంధ్రుల నేకులున్నారు. వీరికందఱికి నాంధ్రము మాతృభాషగానున్నను వీరందఱు నుచ్చారణమునందును నడవడులయందును స్థలభేదములను బట్టి భేదించియున్నారు. ఉత్కలదేశప్రాంతములవా రొకరీతిగను, ద్రావిడదేశప్రాంతములవారు వేఱొకరీతిగను, కర్ణాటదేశప్రాంతములవారు మఱొకరీతిగను, మహారాష్ట్రదేశప్రాంతముల వా రింకొకరీతిగను వేషభాషలయందు వేఱుపడి ఆయాదేశ

ఖనిజములు.

సమస్తలోహపదార్థము లీదేశమునం దుత్పత్తియగుచున్నవి. గోలారు లోను, హైదరాబాదులోను బంగారుగనులుగలవు. మంచిముత్యములు పెక్కుచో ట్లదొరకును. నేలబొగ్గు హైదరాబాదురాజ్యమునందు విశేషముగాఁ జిక్కుచున్నది. అభ్రకపుగనులుకూడ పెక్కులు గన్పట్టఁబడినవి. ప్రశస్తములయిన వజ్రముల కీదేశము ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది.

జనసంఖ్యయు ; భాషయును.

ఈమహాదేశమిప్పుడు రెండుకోట్ల పదిలక్షలమహాజనులచే నధివసీకృతమై యున్నది. వీరికిమాతృభాషయగు నాంధ్రము హిందూస్థానమునందలి దేశభాషలలో మిగులసరసమై మాధుర్యమునందు "ఇటాలియనుభాషను" బోలియున్నదని ఖండాంతరపండితులచే సహితము గొనియాడఁబడుచు దినదినాభివృద్ధిగాంచుచున్నది. ఇట్లాంధ్రదేశమునందు మాత్రమేగాక ద్రావిడ కర్ణాటక దేశములందును నాంధ్రము మాటలాడువార లనేకులున్నారు. చెన్నపట్టణమునందుండెడిజనులలో నాల్గవవంతునకుమైగా జనులాంధ్రులుగానున్నారు. ద్రావిడదేశమునందలి జమీందారులనేకు లాంధ్రభాష మాటలాడు నాంధ్రులుగ నున్నారు. ఈయాంధ్రులు పదునైదవ పదునాఱవ పదునేడవ శతాబ్దములయందు విజయనగరపురాజులు దక్షిణదేశముపయి దండెత్తిపోయి పాండ్య చోళ కేరళ దేశముల నాక్రమించుకొని పరిపాలించినకాలమున ద్రావిడదేశమునకుఁబోయి నాఁటనుండియు నచ్చటనే నివసించుచున్నారు. ఇంతియగాక బొంబాయి పట్టణమునందును కాశీపట్టణమునందును బర్మాలోని రంగను మూల్మేను (Moulmein) పట్టణములయందును నివాసము లేర్పఱచుకొని వసించునట్టి యాంధ్రు లనేకులున్నారు. వీరికందఱికి నాంధ్రము మాతృభాషగానున్నను వీరందఱు నుచ్చారణమునందును నడవడులయందును స్థలభేదములను బట్టి భేదించియున్నారు. ఉత్కలదేశప్రాంతములవా రొకరీతిగను, ద్రావిడదేశప్రాంతములవారు వేఱొకరీతిగను, కర్ణాటదేశప్రాంతములవారు మఱియొకరీతిగను, మహారాష్ట్ర దేశప్రాంతముల వా రింకొకరీతిగను వేషభాషలయందు వేఱుపడి ఆయాదేశ

సాంప్రదాయములను విశేషముగాఁ గలిగియుండి భిన్నజాతులట్లు గనఁబడెదరు గాని నిక్కమాలోచింప వీరెల్లరు నాంధ్రులే గాన వేఱుగ భావింపరాదు.

నాగరికత.

నదుల కానకట్టలు గట్టఁబడి కాలువలు త్రవ్వఁబడి దేశమునందంతట నదీజలములు ప్రవహింపఁ జేయఁబడి యూషరక్షేత్రములు సహితము వరిపండునట్టి దివ్యక్షేత్రములుగ మార్పఁబడి నానావిధములయిన పంటలు పండింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు దేశము జలపూరితమై సర్వసస్యఫలప్రదం బగుటంజేసి జనాభివృద్ధిగలిగి వానితోఁబాటు పట్టణములు పల్లెలు ద్విగుణముగా త్రిగుణముగా నధికముకాఁగా వాణిజ్యము హెచ్చినది. వాణిజ్యము హెచ్చినకొలఁది సౌకర్యము లెక్కువగ సమకూర్పఁబడినవి. మహానదులకు వంతెనలు గట్టఁబడి, పర్వతములు దొలుపఁబడి, అనేకమార్గములు నిర్మింపఁబడి పొగబండ్లు నడుపఁబడుచున్నవి. ప్రతి పెద్దపల్లెయందును లేఖాసహాన కార్యస్థానము(Post Office)నెలకొల్పఁబడినది. ప్రతిపట్టణమునందును తంత్రులమూలముగా వార్తలను బంపు కార్యస్థానములు (Telegraph Offices) నెలకొల్పఁబడినవి. బ్రిటీషుపాలనమున నాంధ్రులు విద్యాపరిజ్ఞానసంపన్నులై నానాట నాగరికతాభివృద్ధులను గాంచి వర్ధిలుచున్నారు. అభివృద్ధిఁ బడయుట కనుపయుక్తములగు సుగుణముల ననేకములఁ గలిగియుండి యాత్మస్వాతంత్ర్యమునం దభిలాషగలిగియుండియు నుద్రేకులుగాక ధైర్యము చూపవలసిన సత్కార్యసమయముల వెనుకంజవేయక శాంతిమతులై నాగరికతయందు హిందూదేశమునందలి యేజాతివారికిని దీసిపోక సదా సంస్కారాభిరతులయి మెలంగుచున్నారు. బ్రిటీషు పరిపాలనమునందింకను నభ్యున్నతస్థితి కాంధ్రులు వత్తురని విశ్వసించుటకుఁ బ్రబలహేతువు లనేకములు గలవు.

ఏదేశమిట్లు రమ్యహర్మ్యములతో నొప్పెడి పట్టణరాజములచేతను, పుష్పఫల భరితములగు నుద్యానవనారామములచే సొబగుమీఱెడి పల్లెలచేతను, భూమిని సర్వసస్యాఢ్యగఁ జేయునట్టి మహానదీనదంబులచేతను, సారవంతములై సర్వసస్యాఢ్యములయిన సుక్షేత్రములచేతను, తామర తంపరదై

నిరంతరము వర్ధిల్లుచుండెడి జనపరంపరచేతను, దివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యముల బోధించెడి స్థలపురాణాద్యద్గ్రంథసముదాయముచేతను, అలంకరింపఁబడి దేవతల యుద్యానవనమో, పాలకుల ముంగొంగుబంగారమో, గృహస్థుల భూతలస్వర్గమో యన నాగరికతాభివృద్ధులఁ బెల్లుగ నతిశయిల్లుచు నాంధ్రనామముచే వ్యవహరింపఁ బడుచున్నదో అట్టి యీదేశము మూఁడువేలేండ్లకు పూర్వ మొకప్పుడు ఘోరకిరాతావృత దండకారణ్య మధ్యగతమైన పేరులేని చిట్టడవిగను, కాకిలేని కారడవిగను నుండినట్లు మన పూర్వగ్రంథములు చాటుచున్నవి.

రెండవ ప్రకరణము.

దండకారణ్యప్రశంస.

మన పురాతన గ్రంథములలో శ్రీమద్రామాయణ మహాభారతములు మన పూర్వుల చరిత్రములను గొంతవఱకుఁ దెలుపుటకు సాధనములుగా నున్నవి. తన తండ్రియగు దశరథుఁడు కేకయ రాజపుత్త్రి కొసంగినవరములఁదీర్చి తండ్రి యాడినపలుకు దబ్బర గాకుండ నిలుపుటకై దేశములందును గ్రామములందును బ్రవేశింప నొల్లక పదునాలుగు సంవత్సరములు పట్టి యరణ్యమునందే నివసింప దీక్ష వహించి శ్రీరాముఁడు సీతాలక్ష్మణ సమేతముగా వచ్చి యిప్పటి యీ యాంధ్రదేశ ప్రాంతములయందు సంచరించినట్లును, అప్పుడీప్రాంతము ఘోరారణ్య ప్రదేశముగా నున్నట్లును శ్రీమద్రామాయణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. అదియునుం గాక యీ మహారణ్యప్రదేశమునకు దిగువను కిష్కింధారాజ్య మున్నట్లుగూడఁ జెప్పఁబడినది. మఱియును రావణుఁడు సీత నెత్తికొనిపోయినప్పుడామె మొఱ్ఱనాలకించి యాసాధ్వీమణిని రక్షింపవచ్చుటకుఁ గాని యామె యిచ్చెడు నాన వాలును భద్రపఱచుటకుఁ గాని గోదావరి మొదలుకొని పంపానది[1] వఱకు నామెకెవ్వరును గాన్పించి యుండలేదనియుఁ గూడఁ జెప్పఁబడియుండెను. పంపానది కావలమాత్రము సుగ్రీవాదులు గాన్పించిరి. దీనిం బట్టి రామాయణమునాటికి హిందూదేశము యొక్క యుత్తరపుకొనయును,దక్షిణపుకొనయును నాగరికులయిన జనులచే నివసింపఁబడుచుండినవనియును, ఈ మహారణ్యమునం దనాగరికులయిన జాతులవా రచ్చటచ్చట నివాసము లేర్పఱచు

---

1. పంపానదియె తుంగభద్రానది. రామాయణమునందు పంపా పంపా సరమని వర్ణింపఁబడినవి. బల్లారిజిల్లాలో హంపీ, హంపీసాగరమను పేరఁ జరగుచున్నవి. హిందూదేశకథాసంగ్రహము. ప్రథమభాగము ౫౨ వ పుట.

కొని యున్నను అధికభాగము నిర్జనారణ్యముగానె యుండెడిదని యూహింపవచ్చును.

దండకారణ్యగాథ.

ఈయరణ్యప్రదేశమునకే దండకారణ్యమని పేరుగలిగినది. ''పూర్వము వింధ్యాద్రి మొదలుకొని యంతటను నూఱుయోజనములు ప్రమాణముగాఁ గలదేశమునంతను గిరాతులచేఁ జుట్టుకొనఁబడి యున్నదానిని దండుఁడను రాజు పరిపాలనము సేయుచు నుండె నొకనాఁడు వేటకుం జని యరణ్యసంచారము సలుపుచు తన కులగురుఁడగు శుక్రునికూఁతు నరజ యనుదానిఁ గాంచి మోహపరవశుఁడై యామెను జెఱఁబట్టి యామె యిష్టము ప్రతికూలముగా బలాత్కరించెను. దాని నంతయును శుక్రుఁడు యోగమార్గవలనం దెలిసికొని యాగ్రహించి వాని దేశమున నేడుదినములు మట్టివాన గురియుం గాక యని శపించెను. ఆకారణమున నీ ప్రదేశమంతయు నిర్మానుష్యమగు దండకారణ్యమాయెనని యుత్తరరామాయణమునఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నీదేశము కిరాతజాతులచే నివసింపఁబడుచుండియుఁ బూర్వకాలమునందే భార్గవనామక బాడబాగ్నిజాతి (అగ్నిపర్వతముల) ముఖంబుననుండి వెడలఁగ్రక్కఁబడిన బురదవానచే నిర్మూలము సేయఁబడినదనిగూడఁ జెప్పఁబడినది. పూర్వ మెప్పుడో యొకానొకప్పుడీ దేశమగ్నిపర్వతములచేత నాశము చేయఁబడినదని పై గాథవలన మనకు సులభముగా బోధపడుచున్నది.

కొల్లేరుసరస్సు.

ఈ దండకారణ్యమధ్యమున యోజనాయతమైన (100 చదరపు మైళ్ల వైశాల్యముగల) మహాసరస్సొకటి కలదనియు, అది జలవిహంగమములతో నత్యంతరమణీయమై యొప్పుచున్నదనియు, దానియొడ్డున నొక యాశ్రమము కలదుగాని యందెవరును లేరనియు, సమీపమునఁ బడియున్న శవమును దినుట కేజంతువును లేదనియు, ఆ ప్రదేశమంత నిర్జంతుకముగా నున్నదనియు, నగస్త్యుఁడు శ్రీరామచంద్రునితోఁ జెప్పినట్లుగ నుత్తర రామాయణమునఁ జెప్పఁ

బడి యున్నది.[1] ఉత్తరరామాయణమునందు దండకారణ్యములోని దని చెప్పఁబడిన యీసరస్సెక్కడనున్నదని విచారింపఁగా నయ్యది యాంధ్రదేశములోనిదిగాఁ జూపట్టుచున్నది. ఏమన గొప్పదైనదండకారణ్య మధ్యగతమై కొండలకాకరమై యుండు తియ్యనీటికొలను మన యాంధ్రదేశముననే కాని మఱియెచ్చటను గానరాదు. మఱియు దండియను మహాకవి తన దశకుమారచరిత్రములో నీయాంధ్రదేశము నభివర్ణింపుచు నిందొక మహాసరస్సుగలదనియు నది సారసనిలయమనియు నది యాంధ్రనగరికి ననతిదూరముగానున్నదనియుఁ జెప్పి యుండుటచేత నట్లభివర్ణింపఁబడిన కొలను కొల్లేరు కాక మఱియొక్కటి కానేరదు.[2]

"కొల్లేటికొంగ"లను లోకోక్తియు కొల్లేరు కొంగలకుఁ బ్రసిద్ధమను విషయమును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. దక్షిణహిందూస్థానమున నెన్నఁబడగిన పెద్దతియ్యనీటికొలను "కొల్లేరు" మాత్రమే యని యంతిచెప్పినట్లుగా సనిలంగి

(1) "వనం ప్రేతాయుగే రామ బభూవ బహువిస్తరం। సమంతాద్యోజనశతం మృగపక్షివివర్జితం। తస్మిన్నిర్మానుషేరణ్యే కుర్వాణ స్తప ఉత్తమం అహ మాక్రమితుం సౌమ్య తదరణ్య ముపాగమం॥ తస్యరూప మరణ్యస్య నిర్దేష్టుం నైవ శక్నుమః॥ * * * * తస్యారణ్యస్య మధ్యేతు సరోయోజన మాయతం। హంసకారండవాకీర్ణం చక్రవాకోపశోభితం। * * * సమీపేతస్య సరసో మహ దద్భుత మాశ్రమమ్। పురాణం పుణ్య మత్యర్థం తపస్విజన వర్జితమ్॥"

(2) "ఆయాసిస్యందవద్భిః కైశ్చిదంధ్రనగరం। తస్యనాతిదూరే సలిలరాశిసదృశస్య కలహంసగణదళితనళినదళసంహతిగళిత కింజల్క శకలశారస్య సారసశ్రేణిశేఖరస్య సరసస్తీరకాననే కృతనికేతనస్థితః॥"

(3) ఆంధ్రనగరియనునది యోరుగల్లు పట్టణమనియు, అందభివర్ణింపఁబడిన సరస్సు సమీపమున నెచ్చటనో యున్నదనియు కొందఱు చెప్పుచున్నారు.

సదృశమై యాంధ్రనగరియగు వేంగీపురమునకు నాశ్యాసన్నమై యున్నదన
టకు సందియములేదు. ఇది యిప్పుడు ౨౫ మైళ్ల పొడవును ౧౦ మైళ్ల వెడల్పు
ను గలిగియున్నది. కాఁబట్టి యిప్పటి యాంధ్రదేశము దండకారణ్యములో
నొకభాగముగా నుండెనని తేటపడుచున్నది.

పంచవటి.

అయినను ఆంధ్రదేశమును దండకారణ్యమునుండి తొలగించి దక్షిణాపథ
మన మహారాష్ట్రదేశమనియు, ఇప్పటి మహారాష్ట్రదేశమే పూర్వము దండ
కారణ్యముగా నుండెననియు, అగస్త్యాశ్రమమునకు యోజన దూరమున
గోదావరీతీరమున నుండిన పంచవటియందు శ్రీరాముఁడు గొంతకాలమునివసించె
ననియు, హిందూమత కర్మకాండ ప్రకారము నేమతికార్య మాచరించినను
తమదేశముపేరు చెప్పుకొనుట నాచారముగావున సంకల్పము చెప్పునప్పుడు మ
హారాష్ట్రదేశస్థులు మహారాష్ట్రదేశముపేరు చెప్పుకొనక "దండకారణ్య
దేశే" యని దండకారణ్యముపేరు మాత్రము చెప్పుచున్నారనియు గోదావరి
తీరమునందలి నాసికపట్టణము పంచవటి యని చెప్పఁబడుచున్నదనియు,
గోదావరి ప్రవహించెడి సహ్యాద్రియొక్క యుత్తరభాగమైన గోవర్ధనము పురా
ణములయందభి వర్ణింపఁబడినదనియు, భారద్వాజుఁడు తన భార్యను సంతో
షపెట్టుటకై గోవర్ధనమున నొక యారామమును నిర్మించెననియు, గోవర్ధన
ము పురాణములయందు పట్టణముగాను పర్వతముగాను గూడఁ జెప్పఁబడుట
చేతను గోవర్ధనమను గ్రామ మొకటి నాసికపట్టణ సమీపమున నుండుటచేతను
నాసికపట్టణమె పంచవటియని పురాణములు సమర్థించుచున్నవిగా గ్రహింప
వలసినదనియు డాక్టరు భాండార్కర్‌గారు తమ దక్షిణాపథ దేశ పూర్వచరి
త్రమునందుఁ జర్చించియున్నారు.[1] మహారాష్ట్రము దండకారణ్యములోనిది
కాదని మేమిప్పుడు చెప్పఁబూనుకొనలేదు గాని దండకారణ్య దేశమునుండి
యాంధ్రదేశమును దొలఁగించుటకును, పంచవటి యన నాసికపట్టణమే యని

1 Dr. Bhandarkar's Early History of Deckhan. sec.1-2-3.

నిర్దేశించుటకును సాహసింపరాదని నిస్సంశయముగఁ జెప్పఁగలము. సంకల్పము చెప్పునప్పుడు, "దండకారణ్యదేశే" యని చెప్పుకొనునది యొక్క మహారాష్ట్ర దేశస్థులు మాత్రమె కాదు; ఆంధ్ర దేశస్థులు, అందు ముఖ్యముగా కృష్ణా గోదావరీ మధ్యఖండమున నుండువారునహితముఁ జెప్పుకొనుచున్నారు. ఇట్టి యాచార ముండుటచేతను పై గ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడిన దండకారణ్య వర్ణనలచేతను, ఆంధ్రదేశముకూడ దండకారణ్యములోనిదే యని విస్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియగాక పంచవటి కొందఱు చెప్పినట్లు మహారాష్ట్ర దేశమునందుగాక యిప్పటి యాంధ్రదేశమునందే కలదని యాంధ్రుల యభిప్రాయమై యున్నది. శ్రీమద్రామాయణము నాసికపంచవటి యను వారివాదము నెంతమాత్రమును సమర్థించుచుండలేదు. రామాయణమునందును భవభూతికృతమగు నుత్తరరామచరిత్రమునందును పంచవటికడ గోదావరి వెడల్పుగానున్నట్లు చెప్పఁబడియున్నదని వారే యొప్పుకొనుచున్నారు. జనస్థానమునకు సమీపమునందున్న నాసికయందట్లు కాదని జగద్విదితమైన విషయముగాన వేఱ నుడువం బనిలేదు. ప్రస్తుతము గోదావరిమండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపమున నున్న పర్ణశాలయె పంచవటియని యాంధ్రులు విశ్వసించు చున్నారు. వాల్మీకి రామాయణములోని వర్ణనను బట్టియు, ఆధునిక విద్వాంసుల యభిప్రాయమును బట్టియు, మూఁడఁగా వీరినమ్మికయు నిజమైనదని తోఁచుచున్నది. రామాయణములోని పంచవటియె నాసికపట్టణమగు నేని రాముఁడు చిత్రకూటమునుండి నాసికకు వచ్చునప్పుడు మధ్యను వింధ్యపర్వతమును నర్మదానదియును దగులక మానవు. ఈనదియును పర్వతమునుగూడ రామునిమార్గమున నున్నట్లు వాల్మీకి రామాయణమునందు వ్రాసియుండలేదు. రామాయణమునందు వర్ణింపఁబడినదిశలను జూచినపక్షమున పర్ణశాల హిందూదేశమునకుఁ దూర్పుప్రక్కను నుండవలసిన ట్లూహింపవలసియున్నది. శ్రీరామునిదండకారణ్య మార్గ మీక్రిందిరీతిగ నున్నది.

శ్రీరాముని దండకారణ్య మార్గము.

"సీతాలక్ష్మణ సమేతముగా శ్రీరాముఁ డయోధ్యనుండి బయలుదేఱి భరద్వాజాశ్రమమునకు వచ్చియుండెను. భరద్వాజాశ్రమము ప్రయాగలోను.

న్నది.[1] అప్పటి నొకరాత్రముగడపి వారు చిత్రకూటమునకు వెళ్లిరి. చిత్రకూటము ప్రయాగకుఁ బదిక్రోశములమీఁద నుండెను.[2] ఇప్పటిలెక్క ననుసరించి ప్రయాగకుఁ జిత్రకూటము డెబ్బదిరెండు మైళ్లదూరమున నున్నది. ఇందువలన రామాయణములోని క్రోశమునకు నేడున్నర మైళ్లు సరిగా నుండునని మనమూహింపవలసియున్నది. ఈ చిత్రకూటము సమీపమున మందాకిని యనునది యున్నట్లుగఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడును నా పేరుగలనదియే యాపర్వతమునకడ నున్నది. కనుకఁ బ్రస్తుతము ప్రయాగపట్టణమునకుఁ బశ్చిమమున డెబ్బదిరెండు మైళ్లదూరముననున్న చిత్రకూటమను పర్వతమే రామాయణములోని చిత్రకూటమని నిశ్చయించుటకు సంశయింపఁబనిలేదు. అప్పటినుండి వారు [illegible] నాగ్నేయదిక్కునకుఁబోయి "అత్రిమహర్షి" యొక్క యాశ్రమములోఁ బ్రవేశించిరి. ఆశ్రమమనఁగా కొన్ని మునిపల్లెల సమూహముగాని యొకపర్ణశాల కాదు.

ఆకాలమునం దొకానొక మహర్షి నాశ్రయించి యనేకశిష్యులు సమీపప్రదేశములఁ జుట్టును గుటీరముల నిర్మించుకొని నివసించుచుండెడివారు. అట్టి మునిపల్లెలన్నియు మహర్షియొక్క యాశ్రమమని పిలువఁబడుచుండెడివి. అత్రిమహర్షియొక్క యాశ్రమము మిక్కిలి విశాలమైనదిగ నుండెను. ఇయ్యది ప్రస్తుతపు రేవాప్రాంతముయొక్క సత్నానదీమధ్యమును వ్యాపించినదని చెప్పవచ్చును. అత్రిమహామునిభార్య యనసూయ యనునామె. అనసూయకును సీతకును జరిగిన సంవాదము మిక్కిలి జ్ఞానప్రదమైనదిగ నున్నది. వీరిప్పటి నున్నకాలమున ఋషులు గొందఱువచ్చి తమకు రాక్షసులవలనఁ గలిగెడిబాధలను మాన్పుమని కోరఁగా రాముఁ డొకమహారణ్యమును బ్రవేశించెనని తెల్పఁబడినది.[3] ఈయరణ్యమే దండకారణ్యముగా నున్నది. ఇది మిక్కిలి విస్తీర్ణమైన యరణ్యము. అసంఖ్యాకము

1 వాల్మీకిరామాయణము, అయోధ్యాకాండము ౮౫ సర్గము మొదలు ౫౮ వఱకు.

2 (అయోధ్యా ౫౮—౭౦) 3 (అయో ౬—౫)

౨ (౬౧౦ అధ్యా ౧౬—౨౨)

ష్యాశ్రమములును, అనేక రాక్షసనివాసస్థలంబులు నిండుండెను. ఈదండకారణ్యమునకు నుత్తరమున గంగానదియొక్క దక్షిణపుతీరమును, వింధ్యపర్వతమును; పశ్చిమమున నుత్తరవింధ్యము, అత్ర్యాశ్రమము దక్షిణకోసలము, మలయాద్రియు; దక్షిణమున కిష్కింధారాజ్యమును ద్రవిడపాండ్యదేశములును; తూర్పున నుత్కలకళింగాంధ్రచోళదేశములు నుండెను. ఈదండకారణ్యములో రామునికిఁ ద్రోవఁజూపుటకు ఋషులు గొందఱు వెంటనడచిరి.[1] రామునికి మార్గమున ననేక ఋష్యాశ్రమములు దగిలెను. కొంతదూర మరిగినతరువాత విరాధునివనము గానిపించెను. ఇది దండకాంతర్గతము ఇది మధ్యపరగణాలలోని "బిలాసపూర" జిల్లాలో నీశాన్యపుదిక్కునను న్నది.

ఇచ్చటనుండి యర్ధయోజనముమీఁదనఁగాఁ బదునైదు మైళ్లదూరమున శరభంగాశ్రమముండెను.[2] ఈ యాశ్రమము విరాధుని వనమునకు దక్షిణమున నాజిల్లాలోనే యుత్తర భాగమున నీశాన్యపు మూలనుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. రాముని దర్శనమైనతరువాత శరభంగుఁ డగ్నిప్రవేశముఁ జేసెను. అచ్చట రామునిఁ గూడ మునులనేకులు వచ్చి రాక్షసులచేఁ జంపఁబడిన ఋషుల యస్థుల ప్రోవులనుజూపిరి. వారినందఱిని రక్షించెదనని రాముఁ డభయహస్తమొసంగి యచ్చటనుండి సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకుఁ బోయెను.[3] ఆ యాశ్రమమున నొకరాత్రముండి తరువాత నక్కడనుండి బయలుదేరి త్రోవలో నాశ్రమములఁ బెక్కింటిని గనుగొనుచుఁ బోయెను. కొంతదూరము పోవుచున్నప్పటికి నొక గొప్పసరోవరముఁ గానిపించెను. దానికే పంచాప్సరసమని పేరు. రామునకు దారి చూపుచున్న ధర్మభృతుఁ డనుఋషి యాసరోవరమును గూర్చిన యితిహాసములఁ గొన్నిటిని వానికిఁ జెప్పెను. మాండకర్ణి ఋషియొక్క తపస్సుచే నీసరోవరము నిర్మింపఁబడెనఁట.[4] ఈపంచాప్సరస్సరోవరము బిలాసపూరు జిల్లాలోనిదని కొన్ని హేతువులం గనంబఱిచి జనరల్ కన్నింగహ్యాం దొరగారు నిశ్చయించి

1 (అరణ్య ౧వ సర్గము) 2 (౨వ-౩వ-౪వ సర్గములు). 3 (౭వ సర్గము). 4 (౧౧ సర్గ ౧-౨౦).

యున్నారు.[1] మఱియును కాళిదాసునిచే మేఘసందేశమునందు వర్ణింపఁబడిన యక్షుని నివాసస్థలమగు రామగిరి.[2] యీ యాశ్రమ ప్రాంతముననే యుండెనని కొందఱు విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది.

సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకుదక్షిణమున నాలుగుయోజనములమీఁదననఁగా ౧౨౦ మైళ్లమీఁదనగస్త్యమహాముని భ్రాతయొక్క యాశ్రమముండెను. ఈయాశ్రమము రాయపూరు జిల్లాయొక్క దక్షిణభాగమును బస్తరుసంస్థానము యొక్క యుత్తరభాగమును వ్యాపించి యుండెనని రామాయణములోని వర్ణనవలన మనమూహింపవలసియున్నది. ఈ యాశ్రమమునకు దక్షిణమున నొకయోజనము (30 మైళ్లు) మీఁద నగస్త్యాశ్రమముండెను. ఈ యాశ్రమము బస్తరు సంస్థానమునకు దక్షిణభాగమునం దుండెను. అగస్త్యాశ్రమమునకు దక్షిణమున రెండామడల దూరమున ననఁగా నఱువది మైళ్లదూరమునఁ బంచవటీప్రదేశమును గోదావరియు నున్నవి. పంచవటి కొంతవఱకు నరణ్యప్రదేశమగుటం జేసి గోదావరికి సమీపమునఁ బర్ణశాల నిర్మించుకొని సీతారామ లక్ష్మణులు కొన్ని దినములు నివసించియుండిరి. ప్రస్తుతపు గోదావరిమండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపమున నున్న పర్ణశాలయను గ్రామములో శ్రీరాముని పర్ణశాలయుండెనని యాంధ్రుల యభిప్రాయమై యున్నది. రాముఁడు పంచవటిలో నుండఁగ శూర్పణఖవచ్చి యాతని మోహించుటయు, లక్ష్మణుఁడు దాని ముక్కు చెవులు గోయుటయు, ఖరాదిరాక్షసులను జంపుటయు మొదలుగాఁగల కథ యంతయు నడచినది ఈ ఖరాదులందఱును జనస్థానమం దుండిరి.

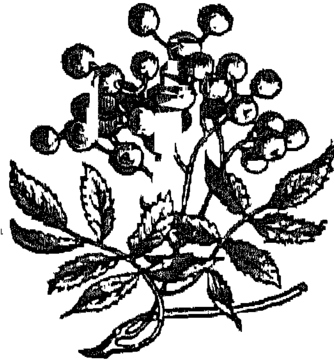
కావున నీజనస్థానమనునది యెద్దియోమనము దెలిసికోవలసి యున్నది. మధ్యపరగణాలలోని రాయపూర్ (రాయపురము) జిల్లాయొక్కయు, బస్తరు సంస్థానము యొక్కయుఁ బూర్వభాగమును, సంబల్పూరు (సంబళపురము

1 (Agcheological Reports vol XI) 2. (మేఘసందేశము ౧ వ శ్లోకము).

జిల్లాలోని చాలభాగమును, చెన్నరాజధానిలోని జయపురసంస్థానాంతర్గతమై గోదావరికి నుత్తరముననున్న కొంతభాగమును, గోదావరికి దక్షిణమువనున్న నైజాము రాజ్యములోని చాలభాగమును ఈజనస్థానములోనివిగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. రావణుని తమ్ముఁడగు ఖరుఁడీజనస్థానమున కధిపతిగా నుండెను. వీని రాజధాని ఖరాలయము. రాయపూరు జిల్లాలోని "ఖరియారు" లనునదియే ఖరాలయమని చెప్పఁబడుచున్నది. సంబలపూరనునదియే వాల్మీకిచే వర్ణింపఁబడిన శంబరపురమని చెప్పఁబడుచున్నది. పంచవటీ ప్రదేశముగూడ జనస్థానాంతర్గతమైనదిగఁ గానంబడియెడు. పర్ణశాలనుండి రావణుఁడు సీతనెత్తుకొనిపోయిన విషయ సర్వజన విదితమైనదే. గోదావరికి నుత్తరమునఁ బంచవటీ ప్రదేశమునందును జనస్థానమునందును సీతను వెదకి వెదకి గోదావరియుత్తరమునఁ గొంతదూరమరిగి పర్ణశాలకుఁ దూర్పున భద్రాచలముకడ రామలక్ష్మణులు గోదావరినదినిదాఁటిరి. పిదప దక్షిణముగా జనస్థానమునఁ గొంతదూరము ప్రయాణముచేసిన తరువాత జటాయువు గలిసికొనియెను. అప్పటనుండి పశ్చిమదిశను నైఋతిదిశను గొంతనడచి[2] జనస్థానారణ్యమును దాటిన తరువాత నూటవగ దక్షిణదిశను బోయిరి.[3] జనస్థానానంతరమున మూఁడుక్రోశములమీఁదఁ గ్రౌంచారణ్యము వసించెను. ఇది నైజాము రాజ్యమునకు నైఋతిభాగమునుండెను. ఈ యరణ్యమును విడుచుటకుఁ బూర్వము మూఁడుక్రోశములు తూర్పునకుఁ బోయిరి. ఇచ్చటనే వీరికిఁ గబంధుఁడగ్గుపడెను. వాఁడు చెప్పినందున నచ్చటనుండి వారిద్దరు పశ్చిమదిశను బంపకుఁ బోయిరి. పంచవటినుండి పంపాసరస్సునకు వాల్మీకి రామాయణములో నిచ్చిన యాదిశలను బట్టి చూచినను నవి భద్రాచలమునకు సమీపమునందలి పర్ణశాలకు ననుకూలములుగా నున్నవే కాని నాసికపట్టణము పంచవటియని గాని జనస్థానమని కాని యను కొనుటకు ననుకూలములుగా లేవు. ఋశ్యమూకము, మాల్యవంతము, కిష్కింధము మొదలయిన ప్రదేశములన్నియు హంపీ విరూపాక్షము సమీపమునందలి పర్వతాదులని యందఱి యభిప్రా

1 (౬-౨-౪-౫౬). 2 (౬౯-౧-౨). 3. (౬-౪

యమై యున్నది.[1] కాఁబట్టి యాంధ్రదేశము దండకారణ్యములోనిదని పైఁ జేర్కొనఁబడిన శ్రీరాముని మార్గమువలననే తేటపడుచున్నది. ఇంక నాంధ్రదేశ మెట్లు నాగరికతఁగాంచి యెప్పటినుండి ప్రఖ్యాతికి వచ్చినదో వీనిం గూర్చి మనము విశేషముగాఁ జర్చించి తెలిసికోవలసి యున్నది.

1 హిందూదేశకథాసంగ్రహము, ప్రథమభాగము. పారట. ౫౩-౫౮.

మూఁడవ ప్రకరణము.

ఆంధ్ర దేశ ప్రశంస.

ఇప్పుడు మన మేభూభాగము నాంధ్రదేశమని పిలుచుచున్నారమో యాభూభాగము పూర్వము దండకారణ్యములోనిదని చెప్పఁబడినందున ప్రాచీనకాలమున నాంధ్రదేశముగాని యాంధ్రులుగాని యిచ్చట లేరని యూహింపరాదు. ఆంధ్రులు ప్రాచీనులేగాని నవీనులుగారు. వేదములలో మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదగు ఋగ్వేదమునందలి యైతరేయ బ్రాహ్మణమునందు నాంధ్రుల ప్రశంసగలదు. అందాంధ్రు లనాగరికారణ్యకజాతులలోఁ జేర్పఁబడియుండిరని యీక్రిందివాక్యమువలన బోధపడగలదు. "ప్ర. తస్యహవిశ్వామిత్రస్యైకశతం పుత్రా ఆసుః - పంచాశదేవజ్యాయాంసో మధుచ్ఛందసః పంచాశత్కనీయాంసస్తద్యేజ్యాయాంసో న తే కుశలం మేనిరే. తాననువ్యాజహారాంతాన్వః ప్రజాభక్షీష్టేతి-తఏతేంధ్రాః పుండ్రాః శబరాః, పుళిందామూతిబా ఇత్యుదంత్యా బహవో భవంతి." [1] విశ్వామిత్రఋషి తనపుత్త్రులలో నేబదుండ్రయొక్క సంతతిని ఆర్యాశ్రమములయొక్క సరిహద్దులలో నివసించునట్లుగా శపించెననియు, వారలే ఆంధ్రులనియు, పుండ్రులనియు, శబరులనియు, పుళిందులనియు, మూతిబాలనియు, పిలువఁబడుచున్నారనియు, విశ్వామిత్రుని సంతతివారలే దస్యులలో నధికభాగముగా నేర్పడిరని తెలుపఁబడినది. వీరెల్లరును దక్షిణమున నివసించుచుండిన వారని చెప్పఁబడుచున్నారు పుళిందులును శబరులును వింధ్యపర్వత ప్రాంతభూములయందు నివసించియుండినవారని నవీనగ్రంథముల వలనఁ దెలియుచున్నది. వింధ్యపర్వతారణ్యములలో శబరులున్నారని బాణకవి తన కాదంబరియందు వ్రాసియున్నాఁడు.

---

1 ఐతరేయబ్రాహ్మణము; పంచిక ౭ అధ్యాయము 3; ఖండిక ౧౮.

ఆంధ్రులు కృష్ణా గోదావరులనడుమనుండెడి యరణ్యప్రదేశమునఁ దూర్పుభాగమున ననఁగా నిప్పటి కృష్ణామండలమున నివసించుచుండెడి వారని చరిత్రకారు లనేకు లభిప్రాయపడియున్నారు. కృష్ణా గోదావరుల నడుమనుండెడు నరణ్యప్రదేశమె యాకాలమునం దాంధ్రదేశముగా నుండెను. రామాయణ మహాభారతములనాఁటికి దక్షిణాపథమున నాంధ్రదేశము లేదనియు, ఇప్పటి యాంధ్రదేశము బహునవీనమైనదనియు, ఆంధ్రులు మగధదేశ సమీపమున గంగాతీరము నందుండి నాగరికులై క్రమక్రమముగా దక్షిణమునకు వచ్చి యీదేశమును జయించి యాక్రమించుకొనిరనియు, అప్పటినుండియు నీదేశమున కాంధ్రదేశమని పేరు వచ్చినదనియు కొందఱు పాశ్చాత్త్యులు మాత్రమె గాక మనవారు గూడ కొందఱు తలంచుచుండిరి. మఱియును రామాయణమునం దీప్రదేశము దండకారణ్యముగాఁ జెప్పఁబడుటచేతను శ్రీరాముని మార్గమునం దీదేశముఁ బేర్కొనఁబడ కుండుటచేతను, రామాయణములోని కిష్కింధాకాండములో నాంధ్రాదిదేశముల ప్రశంస దేశములఁ దెల్పుచోట గలిగియున్నను నది ప్రక్షిప్తముగా గ్రహింపవలసి యున్నదనియు, ఇఁక మహాభారతమును బట్టి చూచినను నీప్రదేశ మరణ్యమయమనియె తోఁచుచున్నదనియు, అర్జునుఁడు తీర్థయాత్రకు బయలుదేఱి మహేంద్రపర్వతము [1] వఱకును తీర్థములను దేశములను, ఆయతనములను జూచుచు వచ్చి దాని దాఁటిన తరువాత మణిపూరము [2] వఱకును సముద్రతీరమునఁ బడిపోయి మరల మణిపూరము మొదలు పట్టణములను, మేడలను, మిద్దెలను తీర్థములను జూచినట్లు చెప్పఁబడినది గాని యాంధ్రదేశము చెప్పఁబడలేదనియు, ఇందును దేశములఁ దెల్పుచోట నాంధ్రాదిదేశముల ప్రశంసకలదుగాని యదియును ప్రక్షిప్తమని పై విషయమువలననే బోధపడగలదనియు, కావున మహేంద్రపర్వతమునకును పాండ్యదేశమునకును నడుమ దేశములేదని కొందఱు తలంచుచున్నారు [3] గాని

1 ఇది గంజాముజిల్లాలో నుత్తరభాగమున నున్నది.

2 ఇది పాండ్యదేశమునకు ముఖ్యపట్టణము.

3 నన్నయభట్టారక చరిత్రము. పారటలు 3౬—౪౨.

యది విశ్వసనీయము గాదు. పైనుదాహరింపఁబడిన ఐతరేయ బ్రాహ్మణ వచనమునుబట్టి యాంధ్రులను నవాగరికారణ్యకజాతివారొకరు కలరని తేటపడినది ఆ యనాగరికాంధ్రులు నివసించు దేశమె యాంధ్ర దేశ మనఁబడుచున్నది. నాగరికులు వసియింప శక్యము కాని యంధకార బంధురమైన మహారణ్య ప్రదేశమునందు నివసించెడువారగుటచేతనే యార్యులు వీరిదేశము నాంధ్రదేశమనియు వీరి నాంధ్రులనియు వాడుచువచ్చిరి. అనాగరికులయిన యాంధ్రులు నివసించు దేశమునకు మిద్దెలు, మేడలు నెట్లు గాననగును? అనాగరిక దేశమునందుఁ బుణ్యతీర్థములెట్లు గాననగును? అర్జునుఁడు ప్రశంసింపక పోయినంతమాత్రము చేత నప్పటి యనాగరికాంధ్రదేశము లేదనుకొనవచ్చునా? మహాభారతము సభాపర్వమునందును, రామాయణము కిష్కింధాకాండమునందును నాంధ్రులు దక్షిణాపథమున నున్నవారని తెల్పఁబడియుండలేదా [1]? కాఁబట్టి రామాయణ మహాభారతముల నాటికి దక్షిణాపథమున నాంధ్రులు లేరని ఆంధ్రదేశము లేదని చెప్పుట సాహసము. ఆంధ్రులున్నారని యొప్పుకొనుచు నాంధ్రదేశము లేదనుట మహాసాహసము. ఆంధ్రదేశము లేదనరాదు గాని అప్పటికి ప్రసిద్ధమౌ అనార్యమై అరణ్యప్రదేశమున నున్నదని యొప్పుకొనక తప్పదు.

ఈభాగమునం దాంధ్రదేశము లేకుండుటచేతనే కాళిదాసు తన రఘువంశమునందు కళింగదేశమును పాండ్యదేశమును వర్ణించి నడుమనున్న యాంధ్రదేశమును వర్ణింపకుండెనని చెప్పుదురు కాని కొంచె మించుమించుగఁ గాళిదాసుని కాలమునందే యుండిన వరాహమిహిరాచార్యులు తన బృహత్సంహిత కూర్మవిభాగమునందు నాంధ్రదేశమును బ్రశంసించియే యున్నాఁడు. [2] అశోకుని

1 "శ్లో. పౌండ్రాంశ్చ ద్రవిడాంశ్చైవ సహితాం శ్చోడ్రకేరళైః । ఆంధ్రాం స్తాలవనాంశ్చైవ కళింగా నుష్ట్రకర్ణికాన్" మహాభారతము, సభాపర్వము.

2 ఆగ్నేయాందిశి వర్ణితః. తథా, ఆగ్నేయాందిశి - కోశలకళింగ వంగోపవంగ జఠరాంగాః శౌలిక విదర్భవత్సాంధ్ర చేదికాశ్చోర్ధ్వకంఠాశ్చ. అని బృహత్సంహితాకూర్మవిభాగము. వాచస్పత్యము.

శాసనములలో నెచ్చటను ఆంధ్రరాష్ట్రముల ప్రస్తావము లేశమును లేదనియు "బహుశః" అప్పటికా హిందూభూభాగము బొత్తుగా నాగరికతలేక కొండ కోయలకు నివాసస్థానమై యుండనోపు నని డాక్టరు బర్నెలుగారు తమ ప్రాచీనలిపి శాస్త్రములో వ్రాసియున్నారు.[1] ఈ బర్నెలుగారి లేఖనమును జూచి భ్రమపడియె కాఁబోలు "అశోకుని శాసనములలోఁ బలుతావుల పాండ్యచోళాదుల ప్రశంసకలదు; అప్పటి కాంధ్రదేశమే యున్నయెడల దీని ప్రశంస లేకయుండదు; అశోకుని కాలము క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము సం॥ ౨౬౦ అయియున్నది; అప్పటికీ భూభాగము ఇట్టి యరణ్యప్రదేశమె గాని జననివాస యోగ్యంబగు దేశముగాదు; ఈసంగతినే మనగ్రంథములును దెలుపుచున్నవి." అని యొకరు వ్రాసియున్నారు.[2]

అశోకుని కాలము నాటికె నాంధ్రులు నాగరికులై పల్లెలు పట్టణములు దుర్గములు నిర్మించుకొని రాజ్యములు స్థాపించి ప్రభుత్వములు సేయుచుండిరను టకు నశోకుని శాసనములే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. అశోకునిశాసనములలో నాంధ్రుల ప్రశంస లేదనుకొనుట పొరపాటు. తనరాష్ట్రములోని వారల వలెనె యవనులును, కాంభోజులును, నాభకులును, భోజులును, పైఠాణికులును, ఆంధ్రులును, పుళిందులును, తనచేఁ బ్రకటింపఁబడిన బుద్ధధర్మమును నవలంబించిరని ౧౩వ శిలాశాసనమున నశోకుఁడు వ్రాయించెను. ఇంతియగాక యశోకుని పితామహుఁడును మౌర్యవంశ స్థాపకుఁడునునగు చంద్రగుప్తుని యాస్థానమునం దున్న మేగాస్తనీసను రాయబారి యాంధ్రరాజ్యము మహోన్నతదశయం దున్నట్టును ఆంధ్రరాజ్యమునందప్పుడు ముప్పదిదుర్గములును, లక్షకాల్బలమును రెండువేల యాశ్వికులును వేయియేనుంగుల బలమునుండెనని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈవిషయ

1. There is not the least mention of any Telugu kingdoms in the Asoka Inscriptions. Probably that part of India was not then civilized at all, but inhabited by wild tribes. Dr. Burnell's South Indian Paeleography.

2. నన్నయభట్టారక చరిత్రము పొరట 3x.

మునే ప్లీని మొదలగు విదేశీయులయిన చరిత్రకారులు వక్కాణించి యున్నా
రు.[2] కాఁబట్టి యశోకుని కాలమునాఁటికి నాంధ్రులు నాగరికు లయియుండి
రనుటకు సందియములేదు.

ఆంధ్రరాజులు మగధరాజ్యమును బాలించుచుండిన కాణ్వవంశజులను
జయించి తద్రాజ్యము నాక్రమించుకొని నాలుగువందల యేఁబదియేఁడు సంవ
త్సరములు నిరంకుశముగాఁ బరిపాలనము చేసిరని పురాణములయందుఁ జెప్పఁ
బడి యుండుటచేతఁ బాశ్చాత్యపండితులు కొందఱాంధ్రులను గంగాతీర
వాసులనుగాఁ బరిగణించి వాదోపవాదములను సలిపి గ్రంథసామగ్రిని పెంపుచే
సి క్రొత్తచిక్కులను గల్పించిరి. "ఆంధ్రులు, ఆంధ్రజాతీయులు, ఆంధ్రభృత్యు
లు" అనివరుసగా వేర్వేఱు వంశనామములతో గంగాతీరమున నివసించి కొన్నికాల
ములు నిరాతంకముగా రాజ్యపాలనము చేసి క్రమక్రమముగాఁ దక్షిణాపథమునం
తయు నాక్రమించుకొని తుదకు కృష్ణాగోదావరుల నడుమ ధాన్యకటకనగరము
ను స్థాపించి పాలించిరనియు, వాయుపురాణవిధముగాని కాలముగాని సరిగాఁ దె
లియరాదని విల్ఫర్డుగారాంధ్రులనుగూర్చిన వ్యాసమున వ్రాసియున్నారు.[1] ద
క్షిణహిందూస్థాన నాణెములచరిత్రమును వ్రాసినసర్ వాల్టరు ఎల్లియటు దొర
గారుకూడ క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము మూడవ శతాబ్దమునకుఁ గడపటనుండి వ
చ్చిన ద్రావిడులు మగధరాజ్యమునకుఁ దూర్పున గంగానదీ ప్రాంతభాగముల
యందుఁ గొంతకాలము నివసించి పిమ్మట తెలుఁగు నేర్పఱచిరనియు, వారాక

1. And likewise here, in the king's dominions, among the yonas and kambhojas, in (?) Nabhaka of the Nabhitis, among the Bhojas and Pitinikas, among the Andhras and Pulindas, everywhere men follow the law of Piety as proclaimed by his Majesty" (Rock Edict XIII)

2. Pliny, Hist, Nat, book Vi, 21, 22, 23, from information probably supplied by Magesthenes.

1. Asiatic Researches Vol IX page 101.

ముఖ్యులయినయాంధ్రులును కాళింగులును ప్రభుత్వములు చేసి శకనులతోఁ బోరు పడలేక తూర్పుతీరమునకు వచ్చిరనియు, వారిలోఁ గాళింగులు గోదావరికి నుత్తరమునను, ఆంధ్రులు కృష్ణా గోదావరులనడుమను స్థిరవాసము లేర్పఱచుకొనిరనియుఁ దరువాతఁ గృష్ణాతీరమునందలి ధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రులు పశ్చిమ సముద్రమువఱకు నాక్రమించి జగద్విఖ్యాత పరిపాలనము చేసిరని వ్రాసియుండిరి. [1] వీరు తమవాదమునకు బలముగా నుండుటకై ప్లినీ వ్రాసినదానిని ప్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు అయినను గంగానదికి దూరముగా నాంధ్రులుండిరని ప్లినీవ్రాయుచున్నాఁడు. సముద్రమునకు మగధరాజ్యమునకు నడుమ నాంధ్రరాజ్యముండుట యసంభవము. ఆకాలమునందలి భరతఖండమునందలి రాజ్యములలోచంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యము మేటియని చెప్పఁదగియున్నది. ఆఱులక్షల కాల్బలముతోను ముప్పదివేల యాశ్వికబలముతోను నొప్పియుండిన యీరాజ్యము ప్రక్కను లక్షకాల్బలమును, రెండువే లాశ్వికబలమును మాత్రము గలిగియుండిన యాంధ్రరాజ్య ముండుట పొసఁగనేరదు. ఈయభిప్రాయమునే జనరల్ కన్నింహాల్యం దొరగారు కూడఁ దెలిపియున్నారు. [2] ఇంతియగాక యశోకుని ౧౩ వ శిలాశాసనమునందు "ఆంధ్రపుళిందేషు" అని యాంధ్రులు దక్షిణముననున్న పుళిందులతోఁ జేర్పఁబడియున్నారు. ఆంధ్రులు గంగాతీరమునం దుండిరని యూహించుటకాధారము మగధరాజ్యము నాంధ్రరాజులు పాలించిరని పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడుట తప్ప వేఱొండు ప్రమాణము గానరాదు. మఱియును క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దమున కనిష్కుఁడను శకరాజు మగధరాజ్యమును జయించి నట్లును వాని సంతతి వారు కొంతకాలము దానిని పరిపాలించినట్లును నిటీవల నూతనముగాఁ గనుఁగొనఁబడిన మధురలోని యొకశాసనమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. నాణెములనుబట్టియు, శిలాశాసనములనుబట్టియుఁ జిరకాలమునుండి యాంధ్రులు దక్షిణదేశమున

1. Sir Walter Elliot's Coins of Southern India
2. Coins of Ancient India by Major. General Sir. A Cunningham ; page 108.

నున్నవారని నిశ్శంకముగా [illegible]
వారు నెలకొల్పిన బౌద్ధసంఘా[illegible]
నేటికిని గన్పట్టుచు నాంధ్రులు[illegible]
ష్ఠాణకాలము నాటనుండి [illegible]
యరణ్య ప్రదేశములలో [illegible]
లను గడచినకొలది నాగరికులు[illegible]
యు, సహవాసము గలిగి [illegible]
పల్లెలు పట్టణములు నిర్మించు[illegible]
మున దొరతనము సేయుచు [illegible]
ల్లింటిరీతులను విడచి [illegible]
నము విడిచిపెట్ట వారలు [illegible]
కరూశకోశలాది దేశములను [illegible]
రాజ్యమును నానాదిశల వ్యాపింపచేసి [illegible]
తీరమునందలి శ్రీకాకుళమును [illegible]
ను. రాజులు ధాన్యకటకమును [illegible]
రాష్ట్రమునందు గోదావరీ తీరమునందు [illegible]
త్వము సేయుచుండిరి. ఆంధ్రభృత్యవంశము[illegible]
సమీపమున జంద్రపు [illegible]
గన్పట్టుచున్నది.

ఆంధ్రులు గంగాతీరవాసులని [illegible]
దక్షిణాపథవాసులనియును, వారిదేశము [illegible]
కృష్ణాగోదావరీ నదీ గర్భదేశమనియును మనము [illegible]

---

1. కృష్ణామండలములోని [illegible] జమీందారీలో [illegible] 2 [illegible]
మండలములోని సత్తెనపల్లి తాలూకాలో [illegible] ధరణికోట [illegible]
న్యకటకముగా నున్నది. 3 గోదావరినది [illegible]

ముఖ్యులయినయాంధ్రులును కాళింగులును ప్రభుత్వములు చేసి శకనులతోఁ బోరు పడలేక తూర్పుతీరమునకు వచ్చిరనియు, వారిలోఁ గాళింగులు గోదావరికి నుత్తరమునను, ఆంధ్రులు కృష్ణా గోదావరులనడుమను స్థిరవాసము నేర్పఱచుకొనిరనియుఁ దరువాతఁ గృష్ణాతీరమునందలి ధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రులు పశ్చిమ సముద్రమువఱకు నాక్రమించి జగద్విఖ్యాతి పరిపాలనము చేసిరని వ్రాసియుండిరి.[1] వీరు తమవాదమునకు బలముగా నుండుటకై ప్లినీ వ్రాసినదానిని ప్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు అయినను గంగానదికి దూరముగా నాంధ్రులుండిరని ప్లినీవ్రాయుచున్నాఁడు. సముద్రమునకు మగధరాజ్యమునకు నడుమ నాంధ్రరాజ్యముండుట యసంభవము. ఆకాలమునందలి భరతఖండమునందలి రాజ్యములలోచంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యము మేటియని చెప్పఁదగియున్నది. ఆఱులక్షల కాల్బలముతోను ముప్పదివేల యాశ్వికబలముతోను నొప్పియుండిన యీరాజ్యము ప్రక్కను లక్షకాల్బలమును, రెండువే లాశ్వికబలమును మాత్రము గలిగియుండిన యాంధ్రరాజ్య ముండుట పొసఁగనేరదు. ఈయభిప్రాయమునే జనరల్ కన్నింహ్యాం దొరగారు కూడఁ దెలిపియున్నారు.[2] ఇంతియగాక యశోకుని ౧౩వ శిలాశాసనమునందు "ఆంధ్రపుళిందేషు" అని యాంధ్రులు దక్షిణముననున్న పుళిందులతోఁ జేర్పఁబడియున్నారు. ఆంధ్రులు గంగాతీరమునం దుండిరని యూహించుటకాధారము మగధరాజ్యము నాంధ్రరాజులు పాలించిరని పురాణములయందుఁ జేర్కొనఁబడుట తప్పవేఱొండు ప్రమాణముగానరాదు. మఱియును క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దమున కనిష్కుఁడను శకరాజు మగధరాజ్యమును జయించినట్లును వాని సంతతి వారు కొంతకాలము దానిని పరిపాలించినట్లును ఇటీవల నూతనముగాఁ గనుఁగొనఁబడిన మధురలోని యొకశాసనమునుబట్టి దెలియవచ్చుచున్నది. నాణెములనుబట్టియు, శిలాశాసనములనుబట్టియుఁ జిరకాలమునుండి యాంధ్రులు దక్షిణదేశమున

1. Sir Walter Elliot's Coins of Southern India
2. Coins of Ancient India by Major. General Sir. A Cunningham ; page 108.

నున్నవారని నిశ్శంకముగా నడుపవచ్చును. కృష్ణాగోదావరి నదీప్రాంతములందు వారు నెలకొల్పిన బౌద్ధసంఘారామములును, స్తూపములును శిథిలములయ్యును నేటికిని గన్పట్టుచు నాంధ్రులయునికిని వేనోళ్లఁ జాటుచున్నవి. ఐతరేయబ్రాహ్మణకాలము నాటనుండి యాంధ్రులు దక్షిణాపథదేశమునందలి ప్రాగ్దిశనున్న యరణ్యప్రదేశములో నివసించుచు నవనాగరికులుగానుండి క్రమక్రమముగాఁ గాలము గడచినకొలఁది నాగరికులయిన ద్రావిడులయొక్కయు, నార్యులయొక్కయు, సహవాసము గలిగి వారలసంపర్కంబునఁ దామును నాగరికులై పల్లెలు పట్టణములు నిర్మించుకొని తొలుదొల్లఁ బ్రజాస్థాపక సంఘములమూలమున దొరతనము సేయుచుఁ దరువాత నిరంకుశులై రాజ్యములు స్థాపించి తొల్లింటిరీతులను విడచి నిరంకుశాధికారులయిన నాయకులకుఁ దలయొగ్గి దొరతనము విడిచిపెట్టి వారలు విజృంభించి పశ్చిమమున మహారాష్ట్ర ఘూర్జరమాళ్వకరూశకోశలాదిదేశములను నుత్తరమున కళింగమాగధములనుజయించి యాంధ్రరాజ్యమును నానాదిశల వ్యాపింపజేసి విఖ్యాతియశులైరి. వీరికిఁ దొలుత గృష్ణాతీరమునందలి శ్రీకాకుళమును[1] దరువాత ధాన్యకటకము[2]ను రాజధానులుగనుండెను. రాజులు ధాన్యకటకమునఁ బరిపాలనము సేయుచుండ యువరాజులు మహారాష్ట్రమునందు గోదావరీ తీరమునందుండిన ప్రతిష్ఠానపురమునందుండి ప్రభుత్వము సేయుచుండిరి. ఆంధ్రభృత్యవంశములో నొక తెగవారు శ్రీశైలమునకు సమీపమునఁ జంద్రగుప్తపట్టణము రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

ఆంధ్రులు గంగాతీరవాసులని ప్రబలప్రమాణములు గాన్పించువఱకు వారు దక్షిణాపథవాసులనియును, వారిదేశము దక్షిణాపథదేశమనియును, అదియె కృష్ణాగోదావరీ నదీ గర్భదేశమనియును మనము విశ్వసింతము. ఈయాంధ్ర దేశ

---

1. కృష్ణామండలములోని చల్లపల్లి జమీందారీలో నున్నది. 2 గుంటూరు మండలములోని సత్తెనపల్లి తాలూకాలోని అమరావతి ధరణికోట యనునవే ధాన్య కటకముగా నున్నవి. 3 గోదావరినది మీఁదనుండు పైఠని యనుగ్రామము.

మె తరువాత కళింగ త్రికళింగ[1] త్రిలింగ వేంగీ నామములచే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చినను ఆంధ్ర త్రిలింగ నామములు మాత్రమే నిలిచినవి.

కళింగ దేశము.

గంజాము మండలములోని మహేంద్రగిరి మొదలుకొని గోదావరివఱకును గల దేశమునకుఁ గళింగమను పేరుగలదు. చంద్రవంశపు రాజగు కళింగుఁడనువాఁ డీ దేశమును బాలించుటచేత నప్పటినుండి యీ దేశము కళింగదేశమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇది పూర్వము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁ గాంచినట్టి దేశము. బుద్ధుని కాలమునందు దీనికి దంతపురము రాజధానిగ నుండెను. లాంగూల్యనదిమీఁదనుండు సింహపురము పూర్వ మొకప్పుడు రాజధానిగ నుండెనని బౌద్ధులచరిత్ర గ్రంథమగు మహావంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీకాకుళ మొకప్పుడును, కళింగపట్టణ మొకప్పుడును, పూర్వము రాజధానులుగ నుండుచు వచ్చెను. క్రీస్తుశకము, మూడు నాలుగవ శతాబ్దములయందు పిష్టపురము రాజధానిగనుండెను. దీనినే యిప్పుడు పిఠాపురమనుచున్నారు. ఇది చాళుక్యుల కాలమునందుఁ బీఠికాపుర మను పేరం బరఁగినది. తరువాత కురంగేశ్వర పురమని యెడి కోరంగి యేడవశతాబ్దమునందుఁ గళింగదేశములోఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కిన పట్టణముగా నుండెను.

ఒకప్పు డీ కళింగ ముత్తరమున గంగాతీరము వఱకును మఱి యొకప్పుడు దక్షిణమున కాంచీపురమువఱకును వ్యాపించినది. వేంగీదేశమును పాలించిన పల్లవులును చాళుక్యులు నీకళింగదేశమును జయించి తమ రాజ్యములోఁ గలుపుకొనుటచేత నాంధ్ర కళింగములు రెండును మిశ్రములగుచువచ్చి యేక దేశమైనవి. అయినను మహేంద్రగిరి మొదలుకొని రాజమహేంద్రవరము వఱకును గలదేశము పదునాఱవశతాబ్దాంతము దనుకఁ గృష్ణాతీరప్రాంత ప్రదేశములవారిచేఁ గళింగదేశమనియె వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చినది. పదునాఱవ శతాబ్దములోని

---

1. తృతీయ కళింగమని యర్థముకాని యూరోపీయ పండితులు తలంచినట్లు మూడు కళింగములు కాదు.

వాఁడై మూరురాయరగండఁ డని ప్రఖ్యాత బిరుదముగాంచిన మహావిక్రమశాలి యగు కృష్ణదేవరాయలు తన యాముక్తమాల్యదయందు కళింగదేశవిజిగీషా మనీషం దండెత్తిపోయి'' అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఆశతాబ్దములోని వాఁడే యైన తెనాలి రామకృష్ణకవి తన పాండురంగమాహాత్మ్యమున ''అతండు కళింగదేశాభరణంబగు పీఠికాపురం బధిష్ఠించి'' అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఏదియెట్లున్నను నాంధ్రదేశములోని సముద్రతీరప్రదేశము కొంతభాగము కళింగదేశముగా వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చెననుట నిర్వివాదాంశమనుటకు సందియము లేదు.

త్రికళింగ దేశము.

ఇఁకను త్రికళింగ దేశమని వ్యవహరింపఁబడినదా లేదా యని దెలిసికొనవలసి యున్నది. అందుకు నిదర్శనములు గాన రావని కొందఱిచేఁ దలపఁబడుచున్నది. [1]

మహాభారతమున మూఁడుతావులను కళింగదేశము వర్ణింపఁ బడినది. మార్కండేయ పురాణములో నుత్తరదేశమునందును, మధ్యదేశమునందును, దక్షిణదేశమునందును మూఁడుతావులను కళింగదేశమున్నట్లు వర్ణింపఁబడినది. [2]

1. ఆంధ్రాక్షరతత్త్వము, పొరట ౪౩

(2) ''శ్లో. మత్స్యాశ్శ్వకూటాః కుల్యాశ్చ కున్తలాః కాశి కోసలాః
అధర్వాశ్చ కళింగాశ్చ మశకాశ్చవృకైస్సహ
మధ్యదేశ్యా జనపదాః ప్రాయశోమీప్రకీర్తితాః''
* * * * * * * *
''శ్లో. గాన్ధారాయనవాశ్చైవ సిన్ధుసౌవీరమద్రకాః
శతద్రుజాః కలింగాశ్చ పరదాహారభూషికాః
* * * * * *
చలికాహుహుకాశ్చైవ ఊర్ణాదార్ణాస్తథైవచ
ఏతేదేశాహ్యుదీచ్యాశ్చ ప్రాచ్యాన్ దేశాన్ నిబోధమే. ''
* * * *
అథాపరేజనపదా దక్షిణాపథవాసినః
మహారాష్ట్రామాహిషకాః కళింగాశ్చైవసర్వశః

మనగ్రంథములయందు మాత్ర మెకాక క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము రెండవశతాబ్దమున కళింగదేశమును జయించి యొరిస్సాలోని (ఉత్కలము) యుదయగిరి (ఖండగిరి) యందు ఖారవేలుఁడు వ్రాయించిన శాసనమునందును మూడుతావులకళింగము పేర్కొనఁబడినది. ఇదియునుంగాక విదేశీయులైన "ప్లినీ, టాలెమీ" అను చరిత్రకారులిరువురును ఉత్తరకళింగమును, మధ్యకళింగమును, మూడవకళింగమును (త్రికలింగమును) పేర్కొనియుండుటచేత మేగాస్తనీసు కాలమున సహితము నీ మూడుకళింగములున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. [1] అయిన నశోకుని శాసనములయం దొక్క కళింగమే పేర్కొనఁబడినది.

గంగానది మొదలుకొని కటకపురి వఱకును గలదేశము త్తరకళింగ మనంబడుచున్నది. ఉత్తర కళింగమే యుత్కలమనఁబడుచున్నది. కటకపురి మొదలుకొని మహేంద్రగిరి పర్యంతముగలదేశము మధ్య కళింగము. ఇదియే కన్యోధ దేశ మనఁబడుచున్నది. మహేంద్రగిరి మొదలుకొని గోదావరివఱకును గలదేశము కళింగము లేక త్రికళింగ మనఁబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజ్యము ప్రభ యడంగిపోయిన తరువాత నీత్రికళింగదేశము వేంగిరాజులచే జయింపఁబడి వేంగికి కూడ వ్యాపించియుండును. ఈదేశమునకుఁ ద్రికళింగ సంజ్ఞ యున్నటుల గ్రంథ నిదర్శనములు గానరావని కొందఱు తలంచుచున్నారు. [2] ఈదేశము త్రికళింగమని వ్యవహరింపఁ బడుచు వచ్చినదనుటకు గ్రంథస్థములగు నిదర్శనములు లేకపోలేదు. క్రీస్తుశకము ౯౫౦ వ సంవత్సరములోని యుద్ధమల్లుని శాసనములం దొకదానిలో "వేంగీభువః పతిరభూ త్త్రికళింగశాస్తా:" అని త్రికళింగము వాడఁబడియున్నది. ఇంతియగాక క్రీస్తుశకము పండ్రెండవ శతాబ్దమున చేదిదేశపురాజును కాళచూరి వంశజుఁడునగు శ్రీమ ద్విజయసింహదేవుని వంశములోని వాఁడగు శ్రీకర్ణ దేవుఁడు త్రికళింగదేశమును జయించి త్రికళింగాధిపుఁడ

---

(1) A. Cunningham's Ancient Geography of India 519

2. ఆంధ్రాక్షర తత్త్వము ౪౫ పుటలు ౪౫, ౪౬.

నని బిరుదువహించినట్లుగఁ గాశికాపురిలోని యొక్క తామ్రశాసనమునందున్నది.[1]

పై నుదాహరించినప్రమాణములను బట్టి త్రికళింగమను పేరు కొంతకాలము వ్యవహారమునందుండినదని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును.

త్రిలింగ దేశము.

త్రిలింగసంజ్ఞ దేశమున కెప్పటినుండి యేరీతిఁ గలిగినదని పరిశీలింపఁ బూనినయెడ మనకు నష్ట సర్వము కాని పురాణగాథలనే శరణ్యములుగాఁ జేసికొవలయును గాని విశ్వాసపాత్రములయిన చరిత్రాంశము లేవియు మనకుఁ గానరావు. నిన్న మొన్న జరిగినవిషయములను బహుయుగములకుఁ బూర్వమునఁ బెట్టెడు పురాణములే చరిత్రమున నిజముఁ దెలిసికొనుట కెట్లు తోడ్పడఁగలవు? అయినను సాధ్యమగునంతవఱకు నిజముఁ దెలిసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించెద మాతము. ఆంధ్రదేశమును పాలించెడి వేఁగిరాజులు (పల్లవులును చాళుక్యులును) త్రికళింగరాజును గూడ జయించి పాలించుచుండిన వారగుటచేత నీదేశము వాడుకవ్యవహారమునఁ ద్రికళింగమని వాడఁబడుచు వచ్చెననుటకు సందియము పడవలసిన పనిలేదు. ఈత్రికళింగము జనసామాన్యముచే నుచ్చరింపఁబడునప్పుడు కొంత కాలము జరుగునప్పటికి 'క' లోపించి త్రిలింగ పదమే వ్యవహారములోనికి వచ్చియుండును. విదేశస్థులును త్రిలింగమనియే వ్యవహరించి యుండుదురు. త్రిలింగపదము వ్యవహారములోనికి వచ్చి యభ్యాసపడి దేశమున నాటుకొన్న తరువాత త్రికళింగపదము జనులనుడులనుండి తొలఁగిపోయి శాసనములయందు మాత్రమె నిలిచియుండును. తరువాత నీ దేశమును బాలించినవారిలో జైనమతస్థులయిన కడపటి పల్లవుల కాలముననో, కాకతీయుల కాలముననో, మొదటి చాళుక్యుల కాలముననో త్రిలింగదేశ నామము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదైనట్లుగఁ జేయుటకుఁ బ్రయత్నములు చేయఁబడియుండును. అయినను క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దమునందుండిన టాలమీయనువాఁడు త్రిలింగమని పేర్కొని

1. See P. 11, C. F. Cunningham's Arch-Repts IX; J.A.S.B. VIII. 485; As, Res IX 108 Sir, Walter Elliot's Coins in Southern India.

యున్నాఁడు. త్రికళింగమనుటకు త్రిలింగమని యుండవచ్చును. దీనినంతయును బట్టిచూడఁగా కళింగమునుబట్టియె యాంధ్రదేశమునకు త్రిలింగమను పేరు వచ్చినదనియే తలంచుట సముచితమని దోఁచుచున్నది. అయినను కళింగమునుండి త్రిలింగము పుట్టినదని మనపండితు లొప్పుకొనక త్రి+లింగశబ్దములనుండి పుట్టినదనియు నీదేశమున మూఁడుప్రసిద్ధలింగములు గలవనియు నందుమూలమున నీదేశమునకుఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ కలిగినదనియుఁ జెప్పుదురు. సుచంద్రునికొడు కాంధ్రవిష్ణువనువాఁడు శ్రీశైలము[1] భీమేశ్వరము[2] కాళేశ్వరము[3] ను మహేంద్రపర్వతముతో గూడ, గలియునట్లుగా ప్రాకారములునిర్మించి యీమూఁటిని ద్వారములనుగాఁ జేసెననియు, ఈద్వారములయం దీశ్వరుఁడు శూలపాణియై ప్రమథగణములతోఁ గొలువఁబడుచు లింగరూపములనుదాల్చి యుండెననియు, ఆంధ్రవిష్ణువు సురలసహాయమును బొంది దానవాగ్రేసరుఁడగునిశంభునితోఁ బదమూఁడు యుగములు యుద్ధముచేసి వానిని హతముగావించి గోదావరితటమునందలి ఋష్యాశ్రమములతోసహా వానినివాసము నాక్రమించుకొనె ననియు, అప్పటినుండియు నీదేశము త్రిలింగమను పేరఁ బఱగుచున్నదని బ్రహ్మాండ పురాణము నందుఁ జెప్పఁబడినది.[4]

---

1. కర్నూలుమండలము మార్కాపురము తాలూకాలోనున్నది.

2. గోదావరి మండలములోని రామచంద్రపురము తాలూకాలోని దాక్షారామమను గ్రామము.

3. కాళేశ్వరము హైదరాబాదురాజ్యములో నెలగందల మండలమున గోదావరి నదితో నింద్రావతి సంగమించెడు స్థలము చెంత మంథని యను గ్రామమునొద్ద శివక్షేత్రము కాళేశ్వరము కలదు.

4. శ్రీశైల భీమ కాళేశ మహేంద్రగిరి సంయుతం। ప్రాకారంతుమహత్కృత్వా త్రీణి ద్వారానుచాకరోత్॥ త్రిలోచనోమహేసస్స త్రిశూలంచకరే వహన్। త్రిలింగరూపీన్యవసత్ త్రిద్వారేషుగణైర్వృతః॥ ఆంధ్రవిష్ణుస్సురయుతో దనుజేననిశంభునా। యుద్ధ్వాత్రయోదశయుగాన్ హత్వాతుంరాక్షసోత్తమం అవసత్తత్రఋషిభిర్యుతో గోదావరీతటే॥తత్కాల ప్రభృతి క్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతం॥

గంజాము మండలములో నుత్తరభాగమునను న్న మహేంద్రగిరినీ త్రిక్షే
త్రములను గలిపెడి ప్రాకారములమధ్య కట్టుకొనిరాఁగిలిగినన్ బోధపడకున్న
యది. ఈయాంధ్రవిష్ణు వెచ్చటివాఁడని విచారింపఁగా నితఁడు శ్రీకాకుళమును
పాలించిన సుచంద్రునికొడుకనియు,అతడు కలియుగంబున స్వాయంభువమను
వుకాలమున నున్నాఁడనియు ఆంధ్రకౌముదియందుఁ దెలుపఁబడినది. [1] బ్రహ్మాం
డపురాణము పదునొకండవ శతాబ్దమున వ్రాయఁబడినదని కొందఱుపండితులూ
హించుచున్నారు. ఎప్పుడు రచింపఁబడినను బహునవీనమయిన దనుటకు సంది
యములేదు. బ్రహ్మాండపురాణములోని యీవాక్యమే మఱికొన్ని గ్రంథముల
యందును జేర్పఁబడి యుండెను. బ్రహ్మాండపురాణమునందు మాత్రమేగాక
స్కాందపురాణమునందును "త్రైలింగులు" అని యాంధ్రదేశస్థులు పిలువంబడి
రి. [2] ఇంతియగాక త్రిలింగశబ్దానుశాసనమను వ్యాకరణమున నధర్వణాచార్యు
లు త్రిలింగశబ్దములకు వ్యాకరణము రచించెదనని చెప్పియున్నాఁడు. [3]

---

1. ఆంధ్రనాథో మహావిష్ణుర్నిశుంభదనుజాపహా।
పురాస్వాయంభువమనోః కాలేకలియుగేహరిః।
కాకుళేంద్రజవర్యస్య సుచంద్రస్యతనూభవః।
అభవత్సర్వదేవైశ్చ వేష్టితోలోకపూజితః."

ఆంధ్రకౌముది.

2. శ్లో. కర్ణాటాశ్చైవత్రైలింగ గూర్జరారాష్ట్రవాసినః।
ద్రావిడాద్రావిడాఃపంచ వింధ్యదక్షిణవాసినః॥

(స్కాందపురాణము వాచస్పత్యము)

3. శ్లో. జయతిప్రసిద్ధంలోకే సర్వలక్షణలక్షితం।
శబ్దంత్రిలింగశబ్దానా మధర్వణకవేఃకృతిః॥
కరోమిశబ్దంశబ్దానాం త్రిలింగానాంసలక్షణం।
బార్హస్పత్యానిసూత్రాణి కాణ్వంవ్యాకరణంవిదన్.
అధర్వణాచార్యకృత త్రిలింగశబ్దానుశాసనము.

ద్వితీయాచార్యుఁడని[1] బిరుదు గాంచిన యీయథర్వణాచార్యుఁడు పదునొకండవశతాబ్దాంతముననో పండ్రెండవశతాబ్దారంభముననో నున్నవాఁడు. మఱియును పదమూఁడవశతాబ్ద ప్రాంతమునసున్న విద్యానాథకవి తనప్రతాపరుద్రీయమునఁ ద్రిలింగములం బేర్కొని త్రిలింగదేశప్రశంస సలిపియున్నాఁడు.[2] మఱియు నా శతాబ్దమునందేయుండిన విన్నకోట పెద్దనామాత్యుఁడు తనకావ్యాలంకార చూడామణియందు "క॥ ధరశ్రీపర్వతకాళే। శ్వరదాక్షారామసంజ్ఞవఱలఁద్రిలింగా। కరమగుటనంధ్రదేశం।బరుదారఁ ద్రిలింగదేశమనఁజనుఁగృతులన్॥" గీ. తత్త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటచేఁ। దెలుఁగుదేశమనఁగఁ దేటపడియె। వెనుకఁదెనుఁగుదేశమునునంధ్రుగొందఱ। వ్యాపకం చగతులఁ బరగుచుండు." నని వ్రాసియున్నాఁడు. పదునేడవశతాబ్దప్రాంతముననుండిన కాకునూర్యప్పకవియుఁ దనవ్యాకరణములో:—

"క॥ శ్రీక్షితిధర కాళేశ్వర, దాక్షారామంబులనంగఁ దనరారెడునీ
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షితిని ద్రిలింగసంజ్ఞ కెన్నిక కెక్కెన్.

తే-గీ. తత్త్రిలింగనివాసమై తనరుకతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్యమయ్యె
దెలుఁగగుచుఁ దద్భవముదానివలనఁబొడమె
వెనుక కొందఱు దానినె తెనుఁగునంద్రు.

అని శ్రీశైలము, దాక్షారామము, కాళేశ్వరము, ఈమూడు క్షేత్రముల లింగములను త్రిలింగములనియు, వానిచే నొప్పునీదేశము త్రిలింగదేశమనియు వ్రాసియున్నాఁడు.

---

1. ప్రథమాచార్యుఁడని నన్నయభట్టునకు బిరుదముగలదు గావున నథర్వణాచార్యుని ద్వితీయాచార్యుఁడందురు.

2 "యైర్దేశస్త్రిభిరేషయాతి మహతీం ఖ్యాతింత్రిలింగాఖ్యయా యేషాంకాకతిరాజకీర్తివిభవైః కైలాసః శైలాకృతాః తే దేవాఃప్రసరత్ప్రసాదమధురాః శ్రీశైలకాళేశ్వరః దాక్షారామనివాసినః।ప్రతిదినంత్వచ్ఛ్రేయశేజాగ్రత" ప్రతాపరుద్రీయం, నాటక ప్రకరణే పంచమాంకమ్. ౮౮.

ఈ పై ప్రమాణవచనములనుబట్టి "శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము లేక దాక్షారామము, కాళేశ్వరము" అను త్రిక్షేత్రముల లింగముల మధ్యనుండు దేశము త్రిలింగదేశమనియు, త్రిలింగశబ్దభవము తెలుఁగగుటంజేసి తెలుఁగుదేశమయినదనియు మనపండితుల యభిప్రాయమని తేఁటపడుచున్నది. ఈ తెలుఁగు దేశమునే తరువాతి వారు తెనుఁగుదేశమని కూడ వాడుచు వచ్చిరనుటకు సందియములేదు. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున నుండిన నన్నయభట్టారకుఁడు భారతమును దెనిఁగించుచు, కం. జననుతి కృష్ణద్వైపా, యనమునిప్రభాభిహిత మహాభారతబ । ద్ధనిరూపితార్థ మేర్పడఁ, దెనుఁగున రచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్. అనియు, ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తిలో । నారసి మేలునా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింపనా। నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెలుంగు[1]న న్మహాభారత సంహితా రచన బంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్" అనియు వ్రాసి "తెనుఁగు; తెలుఁగు"నను పదములు రెండును ప్రయోగించెను. అనఁగా నన్నయ కాలమునాఁటికే నీ తెలుఁగుశబ్దము త్రిలింగశబ్దభవముగా వాడఁబడుచుండెను. త్రిలింగపదము త్రికళింగపద వికారమయినను, సంస్కృతమైనను త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపదము పుట్టినదనుటకు సందియములేదు. పాలకభేదమును బట్టి యీ యాంధ్రదేశ మనేకనామములచే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చి నిజమైన యాంధ్రదేశమునకు హద్దు తెలియక పోఁగా నాంధ్రదేశ వ్యాప్తి నిరూపణమునకై యొకవేళ శ్రీశైలాది త్రిక్షేత్రముల లింగములను హద్దులనుగా తదనంతరులు గ్రహించి యుండుటంజేసి యాంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగ సంజ్ఞ గలిగినం గలుగవచ్చును.[1]

వేఁగి దేశము.

ఆంధ్రదేశమునకు వేఁగిదేశమను పేరుగూడ వాడఁబడియుండెను. చోళమండలమునకు రాజధానియగు కాంచీపురమునకు నైఋతిభాగమున వెంగి యను నొక చిన్నగ్రామమిప్పటికిని గలదు. ఆప్రదేశము మొదట నిర్జనంబయి

1. ఇది వేంగిరాజుల చరిత్రమునఁ జర్చింపఁబడవలసిన విషయము గావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీచర్చ నిచ్చట విరమించుచున్నాఁడను.

ఈ పై ప్రమాణవచనములనుబట్టి "శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము లేక దాక్షారామము, కాళేశ్వరము" అను త్రిక్షేత్రముల లింగముల మధ్యనుండు దేశము త్రిలింగదేశమనియు, త్రిలింగశబ్దభవము తెలుఁగగుటంజేసి తెలుఁగుదేశమయునదనియు మనపండితుల యభిప్రాయమని తేఁటపడుచున్నది. ఈ తెలుఁగు దేశమునే తరువాతి వారు తెనుఁగుదేశమని కూడ వాడుచు వచ్చిరనుటకు సందియములేదు. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున నుండిన నన్నయభట్టారకుఁడు భారతమునందెనిఁగించుచు, కం. జననుతకృష్ణద్వైపాయనమునిప్రభాభిహిత మహాభారతబ | ద్ధనిరూపితార్థమేర్పడఁ, దెనుఁగునరచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్. అనియు, ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకవితార్థయుక్తిలో | నారసిమేలునా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింపనా| నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెలుంగున మహాభారత సంహితారచనబంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగన్" అనియువ్రాసి "తెనుఁగు; తెలుఁగు"నను పదములు రెండును ప్రయోగించెను. అనఁగా నన్నయకాలమునాఁటికి నీ తెలుఁగుశబ్దము త్రిలింగశబ్దభవముగా వాడఁబడుచుండెను. త్రిలింగపదము త్రికళింగపద వికారమయినను, సంస్కృతమైనను త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపదము పుట్టినదనుటకు సందియములేదు. పాలకభేదమును బట్టి యీ యాంధ్రదేశ మనేకనామములచే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చి నిజమైన యాంధ్రదేశమునకు హద్దు తెలియక పోఁగా నాంధ్రదేశ వ్యాప్తి నిరూపణమునకై యొకవేళ శ్రీశైలాది త్రిక్షేత్రముల లింగములను హద్దులనుగా తదనంతరులు గ్రహించి యుండుటంజేసి యాంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగ సంజ్ఞ గలిగినం గలుగవచ్చును.[1]

వేఁగిదేశము.

ఆంధ్రదేశమునకు వేఁగిదేశమను పేరుగూడ వాడఁబడియుండెను. చోళమండలమునకు రాజధానియగు కాంచీపురమునకు నైఋతిభాగమున వెంగియను నొక చిన్నగ్రామమిప్పటికిని గలదు. ఆప్రదేశము మొదట నిర్జనంబయి

1. ఇది వేంగిరాజుల చరిత్రమునఁ జర్చింపఁబడవలసిన విషయము గావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీచర్చ నిచ్చట విరమించుచున్నాఁడను.

గారణము లేకపోలేదు. క్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దము మొదలుకొని యేడవశతాబ్ది మధ్యమువరకును పల్లవరాజులు, నడుమనెప్పుడో కొంతకాలము [illegible] తూర్పుచాళుక్యులును బరిపాలనము చేసిరి. వారికాలమున నీదేశము వేంగిదేశమను పేరు విశేషముగా వాడఁబడుచువచ్చెను. రాజనరేంద్రుని యాస్థానకవియుఁ బండితుఁడునగు నన్నపార్యుఁడు రాజమహేంద్రపురమును వేంగిదేశమునకు నాయకరత్నమని చెప్పియున్నాఁడు. పల్లవరాజు లిప్పటి యేలూరునకు సమీపముననుండెడి వేంగిపురమును రాజధానిగాఁ జేసికొని యీదేశమును బరిపాలించిరి. ఏడవ శతాబ్దాదిని రెండవ పులకేశివల్లభుఁడను చాళుక్యరాజు పల్లవరాజును జయించి తనతమ్ముని కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వేఁగిదేశమునకుఁ బాలకునిగా నియమించెను. అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుని కాలమున ననఁగాఁ దొమ్మిదవశతాబ్దాదిని రాజధాని రాజమహేంద్రవరమునకు మార్పఁబడినది. పల్లవచాళుక్యుల కాలమున నిదియంతయు వేఁగిదేశముగా వ్యవహరింపఁబడినను మొదటి వేఁగిదేశము చోళదేశ ప్రాంతమునందలి భాగమే యైయుండును.

"సీ. దక్షిణగంగ నాఁ దగ్గయు నొప్పిన గోదావరియు జగదాఢ్యమైన
భీమేశ్వరంబును బెడఁగగుచున్న శ్రీపర్వతంబును జూచి యుర్వీశోన
ననఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్టమై ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన
పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేఁగిదేశ విభవంబుఁ జూచుచు విభుఁడు దక్షి
ణాంబురాశితీరంబున కరిగి దురిత। హారియైన కావేరి మహాసముద్ర
సంగమంబున భూసురేశ్వరులకభిమ। తార్థదానంబు చేసి కృతార్థుఁడగుచు".

అని నన్నయభట్టు భారతాదిపర్వమున నర్జునతీర్థయాత్రాసందర్భమున కళింగదేశమును, పురుషోత్తమక్షేత్రమును, మహేంద్రపర్వతమును జెప్పినతరువాత నీపద్యములో గోదావరిని భీమేశ్వరమును శ్రీశైలమును జూచినతరువాత "అనఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్టమై ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేఁగిదేశవిభవంబుఁ జూచుచు" నని వేఁగిదేశము నెక్కువగా వర్ణించియుండుటచేత శ్రీశైలమునకు దిగువనుండుదేశమె మొదటి వేఁగిదేశమని

గన్పట్టుచున్నది. ఇంతియగాక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమునందు "సీ. వేఁగివిషయమున వెల్దిరాలను పేర నభిరామమగు నగ్రహారమునకు। నగ్రణి యగువాని నభినవదండినా బొలుపుమీఱినవాని * * * * * గేతనార్యుని నన్ను విఖ్యాతయశుని॥" అనియును, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకవియుఁ దన నృసింహపురాణమున:-

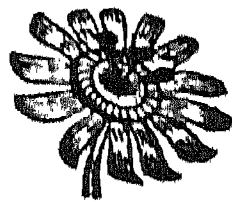
సీ. "ప్రజ్ఞాపవిత్రుఁ డాపస్తంబసూత్రుండు శ్రీవత్సగోత్రుఁ డూర్జితచరిత్రుఁ
డగుబొల్లనకుఁ బ్రోలమాంబకుఁ బుత్రుండు వెలనాటిచోడునివలన మిగుల
మన్ననగన్న భీమనమంత్రిపౌత్రుండు ప్రేకమాంబామనఃప్రియుఁడు పోత
మాంబికావిభుసూరనార్యుమజ్జనకుని బొల్ల ధీనిధికిని బ్రోలమకును
జన్ననకు ననుజన్ముని గన్నతండ్రి। వేఁగినాట గరాపర్తివృత్తిమంతుఁ
డనఘుఁ డెఱ్ఱపోతసూరికంసారిచరణ।కమలమధుకరపతి సారవిమలయశుఁడు"

అనియు నెల్లూరిమండలనివాసులగు వీరిరువురును దాము వేఁగిదేశములోనివారమని చెప్పికొనుటచే వేఁగిదేశము శ్రీశైలమునకు దక్షిణభాగమె యని తోఁచుచున్నది. పదునాఱవ శతాబ్దమునందుండిన తెనాలిరామకృష్ణకవి తన పాండురంగమాహాత్మ్యమున:-

"సీ. నలుదెఱంగులఁ గావ్యనవసుధాధారలఘనుఁడ వాశువునందు గరము మేటి
వఖిలభూమీపాలకాస్థానకమలాకరోచ్ఛ్రయతరుణసూర్యోదయుఁడవు
శైవవైష్ణవపురాణావళి నానార్థరచనాపటిష్ఠైకరమ్యమతివి
లౌకికవైదికలక్షణచాతుర్యధైర్యప్రభారూఢ కార్యచణుఁడ
వాంధ్రభూమికుచాగ్రహారాభమైన
శ్రీతెనాల్యగ్రహారనిర్ణేతవగ్ర
శాఖికాకోకిలమ వీవు సరసకవివి
రమ్యగుణకృష్ణ రామయ రామకృష్ణ."

అని తానాంధ్రదేశములోనివాఁడనని చెప్పికొని యుండుటంజేసి శ్రీశైలము మొదలు గోదావరిపర్యంతముగల దేశ మాంధ్రదేశము లేక తెలుఁగునాడ

దోమ చున్నది.[1] ఈ పైఁ గనఁబఱచిన ప్రమాణములనుబట్టి యాంధ్రదే
ఁగళింగదేశము వేఁగిదేశము ననునామములు పాలకభేదమున తటస్థించిన
ంతనామములుగాని నియతనామములుగావని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదగును.

1. ఈ నాడీ భేదములనేకములు గలవు. ద్రావిడులలో 1 పాకనాడు.
కనాడు. 3 బెడగనాడు. 4 వావనాడు. 5 సిర్నాడు. 6 ఊలచనా
కళింగనాడు. 8 కానలనాడు. 9 తెలుఁగునాడు = తెలగాణ్యులు. 10ము
ం.11 వెలనాడు. 12 వేంగినాడు. 13 వేఁగినాడు. 14 కమ్మనాడు. 15 ఇం
. 16. ఇన్నుంబర్నాడు. 17 తిరుమునాడు. 18 తిరువలినాడు. 19 తిరు
ణర్నాడు. 20 పల్నాడు. 21 చేగల్నాడు. 22 పోల్నాడు మొదలగు
ను ననేకములుగలవు. అవి యన్నియు ద్వితీయాది సంపుటములఁ జర్చిం
ను.

నాలుగవ ప్రకరణము.

ఆదిమనివాసులు.

ఆంధ్రదేశము పూర్వకాలమున నొకప్పుడు దండకారణ్యముగా నుండెననియు, ఆకాలమునఁ గిరాతజాతులవారుమాత్రమె నివసించుచుండిరనియు మనము దెలిసికొనియుంటిమి. ఆకిరాతజాతులవారెవ్వరో, వారివెనుక నెవ్వరెవ్వరీదేశమునకు వచ్చియుండిరో, వారెట్లు నాగరికులైరో మనము దెలిసికొనవలసియున్నది. ఈదండకారణ్యదేశమునందు ప్రప్రథమమున నివసించిన ప్రజలెట్టివారో వారెందుండివచ్చిరో సత్యమెవ్వరికిని దెలియరాదు. ఇట్లని యూహించి చెప్పుటయు సులభసాధ్యముగాదు. వారెచ్చటివారయినను మిక్కిలి మృగప్రాయులుగా నుండియుందురనుటకు సందియములేదు. ఇప్పటి అండమానుదీవులలోనుండిన యనాగరికులను బోలియుందురని కొందఱూహించుచున్నారుగాని వారియూహాసరియైనది కాదు. అండమానుదీవులలోని యనాగరికులు మిక్కిలి పొట్టివారుగనున్నారు. వీరిలోఁ బురుషులు మూడుమూళ్ల మూడంగుళములును ఆడువాండ్రు మూడుమూళ్లును పొడవుమాత్రమె గలిగియున్నారు. వీరుబట్టకట్టుటనైన నెఱుంగని స్థితియందున్నవారు. ఆకులను మొలకుధరింతురు. చేఁపలను పీతలను పట్టుకొని తిని జీవింతురు. వట్టిమృగప్రాయులుగనున్నారు. వీరిపూర్వులే మొదట నీదేశమున నివసించియుండిరని కొందఱువ్రాసియున్నారుగాని అదియొంతమాత్రమును విశ్వాసార్హమైనది కాదు. ఇప్పటి కృష్ణా గుంటూరుమండలములలోని నందిగామ, సత్తెనపల్లి, పల్నాడుతాలూకాలలోఁ బెక్కుచోట్లను గుండ్రముగా మలఁచఁబడిన శిలలును, శిలలతోఁ జేయఁబడిన గృహోపకరణములు, అందములేని మట్టిపాత్రములు గాన్పించినందున నీయాంధ్రభూమి కొందఱు తలంచునట్లు నిర్జనప్రదేశముగానుండక ప్రాచీనజననివాసభూమిగా నుండెనని మెకంజి, సివెల్ కాల్డువెల్లు మొదలగు పాశ్చాత్యులు తలంచుచున్నారు. రాబర్టుస్యూ

ంగారుమాత్ర మీప్రాంతిగుండ్లను ధాన్యకటకములోని బౌద్ధస్తూపమును నిర్మిం
కుముందు నభ్యాసమునకుఁగా శిల్పకారులు చేసియుందురు గాన వీరలు బౌద్ధ
తతివారయియుందురు గాని పైవారు తలంచునట్లు ప్రాచీనులుగారనిరి గాని
రు కార్నిషుగారుమాత్రము వారివాదము నంగీకరింపక వారు బౌద్ధులకం
బూర్వికులనియు వాకొనియున్నారు.[1] ఇప్పటి యెఱుకు, చెంచు, కోయు
నాది మొదలగు తెగలవారియొక్క ప్రాథమికులయిన పితరులే యాది
వాసులై యుందురని మెకంజీదొరగా రభిప్రాయ పడియున్నారు. వీరిని
మీ చెప్పినసవరులు, కోదులు, గోండులు, శబరులు మొదలగు తెగలవారి
జేర్పఁదగినవారని కార్మికేలుగారు వ్రాసియున్నారు.[2] ఇప్పటికి నాలుగు
సంవత్సరములకుఁ బూర్వమున నార్య్యులీదేశమునందలి సింధునదీతీరమునకు
నప్పటికి వీరికంటెను నాగరికులయిన జాతులవారు నివసించుచుండెడివా
గన్పట్టుచున్నారు.

అనార్య్యులు — దస్యులు.

ఆకాలమునందనార్య్యజాతులవారంత యనాగరికులుగాను మృగప్రా
ంగాను వర్ణింపఁబడినను వీరలప్పటికప్పుడు గ్రామములు తేర్పఱచుకొని పట్టణ
దుర్గములు నిర్మించుకొని రాజ్యములు స్థాపించుకొని సేనలనుగలిగి యార్య్య
సమానముగాఁ బోరాడినట్లు ఋగ్వేదాదిగ్రంథములవలన స్పష్టముగాఁ గ
న్నది. అయినను ఆర్య్యాచారములకు విరుద్ధములయిన యాచారములను
టిని గలిగియుండుటచేత ననాగరికులుగ భావించి యార్య్యులు వీరిపట్ల శ
మును వహించిరి. వీరికృష్ణవర్ణమును, వికృతరూపములును, మోటుతనము
రికనహ్యముగాఁ గన్పట్టి వీరిని దిరస్కారభావముతోఁ జూచుచు "అనా
పిలువసాగిరి. ఇంతియగాదు; అనార్య్యులు తమత్రోవ కడ్డమువచ్చి తమ్ము

1 Mr G. Mekengie's' District Manual of Kistna.

2 Mr D. F. Cormikael's District Manual of Vizatam.

ననేకవిధముల బాధింప నారంభించినందున శత్రువులనుగ భావించి దస్యులని గూడ పిలుచుచుండిరి.

ఆర్యులకు వీరిభాష తెలియనందున వీరికి భాష లేదని చెప్పిరి. యజ్ఞాదికర్మలు వీరు చేయనందున వీరి కీశ్వరుఁడు లేఁడనిరి. ఆర్యులకును దస్యులకును జరిగిన యుద్ధములు వేదములయందు వర్ణింపఁబడినవి. అనార్యు లాదిమనివాసులగుటచే తను ఆర్యులు క్రొత్తగవచ్చి తమభూము లాక్రమించుకొను చుండుటచేతను ఆర్యులకు ననార్యులకు నన్యోన్యకలహము లేర్పడి యుద్ధములు జరుగుటలో వింత యేమియుండు లేదు. ఆర్యులు బలవంతులగుటచేత ననార్యులను వారిసుక్షేత్ర భూములనుండి వెడలఁగొట్టి వాని నాక్రమించుకొనుచుండిరి. అనార్యు లార్యుల రొందుట ముఖాముఖిని నిలువంబడి పోరాడలేక ఆర్యుల భుజబలంబునకుఁ దాళఁ గఁజాలక యరణ్యములలోను పర్వతగుహలలోను డాగియుండి రాత్రులందు నార్యుల నివాసస్థలంబులపైఁబడి పశువులను ధాన్యాదులను దోఁచుకొనుచుఁ దోవలఁగొట్టుచు, యజ్ఞాదికర్మల ధ్వంసముచేయుచు, స్త్రీలనెత్తికొనిపోవుచు నానావిధములబాధ పెట్టియుండిరి. మఱియు నదులచేతను సెలయేళ్లచేతను సురక్షితములయిన స్థానములందు నివాసములేర్పఱచుకొని నగరవాసులయిన యార్యుల కుపద్రవము సలుపుచుండిరి. అయినను ననార్యులు సులభముగా లోబడక బహుకాల మార్యులతో యుద్ధముసేయుచునే యుండిరి. ఋగ్వేదమునం దనార్యుల కీకటదేశము వర్ణింపఁబడినది. ప్రమగందుఁడను రాజు కీకటదేశమును పాలించుచుండెనని చెప్పఁబడి యున్నది. "కీకటో నామ దేశోఽనార్యనివాసః" అని యాస్కాచార్యులవారు నిరుక్తమునందు వ్రాసియున్నారు. "మాగధాః కీకటాః మతాః" యని త్రికాండశేషమను కోశములో వ్రాయఁబడియున్నది. కనుక వైదికకాలములో గంగానదికిఁ దూర్పువైపునఁ గీకటమను ననార్యజననివాసం బొండుగలదని తేటపడుచున్నది. ఆకాలమునందలి సింధునదీప్రాంతదేశమునందలి యనార్యులకు కుయవుఁడనువాఁడును, కృష్ణుఁడనువాఁడును నాయకులుగానుండి బహుసైన్యములం జేర్చుకొని యార్యులతో ఘోరయుద్ధముచేసి సంహరింపఁబడిరని ఋగ్వేదమునందుఁ జెప్పఁబడిరయెను. ఆర్యులు బహుకాలము

దనక దస్యులతోఁ బోరాడి వారిని నరణ్యప్రదేశములనుఁ ద్రోలుచు క్రమముగా సింధునదీప్రాంతప్రదేశమంతయు నాక్రమించుకొనిన తరువాత నుత్తరకురుదేశము, నుత్తరమద్రదేశము, సప్తసింధుదేశము ననునవి యేర్పడినవి. ఋగ్వేదమును జదివినవారికి నార్యులయొక్కయు, దస్యులయొక్కయు చరిత్రము సంపూర్ణముగా బోధపడఁగలదు.

లంకాద్వీపవాసులు.

దండకారణ్యమునందు భిల్లులు, గోండులు, శబరులు మొదలగు కిరాత జాతులవారు నివసించియుండఁగాఁ దరువాత వచ్చి యీదేశము మొదట నాక్రమించినవారు లంకాద్వీపవాసులయిన యనార్యులని రామాయణమును బట్టి గన్పట్టుచున్నది. లంకాద్వీపమును బాలించెడి రావణసంబంధు లయినవారు దండకారణ్యమునఁ బ్రవేశించిరి. ఈలంకాద్వీపవాసులచే నాక్రమింపఁబడిన ప్రదేశమంతయు జనస్థానముగాఁ బరిగణింపఁబడుచు వచ్చినది. అయోధ్యనుండి శ్రీరాముఁడు పత్నీసమేతుఁడై వచ్చి దండకారణ్యముఁ బ్రవేశించినప్పుడు లంకాద్వీపవాసులయిన యనార్యులచే నాక్రమింపఁబడి యుండెను. రావణుని తమ్ముఁడగు ఖరుఁడనువాఁడు జనస్థానమును బరిపాలించుచుండెను. వీనికి దూషణుఁడు త్రిశిరుఁడు ననువారలు మంత్రులుగ నుండిరి. ఇచ్చటనే వీరి సోదరియగు శూర్పణఖ యనునామె రామలక్ష్మణులను మోహించి సీత నుపద్రవము చేయఁబూనఁగా లక్ష్మణుఁడు దాని ముక్కుచెవులను గోసివేసెను. అది తన సోదరుఁడగు ఖరునితోఁ దనదురవస్థను జెప్పుకొనఁగా వాఁడు వీరలపై దండెత్తివచ్చెను. రామలక్ష్మణు లిరువురు వారలతో యుద్ధముచేసి వారలను సంహరించిరి. తరువాత రావణుఁడు వచ్చి సీతనెత్తికొనిపోవుటయు మొదలగు వృత్తాంతమునంతయు రామాయణమునందుఁ జదివి యున్నారము. ఈ రామాయణకథ సుప్రసిద్ధము. ఆబాలగోపాలము దీని నెఱింగి యున్నవారు గాన నాకథ నిచ్చటఁ దెలుపఁ బనిలేదు. ఆర్యులు వీరిని రాక్షసులనుగా వర్ణించియుండిరి. ఇట్లు రామాయణమునందు మాత్రమెగాక పురాణాదులయందును ఆర్యులకు ననార్య

లకు జరిగినయుద్ధములను దేవదానవయుద్ధములుగా మిక్కిలి చమత్కారముగా వర్ణించియుండిరి. ఆర్యులను దేవతలనియు సురలనియును, దస్యుల నసురలనియు దైత్యులనియు, దానవులనియు, రాక్షసులనియు పేర్లుపెట్టి వాడియుండిరి.

ద్రావిడులు, ద్రావిడదేశము.

ఆర్యులకంటెను బెక్కువేలేండ్లకు ముందే మధ్యాసియా ఖండమునుండి బయలుదేఱి హిమాలయమునుదాటి యీదేశమునఁ బ్రవేశించి సింధునదీ ప్రాంతమునఁ గొంతకాలముండి తరువాత గంగానది ప్రవహించెడి పల్లపు నేలదారిని తూర్పునకుఁబోయి యటనుండి వింధ్యపర్వతము ప్రాగ్భాగమువఱకు వచ్చి అనంతరము తూర్పు కనమలకు సముద్రమునకు నడుమనుండెడి సమభూమిమార్గమునం దూర్పుతీరము వెంబడిని దక్షిణముగాఁ గన్యాకుమారివఱకును బోయిరని కొందఱిచే మార్గము నిశ్చయింపఁబడినదిగాని యీదేశమునకు రాక పూర్వము ద్రావిడు లెందుండెడివారో, ఏకాలమున నీదేశమునకు వచ్చియుండిరో సహేతుకముగా నిర్ణయించి చెప్పుట కష్టసాధ్యమైన విషయముగాని యూహాలపై నూహాలనల్లి చెప్పుటకు సులభసాధ్యమైన సామాన్యవిషయముగాదు. మనవారు ద్రవిడులనఁగా (ద్రు=గతౌ) తరుమఁబడిన వారని యర్థము చెప్పి యీదేశము మొట్టమొదట స్వభావమునుబట్టి కోఁదులనఁబడెడి కోఁతులచేగాని వికల్పనరులని యౌత్తరాహులచేఁ బిలువంబడెడివానరులచేఁగాని[1] నిండియుండెడిదనియు, ఈవికల్పనరులచే నాక్రాంతమై యుండినకాలమునఁ బరశురామునిచే నుత్తర దేశపు రాజులెల్లరు నిహతులై హతశేషు లయినవారు దక్షిణపుఁగొననున్న మలయాద్రిచాటునకుఁ బాఱిపోయి వచ్చియుండఁగాఁ గ్రమక్రమముగా వారి బంధులును వారిపోష్యులు నగు నన్యవర్ణములవారును వచ్చి చేరి యుండుటచేత వీరందఱు నౌత్తరాహులచే ద్రవిడులు లేక ద్రమిళులు నను నామంబునఁ బిలువం

1. నరసదృశా వానరా యని లేక వికల్పానరా వానరా యని వ్యుత్పత్తి (అనఁగాఁ గొండవాండ్రు, కోఁదువాండ్రు మొదలగు ననాగరికజాతులవారిచే నిండియుండునది.)

బడుచుండిరనియు నార్యగ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. ఈకథ మహాభారతములోని యశ్వమేధపర్వమునఁజెప్పఁబడియున్నది.[1] ఆదిమనివాసులయిన యనార్యులను రాక్షసులనుగాను, ద్రావిడులను వానరులనుగానుగూడ నార్యులు తమకావ్యములయందు వర్ణించినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. మనకాలమునందు అఱవము, మళయాళము, కన్నడము, తెలుఁగు మొదలగు భాషలను మాటలాడు వారిని ద్రావిడులనుగా నెంచుచున్నారుగాని వీరు కేవలము ద్రావిడులని చెప్పుట యెంతమాత్రము సరికాదు. వీరిభాషలు ద్రావిడములో మిశ్రములయిపోయి వీరు ద్రావిడభాషావలంబనముఁజేసి యుండుటచేత భాషనుబట్టి వీరినందఱిని ద్రావిడులనుగాఁ దలంచుచున్నారు. ద్రావిడులచేత నివసింపఁబడిన దేశమునకు ద్రావిడదేశమని పేరువచ్చినది. వింధ్యకుదక్షిణమునఁ గన్యాకుమారివఱకునుండు దేశము ద్రావిడదేశమని చెప్పంబడుచున్నది. ఆర్యులు ద్రావిడదేశమును మ్లేచ్ఛదేశముగాను ద్రావిడులను మ్లేచ్ఛులనుగానుభావించిరి. ఇందుకుఁ బ్రమాణములు మహాభారతమునందును మన్వాది స్మృతిగ్రంథములయందును గానంబడుచున్నవి.[2]

---

1. శ్లో. తతస్తు క్షత్రియాః కేచి జ్జామదగ్ని భయార్దితాః
 వివిశు ర్గిరిదుర్గాణి మృగాస్సింహార్దితా ఇవ
 తేషాం స్వస్వహితం కర్మ తద్భయా న్నానుతిష్ఠితామ్
 ప్రజా వృషలతాం ప్రాప్తా బ్రాహ్మణానామదర్శనాత్
 ఏవం తే ద్రావిడాభీరాః పుండ్రాంశ్చ శబరైస్సహా
 వృషలత్వం పరిగతా వ్యుత్థా నాక్షత్రధర్మిణః.

2. శ్లో. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానం యస్మిన్ దేశే నవిద్యతే
 తం మ్లేచ్ఛవిషయంప్రాహు రార్యావర్తాదనంతరమ్. అని
 బోధాయనస్మృతి, మనుధర్మశాస్త్రము అధ్యాయము ౧౦ శ్లో. ౪౩.
 "పౌండ్రకాశ్చౌడ్ర "ద్రవిడాః" కాంభోజాయవనాశ్శకాః
 పారదాపహ్లవాశ్చీనాః కిరాతాదరదాఃఖశాః"
 మనుధర్మశాస్త్రము, అధ్యాయము. ౧౦ శ్లో. ౪౪.

పౌండ్రకులు, ఓఢ్రులు, ద్రావిడులు, కాంభోజులు, యవనులు, శాకులు, పారదులు, పహ్లావులు, చీనులు, కిరాతులు, దరదులు, ఖశులు మొదలగు క్షత్రియులు పుణ్యకర్మలను విడిచిపెట్టి బ్రాహ్మణులను జూడనందున శూద్రులయిరని మనువ్రాసియుండెను. ఈద్రావిడులు క్రమముగా దక్షిణమునకుఁ జేరి నాగరికులై జనసంఖ్య యెక్కువయిన కొలఁది నుత్తరభూముల నాక్రమించుకొనుచుఁ దుదకు దండకారణ్యమునం బ్రవేశించి పల్లెలఁ బట్టణముల నేర్పఱుపసాగిరి. ఈద్రావిడులమూలముననే దండకారణ్యములో నివసించెడి యనాగరికజాతులన్నియు నాగరికతను గాంచి ద్రావిడులలోఁ గలిసిపోయిరి. వీరి తరువాత దండకారణ్య దేశమునకు వచ్చినవారు మంగోలియాజాతుల వారుగానున్నారు.

యక్షులు - తమిళులు - తమిళికము.

ఆర్యులు దృషద్వతీ సరస్వతీ నదులనడుమఁ బ్రవేశించి స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొన్న తరువాత, ఆసియాఖండ మధ్యముననుండెడి శీతభూమియందు నివసించుచుండిన పసిమిరంగుగల జాతులవారు త్రివిష్టపము (Tibet) నేపాళము (Nepal) నడుమంగల పర్వత మార్గములగుండ దక్షిణమునకు వచ్చి గంగానదీ ప్రాంతభూమిని నాక్రమించుకొని యుండిరి. ఈ పసిమి వర్ణముగల జాతులవారు సంస్కృతగ్రంథములయందు యక్షులుగాఁ బరిగణింపఁబడి యభివర్ణింపఁబడి యున్నారు. పాలీభాషయందు యక్కోసనం బడిరి. చీనాదేశస్థులు వీరిని యూచీలనిరి. ఈ పసిమి రంగుగల జాతులవారు ప్రపంచమునందలి యున్నతభూమియందు నివసించియుండినవా రగుటచేత లోకమునందలి జాతులలో నెల్లఁ దామే పూజ్యులమని యధికులమని భావించుకొనుచు "దైవపుత్రుల" మని చెప్పుకొనుచుండెడివారు. వీరు వివేకజ్ఞానసంపన్నులయిన నాగరికు లగుటచేతఁ గ్రమముగా బంగాళము (వంగము) నంతయు నాక్రమించుకొని తరువాత నక్కడనుండి సముద్రముమీఁదుగా సింహాళమునకును దక్షిణహిందూదేశమునకును వచ్చి యుండిరి. రామాయణము రచింపఁబడునప్పటికి యక్షులు హిందూ

దేశముయొక్క దక్షిణపుఁగోననుండిరి. ఆకావ్యమునందు లంకాద్వీపమున కెదుట నుండు సముద్రతీరమున నివసించుచుండిరని చెప్పఁబడి యుండెను. క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వ మయిదవశతాబ్దమున విజయుఁ డనురాజు లంకాద్వీపముపై దండెత్తివచ్చినప్పు డా ద్వీపము యక్షులపరిపాలనమునం దుండెను. ఆ విజయుఁడు మొదట కువేణియను యక్షరాజకన్యను వివాహమాడెను. ఈ మంగోలియాజాతివారిలోఁ బెక్కండ్రు బంగాళములోని గంగానదీ తటమున నుండెడి తామ్రలిప్తి యను నగరమునుండి మొదట దక్షిణ హిందూదేశమునకు వచ్చి యుండిరి. ఈతామ్రలిప్తియె పాలీభాషయందు "తమలిట్టీసు" (Tamalittis) అని పిలువంబడినది. దీనినుండియె తమిళమనుశబ్దము పుట్టి యచ్చటినుండి వచ్చినవారిని తమిళు లనుచున్నారు. ఈతమిళశబ్దమె యాంగ్లేయభాషలో "టమిల్" అనఁబడుచున్నది. తామ్రలిప్తులను, కోసలులతోను, ఉత్కలులతోను జేర్చి వంగదేశవాసులనుగాను, సముద్రతీరస్థులనుగాను విష్ణుపురాణము వాకొనుచున్నది. ఈ మంగోలియాజాతులవా రేకకాలమున నందఱు నొక్కమాఱుగ వచ్చినవారు కారు. వీరిలో వేఱ్వేఱుతెగలవారు వేఱ్వేఱు కాలములయందు వచ్చియున్నవారు.

మొదటి తెగవారు "పలయూన్‌మారన్" అనువారు. వీరికిఁ గన్యాకుమారికడనుండు మోహూరనునది రాజధానిగనుండెను. పాండ్యరాజొకఁడు తా నీతెగలోనివాఁడ నని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వమె బర్మాదేశమును జయించిన "మ్రాన్మర్" అనుజాతియును ఈమారన్ జాతియు నొక్కటియె యని యూహింపఁబడుచున్నది. పాలీభాషయందు వ్రాయఁబడిన బర్మాదేశచరిత్రములందు మారమ్మదేశమని వ్రాయఁబడి యుండెను. అయినను మ్రాన్మయనఁగా బ్రహ్మయనియు, మ్రాన్మదేశమనఁగా బ్రహ్మదేశమనియు, అదియే బర్మాదేశమైనదనియు, కొందఱు నుడువుచున్నారు.[1]

1. Taw Sein Ko in the Indian Antiquary, Vol. xxiii. p. 8.

తరువాతవచ్చినవారు రెండవతెగవారు "తిరయార్" అనుసాగరకులులు. వీరు సముద్రముమీఁద బ్రహ్మదేశము(బర్మాకును) నకును, కొచ్చిన్ చీనాకును, సింహళమునకును (లంకాద్వీపము) దక్షిణహిందూదేశమునకును వచ్చియుండిరి. ఈ తెగలోఁ జేరిన తిరయాన ను రాజొకఁడు కరికాలచోడునితో సమకాలికుఁడై కాంచీపురమనియెడి కంచిని పాలించెను. ఈతండు తాను విష్ణ్వంశాసంభూతుఁడ నని చెప్పుకొనియుండెను. ఇందుచేతనే కాఁబోలు నా తెగలోఁ జేరిన చోళరాజులు తాము సూర్యవంశజులమని గరువముతోఁ జెప్పుకొనియుండిరి. ముచ్చుకుంటుఁ డనునతఁడు చోళరాజులలో ప్రాథమికుఁడుగా తమిళకావ్యములయందుఁ బేర్కొనఁబడియెను. అసుర లింద్రునిరాజధాని యగు నమరావతిని ముట్టడించినప్పు డీతఁ డసురల నిర్జించి యమరావతిని సంరక్షించెను. తనకుఁ జేసిన యుపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారముగా నింద్రుఁ డయిదుగురురాక్షసులను బంపఁగా వారలు కావీరిపద్దినములోని (కావేరిపట్టణము) నాగులను సంహరించి పట్టణమును చోళరాజునకు వశపఱచిరి. తమిళు లాపట్టణమునకు చంపాపతి యని పేరు పెట్టిరి. వంగదేశమునకు చంపానగరము రాజధానిగ నుండెను. ఆపేరునే వీ రిచ్చటిపట్టణమునకుఁ బెట్టిరని యూహింపఁబడుచున్నది. తొండైమండలమును బాలించిన పూర్వరాజులు సాగరకులులకు సంబంధించినవారుగ నుండిరి. కాని యిటీవలిపల్లవులు తాము భారద్వాజులమని చెప్పుకొనుచుండిరి. ఇప్పటి చెంగలుపట్టు, ఉత్తరార్కాడుమండలములే తొండైమండలముగా నాకాలమునఁ బ్రసిద్ధివహించి యుండెనవి. ఈతిరయార్ తెగలోనికుటుంబములయిదు వేఱ్వేఱునామములతోఁ బిలువంబడుచుండినవి. వంగదేశపు తిరయారులు పాంగలతిరయారులనియు, చీనాదేశపు తిరయారులు చీనాతిరయారులనియు, కడరం (బర్మా) తిరయారులు కడరతిరయారులనియు, సింహళద్వీపతిరయారులు సింగలతిరయారులనియు, పల్లవము తిరయారులు పల్లవతిరయారులనియు పదునాఱవ శతాబ్దమువఱకుఁ బిలువం బడుచుండిరి. తిరయారులకు వెనుకవచ్చినవారు వనవారు లనెడి తెగవారు. వీరిని స్వర్గమునుండి వచ్చినవా రనియెదరు. వీరు వంగదేశమునందలి యుత్తరపర్వత

ప్రాంతభూముల నివసించుచుండెడివారు. వీరు దక్షిణ హిందూదేశమునకు వచ్చి
నప్పుడు నేలముజిల్లాలోని కొల్లికొండలకడను, నీలగిరులకడను, పడమటి కనమ
లకడను నివాసముల నేర్పఱచుకొనిరి. చేరరాజు లీతెగలోనివారుగా నుండిరి.
హిమాలయమునందలి వనవాసులతోఁ జేరినవారమని చెప్పుకొనుచు నీతెగలో
ని రాజులు "వనవర్మన్, ఇమయవర్మన్" అను బిరుదు పేరులను వహించుచుండి
రి. ఈరాజులు మాత్రమె గాక పర్వత నాయకులగు నన్నన్, అలంబిల్వేలు మొ
దలగువారు కూడ వనవాసనాయకు లని యర్థమిచ్చెడు "వనవీరల్వేలు" లని
పిలుచుకొనుచుండెడివారు. లంకాద్వీపమేలెడి గజబాహునకు (క్రీ. శ. ౧౧౩-
౧౩౫) సమకాలికుఁడైన "చెంకుట్టువాన్" అనియెడు చేరరాజొకఁడు మగ
ధదేశమును బాలించు చక్రవర్తియగు కర్ణునితో (ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణునితో)
సఖ్యముఁ జేసికొని హిమాలయమునకు సామీప్యమున నార్యులతో యుద్ధము
చేసెనని చిల్లప్పదికారమను తమిళకావ్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఈచరిత్రము
నాంధ్రరాజులఁగూర్చి వ్రాయుప్రకరణమునందు సంపూర్ణముగాఁ దెలుపఁ
బడును.

కాఁబట్టి తమిళజాతులగు మ్రాన్మరులు, తిరయారులు, వనవారు లనియె
డు మూడుతెగలవారును దక్షిణహిందూదేశమున పాండ్య చోళ చేర రాజ్య
ములను స్థాపించిరి. ఇందలి చేరరాజ్యమునే కేరళరాజ్యమందురు. అశోకుని
కాలమునాటికే యీరాజ్యము లేర్పడి యశోకవర్ధనచక్రవర్తికి లోఁబడక స్వ
తంత్రతను వహించి యుండినవి.[1]

అయినను పౌరాణిక గ్రంథకర్తలు పాండ్య చోళ కేరళరాజ్యముల స్థా
పించిన జాతులవారి యుత్పత్తిని మఱుగుపఱచి వీరల నార్యరాజుల సంతతి
వారినిగాఁ జెప్పియుండిరి. పాండ్య చోళ కేరళ కోలు లనియెడువారు పురువంశ
జుఁడయిన దుష్యంతుని మునిమనుమలనుగా నగ్నిపురాణ హరివంశములలో
వ్రాసియుండిరి. వీరలే పాండ్యచోళకేరళకోల రాజ్యములను స్థాపించి తద్వం
శములకు మూలపురుషులయిరనికూడ వ్రాసిరి. కాని విష్ణుపురాణమునందు దుష్యం

1. Indian Antiquary, Vol. xx, p. 242.

తునిసంతతిలో వీరిని జేర్చియుండలేదు. మఱియును పాండ్యచోళులను భ్రష్టతనొందిన క్షత్రియులని హరివంశము నుడువుచున్నది.[1] మఱికొన్ని పురాణముల యందు దక్షిణాపథముయొక్క కొట్టకొన "అక్రీడుఁ" డనురాజు తొల్లి పరిపాలించుచుండెననియు, అతనికి పాండ్య, కేరళ, కోల, చోళు లను నల్వురు పుత్రులు కలరనియు, వారిలోఁ, బెద్దవాఁడగు పాండ్యుఁడు స్వస్థానముననే రాజయ్యె ననియు, తక్కినముువ్వురును స్వదేశమును దాటి పైకిఁ బోయి చోళ, కేరళ, కోలరాజ్యములను స్థాపించుకొని రనియును మఱికొన్ని పురాణములు చెప్పుచున్నవి.

ఈ మూడు తెగలవారికిఁ బిమ్మట కోసరు లనియెడు మఱియొక తెగవారు వచ్చి కొంతకాలమువఱకుఁ బాండ్యులకులోఁబడి తరువాత కొంగదేశమునకు (ఇప్పటి కోయంబత్తూరు జిల్లా) నధిపతులైరి.

తమిళులచే నివసింపఁబడుదేశము తమిళకమైనది.[2] ఈతమిళకమున కుత్తరపుహద్దు వేంగడము. ఈవేంగడమె వేంకటాచల(తిరుపతి)మనఁబడుచున్నది. దక్షిణపుహద్దు కన్యాకుమార్యగ్రము (Cape Comorin) తూర్పున బంగాళాఖాతమును, పశ్చిమమున నరాబియాసముద్రమును గలవు. ఈహద్దులకు నడుమనుండెడి దేశమునకు తమిళకమని పేరు. తమిళులు దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపుఁగొనకు రాక పూర్వము నాగులును ద్రావిడులును నివసించుచుండిరి. వీరికంటె సంఖ్యయందుఁ గొఱవడియుండుటచేత తమిళులు ప్రాచీనద్రావిడభాష నవలంబింపవలసివచ్చినది. వీరు ద్రావిడులలోఁ గలిసిపోయి కొంతకాలమునకు నాప్రాచీనద్రావిడభాషను సంస్కరించిరి. వీరిభాష తమిళభాష. ఇదియె యింగ్లీషున "టమిల్"అనఁబడుచున్నది. వీరార్యులుగారు. ఆర్యులకుప్రతిస్పర్థులుగ నుండుచువచ్చిరి. వీరిని మ్లేచ్ఛులని, పెఱవారని యార్యగ్రంథములు పేర్కొనియున్న

1. Prof. H. H. Wilson's Historical Sketch of the Pandyan Kingdom. Journal of the Royal Asiatic Society Vol. ii Act. ix p. 199.

2 The Tamils: eighteen hundred years ago pp. 10-12.

౨. [1]ఈ ద్రావిడులు తిమిళులుగూడ నార్యులకంటెను విలక్షణమయిన నాగరికతను గలిగియున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈసంఘములవారే యిటీవల మన యాంధ్రదేశమునఁ బ్రవేశించి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయినట్లుగఁ గన్పట్టెడిని.

ఆర్యులు - ఆర్యావర్తము.

అనేక సహస్రసంవత్సరములకుఁ బూర్వమె యార్యులనెడివారు హిమాచలమున కుత్తరభాగమున మిక్కిలి దూరమున మధ్యాసియా ఖండమునందు నివసించుచుండెడివారని బహుగ్రంథపరిశోధకులగు చరిత్రకారు లనేకు లభిప్రాయపడి యున్నారు. అయినను ఉత్తరధ్రువమండలమే యార్యులజన్మస్థానమని ఋగ్వేదమునుండి కొన్ని ప్రమాణవచనముల నెత్తిచూపి బాల గంగాధర తిలకుగారు "ఆర్కిటిక్ హోమ్" అనుగ్రంథమున విశేషముగాఁ జర్చించి నిశ్చయించి యున్నారు. ఆర్యులు మొట్టమొదట మధ్యాసియాఖండమునం దుండినను, ఉత్తరధ్రువమండలమందుండినను మంచు గుప్పుటనుం జేసెను క్రమముగా జనసంఖ్య పెరుఁగినకొలఁది జన్మస్థానమున నివసించుటకుఁ దావులను, ఉదరపోషణమున కాహారపదార్థములును జాలక తమజన్మస్థానమును విడిచిపెట్టి దక్షిణదిగ్భాగమునకుఁ గొందఱును పశ్చిమదిగ్భాగమునకుఁ గొందఱును, వెడలిపోయిరి. వారిలో దక్షిణదిగ్భాగమునకు వచ్చినయార్యులు హిందూదేశమునకు వాయువ్యదిశనున్న పర్వతమార్గములలోనుండి సింధునదీతీరమునకువచ్చి యామహానదిని దాటి దానికిఁ దూర్పునందుండు దేశము నాక్రమించుకొనిరి. ఈప్రదేశము సరస్వతీ దృషద్వతీనదులకు నడుమనుండునది. ఈభూమి మిక్కిలి పవిత్రమైనదిగ నెంచఁబడుచు వచ్చినది.

---

1 In early times all Dravidians were regarded as outcasts and even a Brahmin who came to the Dravida country was held to be a Mlecha (census report 1891. Vol. xiii para 332.)

1 శ్లో. సరస్వతీదృషద్వత్యో ర్దేవనద్యోర్యదంతరం।
తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షతే ॥" అని మనుస్మృతి అ-౨-౧౭.

దీనినే బ్రహ్మావర్తదేశమని దేవదేశమని పిలుచుచుండిరని మనుస్మృతియందు వ్రాయఁబడినది. ఇచ్చటనే చాతుర్వర్ణ్యవిభాగమును యజ్ఞాదిక్రతుకర్మలును ఆచరణములోనికిఁ దేఁబడి పెంపొందినవి. ఇచ్చటనుండియే యార్యులు పూర్వనను దక్షిణమునకును బోయి క్రమముగా హిమాలయమునకును వింధ్యకు నడుమనుండెడి యావద్దేశము నాక్రమించుకొనిరి. దీనికే యార్యావర్తమని పేరు.

ఇట్లని మనుస్మృతి[1]వలనమాత్రమెగాక పతంజలికృత మహాభాష్యమువలనను వింధ్యోత్తరభాగం బార్యావర్తంబనియు, దేవదేశంబనియు, గౌడదేశంబనియు వ్యవహరింపంబడియె నని తెలియుచున్నది. తద్దక్షిణభాగము మ్లేచ్ఛదేశంబనియు, ద్రావిడదేశంబనియు, దక్షిణాపథమనియు వ్యవహరింపం బడియెను.

దక్షిణాపథము.

నర్మదానదికి దిగువభాగము దక్షిణాపథమని పూర్వసంస్కృత గ్రంథములయందు వ్రాయఁబడినది. దక్షిణశబ్దములోనుండి దక్కను పుట్టినది. అదియె హిందీభాషలో "డెఖ్ఖన్" అని చెప్పఁబడుచున్నది. అదియె "డెక్కన్" అని యింగ్లీషున వాడంబడుచున్నది. డెక్కన్ అనుపదము దక్షిణశబ్దముయొక్క వికృతరూపమని కొందఱిచే భావింపఁబడుచున్నది. డెక్కన్ దేశమన దక్షిణాపథదేశమె యని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఆర్యులు ఉత్తరమునసుండి దక్షిణమునకువచ్చిన మార్గమునకు దక్షిణాపథమని పేరువచ్చినది. ఈదక్షిణాపథమునసుండెడి దేశములకే దక్షిణాపథదేశములని పేర్లు వచ్చినవి.

దక్షిణాపథదేశమునే ప్రాకృతభాషలో దఖ్ఖిణాబదేశమని వ్యవహరించుచుండిరఁట! [2]దక్షిణాపథమున చోళులయొక్కయు, పాండ్యులయొక్కయు, కేరళులయొక్కయు, దేశములుకలవని మార్కండేయ వాయుమత్స్య

---

1. శ్లో. ఆసముద్రాత్తువై పూర్వా దాసముద్రాత్తుపశ్చిమాత్
తయోరేవాంతరంగిర్యో ర్యార్యావర్తంవిదుర్బుధాః అని మనుస్మృతి.

2 Ind. Ant, Vol. viii. p. 143.

పురాణములలోఁ దెల్పఁబడియెను.[1] సహదేవుఁడు తన దక్షిణదిగ్విజయమును గూర్చి చెప్పుసందర్భమునఁ దాను పాండ్యులను జయించినతరువాత దక్షిణాపథమునకుఁ బోయియుంటినని చెప్పినట్లుగ మహాభారతమునఁ జెప్పఁబడినది.[2] సహ్యాగిరియందు జనించు గోదావరి మొదలగునదులు దక్షిణాపథదేశములోనివని వాయుపురాణము దెల్పియుండియు నర్మదాతాపీనదులనట్లు పేర్కొని యుండక పోవుటచేత నా రెండునదులు ప్రవహించెడు దేశములు దక్షిణాపథములోనివి కావని చెప్పవలసియున్నది.[3] ఆంధ్రదేశము దక్షిణాపథములోనిదని యిదివఱకే తెలిపియుంటిమి. దక్షిణాపథము వేర్వేఱుగ్రంథకర్తలచే వేర్వేఱు విధములుగా నిరూపింపఁబడుచువచ్చెను గాని సామాన్యముగా వింధ్యకు దక్షిణభాగమంతయు దక్షిణాపథముగానే వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చెననుటకు సందియము లేదు.

ఆర్యులు దక్షిణమునకు వచ్చుట.

ఉత్తరముననుండి యార్యులు దక్షిణమునకు వచ్చుటకు బహుకాలము పట్టియుండును. ఆర్యావర్తమునకు దక్షిణపుహద్దుగా వింధ్యపర్వతముండెనని మనువు పతంజలి మొదలగువారు చెప్పియుండిరి. ప్రచండభాస్కరుని మార్గము నరికట్టి వింధ్యపర్వత మాకాశమంటుకొని విజృంభించి లోకమునంతయు నంధకారబంధురముగావించి గర్వించియుండెనని పురాణకవులభాషలోఁ జెప్పఁబడినది. ఆర్యుల దక్షిణాపథము నవరోధించి గర్వించి యుండిన వింధ్యముయొక్క గర్వము నడంచు మహావీరుఁడు బయల్వెడునంతవఱకు నార్యులకు మార్గావరోధము గలిగియుండెను. అట్టి మహావీరుఁడగస్త్యమహర్షి. ఇతఁడు

---

1 మార్కండేయపురాణము; అధ్యాయము ౫౭, శ్లోకము ౪౫; పాఠము రెండవపంక్తి తప్పుగనున్నది; "పాండ్యాశ్చ కేరళాశ్చైవ చోళాఃకుల్యా స్తథైవచ" అని యుండవలయును. వాయుపురాణము; అధ్యాయము ౪౫ శ్లోకము ౧౭౪. మత్స్యపురాణము; అధ్యాయము ౧౧౭ శ్లోకము ౪౩.

2 మహాభారతము; సభాపర్వము; అధ్యాయము ౩౧ శ్లోకము ౧౭.

3 వాయుపురాణము: అధ్యాయము ౪౫ శ్లోకము ౧౦౪.

వింధ్యమును బాహాగ్రతలముచేఁ ద్రొక్కిపట్టి గర్వాపహారణముఁ గావించి మరల సూర్యరశ్మినిఁ బ్రసరింపఁగఁజేసి లోకము నుద్ధరించెనని పురాణములయం దభివర్ణింపఁబడియెను. ఆర్యులలో మొదట నగస్త్యుఁడే వింధ్యపర్వతమును దాటి దక్షిణమునకు వచ్చినవాఁడని పై పురాణగాథను బట్టి స్పష్టమగుచున్నది. వింధ్యపర్వతముయొక్క పశ్చిమోత్తరభాగమునకుఁ బారియాత్రమను పేరుగలదు. ఇచ్చటనే వేత్రవతి మొదలగు నదులు జనించియున్నవి. ఆర్యులు దక్షిణయాత్రకు బయలుదేఱి యీపర్వత పంక్తి పార్శ్వముననే పోయియుండుటచేత దీనికిఁ బారియాత్రమని పేరువచ్చియుండు నేమో యని భాండార్కర్ గా రూహించుచున్నారు.

అగస్త్యుఁడు వింధ్యము కడపటకు దూర్పుగఁ బోయి యటనుండి దక్షిణముగావచ్చి గోదావరికి సమీపమున నొక యాశ్రమమును నిర్మించుకొని యుండెను. శ్రీరాముఁ డీయాశ్రమమునకు వచ్చినట్లు రామాయణమునందుఁ జెప్పఁబడి యుండుటంజేసి యప్పటికే యీదండకారణ్యమునం బ్రవేశించి యార్య్య లాశ్రమాదుల నెలకొల్పుచుండిరని ధ్రువపడుచున్నది. ఈ యగస్త్యాశ్రమము ప్రస్తుతపు గోదావరి మండలములోని భద్రాచలమునకు సమీపమున నుత్తరదిశనున్నదని రెండవ ప్రకరణమున నుదాహరించియుంటిమి. మొట్టమొదట నార్యులు దక్షిణాపథమునఁ ద్రొక్కినప్రదేశ మాంధ్రభూమిగానే గన్పట్టుచున్నను కొందఱార్యులు కొంకణదేశమునుండి సింహళద్వీపమునకును, అచ్చటనుండి దక్షిణ ద్రావిడమునకును బోయినట్లుగూడ గన్పట్టుచున్నది.

కర్ణాటార్యులు.

కడపట నీ యాంధ్రదేశమునకు వచ్చినవారు కర్ణాటార్యులు. కర్ణమనఁగా కొండలోయ. వానియందు సంచరించువారు కర్ణాటులని చెప్పఁబడుచున్నవారు. కొందఱు ద్రావిడులు దక్షిణదేశమునుండి పశ్చిమోత్తరమునకుఁ గ్రమముగా వ్యాపించి మలయపర్వత ప్రాంతములయందున్న లోవలలో నివసించుమనుష్యులతోఁగలసి తమ ద్రావిడమును లోవలోని వారి స్వభాషయగు కన్నడమును జేర్చి కొంతకాలమువఱకు వాడుకొనుచుండఁగా నుత్తరదేశమునుండి కొం

కాలమున కార్యులు కొందఱు వచ్చి యీకర్ణాటులతోఁ గలసి తమ ప్రాకృ
త సంస్కృతములను వారి కర్ణాట ద్రావిడములను గలిపి రూపభేదములతో
వ్యవహరించుకొనుటంజేసి వారి భాషయంతయుఁ గర్ణాటంబనియె వ్యవహరింపఁ
బడుచుండెను. ఈ కర్ణాటార్యులె క్రమక్రమముగాఁ గొంద ఱాంధ్రదేశమునకు
వచ్చి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయిరి.

ఆంధ్రులార్యులా, అనార్యులా, ద్రావిడులా?

ఆంధ్రు లాదిమనివాసులో ద్రావిడులో ఆర్యులో మనము నిశ్చయము
గాఁ జెప్పఁజాలముకాని యైతరేయ బ్రాహ్మణమునందు నాంధ్రులు విశ్వామి
త్రుని సంతతివారనియు, వానిచే శపింపఁబడి యార్యా శ్రమములయొక్క సరి
హద్దుల నివసించుచుండెడి వారనియుఁ జెప్పఁబడియుండుటంజేసి యీ యాం
ధ్రు లుత్తరదేశములోని యార్యులతోఁ బోరాడి లేచి వచ్చి దండకారణ్యము
లోని యనార్యజనమధ్యమున నివసించెడి యొకతెగవారయిన యార్యులనుగాఁ
గొందఱు తలంచుచున్నారు. ఆంధ్రులను పుళిందులతోడను శబరులతోడను
జేర్చియుండుటచేత వీరాదిమనివాసులయిన యనార్యులేమో యని కొందఱు
తలంచుచున్నారు. అనేకవిషయముల ద్రావిడులతో విశేష సంబంధము గన్ప
ట్టుచుండుటచేత వీరలు ద్రావిడులని మఱికొందఱు తలంచుచున్నారు. ఆంధ్ర
శబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తినిబట్టి చూచిన మొదటి యభిప్రాయము సరియైన దే
మో యని తోఁచుచున్నది. మనుష్యులు నివసించుటకు సాధ్యముకాక యంధ
కారబంధురముగా నుండు మహారణ్య ప్రదేశమున కంధ్రమని యార్యులు పే
రిడియుందురు. ఈప్రదేశమునందు మొదట ననార్యులే నివసించుచుండిరి. తమ
తెగవారొకరు తమతోఁ బోరాడి వెడలివచ్చి యీ యరణ్యప్రదేశమున ననార్య
జన మధ్యమున నివసించియుండుటచేత నార్యులు వీరికి నాంధ్రులని పేరుపెట్టి
యుండవచ్చును. ఆంధ్రు లార్యులయినను ననార్యులయినను పేరుమాత్ర మా
ర్యులచే నీయఁబడినదనుట స్పష్టము. ఈయార్యాంధ్రులు తమతోఁ బోరాడి

1 Dr. Bhandarkar's Early History of Deckhan p. 2.

వేఱుపడి వచ్చి దస్యులతోఁ గలిసి వర్తించుచుండుటచేత నార్యులు వీరినిగూడ దస్యులనుగానే భావించి వారినెట్లు చూచుచుండిరో వీరినిగూడ నట్లే చూచి యుండవచ్చును. ఆర్యాంధ్రు లాకాలమున నీయరణ్యప్రదేశములయందు నాశ్రమముల నేర్పఱచుకొని యందందు నివసించుచుండిరిగాని వీరిప్రదేశమార్యప్రదేశముగా నెన్నఁబడక యనార్యప్రదేశముగానే భావింపఁబడుచుండెను. ఆర్యాంధ్రులు మాట్లాడు భాష యసంస్కృతముగాని సంస్కృతభాష గాదు. అనార్యాంధ్రులు మాట్లాడుభాష పైశాచీభాషగా నుండెను. ఆర్యాంధ్రులు మహారణ్య ప్రదేశమున ననార్యాంధ్రజన మధ్యమున నివసించుచుండుటం జేసి వీర లార్యభాషకు నార్యాచారములకు దూరగులై తుదకు ననార్యసంబంధమె యెక్కుడుగాఁ గలిగియుండిరి. ఆర్యాంధ్రులయొక్కయు, అనార్యాంధ్రులయొక్కయు రక్తమిచ్చట సమ్మేళనమయ్యెను. ఆర్యాంధ్రుల యసంస్కృతంబును, అనార్యాంధ్రుల పైశాచీభాషయు నిచ్చట మిశ్రములగుచువచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరుగునప్పటికి వీరెల్లరు నాంధ్రులయిరి. వీరు మాట్లాడు భాష యాంధ్రమయ్యెను. ఇదియొక ప్రాకృతభేదముగా నుండెను. ఐతరేయ బ్రాహ్మణకాలమునాటికి వింధ్యోత్తర ప్రదేశము మాత్రమె గాక యీ యాంధ్రదేశముగూడ కలదని యార్యులకుఁ దెలిసియుండెను. మహాభారతము కురుపాండవులచారిత్రం బగుటం జేసియుఁ గురుపాంచాలాదులును, దుష్యంత భరత పరీక్షిజ్జనమేజయాదులును నైతరేయ బ్రాహ్మణంబునఁ బేర్కొనంబడియుండుటం జేసియు, నైతరేయ బ్రాహ్మణ మైతరేయుండను మహీదాస ఋషిచే మహాభారత యుద్ధానంతరమె దెలుపఁబడినదని తేటపడుటం జేసియు నాంధ్రులుగూడ మూడువేలేండ్లనుండి యున్నారని మనకు నిశ్చయముగాఁ దెలియుచున్నదిగాని యాకాలము మొదలుకొని యేఁడెనిమిది శతాబ్దముల వఱకు ననఁగాఁ గ్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము మున్నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట నుండి యేకచ్ఛత్రాధిపత్యమువహించి పాటలీపుత్త్రము రాజధానిగా భరత ఖండము విశేషభాగముఁ బరిపాలించిన చంద్రగుప్తచక్రవర్తి కాలమునాఁటి వఱకు మఱల నాంధ్రుల ప్రశంస యేగ్రంథమునందును గానంబడదు.

ఐదవప్రకరణము.

నాగులు – నాగకులులు.

ప్రాథమికార్యులు సింధునదిని దాటివచ్చి యామహానదికిఁ దూర్పుప్రక్కను సరస్వతీ దృషద్వతీనదులకు మధ్యను స్థిరవాసము లేర్పఱచుకొనిన తరువాత వేయేండ్లకుఁ బిమ్మట నార్యులలో మఱియొక శాఖవారు బయలుదేఱి గంగాతీరమువఱకు వచ్చి, కురుపాంచాల దేశములందు వసియించియుండిన కాలమున, హిమాలయ పర్వతము మొదలుకొని వింధ్యపర్వతమువఱకును గలదేశము నంతను నాగులనియెడి యొకజాతివారు పరిపాలనము చేయుచుండినవారని మనకావ్యపురాణేతిహాస గ్రంథములవలనను, బౌద్ధమతస్థుల గ్రంథములవలనను గానంబడుచున్నదిగాని, మనదేశచరిత్రములను వ్రాసిన పాశ్చాత్యులేమి, హైందవచరిత్రకారులేమి తాము వ్రాసినగ్రంథములయందు నీనాగుల చరిత్రమును విశదీకరింపక యేమి కారణముచేతనో విస్మరించియున్నవారు. నాఁచుచేఁ గప్పఁబడిన శుద్ధజలమువలెనే యీచరిత్రమంతయుఁ బురాణగాథలచేఁ గప్పఁబడి చరిత్రకారుల నేత్రములకు గోచరముగాక యుండెను. ప్రాథమికార్యులు దస్యులతోఁ బోరాడినట్లుగ ఋగ్వేదాదులయందుఁ దఱచుగాఁ గానంబడుచుండినను తరువాత వచ్చినయార్యు లీనాగులతోడను నాగకులులతోడను బోరాడినట్లుగ మహాభారతాది గ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. ఆంధ్రులు దండకారణ్యమునం దాంధ్రరాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలనముచేసి వాసికెక్కుటకుఁ బూర్వ మీనాగులీ దండకారణ్యము నాక్రమించి కిరాతజాతులనన్నిటిని జయించి రాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలనముచేసినట్లుగఁ గాన్పించుచున్నది. మన పురాణాదులయం దభివర్ణింపఁబడిన నాగలోకమనునది యీనాగులదేశమెగాని పాతాళముగాదు. మనపురాణగాథలలో నభివర్ణింపఁబడిననాగకన్య లీనాగజాతికన్యలేగాని యన్యులుగావు. నగమనఁగాఁ గొండ. నాగము

నఁగాఁ బాము. నగములోనుండి పుట్టినది నాగము. ఈనాగులనియెడి జాతి వారు నాగములను బూజించువారగుటచేతనో నాగమును ధ్వజమునందు ధరియించెడు నాగధ్వజులగుటచేతనో, లేక నగములయందు సంచరించెడు జాతి వారగుటచేతనో, మఱియేమి కారణముచేతనో యీజాతివారికి నాగులనియెడి పేరువచ్చినది. మన పూర్వగ్రంథము లీనాగులకథలతో నిండియున్నవి. ఈ నాగుల యనార్యాచారములనే పెక్కింటినిప్పటికిని మనవా రవలంబించియె యున్నారు. ఈనాగులు పాములను బూజించువారగుటచేనే నేఁటికిని మనవారు పాములను బూజించుచున్నారు. ఈనాగులు వృక్షములను బూజించువారు గనుకనే మనవారు నేటికిని వృక్షములను బూజించుచున్నారు. పూర్వకాలమునం దీదేశము నాగులకు లోఁబడి నాగులచేఁ బరిపాలింపఁబడి నాగసాంప్రదాయములనే యవలంబించి నాగుల యనార్యాచారములలో మునింగి యుండినదగుటచేతనే కాఁబోలు మనదేశమునం దెచ్చటవిన్నను నాగశబ్దమే వినంబడుచున్నది. మనదేశమునందు నాగూరు, నాగవరము, నాగపురము, నాగపట్టణము, నాగేశ్వరము, నాగులపాడు, నాగిమూడి, నాగరము మొదలగు గ్రామనామములు వినంబడుచున్నవి. ఇంతియగాక నాగి, నాగఁడు, నాగులు, నాగయ్య, నాగన్న, నాగప్ప, నాగిరెడ్డి, నాగినీఁడు, నాగరాజు, నాగవర్మ, నాగలింగము, నాగరత్నము, నాగోజీరావు, నాగేశ్వరరావు, అను నామములు మనుష్యులలో వినంబడుచున్నవి. మఱియును మనదేశమునందు నాగములను బూజించుటకు కార్తికశుద్ధచతుర్థి "నాగులచవితి" యనుపేరుతోఁ బర్వదినముగా నొప్పుచున్నది. ఈపర్వదినము బ్రాహ్మణులకంటెను బ్రాహ్మణేతరులచే మిక్కిలి భక్తిపూర్వకముగఁ బూజింపఁబడుచున్నది. పూర్వకాలమునందలి యార్యులీనాగములనుగొల్చెడి నాగులను సాధారణముగా గౌరవముతోఁ జూచెడివారుగారు. ఆకారణముచేతనే గాఁబోలు నెవ్వడైన నొకానొకప్పుడే దిగ్మైన నొక తెలివితక్కువ పనిచేసినప్పుడుగాని హానికరమైనపని చేసినప్పుడుగాని మనవారు "ఓరినాగులూ, ఓసినాగమ్మా" యని నిందాగర్భముగఁ బలుకుచుండుటను నేఁడును మనము చూచుచున్నాము. మనదేశమునందు కార్తికశు

ద్ధచతుర్థి (నాగులచవితి) యవలెనె మహారాష్ట్రాదిదేశములయందు నాగపంచమి యను పేరను కార్తికశుద్ధపంచమి పర్వదినముగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది. దీనినంతయును బరికించిచూడఁగా నీయాచారములన్నియు నాగులనుబట్టి మనకు సంక్రమించినవిగాని యివినిజముగా నార్యాచారములుగావు. ఈ యనార్యాచారములు విశేషముగా దక్షిణాపథమునందే గానంబడుచున్నవిగాని యుత్తరహిందూస్థానమునందుఁ గానంబడకుండుటకుఁ గారణము దక్షిణాపథవాసులు సంపూర్ణముగా నార్యాచారములకుఁ దలయొగ్గి వానిలో మునింగిపోయిన వారు గాకుండుటయే కారణముగాని వేఱొండు కారణముగానరాదని చెప్పవచ్చును.

నాగోత్పత్తికథనము.

మహాభారతమునందు నుపోద్ఘాతము ముగింపఁబడిన వెనుక నీనాగులచరిత్రమె మొదట చెప్పఁబడినది. కశ్యపుఁడను నార్యునకు కద్రువ, వినత యను నిద్దరు భార్యలు గలరు. వీరిద్దరును లోఁబుట్టువులు. వీరికింగల యభిమతంబులచొప్పునఁ గద్రువకు సహస్రనాగములు జనించినవి. వినతకు గరుడుండు జనించెను. కద్రువకు జనించిన సహస్రనాగములకుఁ బుట్టినసంతతియే లోకమునందలి నాగకులముగానున్నది. ఈనాగులలోఁ బ్రముఖులుగా నుండినవారు శేషుఁడు, వాసుకి, ఐరావతుఁడు, తక్షకుఁడు, కర్కోటకుఁడు, కాళీయుఁడు, ఐలుఁడు, ఇలాపాత్రుఁడు, నీలుఁడు, అనీలుఁడు, నహుషుఁడు మొదలగువారు. (అనంతుఁడు, వాసుకి, తక్షకుఁడు, శంఖపాలుఁడు, కుళికుఁడు, పద్ముఁడు, మహాపద్ముఁడు, కర్కోటకుఁడు వీరినే అష్టనాగములని మనగ్రంథములు పేర్కొనుచున్నవి.) కద్రువ వినతకుఁ జేసిన యపకారమునుబట్టి వినతకుఁ బుట్టిన గరుత్మంతుఁడు నాగకులమునకెల్లను వైరియయ్యెను. దీనికిఁ దోడు మాతృశాపముగూడ నాగులకు సంభవించెను. ఈ నాగులచరిత్రము మహాభారతమునందు నివురుగప్పిన నిప్పువలెనున్నది. గులకరాళ్లలో మాటుపడియుండిన రత్నమువలెఁ బ్రకాశింపకయున్నది. ఈగులకరాళ్లను దొలఁగించిన నాగులచారిత్రమనియెడి రత్నము శోభింపకమానదు. ఈనివురును దొలఁగించిన నాగులచరిత్రమనియెడి నిప్పు

తేజోవంతముగఁ గన్పట్టికమానదు. ప్రాథమికార్యులు సూర్యకులులును బరిశుద్ధులునైయుండిరి. వీరితరువాత వేయేండ్లకువచ్చినవారు చంద్రకులులు. వీరుసూర్యకులులవలె నంతగాఁ బరిశుద్ధులుకారు. అన్యజాతిరక్త మీచంద్రకులుల నాడుల యందుఁ బ్రవహింపుచుండెను. ఈరెండవతెగవారు పాంచాలముగుండపోయి గంగా యమునానదులకు నడుమనుండెడి హస్తినాపురమునందు వసించియుండిరి. వీరలే భారతవీరులనిపించుకొనిన యుధిష్ఠిరాదులుగా నుండిరి. వీరు క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము పదమూడవ శతాబ్దప్రాంతమున హస్తినాపురమునందుండిరి. అచ్చటనున్న కాలమున వీరి కుటుంబము వృద్ధియై హస్తినాపురముచాలక మఱియొకపురము కావలసివచ్చెను.

ఖాండవవనదహనము.

ఇప్పుడు ఢిల్లీనగరముండిన ప్రదేశ మాకాలమున ఖాండవవనముగానుండి నాగులచే నాక్రమింపఁబడియుండెను. వారలను జయించినఁగాని వనము స్వాధీనముగాదు. అయ్యదిస్వాధీనమైన వెనుకఁగాని యరణ్యమును ఛేదించి పురమునుగట్టుట సాధ్యముగాదు. అప్పుడర్జునుఁడు కృష్ణునిసహాయముతో ఖాండవవనమునుదహించి నాగులందఱిమివేసెను. బౌద్ధులదేవతయగు నింద్రుఁడు నాగులను సంరక్షించెను. ఆర్యుల వైదికదేవుఁడగు నగ్ని వనమునంతయును దహించి నాగరాజయిన తక్షకుని దక్క తక్కిన నాగకులమును నిర్మూలముచేసెనని చెప్పఁబడియెను. ఈప్రదేశమునందే పాండవులు "ఇంద్రప్రస్థ" మను పురమును నిర్మించిరి.

అర్జునుఁడు నాగకన్యల వివాహమాడుట.

ఈఖాండవవనదహనానంతరము నార్యులకును నాగులకును మైత్రికలిగి యున్నటులనే చెప్పఁబడియెను. అర్జునుఁడు సమయభంగకారణమునఁ దీర్థయాత్రకు బయలువెడలినప్పుడు నాగకన్యకయగు నులూపిని వివాహామాడినట్లుగఁ జెప్పఁబడియుండెను, మఱియు మణిపురాధీశ్వరుండును నాగరాజును

నగుచిత్రవాహనునియొక్క కూఁతురు చిత్రాంగదయను నామెనుగూడ వివాహ
మైనట్లుగఁ జెప్పఁబడినది. అర్జునునివలన నులూపికి జనించినవాఁడిరావంతుఁడను
పేరుగలవాఁడు. ఇతఁడు భారతయుద్ధములోఁ జనిపోయెను. అర్జునునివలనఁ
జిత్రాంగదకు జనించినవాఁడు బభ్రువాహనుఁడను పేరుగలవాఁడు. ఇతఁడు
బహు పరాక్రమవంతుఁడై భారతయుద్ధానంతరము ధర్మజుఁడు చేయఁబూనిన
యశ్వమేధ యాగమును నిర్విఘ్నముగా నెఱవేర్పఁ బూని యర్జునుఁడు సవనా
శ్వముతో బభ్రువాహనుని దేశమునకు వచ్చినప్పుడా సవనాశ్వమును బట్టుకొని
తండ్రితో సత్యద్భుతముగఁ బోరి యోడించెనుగాని తరువాత నులూపి మొదలగు
వారిచేఁ బ్రబోధితుఁడై యర్జునునకు సహాయముఁజేసెను. ఈకథలను బట్టి
కొంతకాలమువఱకు నార్యులును నాగులును స్నేహభావముతో నే గడపుచుం
డిరని తేటపడుచున్నది. పాండవులకుఁ దరువాత సింహాసనమునకు వచ్చిన పరి
క్షిత్తుకాలమున నార్యులకు నాగులకు వైరము పొసంగినది. అందులకుఁ గారణ
మీక్రింది విషయముగఁ గన్పట్టుచున్నది.

పరిక్షిత్తు తక్షకునిచేఁ జంపఁబడుట.

అర్జునునిమనుమఁడైన పరీక్షిన్నరేంద్రుఁడు రాజ్యపరిపాలనము చేయు
కాలమునం దొకనాఁడు మృగయావినోదార్థము నరణ్యమునకుంజని యాఖేట
ఖేలనమున నలసివచ్చుచుండఁగా మార్గమధ్యమున నొక్కఋషి తపస్సుచేసికొ
నుచు నడిగినప్పుడు దాహమునైనఁదీర్పక మాటాడకపోవుటయేగాక కన్నుల
నైనఁదెఱచి చూడకపోయెను. అంతట నారాజకుంజరుఁ డాగ్రహించి యొక
నాగమునుజంపి వాని మెడపై వైచిపోయెను. తరువాత నాసంయమివరేణ్యుని
కుమారుఁడీ వృత్తాంతమునంతయుఁ దెలిసికొని సర్పదష్టుఁడై చనిపోవును గాక
యని యారాజును శపించి వానిని జంప నాగరాజయిన తక్షకునిఁ బ్రేరేపించెను.
ఆశాపకారణమున నేడవనాఁడే తక్షకునిచేఁగఱవఁబడి పరిక్షిత్తు మృతినొందె
నని చెప్పఁబడియెను. నాగరాజయినతక్షకుఁడు తక్షశిలానగరమున కధిపతిగ
నుండెనని గ్రంథములయందుఁ జేర్కొనఁబడుచు వచ్చెను.

జనమేజయుఁడు సర్పయాగముచేయుట.

తక్షకుఁడు తనతండ్రిని జంపినందున, కాగ్రహమహోదగ్రుఁడై జనమేజయమహారాజు నాగకులమునంతయు సంహరించుటకై యార్యఋషులనందఱిని బ్రేరేపించి సర్పయాగమును జేయసమకట్టెను. ఆమహాయాగమునందు నాగులనేకులు పశువులుగఁబట్టుకొనఁబడి సంహరింపఁబడిరి. నాగకులమంతయు నిర్మూలమగు కాలమువచ్చెను. అప్పుడు వాసుకితోఁబుట్టువుకొడుకగు అస్తీకుఁడను బ్రాహ్మణునిమూలమున తక్షకుఁడు మరణింపక జీవింపఁగలిగెను. ఈ యస్తీకుఁడు నాగకులుఁడయినను అనార్యాచారములను వదలిపెట్టి యార్యాచారముల నవలంబించి యార్యుఁడైనవాఁడు. ఇట్లే నాగకులు లనేకు లార్యాచారమునవలంబించి యార్యులలోఁ గలిసిపోయెదమని వాగ్దత్తము చేయుటచేతనైన నేమి మఱియేమి కారణముచేతనైన నేమి యాసర్పయాగము నిలిచిపోయినది. నాఁడు మొదలుకొని మరల నాలుగుశతాబ్దముల కనఁగా క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము ౬౦౦ వ సంవత్సరమువఱకు వీరలచరిత్రము వినరాక యుండెను. అప్పటికి నాగవంశజులయిన రాజులు మగధరాజ్యాధిపత్యమును వహించిరి. ఈనాగవంశమె శిశునాగవంశ మను పేరుతో మాగధమును బాలించినట్లు చరిత్రము లుద్ఘోషించుచున్నవి. ఈశిశునాగవంశములో నాఱవవాఁడైన యజాతశత్రుని కాలముననే బుద్ధుఁడు జనించి యనార్యజాతుల కన్నిటికిఁ బురోవృద్ధి కారకుఁడయ్యెను.

శిశునాగవంశము.

శిశునాగుఁడనువాఁడే శిశునాగవంశమునకు మూలపురుషుఁడు. ఈశిశునాగుని జన్మమునుగూర్చి బౌద్ధు లొకవింతకథను గల్పించియున్నారు. లిచ్ఛవి రాజులయొక్క యుంపుడుకత్తెలలో నొక్కతె యొక్క శిశువును గాంచెను. ఆశిశువు స్వరూప మేర్పడక పూర్వమె ప్రసవించుటచేత నమ్మాంస పిండము నొకతట్టలో నుంచఁబడి రాత్రివేళ నొక పేడకుప్పలో వేయఁబడెనఁట! నగరపాలకుఁడయిన యొక నాగరాజు దానిం గని పెట్టి చుట్టును జుట్టుకొని తన పడగతోఁ

బొందుగుచుండెను. దానిని ప్రజలు చూచి చుట్టును మూగికొని "స్సు స్సు" యని చప్పట్లు చఱచి కేకలు వేయఁగా నాగరాజు ప్రత్యక్షుఁడయ్యెను. అంతట వార లాతట్టును బరీక్షింపఁగా నొక పురుషశిశు వుండెనఁట! ఆకారణమున నాతఁడు శిశునాగుఁడని పేరు పెట్టఁబడియెనఁట! కొంతకాలమున కాతఁడు మగధసింహాసన మధిష్ఠించెను! ఈవంశమునందుఁ గడపటివారయిన తొమ్మండ్రుగురు నందులతోఁగూడ చంద్రగుప్తుఁడు సింహాసనమునకు వచ్చునటకుఁ బాలించినరాజు లెల్లరును నాగులే కాని యార్య క్షత్రియులు కారు. వీరందఱును సర్పములను బూజించెడి నాగులుగాని యార్యమతస్థులు గారు. ఆకారణముచేత బ్రాహ్మణు లయిన యార్యులు వీరియెడల ప్రజల ద్వేషమును గలిగియుండిరి. బౌద్ధమతస్థులు వీరినిఁ బ్రేమించుచుండిరి. వీరు హిందువులచేతను గూడ గౌరవింపఁబడక నీచముగఁ జూడఁబడుచుండిరి.

మఱికొన్ని గాథలు.

సుగ్రీవుఁడు సీతను వెదకుటకై వానరులను బంపుచు భోగవతీపురమును వర్ణించెను. ఆభోగవతీపురమును వాసుకి యనువాఁడు పరిపాలించుచుండెనని చెప్పియుండెను. ఇతఁడు నాగరాజు. ఆభోగవతీపురము దక్షిణాపథమునందున్నది. అనఁగా దండకారణ్యమునకో మహారాష్ట్రమునకో పశ్చిమభాగముననో యుండియుండును. ఇంతకన్న రామాయణమునందు నాగులనుగూర్చి యేమియును గానరాదు. శ్రీకృష్ణుఁడు కాళీయుఁడను నాగరాజును మర్దించి కాళిందీకన్యల వివాహమాడినట్లుగ విష్ణుపురాణాదులవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. అమృతమును బడయుటకై దేవతలు మందరపర్వతమును గవ్వముగను వాసుకిని త్రాఁడుగఁజేసికొని క్షీరసాగరమును మథించినట్లుగ భాగవతాది పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడినది. దేవతలు దానవులను మోసముచేసి వాసుకియను నాగరాజుయొక్క సహాయముతో దేశమునో దుర్గమునో యొకదానిఁ బడసియుందురని

1 Turnour's introduction to the Mahavanso, XXXViii. See also Bigandet, Life of Goudama, p 362 et. Seq.

యూహింపవచ్చును. ఇట్లు నాగులనుగూర్చిన లెక్కలేని గాథలు మన పురాణాది గ్రంథములయందు వెదజల్లఁబడియున్నవి. ఒక్క పురాణాది పూర్వగ్రంథముల యందుమాత్రమే గాక యిటీవలి చారిత్రములయందును కావ్యాదులయందును గూడ నాగులయొక్కయు నాగరాజులయొక్కయుఁ జరిత్రము లభివర్ణింపఁబడి యున్నవి.

చరిత్రాంశములు.

క్రీస్తుశకము నాలుగవ శతాబ్దమధ్యమున సముద్రగుప్తుఁడను గుప్తచక్రవర్తి దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకు బయలుదేఱి గణపతినాగుఁడను నొక నాగరాజును జయించినట్లుగఁ జెప్పబడియెను. సింహళద్వీపమునందలి నాగులను బుద్ధుఁడే విధముగాఁ దనమతములోనికిఁ జేర్చుకొనియెనో యవ్విధమునంతయు బౌద్ధచరిత్రగ్రంథములగు మహావంశము, రత్నాకరి, రాజావళి మొదలగు గ్రంథములయందు వివరముగ వ్రాయఁబడియుండెను. సిద్ధార్థుఁడు బౌద్ధుఁడైనపిమ్మట నైదవయేట మహోదరుఁడు, చూలోదరుఁడను నాగులిరువురు వజ్రసింహాసనమునకై పోరాడుచుండుటనుగాంచి నాగులయందలి ప్రేమచేత నాగద్వీపమునకుఁ జూడఁబోయెను. ఆకాలమునందు పంచశతయోజనములు విస్తీర్ణముగలిగి చుట్టును సముద్రముచేఁ జుట్టుకొనఁబడియున్న నాగద్వీపమును మహోదరుఁడను నాగరాజు పరిపాలనము సేయుచుండెను. వానితోఁబుట్టువు కందమాదనమనుకొండను నేలెడి నాగరాజునకీయఁబడి వివాహము చేయఁబడియెను. ఆదంపతులకు జనించినకుమారుఁ డొకఁడు వజ్రసింహాసనముఁ దనకు రావలయునని తగవుపెట్టెను. ఈమహాత్ముఁడు వారలకు సంధిచేయుటకై ప్రయత్నించి మంచి హితోపదేశమును గావించెను. వారలాసింహాసనమును బుద్ధునికర్పించి వానికూడిగముఁ జేయఁబూనిరి. బుద్ధుఁడా సింహాసనమునగూరుచుండి ధర్మము నుపదేశించి యెనుబదికోట్ల నాగులను బౌద్ధమతావలంబకులనుగాఁ జేసెను.

మహోదరుని మేనమామయును కళ్యాణిపురాధీశ్వరుండును, నగు నాగరాజును గూడ తనమతములోనికిఁ జేర్చుకొని కొంతకాలమునకు వారలను విడిచిపెట్టిపోవుచు వజ్రసింహాసన మానాగరాజున కిచ్చి రాజాయతనవృక్ష

మచ్చటనాఁటి వారలనుద్దేశించి "యో నాగరాజులారా! పవిత్రమైన నాయీ వృక్షమును బూజింపుఁడు; నా ప్రియులారా! మీకిది సౌఖ్యమును మనశ్శాంతిని గలుగఁజేయును" అని పలికి వెడలిపోయెను. క్రీస్తు శకము రెండవశతాబ్దమున సింహళద్వీపమును బాలించిన మల్లగనాగఁడు, చండనాగఁడు, కూడనాగఁడు, శ్రీనాగఁడు అను వారలు నాగరాజులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. ప్రప్రథమమున చోళదేశమునకు రాజధానిగ నుండిన కావీరి పద్దినము (కావేరిపట్టణము) సనాతనకాలమునందు నాగులకు నివాసమై నాగవాటికి ముఖ్యపట్టణమై యుండెనని చిల్లప్పదికారమను తమిళకావ్యమునందు వర్ణింపఁబడియెను. పురాతన తమిళ కావ్యములయందు నాగుల చరిత్రము విశేషముగా నభివర్ణింపఁబడి యున్నది. కిల్లివలివాననను చోళరాజు నాగజాతికన్యను వివాహమాడియుండగా నొక కవి మణిమేకలై (మణిమేఖల)యను తమిళకావ్యమునందా వివాహమును బూస గ్రుచ్చినయట్లుగా వివరించి వర్ణించి యున్నాఁడు. ద్రావిడదేశమునందలి మరవలు, అయినారులు, ఒలియారులు, ఒవియారులు, అరువలారులు, పరదవారులు మొదలగు తెగలవారెల్లయును నాగజాతులవారనియె చెప్పఁబడుచున్నారు. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు ఒలియర్లను నాగజాతివారు పరాక్రమవంతులుగనున్నట్లొక శాసనమువలనఁ గన్పట్టుచున్నది. కరికాల చోడుఁడనురాజు వీరలను జయించెనని యొక తమిళ కావ్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు గొప్పరాకేసరి వర్మయను చోళరాజుకొప్పయనుప్రదేశమున, బశ్చిమచాళుక్య రాజగు నాహవమల్లుని నోడించి మామల్లపురము (మహాబలిపురము) లోని వరాహస్వామి దేవాలయమునకుఁ గొంతభూదానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. ఆశాసనములో రాజకీయోద్యోగస్థులుకూడ కొందఱు చేవ్రాళ్లు చేసియుండిరి. దానిలో "ఒలినాగన్ మదైయాన్ అలగియచోళ, అమరనద్దుమువెందవేలన్, ఒలినాగన్ చంద్రశేఖరన్, ఒలినాగన్ నారాయనన్, ఇందు పరవాన్ సంగనాగన్, ఊచనకెలవాన్ ముగలినాగన్," అను నాగనాయకులు గూడ చేవ్రాళ్లు చేసియుండిరి. పదునొకండవ శతాబ్దమునందు ఒలినాగులు మాత్రమె గాక సంగనాగులు, ముగలినాగులు మొదలగు తెగలనాగు

లుగూడగలరని తెలియుచున్నది. [1] ఇంతియగాక నెల్లూరుమండలములోని దర్శివంశపురాజులుకూడ నాగజాతి వారని తెలియుచున్నది. పదునేనవ శతాబ్దప్రారంభమున దర్శిపట్టణపు రాజగు ఆసనదేవమహారాజు తనతల్లి అర్యమదేవి పేరట నొక చెఱువు త్రవ్వించి శాలివాహనశకము ౧౩౫౭ వ సంవత్సరముననఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౩౫-౩౬ వ సంవత్సరమున నొకశాసనమును వ్రాయించెను.

దానిలో గొంకరాజు మొదలుకొని తనవంశమును వర్ణించుకొనియుండెను. ఆశాసనమునందు గొంకరాజును ఫణీంద్రవంశజుఁడనియు, నాగవంశోద్భవుఁడనియు నభివర్ణించెను. ఈగొంకరాజుయొక్క మనుమఁడయిన నాగరాజును కాకతీయగణపతిరాజులకు సామంతుఁడుగనుండిన నాగదేవుఁడును నిరువురు నొక్కరేయై యుందురేమో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఈపైనవ్రాసిన యంశములనుబట్టి నాగులనియెడి యొకజాతివారు పూర్వకాలమున నుండిరనియు, ఒకప్పుడు వారలీ భరతఖండమునంతయు నాక్రమించి పాలించియుండిరనియుఁ దేటపడకమానదు. ఇంకను వారలకును నాంధ్రదేశమునకును గల సంబంధమును దెలిపెడిగాథలను దెలిసికొన్నచో నాగులను గూర్చినయభిప్రాయము మఱికొంత బలపడకమానదు.

బౌద్ధులగాథలు.

సింహళద్వీపమునందును సయాముదేశమునందును జెప్పఁబడు బౌద్ధులగాథలలో నాంధ్రదేశము నాగులదేశముగాఁ జెప్పఁబడినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. గంగానదీ ముఖద్వారమునకును సింహళద్వీపమునకును నడుమ నాగులచే నివసింపఁబడు దేశముకలదు. ఈనాగులు బుద్ధునియొక్క బొమికల

---

1 Madras journal of Literature and Science, Vol Xiii part 2. Collection of Nellore Inscriptions II (Darsi Dynasty) by Mr Butterworth and Venugopala Chetty 3. Vols.

ను రెండుద్రోణములను సంపాదించి వానిని వజ్రాలదిన్నెకడ (Diamonds Sands) c బాతిపెట్టి పైననందమొనట్టియు, అమూల్యమైనట్టియు స్తూపమునొకదాని నిర్మించిరని చెప్పఁబడినది. ఈబొమికలభాగము మొట్టమొదట కపిలవస్తునగర సమీపమునందలి రామగ్రామములోనిది. రామగ్రామములోని స్తూపము వఱదచేఁ గొట్టుకొని పోబడినప్పుడీ బొమికలపెట్టె గంగానదిలోఁబడి కొట్టుకొనిపోయి సముద్రములోఁబడఁగా నాగులు దానినిబట్టుకొని మంజీరికాయను తమదేశమునకుఁ గొనిపోయిరి. ఈమంజీరికాదేశము[1] కళింగదేశమునకు రాజధానియగు దంతపురమునకు దక్షిణమునసున్నది. ఎందుకన రాజపుత్త్రుఁడగుదంత కుమారుడును రాజపుత్త్రికయగు హేమామాలయు బుద్ధుని దంతముతో నోడనెక్కి దంతపురమునుండి సింహళద్వీపమునకుఁ బోవిపోవునపుడు వజ్రాలదిన్నె (Dianonds Sands)కడనోడ మట్టునొక్కెనని చెప్పఁబడినది. ధరణికోటకును త్తరమున వజ్రములకుఁ బురాతనకాలమునుండి ప్రసిద్ధివహించిన దగుటచేత వజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) మనునది యాప్రదేశమె యగుననియూహింపఁబడుచున్నది.[2] ఈదంతపురకథనము క్రీస్తుశకము నాలుగవ శతాబ్దప్రారంభమున జరిగియుండునని సింహళదేశగ్రంథములవలనఁ గన్పట్టుచున్నదిగాని మహావంశమునందు క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నూటయేబదియేండ్లక్రిందట జరిగినట్లుగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అటుపిమ్మట సింహళరాజు మంజీరికాదేశమునకుఁబోయి యాబొమికలపెట్టెను దెమ్మని పరిశుద్ధుఁడైన మతాచార్యుని నొకనిఁబంపెను. ఇయ్యది నాగులకంతగా నిష్టములేకపోయినను నత్యద్భుతముగా నదియెట్లో యామతాచార్యుని వశమయ్యెను. ఈనాగరాజునకు సింహళరాజు మిత్త్రుఁడగుటవలన సింహళరాజు నాగరాజునకు నొక కొన్నిబొమికలనిచ్చి సంతోషపెట్టెను.

---

1 ఈ మంజీరికాదేశము మంజీరదేశమని బౌద్ధులచేతను, ఆంధ్రదేశమని యార్యులచేతను ఆకాలమునఁ బిలువంబడుచువచ్చెను. మంజీరయను పేరుగల యుపనదియొక్కటి గోదావరిలోఁ గలియుచున్నది.

2 Major General. A. Cunningham's Ancient Geography of India p. 534.

బుద్ధుని దంతకథనము.

బుద్ధుని దంతమును గూర్చినకథలు పెక్కులుగలవుగాని వానిలో రెండు కథలు ముఖ్యములయినవిగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. [1] అందు మొదటిగాథ యిట్లు చెప్పఁబడుచున్నది. బుద్ధుని యెడమపార్శ్వమునందలి దంతము కళింగదేశమునకు రాజధానియగు దంతపురమునందు(బహుశః)యిప్పటి జగన్నాథాలయమనఁబడు ప్రదేశమున నెనిమిదివందల సంవత్సరములవఱకు సురక్షితముగ నుంచఁబడియెను. క్రీస్తుశకము నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమునందు గుహాశివుఁడను రాజు తానప్పటివఱకు నవలంబించియుండిన బ్రాహ్మణమతమును విడిచిపెట్టి బౌద్ధమతము నవలంబించెను. క్రొత్తమత మవలంబించిన పట్టుదలచేత నాతఁడు తన్నాశ్రయించుకొనియున్న బ్రాహ్మణులను దొలఁగించి వారలను బాధపెట్ట నారంభించెను. వారలు పాటలీపుత్రమునకుఁబోయి రాజాధిరాజగు పాండు [2] నకుఁ జెప్పి మొఱపెట్టుకొనఁగా నాతఁడు గుహాశివుని దంతముతోఁగూడఁ దన కొల్వుకూటమునకు రావలసినదిగ నుత్తరవుచేసెను. ఆయుత్తరవు ప్రకారము వచ్చినమీఁదట దంతమును సర్వవిధముల భగ్నముచేయుటకుఁ బ్రయత్నము జరుపఁబడి తుదకు దంతమునకే విజయముకలిగెను. అంతటా పాండురాజు దంతమాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది తుట్టతుదకుఁదానే బుద్ధధర్మమునవలంబించెను.

---

1. The first is contained in *Daladavamsa* partially translated by the Honourable G. Turnour and published in the Journal of Asiatic Society of Bengal Vol VI. p 856 et. Seq; the other is abstracted by Colonal Low from the Siamese phra Pal'hom, and published in the Same Journal Vol XVII. part II. p. 82, et, seq.

2. ఇతఁడే గోతమిపుత్త్రియజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి కావచ్చునని డాక్టరు ఫెర్గ్యూసనుగారు తలంచుచున్నారుగాని వారి యభిప్రాయము సరియైనది కాదని తోఁచుచున్నది.

ఇదంతయు జరుగుచుండఁగా క్షీరధరుఁడను నుత్తరదేశపురాజొకఁ డామహిమ
గలదంతమును బడయుటకై పాటలీపుత్త్రముపైదండెత్తివచ్చెనుగాని యచ్చట
జరిగినయుద్ధములో నాతఁడు మృతిఁజెందెను. అంతట గుహశివుఁడు దంత
ముతోఁ దనరాజధానికి మరలివచ్చెను. కొంతకాలమునకు క్షీరధరునిసోద
రపుత్త్రులు మఱికొందఱు రాజులను దోడుచేసికొని గుహశివునిపైకి దాడి
వెడలివచ్చిరి. వారల నెదుర్కొనుట సాధ్యముకాక గుహశివుఁ డాత్మరక్షణ
మునకై చూచుకొనసాగెను. యుద్ధముచేయుటకు ముందు తన కొమార్తెయగు
హేమాచలను, ఉజ్జయినీ పురాధీశ్వరుని కుమారుఁడును తనకల్లుఁడు నగు దంత
కుమారుని నుభయులను రప్పించి తానోడిపోయినయెడల నాదంతమును దీసికొ
ని తప్పించుకొనిపోయి సముద్రమార్గమున సింహళద్వీపమునకుఁ బోయి యాద్వీ
పము నేలుచుండు యాదంతమును గొనవలయునని కోరికగలిగి యుండిన మహా
సేనునకు నిచ్చివేయవలసినదని చెప్పెను. అట్లు దంతపురము శత్రువుల వశమగు
టకుఁ బూర్వమె దంతకుమారుఁడును హేమాచలయు నాదంతమును నిసుకలోఁ
బూడ్చిపెట్టి పట్టణము విడిచి పాఱిపోయి తరువాత మరలివచ్చి హేమాచల
యాదంతమును వేణియందు దాచుకొని భర్తతోఁగూడ తామ్రలిప్తినగర
మునకుఁబోయి యచ్చట నాగరాజవంశము నిరువురునోడనెక్కి సింహళద్వీపము
నకుఁ బ్రయాణముఁ జేసిరి. ఓడనెక్కిన ప్రదేశమునకును సింహళమునకును నడుమ
వజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) సమీపమున వారెక్కినయోడ మెట్టి
యెక్కెను. ఈవజ్రాలదిన్నె (Diamonds Sands) నడుమనున్నదని చెప్పు
టచేతను, తీరమునకు సమీపముగా వజ్రములుండు ప్రదేశమిదియే యగుటచేత
ను, ఇంతియగాక నాగరాజునకు నివాసమని తెరువాయికథవలన బోధపడు
చుండుటచేతను కృష్ణానదీతటము(ధాన్యకటకప్రదేశతీరమె)యోడ మెట్టుపట్టిన
స్థలమని డాక్టరు ఫర్గూసను గారు దృఢముగా విశ్వసించుచున్నారు.[1] రాజకు
మారికయగు హేమాచల నిద్రఁబోవుచుండఁగా నాగరాజు దంతమును తస్క
రించెనుగాని హిమాలయమునుండి వచ్చిన యొకదేవతయొక్క మాంత్రికశక్తిచేత

1. Dr. Fergusson's Tree & Serpent worship p. 157. 9.

నాగరాజు దానిని మరల నారాజదంపతులకే యీయవలసినవాఁ డయ్యెను. ఆరాజదంపతులు తరువాత నోడ నెక్కి సింహళమునకుఁబోయిరి. ఇది క్రీ. శ. 310 వ సంవత్సరమున జరిగినది. వీరు సింహళముఁ జేరునప్పటికిఁ దొమ్మిది సంవత్సరములకుఁ బూర్వమె మహాసేనుఁడు మృతినొందియుండెను. అయిననప్పుడు రాజ్యముచేయుచుండిన మేఘవర్ణుఁడు వారలను సగౌరవముగా నాదరించి యాదంతము పైన నిటుకతోను సున్నముతోను నొక చైత్యమును నిర్మించి మహోత్సవమును సలిపెను. [2] మూఁడుసంవత్సరములు గడచినతరువాత నాలంకాధిపతి నాఁడు మొదలుకొని యేఁడుసంవత్సరములలో వజ్రాలదిన్నె మీఁద (Diamonds Sands) ధర్మాశోకుఁడను రాజు దేవాలయమును నిర్మించునని పూర్వమొక జ్యోస్యుఁడు చెప్పినదానిం జూచెను. మఱియును బుద్ధుని బొమికలు రెండు ద్రోణములింకను నాగరాజు దేశములో దాఁచఁబడియున్నవని సంగతి నిజ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనియెను. వానిం దెచ్చుటకై పరిశుద్ధవర్తనముగల యొకగురువునంపెను. నాగరాజు సోదరుఁడొకఁడు బొమికలపెట్టెను సంగ్రహించుకొని మేరుపర్వతమునకుఁ బాఱిపోయెనుగాని బొమికలు వానినుండి గైకొనఁబడి మరలఁ దీసికొనిరాఁబడినవి. అంతట నాగరాజు మనోహరయౌవనాంగుఁడై సింహళమునకు వచ్చి మేఘవర్ణునికిఁ బ్రత్యక్షముకాఁగా నాతఁడు కొన్ని బొమికల నాగరాజున కొసంగెను. తక్కిన బొమికల నొక్కసువర్ణ పాత్రమునందుంచి, ఒకమూరెడు పొడవును జేనెడు వెడల్పునుగల యొకబంగారుపడవను నిర్మించి యాసువర్ణపాత్రము నందుంచెను. అటుపిమ్మట నేడుమూళ్లదూలము వెడల్పు మాత్రమె గలిగియుండు కొయ్యపడవ నొకదాని నిర్మించి యాబఁగారు పడవనందుంచి కొందఱు రాయబారులతో దంతకుమారుని హేమాచలను వారి కోరికను మన్నించి వారిదేశమునకుఁ బంపించెను. వీరుబయలుదేఱి యైదు మాసములకు వజ్రాలదిన్నెను (Diamonds Sands) జేరి యచ్చట దిగి బొమికలుండు ప్రదేశమును దేవాలయముఁ జూచుకొని మరలఁ బడవనెక్కి మూఁడుమ

2. Colonal Low p. 86.

సములకు దంతపురమునకుఁ బోయిరి. దంతపురమునందు మేఘవర్ణుని రాయబారులర్హ విధానమున సన్మానింపఁబడిరి.

మూడవగాథ మఱియొక్కటికలదు. కర్నలుటోగా రది మఱియొక్క రాజునుగూర్చి యనియు వేఱువిషయములను గూర్చినదనియును దలంచుచుండిరిగాని కథాసందర్భమును బట్టి యొక్కనిగూర్చియె యని గన్పట్టుచున్నది. ధర్మాశోకుఁడనురాజు మిక్కిలి న్యాయబుద్ధితో నరవాడిదేశమును (అవంతికావలయును) పాలించుచుండి యీమాప్రదేశమువలన ముప్పదియొక్క వేలమంది దార్ఢ్యవంతులయిన మనుజులతో దక్షిణదిశకు నేడునెలలు ప్రయాణముచేసి తుదకు జలమును మత్స్యములును సమృద్ధముగానున్న దేశమునకువచ్చిరి. మఱిచటినాటినేసునను నత్యాశాపరుఁడై రాజు వజ్రాలదిన్నెను (Diamonds-sands) ప్రవేశించి యున్నచోట నాగరాజును గలిసికొనియెను. ఆప్రదేశమునందొక చైత్యమునునిర్మించి యొకనగరమునుగట్టించెను. ధర్మాశోకుఁడు నెమ్మదిగ నిచ్చటనే డేండ్లు రాజ్యపాలనము చేసెనుగాని బుద్ధునిబొమికలు దొరకనందున సౌఖ్యము లేనివాఁడై వానింగని పట్టి తెచ్చినవారికి గొప్పబహుమానము చేసెదనని ప్రకటించెనుగాని యేమియు ప్రయోజనకారి గాకపోయెను. ఇంతలో రోమురాజు పుత్రుఁడు కాకభూషియను వాఁడొకఁడు తక్షశిలానగరమునకు వర్తకమునకై యోడనెక్కి గ్రామసంపల పరివారముతో వచ్చుచుఁ దుపానుపట్టియు దైవానుగ్రహమువలన నపాయమునుండి విడివడి యెదకుఁ గష్టముతో వజ్రాలదిన్నె సమీపమునకువచ్చి జనులుండను సూచనలు గనిపెట్టి చూడవలెనను తలంపుతో నచ్చట నోడనిలిపి లంగరుదించెను.

గాథలసారాంశము.

నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమున బుద్ధుని దంతమునుగూర్చి యిండియాలోఁబుట్టిన కల్లోలములను దెలిపెడి బౌద్ధులగాథల నిట్టివెన్నియైనం దెలుపవచ్చును. బౌద్ధులగాథలు (Diamonds sands) వజ్రాలదిన్నెలనుగూర్చి ముచ్చటించుచున్నవి. కృష్ణాతీరమునందు దేవాలయము గట్టఁబడుచుండెను. నిశ్చ

యముగా నాగరాజచ్చట నివసించియుండెను. ఎన్ని విధములచేతఁ జూచినను ఆప్రదేశ మిప్పటి యమరావతి ధరణికోట గావలయునుగాని మఱియొకప్రదేశము కాఁజాలదు. వీనినన్నిటినిబట్టి చూడఁగా నాగాథలలో నుదాహరింపఁబడిన కట్టడము "అమరావతి స్తూపము" అని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

అమరావతీ స్తూపమును మనము చక్కఁగాఁ బరిశోధించితిమేని అందు చిత్రింపఁబడిన చిత్రపుఁబొమ్మలను జూచితిమేని నాగులు నాగరాజులెట్లు ప్రదర్శింపఁబడిరో, ఈపైగాథలలోనివృత్తాంతములఁ జిత్తరువుల మూలమున నెట్లు దెలుపఁబడియెనో మనకు గోచరము గాకమానదు. వానింబట్టియే పూర్వమీప్రదేశము నాగుల కాటపట్టయి నాగరాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడెనని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇద్దఱు మనుష్యులు బుద్ధుని బొమికలుపట్టుకొని పడవటాపుమీఁద నిలుచుండి యొడ్డునకు వచ్చుచుండఁగా నాగరాజొకఁడు వారలకు స్వాగతమీయ వచ్చుచున్నట్లును నొకచిత్తరువు చిత్రింపఁబడియున్నది. ఇంకను నాగరాజులకును రాజకుమారికతోనుండిన రాజకుమారునకును కలిగిన సమావేశములను దెలిపెడు రీతులుగల చిత్తరువు లనేకములు చిత్రింపఁబడియున్నవి. అమరావతి ధరణికోట (ధాన్యకటకము) నాగరాజునకు రాజధానిగ నుండెనని యీచిత్తరువులు ముఖ్యముగాఁ దెలుపుచున్నవి. ఈచిత్తరువులలోని నాగరాజుల కేడేసిపడగలుగల పాములు శిరమునకు వెనుకప్రక్క నుండియున్నవి. ఇట్లే రాణులకు మూడేసి పడగలుగల పాములుండియున్నవి. ఇతరనాగులకు నొక్కపడగమాత్రమెగల పాములుండియున్నవి. వీనినంతయునుబట్టి చూడగ బౌద్ధమతమునకుఁ బూర్వము మనదేశమున సర్పపూజవిశేషముగనున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది.

నాగులే ద్రావిడులు.

ద్రావిడు లాసియాఖండమధ్యమునుండి యార్యులకంటెఁ బూర్వమెన్నఁడో యీదేశమునకుఁ బశ్చిమోత్తర మార్గమునవచ్చి దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపుగొనవఱకుఁ బోయిరనియు, ఆర్యులు రాకపూర్వమె కొంతవఱకు నాగరికతగలిగి యున్నారనియుఁ జెప్పఁబడుటయెగాని వారిచరిత్ర మిట్టిదని చె

ప్పువారెవ్వరును గానరాకపోయినకతమున వారిచారిత్ర మింతవఱకుఁ దేటపడక యంధకారమున నే పడియున్నది. ఎవ్వరిని ద్రావిడులని చరిత్రకారు లుద్ఘోషించుచున్నారో వారిపూర్వులే నాగులు. పూర్వము వారికి నాగులనియె పేరుగలిగియుండెను గాని ద్రావిడులని పేరుగలిగి యున్నట్లు గన్పట్టదు. ద్రావిడులను పేరటీవలి సంస్కృతగ్రంథకారులు స్మృతికర్తలు మొదలగువారిచేఁ బెట్టఁబడినది గాని యనాదిసిద్ధమైనది కాదని తోఁచుచున్నది. నాగులే ద్రావిడులనియెడు మాయభిప్రాయము సరియైనదయినయెడల దక్షిణాపథవాసులను ద్రావిడులనుటకు మే మంగీకరింతుము. అట్లుగాక ద్రావిడులు వేఱుగా నున్నవారని సిద్ధాంతమేర్పడిన యెడల నిప్పటియఱవము, మళయాళము, తెలుఁగు, కన్నడము మొదలగుభాషలు మాటలాడువారు కేవలము ద్రావిడులు గారని చెప్పఁగలుగుదుము. ఈనాగులు గొంతవఱకు నాగరికతగలవారుగా నున్నారుగాని కేవలము నాగరికులని చెప్పరాదు. వీరెచ్చటనుండి వచ్చిరని చెప్పినను వీరి మొదటినివాసము తక్షశిలానగరప్రాంతదేశమని మేము నిశ్చయించుచున్నారము. అచ్చటనుండియె వీరలు హిందూదేశము నలుప్రక్కలకుఁ బోయి యరణ్యభూములాక్రమించి జనాకీర్ణములయిన దేశములుగాఁ జేసిరని మాయభిప్రాయము. ఈవిషయమునఁ జాలవఱకు డాక్టరు ఫెర్గూసనుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచున్నారము.

ఆంధ్రులకు నాగులకుఁ గలసంబంధము.

ఆంధ్రదేశము నాగనివాసమని బౌద్ధుల గాథలవలనను, అమరావతీ స్తూపములోని నాగులయొక్కయు, నాగరాజులయొక్కయుఁ జిత్తరువులవలనను మఱికొన్ని చరిత్రాంశములవలనను, ఆర్యులకుఁ బూర్వమీ దేశమున నివసించుచుండి పాలించినవారు నాగులని స్పష్టపడినందున మొదటియాంధ్రులు నాగులనియే దోఁచుచున్నది. మేము పూర్వప్రకరణమునందుఁ జెప్పినట్లుగ ననార్యాంధ్రులు తప్పక నాగులనియె మాయభిప్రాయము. ఆర్యులుకొందఱు నాగులపక్షమవలంబించి నాగులమతము నే కొంతవఱకు స్వీకరించు యార్యాచారములఁ గొంతవఱకు నాగులచే నవలంబింపఁజేసినవా రార్యాంధ్రులు. ఆకారణము

చేతనే యైతరేయ బ్రాహ్మణమునం దాంధ్రులు కిరాతజాతులతోఁ జేర్పఁబడియున్నారు. అటుపిమ్మట నాగరాజులు కొందఱుత్తరదేశమున నార్యులతోఁ బోరాడి దక్షిణమునకువచ్చి దండకారణ్యప్రదేశమున సురక్షితములయిన స్థానముల నేర్పఱచుకొని తమరాజ్యమును విస్తరింపఁ జేసియుందురు. వీరినే మన్వాదిస్మృతికర్తలు యవనులు చీనులు పహ్లవులు కాంభోజులు మొదలగువారితోఁ జేర్చి తెలుపఁబడిన క్షత్రియు (ద్రావిడులు)లని పేర్కొనియుందురు. ఈ యభిప్రాయమే సరియైనదైన పక్షమున నాంధ్రులను ద్రావిడులనుట యొప్పును. కాఁబట్టి మొదట దండకారణ్యమును బ్రవేశించినవా రాంధ్రద్రావిడులనుటకు సందియములేదు. వీరలిప్పటికి రెండువేల యేనూఱుసంవత్సరములనాఁ డాంధ్రరాజ్యమును స్థాపించిరనుటకును సంకోచింప నక్కఱలేదు.

బౌద్ధులు నాగులపటము లిట్లు వ్రాసియుండిరి కాని యివి నిజముగా నాగుల రూపములు కావు.

ఆఱవ ప్రకరణము.

బుద్ధుని కాలము.

(క్రీ. పూ. ౫౫౭ మొదలుకొని ౪౭౭ వఱకు.)

క్రీస్తుపుట్టుటకు మున్నాఱవశతాబ్దమున భరతఖండమునకు శిరోభూషణముగానుండిన మగధరాజ్యమును శిశునాగవంశజుఁడయిన యజాతశత్రువు పరిపాలించుచుండెననియు శిశునాగవంశజు లనార్యులయిన నాగకులులుగాని యార్యులుగారనియు పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పియుంటిమి. ఈతనికాలమున రాజగృహమనియెడి పట్టణము మగధదేశమునకు రాజధానిగనుండెను. ఈయజాతశత్రునితండ్రియగు బింబిసారుని కాలమున గౌతమబుద్ధుఁడు జనించెను. మహాత్ముఁడును విరాగియునైన యితఁడాకాలమునందలి మతసంస్కర్తలలోనే గాక భరతఖండమున నేఁటివఱకు జనించినమత సంస్కర్తలందఱిలోను నగ్రగణ్యుఁడనుటకు సందియములేదు. తత్త్వవిచారము జనసామాన్యమునకు బోధపడనందున నీతివర్తనమే యందఱికిముఖ్యమనియు, పరిశుద్ధములయిన మనోవాక్కాయకర్మములు నిర్వాణమునకు ముఖ్యసాధనములనియు, పరోపకారమును భూతదయయు ధర్మము యొక్క ముఖ్యాంగములనియు, ఇవిజాతిభేదములేక యందఱకును సాధ్యములనియు, బ్రాహ్మణునికాధిక్యమును శూద్రునికి నీచత్వమును లేక సత్ప్రవర్తనగలవారెల్లరును బూజనీయులేయనియు, ధర్మనీతితత్త్వమును బోధించెను. ఈబుద్ధధర్మము బహుశీఘ్రకాలములోనే దేశదేశములవ్యాపించెను. భగవంతుఁడనార్యజాతుల నుద్ధరించుటకై యీరూపమున నవతరించెనని ప్రజలు విశ్వసించి బుద్ధునిమతము నవలంబించుచుండిరి. ఈబుద్ధధర్మ మార్యులకంటెను అనార్యులచే నెక్కుడుగ నాదరింపఁబడుచు వచ్చెను. ఈబుద్ధభగవానుఁడు క్రీ. పూ. ౫౫౭వ సంవత్సరమున జనించి యెనుబదిసంవత్సరములుజీవింపఁగలిగి ౪౭౭వ సంవత్సరమున నిర్వాణముం జెందెను. ఈకాలమున మనయాంధ్రదేశ మనార్యులయిన

నాగరాజులవశమునందుండెను. వీరలార్యులవలె నంతగా నాగరికులు గాకపోయి నను గొంతవఱకు నాగరికత వహించినవా రగుటవలన నార్యులరాకకుఁ బూర్వమె దండకారణ్యమున రాజ్యమును స్థాపింపఁగలిగిరి. ఆర్యులీకాలముననే యనార్యాంధ్రదేశమునఁ బ్రవేశించి తమనాగరికత ననార్యాంధ్రులకుఁ జవిచూపుచుండిరి. అయిన నార్యావర్తమునందువలె నీయనార్యాంధ్రు లార్యమతమును సంపూర్ణముగ నవలంబించి యుండలేదు. అప్పుడీదేశమాంధ్రదేశమని యార్యులచేతను మంజీరదేశమనియు, వజ్రభూమియనియు, బౌద్ధులచేతను, నాగులదేశమని యనార్యులచేతను బిలువఁబడుచుండెను. ఆకాలమునం దనార్యాంధ్రులు బౌద్ధమతమును సంపూర్ణముగ నవలంబించినవారు గాకపోయినను బుద్ధభగవానునియెడ భక్తివిశ్వాసములను గలిగియుండిరి. అనార్యాంధ్రులయిన నాగరాజులకు నార్యమతముకంటెను బౌద్ధమతమునందుఁ బ్రేమయెక్కుడుగ నుండుచు వచ్చెను. ఈదేశమును బాలించెడి నాగరాజొకఁడు గౌతమబుద్ధుని సందర్శించెనని బౌద్ధులగాథలయందుఁ జెప్పఁబడుటయే యీయంశము ధ్రువపడుచున్నది. ఆకాలమునందు నీయాంధ్రదేశమును బాలించెడి నాగరాజులకును నాగద్వీపమును బాలించెడి నాగరాజులకును విశేషమైత్రిగలిగి యుండెను. రాక్షసనివాస భూమిగ నుండిన లంకాద్వీప మాకాలమున నాగద్వీపమనియు, రత్నద్వీపమనియుఁ బిలువఁబడుచుండెను. అదియెయిటీవలసింహళద్వీపమనిగూడ పిలువఁబడు చుండెను. ఈనాగద్వీపమునకు నాగనివాస భూమియైన యీమంజీర దేశమునకును సముద్రమార్గమున వర్తకవ్యాపారము విశేషముగ జరుగుచుండెను. ఆకాలమునందు కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునం దొక ముఖ్యమయిన రేవుపట్టణమున్నట్లుగ నాకాలపు చర్యలను దెలిపెడి బౌద్ధులగాథలవలనఁ దేటపడుచున్నది. ఇప్పుడు మహానదికిని గోదావరికినడుమనుండు నాంధ్రదేశభాగమాకాలమునఁ గళింగదేశముగా వ్యవహరింపఁ బడుచుండెను, ఆకాలమునందు నెల్లూరు గుత్తి, కడప, కందనోలు మండలములును కృష్ణానదికి దిగువనుండు దేశమును కృష్ణాగోదావరులకు నడుమనుండు దేశమును వజ్రభూమిగ (Diamond fields) వ్యవహారమునందుండెను. ఆకాలమునందు నాంధ్రదేశమునందలి జనులును, కళిం

గదేశమునందలి జనులును నొక్క తెగలోనివారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. కళింగ దేశమునందు ప్రసిద్ధములయిన రెండురేవుపట్టణములుగలవని చీనాబర్మాదేశస్థులు వ్రాసినచరిత్రములవలనఁ దెలియుచున్నది. మఱియును త్తరపినాకినీ నదీముఖద్వారముననొక రేవు పట్టణముండినట్లుగ బౌద్ధులగాథలయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. బుద్ధునిశిష్యుఁడగు పూర్ణుఁడను బ్రాహ్మణుని సోదరుఁడొకఁడు మూడువందలజనులతో సూర్పరాక పట్టణమునుండి (పశ్చిమతీరమునందలి కొంకణదేశములోనిది) యోడనెక్కి లంకాద్వీపమును జుట్టివచ్చి పైఁజెప్పిన యుత్తరపినాకినీ ముఖద్వారమునందలి రేవుపట్టణముకడ దిగెనని బౌద్ధులగాథలవలనఁ దెలియుచున్నది. బుద్ధునికాలమునం దాంధ్రదేశమిట్టి నాగరికతాచిహ్నములను వహించియుండినను దేశము విశేషభాగ మరణ్యభూమిగానే యుండెనని చెప్పవలసియున్నది. ఇంతకన్న బుద్ధునికాలమునం దాంధ్రదేశమును గూర్చిన చారిత్రము సవిస్తరముగాఁ దెలియరాదు.

బోధాయనాపస్తంబులకాలము.

(క్రీ'' పూ'' ౪౭౭ మొదలుకొని ౩౨౩ వఱకు)

సూత్రమనగా విశేషార్థమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పెడి చిన్నవాక్యము. ఈకల్పసూత్రములు శ్రౌతసూత్రములనియును, గృహ్యసూత్రములనియును, ధర్మసూత్రములనియును మూడువిధములుగానున్నవి. ఒక్కొక్క వేదమునకు బ్రాహ్మణములు పెక్కులున్నట్లుగానొక్కొక్క వేదమునకు సూత్రములుగూడ పెక్కులుగలవు. ఆర్యులొక దేశమునుండి మఱియొకదేశమునకుఁ బోవుచువచ్చిన కొలఁది నాయాదేశస్థితులనుబట్టి యార్యాచారములుగూడ మాఱుచువచ్చెను. ఇందువలన భిన్నసూత్రములును భిన్నశాఖలునుగలిగెను. యజ్ఞయాగాదిక శ్రౌతకర్మలఁజేయువిధానము శ్రౌతసూత్రములయందును గృహస్థులాచరింపవలసిన షోడశకర్మాదులను జేయవలసినవిధానము గృహ్యసూత్రములయందును వ్యవహార ధర్మాచరణవిధానము ధర్మసూత్రములయందును జెప్పఁబడినవి. ప్రాచీనసూత్రకారులలో బోధాయనాపస్తంబు లిరువురును దక్షిణాపథము లోనివారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. వారిలో ముఖ్యముగా నాపస్తంబుఁడాంధ్రదేశములోనివాఁ డగుట

చేతఁ గాఁబోలు నాంధ్రదేశములోనివారికి నాపస్తంబ సూత్రములు విశేష గౌరవనీయములు. ఈయాంధ్ర దేశములోని నియోగివైదికబ్రాహ్మణులలో మూఁడువంతు లాపస్తంబసూత్రులుగా నున్నారు. ఇతఁడాంధ్రదేశములోని వాఁ డనుటకు లేశమాత్రమును సందియములేదు. ఇతఁడు బోధాయనునకుఁ దరువాతి కాలమున నున్నవాఁడు. ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించి యాంగ్లేయభాషలోనికి భాషాంతరీకరించిన డాక్టరు బూలరుదొరగారీసూత్ర కారుఁ డాంధ్రదేశములోనివాఁ డనియు, క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగవశ తాబ్దమునఁగాని మైదవశతాబ్దమునఁగాని యుండియుండుననియు వ్రాసియు న్నారు. [1] బోధాయనునికాలమున సందిగ్ధములుగను అపరిశుద్ధములుగ నుండిన ధర్మశాస్త్రవిషయములఁ బెక్కింటిని ఆపస్తంబుఁడు సంస్కరించి విస్పష్టముగ దెలియఁజెప్పెను. ఆపస్తంబునకుఁ బూర్వమార్యసంఘమునందలి యాచారములం తగానియమబద్ధములుగాక యుండెను. సంఘసాంకర్యమున కవకాశమిచ్చి యుండెను. అట్టిసాంకర్యమును నిరోధించునిబంధనల నాపస్తంబుఁడు విరచించె ను. అవంతి, (మాళవము), అంగము (తూర్పుబేహారము), మాగధము దక్షిణ బేహారము), సౌరాష్ట్రము (గుజరాత్), దక్షిణాపథము (డెక్కన్), ఉపవ్రీ తము, సింధు, సౌవీరము (దక్షిణపంజాబు లేక పాంచాలము), దేశములలోనిజ నులు సంకరులనియును, పంజాబులోనిఆరట్టులను, సౌవీరులను, దక్షిణాపథము లోనికారక్షులను, ఉత్తరబంగాళములోని పుండ్రులను, తూర్పు బంగాళము లోని వంగీయులను, ఉత్కలదేశములోని కాళింగులను సందర్శించినవాఁడు పు నస్తోమమను యజ్ఞమును చేయవలయునని బోధాయనుఁడు వచించెను.

బోధాయనాపస్తంబుల కాలమునాఁటికార్యులు పెక్కండ్రు దక్షిణాప థమునకువచ్చి యాంధ్రదేశమున నివాసము లేర్పఱచుకొనుచుండిరి. అప్పటికి నార్యబ్రాహ్మణులు పృథివ్యాపస్తేజోవాయురాకాశములను బూజించుటను విడిచిపెట్టి యుండలేదు. వీరిలోఁ గొందఱు వైదికకాలమునందువలె త్రేతా

1 See the introduction to the Sacred Laws, Vol II of the Sacred Books of the East edited by F. Max Muller.

గ్నులను దమతమగృహములలో నెలకొల్పుచునేయుండిరి. వీరలు యజ్ఞయాగా దికర్మల నాచరించుటయం దత్యంతోత్సాహాభినివేశములఁ జూపుచుండిరి. మంత్రవిధులప్రకారము హయమేధములను గోమేధములను జేయుచుండిరి. ఈ పశుహింసాకృత్యమంతయుఁ బరమరహస్యముగా విశాలములయిన గృహావరణములలోనే జరుపఁబడుచు వానిమాంసమును బ్రాహ్మణులు భక్షించుచుండిరి. వేదవేత్తలయిన యధ్వర్యుల చేత నీయజ్ఞములు నెఱవేర్పఁ బడుచుండినవి. యజ్ఞాచరణకాలమున ననార్యులవలన నేయాపత్తునుగలుగకుండ రాజరక్షణము గలిగియుండిరి. అయినను బ్రాహ్మణులు వేదములన్యులకు బోధపడకుండఁ బరమగోప్యముగా నుంచుకొనుచువచ్చిరి. ఆ హేతువు చేత వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన పృథివ్యాపస్తేజోవాయు రాకాశముల పూజ అనార్యజాతుల చే నంగీకరింపఁబడకయుండెను. అప్పటికే యార్యులలో నౌత్తరాహులకును దాక్షిణాత్యులకు నాచారభేదము లేర్పడినవి. ఆర్యమతమునందుఁ బ్రవేశపెట్టఁబడనివారితోఁ గలిసి భుజించుటయు, భార్యతోఁగూడఁ గలిసిభుజించుటయు, చప్పనిఅన్నము (చద్ది)భుజించుటయు మేనమామయొక్కయు, మేనత్తయొక్కయుకూతురిని బెండ్లాడుటయు దక్షిణమున మాత్రమే తప్పని యాచారములుగ నుండెను. గొఱ్ఱె మొదలగు కొన్ని జంతువుల రోమములతోఁ (బొచ్చు) వ్యాపారము చేయుటయు, బెల్లపుసారాయి త్రాగుటయు, పైదౌడలను క్రింది దౌడలను పల్లుగలిగిన జంతువులను మాత్రమె విక్రయించుటయు, ఆయుధవ్యాపారమవలంబించుటయు నావికాయాత్రచేయుటయు నుత్తరమునమాత్రమె దప్పనియాచారములుగ నుండెను. ఔత్తరాహులు దాక్షిణాత్యుల యాచారములనుగాని దాక్షిణాత్యులౌత్తరాహుల యాచారములను గాని యవలంబించుట పాపముచేయుటగా శాసింపఁబడుచుండెను. ఏదేశమున నేది యాచారముగానుండెనో అయ్యది యాదేశవిధులనతిక్రమింపరాదు. అయినను గౌతముఁడు దీనినంగీకరింపలేదు ఆపస్తంబునికిఁ బూర్వమునందుండిన బోధాయనాది సూత్రకారులు శాస్త్రీయ సంతానమునకును అశాస్త్రీయసంతానమునకును భేదమునెంచక ద్వాదశవిధపుత్రులను నంగీకరించి జ్యేష్ఠపుత్రునకు జ్యేష్ఠభాగమును విధించి యుండఁగా నాపస్తంబుఁడు దానినాక్షేపించి అశాస్త్రీయసంతానమునకు శాస్త్రీయసంతా

నముతో సమానముగా భాగమిచ్చుట కూడదనియును, జ్యేష్ఠునకుఁ దక్కిన వారికంటె నధికభాగమీయరాదనియును జెప్పియున్నాఁడు. మఱియు నీతనికిఁ బూర్వ్యునందు నౌరసకుమారునితో సమానముగా క్షేత్రజునకును (స్వభార్యయం దితరునకు జనించినవాఁడు), గూఢజునకును (తన కుటుంబములోని స్త్రీకిజనించియు నెవ్వనికి జనించెనో తెలియఁబడక యుండువాఁడు), కానీనునకును (పెండ్లి కాకపూర్వము కన్యకు జనించినవాఁడు), సహోఢునకును (తెలిసియో తెలియకయో గర్భవతి గానున్నదానిని వివాహము చేసికొన్నప్పుడా గర్భవతియైన పెండ్లికూఁతునకు జనించినవాఁడు) నౌరసపుత్రునితో సమానముగా నెంచి భాగమిచ్చు నాచారమున్నప్పు డప్పటి యార్యసంఘము పరిశుద్ధముగానున్నదని యెవ్వరుచెప్పఁగలరు? బ్రాహ్మణునకు శూద్ర స్త్రీయందు జనించినవాఁడు నిషాదుఁడని చెప్పినను వానినిగూడ నౌరసకుమారునితోఁ బాటు చూచుచుండిరి. ఈ సంకరసంతానమాపస్తంబునిచే నంగీకరింపఁబడలేదు. మఱియును నాకాలమునందాచరణములోనున్న నియోగమును (భర్తసమ్మతినిబడసి సంతానమునకొఱకు నన్యపురుషునితోఁ గలియుట) గూడనీతఁ డంగీకరింపలేదు. వివాహప్రతిజ్ఞను ధిక్కరించి వివాహబంధమును ద్రెంచి స్వేచ్ఛగ వర్తించుభర్తగాని భార్యగాని నరకమునకుఁబోవుదురని యాపస్తంబుఁడు కంఠోక్తిగఁ జెప్పెను. ఈరీతిగ నాపస్తంబుఁడెన్నియో సంస్కరణములను గావించెనుగాని యనాంధ్రజాతుల బాధించెడి క్రూరములయిన నిబంధనల నెన్నిటినో గల్పించెను. శూద్రుఁడు వేదము పఠించినయెడల నాలుక కోయవలసినదనియు, వేదము విన్నయెడల సీసము కరిగించి చెవిలోఁబోయ వలసినదనియు, వాఁడు వేదము జ్ఞాపకముంచుకొన్నయెడల వాని దేహమును రెండు తునకలు చేయవలసినదనియు ననేకసూత్రకారులుశాసించిరి. దీనింబట్టి యాకాలమున ననార్యజాతులయం దెట్టికరుణాశూన్యముఁ జూపఁగలిగియుండిరో విస్పష్టముగఁ దెలియకపోదు.

ఈసూత్రకారుల యభిప్రాయము లనార్యుల విషయమున నెంతక్రూరములుగాఁ గన్పట్టినను ఆ కాలమునందు మన యాంధ్రదేశమునఁగాని దక్షిణాపథదేశములలో మఱియెచ్చటగాని యీ యార్యుల ప్రభావమంతగా విజృం

భించి యుండలేదు. సాంకర్యమును నిరోధించు నిబంధనలు వీరి సూత్రములలో నే యుండెనుగాని యాచరణమునకుఁ దేఁబడి సాంకర్యమును నిలుపునట్లు చేయఁబడలేదు. దీనికిఁగారణమార్యులల్ప సంఖ్యాకులుగను, అనార్యులు బహు సంఖ్యాకులుగ నుండుటయు, ప్రభుత్వాధికారముఁజాలవఱకు మిశ్రజాతుల వశమునందుండుటయే గాని వేఱొండుగాదు. ఆర్యసంఘమనార్యసంఘముల వాతఁబడి హతము నొందకుండఁ గాపాడినది యీమిశ్రజాతి సంఘమెగాని మఱి యొకటిగాదు.

అనార్యాంధ్రులమతము.

ఆకాలము నందలి యనార్యాంధ్రుల మతము శ్రేష్ఠమైనది కాదు. అనార్యాంధ్రులలో వేఱ్ఱేఱు తెగల వారు వేఱ్ఱేఱు మతములను గలిగి యుండిరి. లేశమాత్రమును నాగరికతలేక మృగప్రాయులుగ నుండినవారాదిమనివాసులు. వారికిఁ గొలుచుటకు దేవతలులేరు. వీరు దయ్యములను పిశాచములను నమ్మి వానిం గొలుచుచుండిరి. ఆర్యులు వీరిని రాక్షసులుగను పిశాచులుగను జూచుచుండిరి. మొదట వీరిని జయించినవారు నాగులు, ఆదిమనివాసుల కంటెవీరు కొంచెము నాగరికత గలవారయినను వీరిమతము మాత్రము శ్రేష్ఠమైనది కాదు. వీరువృక్షములను, సర్పములను బూజించుటయేగాక తాము వీరాగ్రేసరులగుటచేత వీరత్వమునకుఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన “కాళి” యను భయంకరమైన దేవతనుబూజించుచుండిరి. ఆమెకు దున్నపోతులను బలిపెట్టుచుండిరి. కాళియొక్క విగ్రహము మిక్కిలి భయంకరముగా శృంగారింపఁబడుచుండెను. ప్రకాశమానమైనయొక చిన్నత్రాఁచుపాముయొక్క చర్మముతోఁ గప్పఁబడి యల్లిక వేయఁబడిన వెండ్రుకలజడ శిరస్సుపైనఁ గిరీటమువలెఁ గట్టఁబడుచుండెను. అడవిపందియొక్క వంకరకోఱను చందురువంకవలె (అర్ధచంద్రాకృతిగ) నుండునట్లు తలకట్టునకుఁ గట్టఁబడుచుండెను. పెద్దపులి దంతములతోఁ గూర్పఁబడిన సరము కంఠమునం దలంకరింపఁబడుచుండెను. వ్యాఘ్రచర్మము వస్త్రమువలెనడుమునకుఁ జుట్టఁబడుచుండెను. వంచఁబడినబలమైన విల్లొకటిచేత నుంచఁబడుచుండెను. చిలువలు పలువలుగలిగిన దుప్పికొమ్ములతో పొడవుగల మగకణితిమీద నెక్కింపఁబడు

చుండెను. ఇట్టివిగ్రహము నెదుట డోళ్లుమ్రోగుచుండగా బూరలూదఁబడుచుం డఁగా భయంకరులయిన నాగులు కాళికిదున్నపోతులను బలిపెట్టుచుండిరి. దున్నపోతులు నఱకఁబడి రక్తము స్రవించుచుండఁగా గురువురాలు (గణాచారిణి శివమెత్తగాలేచి వణకుచు వికృతముగా నాట్యమాడుచు కాళి పూనినయట్లుగా "మీరుమీ దేవతకు బలియొసంగరేని ఆమె మీపిల్లలకు జయముకలుగునట్లు దీవెన లీయదు' అని హెచ్చరించును. ఈకాళిపూజ మొదట అనార్యులయిన నాగుల లోజనించి కాలక్రమమున నార్యులచేగూడ నిటీవల నాచరింపఁబడుచుండెను. ఇది అనార్యాచారముగాని యార్యాచారముగాదని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈకాళిపూజను మాత్రమే గాక నాగులును తదితరులును ఊటాళ్లను బుగ్గలను (చెలమలగూడ పూజించుచుండిరి. చెవిటివారును, మూఁగవారును గూనుకలవారును కుష్ఠరోగులును మహిమగల బుగ్గలలోమునిగి యూటాళ్ళచుట్టునుదిరిగి పూజించినయెడల స్వస్థులగుదురని విశ్వసించుచుండిరి.

ఆంధ్రరాజ్యస్థాపనము.

ఆర్యులనార్యాంధ్రదేశమునకు వచ్చియించుమించుగా రెండుశతాబ్దముల కాలము వారనడుమ నివసించియుండుటచేత స్వభావసిద్ధముగా నేర్పడిన సమ్మేళనసాంకర్యమువలన మిశ్రజాతియొకటిజనించి నానాటనభివృద్ధికాఁ జొచ్చెను. మేమిదివఱకే చరిత్రమున నుదాహరించిన యార్యాంధ్రసంఘమె యీమిశ్రజాతి గనున్నది. ఈయార్యాంధ్రులనార్యాంధ్రులకంటె నెక్కుడు నాగరికతయు, విజ్ఞానమును, పరాక్రమమును గలిగినవారయి యుండుటచేత దేశమున వీరియధికారములు నాగాంధ్రులనుండి గైకొనఁబడినవి. కావున క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము నాలుగవశతాబ్దమునందే యాంధ్రరాజ్యము స్థాపింపబడినదని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. లేనియెడల నాలుగవ శతాబ్దప్రారంభమున మగధరాజ్యాధిపత్యమునువహించిన చంద్రగుప్త చక్రవర్తి యాస్థానమునందుండిన యవనదేశపురాయబారియగు మేగాస్తనీసనువాఁడీ యాంధ్రరాజ్యమును ప్రశంసింప వలసినపనియెలేకయుండును. అతఁడీ యాంధ్రజాతి మిక్కిలి పరాక్రమముగల జాతియనియు, చంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యముతప్ప యాంధ్రరాజ్యమునుమించిన రాజ్యము

మత్రియొకటి లేదనియు, ఆంధ్రరాజ్యమునం దప్పుడు ముప్పదిదుర్గములును లక్ష కాల్బలమును, రెండువేల యాశ్విక సైన్యములు సహస్రదంతావళములు నుండెననియు నుడివియున్నాడు.[1]

ఆంధ్రవిష్ణువు.

మౌర్యవంశస్థాపకుఁడయిన చంద్రగుప్తునికిఁ బూర్వమునసే యీయాంధ్రరాజ్యముండెనని మేగాస్తనీసు వాక్యమువలన ధ్రువపడుచున్నదిగాని యీ రాజ్యమును మొదట స్థాపించిన పరాక్రమశాలి నామనుమాత్రము చరిత్రమునందు గానరాకయున్నది. అయిన నొకగాథ పురాణాదులయందుఁ జేర్పఁబడుటయేగాక నేఁటికిని జనపరంపరచే వాడుకొనంబడుచు సుప్రసిద్ధివ్యాప్తిగాంచి యున్నది. కాకులమునందు రాజ్యపరిపాలనము సేయుచుండిన సుచంద్రుఁడనువాని కుమారుఁడు "ఆంధ్రవిష్ణువు" అనువాఁడు నిశంభుఁడను దానవునితోఁ బదమూఁడు మహాయుగములు యుద్ధముచేసి వానిని హతముగావించి శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము, కాలేశ్వరములందుమఁ బ్రాకారములు నిర్మించి కోటగట్టి యాత్రిక్షేత్రములను త్రిద్వారములుగఁ జేసి త్రిశూలధారియైన యీశ్వరునిఁ గాపువెట్టి ఋషులతోఁగూడ గోదావరీతీరమునందు నివసించెననియు అప్పటినుండియు నీదేశము త్రిలింగదేశమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నదనియుఁ జెప్పెడిగాథ మూలముననేసత్యమునులేక కల్పింపఁబడినదని మాయభిప్రాయము గాదు. ఈగాథలోఁ జేర్పఁబడిన కాకులము కృష్ణామండలములో మచిలీపట్టణమునకుఁ బడమట ౧౯ మైళ్లదూరమునఁ గృష్ణవేణీతటముననుండిన శ్రీకా

---

1 Next come the Andrae a stili more powerful race which possesses numerous villages and thirty towns defended by walls and towers, and which supplies its king with an army of 100000 infantry, 2000 cavalry and 1000 elephants. Mc. Crindle's Magesthenes p. 138.

కులమే గాని వేఱొండు గాదు.[1] సుచంద్రుఁడను నార్యాంధ్రు డొకఁడు కాకుల
మును రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలనము చేసియుండవచ్చును. ఈసుచంద్రుఁడ
నువాఁడు జైనమతావలంబకుఁడై యుండవలయును. ఆంధ్రవిష్ణు వితని కుమారుఁ
డు. ఇతఁడు బహుపరాక్రమశాలియై నిశంభుఁడను నాగాంధ్రుని జయించి యాం
ధ్రరాజ్యమును స్థాపించి విజృంభింపఁజేసి మిక్కిలి ప్రఖ్యాతికెక్కి యుండు
ను. బహుకాల మీతనినామమును గీర్తిని ప్రజలు జ్ఞాపకముంచుకొనియుందురు.
ఇటీవల శైవమతము ప్రబలి బౌద్ధక్షేత్రములుగానుండిన శ్రీశైలము, భీమేశ్వరము,
కాలేశ్వరము లను త్రిక్షేత్రములును శైవక్షేత్రము లయినతరువాత, ఈదేశమున
కు త్రిలింగమను నామము వ్యవహారములోనికి వచ్చినతరువాత, సుప్రసిద్ధిగాంచిన
యీయాంధ్రవిష్ణువును శైవులయిన రాజులును పండితులును పైగాథను ముడి
పెట్టియుందురుగాని మనము వివేకదృష్టితో నీగాథలోనిసంగతి సందర్భములను
జక్కఁగఁ బరిశీలించితిమేని నితఁడే తొల్త యాంధ్రరాజ్యసంస్థాపకుఁడై యుం
డునని తెలిసికొనఁగలుగుదుము. ఈయాంధ్రరాజుల పాలనమునందు శ్రీకాకు
లమే రాజధానిగనుండెను. ఆకాలమునందలి శ్రీకాకులము కృష్ణానది ల్లువల
చేఁ గొట్టుకొనిపోవుటచేత నేఁడు గానరాకున్నయది.[2] ఆప్రదేశమునకుఁ జెంత
ను నాపేరితో మఱియొక గ్రామము వెలసినది. అయినను ఆంధ్రవిష్ణువును మా
త్రము మఱువక తరువాతి వారాతని దైవమునుగా భావించి దేవాలయమును
గట్టి యాతనిం బూజించుచున్నారు. శ్రీకాకులాంధ్రదేవు డీయాంధ్రవిష్ణువేగాని

1. Dr. Burgess, "The Stupas of Amaravaty and Jaggayyapeta," A. S. S. I, p. 3 referring to Wilson, Mackenzie Mss, Vol I intron p. c. xvi.

The Godavary District Gazetteer ch. 2. p. 18,—

Mr. A. D. Campbell's Telugu Grammar, intro. p. ii.

Mr. V. A. Smith's Early History of India, p. 195.

2 The site of the ancient town (N. lat. 20. 28, E. long. 85 55) has been cut away by the river (Rea proc. Govt. Madras, Public, No. 423, dated June 19, 1892.)

మఱియొక విష్ణువుగాఁడు. మధుసూదనదేవుఁడైన యీయాంధ్రవిష్ణువునే సందర్శించుటకై పదునాఱవ శతాబ్దారంభమునందు నాంధ్రభోజుఁడు మూరురాయరగండఁడు విజయనగరాధీశ్వరుండు విద్యాచక్రవర్తి శ్రీకృష్ణదేవరాయచక్రవర్తి పూర్వదిగ్విజయయాత్రకాలమునవచ్చి కానుక లర్పించిపోయి తనవిష్ణుచిత్తీయమునం దభివర్ణించియున్నాఁడు. పూర్వకాలమున జైనులో బౌద్ధులో పరిపాలనము చేసిరని తెలుపు చిహ్నము లిప్పటికి నాసమీప ప్రాంతభూములయందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈమొదటి యాంధ్రరాజులు రెండుమూడు శతాబ్దములు పరిపాలనము చేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నను ఆంధ్రజాతీయులయిన శాలివాహనవంశజులు రాజ్యాధిపత్యము వహించువఱకు వీరి చారిత్రము గాని వీరి నామములు గాని దెలియరాకున్నవి.

శైవమత వ్యాపనము.

ఈకాలమునందే యాంధ్రరాజ్యమున శైవమతము ప్రవేశించి వ్యాపించినట్లుగఁ గాన్పించుచున్నది. ఈశైవమతము మొదట యక్షులలో (తమిళజాతులలో) వ్యాపించి వారిమూలమున నాంధ్రదేశమున వ్యాపించినది. ఈమతమనార్యులనుండి వచ్చినది కాని కొందఱు తలంచునట్లార్యులనుండి వచ్చినది కాదని తోఁచుచున్నది. మొట్టమొదట శైవమత మెట్లుత్పత్తి గాంచినదియుఁ దెలిసికొనుట చదువరుల కావశ్యకమనుటకు సందియములేదు. అదియునుంగాక యీవిషయము మనోహరముగా నుండకమానదు. హిమవత్పర్వతమున కుత్తరమునందలి యున్నతభూములనుండి యక్షులు క్రమముగా గంగానది ప్రవహించెడి పల్లపు భూములకువచ్చి యచ్చట కొంతకాలము నివసించియుండి మఱి కొంతకాలమైన తరువాత నచ్చటి రేవుపట్టణమగు తామ్రలిప్తి నగరమునుండి సింహళమునకును సింహళమునుండి దక్షిణాపథముయొక్క దక్షిణపు కొనకువచ్చి కాలక్రమమున నచ్చట పాండ్యచోళచేరరాజ్యములు స్థాపించిరనియు ఈయక్షులే తామ్రలిప్తినుండి(Tamalittis)వచ్చిన వారగుటచేత తమిళు(Tamils) లనఁబడుచున్నారని నాలుగవ ప్రకరణమున వ్రాసినవిషయములను మాచదువరులవగాహము చేసికొనియేయుందురు. ఈయక్షులలోఁ జైతరగతులవారికి శివుఁడు ప్రధానదైవతముగా నుండెను. శివుఁడు స్ఫురద్రూప

మునుదాల్చి రాగివర్ణపు వెండ్రుకలతోడి జటాజూటము కలవాఁడై పులితోలుగ ప్పుకొని శూలపాణియై వృషభవాహనారూఢుఁడై త్రినేత్రములను గలిగి సంచరించునని యతులభివర్ణించియుండిరి. త్రినేత్రములు దక్క తక్కిన రూపమంతయు హిమవత్పర్వత ప్రాంతభూమిని నివసించు నాదిమనివాసుని రూపమును బోలియుండుననుటకు లేశమాత్రమును సంశయము లేదు. ఆయున్నత భూములందుండు పార్వతీయులు స్ఫురద్రూపులుగాను రాగివర్ణపు వెండ్రుకలు గలవారుగను ఎద్దుల నెక్కి సంచరించువారుగనుందురు. హిమాలయపర్వతమునందుత్తర భాగమున గంగాసింధు బ్రహ్మపుత్రానదుల జన్మస్థానమునకు సామీప్యముననుండి వెండికొండవలె మంచుగడ్డలతోఁ బేర్చఁబడియున్న కైలాసశిఖర మీతని నివాసముగానుండెను. స్వర్గభూమియందుండెడి దేవతలకు (the inhabitants of the highest table land of the earth, ie, Tibet. (భూమండలమునందలి యున్నతభూములలో నున్నతమైనది అనఁగా త్రివిష్టపదేశము (Tibet) బాధకలుగఁజేయుచుండిన యసురుల సంహరించి వారి త్రిపురములను భస్మముచేసి త్రిపురాసుర సంహారకుఁడని బిరుదు గాంచుట యీతఁడు చేసినఘనకార్యములలో నొక్కటిగానున్నది. ఈతఁడు హిమవంతుని కూఁతురగు పార్వతిని వివాహము చేసికొనెను. యతులలో వీరులకును వేటకాండ్రకును, "మురుగ" యను మఱియొక దేవత (స్కందుఁడు లేక కుమారస్వామి) కలఁడు. స్కందున కాఱు మొగములును * పండ్రెండు చేతులును గలవు. ఈ దేవుని దేవాలయము లరణ్యములనడుమను, పర్వతశిఖరములమీఁదను సాధారణముగా నిర్మింపఁబడుచుండెను. వేటకాండ్రయొక్క యీవీర దేవునకు బల్లెము ప్రధానాయుధముగా నుండెను. ఈదేవతకు బలుల ర్పింపఁబడు నప్పు డొకపాక వేయఁబడి పూలసరములతో నలంకరింపఁబడును. అచ్చట వేటకాండ్రయొక్క గురువు మంత్రోచ్చారణసలుపుచు, పుష్పములను, అక్షతలను వెదఁజల్లుచు నొకయెద్దును బలియిచ్చును. ఆయెద్దు రక్తములో వేడియన్నమును గలిపి తప్పెటలును డోళ్లును మ్రోగుచుండగా చేగంటలువాయించుచుండఁగా, కొమ్ములూదుచుండఁగా ఆప్రసాదమును దేవునకు నైవేద్యమిడును. తరువాత వారందఱు నచ్చటకొంతసేపు నివములాడి మఱిపోవుదురు. దీనినంతయును విచారించిచూడఁగ నితఁడు కల్పితపురుషుఁడని చెప్పరాదు. ఈ

దేవుని కారోపింపఁబడు గాథలనన్నిటిని పరిశోధించి చూచినయెడల నీతఁడొక శూరాగ్రేసరుఁడయిన రాజనియు, మరణానంతర మొక దేవుఁడుగా భావింపఁబడి శూరులచేఁ గొలువఁబడుచుండెనని తేటపడకమానదు. ఇతఁడు గంగానదిపుట్టినచోట శారవనమునందు జనించి యార్గురుతల్లులచేఁ బెంపఁబడియెననియుఁ జెప్పుదురు. అసురులతోఁ బోరాడునపుడితఁడు దేవతలకు సేనాధిపతిగనుండెను.

ఆకాలమున బ్రాహ్మణార్యులమతమును, వారినిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మలును అనార్యులచే సేవగింపఁబడుచుండినయవి. వారి గ్రంథ విజ్ఞానమును వీరికి లభింపకపోయెను. తుదకు బ్రాహ్మణార్యులే యనార్యులను వశపఱచుకొనుటకై యనార్యులదేవతలను గ్రహించి యాదరించి పూజింపసాగిరి. నాగుల దేవతయగు కాళిని శివునిభార్యయగు పార్వతియొక్క యంశమనిరి. వేటకాండ్ర దేవతయగు "మురుగ" ను స్కందకుమారుఁడనియుఁ షణ్ముఖుఁడనియు, కుమారస్వామియనియు, పేరువెట్టి శివునికుమారునిఁ జేసిరి. దేశవీరులయిన బలరామకృష్ణులుగొల్లవాండ్రచేఁ బూజింపఁబడుచుండిరి. వీరిని విష్ణుని యవతారములనిగ్రహించిరి. అనార్యులను సంతోషపెట్టుటకై మొదటనార్యులీ దేవతలకు దేవాలయములు గట్టి ముఖ్యముగా నాకాలమున శివుని, షణ్ముఖుని, బలరామ కృష్ణులను బూజింపసాగిరి. ఆకాలమునందలి ప్రధానదైవతములలోఁ శివుఁడేప్రధానదేవుఁడుగానుండెను. [1] ఈశైవమత మార్యజాతులలోఁ గంటె ననార్యజాతులలో సంపూర్ణముగా వ్యాపించియుండెను. ఆంధ్రరాజ్యమునకు సింహళమునకును యక్షరాజ్యములగు పాండ్యచోళచేరరాజ్యములకును వర్తకవ్యాపా

---

1 శైవమతమును గూర్చినపై యంశములు క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దారంభమునను మధ్యమునను రచింపఁబడిన చిలప్పదికారము, తిరుమురుక్కరుపడై యనుతమిళకావ్యములయందుఁ జెప్పఁబడినవిగాని నాస్వకపోలకల్పితములుగావు.

See "The Tamils, Eighteen Hundred Years Ago" by Mr. V. Kanakasabhai. pp. 227—233.

రమధికమై లోకపోకలు కలిగినతరువాత నీమతము కూడ నాంధ్రులలోఁ గూడ వ్యాపించెను.

మౌర్యులకాలము.

(క్రీ. పూ. ౩౨౧ మొదలుకొని ౧౮౫ వఱకు.)

క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నాలుగవశతాబ్ద ప్రారంభమున యవను లీ భరతఖండముపై దండెత్తివచ్చి పాంచాలను నాక్రమించుకొని మూఁడుసంవత్సరము లు పాలించినతరువాత చంద్రగుప్తుఁడను మౌర్యుఁడొకఁడు యవనులను బోఁదోలి చాణక్యుఁడను బ్రాహ్మణ మంత్రి సహాయమున మగధరాజ్యమును బాలించుచుండిన నందుని వాని పుత్రులను జంపి తాను సింహాసన మెక్కి హిమాలయ వింధ్యములకు నడుమనుండు యావద్దేశమును దన కచ్ఛత్రముగ నేలెను. ఈతని యాస్థానమునందే యుండిన మెగాస్తనీసను యవన రాయబారి యాంధ్రరాజ్యమును గూర్చి ప్రశంసించినవాఁడుగాని యాకాలమున నీయాంధ్రరాజ్యము చంద్రగుప్తునికి లోఁబడియుండెనో లేక స్వతంత్రత వహించియుండెనో చెప్పినవాఁడు కాఁడు. చంద్రగుప్తునికుమారుఁడగు బిందుసారుని కాలమునందయినను ఆంధ్ర రాజ్యము మగధరాజ్యమునకు సామంతరాజ్యముగ నుండెనేమో స్పష్టముగా బోధపడదు. కుంతలదేశమును మౌర్యులు పరిపాలనము చేసినట్లు మైసూరుమండలములోని పండ్రెండవశతాబ్దమునాఁటి శాసన మొకదానివలనఁ గన్పట్టుచున్నదని రైసుదొరగారు వ్రాసియున్నారుగాని [1] యామౌర్యులకును ఈమౌర్యులకును నెట్టిసంబంధముగలదో స్పష్టముగా బోధపడదు. బిందుసారుఁడు కుంతలమువఱకు జయించినయెడల నాంధ్రరాజ్య మీతనికాలమున మగధరాజ్యమునకు సామంతరాజ్యముగఁ జేయఁబడియుండవలయును. ఇతఁడు యుద్ధము చేసి యాంధ్రదేశమును జయించినట్లెక్కడను గానరాదు. ఈతని శాసనములయిన నీదేశమున నెక్కడను గానరావు. వీనికొమారుఁ డశోకవర్ధనుని కాలమునందు నాంధ్రరాజ్యము వానికిలోఁబడి యుండినట్లు గన్పట్టుచున్నదిగాని యతఁడైనను యుద్ధము చేసి జయించినటు గన్పట్టదు. ఈ యశోకవర్ధన చక్రవర్తి ప్రేరే

1. Mr. V. A. Smith's Early History of India. p. 139.

పణము చేతనే యాంధ్రులు బౌద్ధమతమవలంబించిరని యతఁడు వ్రాయించిన పద మూడవ శిలాశాసనము వలనఁ గన్పట్టుచున్నదని మూడవప్రకరణమునందే యా శాసనములోని వాక్యములను దెలిపియుంటిమి. ఆంధ్రరాజ్య మీచక్రవర్తి కాలమున నిప్పటి బ్రిటీషు ప్రభుత్వమునకు లోఁబడియున్న హైదరాబాదు, మైసూరు, బరోడారాజ్యములవలె నొకసంరక్షిత రాజ్యముగ నుండియుండవలయును.[1] ఇప్పటి యాంధ్రదేశభాగమగు కళింగము (గోదావరి, విశాఖపట్టణము, గంజాము జిల్లాలు)పై దండెత్తివచ్చి స్వాధీనము చేసికొని యుద్ధమునందు లక్షమంది కాళింగులు మడియుటయును, ప్రజలకు గలిగిన సంక్షోభమును గన్నులారఁ గాంచి పశ్చాత్తప్తుఁడై యంతటినుండి యుద్ధముల మానివేసి బుద్ధధర్మము నవలంబించి బోధకుల నానాదేశములకుఁ బంపించి బౌద్ధమతమును నానాముఖముల విస్తరింపఁ జేసిన వాఁడశోకుఁడు. వీని మరణానంతర మాంధ్రులు స్వతంత్రులయి పరిపాలనము చేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. అశోకవర్ధనుని తరువాత పాలించిన మౌర్యవంశపు రాజులలో నశోకుని మనుమఁడు దశరథుఁడను వాఁడు తక్క తక్కినవారెల్లరును నట్టి బలహీనులగుటవలన సామంతులుగనున్న వారనేకులు స్వతంత్రులయిరి.

ఆంధ్రరాజ్యమును స్వతంత్రతవహించుటయే గాక భరతఖండముయొక్క మధ్యభాగమునంతయు నాక్రమించుకొని తనయధికారమును నలుప్రక్కల విజృంభింపఁజేయుచుండెను. మౌర్యవంశపు రాజులలోఁ గడపటివాఁడయిన బృహద్రథుని కాలమున వాని సైన్యాధిపతియు, శుంగవంశ సంజాతుఁడునగు పుష్యమిత్రుఁడనువాఁడు వానిఁజంపి క్రీ. పూ. ౧౮౪ వ సంవత్సరమున రాజ్యమాక్రమించుకొనెను. ఇతఁడు బహుపరాక్రమవంతుఁడై యశ్వమేధాది యాగములఁ బెక్కింటిని జేసెనుగాని యాంధ్రులును కాళింగులు నీతనికి లోఁబడియున్నట్లు గానరాదు.

---

1 Ind. Ant. Vol xx. 247. Mr. V. A. Smith's Early History of India p. 151. The Godavary Dist. Gazetteer. p. 17.

ఖారవేలుని శాసనము.

పుష్యమిత్రుఁడు బౌద్ధుఁడు కాకపోవుటవలన రాజ్యమునకువచ్చిన వెంటనే బౌద్ధమతస్థులను బాధింప నారంభించెను. ఇతఁడశ్వమేధాది యాగములఁ జెక్కుఁటిని నాచరించి బ్రాహ్మణుల నాదరించుచువచ్చెను. వీనికాలమున ననఁగా క్రీ. పూ. ౧౫౭ వ సంవత్సరమున కళింగదేశమును బాలించెడి జైనరాజగు ఖారవేలుఁడు మాగధముపై దండెత్తివచ్చి మగధరాజగు పుష్యమిత్రునికి గర్వభంగము గావించెను. ఈయుద్ధమునందు శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజొకఁడు బహుసేనలనుబంపి ఖారవేలునకుఁ దోడ్పడినటుల నుత్కలదేశములోని కటకమునకు దక్షిణమున ౧౯ మైళ్ల దూరముననుండు నుదయగిరిపైన హాతిగంఫా గుహాలోని యొకశిలపై మౌర్యరాజకాలము ౧౬౫ వ సంవత్సరమున ఖారవేలునిచేఁ వ్రాయింపఁబడిన శాసనమునందుఁ జెప్పఁబడినది.[1] మొదటి మౌర్యరాజగు చంద్రగుప్తుఁడు ౩౨౧ వ సంవత్సరమున రాజ్యాభిషేకముఁ బొందినవాఁడు గావున ఖారవేలుని శాసనము క్రీ. పూ. ౧౫౬ వ సంవత్సరమున వ్రాయఁబడియుండును. కనుక నాకాలమున నాంధ్రరాజ్యము మగధరాజ్యమునకు లోఁబడియుండలేదనియు స్వతంత్రతను గాంచి యున్నదనియు,మీఁదు మిక్కిలి మగధరాజ్యమునకు ప్రత్యర్థిగ నున్నదనియు గూడస్పష్టమగుచున్నది.

ఆంధ్రులు మగధరాజ్యమును జయించుట.

శ్రీముఖుఁడను[2] నాంధ్రభృత్యవంశపు రాజొకఁడు మగధరాజ్యమును బాలించెడి సుశర్మయను కాణ్వవంశ జాతీయుని సంహరించి తద్రాజ్యము స్వాధీనముఁ జేసికొనెను నని వాయుమత్స్య విష్ణుభాగవతాది పురాణములలోఁ జెప్పఁబడియెను. శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజు పుష్యమిత్రునితో ఖారవేలునకైన యుద్ధమునందు ఖారవేలుని పక్షముననుండి యుద్ధముచేసినవాఁడు మొదలుకొని

---

1 Hathigumpha inscr in Actes, Sixieme congre's or. tome iii, p. 174, Leide 1885.

2 శ్రీముఖుని పేరు పురాణములలో దప్పుగాఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రీముఖుఁడను నాంధ్రరాజు మగధదేశమును బాలించెడి కాణ్వవంశజుఁడగు సుశర్మను జంపి మగధరాజ్యము నాక్రమించుకొను నాఁటివఱకు నాంధ్రులను నాంధ్రరాజులను గూర్చి చరిత్రాంశము లేవియు వినరావు.

పురాణములలోని రాజవంశములు.

మగధరాజ్యమును శిశునాగవంశమునకుఁ దరువాత మౌర్యులు పదిమంది నూటముప్పదియేఁడు సంవత్సరములు పరిపాలింతు రనియు, వారితరువాత శుంగ వంశజులు పదుంద్రు నూట పండ్రెండు సంవత్సరములు పరిపాలింతురనియు, తరువాత కాణ్వవంశీయులు రాజులై నలువదియైదు సంవత్సరములుమాత్ర మేపాలింతురనియు, వారివెనుక నాంధ్రరాజులు రాజ్యమాక్రమించుకొని నాలుగువందల యేఁబది యాఱుసంవత్సరముల వఱకుఁ బరిపాలనసేయుదురనియును పైఁజెప్పిన పురాణములలో వ్రాయఁబడియుండెను. కాఁబట్టి చంద్రగుప్తుఁడు ౩౨౧ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁడు కావున మౌర్యులాకాలము మొదలుకొని ౧౩౭ సంవత్సరముల కాలమనఁగా ౧౮౪ వ సంవత్సరము వఱకును బరిపాలనచేసియుందురు తరువాత రాజ్యమునకు శుంగవంశజులు ౧౮౪ గవ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౧౨ సంవత్సరములనఁగా ౭౨ వసంవత్సరము వఱకును బరిపాలనముఁ జేసియుందురు. వారివెనుకవచ్చిన కాణ్వులు నలువురును నలువదియైదు సంవత్సరములనఁగా ౨౭ వ సంవత్సరమువఱకును బరిపాలించియుందురు. అటుపిమ్మట నాంధ్రభృత్యవంశ మారంభమై యుండును. ఆంధ్రభృత్యులనఁగా నొకప్పుడు భృత్యులుగానుండిన యాంధ్రులనియర్థము. ఈపురాణములో నీ రాజవంశములు పేర్కొనఁబడుటయేగాక యావంశములలోని రాజులనామములును వారలు పరిపాలనముచేసిన సంవత్సరములును గూడ పేర్కొనఁబడియున్నవి. కాణ్వాయనీయులను పదభ్రష్టులనుజేసిన యాంధ్రుఁడు సింధుకుఁడని వాయుపురాణమును, శ్రీప్రకుఁడని విష్ణుపురాణమును, శ్రీశుకుఁడని మత్స్యపురాణమును పేరుచెప్పక వృషలుండనిమాత్రము భాగవతపురాణమును బేర్కొనుచున్నవి. ఆంధ్రభృత్యవంశములోని రెండవవాఁడు కృష్ణుఁడని పురాణములన్నియుఁ బేర్కొనుచున్నవి. శ్రీశాతకర్ణిని వాయువిష్ణుపురాణములు మూడవవాని

గఁ జెప్పియుండ భాగవతపురాణము శాతకర్ణి యను పేరు మార్చి శాంతకర్ణుఁ డని పేర్కొనుచున్నది. మత్స్యపురాణము కృష్ణునికి శాతకర్ణికినడుమ మఱి ముగ్గురురాజుల నెక్కువగఁ జేర్కొనుచున్నది.

ఇంతియగాక విష్ణుపురాణము మత్స్యపురాణములోని శాతకర్ణికనుగుణముగానుండు మఱియొక శాతకర్ణిని పేర్కొనుచున్నది. వాయుపురాణముప్రకారము గోతమీపుత్త్రుఁడు పదమూడవ రాజకుమారుఁడుగను, భాగవతపురాణము ప్రకారము పదునేనవవాఁడుగను, విష్ణుపురాణము ప్రకారము పదునేడవ వాఁడుగను, మత్స్యపురాణము ప్రకారము మిరువదిరెండవవాఁడుగనునుండెను. విష్ణు భాగవతమత్స్యపురాణముల ప్రకారము పులోమదుఁడు గోతమిపుత్త్రునితరువాతివాఁడుగనుండెను. వాయుపురాణము వీని పేరు పూర్తిగ విడిచిపెట్టుచున్నది విష్ణుమత్స్యపురాణముల ప్రకారము వాని వెనుక వచ్చినవాఁడు శివశ్రీయనువాఁడై యున్నను భాగవతపురాణము వేదశ్రీయనువాఁ డని పేర్కొనుచున్నది. వాయుపురాణము వీని పేరెత్తక మౌనమువహించినది. శివశ్రీ తరువాత వచ్చినవాఁడు శివస్కందుఁ డని యొక్క వాయుపురాణము తక్క తక్కినవన్నియు నంగీకరించినవి. వీని తరువాతవచ్చిన యజ్ఞశ్రీయనువానిని పురాణములన్నియు నొప్పుకొనుచున్నవిగాని వాయుపురాణము వానిని గోతమి పుత్రునికి వెనుకఁ జేర్కొనుచున్నది.

ఆంధ్రభృత్యవంశమే శాతవాహనవంశము.

పురాణములలోఁ జేర్కొనఁబడిన యాంధ్రభృత్యరాజులలోని కొందఱి శాసనములు దక్షిణాపథమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. శాసనములుమాత్రమేగాక వేనవేలు నాణెములుకూడ గానంబడినవి. అయ్యవి నాసిక, జునగడ, కార్లి, తాణా మొదలగు మహారాష్ట్రదేశములోని స్థలములయందును, ధరణికోట, జగ్గయ్యపేట, గుడివాడ, భట్టిప్రోలు, ఘంటశాల, చినగంజాము మొదలగు నాంధ్రదేశములోని స్థలములయందును విశేషముగాఁ గానవచ్చినవి. పురాణములలోఁ బైనఁబేర్కొనంబడిన కృష్ణుఁడు, శాతకర్ణి, పులమాయి, గోతమిపుత్త్రుడు, శివశ్రీ, యజ్ఞశ్రీ మొదలగు నాంధ్రరాజులీశాసనములలోను నాణెములలోను బే

రొక్కానఁబడుటచేతను, శాసనములలోఁ దామశాతవాహనవంశజుల మనిచెప్పుకొనుటచేతను, వారిముఖ్యరాజధాని యాంధ్రదేశములోని ధాన్యకటకనగరమగుటచేతను, పురాణములలోని యాంధ్రభృత్యవంశమును శాసనములలోని శాతవాహనవంశమును నొక్కటియే యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఆంధ్రభృత్యవంశ మనియెడు నీశాతవాహనవంశమునకు శాతవాహనుఁడు వంశకర్త యని చెప్పకయ చెప్పుచున్నది.

శాతవాహనుఁడే శాలివాహనుఁడు.

శాతవాహనునే ప్రాకృత భాషలో శాలివాహనుఁడందురు. ఈశాతవాహనుని చరిత్రము పురాణములలోఁగాని శాసనాదులలోఁగాని యెచ్చటనుగానరాదు. ఈతనిం గూర్చిన విశ్వాసపాత్రమయిన చరిత్ర మింతవఱకును గాన్పింపలేదుగాని యీతనిపేరిట నద్భుతము లయిన గాథలుమాత్రము వేనవేలుదేశమున కొకవిధముగా బహుదేశములయందు భరతఖండమునంతట వ్యాపించియున్నవి. ఆగాథలు శాతవాహనునికాలమును నిర్ణయించుట కెంతమాత్రమును బనికిరావు. కేవలము కల్పితములయిన గాథ లనేకములు వీరాగ్రగణ్యుఁడైన శాతవాహనుని మెడకు ముడివెట్టఁబడినవి, ఈతనియొక్క ప్రఖ్యాతినిబట్టి యిటీవలిరాజులెందఱో యీశాతవాహనునితోఁ దమకేమియు సంబంధములేకపోయినను తామీతనిసంతతివారమని గొప్పగాఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఇతఁ డాంధ్రజాతీయుఁ డని యాంధ్రదేశమును బాలించిన యాంధ్రభృత్యవంశ మనియెడు శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుఁడని ఆంధ్రమహారాష్ట్రదేశములలోని శాసనాదులవలనను పురాణాదులవలనను స్పష్టముగాఁ దెలియుచుండఁ గాఁ దదితరదేశరాజన్యుల కెట్లు వంశకర్తయయ్యెనో తెలియరాకున్న యది. ఇతఁడు కుమ్మరవాఁడని చెప్పెడికథలును, మాళవదేశాధిపతియైన విక్రమార్కుని నీతఁడు చంపెనని చెప్పెడికథలును గల్పితములుగాని సత్యములుగావనియును, అవి యెట్లుగల్పింపఁబడినవియును ఈచరిత్రమును సాంతముగఁ జదివి యవగాహముఁ జేసికొనువారికి బోధపడక మానవు, ఇతనిచరిత్రము మనకుస్పష్టముగఁ దెలియకపోయినను మగధరాజ్యమును పుష్యమిత్రుఁ డాక్రమించుటకుఁ బూర్వముననే యీవీరవరాగ్రగణ్యుఁ డాంధ్రరాజ్యా

ధిపత్యమునువహించి పశ్చిమోత్తరభాగమున బహుదేశములనుజయించి యాంధ్ర రాజ్యమును నానాముఖములవిస్తరింపఁజేసి రాజధానిని శ్రీకాకులమునుండి విజయవాటికకు (Bezwada) బడమట ౧౭ మైళ్లదూరమునఁ గృష్ణానదికి దక్షిణమునయుండు ధాన్యకటకమునకు మార్చుటయేగాక మహారాష్ట్రదేశము నందలి గోదావరితీరముననుండెడి ప్రతిష్ఠానపురమును యువరాజులకునికిపట్టుగఁ జేసినట్లు గనఁబడుచున్నది. అట్టియీ యాంధ్రవీరునిగూర్చి బహుదేశములలో వ్యాపించిన కల్పితకథలకెల్లను మూలకారణము కథాసరిత్సాగరము నందలి మహాగాథయె గాని వేఱొండుగాదనితోఁచుచున్నది. కశ్మీరదేశపురాజయిన యనంతుని పట్టమహిషియగు సూర్యవతీదేవి చిత్తవినోదార్థము నానాకథామృతమయమైన యీ బృహత్కథాసారసంగ్రహమును బ్రాహ్మణోత్తముఁడయిన రామదేవుని కుమారుఁడు సోమదేవుఁడనువాఁడు కథాసరిత్సాగరమను నీ యుద్గ్రంథమును సంస్కృతభాషలో విరచించెను. [1] ఈకథాసరిత్సాగరమును రచించిన సోమదేవుఁడును సంస్కృతభాషలో బృహత్కథనురచించిన క్షేమేంద్రుఁడును పైశాచీభాషలో వ్రాయఁబడిన మొదటి బృహత్కథనుండి తమ కథల సంగ్రహించితి మని చెప్పుకొనియున్నారు.

బృహత్కథ.

ఈబృహత్కథను మొట్టమొదట శివుఁడు పార్వతికిం జెప్పెను. అట్లు చెప్పుచుండఁగా శివుని ప్రమథగణములలోనివాఁడగు పుష్పదంతుఁడు వినెను. ఈసంగతి పార్వతి తెలిసికొని భూమిమీఁద మనుష్యుఁడవై పుట్టుమని పుష్పదంతుని శపించెను. పుష్పదంతుఁడే వరరుచియను బ్రాహ్మణుఁడై పుట్టి మగధదేశమును బాలించెడు యోగనందునకు మంత్రియయ్యెను. ఈవరరుచియె కాత్యాయనుఁడను పేరటఁబరగుచుండెను ఇతఁడు వింధ్యారణ్యమునంగలి కా

---

1 దీనినే చెన్నపురి క్రిష్టియన్ కాలేజిలో సంస్కృతప్రధానోపాధ్యాయులుగానుండిన బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారాంధ్రములోనికిఁ జక్కనిశైలిని భాషాంతరీకరించినారు.

రణభూతియనుపిశాచరాజునకు బృహత్కథను వినుపించి శాపవిముక్తుఁడయ్యెను. ఈబృహత్కథ లక్షలక్షపరిమితిగల యేడుమహాకథలను గలిగియున్నదఁట! పుష్పదంతునిమిత్రుఁడగు మాల్యవంతుఁడు శాపవశముచేత గుణాఢ్యుఁడుగాజన్మించి సాతవాహన మహారాజునకు మంత్రియయ్యెను. వరరుచి కాణభూతికి బృహత్కథనుజెప్పిన సంగతివిని గుణాఢ్యుఁడు వింధ్యారణ్యమునకుఁ బోయి తనకాకథచెప్పి శాపవిముక్తిని చేయవలయునని కాణభూతినడిగెను. గుణాఢ్యునివంటి పండితుఁడు తనకు దర్శనమిచ్చినందుకు సంతసించి కాణభూతి వాని జన్మవృత్తాంతమును దెలుపవలసినదని యడిగెను. గుణాఢ్యపండితుఁడిటు చెప్పెను.

గుణాఢ్యపండితునిచరిత్రము.

ప్రతిష్ఠానమునందు సుప్రతిష్ఠితమను పట్టణమున సోమశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు గలఁడు. వానికి వత్సుఁడనియు గుల్మకుఁడనియు నిరువురు పుత్త్రులును శ్రుతార్థయను నొకపుత్త్రికయునుగలరు. కాలక్రమమున నాబ్రాహ్మణుఁడు భార్యతోఁగూడ పరలోకగతుఁ డయ్యెను. అతనికొమారులు చెల్లెలిని సంరక్షించుకొనుచు కాలముగడపుచుఁడిరి. ఆమె కాకస్మికముగా గర్భముగలిగెను. అన్యపురుషులెవ్వరువచ్చుట లేమింజేసి వత్సగుల్మకులలో నొకరిమీఁద నొకరికి ననుమానము గలిగియుండఁగాఁ గనిపెట్టి సోదరులను సమీపించి శ్రుతార్థ "అన్నలారా, నావిషయమై మీకుపాపశంకవలదు; నాగరాజు వాసుకితమ్మునికి కీర్తిసేనుఁడని కుమారుఁడు గలఁడు; అతఁడొకనాఁడు నేనుస్నానమునకుఁ బోవుచుండఁగా చూచిమదన పరవశుఁడై తనకులగోత్రములు తెలిపి గాంధర్వవిధిచేతనన్ను వివాహమాడెనుకనుక నాకీగర్భముకలిగినది" అనిచెప్పెను. అందునకేమి దృష్టాంతమని సోదరులు ప్రశ్నించిరి. అంతనామె యేకాంతమున నాగకుమారుని తలఁచుకొనెను. అతఁడునువచ్చి వారలతో మీచెల్లెలు పూర్వజన్మమున నొకయప్సరస; శాపవశముననిట్టి జన్మమెత్తినది; మీరునుశాపముచేత భూలోకమున జనించితిరి; ఈమెకుపుత్త్రుఁడుగలుగును; అంతటితో మీముగ్గురకు శాపవిముక్తి కలుగును, అనిచెప్పిపోయెను. పిమ్మట కొన్ని దినములకు

నామెకు పుత్త్రుఁడుగలిగెను. ఆవెంటనే ఆకాశవాణి "వీఁడొక ప్రమథునియ వతారము, బ్రాహ్మణుఁడు; వీనిపేరు గుణాఢ్యుఁడు" అనిపలికెను. నేనే ఆగుణాఢ్యుఁడను. పిమ్మట కొంతకాలమునకు నాతల్లియు మాతులును శాపవిముక్తులై దేహత్యాగముచేసిరి.తరువాత నేను బాల్యావస్థలోనుండియు ధైర్యముతెచ్చుకొని విద్యార్థినై దక్షిణాపథమునకుపోయి క్రమముగానచ్చట సర్వవిద్యలనునేర్చికొని ప్రసిద్ధినిగాంచి స్వదేశమునకువచ్చితిని. ఒకనాఁడు నేను దేవేంద్రభవనము వంటిదైన రాజభవనమునకు పోయితిని. శిష్యులచేత ముందు వర్తమానము పంపియనుజ్ఞఁబడసి లోపలికిఁబోయి ఆస్థానమునందు దేవతలచేత నింద్రుడునుంబోలె శర్వవర్మాదులచే పరివృతుఁడై రత్నసింహాసనాసీనుఁడైయున్న సాతవాహనమహారాజును[1] దర్శించితిని. వానినాశీర్వదించి యుచితాసనమునఁ గూరుచుంటిని.అర్ఘ్యవిధానమున రాజును నన్ను గౌరవించెను. అప్పుడుశర్వవర్మాదులు సాతవాహనునితో "దేవా! ఈతఁడు సకలవిద్యావిశారదుఁడు; లోకమంతట ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు, అందుచేతనే యీమహాత్మునికి గుణాఢ్యుఁడను పేరు సార్థకమైనది" అని విన్నవించి నన్ను పొగడిరి. అంతట సాతవాహనుఁడు ప్రీతుఁడై అప్పుడేనన్ను సత్కరించి మంత్రినిగా నియమించెను. అదిమొదలుకొని నేను రాచకార్యములు విచారించుచు శిష్యులకు పాఠములుచెప్పుచు వివాహముచేసికొని సుఖముగానుంటిని. అనిచెప్పగా కాణభూతిసాతవాహనుని కాపేరెట్లుగలిగెనో చెప్పుమనియడిగెను. గుణాఢ్యుఁడిట్లు చెప్పఁదొడంగెను.

సాతవాహనుని వృత్తాంతము.

దీపకర్ణియనురాజు దక్షిణాపథమును బాలించుచుండెను. వానికి ప్రాణప్రియయైశక్తిమతియని భార్యయుండెను. ఆమెయొకరాత్రి సుఖశయ్యను నిద్రించియుండఁగా పాముకఱచెను. అందుచేత నామె మరణమునొందెను. అంతట దీపకర్ణి శోకముచేత నపుత్త్రకుఁడయ్యును బ్రహ్మచర్యవ్రత మవలంబిం

1 శాతవాహనుఁడని శాసనములలో వ్రాయబడియుండఁగా సాతవాహనుఁడని కథాసరిత్సాగరమున వ్రాయఁబడినది.

చెను. ఒకనాఁడు దీపకర్ణి మహారాజు తన వెనుక రాజ్యమేలుటకు తగినపుత్త్రుడు లేకపోయెనుగదాయని విచారించుచు నిద్రపోవఁగా స్వప్నములో నీశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమై "ఓ రాజా! నీవు వేటకుఁబోయినప్పుడా యడవిలో సింహము మీఁద సవారిచేయుచు నొక బాలుఁడు కన్పడును; వానినింటికిఁ దెచ్చికొనుము. వాఁడే నీకుపుత్త్రుఁడగును" అని చెప్పి యదృశ్యుఁడయ్యెను. అంతట రాజు మేల్కాంచి యాస్వప్నమును స్మరించుకొనుచు పరమానందమును బొందుచుండెను. ఒకనాఁడు రాజు మృగయావినోదార్థము మహారణ్యమునందు విహరించుచుండఁగా మధ్యాహ్నకాలమునందు సింహారూఢుఁడై బాలసూర్యునిం బోలెఁ బ్రకాశించుచున్న యొక బాలుని నొక తామరకొలని యొద్దనుఁ జూచెను. వానిం జూచినతోడనే రాజునకు స్వప్నము సంగతి జ్ఞప్తికివచ్చెను. సింహము బాలునిదించి నీళ్ళు త్రాఁగుటకై సరస్సులోనికిఁ బోవుచుండఁగా దీపకర్ణి యొక బాణమును ప్రయోగించి సింహమును బడవైచెను. వెంటనే సింహము మనుష్యుఁడయ్యెను. (?) అంతట మనుష్యుఁడు "రాజా; నేను కుబేరుని మిత్త్రుఁడను, యక్షుఁడను; నా పేరు సాతుఁడు; నేను పూర్వము గంగలో స్నానము చేయుచుండిన యొక ముని కన్యకను జూచి మదనబాణములకు గుఱియై యామెను గాంధర్వవిధిచేత వివాహమైతిని; మాదాంపత్యమును జూచి ముని లోర్వంజాలక సింహముల రగుదురుగాకయని శపింపఁగా మేమిరువురమును సింహదంపతులముగా జనించినారము; కాలక్రమమున నాభార్యగర్భిణియై యీపుత్త్రునికని కాలధర్మము నొందినది; నేనే వీని నితర సింహీకలపాలఁతో బెంచితిని; నీబాణము తగులఁగానే నాశాపము తీఱినది; ఈమహాసత్త్వుని నీకిచ్చెదను; వీనిని పుత్త్రునిగా గ్రహింపుము; ఈప్రకారమే జరుగునని ఆర్యఋషులు విధించియున్నారు." అనిచెప్పి సాతుఁడంతర్హితుఁడయ్యెను. దీపకర్ణి యీబాలుని నింటికిఁ గొనివచ్చి సాతుఁడతనికి వాహనమైనందున సాతవాహనుఁడని పేరుపెట్టి కాలక్రమమునఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసి తపస్సుకై యరణ్యమునకుఁ బోయెను. అదిమొదలుకొని సాతవాహనుఁడు భూమినేలుచున్నాఁడు.

రాణి శాతవాహనుని [illegible]

సాతవాహనుండు [illegible]

పోయి యచ్చటనం [illegible]

రస్సులోఁ బ్రవేశించెను. [illegible]

చ్ఛావిలాసముగా నొండొ [illegible]

రాంగియగు నొకదేవి [illegible]

ఆయనను సంస్కృతభాష [illegible]

దానినివిని వెంటనే [illegible]

అంతట రాణినవ్వి "[illegible]

తాడయ" అనఁగా "[illegible]

శబ్దముల సంధినిగూడ [illegible]

న్నాఁడవు" అని శబ్దశాస్త్రము [illegible]

లనువిని పరిజనులందరును [illegible]

స్త్రీలందరు [illegible]

బ్రతుకునను విసుగు [illegible]

డై భోజనముగూడ వర్జించి [illegible]

మాటలేకయుండెను. పాండిత్య [illegible]

మని పొన్నవంబడి [illegible]

జనులందఱును దిగులుపడియుండిరి. [illegible]

గానంతయుఁ దెలిసికొని [illegible]

నొకనిఁబిలిచి రాజిట్లుండుటకుఁ గారణ [illegible]

మనోవ్యథమున్నన్నదట్లు [illegible]

ల్పపాండిత్యగర్వముచేత [illegible]

చెప్పినారు" అనిచెప్పెను. ఈమాటను [illegible]

నేను శర్వవర్మతో నిట్లంటిని. "రాజుగారు [illegible]

చ్చెను. ఒకనాఁడు దీపకర్ణి మహారాజు తనవెనుక రాజ్యమేలుటకు తగినపుత్త్రుఁడు లేకపోయెనుగదాయని విచారించుచు నిద్రపోవఁగా స్వప్నములో నీశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమై "ఓరాజా! నీవు వేటకుఁబోయినప్పుడా యడవిలో సింహము మీఁద సవారిచేయుచు నొకబాలుఁడు కన్పడును; వానినింటికిఁ దెచ్చికొనుము. వాఁడే నీకుపుత్త్రుఁడగును" అనిచెప్పి యదృశ్యుఁడయ్యెను. అంతట రాజు మేల్కాంచి యాస్వప్నమును స్మరించుకొనుచు నమితానందమును బొందుచుండెను. ఒకనాఁడు రాజు మృగయావినోదార్థము మహారణ్యమునందు విహరించుచుండఁగా మధ్యాహ్నకాలమునందు సింహారూఢుఁడై బాలసూర్యునింబోలెఁ బ్రకాశించుచున్న యొకబాలుని నొకతామరకొలని యొద్దనఁ జూచెను. వానింజూచినతోడనే రాజునకు స్వప్నము సంగతి జ్ఞప్తికివచ్చెను. సింహము బాలునిదించి నీళ్ళుత్రాఁగుటకై సరస్సులోనికిఁ బోవుచుండగా దీపకర్ణి యొకబాణమును ప్రయోగించి సింహమును బడవైచెను. వెంటనే సింహము మనుష్యుఁడయ్యెను. (?) అంతటా మనుష్యుఁడు "రాజా; నేను సుబేరుని మిత్రుఁడను, యక్షుఁడను; నాపేరు సాతుఁడు; నేనుపూర్వము గంగలోస్నానము చేయుచుండిన యొకముని కన్యకనుజూచి మదనబాణములకు గుఱియై యామెను గాంధర్వవిధిచేత వివాహమైతిని; మాదాంపత్యమునుజూచి ముని లోర్వంజాలక సింహముల రగుదురుగాకయని శపింపఁగా మేమిరువురమును సింహదంపతులముగా జనించినారము; కాలక్రమమున నాభార్యగర్భిణియై యీపుత్త్రునికని కాలధర్మము నొందినది; నేనే వీని నితర సింహికలపాలఁతో బెంచితిని; నీబాణము తగులఁగానే నాశాపము తీఱినది; ఈమహాసత్త్వుని నీకిచ్చెదను; వీనిని పుత్త్రునిగా గ్రహింపుము; ఈప్రకారమే జరుగునని ఆర్యఋషులు విధించియున్నారు." అనిచెప్పి సాతుఁడంతర్హితుఁడయ్యెను. దీపకర్ణి యీబాలుని నింటికిఁ గొనివచ్చి సాతుఁడతనికి వాహనమైనందున సాతవాహనుఁడని పేరుపెట్టి కాలక్రమమునఁ బట్టాభిషిక్తునిఁజేసి తపస్సుకై యరణ్యమునకుఁ బోయెను. అదిమొదలుకొని సాతవాహనుఁడు భూమినేలుచున్నాఁడు.

రాణి శాతవాహనుని మూర్ఖుఁడని యవమానించుట.

సాతవాహనుఁడొకనాఁడు దేవీకృతోద్యానమునకు రాణులతోఁగూడ పోయి యచ్చటనందనవనమునందు కొంతసేపువిహరించి జలక్రీడార్థమై పద్మసరస్సులోఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లు రాజును రాణులును పద్మసరోవరముసొచ్చి యిచ్ఛావిలాసముగా నొండొరులమీఁద నీళ్లుచల్లుకొనుచుండగా శిరీషకుసుమసుకుమారాంగియగు నొకదేవి జలక్రీడ చేబడలినదై తనపై రాజు నీళ్లుచల్లుచుండ నోపలేక ఆయనను సంస్కృతభాషలో "రాజన్ మాం మోదకైస్తాడయ" అని వేడికొనెను. దానినివిని వెంటనే రాజు విస్తారముగా మోదకములు (మిఠాయి) తెప్పించెను; అంతట రాణినవ్వి "రాజా నీళ్లలో మోదకములకు ప్రసక్తియేమి? "మా ఉదకై, తాడయ" అనఁగా "నీళ్లతో గొట్టకుము" అనిగదా వేఁడితిని. "మాశబ్దోదక శబ్దముల సంధినిగూడ నెఱుంగకున్నాఁడవు; నీవేమి యింతమూర్ఖుండవుగానున్నాఁడవు" అని శబ్దశాస్త్రమునందు నిపుణురాలయిన యారాణి పలికిన పలుకులనువిని పరిజనులందఱును పక్కున నవ్వసాగిరి. అంతట సాతవాహనుఁడు మనస్సులోమిగుల లజ్జాక్రాంతుఁడై జలక్రీడను వెంటనే మాని యుత్సాహము లేక తన బ్రతుకునకు విసుగుకొనుచు అంతఃపురమునకుఁబోయెను. అతఁడు చింతాసక్తుఁడై భోజనముకూడవర్జించి యెవరేమియడిగినను పటమునందలిబొమ్మవలె మాఱుమాటలేకయుండెను. పాండిత్యమో మరణమో రెంటిలో నొక్కటియె శరణమని పానుపునంబడి పరితపించుచుండెను. రాజుయొక్క దురవస్థనుగాంచి పరిజనులందఱును దిగులుపడియుండిరి. తరువాత నేనును శర్వవర్మయు క్రమముగానంతయుఁ దెలిసికొని రాజహంసుఁడను రాజరక్షభటవర్గములోని వానినొకనిఁబిలిచి రాజిట్లుండుటకుఁ గారణమేమియనియడిగితిమి. "ఏలినవారికింత మనోవ్యథ మున్నెన్నఁడిట్లు కలిగియుండలేదు; విష్ణుశక్తి కూఁతురు తన యల్పపాండిత్యగర్వముచేత నేలినవారిని నవమానించినదని తక్కిన రాణులు చెప్పినారు" అనిచెప్పెను. ఈమాటకు మేము మిక్కిలి చింతించితిమి. నేను శర్వవర్మతో నిట్లంటిని. "రాజునకు వ్యాధియైన వైద్యులువచ్చి

యుండును; మనోవ్యాధియేని అందులకు కారణమగుపించదు; రాజ్యము నిష్కంటకముగానున్నది; శత్రుభయమాటయే లేదు; ప్రజలందఱు ననురక్తులై యున్నారు; ఎందును ఏలోపమును గానరాదు; ఆకస్మికముగా నితనికింత ఖేదమేల కలిగినది" మహామతియైన శర్వవర్మ నామాటల కిట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "మిత్రుఁడా! నేను తెలిసికొంటిని; తాను మూర్ఖుఁడైనందులకు రాజు దుఃఖించుచున్నాఁడు; ఇతఁడు తాను మూర్ఖుఁడనని తెలిసికొని తనకెన్నఁడయిన పాండిత్యమబ్బునాయని సార్వకాలము నపేక్షించుచుండును. ఆమూర్ఖతకై రాణి యవమానపఱచెనని యిప్పుడేగదా విన్నారము" ఇట్లొకరితో నొకరమాలోచించుకొని యింటికిఁబోయి మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమున రాజునగరునకు పోయితిమి. ఎవ్వరును లోనికిరాఁగూడదని యాజ్ఞయైయున్నను ఏదోయుపాయమును పన్ని మేమిరువురమును లోపలఁ బ్రవేశించితిమి. నేను రాజునగ్గఱకుఁ బోయి కూరుచుండి "దేవా! ఏలయిట్లు నిష్కారణము ఖేదపడుచున్నాఁడవు" అని యడిగితిని గాని అతఁడు యథాప్రకారము ప్రత్యుత్తరము చెప్పక మౌనము వహించియుండెను. అంతట శర్వవర్మ దేవా! ఎట్లయినను నాకు విద్యలభించునాయని నీవు పూర్వమునన్నడిగియుంటివి; అందునిమిత్తమై నేనుస్వప్నమాణవకుని చేసితిని; స్వప్నములో నాకాశమునుండి యొకకమలము రాలినది దానిని దివ్యకోమారుఁడొకఁడు వికసిల్లఁజేసెను. అంతనాకమలమునుండి తెల్లవలిపము దాల్చిన యొకదివ్యస్త్రీబయలువెడలి వెంటనే నీనోటప్రవేశించినది. ఇట్లుకలగని మేలుకొంటిని; ఆమెసాక్షాత్తు సరస్వతియే నిస్సంశయముగా నీనోటప్రవేశించినది" అని యిట్లద్భుతవాక్యమును పలికెను. ఈచల్లని పలుకులు చెవినిబడినతోడనె సాతవాహనుండు మౌనమువిడిచి సాభిప్రాయముగా అయ్యా! శ్రద్ధతో చదువు చెప్పినయెడల పురుషునికి పాండిత్య మెంతకాలమునకుగలుగునో చెప్పుము; విద్యలేక యీనాసిరిశోభింపక యున్నది; కొయ్యకుతొడవులంబోలె మూర్ఖునికైశ్వర్యములెందుకు?" అనిపలికెను. అంతట నేనును "లోకములో సర్వవిద్యలకును ముఖ్యమయినవ్యాకరణమును పండ్రెండుసంవత్సరములలో మనుష్యులు గ్రహింతురు; ఓదేవా! నేనావ్యాకరణమును నీకాఱుసంవత్సరములలో నేర్పెదను"

అనిపలికితిని. శర్వవర్మ నాపలుకుల నువిని యీర్ష్యచేత "సుఖాఢ్యుఁడయిన ప్రభు వింతకాల మిట్లువిద్యాభ్యాసక్లేశము ననుభవింపఁగ లేఁడు? ఓమహాప్రభూ! నేను నిన్నాఱుమాసములలో పండితునిగా నొనర్చెదను" అని గరువముతోఁబలికెను. ఈయసంభావ్యవచనమును విన్నతోడనే నాకురోషమువచ్చి ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసితిని

గుణాఢ్యశర్వవర్మలు ప్రతిజ్ఞచేయుట.

"ఆఱుమాసములలో నీవేగనుక ప్రభువునకు పాండిత్యము గలుగఁ జేయుదువేని నేను మనుష్య వ్యవహారములోనుండెడు సంస్కృత, ప్రాకృత దేశభాషల మూడింటెనిత్యజించినాడనని తెలిసికొనుము" ఈనాప్రతిజ్ఞ నువిని శర్వవర్మ "నేనుగనుక నామాట ప్రకారము చేయలేకపోయితి నా ద్వాదశవత్సరములు నీపాదరక్షలను నెత్తిమీఁద పెట్టుకొని మోసెదను" అని ప్రతి ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఇట్లిరువురము ప్రతిజ్ఞలుచేసి మాయిండ్లకుఁబోయితిమి. మాప్రతిజ్ఞలమూలమున స్వల్పకాలములోఁ దనకోరిక సిద్ధించునని రాజు తలంచి యూఱడిల్లియుండెను.

శర్వవర్మ సాతవాహనుని విద్వాంసుని జేయుట.

అటుతరువాత శర్వవర్మ తానుజేసిన యసాధ్యప్రతిజ్ఞను దలంచుకొని దిగులుపడి పశ్చాత్తాపముపొంది తనకడగండ్లను పెండ్లాముతోఁ జెప్పుకొని విచారింపసాగెను. ఆమెయు మిక్కిలి చింతించి "నాథా! మనము చింతించిన ప్రయోజనములేదు; ఈయుపాయమునుండి మనలఁదప్పింప నొక్కకుమారస్వామి దక్క వేఱెవ్వరును లేరు" అని చెప్పెను. అంతట శర్వవర్మయు నదేనిశ్చయముచేసి కుమారస్వామి గుడికింబోయి వాయుమాత్రభక్షుఁడై మౌనముదాల్చి దృఢనిశ్చయముతో తపస్సుచేసి యాదేవుని మెప్పించెను. అంతట కుమారదేవుఁడు వానికిప్రసన్నుఁడై కోరినవరంబులొసంగి యంతర్హితుఁడయ్యెను. శర్వవర్మయు కుమారస్వామి వరముచేత సిద్ధిమంతుఁడైవచ్చి తలంపు మాత్రముచేతనే సాతవాహనుని విద్యావిశారదుని గావించెను. పరమేశ్వరుని యనుగ్రహముండిన నేయసాధ్య

కార్యము సిద్ధింప నేరదని ప్రజలు తనలోఁ దాను చెప్పుకొనుచు రాజునకుం గలిగిన యీ యద్భుతవిద్యాలాభమును విని రాష్ట్రమంతటను మహోత్సవములు చేసిరి. ఇంటింటిమీఁద నుత్సవంపుజెండాలను వాయుదేవుఁడు స్పృశ్య మాడించుచుండెను. రాజును శర్వవర్మను గురువునుగా భావించి నమస్కరించి రాజార్హములయిన మణికనక వస్త్రాద్యలంకారములతోఁ బూజించి నర్మదాతీరమందలి భరుకచ్ఛప దేశమునకు (Broach) రాజునుజేసెను. సాతవాహనుఁడు తనకు విద్య లభించుటకు హేతువయినదాణిని విష్ణుశక్తికూఁతురని స్వామినిగా పట్టాభిషిక్తను చేసి పెఱరాణులపైని పట్టపు దేవినిగాఁజేసెను. "ఓ కాణభూతీ! ఇది సాతవాహనుని వృత్తాంతము. పురప్రోక్తమయిన బృహత్కథను నింక నాకుఁ జెప్పుము. మన మిద్దఱమును శాపమోక్షమును పొందుదము గాక" అని గుణాఢ్యుఁడడిగెను. ఇట్లు గుణాఢ్యుఁడడుగఁగా దివ్యమయిన యీ మహాకథను ఏడుకథలుగా కాణభూతి తనభాషలో నే చెప్పెను. ఆగుణాఢ్యపండితుఁడు మహారణ్యములో సిరా లేకపోవుటచేత విద్యాధరులు దానిని హరింపకుందురు గాకయని తన రక్తముతోనే ఏడుసంవత్సరములలో ఏడులక్షల గ్రంథముగా విరచించెను. గుణాఢ్యుడు రచియించిన యీ మహాకథను యీ కాణభూతి శాప విముక్తుఁడై దివ్యగతి నిపొందెను. వానితోనున్న పిశాచము లితరములయినవి సహిత మాదివ్యకథను విని స్వర్గమునకుఁ బోయినవి.

బృహత్కథను భూమిపై వ్యాపింపఁజేయఁబూనుట.

ఈబృహత్కథను భూలోకములో స్థాపింపఁదలంచి శిష్యులప్రోత్సాహముచేత గుణాఢ్యుఁడు రసికుఁడయిన సాతవాహనుఁడొక్కఁడే యీకావ్యమును గైకొనఁదగినవాఁడని తనశిష్యులయిన గుణదేవనంది దేవులకాపుస్తకమునిచ్చి సాతవాహనునొద్దకుఁ బంపించెను. వారును సాతవాహన మహారాజును దర్శించి గుణాఢ్యుఁడు రచించిన బృహత్కథయనెడి గ్రంథమిదియని యాతనికి నివేదించిరి. వారుపిశాచరూపులుగను గ్రంథము యొక్క భాష పిశాచభాషగను గన్పట్టుటచేత ననూయతఁగాంచి "ఏడులక్షలుపరిమితి; భాషనీరసమైన పైశాచి; సిరా

రక్తము, సీ! ఇదియేమి పాడుకథ!'' అనిపలికెను. అంతనాశిష్యులు జరిగిన మర్యాద చాలుననుకొని యాపొత్తమును గైకొని వచ్చినవారు వచ్చినట్లేపోయి జరిగినది జరిగినట్లు తమ గురువర్యునకుఁ దెలిపిరి. తనకుజరిగిన యవమానమునకు గుణాఢ్య పండితుఁడు మిక్కిలి ఖేదపడియెను.

గుణాఢ్యుఁడు బృహత్కథను తగలంబెట్టుట.

తరువాత గుణాఢ్యుఁడు కొంతదూరమున నుండిన యొకపర్వతమునకు శిష్యవర్గముతోఁబోయి యేకాంతమైన రమ్యప్రదేశమునందు నగ్నికుండమును గావించి కూర్చుండి తనశిష్యులు కన్నీళ్లతో వీక్షించుచుండఁగా ఒక్కొక్క యాకుగా చదివి మృగములకును పక్షులకును వినిపించి తనశిష్యులకొఱకు నత్యంత ప్రియమైన లక్షగ్రంథాత్మకమయిన నరవాహనదత్తచరిత్రమను కథనుదక్క తక్కిన యాఱులక్షలను ఆయగ్నిగుండములోఁ బడవైచి కాల్చివేసెను. అట్లు చదువుచు కాల్చివేయుచుండ సారంగవరాహమహిషాది సకలజంతువులు మేఁతలు మాని కన్నీళ్లు విడుచుచు నిలువఁబడి కదలక యేకాగ్రముగా వినుచుండినవి.

గుణాఢ్యుఁడు బృహత్కథను సాతవాహనునకిచ్చుట.

ఇంతలో సాతవాహనుఁడు స్వస్థుఁడయ్యెను. అందులకు కారణము నీరసమాంసభోజనమని వైద్యులు చెప్పిరి. అంతట రాజు వంటవాండ్రను బిలుపించి యడలింపఁగా వారలు తమకిట్టి మాంసమును వేటకాండ్రు తెచ్చియిచ్చిరని పలికిరి. వేటకాండ్రను బిలుపించి యడుగఁగా ''మహాప్రభూ! ఇక్కడ యాపర్వతములో నొక్కబ్రాహ్మణుఁడొక్కొక్కపత్రమును చదివి నిప్పులో వేయుచుండుటచేత నక్కడనుండి సకలప్రాణులును మేఁతలుమాని వినుచున్నవిగాని యవతలికిపోవు; అందుచేత నాకలివలన వానిమాంసమెండి పోయియున్నది.'' అని మొఱపెట్టి విన్నవించికొనిరి. వారిమాటలనువిని యత్యాశ్చర్యమునొంది కుతూహలముచేత స్వయముగా గుణాఢ్యుఁడున్నచోటికిపోయి శమింపగా మిగిలిన శాపాగ్ని ధూమికలచేతనుంబోలె నరణ్యావాసమువలన నైనజటలచేత నంతట సమాకీర్ణుఁడై సబాష్పములైన మృగముల మధ్యనున్న వానిని గుణాఢ్య

మహాకవిని చూచి నమస్కరించి యావృత్తాంతము నంతయుఁ బ్రశ్నించి పుష్ప దంతుని శాపము మొదలుకొని కథావతారమునంతయు భూతభాషలోఁ జెప్పగా వానివలన నంతయుఁ దెలిసి కొనియెను.

గుణాఢ్యుని ప్రమథావతారమని సాతవాహనుఁడు తెలిసికొని వానిపా దములకు మ్రొక్కి హరముఖోద్గత మైన యీ దివ్యకథనంతయుఁ దనకు దయచే యుమని వేడికొనియెను. అంతట గుణాఢ్యుఁడు "ఓ రాజా ఆఱులక్షల గ్రంథమ యిన యీ యాఱు కథలను కాల్చివేసితిని; ఇదిలక్షగ్రంథము; ఆకథలలో నిదియొక్క టియే మిగిలియున్నది; పుచ్చుకొమ్ము; నాశిష్యులు నీతోఁ గూడవచ్చి దానిని విశ దీకరించి చెప్పఁగలరు" అనిచెప్పి రాజునువీడ్కొని యోగమహిమ చేత దేహమును వదలి గుణాఢ్యపండితుఁడు శాపవిముక్తుఁడై తనదివ్యపదమును బొందెను. అట్లు గుణాఢ్యుఁడొసంగిన దానిని బృహత్కథయను పేరిటి యానరవాహన దత్తచరి త్రమునుగ్రహించి రాజు తనపట్టణముచేరి గుణాఢ్యునిశిష్యులయిన గుణదేవనంది దేవులను మణికనక వస్త్రవాహనాదులతోఁ బూజించెను. ఆశిష్యులతోఁగూడ యాకథను విభజించి యాభూతభాషలోనే కథావతారమును దెలుపుటకై యా కథాపీఠమును రచియించెను.[1]

ఈబృహత్కథను సుబంధకవి వాసవదత్తలోను, బాణకవి కాదంబరి లోను దండిమహాకవి కావ్యాదర్శమునందును బ్రశంసించియున్నారు. కాళిదా సుకూడ మేఘసందేశములో నిందలికథం దడపియున్నాఁడు. మఱియునాగా నంద ప్రియదర్శికా రత్నావళీముద్రారాక్షసాది నాటకములకును, కాదంబర్యా దికథలకును, ఈకథయె మూలముగానున్నది.

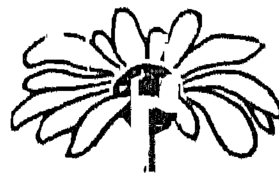
ఈగాథయొక్క ప్రయోజనము.

కొండొక ప్రయోజనమాసించి కథాసరిత్సాగరమునఁ దెలుపంబడి మ నోహరముగానుండిన పైగాథను సంగ్రహముగాఁ దెలిపియుంటిమి. ఈగాథ కాలనిర్ణయమునకు కొంతమాత్రమును దోడ్పడకున్నను ఆకాలమునందలి ప్రజలమత

1 కథాసరిత్సాగరము కథాపీఠలంబకమును జూడుఁడు.

విశ్వాసములను సాంఘికస్థితిని దెలుపుటకుమాత్రము చాలియున్నది. ఆకాలము నందు శైవమత మంకురించి ప్రజలలో వ్యాపించుచున్నది. స్వప్నములయందును, జన్మాంతరములయందును, దేవతలయందును మూఢవిశ్వాసము మెండుగాఁ గలదు. గుణాఢ్యునియొక్కయు, సాతవాహనుని యొక్కయు జన్మాదిక వృత్తాంతమునుబట్టి ఆర్యుల కనార్యులకు సంబంధ బాంధవ్యములు వెలయుచున్నవనియు సంకరసంతానము వర్ధిల్లుచున్నదనియు బోధపడకమానదు. గుణాఢ్యుఁడు బ్రాహ్మణ స్త్రీకిని నాగకుమారునకును జనించియు శూద్రుఁడుగాఁగాని చండాలుఁడుగాఁగాని పరిగణింపఁబడక తనవిద్యాప్రభావముచేత బ్రాహ్మణుఁడుగానే పరిగణింపఁ బడుచుండెను. ఇట్లే శూర్యబ్రాహ్మణ సంతతి యంతయుసాంకర్యమును జెందుచుండెను. ఆంధ్రులుకూడ మిశ్రజాతివారని సాతవాహనుని జన్మాదికమును దెలుపుగాథయే వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. మఱియు నొక్కవిశేషముగలదు. సాతవాహనుఁడు తొలుత విద్యావిహీనుఁడైయుండి విద్యావతియైన పట్టమహిషిచే తనధిక్షేపింపఁబడి సిగ్గుఁజెంది విద్యావంతుఁడగుటకుఁ బ్రయత్నించి గుణాఢ్యశర్వవర్మలకృపచేతఁ బండితుఁడై విద్యావతియైన పట్టమహిషిపట్ల కృతజ్ఞతను జూపి యాదరించిన విధమెంతె మోదావహము గానున్నది! ఈవిషయ మొక్కటియే స్త్రీవిద్యయొక్క ప్రభావమును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. మనయాంధ్ర దేశములోఁ బ్రాచీన కాలమున స్త్రీవిద్యమిక్కిలి గౌరవింపఁ బడుచుండెననుట కీ సాతవాహనుని చరిత్రమే ప్రబలసాక్ష్యముగానున్నది. అనార్యులయిన జనసామాన్యముయొక్క భాషను వృద్ధిపొందింపఁబూని ప్రయత్నించిన విధమును, ఆ కాలమునందలి రాజులును మంత్రులును జనసామాన్యభాషను నాదరింపుచు గ్రంథములు వ్రాయుచు వ్రాయించి వ్రాసినవారిని సత్కరించుచుండినట్లును, ఆర్యులాభాషయందును, తద్భాషాగ్రంథములయందును అసూయతగలిగి యుండినట్లును బృహత్కథ వృత్తాంతమునుబట్టి మనకు సులభముగా బోధపడుచున్నది. ఈ మొదటి శాతవాహనునకును పురాణములలోఁ జేర్పఁబడిన శ్రీముఖశాతవాహనునకును నడుమ ఖారవేలునకుఁ దోడ్పడి మగధరాజగు పుష్యమిత్రునితో యుద్ధముచేసిన శాతకర్ణియను వాని పేరు దక్కమతిరియొక యాంధ్రరాజు పేరు

వినంబడకయున్నది. దక్షిణాపథము నేలినవాఁడును ఈ మొదటి శాతవాహనుని తండ్రియును అగు దీపకర్ణిమహారాజు ఆంధ్రవిష్ణు వంశోద్భవుఁడైయుండవలయును. ఆయుననింకను విచారింపవలయును. ఇంక శాతవాహన (శాలివాహన) వంశజులయిన యాంధ్ర రాజుల చరిత్రమునకుఁ బోవుదము.

ఏడవ ప్రకరణము.

శాతవాహనవంశము.

శ్రీముఖశాతవాహనుఁడు.

(క్రీ. పూ. 23 మొదలుకొని ౫౦ వఱకు)

ఏదీప మేఁ డాంగ్లేయ నాగరికతకు జన్మభూమియై, భూమండలములోని యేఁబదికోట్లప్రజల కాయురైశ్వర్యభారమును భారమని యెంచక పోషింపఁ గంకణముగట్టుకొని తల్లిశిశువునుంబోలె గర్భమునధరించి, సూర్యుఁడస్తమింపని రాష్ట్రమునకు మూలపిండముగ నున్నదో, అట్టి తెలిదీవి (బ్రిటను)లోని యాదిమ ప్రజలయిన బ్రిటనులు రెండువేల సంవత్సరములక్రిందట కొండకోయలరీతి నసాగరికులైనను స్వేచ్ఛగానుండి స్వపరిపాలనముఁ జేసికొనుచుండ యూరోపుఖండముయొక్క ప్రాగ్దేశముల నప్రతిమానప్రతాపమును జూపుచు దిగ్విజయయాత్రలు సలుపుచు కీర్తికాముఁడై విహరించుచు బ్రిటనుల స్వాతంత్ర్యమపహరింతునని భుజాస్ఫాలనము సేయుచు వారిజన్మభూమిని మ్రింగివేయుదునని యువ్విళులూరుచుండిన "జూలియస్ సీజర్" అను రోమకచక్రవర్తి కాలేఁ గాక, ఆకాలమునందే జంబూద్వీపమునడుమను, కృష్ణా గోదావరీనదులకును పూర్వ పశ్చిమసముద్రములకును నడుమ యశోభరితమై విస్తరిల్లుచుండిన యాంధ్రరాజ్యమున కభిషిక్తుఁడయిన శ్రీముఖశాతవాహనుఁడు, భరతఖండమునకు శిరోభూషణముగా నుండిన మగధరాజ్యము తొంటిప్రాభవమును బోఁగొట్టుకొని, యవన శక పహ్లవాది శాత్రవులచేఁ జుట్టుకొనఁబడి, యంతఃకలహములచే జీవకళను గోల్పోయి, విపద్దశనొంది యుండుటను జూచి, యుపేక్షించినఁ దనరాజ్యమునకెక్కుడ ప్రమాదముగలుగునో యని మగధరాజ్యముపై దాడివెడలి, రాజునంతఃపురవాసునిగఁ జేసి నిరంకుశాధికారమును నెఱపుచుండెడి బ్రాహ్మణమంత్రియగు సుశర్మను జంపి, మగ

ధరాజ్యము నాక్రమించుకొని, దేశమునందలి యల్లరుల మాన్పి, రాజ ప్రతినిధి నొకని నియమించి, తనరాజధాని యగు ధాన్యకటకమునకు మరలివచ్చెను. ఇందునుగూర్చి చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయములు గలిగియుండుటచేత నీయంశమును సహేతుకముగా సమర్థింపకున్న పక్షమున నీవాక్యము గొంతవఱకుఁ బరిహాసపాత్రముగాఁ దోఁచవచ్చును. కాణ్వాయనుఁడగు సుశర్మను జంపి మగధరాజ్యము నాక్రమించినవాఁడు శిశుకుఁడని మత్స్యపురాణమును, శిప్రకుఁడని విష్ణుపురాణమును బ్రహ్మాండ పురాణమును,సింధుకుఁడని వాయు పురాణమును, పేరుచెప్పక వృషలుండని మాత్రము భాగవతపురాణమును బేర్కొని శ్రీముఖుని పేరెత్తకయుండుటచేతను, ప్రాచీన హిందూదేశ చరిత్రమును వ్రాసిన విన్సెంటు. ఏ. స్మిత్తుగారు సుశర్మను జంపినవాఁడు శ్రీముఖుఁడుగాక కుంతల శాతకర్ణిగాని, శాతశాతకర్ణిగాని, పులమాయిగానియై యుండురనియు, క్రీస్తునకుఁబూర్వము ౨౮ వసంవత్సరమున కాణ్వవంశ మంతరించియుండెనని యొప్పుకొన వచ్చుననియు మగధరాజ్యమును బాలించిన శుంగరాజులలోఁ గడపటివారు పేరునకుమాత్రము రాజులుగానుండి పీష్వాల చేతులలోని మహారాష్ట్ర రాజులవలె బ్రాహ్మణ మంత్రుల చేతులలో బొమ్మలవలెనున్న మాట వాస్తవమేయైనను శుంగరాజులలోఁ బదియవవాఁడగు దేవభూతి కాణ్వాయన బ్రాహ్మణుఁడగు వాసుదేవునిచేఁ జంపఁబడియెనని పురాణములయందును బాణకవి విరచితమగు హర్ష చరిత్రమునందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నందున శుంగవంశముతో కాణ్వవంశము సమకాలీనమని చెప్పెడి డాక్టరు భాండార్కరుగారి వాదము[1] గ్రాహ్యము కాదనియు వ్రాసియుండుటచేతను శ్రీముఖునిగూర్చి కొంచెము చర్చింపవలసియున్నది. పురాణములలోని యాంధ్రరాజుల నామములును శాసనములలోని నామములును భేదములేక సరిపోయినవగుటచేతను పురాణములలోఁ బ్రాచీనపురాణమయిన మత్స్యపురాణము శిశుకుఁడని చెప్పియుండుటచేతను, దేవనాగరలిపిలో శకార మకారములకు నీషన్మాత్రమే భేదము గలిగియుండుటచేత లేఖకులు శ్రీముఖుఁ

---

1. Mr. V. A. Smith's Early History of India. pp.193-194.

డనుటకుఁ శ్రీశుకుఁడని, భ్రమప్రమాదదోషమున వ్రాసియుండవచ్చునని భాండా
ర్కర్ పండితుఁడు చెప్పినమాట యుక్తి యుక్తముగనుండుటచేతను శ్రీశుకుఁడే
శ్రీముఖుఁడని చెప్పి నందువలనఁ బ్రత్యవాయ మేమియు లేదు. కాణ్వునిఁ జంపిన
వాఁడు పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన పేరులుగలవారిని శ్రీముఖునిగూడ స్మిత్తు
గారు నిరాకరించి మఱిముగ్గురి పేరులు చెప్పి వారిలో నెవ్వఁడో యొకఁడైయుం
డునని తలంచినను శ్రీశుకుఁడే శ్రీముఖుఁడని యొప్పుకొని యున్నారు [1] సుశ
ర్మను జంపినవాఁడు శ్రీశుకుఁడని పురాణము లుద్ఘోషించుచుండఁగాఁ గాదని చె
ప్పుటకును, తాము పేర్కొనిన ముగ్గురిలో నొకఁడై యుండునని చెప్పు
టకును, స్మిత్తుగారు హేతువులను గనఁబఱచియుండలేదు. ఇంతియగాక
యాంధ్ర భృత్యవంశములో శ్రీముఖుఁడు మొదటివాఁడని కూడ చెప్పిరి. పురా
ణములలోఁ బేర్కొనఁబడినవారిలో నీతఁడు మొదటివాఁడనియే మేమును అం
గీకరింతుముగాని యీతనికిఁ బూర్వమాంధ్ర రాజులు లేరని యూహించి చెప్పె
డు మాటలు మాత్రము విశ్వసింపఁ దగినవి కావు. శుంగవంశజులు క్రీ॥ పూ॥ ౧౮౫
వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౧౨ సంవత్సరములు అనఁగా ౭౩ వ సంవత్సరము
వఱకుఁ బరిపాలించిరని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించిరి పురాణములలోఁ గా
ణ్వాయనులయిన నలుగురు బ్రాహ్మణ పాలకులకుఁ జెప్పిన ౪౫ సంవత్సరములును
శుంగవంశజులకుఁ జెప్పిన ౧౧౨ సంవత్సరములలో నిమిడియున్నవని భాండార్
కర్ గారు చెప్పినదానిని స్మిత్తుగారాక్షేపించి యున్నారుగాని కొంచెము విమ
ర్శదృష్టితోఁ జూచిన పక్షమున భాండార్కరుగారూహించినదే సహేతుక
ముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎందుకన "చత్వారశ్శృంగభృత్యాస్తే నృపాః కాణ్వా
యనా ద్విజాః" యని కాణ్వాయనద్విజులను శృంగభృత్యులనియు "కాణ్వాయ
నస్త (నంత) తో భృత్యః సుశర్మాణం ప్రసహ్యతం, శృంగాణాం చైవయచ్ఛేషం
క్షపయిత్వా బలంతదా" యని కాణ్వాయనులను మాత్రమే గాక శృంగవంశజు
ల శేషించిన యధికారమునుగూడ [సింధుకుఁడను పేరుగల యాంధ్రభృత్యుఁడు

---

1. Ibid. p. 193.

(శ్రీముఖుఁడు)] పెట్టికివేసెనని వాయుపురాణమునందు చెప్పియుండుటచేత శృంగవంశజులు బలహీనులయినందున కాణ్వాయనద్విజు లిట్టివలెనవీనకాలమునందలి పీష్వాలవలెఁ బేరునకు శుంగరాజుల గద్దెపైనుంచి సర్వాధికారమును దాము పూని పరిపాలించుచుండిరని యూహింపనది యుక్తియుక్తముగానె గన్పట్టుచున్నది గాని యాక్షేపణీయముగఁ గన్పట్టదు. ఇంతియగాక కాణ్వాయనులు బ్రాహ్మణులగుటచేత వారు కేవలమును రాజ్యాధిపత్యము నహించి పాలించిరని చెప్పుట యప్పటి కాచార విరుద్ధముగఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియు పురాణములయందిట్లు చెప్పినది యీకాణ్వవంశమునుగూర్చియే కాని మఱియేవంశమునుగూర్చియుఁ జెప్పియుండకపోవుటచేత తిప్పక శ్రీముఖుఁడు క్రీ. పూ. 23వ సంవత్సరముననే మగధరాజ్యమును జయించెననుట హేతుయుక్తముగఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియును శ్రీముఖుఁడు కల్పిత పురుషుఁడు గాఁడు. వీని పేరుగల శాసనములు రెండు గానంబడుచున్నవి. అందొకటి రాజధానీనగరమగు ధాన్యకటకములోనిస్తూపములోను [1](అమరావతీస్తూపము) రెండవది పశ్చిమాంధ్రదేశము (మహారాష్ట్రము)లోని నానాఘట్టములోని యొకగుహాలోను గలవు. [2]అమరావతీ స్తూపములోని శాసనమిట్లున్నది. "Rano Siri-Sivamaka Sadasa paniyagharikasaha" అనఁగా సిరిసివమక రాజుయొక్క పానీయశాలకు నధికారిగానున్నవానిదాన మనియర్థము. జున్నారునుండి కొంకణమునకుఁ బోవుబాటఁ మీఁదనుండు నానాఘట్టముయొక్క శిరోభాగమునందు బాటసారుల విశ్రాంతికై తొలువఁబడిన యొకగుహాలో నెదుటిగోడపైన ఆఱు విగ్రహములు చెక్కఁబడి వానిపైని పేరులు వ్రాయఁబడియున్నవి. ఆవిగ్రహము లిప్పుడు చాలవఱకు శిథిలములై యున్నవిగాని పేరులుమాత్రము నిలిచియున్నవి. ఈగుహాలోనే వేదశ్రీయను రాజుయొక్క శాసనమున్నది

---

1. J. Burgess- The Buddhist stupas of Amaravati and Jaggayyapeta p. 61.

2. J. R. A. S Vol IV p. 287, Jour Bom. branch Roy. As. soc Vol XII p. 404 and Vol XIII p. 310, 312.

"౧ రాయసిముక సాతవాహనో; ౨ దేవి నాయనికాయ రాణ్ణో చసిరి సాతకానీనో; ౩ కుమారో భాయా; ౪ మహారాఠిగా నాకాయిరో; ౫ కుమారో హకుసిరి; ౬ కుమారో సాతవాహనో;" ఇవిలో మొదటఁ జెప్పఁబడిన రాయసిముక యను పేరును అమరావతీస్తూపములోని "రాణో సిరిసివమక" యను పేరును నొక్కని పేరే యైయుండవచ్చునని డాక్టరు హూల్ట్జ్ గారు చెప్పినది సముచితముగానున్నది. సిముక, సివమక శబ్దములు శ్రీముఖశబ్దము యొక్క ప్రాకృతరూపములు గాని వేఱొండు గావు. కాఁబట్టి యీపైనుదాహరించిన ప్రమాణములనుబట్టి యాంధ్రభృత్య వంశమునందు శ్రీముఖుఁడను రాజు గలఁడనియు, అతఁడు ధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రదేశమును బాలించుచుండెననియు, అతఁడే మగధదేశముపై దండెత్తి కాణ్వాయనులను శుంగులను జయించి రాజ్యమును గైకొనెననియు నిస్సంశయముగా విస్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇంకొక విశేషము గలదు. శ్రీముఖశాతవాహనుఁడని చెప్పఁబడియుండుటచేత నితఁడు తప్పక శాతవాహనవంశజుఁడని చెప్పకయే చెప్పుచున్నది. మొదటి శాతవాహనునకును ఈ శ్రీముఖశాతవాహనునకును నడుమ రాజులెందఱో కొందఱుండియుండక తీఱదని శ్రీముఖశాతవాహనుఁడను పేరే వేనోళ్ల ఘోషించుచున్నది. కనుక నితఁడు శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుఁడు కాఁడు పూర్వప్రకరణమునందు మేము సూచించినట్లుగ సాతవాహనుఁడే శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుఁడైయుండును. శ్రీముఖుఁడు ౨౩ సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినట్లు వాయుమత్స్యపురాణములలోఁ జెప్పఁబడి యుండెను గావున క్రీ. పూ. ౫౦వ సంవత్సరము వఱకును బరిపాలనము చేసియుండవచ్చును.

కృష్ణశాతవాహనుఁడు.

(క్రీ॥ పూ॥ ౫౦ మొదలుకొని ౪౦ వఱకు.)

శ్రీముఖునితరువాత రాజ్యాధిపత్యము వహించినవాఁడు కృష్ణుఁడని పురాణములన్నియు భిన్నాభిప్రాయములు లేక యైకకంఠ్యముగాఁ జెప్పుచున్న

వి. ఇతఁడు పది సంవత్సరములు మాత్రమే రాజ్యము చేసెనని వాయుపురాణ
మును ౧౮ సంవత్సరములని మత్స్యపురాణమును చెప్పుచున్నవి. వీని పేరుదా
హరించిన శాసనమొకటి నాసికపట్టణ సమీపమునందలి యొకచిన్న గుహాలోఁ
గనఁబడుచున్నది శాతవాహన వంశజుఁడయిన కృష్ణుఁడను రాజుయొక్క సై
న్యాధికారులలో నొకనిచే నాగుహ త్రవ్వింపఁబడినదని యందు వ్రాయఁబడి
యుండెను.[1] కాని యితఁడు శాతవాహన రాజకుటుంబములోఁ జేరని యొకసా
మాన్యుఁడేగాని రాజు గాఁడనియు, ఇతనికి రాజబిరుదావళులేవియును లేవనియు,
ఈకృష్ణుఁడే పురాణములలో నాంధ్రభృత్య వంశములో రెండవవాఁడుగాఁ
జేర్కొనఁబడిన కృష్ణుఁడేయని యనేకు లభిప్రాయ పడుచున్నారుగాని కేవల
ము పొరఁబాటనియు, ఎందుకన నప్పటికి నాంధ్రులు దక్షిణాపథమునకు వచ్చి
యుండలేదనియు దక్షిణహిందూదేశపు నాణెముల చరిత్రమును వ్రాసిన సర్ వా
ల్టరు ఎల్లియాట్ గారు వ్రాయుచున్నారు.[2] వీరివాద మెంతమాత్రమును విశ్వ
సింపఁ దగినదికాదు.

క్రీస్తుశకపూర్వము మూఁడుశతాబ్దములక్రిందట ద్రావిడు లాంధ్రులని
కాళింగులని యిరుతెగలుగా నేర్పడి గంగానదీముఖద్వారమున నివసించుచుండి
యశోకుని కాలమునందు రాజునకులొంగియుండు వారతనమునకు వశులై మౌర్యరా
జుల యనంతరము సంభవించిన రాజ్యకల్లోలములను బురస్కరించుకొని మగధరాజ్య
ము నాక్రమించుకొనియు శకనులను విదేశరాజులతోఁ బోరుపడలేక మొదటిశ
తాబ్దమున నాకాలమునందలి యాచారమును బట్టి యాంధ్రులును కాళింగులును స్వ
కుటుంబస్వపరివార సమేతముగా సముద్రతీరము వెంబడిని దక్షిణమునకు వచ్చి
రనియు, వారిలో కాళింగులు గోదావరినదికి నుత్తరభాగమున నిలిచి యుండిరని
యు, ఆంధ్రులు "పరకాడ్ అంధార" యనుచిల్కసరస్సుయొక్క యొడ్డులనుగొం
తకాలముండి తరువాత బయలుదేఱివచ్చి కృష్ణాతీరమున నాంధ్రరాజ్యమును స్థా

(1) No. 6, Nasik Inscriptions vol, VII Jour B. B. R. A S. and, p 338 Tran's, Oriental Congress 1874

(2) Sir Walter Elliots Numismata Orientalia p. 13.

పించి ధాన్యకటకమును రాజధానిగఁ జేసికొని బహుకాలము పాలించిరనియు, వీరు గంగాతీరమున బ్రప్రథమమున నివసించిన ప్రదేశము "మాల్యాభూమి (మాలభూమి) నుండివచ్చిన వారగుటచేతనే పంచమజాతివారికి మాలలను పేరు నిలిచియున్న దనియు, ఆంధ్రభృత్యరాజులలో గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణియొక్క తల్లియగు గౌతమియు, గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి భార్యయగు వాసిష్ఠియు సుప్రసిద్ధులయిన రాణులుగావున వారిపట్లగల గౌరవాతిశయముచేత గోదావరిమండలములోని గోదావరినదియొక్క ముఖ్యములయిన రెండుశాఖలను గౌతమియనియు, వాసిష్ఠియనియు వారి పేరులే పెట్టఁబడినవనియు, అశోకుని కాలమునందు వీరుగంగాతీరమున నుండుటచేత నాకాలమునాఁటిలిపి వీరికిఁ దెలిసియేయున్నదిగనుక వీరిచ్చటికి వచ్చినపుడు వీరిశాసనముల యందాలిపినే వాడుచు వచ్చిరని శాసనములు దెలుపుచున్నవనియు వ్రాసియున్నారు.

వీరివాదము భ్రమమూలకమైనదిగాని సహేతుకమైనది కాదు. అశోకుని కాలమునకుఁ బూర్వము కాళింగులు మహానదికిని గోదావరికి నడుమనుండు దేశమున నున్నవారుగాని గంగానదీ ముఖద్వార ప్రదేశమునను న్నట్లుగఁ బ్రమాణముగానరాదు. అశోకుఁడు క్రీ. పూ. ౨౬౧ వ సంవత్సరమునఁ గాళింగులను జయించి వారిదేశము నాక్రమించియుఁ గాళింగులకుఁ హానిగలిగించిన మహాసంక్షోభమునకు పశ్చాత్తప్తుఁడై కాళింగులయెడలను, సరిహద్దులనుండెడు తదితరజాతులయెడలను సౌహార్ద్రభావము గలిగియుండి మహామాత్రులనంబడెడు రాజకీయాధికారులు వర్తింపవలసిన విధులనుగుఱించి భువనేశ్వరమునకు సమీపమున "ధౌళి" యను ప్రదేశమునందును, గంజామునకుఁ బడమట జౌగడా యను ప్రదేశమునందును శాసనములను వ్రాయించెను. [1]గంగానదీ ముఖద్వారమునందే

1. Indian Antiquary Vol V. The Kalinga Edicts, pp. 82. 102; Dr. Buhler's Translations in Burgess's Amaravati, pp. 125-131; Rulers of India Series-Asoka. pp. 134-138. Mr Smith's Early History of India p.156. See also the map of the Empire of Asoka in the same book.

కాళింగులుండినయెడల నచ్చోటనే యాశాసనములను వ్రాయించి యుండును. ఈయొక్కయంశమే కాళింగు లచ్చటలేరని వేనోళ్లఁజాటఁగలదు. మఱియును క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్ద మధ్యముననుండిన ఖారవేలుఁడు వ్రాయించిన హాతిగంఫాగుహాలోని శాసనమున నాంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పశ్చిమదేశమునందు బెట్టియుండుటగూడ నాంధ్రులుగాని కాళింగులుగాని గంగానదీ ముఖద్వార ప్రదేశమున నుండలేదని ధ్రువపఱచుచున్నది. ఆంధ్రదేశము కళింగదేశమునకుఁ బశ్చిమమునను దక్షిణమునను వ్యాపించి యుండుటచేత నాంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పశ్చిమదేశమునందుఁ బెట్టినది యుచితముగానేయున్నది.

ఆంధ్రులు మాల్భూమి (Malbhum in Midnapur District) నుండి వచ్చినవారనుటకు మాలలపేరు దృష్టాంతముగాఁ జూపినది వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. కర్నలు విల్ఫర్డుగారు కర్ణశబ్దమును గైకొని క్రీస్తుశకము పండ్రెండవ శతాబ్దమునందుండిన శ్రీకర్ణదేవుఁడు మొదలుగాగల కాలచుర్యరాజులకును అంతకుఁ బూర్వము పండ్రెండు శతాబ్దములక్రిందటనున్న యాంధ్ర శాతకర్ణులకును ముడివెట్టి వృథాయాసము పడినరీతిని వీరును మాలశబ్దమును మాల్భూమికి ముడిపెట్టుచుండిరి. మాలలు మాలవర్తులను వారిని వాయుమత్స్యపురాణములు మధ్యదేశమునందలి జాతులలోఁ జేర్చియున్నవనియు, మార్కండేయ పురాణముయొక్క వ్రాఁతప్రతిలో మాలదాసులును, గవరవర్తులును మొదలగు జాతులలో నుదాహరింపఁబడినను అచ్చుప్రతిలోమాత్రము మానదాసులనియు, మానవర్తికులనియు సవరింపఁబడి యుండెననియు, విల్ఫర్డుగారు మాల మిడ్నపూరు (మిధునపురము)లోని మాల్భూమికి సంబంధించినట్లుగాఁ జెప్పుచున్నారుగాని మాల్భూమి మేఘదూతలో సూచించిన ప్రకారము చటీష్ఘరులో నున్నదని నేను తలంచుచున్నానని ఎచ్. ఎచ్. విల్సనుగారు వ్రాయుచున్నారు.[1] తెలుఁగుపరయాల క

---

1. Vish Pur vol ii pp 156-166; See Prof H. H. Wilson's Essays Analitical sc vol II p 329, note on verse 99 of the Translation of Meghaduta.

న్వయించెడి మాలశబ్దమునకుఁ వ్యుత్పత్తి సందిగ్ధముగా నున్నదనియు, అఱవములోనలువుఁకు మాలశబ్ద మువయోగింపఁబడుచున్నదిగాని తెలుఁగులో నుపయోగింపఁబడు చుండలేదనియు, మాలలనియెడి యనాగరికజాతివారిని పురాణములు పేర్కొనుచున్నవి గాని వారినివాసస్థానము సందిగ్ధముగా నున్నదనియుఁ, పురాణములలోఁ బేర్కొనఁబడిన పేరు రాజమహాలుకొండలలో నివసించెడు నాదిమవాసులయిన మాలెరులను కొండజాతుల కన్వయించుననియు, దానిని తెలుఁగు పరయాలను సూచించునట్లు సాహసమని బిషప్ కాల్డువెల్లు దొరగారు వ్రాసియున్నారు.[1]

కాఁబట్టియెట్టియును వారివాదమున కంతప్రయోజనకారి కాదు. ఆంధ్రరాజులకు గోత్రమునకును, వాసస్థానమునకును పేరులు గోదావరినది యొక్క రెండుశాఖలకుఁ బెట్టఁబడినవని వాదముకొఱకు నొప్పుకొన్నను ఆంధ్రులు గంగాతీరస్థులని యూహించుట యెట్లు సమర్థింపఁగలదో యెన్నివిధముల చేతఁ జూచినను మాకుఁ గోచరము గాకయున్నది. ఆంధ్రులు గంగాతీరసులనుట వట్టి భ్రమ కాని బలమైన సాక్ష్యము గాన్పింపదు. విల్ఫర్డుగారు చెప్పినట్లుగ ఎనిమిది శతాబ్దములు గాక, ఎల్లియట్ గారు చెప్పినట్లుగ మూఁడుశతాబ్దములు గాని యాంధ్రులు గంగాతీరమున నుండుండెనయెడల నొక్కశాసనమైన గానరాదా? ఒక్కకట్టడమైనను గానరాదా? ఒక్కనాణెమైన గానరాదా? ఏదియును గానరాదు. ఇంక నాంధ్రదేశము నందున్నచో యెచ్చటఁజూచినను బౌద్ధులయిన యాంధ్రరాజులు పరిపాలించిన చిహ్నములే గాన్పించుచున్నవి. ఎచ్చటఁజూచినను శిథిలములయిన బౌద్ధాశ్రమగుహలును, స్తూపములనియెడి బౌద్ధాలయములును, వానిలో నాంధ్రరాజుల శాసనములును, ఆంధ్రరాజులబంగారు వెండి సీస నాణెములును గాన్పించుచున్నవను మాటవారెఱుంగనిదిగాదు. ఆంధ్రరాజు

---

1. Comparative Grammar of Dravidian Languages, p. 549.

లలో రెండవవాఁడుగాఁ జేర్కొనఁబడిన కృష్ణుని పేరు దాహరించిన శాసనము నాసికపట్టణ సమీపమునందలి గుహాలోఁ గన్పడినప్పుడును, అతఁడు శాతవాహన వంశములోని వాఁడని చెప్పినప్పుఁడును, అతనికిఁ బూర్వుఁడగు శ్రీముఖుని పేరుగూడ శాసనములలోఁగూడఁ గన్పడినప్పుడును, ఏల యొప్పుకొనరాదు? ఒప్పుకొన్న పక్షమున నాంధ్రులు గంగాతీరమునుండి ప్రథమ శతాబ్దమున వచ్చిరని చెప్పిన తమవాదమునకు భంగమును కలిగించునది గాన వారేల యొప్పుకొందురు? శాసనములోనుదాహరింపఁబడిన కృష్ణరాజు శాతవాహన వంశజుఁడేయైన యెడలఁ గడపటివారిలో వాఁడయియుండును గాని మొదటికృష్ణుఁడు మాత్రము కాఁజాలఁడఁట? ఇది యంతయును తమవాదమును నిలుపఁ బెట్టుకొనుటకై చెప్పెడుమాటలు గావున వానిని విశ్వసింపరాదని నాయభిప్రాయము.

శ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. పూ. ౪౦ మొదలుకొని క్రీ॥ శ ౧౬ వఱకు.)

కృష్ణుని తరువాత శ్రీశాతకర్ణి రాజ్యాభిషిక్తుఁడయ్యెనని వాయువిష్ణు భాగవత పురాణములు పేర్కొనుచున్నవిగాని మత్స్యపురాణము మాత్రము కృష్ణుని తరువాత శ్రీమల్లకర్ణియు, పూర్ణోత్సంగుఁడును, స్కందస్తంభియునను ముగ్గురు రాజులను పేర్కొనుచున్నది. శ్రీశాతకర్ణి తరువాత విష్ణుపురాణము పూర్ణోత్సంగుని మాత్రము పేర్కొనుచున్నది. శాతకర్ణుని శాంతకర్ణునిగను, పూర్ణోత్సంగుని పౌర్ణమాస్యునిగను మార్చి భాగవతపురాణము శాంతకర్ణుని తరువాత పౌర్ణమాస్యునిఁ బెట్టుచున్నది. ఈ నాల్గయిదు పురాణములును పేరులను తికమకలు చేసి యిచ్చవచ్చినట్లు వాడియుండుటచేత కాలనిర్ణయము చేయుట సాధ్యము కాదు. రాజుల పేరులను యువరాజుల పేరులను రాజప్రతినిధుల పేరులను విచ్చలవిడిగా వాడియుండుటచేత నిజముగా రాజులు గానున్నవారెవ్వరో చెప్పుటకు శాసనములుదక్క వేఱుగ నాధారము గాన్పింపదు. కాఁబట్టి శాసనములలో నగపడువారి పేరులు మాత్రమె రాజులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నవి

కాఁబట్టి మల్లకర్ణి, పూర్ణోత్సంగుఁడు, స్కంద స్తంభినిగూర్చి చరిత్రాంశము లేవియు వినరావు. వారలశాసనములుగాని నాణెములుగాని గానరావు. కాఁబట్టి కృష్ణుని తరువాత రాజ్యాధిపత్యమును వహించి ప్రసిద్ధిగాంచినవాఁడు శ్రీ శాతకర్ణియనువాఁడు. ఇతఁడేఁబదియాఱు సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసెనని పురాణములలోఁ జెప్పఁబడియెను. పై నుదాహరించిన నానాఘట్టము గుహలోని యాఱువిగ్రహములలో నీశాతకర్ణియొక్కయు, ఈతని పట్టపురాణి యొక్కయు విగ్రహములు రెండు గలవు. వానిపైన "దేవినాయనికాయా రాణోచసిరిసాతకానినో" యనివ్రాయఁబడి యుండుటచేత నందలి శ్రీశాతకర్ణి యితఁడే యనియు, ఇతని పట్టపురాణి నాయనికాదేవియనియు వేద్యమగుచున్నది. ఆవిగ్రహము లీతనికాలముననే చిత్రింపఁబడినవని యూహింపఁ బడుచున్నవి. ఇతనికిఁ బూర్వుఁడగుటచేతనే శ్రీముఖునివిగ్రహమును వానిపేరును ముందుఁ జిత్రింపఁబడినతరువాత తనదేవియొక్కయు తనయొక్కయు విగ్రహములను జిత్రింపించెను. తరువాత కుమార భాయాయనువాని విగ్రహముండెను. ఇతఁడు రాజునకు జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడై యుండవలయును. తరువాత మహారాష్ట్రినాయకుని విగ్రహముండెను. ఇతఁడు ప్రధాన సైన్యాధ్యక్షుఁడై యుండవలయును. తరువాత కుమారహకుశ్రీయొక్కయు, కుమార సాతవాహనునియొక్కయు విగ్రహములుండెను. వీరు శాతకర్ణియొక్క కడపటికొడుకులయి యుండవలయును లేక మనమలై యుండవలయును. ఎవ్వరయినను మహారాష్ట్రి నాయకుఁడు దక్క యందఱును శాతవాహనవంశములోఁ జేరిన యొక్క రాజకుటుంబములోనివారనుటకు లేశమాత్రమును సందియములేదు. శాతవాహనవంశజులయిన యాంధ్రరాజులు శాతకర్ణియనుపేరును పలువురు వహించి యుండుటచేతఁగూడ కొంతచిక్కునకుఁ గారణమగుచున్నది. శాతకర్ణియని శాతవాహన వంశవృక్షమునందుఁ బల్మఱు గన్పట్టు చుండుటచేత విన్సెంటుస్మిత్తుగారు శాతకర్ణివంశమని తలంచుట భ్రమకాని వేఱొండుగాదు. ఇంగ్లాండుదేశమునందు రాజ్యము చేసిన రాజులలో హెన్రీ, చార్లెసు, జార్జి, ఎడ్వర్డు పేరులుగలవారెందరు లేరు? మొదటిహెన్రీ, మొదటిచార్లెసు, మొదటిజార్జి, మొదటియెడ్వర్డు, అని వరు

ననంఖ్యలో చరిత్రములందు వారలను బ్రశంసింపుచు వ్రాయుచుండుటలేదా ? ఒకదేశపురాజులలో నొకపేరునే పెక్కండ్రు వహించినంత మాత్రముచేత వారాజులవంశమును హెన్రీవంశమనిగాని చార్లెసువంశమనికాని, జార్జివంశమనికాని,ఎడ్వర్డువంశమనికాని చెప్పుచుండుటలేదు. అట్లేయిచ్చటను శాతకర్ణియను పేరుగలవారు పెక్కండ్రు పరిపాలించినను గౌరవార్థముగ శాతకర్ణియను పేరును తమనామములకడను కొందఱుధరించినను మొదటిశాతకర్ణ రెండవశాతకర్ణి మూడవశాతకర్ణియని చెప్పుకొనవలయునేగాని శాతవాహన వంశమన్నట్లు శాతకర్ణివంశమని తలంపరాదు. [1] శాతకర్ణియనుపేరు పురాణాది సంస్కృత గ్రంథములంగానంబడుచున్నను శతకర్ణియను పేరుసరిగ్గానునదయినట్లుగాఁ గన్పట్టుచున్నది. గౌతమిపుత్రిశాతకర్ణికి సమకాలీనుఁడగు "చెంకుడ్డువాన్ చేర" యనుచేరరాజునకు సోదరుఁడగు "ఇల్లంకోఅడికాల్" అనువాతఁడురచించిన చీలప్పదికారమను తమిళకావ్యమునందు శాతకర్ణికి "నూఱువార్కన్నార్" అని పేరిడి యున్నాఁడు. [2] అనఁగానూఱుగురుకర్ణులనియర్థము. అట్లయినయెడల నయ్యదిశతకర్ణియనుపేరునకు సరిపోవుచున్నదిగాని శాతకర్ణియనుపేరునకు సరిపోవుచుండలేదు.

సమకాలీనుఁడగు కవివ్రాసిన "శతకర్ణి" యనుపేరును ద్రోసివేయుటకు నాంధ్రరాజులకు బహుకాలమునకు వెనుకఁబుట్టినపురాణములలో శాతకర్ణియని వ్రాయఁబడియుండుటయొక్కటియే యాధారముగానున్నదికాని వేఱొండుగానరాదు. శతకర్ణియనుదానిని పురాణకర్తలు శాతకర్ణిగా మార్చుటకుఁ గారణముగానరాదు. శతకర్ణుడనఁగా నూఱుకర్ణములుగలవాఁడు. అనఁగా రాజ్యాంగవిషయములను నూఱుచెవులతో వినుచు దక్షతతోఁ బరిపాలించువాఁడని యర్థము.

---

1 Dr. R. G. Bhandarkar's article, June, 1909. The Indian Review Vol. X no 6;

(2) The Tamils:-Eighteen Hundred years Ago.

క్రీస్తుశకారంభముననుండిన యీశాతకర్ణియె ఖారవేలునకు మగధరాజుతోనైన యుద్ధమునందు తోడ్పడినవాఁడని చెప్పి విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వీనిని నూటయేఁబది సంవత్సరములు వెనుకకుఁ దీసికొనిపోయి విడిచిపెట్టిరి. అట్లు చేయుటకుఁ గారణముగలదు. ఆంధ్రభృత్య వంశపురాజు లశోకుని కాలమునుండి పరిపాలించుచున్నవారని విశ్వసించెడు వారిలో విన్సెంటుస్మిత్తుగారొకరు. అంధ్రరాజులు ముప్పదుంద్రు ౪౫౬ సంవత్సరములు మగధరాజ్యమును పరిపాలించిరని మత్స్యవిష్ణుపురాణములలోఁ జెప్పినవాక్యములను, కాణ్వాయనుల యనంతర మాంధ్రరాజులు మాగధమును స్వాధీనము చేసికొనిరని చెప్పినవాక్యములను, క్రమమైనవని విశ్వసించిన వారగుటచేతను, పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన కాలములనుబట్టి కాణ్వాయనుఁడగుసుశర్మ చంపఁబడినది క్రీ. పూ. ౧౩వ సంవత్సరమని విశ్వసించినవారగుటచేతను, అశోకుని కాలమునుండి రాజులను సరిపెట్టవలసివచ్చి పురాణములలోఁ జెప్పినప్రకారము శ్రీముఖుఁడు సుశర్మను జంపినదిమాత్ర మొప్పుకొనక శ్రీముఖుని నశోకుని కాలమునాఁటికిఁగొనిపోయి ఈశాతకర్ణుని ఖారవేలుని కాలమునఁ బెట్టి సుశర్మనుజంపుటను కుంతలశాతకర్ణి, శాతశాతకర్ణి, పులమాయి, వీరిలోనొక్కని నుత్తరవాదిగఁ జేసి విడిచిపెట్టిరి. పురాణములలో శ్రీశుకుఁడనియు, శ్రీప్రకుఁడనియు సింధుకుఁడనియు వేర్వేఱునామములతోఁ బిలువఁబడిన శ్రీముఖుఁడు కాణ్వాయనులను నిర్మూలము చేసినవాఁడని పురాణములన్నియు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచుండఁగా నిరాకరించుటకు హేతువును జూపలేదు. కాఁబట్టి స్మిత్తుగారు పురాణములలో నుదాహరింపఁబడిన శ్రీశాతకర్ణిని ఖారవేలునికిఁ దోడ్పడిన శాతకర్ణికె ముడిపెట్టుటగాని శ్రీముఖుని నశోకునికాలమునాఁటికిఁ గొనిపోవుటగాని కాణ్వాయనుల నాశనమును కుంతలశాతకర్ణి మొదలగు వారియందారోపించుటగాని యుక్తియుక్తముగఁ గన్పట్టుచుండలేదు. కాణ్వాయనుల యనంతరము దేశమును బాలించిన యాంధ్రరాజులను మాత్రమె పురాణములు పేర్కొనుచున్నవి కాని యంతకుఁ బూర్వ మాంధ్రదేశమును బాలించినరాజులను పురాణములు పేర్కొనియుండలేదు. సుచంద్రుఁడు విష్ణువు, దీపకర్ణి సాతవాహనుఁడు, శాతకర్ణియను రాజులు పురాణముల

లోని యాంధ్రభృత్య వంశమునకుఁ బూర్వులని కొన్ని గాథలనుబట్టి నిర్ధారణ చేసియుంటిమి. వీరిలో-గడపట చెప్పిన శాతకర్ణియె ఖారవేలునకుఁ దోడ్పడిన వాఁడని మాయభిప్రాయము. పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన యాంధ్రరాజులకుఁ బూర్వమాంధ్ర రాజు లనేకు లాంధ్రదేశమును బాలించి రని మాకుంగల పూర్ణ విశ్వాసమును భట్టిప్రోలు శాసనములుగూడ బలపఱచుచున్నవి.

కుంభీరకరాజు.

కృష్ణామండలములో భట్టిప్రోలను గ్రామముగలదు. అచ్చట బుద్ధునిస్తూప మొకటియున్నది. వానిలోఁ బదిశాసనములు గానుపించుచున్నవి. ఈశాసనములలో నొక రాజుయొక్కయు, అనేక గోష్ఠులయొక్కయు, బౌద్ధ బిక్షువుల యొక్కయు నామములు దెలుపఁబడియున్నవి. కుంభీరకుఁడను రాజొకఁడొక బౌద్ధసంఘమునకు నాయకుఁడుగానుండి బుద్ధాలయమునకు నొక యద్దపుఱ పెట్టెను నొకబ్రాతి పెట్టెను దానము చేసినట్లుగ నాఱవ శిలాశాసనమునందును కుంభీరకుఁడను రాజుయొక్క ప్రేరేపణచేతఁ బూజనీయుఁడగు అర్హాదత్తునిచే తయారుచేయఁబడి చిత్రములు చెక్కఁబడిన బరణియొకటియు, పెట్టె యొకటియు దానము చేయఁబడినట్లుగఁ దొమ్మిదవ శిలాశాసనమునందును జేర్కొనఁబడియుండెను.[1] ఈశాసనములలోని లిపి యశోకుని శాసనములలోని లిపిని బోలి ప్రాచీనమైనదిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. వీనిలో నుదాహరింపఁబడిన కుంభీరకుఁడను రాజా ప్రాంతమునఁ బరిపాలనముచేయువాఁడై యుండవలయును. ఈ పేరు పురాణములలోఁ గానరాదు. ఈశాసనములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించిన డాక్టరు బూలరుగారు క్రీస్తుశకమునకు రెండువందలయేండ్లకుఁ బూర్వమున నెగాని తరువాత వ్రాయఁబడియుండవని నొక్కవక్కాణించుచున్నారు. కనుక నీశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన రాజు కుంభీరకుఁడనువాఁడును గోష్ఠులవారును కుటుంబములవారును, బౌద్ధబిక్షువులును అశోకునికిఁ గొంచె మీవలనో ఆవలనో

(1) Epigraphia Indica Vol. II. p. 326-329. Bhattiprolu Inseriptions by Dr. G. Buhler. C. I. E.

యుండియుండును. ఈసుంభీరకుఁడు గొప్పవాఁడయినను గాకపోయినను రాజుగాఁ బేర్కొనఁబడియుండుటచేత నాంధ్రదేశమునంతయుఁ గాని కొంతవఱకుఁ గాని పరిపాలించుచున్నవాఁడనుట స్పష్టము. కాఁబట్టి యిట్టిరాజుల పేరుల నేకములు పురాణకర్తలకుఁ దెలియకుండె ననుట స్పష్టము. విన్సెంటు స్మిత్తుగారు శ్రీముఖుని మొదటివానిగాఁ జెప్పుటకుఁ బైనఁజర్చించిన విషయములన్నియు బాధించుచున్నవి. ఈవిషయమున స్మిత్తుగారు త్రొక్కినత్రోవ యనుసరింపఁ దగినది కాదని మా యభిప్రాయము.

ఈ పైనుదుపఁబడిన శాతకర్ణి మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడును పరాక్రమవంతుఁడు నగుటచేత నేఁబదియాఱు సంవత్సరములు నిరాఘాటముగఁ బరిపాలనము చేసి యున్నవాఁడు.

ఆపీలకుఁడు.

(క్రీ. త. ౧౭ మొదలు ౨౯ వఱకు)

శాతకర్ణి తరువాత నీపేరు గన్పట్టుచున్నది కాని యీతని చారిత్రము దెలియరాదు. అపీతఁకుఁడని మత్స్యపురాణమునను, ఇవిలకుఁడని విష్ణుపురాణమునను, హివిలకుఁడని భాగవతపురాణమునను పేర్కొనుచున్నవి. శాతకర్ణికిని వీనికిని నడుమ లంబోదరుఁ డనురాజు పేరు మత్స్యవిష్ణుభాగవతపురాణములయందుఁ గాన్పించుచున్నది.

కుంతలశాతకర్ణి.

ఈరాజును మత్స్యపురాణము మాత్రము పేర్కొనియున్నది. వాత్స్యాయనుని కామసూత్రములలో కుంతలశాతకర్ణ శాతవాహనుఁడు మహాదేవియను మలయావతితోడి కామక్రీడలలో కత్తెరలజంటతో నామెను జంపెనని చెప్పఁబడియున్నది. ఒకప్రతిలో మాత్రము మలయావతి యని వ్రాయక గణికయని వ్రాయఁబడియుండెను. గణిక యనఁగా వారకాంత. వారకాంత మహాదేవి కాఁబోదు. కుంతలశాతకర్ణి కారోపించెడు నీవిషయము కల్పిత మైన దగును గాని సత్యమై యుండదు. ఈకుంతల శాతకర్ణికి బూర్వమునందును తరువాత మేఘస్వా

తి, స్వాతి, స్కందస్వాతి, మృగేంద్రస్వాతికర్ణుఁడు, అనురాజులను మత్స్య పురాణము పేర్కొనుచున్నది. వీరిలో మేఘస్వాతిని మాత్రము విష్ణుభాగవతపు రాణములు పేర్కొనుచున్నవి. ఈరాజులను గూర్చిన శాసనములు గాని చరిత్రము గాని యేవియుఁ గానరావు.

పులమావి.

(క్రీ. త. ౫౮ మొదలుకొని ౫౬౨ వఱకు.)

వీని పేరును వాయుమత్స్య విష్ణుపురాణములు పేర్కొనుచున్నవిగాని భాగవతపురాణము మాత్రము అటమానుఁడని పేర్కొనుచున్నది. ఈతని చారిత్రమును దెలియదు. పులమావి పేరు మహారాష్ట్రాంధ్ర దేశములలోని కొన్ని శాసనములలోఁ గన్పట్టుచున్నదిగాని తరువాత నిఁచుమించుగా నూఱేండ్లకు రాజ్యభారమును వహించి ప్రసిద్ధుఁడయిన పులమావియొక్క పేరుగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈ మొదటి పులమావి చరిత్రమును దెలియరాదు. వీనితరువాత రాజ్యపాలనము చేసినది నెమికృష్ణుఁడని వాయుపురాణమును "గౌరికృష్ణుఁడు లేక నౌరికృష్ణుఁడు అని మత్స్యపురాణమును, అరిష్టకర్మయని విష్ణుపురాణమును, అనిష్టకర్మ హాలేయుండని భాగవతపురాణమును బేర్కొనుచున్నవి.

హాలశాతవాహనుఁడు.

(క్రీ. త. ౫౬౨ మొదలుకొని ౭౭ వఱకును.)

ఈహాలుఁడను వాఁడు విక్రమాదిత్యునివలెను, భోజమహారాజువలెను, శ్రీకృష్ణదేవరాయనివలెను ప్రతాపముతోఁబాటు విద్యాసంపత్తియుఁ బ్రకాశింప దనకీర్తిని భరతఖండము నాల్గుదెసలఁ బఱపినవాఁడు. ఇతఁడు విద్వాంసుఁడగుటంజేసి కవులను పండితులను నాదరించుచువచ్చెను. దేశభాషల యందభిమానముగలిగి గ్రంథములను రచించియు, రచింపఁజేసియు, దేశభాషాభివృద్ధిఁ గావించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఇతఁడు యువరాజుగానుండి ప్రతిష్ఠానపురముననున్న కాలమునఁ బ్రాచీనమహారాష్ట్రభాషలో సప్తశతియను నీతిశృంగార పద్యకావ్యమును రచించి వన్నెగాంచెను. తనహర్ష చరిత్రమునందు బాణకవి

శాలివాహన విరచితమైన యీసప్తశతిని పొగడియున్నాఁడు. కావ్యప్రకా శికలోను, సరస్వతీ కంఠాభరణములోను, ధనికకృత దశరూపక వ్యాఖ్యానము లోను సప్తశతినుండి పద్యము లుదాహరింపఁబడినవి. హేమచంద్రుఁడు తన దేశ కోశమునందు శాలివాహనుఁడు, హాలుఁడు, సాలనుఁడు, కుంతలుఁడు నాలుగు నొక్కని పేరులే యని చెప్పియున్నాఁడు. శాలివాహనశబ్దము శాతవాహన శబ్ద మునొక్క ప్రాకృతరూపమని తనవ్యాకరణమునందుఁ జెప్పియున్నాఁడు. శాలి వాహనుఁడనఁగా నితఁడేయని యిటీవలివారెందఱో దుర్భ్రమ గొనియున్నా రు. పైశాచీభాషలో బృహత్కథను కాతంత్రవ్యాకరణమును రచించిన గు ణాఢ్యుఁ డీతనిమంత్రియని చెప్పుచున్నారు గాని యదియెంతమాత్రమును విశ్వ సింపఁ దగినది కాదు. సప్తశతిమాత్ర మీహాలుఁడు రచించినట్లుగ నాగ్రంథము లోనేయున్నది. ఈతనికాలమునందు రాజ్యమంతయు నెమ్మదిగ నుండుటచేత నీ తఁడు తనకాలమునంతను విద్యావ్యాసంగము నందే గడపి సుప్రసిద్ధిని వహించిన వాఁడు గానున్నాఁడు.

ఆంధ్రరాజ్యకల్లోలము.

హాలునితరువాత "మాండలకుఁడు, పురీకసేనుఁడు, సుందర శాతకర్ణుఁడు, చకోరశాతకర్ణుఁడు" అనువారు క్రమముగా నొకరితరువాత నొకరు రాజ్య మును పరిపాలించిరిగాని యవనపహ్లవశకును లను మ్లేచ్ఛుల గుంపులువచ్చి దేశ ముపైఁబడి యల్లకల్లోలము గావించిన హేతువుచేత వీరిపాలనము శోభించినది కాదు. అశోకునితరువాత యవనులు (Indo Bactrians) హిందూదేశ ముపై దండెత్తివచ్చి సింధు కాశ్మీగపాంచాలముల జయించి పరిపాలింప సాగిరి కాని కొంతకాలమునకు పహ్లవరాజులు (పార్థియన్ రాజులు) దండెత్తివచ్చి య వనరాజులను బాఱఁదోలి యమునాతీరమునందలి మధురానగరమును తక్షశిలా నగరము రాజధానులుగఁ జేసికొని పరిపాలించిరి. తరువాత శకనులువచ్చి వా రలను జయించి దేశమాక్రమించుకొనిరి. ఈశకరాజులలో కనిష్కుఁడు మహాక్షా త్రవంతుఁడు. ఇతఁడు బహుదేశములను జయించెను. ఇతఁడు పురుషపురమును

(Modern Peshawar) రాజధానిగఁజేసికొని తూర్పునఁ బాటలీపుత్రమువఱకును, పశ్చిమమున హీరతు పట్టణమువఱకును గలదేశమును బాలించుటయెగాక బుద్ధధర్మము నవలంబించి బౌద్ధమతవ్యాపనము గావించి మిక్కిలిప్రఖ్యాతిగాంచినవాఁడు. ఇతనికాలముననే శకయవన పహ్లవాదులు సింధుదేశమునుండి దిగువనకువచ్చి ఘూర్జరములేక సౌరాష్ట్రము (గుజరాథ్) మాళవము రెండుదేశములలోను స్థిరవాసము లేర్పరచుకొనుటయెగాక యాంధ్రదేశమునందును జొఱఁబడి కాపురములు గుదుర్చుకొనిరి. భూమకుఁడను క్షాత్రపుఁడు సురాష్ట్రమునందును, చష్టనుఁడను క్షాత్రపుఁడు మాళవదేశమునందును రాజ్యములనుస్థాపించి కనిష్కునకు లోఁబడి పరిపాలనము సేయుచుండిరి. వీరుపహ్లవులుగాఁ గన్పట్టుచుండిరి. సత్రాపు(Satraps)లనుపేరు పారసీకరాజులకుఁ గలదు. ఇంతియగాక వీరి పేరులు యవనుల పేరులంబోలియుండనందున పహ్లవులుగానే భావింపఁబడుచున్నారు అయినను దరువాతవచ్చినవారు హిందువుల సంస్కృతనామములను బెట్టుకొని హిందువుల మతములను హిందువులయాచారముల నవలంబించి మతాచార విషయములయందు హిందువులకంటెను బట్టుదలతో వ్యవహరించిరి. ఆకారణముచేత నీమ్లేచ్ఛ జాతుల వారెల్లరును హిందూజాతులలో మగ్నులైపోయిరి. ఇట్లు విదేశస్థులయిన యవనపహ్లవశకనులు తండోపతండములుగా దేశములోఁజొఱఁబడి దేశస్థులగుటచేత నాంధ్రరాజులకుఁ బరిపాలనము కష్టసాధ్యముగ నుండెను. మాండలకుఁడు మొదలగు రాజులు మ్లేచ్ఛులతోఁబోరాడియుఁదరంగములవలె వచ్చుచుండెడి మ్లేచ్ఛసమూహములను నిలుపఁజాలకపోయిరి. కొంతకాల మాంధ్రదేశముయొక్క పశ్చిమభాగము (ఇప్పటి మహారాష్ట్రదేశము) అరాజకమైయుండెను. పూర్వభాగమునఁగూడ పహ్లవులు జొఱఁబడి రాజధానిసమీపమునఁ జేరి తొందరలు కలిగించుచున్నను శివస్వాతియను రాజు రాజ్యభారమును బూనినతరువాత నల్లరులనడంచి పరిపాలింపసాగెను గాని పశ్చిమభాగమున మాత్రము తనయధికారమును బ్రతాపమునుజూపి యరాజకత్వమునుబాపి వశపఱచుకొని పరిపాలించుటకు సావకాశము చిక్కకపోయెను.

క్షహరాటానహపానా.

కనిష్కుని మరణానంతరము ఘూర్జరమును బరిపాలించుచున్న క్షహరాటానహపానుఁడనువాఁడు స్వతంత్రుఁడై మహాక్షాత్రపుఁడను బిరుదును వహించి యాంధ్రులను మహారాష్ట్రదేశమునుండి పాఱఁదోలి యాభాగమునంతయు స్వాధీనము చేసికొని తనయల్లుఁడగు ఋషభదత్తుని రాజప్రతినిధిగఁ జేసి నిరంకుశముగఁ బరిపాలింపసాగెను. ఈరాజులు దేశమున స్థిరపడినతరువాత నార్యహిందువులయొక్క బోధనలచే స్వమతాచార సాంప్రదాయములను విడిచిపెట్టి హిందూనామములను హిందూమతాచారముల నవలంబించి బ్రాహ్మణులను మంత్రులనుగా నియమించుకొనుచువచ్చిరి. ఆర్యబ్రాహ్మణులు క్షాత్రపులను మ్లేచ్ఛరాజులసహాయముతో బ్రాహ్మణమతమును వ్యాపింపఁజేయుచు బౌద్ధులకుఁ బ్రతిస్పర్థులుగ నున్నను అప్పటికింకను బౌద్ధులును బ్రాహ్మణులును నొండొరుల బలద్విరోధులుగ నెంచుకొనక సహనముతోనుండిరి. అయముఁడను బ్రాహ్మణుఁడు క్షహరాటానహపానునకు మంత్రిగానుండెను ఋషభదత్తుఁడు సేనాధ్యక్షుఁడుగానుండెను. దక్షమిత్రయను దనకొమార్తెను ఋషభదత్తునికిచ్చి వివాహము చేసి వానికి సైన్యాధిపత్యపట్టముగట్టెను. నాసికపట్టణములోని గుహాలలో వ్రాయఁబడిన శాసనములవలన నీక్షాత్రపుల చారిత్రముకొంత బోధపడుచున్నది. ఒకగుహాలో నాలుగుశాసనములున్నవి. వానిలో మొదటిశాసనములో గోవర్ధనములోని త్రిరాస్మిశిఖరముమీఁద నీగుహాయును చెఱువులును దినికుని పుత్త్రుఁడును క్షహరాటనహపానుని జామాతయు పరోపకారియునైన ఋషభదత్తుని ప్రేరేపణచే నిర్మింపఁబడెనని చెప్పఁబడినది.[1]

ఋషభదత్తుని ధర్మకార్యములు.

మఱియు ఋషభదత్తుని ధర్మకార్యము లీక్రిందివి చేర్కొనఁబడియుండెను. ఋషభదత్తుఁడు బ్రాహ్మణులకు మూడులక్షల గోదానములను చేసెను;

---

1. NO. 17, Nasik Inscriptions Vol VII. Jour. B. B. R. A. S. and p. 338. Trans oriental Congress. 1874.

యాత్రికుల కనుకూలముగ నుండునట్లు వారణాస్యనదికి మెట్లవరుసను (సోపానములను) గట్టించెను; దేవాలయములకు బ్రాహ్మణులకు పదునాఱుగ్రామములు దానముచేసెను; ప్రతిసంవత్సరము లక్షబ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టుచుండెను; ప్రభాసపట్టణమున (సోమనాథపట్టణము) బ్రాహ్మణు లెనమండుగురకు తన సొంతసొమ్ము వెచ్చఁబెట్టి వివాహములను గావించెను; భరుకచ్ఛము (Bharoch). నందు చతురస్రములను, గృహములను, విశ్రాంతిప్రదేశములను నిర్మించెను; మాశపములోని దశపురమునందును, గోవర్ధనమునందును, శూర్పారాగమునందును (The modern supara near Bassein) ఆరామముల నిర్మించి బావులను చెఱువులను త్రవ్వించెను; తాణా సూరతులకు నడుమనుండు ఇవా, పారదా, దమనా, తాపీ, కరవేణా, దాహానుకానదులలో రేవుపడవలను బెట్టించెను. ఈనదుల కిరుప్రక్కలను బాటసారులకొఱకు విశ్రాంతిగృహములను చలివేంద్రలను (పానీయశాలలు) గట్టించెను; నామంగోల గ్రామములోను పండితకావాడ, గోవర్ధనము, సువర్ణముఖము, శూర్పారగము రామతీర్థములలోను చారణులకొఱకును, పరిషత్తులకొఱకును (Vedic schools of Brahmans) కొన్నిధర్మకార్యము లాచరించెను; మలయులచే ముట్టడింపఁబడి చెఱఁబెట్టఁబడిన యుత్తమభద్రులను క్షత్రియజాతినాయకుని విడిపించుటకై తనప్రభువు న్నాజ్ఞ శిరసావహించి యొకసంవత్సరమున వర్షకాలములో దండయాత్ర వెడలెను ; ఋషభదత్తుని రణభేరీధ్వని వినంబడినతోడనే మలయులు వెన్నిచ్చి పాఱిపోయిరి. ఉత్తమభద్రులకు మలయులు వశులగునట్లు చేసెను; అక్కడనుండి ఋషభదత్తుఁడు పుష్కరిణికిఁబోయి స్నానాదికృత్యములు గావించి బ్రాహ్మణులకు మూడువేలగోవులను నొకగ్రామమును దానముచేసెను. ''

ఈపై శాసనమునుబట్టి యీఋషభదత్తుఁడు బ్రాహ్మణ మతాభిమానమును, బ్రాహ్మణ భక్తియుఁ గలవాఁడని తేటపడుచున్నను బౌద్ధ మతమును గాని బౌద్ధులనుగాని తిరస్కరించి యుండలేదు. రెండవశాసనములో బౌద్ధభిక్షువులకుఁ జేసిన ధర్మకార్యము లుదాహరింపఁబడినవి. ఋషభదత్తుఁడు శకనృపకాలము ౪౨వ సంవత్సరమున నాల్గుదెసలనుండి వచ్చెడి బౌద్ధసన్న్యాసులయుప

యోగార్థమై గుహావిహారమును(Cave monastery) వారలకు సమర్పించెను; సంవత్సరమునకు నూరుకర్షపణములు వడ్డిరాఁగల రెండువేల కర్షపణములను గోవర్ధనములోని నేఁతగాండ్ర కూటమికడ నుంచెను;వర్షకాలములో తాను నిర్మించిన విహారములో నివసించెడు నిరువది బౌద్ధమతాచార్యుల కొక్కొక్కనికి నొక్క దుప్పటమును వడ్డి సొమ్ములోనుండి కొని యీయవలసినదిగా నాజ్ఞచేసెను; ఈసొమ్ములోనుండియే యితరవస్తువులను గూడ వారలకుఁగొని యీయవలయును; ఈయాజ్ఞలు గోవర్ధనములోని పౌరసభవారిచే (Corporation) తీరుమానింపఁబడి విహారముయొక్క తలుపుమీఁద లిఖింపఁబడినవి;శకనృపకాలము ౪౦, ౪౧ సంవత్సరములలో విశేషధనమును బ్రాహ్మణులకును దేవతలకును దానము చేసెను"[1] మూడవశాసనములో ఋషభదత్తునిభార్య దక్షమిత్రయొక్క ధర్మకార్యమొకటి యుదాహరింపఁబడినదిగాని యీశాసనము మిక్కిలిచిన్నది.[2] నాలుగవశాసనము చాలవఱకు శిథిలమై పోయినదిగాని యదియును ఋషభదత్తుని ధర్మకార్యములను ప్రశంసించుచున్నది.[3]

బొంబాయిరాజధానిలోకార్లి గుహాలో నొక బౌద్ధాలయముగలదు;.అందొకశాసనముగలదు; వానిలో వాలురాకాపర్వత విహారములోని బౌద్ధభిక్షువుల పోషణార్థముకొఱకు కార్జికగ్రామమును వారలకు దానముచేసినట్లుగ వ్రాయఁబడియున్నది.[4] నాసికశాసనములలోని మొదటిదానిలోఁ జేర్కొనఁబడిన ధర్మకార్యములవంటివాని వృత్తాంతముగూడ వ్రాయఁబడియున్నది. [5] జున్నారులోని యొకశాసనములో మహాక్షత్రపుఁడు క్షహరాటనహపానాయొక్క బ్రాహ్మణమంత్రియగు "అయమ" యనువాఁడు చెఱువునొకదాని త్రవ్వించుటకును సభాభవన మొకదాని నిర్మించుటకును ప్రేరకుడయ్యెనని వ్రాయఁబడియున్నది. ఈ

---

1 Nos 18 and 16. Nasic Inscription; Ibid (2) 1st part of No. 16, Ibid; (3) No. 14, Ibid.

(4) No. 13, Karli Inscriptions Arch snrv w, Ind No. 10. (5) No. 25 Junnar inscriptions, Ibid.

తఁడు వత్సగోత్రుఁడని చెప్పుటచేత బ్రాహ్మణుఁడుగఁ బరిగణింపఁబడెనని భాం
డార్కరుగారు వ్రాసియున్నారు.

కాలనిర్ణయము.

ఋషభదత్తుని శాసనములలోఁ గొన్ని ౪౦, ౪౧, ౪౨, సంవత్సరముల
లో వ్రాయఁబడినవనియు, నహాపానునిమంత్రియగు అయమునియొక్క శాసనము
౪౬ వ సంవత్సరమున వ్రాయఁబడినదనియు, చెప్పియుండుటచేత నీసంవత్సర
ములు శకనృపకాలమునకు సంబంధించినవిగఁ గన్పట్టుచున్నవి గనుక క్రీ. శ.
౧౨౪వ సంవత్సర ప్రాంతమున క్షహరాటాననహాపానాయను మహాక్షాత్రపుఁడు
మహారాష్ట్రదేశమును బాలించుచుండెనని చెప్పవచ్చును.

శివస్వాతికర్ణుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౯ మొదలుకొని ౧౩౦ వఱకు.)

పశ్చిమాంధ్రదేశమున (మహారాష్ట్రమును) పైఁజెప్పిన నహాపానుఁడు
రాజ్యము చేయుచున్న కాలమునందు శివస్వాతియను శాతవాహనుఁడు పూ
ర్వాంధ్ర దేశమును బరిపాలించుచుండెనని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. బహు
శతాబ్దములనుండి యాంధ్రరాజుల సంరక్షణము క్రిందనుండి పరరాజులవల
నఁగాని పరదేశీయుల వలనఁగాని బాధింపఁబడక కష్టములెట్టివో యెఱుంగక
యుండిన యాంధ్రులనడుమ వేషభాషమతాదులచే వేఱుపడి భరతఖండము
యొక్క తీక్ష్ణతరమైన యుష్ణస్థితికి దూరగులై దేహదార్ఢ్యమును బాహుబల
సంపన్నతయు, పౌరుషమునుగల జాతులవారగు యవనశకపహ్లవాదులు మిడ
తలదండులవలె తండోపతండములుగా వచ్చి నివసించియుండుటచేతఁ గొంతకా
లము దేశమున కలవరముగలిగి యున్నప్పుడు శివస్వాతి తన భుజపరాక్రమము
చేత మ్లేచ్ఛజాతులవలన స్వదేశస్థులకు నేయుపద్రవమును గలుగకుండఁ గాపాడి
రాజ్యపాలనము చేసినది శ్లాఘాపాత్రముగా నుండెనుగాని తనకుఁ బూర్వము
నందుండిన మాండలకుఁడు మొదలగురాజులు పశ్చిమాంధ్రదేశమును క్షాత్రపు
లకుఁ గోల్పోవుటచే శాతవాహనవంశమునకుఁ గలిగినయపకీర్తిని బాపుకొనలేక

పోయినది యొకకొంతంతగానె కన్పట్టుచుండెను. అయినను శివస్వాతి తనచేత నైనది యేమెయు చేసియుండెనుగాని కేవలము భీరువువలె నుండియుండలేదు. పైం జెప్పిన విదేశరాజులు హిందూమతాచారముల నవలంబించి నాగరికులై పరిపాలింప సామర్థ్యము గలిగియుండుటకు విశేషకాలము పట్టకపోయినను స్వజాతిజనులుహిందూమతాచారముల నవలంబించి హిందువులలోం గలిసిపోవుటకువిశేషకాలము పట్టకపోదు. అట్టి సమ్మేళనకాలమున దేశమునం గలవరము జనించుట సహజమెగాని వింతకాదు. ఈమ్లేచ్ఛజాతులవారు హిందువులనడుమం గొంతం కాలమునివసించియుండి క్రమముగాం గొందఱు జైనమతమును, కొందఱు బౌద్ధమతమును విశేషసంఖ్యగలవారు శైవమతావలంబకులైరిగాని వారిదేహములందు మ్లేచ్ఛరక్తము ప్రవహించుచుండుటచేత నప్పటప్పట ఆంధ్రరాజులకు నధికశ్రమకలుగం జేయుచునే యుండిరి.

శైవమత విజృంభణము.

శైవమతము మొదట ననార్యులలో నుద్భవించి యార్యులచే నంగీకరింపఁబడి సంస్కరింపఁబడినతరువాత కొంత కాలమువఱకు బౌద్ధమతముతో సమానగౌరవమును గాంచుచు విశేష జనానురాగమును సంపాదించి వర్ధిల్లుచుండెను. ఆర్యులకనార్యులకు శైవమతము నడుమంబ్రవేశించి సంబంధ బాంధవ్యములం గలుపుచుండెను. ఆర్యులు శైవమతము నాదరించుటచేత ననార్యులనేకు లందుముఖ్యముగా నాంధ్రద్రావిడులు శైవమతావలంబనముచేసి తమ్మాలమున నార్యాచారములం గొంతవఱకు నవలంబించుచు నార్యులకువశులై వర్తించుచుండిరి. ఆర్యులు శైవులను వశపఱచుకొని బౌద్ధులపైం బురికొల్పి బౌద్ధులయధికారమును దేశమునం దొలంగింప సర్వవిధములం బాటుపడుచుండిరి. బ్రాహ్మణప్రేరితులై శైవమతాచార్యులనేకులు దేశమునడుమ నివసించుచుండిన యవనశకపహ్లవాదిమ్లేచ్ఛజాతులను శైవమతావలంబకులనుగాంజేసి తమలోం గలుపుకొనుచుండిరి. ఆర్యులభాషావాఙ్మయము దేశమున వ్యాపించుచుండెను. నాంట నుండియు శైవము వీరశైవమగుచు జైనబౌద్ధమతములకు ప్రతిస్పర్థిగనుండెను. ఆర్యులు కేవలము శైవులలోం గలియకపోయినను వారిదేవతల నార్యదేవతలను

గానంగీకరించి పూజించుచుండుట చేతను అట్లు బుద్ధదేవుని పూజింపకుండుటచేతను శైవులు సాధారణముగా బ్రాహ్మణ పక్షపాతులై యుండుచువచ్చిరి. ఆంధ్ర రాజధానీ నగరమగు ధాన్యకటకమునకు దక్షిణభాగమున జైనబౌద్ధశైవమతము లవలంబించిన పహ్లావాదులు వేనవేలు నివసించుచు క్రమముగా నాంధ్రులలో కలిసిపోయి యాంధ్రపహ్లావు లనంబడుచుండిరి. ఈ యాంధ్రపహ్లావులే పల్లవులైరి. ఈ పల్లవులు నివసించుప్రదేశమే పల్లవనాడను పేరంబిలువంబడు చుండెను. ఈపల్లవనాడే నేడు పల్నాడని పిలువంబడుచు గుంటూరుమండలములో నున్నది.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

గోతమిపుత్త్ర శాతకర్ణ శాతవాహనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౩ మొదలుకొని ౧౫౪ వఱకు.)

ఇతఁడు శివస్వాతికిఁ దరువాత నాంధ్రరాజ్యలక్ష్మినివరించి పట్టముగట్టుకొన్న మహనీయుఁడు. ఇంతకుఁ బూర్వము రాజ్యము చేసిన శాతకర్ణులవలెగాక 'గోతమిపుత్త్రి'' యని తన పేరునకుఁ బూర్వమున నొకవిశేషణమును జేర్చి వాఁడుకొనుచుండుటచేత నిందొకవిశేషము గన్పట్టుచున్నది. పూర్వమునందుండిన వారెవ్వరును తల్లులపేరులతోఁ దమపేరులను జేర్చి వాడుకొని యుండక పోవుటచేత నీతఁడు గోతమిపుత్త్రుఁడనని తల్లిపేరు చెప్పుకొనుటచేత నితఁడు శాతవాహనవంశములో నిదివఱకు రాజ్యము చేయుచుండిన శాఖలోనివాఁడుగాక మఱియొకశాఖలోనివాఁడైయున్నట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఏశాఖలోనివాఁడైనను నితఁడుశాతవాహనవంశములోనివాఁడేగాని యన్యుఁడుగాఁడు. మఱియుసామాన్యుఁడుగాఁడు. ఇతఁడుపార్థునివంటి మేఁటియోధుఁడు; పరాక్రమంబున విక్రమార్కునిమించినవాఁడు; ప్రజ్ఞయందుఁ గృష్ణదేవరాయసదృశుఁడు; బుద్ధదేవునిప్రియభక్తుఁడయినను పరమతసహనముగలవాఁడు. పూర్వులకీర్తినినిలుపఁగోరువాఁడు. ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయనివలె దిగ్విజయముఁజేసి బహుదేశములను జయించిబహుభూములుపాలించి యపజయమన్నమాట యెఱుంగక శత్రువులకజేయుఁడై యాతనివలెనే యిరువదియొక్క సంవత్సరములు మాత్రమె పరిపాలనముచేసి శాసనములునెలకొల్పి జయస్తంభములునాటి లోకవిఖ్యాతిఁగాంచిన మేటిపరాక్రమవంతుఁడగుటచేత నితనిచరిత్రముమనోహరమైనదనుటకు సందియములేదు. ఇతఁడు ధాన్యకటకనగరములో సింహాసనారూఢుఁడై రాజ్యపాలనము ప్రారంభించిన తోడనే తనజ్యేష్ఠకుమారుఁడగు పులమాయి యువరాజును జేసి గోదావరీతీరమునం

దలి ప్రతిష్ఠాన పురమునుండి నియమించి తినపూర్వులు గోల్పోయిన దేశములను మరలస్వాధీనముఁజేసికొనుట వీరపురుషోచితధర్మమనిభావించి క్షాత్రపులపైదం డెత్తుటకు సన్నద్ధుఁడయ్యెను వీనిపరాక్రమమును వెఱచి యవనశకపహ్లవా దులనేకులువశులై రాజభక్తిని జూపుచు మ్లేచ్ఛక్షత్రపునువిడిచి పెట్టి జైన బౌద్ధమ తముల నవలంబించి సర్వవిధముల నాతనికిఁ దోడ్పడుచుండిరి. గోతమిపుత్త్రుఁడు తనకుఁ బ్రతిఘటించి నిలిచిన యవనశకపహ్లవాదులను దఱుముచు క్షాత్రపులదే శముపై దాడి వెడలి యనేకదినములు వారలతో ఘోరయుద్ధములు సేయుచు విజ యమును గాంచుచుండెను. ఈయుద్ధములయందుఁ దండ్రికి యువరాజుగా నుం డినపులమాయి కూడనుండి తోడ్పడుచుండెను. ఇట్లు యుగాంతకాలరు ద్రుఁడై గన్నులకుఁ దేటి చూడరాక యుండిన యీమహాశూరవరాగ్రగణ్యుని బాఱింబడి జావలేక యామ్లేచ్ఛుల నేకులు యుద్ధములు మానుకొనిశరణుచొచ్చిరి. సౌరాష్ట్రమునకు దండెత్తి పోయి నహపానుని వంశమును నిర్మూలముగావించెను. ఈదండయాత్రనుగూర్చినచరిత్రము శాసనములవలన ధ్రువపడుచున్నది.

గోతమిపుత్త్రుని శాసనములు.

నాసికపట్టణములోని కొండయొక్క కట్టకడనున్న గుహాలయమునందలి నాలుగు శాసనములలోఁ బొడవయిన దానిలో నీక్రింది వృత్తాంతములు గన్పట్టుచున్నవి. వాసిష్ఠీపుత్త్రుఁడయిన పులమాయి రాజుయొక్క పందొమ్మిదవ పరిపాలన సంవత్సరమున గోతమిపుత్త్ర శాతకర్ణియొక్క తల్లి గోతమిప్రేరేపణమున నీ గుహాలయము నిర్మింపఁబడి భద్రాయనీయ శాఖలోని బౌద్ధభిక్షువులకు నర్పణచే యఁబడియెను. ఈశాసనమునందు గోతమి మహారాజుయొక్క తల్లియనియు,మ హారాజుయొక్క ముత్తవతల్లి (నాయనమ్మ) యనియుంగూడ పేర్కొనంబడియె ను.గోతమిపుత్త్రశాతకర్ణి రాజాధిరాజనియు, అస్మిక,అసిక, మూలక,సురాష్ట్ర, కుకుర,అపరాంత, అనూప విదర్భ, అకరావంతి, దేశములకుఁ బాలకుఁడనియుఁ జెప్పఁబడియెను. అతఁడు వింధ్యావతము, పారియాత్రము, సహ్యము,కృష్ణ గిరి, మలయము, మహేంద్రము, శ్రేష్ఠగిరి,చకోరము,మొదలగు పర్వతముల క ధినాథుఁడుగనుండెను; అతనియాజ్ఞలను రాజన్యవరుల నేకులు విధేయులై శిర

సావహించి పాదపూజ లర్పించుచుండిరి;అతనిసామగ్రిని మోచుజంతువులుమూడు సముద్రములనుండి జలమును త్రాఁగుచుండినవి; శరణుచొచ్చినవారిని సంరక్షించెను; తనప్రజల సుఖదుఃఖములను దనవిగాఁ భావించుకొనియెను; మానవప్రకృతికి ననుగుణములగు ధర్మార్థకామముల నెట్టికాలమున నెట్టిప్రదేశముల నేరీతి ననుభవింపవలయునో వానింగూర్చి చక్కఁగ నాలోచించెను. అతఁడు విద్యానిధి;సజ్జనులకాశ్రయుఁడు;కీర్తికెరవైనవాఁడు;సదాచారసంపన్నుఁడు; పద్వర్తనకుఁ బెట్టినపేరు;అతఁడొక్కఁడే ప్రజ్ఞావంతుఁడు; అతఁడొక్కఁడే ధనుర్విద్యావిశారదుఁడు; అతఁడొక్కఁడే వీరుఁడు; అతఁడొక్కఁడే బ్రాహ్మణసంరక్షకుఁడు.అతఁడు బ్రాహ్మణజాతి వర్ధిల్లుటకు మార్గముకలుగఁజేసెను; వర్ణసంకరాభివృద్ధిని నడ్డగించెను; అతనిశూరకృత్యములు రామకేశవార్జున భీమసేనాదుల శూరకృత్యములను మించియుండెను; అతని పరాక్రమము నాభాగనహుషజనమేజయసగరయయాతి రామాంబరీషాదులను మించియుండెను; అసంఖ్యేయములయిన యుద్ధములలో శాత్రవసమూహంబులను నిర్మూలముచేసెను; క్షత్రియుల గర్వభంగమునుగావించెను; యవనశకపహ్లవుల నాశము గావించెను; ఖగారాటవంశమును కూకటివ్రేళ్లతో బెఱికివేసి యూరుపేరులేకుండ ధ్వంసముచేసెను. శాతవాహనవంశముయొక్క కీర్తిని పునస్థాపితముగావించెను; ఇంతియగాకయీ గుహాలోని బౌద్ధాలయముయొక్క సంరక్షణకై యొకగ్రామమునుగూడ దానముచేసెను.[1]

ఈశాసనముక్రింద గోతమిపుత్రశాతకర్ణి ధాన్యకటకాధీశ్వరుండని తెలిపెడి చిన్నశాసనమొకటికలదు. నవనరాధీశ్వరుండయిన వాసిష్ఠిపుత్ర శ్రీపులమావి గోవర్ధమునందుండెడి తనసైన్యాధికారియగు సర్వాక్షదళనునకు ధాన్యకటకాధీశ్వరునిచే (గోతమిపుత్త్రుఁడు) దానముచేయఁబడిన గ్రామమును (పై శాసనములోఁ జెప్పినది) భద్రాయనీయులచేత నంగీకరింపఁబడనందున మఱియొక గ్రామము దానముచేయఁబడినదిగాఁ దెలిసికోవలసినదని చెప్పెడి శాసనముగా నున్నది.[2]

1. No. 26. Nasik Inscriptions Arch surv W. Ind. No 10
2. No 27. Ibid.

ఆగుహయొక్క వసారాకు నెడమప్రక్కనున్న గోడమీఁదను మఱియొక శాసనముగలదు. అయ్యది ధాన్యకటకాధీశ్వరుండయిన గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణి జయము గాంచిన తన సేనయొక్క నివేశనస్థానమునుండి గోవర్ధనములోని తన సైన్యాధికారియైన విష్ణుపాలితుఁడనువానికిఁ దెలియఁజేసిన యుత్తరువుయొక్క భావమును దెల్పునదిగనున్నది అప్పటివఱకు ఋషభదత్తుని స్వాధీనములోనుండిన రెండునూఱుల నివర్తనముల పరిమాణముగల పొలమును సాధుల యుపయోగార్థము దానము చేసెను. ఇచ్చట లిఖింపఁబడిన శాసనము ౧౮వ సంవత్సరమున అనఁగా గుహ పూర్ణముగా నిర్మింపఁబడి సమర్పింపఁబడిన పూర్వ సంవత్సరమున మొట్టమొదట ప్రకటింపఁబడినదిగాఁ జెప్పఁబడినది. దీని దిగువను గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణియొక్క పట్టమహిషిచేత గోవర్ధనమునకు పాలకుఁడుగా నేర్పఱుపఁబడిన శ్రామణుఁడను వానికిఁ జేసిన యాజ్ఞరూపముగా నుండెడు మఱియొక శాసనముగలదు. ఈమెకూడ రాజమాతయని పిలువఁబడుచున్నది. ఇదివఱకు దానముచేసిన పొలమునుగూర్చి ప్రశంసింపుచు నదినూఱునివర్తనముల పరిమాణముగలదనియు చెప్పి రాజ్యములోనిదియు, తనస్వార్జితమునగు మఱి నూఱునివర్తనములభూమిని నీశాసనమూలముగ నామె దానముచేసెను. మొదటి శాసనము ప్రకారము రెండువందల నివర్తనములపొలమును దానముచేసినను అది నూఱు నివర్తనములు మాత్రమేయున్నందున కొదువనూఱు నివర్తనములభూమి మఱియొక పొలమునుండి యామెయిచ్చినట్లు గానుపించుచున్నది. ఈ దానముచేసిన సంవత్సరము ౨౪ అగుటచేత మొదటిదాని తరువాత ౬ సంవత్సరముల కీదానము చేయఁబడినది.[1].

ఈ పైఁజెప్పిన శాసనములలో మహారాజుయొక్క తల్లియనియు, మహారాజుయొక్క పితామహియనియు గోతమి పేర్కొనఁబడుటచేతను, గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణియొక్కరాణి మహారాజుయొక్క తల్లియని పేర్కొనఁబడుటచేతను శాతకర్ణిగాక యాశాసనములలోఁ బేర్కొనఁబడిన మఱియొక రాజుపులమాయిగాఁ గన్పట్టుచుండుటచేత నతఁడు గోతమికి మనుమఁడుగను, శాతకర్ణి

1 No-25. Nasik Inscriptions, Arch surv, W- Ind No 10

రాణియగు వాసిష్ఠికిఁ బుత్రుఁడుగను గన్పట్టుచున్నాఁడు. శాతకర్ణి రెండవశాసనములోని యధికారపత్రికను పులమాయియొక్క ౧౯వ పాలన సంవత్సరమున నిచ్చినదగుటచేతను, అతనిపాలనమునుఁ బేర్కొనియెడి తేదులుగల, శాసనములు, నాసిక, కార్లిపట్టణములలో మాత్రమె గాన్పించుటచేతను, అయ్యవి గోతమిపుత్రునికి సంబంధించిన తేదులు గాకపోవుటచేత తప్పక పులమాయి పాలనముయొక్క తేదులుగనున్నవి. గోతమిపుత్త్రిని మహాత్కార్యములనునుదాహరించెడు పెద్దశాసనముకూడ పులమాయిపాలనసంవత్సరమును బేర్కొనుచున్నది. ధాన్యకటకాధీశ్వరుండు గ్రామము నొకదాని భద్రాయనులకు దానముచేసినను అదివారలను దృప్తిపఱచనందున తాను మఱియొక గ్రామమును దానము చేయుచుంటినని పులమాయి చెప్పియుండుటచేత ధాన్యకటకాధీశ్వరుండు గోతమిపుత్త్రిఁడైయుండెను. గుహాను సమర్పించుచున్నదని వర్తమానకాలమును దెలుపుచున్నందున నప్పటికి గోతమికూడ బ్రదికియుండెననియె చెప్పవలసియున్నది. వీనినన్నిటిని పరిశోధించిచూడఁగా గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుఁడు ప్రధానరాజధానీ నగరమగు ధాన్యకటకమున పరిపాలనము సేయుచుండఁగా నా కాలమునందే యాతనికుమారుఁడును యువరాజునునగు వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీపులమాయి ప్రతిష్ఠాననగరమున (Paithan) రాజప్రతినిధిగానుండి పశ్చిమాంధ్రదేశమును(మహారాష్ట్రాది దేశములను) బరిపాలించుచుండెనని స్పష్టముగ బోధపడుచున్నది.

చెంకుట్టువాన్ గోతమిపుత్ర శాతకర్ణుల మైత్రి.

ఇల్లంగో అడికాల్ అను ద్రమిళకవి విరచితమగు చీలప్పదికారమనుకావ్యమున విజయసేనకనకసేనలతో చెంకుట్టువాన్ చేరరాజునకుఁ గలిగిన పోరాటమునందు చేరరాజునకుఁ దోడ్పడియెనని చెప్పఁబడిన మగధాధీశ్వరుండగు శాతకర్ణి యీగోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుఁడనియె గన్పట్టుచున్నది. ఆకాలమున నాంధ్రరాజులు మగధరాజులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండిరనుటకు నీతమిళకావ్యమునందలికథ ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. తమిలకమునకు మగధరాజ్యము త్తరపుసరిహద్దుగాఁ బేర్కొనఁబడినది. ఉత్తరమున గంగానద

ది మొదలుకొని దక్షిణమునఁ గాంచీపురమువఱకునుగల దేశమంతయు నాంధ్ర రాజుల వశమునందున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఆంధ్రులకాలమున మగధరాజ్యమునకు రాజధాని ధాన్యకటకనగరముగా నుండెను. ఆకాలమునందు సింహళరాజగు గజబాహువునకును చేరరాజగు చెంకుడ్డువానునకును మగధరాజగు శాతకర్ణికిని విశేషమైత్రిగలిగియుండెను. అదియేమి చిత్రమోగాని యేమిసంబంధబాంధవ్యములచేతనోగాని సింహళరాజులును పాండ్యచోళచేరరాజులును ఆంధ్రరాజులును బహుశతాబ్దములవఱ కన్యోన్యమైత్రిగలిగియుండిరి. ఈమైత్రి శివస్కందవర్మని పరిపాలనమున భగ్నమైనట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆంధ్రరాజులు మిత్రులుగనుండుటచేత చెంకుడ్డువాన్ చేరరాజు మృతభర్తృకయగు తన తల్లిశోణయను నామెకు గంగాస్నానమును లభింపఁజేయ నామెను వెంటఁబెట్టుకొని యాంధ్రదేశము మీఁదుఁగాఁ బోయి కృతకృత్యుఁడయ్యెనని పైకావ్యమునందు వర్ణింపఁబడినది. కొన్ని సంవత్సరములయిన తరువాత నొకనాఁడు చేరరాజు తనరాణియగు వేణుమాలతో వనవిహారమునకుఁబోయి పెరియార్ నదిలోని యిసుకతిన్నెలపై నివసించుకాలమున పార్వతీయులు కొందఱువచ్చి "దేవా! ఎవ్వతెయో యొక్కవనిత యేకస్తనయై వెంకైచెట్టునీడను విగతప్రాణయై పడియున్నది. ఆమె యుదంతమింతయుఁ దెలియరాదు" అని విన్నవింపఁగా రాజు పరివారములోనుండిన "చాతాన్" అను సరసకవియాకథ నెఱింగినవాఁడుకావున రాజునకును రాణికినిట్లు శ్రుతపఱిచెను. ఆమె కావిరిపద్దినములోని యొక వర్తకుని భార్యగానుండెను. ఆవర్తకుఁడొక యాటకత్తె మోహములోఁ జిక్కుకొని తనయైశ్వర్యమునంతను గోలుపోయి పశ్చాత్తప్తుఁడై పతివ్రతయగు భార్యతో మధురాపురమునకువచ్చి భార్యకడ విలువగల యందెలజతమాత్రముండుటఁజూచి యొకదానివిక్రయించి యాసొమ్ముతో మరల వర్తకము ప్రారంభింపఁబూని భార్యకుఁ దెలియఁజెప్పఁగా నామె సంతోషపూర్వకముగా దానినొసంగిన నదిగైకొని తన దురదృష్టముచేత నంతకుపూర్వము మధురాపురరాజ్ఞియొక్క యందెను దొంగిలించిన స్వర్ణకారునికడకుఁ బట్టుకొనిపోయెను. వాడు రాణియొక్కయందెను తస్కరించిన దొంగ వీఁడేయని వెంటనె రాజభటులకు

నొప్పగించెను. అంతట వర్తకుఁడు నిశ్చేష్టితుఁడై వారలకు నేమియుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పలేక కొయ్యవలె నిలువంబడెను. వీనిని నిజముగా దొంగయని యనుమానించి రాజభటులు వెంటనే తలనఱికి వైచి యాయందెను రాజభవనమునకుఁ గొనిపోయిరి. ఒకగొల్లవానియింట నివసించియుండిన యామె తన భర్త రాజభటులవలన నఱికివేయఁబడెనని విని దుఃఖాబ్ధినిమునింగి కంటికి నేలకు నేకధారగా నేడ్చుచు భర్తరాణియొక్కయందెను దొంగిలించిన కారణమున నిట్లు తల నఱికివేయఁబడెనని విని కోపోద్రేకముతో రాజసభకుంబోయి తనభర్త కడనుండినయందె తనది కాని రాణిది కాదని సహేతుకముగ ఋజువుచేసెను. నిరపరాధియైనవానికి మరణ శిక్ష సంభవించెనుగదాయని మూర్ఛితుండై రాజు పడిపోయి యట్లె దీర్ఘనిద్రపోయెను. రాజు మరణమునకుఁ జింతించుచు రాణి భర్తతో సహగమనముచేసెను. అంతట మహాపతివ్రత తన స్తనము నొకదాని కోసివేసి మధురాపురమును రాజభవనమును మండిపోవునుగాకయని శపించి మన రాజ్యమునకువచ్చి విగతప్రాణయై పడిపోయినది అచ్చట మధురాపురము రాజభవనముతో మండిపోయినది. ఈకథవిని రాజును రాణియు మిక్కిలి వగచి యామహాపతివ్రతయైన వితంతువు దేవతనుబోలెఁ బూజింపఁదగినదని తలంచి యేమిచేయఁదగునని పండితుల సలహాయడిగెను వారుహిమాలయము లోని యొకశిలతో నామె విగ్రహమును జేయించి గంగాస్నానముగావించి కొనివచ్చి యిక్కడ ప్రతిష్ఠచేయించి పూజించుట సర్వోత్తమమైన కార్యమని సలహాచెప్పిరి. వానిమంత్రి విల్లవాన్ కొదైయనువాఁడు "దేవా మహాశూరుఁడవు; ఆర్యరాజులు నీకు శత్రువులయినను మగధరాజులయిన శాతకర్ణులు నీకు మిత్రులు కావున నీకొక దుస్సాధ్యకార్యము కానేరదు" అని ప్రోత్సాహపఱిచెను. అంతట రాజు "ఆర్యరాజులు ద్రమిళరాజులనుజూచి యపహాస్యము చేయుచుందురని యాత్రికులవలన వినియుంటిని. వారికి గర్వభంగముకలుగునట్లుగా మనము దండెత్తిపోయి యుద్ధములో వారలనోడించి వారిచేత మన మా శిలను మోయించుకొని మనదేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చినప్పుడుగదా మనకీర్తిప్రతాపములు వెల్లడియగునది" యని పలికెను. పిమ్మట వారు తమరాజధానియైన వంజీపురముఁ బ్రవేశించిన

తరువాత బహుసేనలం గూర్చుకొని యోడలమీఁద ప్రయాణముచేసి యుత్కల దేశములోని యొక రేవుపట్టణమున దిగి నీలగిరులచెంత మజిలీ యేర్పఱచుకొని నివసించి యుండఁగా శాతకర్ణి సేనాధిపతులలోనొకఁ డగు సంజయుఁ డనువాఁడు నూఱుమంది యాటకత్తెలతోను రెండువందల యెనుబదిమందిపాటకులతోడను, నూఱురథములతోడను, పదివేల యశ్వములతోడను, ఇరువదివేల బండ్లతోడను, వేయిమంది సంరక్షక భటులతోడను వచ్చి చేరరాజును గలిసికొని వందనమాచరించి యోరాజా! మీమిత్రుఁడయిన శాతకర్ణి మహారాజునన్ను మీ కడకుఁబంపెను; హిమాలయమునుండి శిలగొనివచ్చుట మీయభిమతమని మేము మీకు సహాయముచేసి దానింగొని గంగాభిషేకమును గావించి తీసికొని వచ్చెదము'' అనిచెప్పెను. అదివిని చేరరాజు సంజయునితో నిట్లనియె. "సంజయా! ద్రమిళరాజుల సత్త్వమెఱుంగలేక బాలకుమారుని కొడుకులు కనకసేనవిజయ సేనులనువారు నిందించుచున్నవారు. ఆ పగఁదీర్చుకొనుటకై యీసేన నడపింపఁబడుచున్నది. ఈసమాచారమును మీ శాతకర్ణునకుఁ దెలియఁజేసి మహానదియగు గంగానది మీఁదుఁగా నా సేననుగొని పోవుటకై పడవలను ప్రోగుచేయవలసినదిగా శ్రుతిపఱుపుము'' అనిచెప్పి వానిసైన్యమునుగొని వానిని శాతకర్ణుని కడకుఁ బంపెను. తరువాతఁ గొన్నిదినములకు గంగాతీరమునకుఁబోయి శాతకర్ణి పంపిన పడవలమీఁద గంగానదినిదాటి యావలియొడ్డునకుఁ బోయినతోడనే శాతకర్ణులు స్వాగతమొసంగిరి.

ద్రమిళార్యరాజులకుయుద్ధము.

వారలకడ సెలవుగైకొని యుత్తరదేశమునకు దండెత్తిపోయి కుయిలాలువమనుచోట నార్యసోదరులగు కనకసేన విజయసేనులనువారలకుఁ దోడ్పడవచ్చిన ఉత్తరుఁడు, విచిత్రుఁడు, రుద్రుఁడు, భైరవుఁడు, చిత్రుఁడు, సింహుఁడు, ధానుత్తరుఁడు, శ్వేతుఁడు, మొదలగురాజుల నెదుర్కొనియెను. అచ్చట నుభయసైన్యములకు ఘోరయుద్ధముజరిగెను. ఆయుద్ధమునం దార్యులోడిపోయిరి. కనకవిజయులను సోదరులిరువురు చెంకుడ్డువానుచేఁ బట్టుకొనఁబడిరి. వీరలకుండు రాజవేషములను దొలఁగించి సన్యాసులుధరించు దుస్తుల నొసంగి

కొంత సైన్యమును, మంత్రియగు విల్లవాన్ కోదైయనువానిని, వీరలతోడ హిమా
లయమునకుఁబంపి, కావలసినశిలను వీరలచేఁ దెప్పించుకొని, దండయాత్రను
ముగించి, గంగాతీరమునకువచ్చి, శాతకర్ణి రాజబంధువులు సేనానులు గావించిన
విందులనుగుడిచి, అర్ఘ్యమర్యాదలనుబొంది, సంతుష్టుఁడై, మరలిపోయి, ముప్పది
రెండుమాసములకు చేరరాజధానియగు వంజిపురమును జేరుకొనియెను. తరువాత
నితఁడు రాజసూయయాగమును జేసెనఁట.[1] ఈవృత్తాంతమును దనకావ్యమునం
దుఁ జొనిపిన యిల్లంకో అడికాలనుకవి నిర్గ్రంథసన్యాసియనియు, చెంకుట్టువా
నునకు సోదరుఁడనియు నిదివఱకే దెలిపియుంటిమి. సమకాలీనుఁడగు నీకవివ్రా
సిన యీవిషయములను బలపఱచుటకు శాసనాదులుగాని మఱియే గ్రంథదృష్టాం
తములుగాని గానరాకున్నయవి. వీనిచేఁ జెప్పఁబడిన వృత్తాంతమునం దతిశయోక్తు
లును భ్రమప్రమాద జనితదోషములు గొన్ని కలవని యొప్పుకొన్నను ఈవిషయ
ములన్నియు, కేవలము కల్పితములని త్రోసివేయుటకుమాత్రము ప్రబలహేతు
వులేవియుఁ గన్పట్టకున్నవి. కాఁబట్టి గోతమిపుత్ర శాతకర్ణికాలమున నాంధ్ర
రాజ్యము గంగాతీరము మొదలుకొని కాంచీపురమువఱకు వ్యాపించి యుండెనని
విశ్వసించుచున్నారము.

చస్తనుఁడు.

శాతకర్ణి యవనశకపహ్లవుల నిర్జించి నహపానవంశమును నిర్మూలించిన
కాలమునందు చస్తనుఁడను క్షత్రపుఁడు ఉజ్జయిని రాజధానిగ మాళవదేశమును
బరిపాలింపుచుండుటను జూచి యితఁడు (చస్తనుఁడు) శాతకర్ణిచే మాళవదేశ
మునకుఁ రాజప్రతినిధిగఁ జేయఁబడెనని విన్సెంటు స్మిత్తుగారు వ్రాసియున్నా
రుగాని విశ్వసింపఁ దగినదికాదు. యవనశకపహ్లవాదులను దఱిమి తఱిమి గొట్టి
క్షహరాటనహపానుని వంశమునంత నిర్మూలము చేసినవాఁడు మరల నాసమూహ
ములోని విదేశస్థునే పాలకుని జేసెననుట నమ్మఁదగినదికాదు. కొల్హాపురమునం
దుఁ గన్పట్టిన నాణెములలోఁ గొన్నిట గోతమిపుత్త విలివాయకురుఁడను పేరు

1 The Tamils: Eighteen Hundred years Ago. pp-91-98

గాన్పించుటచేత నతఁడే గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణియని స్మిత్తుగారు చెప్పుచున్నారు. విలివాయకురుని పేరు పురాణములలో నుదాహరించిన యాంధ్రరాజుల నామములలో నెచ్చటను గానరాదు. ఈవిలివాయకురుఁడు గోతమిపుత్త్రి యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణియొక్కయు, శ్రీపులమాయియొక్కయు ప్రతినిధియై "హిప్పోకురో" (కోల్హాపురము) మండలమును బాలించినవాఁడు. "బలియోకురోసు" హిప్పోకురోలో నున్నవాఁడని టాలెమీ యనుచరిత్రకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈబలియోకురోసే విలివాయకురుఁడని డాక్టరుభాండార్కరుగారు చెప్పిన దానిని స్మిత్తుగారు సహా చరిత్రకారు లెల్లరు నంగీకరించినారు. [1]పైఠణ (ప్రతిష్ఠానము) లోనున్నవాఁడని టాలెమిచేఁ బేర్కొనఁబడిన సిరోపోలిమియోసే(Siro Polimios) శ్రీపులమాయి గానుండెను. మఱియు నాకాలమున టియాస్తనీ(Tiastenes) యనువాఁడు ఉజ్జయినిలో పాలనము సేయుచుండెనని చెప్పెను. ఈటాలెమీ యనుచరిత్రకారుఁడు క్రీ. శ. ౧౬౩ వ సంవత్సరమున మరణమునొందెను ఇతఁడు తన భూగోళమును ౧౫౧ వ సంవత్సరము తరువాత రచించెనని చెప్పుదురు. కాఁబట్టి టాలెమీ చెప్పిన బలియోకురోసు (Baleokuros) సిరోపోలిమియోసు తియాస్తనీసు మువ్వురును ౧౫౧ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువారయి యుండవలయును. ఈబలియోకురోసు సిరోపోలిమియోసు తండ్రియై తండ్రి హిప్పోకురోలోను తనయుఁడు పైఠణలోను రాజ్యము చేయుచున్నవారని స్మిత్తుగారివాదము నంగీకరించిన పక్షమున ప్రధాన రాజధానియగు ధాన్యకటకనగర మెవరిపాలుచేయవలసియుండునో బోధపడకున్నది. సత్యమేమనఁగా గోతమిపుత్త్రిశాతకర్ణి ధాన్యకటకమునే రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించుచుండెను. వానికాలమునఁ బశ్చిమభాగమునఁ పైఠణ్ (ప్రతిష్ఠానపురము) అనఁబడు పట్టణమునను హిప్పోకురో అనిటాలెమీచేఁ బిలువంబడిన పట్టణమునను రాజప్రతినిధులుగలరు. శాతకర్ణి కుమారుఁడు శ్రీపులమాయి ప్రతిష్ఠాన

1 Dr. Bhandarkar's Early History of Deckhan pp 20, 21, 22, 23. The Indian Review, Vo, X, no. 6. Dr. Bhandarkar's article, June 1909.

పురియందు రాజప్రతినిధిగనుండి మహారాష్ట్రదేశమును పాలించుచుండెను. బలి యోకురోసని టాలెమీచేఁ బిలువంబడినవిలివాయకురుఁడు పులమాయికాల మున దక్షిణమహారాష్ట్రమునకు రాజప్రతినిధిగ హిప్పోకురోయనియెడి కొల్హా పురమునందుండి రాజ్యము సేయుచుండెను. టాలెమీచేఁ జేరొన్నఁబడిన తి యాస్తనీసు ఉజ్జయిని పాలించు చస్తనుఁడని భాండార్కరు స్మిత్తు మొదలగు వారెల్లరు నంగీకరించిరి.

గోతమిపుత్రుఁడు పన్నులుతీసివేయుట.

శకరాజులు దండెత్తివచ్చినప్పుడు స్వదేశస్థులలోఁ గలిసిపోయిన విదేశ స్థులు కొందఱు సమయము తటస్థమైనప్పుడు తమస్వాతంత్ర్యమును ప్రకటింప వేచియుండి స్వదేశస్థులను బురికొల్పుకొని రాజద్రోహము తలఁపకుండుటకై కాఁబోలు శాస్త్రీయముగా విధించిన సుంకములనుగూడ గోతమిపుత్ర శాతక ర్ణి తీసివేసెనని నాసికలోనిశాసనము చాటుచున్నది. ఈతఁడు నహపానుని జ యించి వానిరాజ్యమును స్వాధీనముఁ జేసికొన్నతరువాత నహపానుని నాణెము లమీఁదనే తన నామమునుగూడ ముద్రింపించెను. మహారాష్ట్రదేశములో దొరకిన పదునాలుగువేల నహపానుని నాణెములలోను తొమ్మిదివేల నాణెములపైన వెనుక ప్రక్కను "రాణ్ణోగోతమిపుతాస సిరిశాతకానీనో" అనిగోతమిపుత్రశాతకర్ణి పేరు ముద్రింపఁబడినవిగా నున్నవి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౪వ ప్రాంతమున మర ణము నొందియుండును.

వాసిష్ఠిపుత్రశ్రీపులమాయి.

(క్రీ. శ॥ ౧౩౦ మొదలుకొని క్రీ॥ శ॥ ౧౫౪ వఱకు)

ప్రతిష్ఠానమునను.

(క్రీ॥ శ॥ ౧౫౪ మొదలుకొని క్రీ.శ॥ ౧౫౮ వఱకు)

ధాన్యకటకమునను.

ఇతఁడు గోతమిపుత్రశాతకర్ణికిని వాసిష్ఠిరాణికిని జనించినవాఁడు. శా తకర్ణి ధాన్యకటకమునఁ బరిపాలనము సేయుచుండ నీతఁడు యువరాజుగను

రాజప్రతినిధిగను ప్రతిష్ఠానపట్టణమునందుండి పరిపాలనము సేయుచు క్షాత్రపులతోఁ దండ్రికి జరిగినయుద్ధములో తండ్రితోఁగూడనుండి యుద్ధములను జేసి జయధ్వజము నెత్తుచువచ్చినవాఁడు. తండ్రివలెనే యితఁడును మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడుగా నున్నాఁడు. ఇతనికి శాతకర్ణి యను పేరు లేదు. జనకుని మరణానంతరమున నితఁడు ధాన్యకటకమునఁ బట్టాభిషేకము పొందినటులఁ గన్పట్టుచున్నది. ఇతని పేరుగల శాసనమొకటి ధాన్యకటకస్తూపమునఁ గానంబడుచున్నది. వాసిష్ఠీపుత్రుఁడయిన శ్రీపులమాయి రాజ్యము చేయుచుండఁగా చైత్యకీయశాఖవారిస్వాధీనమునందుండిన బుద్ధునియొక్క మహాచైత్యమునకు గృహస్థుఁడయిన కహుతారయు, ఋషిలుఁడును, వాని భార్య నాగనికయు, వానికొడుకులును, గలిసి ధర్మచక్రమును దానము చేసిరని చెప్పఁబడినది [1].

శాతవాహనులలో పులమాయియను పేరుగలవారిలోఁ నీతఁడు రెండవవాఁడు గావున రెండవపులమాయి యని పిలువంబడుచున్నాఁడు.

క్షాత్రపస్వామి జయదాముని దండయాత్ర.

సౌరాష్ట్రక్షాత్రపులవంశము నిర్మూలము చేసి శాలివాహనులు విజృంభించి యాంధ్రసామ్రాజ్యము నానాముఖముల విస్తరింపఁజేయుటకు సహింపఁజాలక శాలివాహనుల విజృంభణమును మాన్పినఁగాని తమరాజ్యమునకు క్షేమము లేదని నిశ్చయించుకొని ఉజ్జయినీపురవరాధీశ్వరుండును, మహాక్షాత్రపుఁడును అగు చస్తనుని కుమారుఁడు క్షాత్రపస్వామిజయదాముఁడనువాఁడు బహుసేనలం గూర్చుకొని ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తివచ్చి యాపట్టణమును ముట్టడించెను. అప్పుడు శాలివాహనులకును క్షాత్రపులకును ఘోరసంగ్రామము జరిగెను. ఆమహాఘోరసంగ్రామమునందు నుజ్జయినీపురాధీశ్వరుండు మృతినొందినట్లు గానంబడుచున్నది. ఇట్లు శాలివాహనులు క్షాత్రపుల రణరంగమున నోడించుటయేగాక క్షాత్రపసైన్యమును మాళవదేశములోనికిఁ దఱుముకొనిపోయి మాళవదేశములోని విశేషభాగమాక్రమించుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము చస్తనునిరాజ్య మాంధ్రులవశమై యుండినటులఁ గాన్పించుచున్నది.

1 Dr. Burgess; Buddhistic stupas of Amarawati. p. 100 plate VLI No,1 (Amarawati inscriptions.)

శాలివాహన విక్రమార్కులగాథ.

ప్రతిష్ఠానమును బాలించుచుండిన శ్రీపులమాయి శాలివాహనుపైని, ఉజ్జయినీపురాధీశ్వరుండయిన క్షత్రపరాజు జయదాముఁడు దండెత్తివచ్చి యుద్ధముచేసి మడిసిన చరిత్రాంశమును బురస్కరించుకొని యిటీవలివారు దెలియక క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము రెండుశతాబ్దములక్రిందటనున్న శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన శాతవాహనుఁడను శాలివాహనునకును, క్రీస్తుశకము ౧వ శతాబ్దమునందుండి ఉజ్జయినీనగరమును బరిపాలించుచుండిన యశోవర్మయను విక్రమార్కునకును ప్రతిష్ఠానపుర సమీపమున యుద్ధము జరిగెననియు శాలివాహనుఁడు యుద్ధములోఁ విక్రమార్కుని తలద్రుంచెననియు నొకగాథను గల్పించి వారికి ముడిపెట్టిరి ఈగాథయే దేశదేశములందుఁ బలురీతులఁ జెప్పుకొనఁబడుచున్నది. కథాసరిత్సాగరమున శాలివాహనుని మంత్రియగు గుణాఢ్యపండితుని జననవృత్తాంతము శాలివాహనజననమునకు ముడిపెట్టి గాథలుగల్పించిరి. ప్రతిష్ఠానమునందొక బ్రాహ్మణకన్య తనయిరువురి సోదరులతో నొకకుమ్మరివాని యింట నివసించుచుండి యొకనాఁడు గోదావరికి స్నానమునకుఁ బోవుచుండఁగా శేషుఁడు దానిఁజూచి రూపమును మోహించి మానవరూపమునుదాల్చి యామెనుకౌగిలించుకొనియెను. తదుపరి కొంతకాలమున కామెకు గర్భముగలిగి శాలివాహనుఁడు జనించెను. వాఁడు నాకుమ్మరివానియింటఁ బెరుగుచుండెను. ఒకనాఁడు కాళికాదేవి విక్రమార్కునకు ప్రత్యక్షమై రెండేండ్ల బాలికకు జనించినకుమారునిచేఁ జంపఁబడుదువని జోస్యము చెప్పెనఁట! అట్టివాఁడెక్కడ నున్నాఁడో యని విక్రమార్కుఁడు పిశాచరాజగు బేతాళుని బంపి వెదకించెను. బేతాళుఁడు బాలికయైనతల్లితో నాడుకొనుచున్న శాలివాహనుని ప్రతిష్ఠానపురమునందుఁ జూచి విక్రమార్కునికిఁ దెలియఁజేసెను. అంతట విక్రమార్కుఁడు ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తివచ్చెను. శాలివాహనుఁడు తనతండ్రి నాగరాజగు శేషుఁడు తనకుపదేశించిన మంత్రప్రభావముచేత మట్టిగుఱ్ఱములను, మట్టియేనుగులను, మట్టిమనుష్యులనుజేసి వానికిఁ బ్రాణప్రతిష్ఠఁజేసి యాసైన్యములతో విక్రమార్కుని నె

దుర్గానివానినోడించి వానితల నఱికివైచెను. ఈగాథలోని శాలివాహనుఁడే శ్రీపులమాయియనియు, విక్రమార్కుఁడే శ్రీజయదాముఁడనియు తెలియఁగ, వలయును.

ఈపైఁజెప్పఁబడిన జయదాముని కుమారుఁడు రుద్రదాముఁడను మహా క్షత్రపునికూఁతురు దక్షమిత్రయనునామె శ్రీపులమాయి శాలివాహనునికిచ్చి వివాహము చేయఁబడినదనియు, రుద్రదాముఁడు రెండుసారులు పులమాయిని యుద్ధములో నోడించినను అల్లుఁడగుటచేత వానిదేశమునాక్రమింపక విడిచిపెట్టెననియు విన్సెంటు స్మిత్తుగారు వ్రాసియున్నారు. ఇది శాసనములలోఁ జెప్పిన దానికిని మఱికొన్ని చరిత్రాంశములకును విరుద్ధముగాఁ గానంబడుచున్నది.*

* పురాణములలోనీయఁబడిన యాంధ్రరాజుల పేరులును వారుపాలించినకాలమునుఁ బరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండుటచేతను, పురాణములలోనుదాహరింపఁబడిన పేరులు కొన్ని శాసనాదులలోఁ గాన్పింపకుండుటచేతను, మఱికొన్ని పేరులుమార్పులతోఁ గనఁబడుటచేతను, కొన్నిస్థలములందు పురాణములలోనుదాహరించిన కాలమును, శాసనములలో నుదాహరించిన కాలమును సరిపోవక పోవుటచేతను, కడపటియాంధ్రరాజులు శాతకర్ణియను శబ్దమును సామాన్యముగాఁ దమనామముల కడను జేర్చుకొని యుండుటచేతను, కొందఱుగోతమి, వాసిష్ఠి, మాధారి, హారితియని తల్లుల నామములను తమనామములకు ముందుఁజేర్చుకొని పిలుపించుకొనుచుండిన వారగుటచేతను, కొందఱు తండ్రులకాలముననే యువరాజులుగను, రాజప్రతినిధులుగను నుండి వేఱ్వేఱుదేశములను బాలించినవారుగ నుండి యుండుటచేతను కాలనిర్ణయముఁ జేయుటకు బ్రహ్మాండమైనలెనుండి పాశ్చాత్యపండితులకు హైందవపండితులకుఁగూడ స్వాధీనముగాక నవ్వులపాలు చేయుచుండెను. ఈబ్రహ్మాండములోని చిక్కును దీయుటకు మాఱుగాకొందఱు పాశ్చాత్య పండితులు క్రొత్తచిక్కులనుగల్పించి మఱింత దుస్సాధ్యమగునట్లు గావించిరి. కనుకసరియైన కాలనిర్ణయము చేయుటకిదివఱకు దొరకిన సాధనములను బట్టి యెవ్వరికిని సాధ్యపడదు.

చష్టనవంశము.

గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుని కాలమునను అతనికుమారుఁడగు శ్రీపులమాయికాలమునను ఉజ్జయినీపురము రాజధానిగా మాళవదేశమును చష్టనుఁడను క్షాత్రపుఁడు పరిపాలించుచుండెనని శాసనముల చేతను నాణెముల చేతను, టాలెమీయను చరిత్రకారుని వ్రాఁతచేతను ధృవపడుచున్నది. చష్టనుఁడు స్మిత్తుగారు భావించినట్లు క్షహరాట నహపానుఁడను క్షాత్రపుని వంశములోని వాఁడుగాఁడు; గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణుఁడు నహపానునుండి గెల్చిన రాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిగఁ జేయఁబడిన వాఁడునుగాఁడు. ఉజ్జయిని నేలు స్వతంత్రుఁడయిన మఱియొక క్షాత్రపరాజు. వీనికుమారుఁడు జయదాముఁడు. ఇతఁడే ప్రతిష్ఠానముపై దండెత్తి శ్రీపులమాయి శాలివాహానునితో యుద్ధము చేసి యోడిపోయినవాఁడు. వీనికొడుకు రుద్రదాముఁడనువాఁడు. వీనిశాసనమొకటి జునగడలోఁ గాన్పించుచున్నది. శకకాలము ౭౨ వ సంవత్సరమునమార్గశీర్ష బహుళ నాఁడు సుదర్శన సరస్సుయొక్క గట్టు తెగిపోవుట మొదలగు విషయము లనేకము లీశాసనమునఁగలవు. ఈగట్టు చంద్రగుప్త చక్రవర్తి మౌర్యుని కాలమున పుష్యగుప్తుని చేతను, అశోకవర్ధనచక్రవర్తి మౌర్యుని కాలమున తుషాష్పుఁడను యవనరాజు చేతను బాగు చేయించఁబడినదని కూడ నీశాసనమునఁ జెప్పఁబడియెను[1] "సర్వవర్ణైరభిగమ్య రక్షణార్థంపతిత్వే వృతేన" అని చెప్పియుండుటచేత మాళవదేశమునందలి సర్వవర్ణములవారును రుద్రదాముని కడకుఁబోయి తమసంరక్షణకొఱకు నాతనిరాజుగఁ జేసిరనియు, "భ్రష్టరాజ్య ప్రతిష్ఠాపకేన" యనిచెప్పియుండుటచేత భ్రష్ట (పోయిన) రాజ్యమును ప్రతిష్ఠాపించినవాఁడనియు,[2] మహాక్షాత్రప బిరుదమును వహించిన

I. Arch Rep 1874-75p- I29, Indian Antiquary,1878(Vcl vii) p. 26p. 261, 269.

2 "భ్రష్టరాజ ప్రతిష్ఠాపకేనయని భగవన్‌లాలను పండితుఁడు "ఇండియన్ అంటిక్వేరీ యనుగ్రంథము ౭ వ సంపుటమున వ్రాసియున్నాఁడు గాని దిగువను జేర్చిన వ్యాఖ్యానములో రాజయనుదానిని రాజ్యయని చదువుట సరియైన పాఠమని డాక్టరు బూలరుగారు చెప్పిరి.

వాఁడనియు, అకరావంతి, అపరాంత, అనూప, సురాష్ట్ర మొదలగు దేశములను జయించిన వాఁడనియు,దక్షిణాపథరాజగు శాతకర్ణిని రెండుమాఱులు జయించిన వాఁడయినను సమీపబంధుత్వముకలిగి[1] యుండుటచేత వానిని నాశముచేయలేదనియు మొదలుగాఁగల సంగతులెన్నియో చెప్పఁబడినవి. ఈరుద్రదామునికొడుకు రుద్రసింహుఁడనువాఁడు. ఈరుద్రసింహునికొడుకు రుద్రసేనుఁడనువాఁడు. వీనిశాసనమొకటి "జాస్దన్, అనుప్రదేశమునఁ గానంబడుచున్నది. శకకాలము ౧౨౭ వ సంవత్సరమున భాద్రపదబ౭ నాఁడు మహాక్షాత్రపచష్టనమహారాజుయొక్క మనుమని మనమఁడును, క్షాత్రపస్వామి జయదామమహారాజుయొక్క కుమారుని మనమఁడును, మహాక్షాత్రపరుద్రదామ మహారాజుయొక్క మనమఁడును, మహాక్షాత్రప భద్రముఖస్వామి రుద్రమహారాజుయొక్క కుమారుడునగు మహాక్షాత్రప భద్రముఖస్వామి రుద్రసేన మహారాజుయొక్క యీచెఱువు" మొదలుగాఁగల విషయములుగలవు.[2]

శాలివాహనులకు క్షాత్రపులకుఁ గలసంబంధము.

సాల్సెట్టిదీపములోని కన్హేరిస్తూపములోని ౧౧వ శాసనమున చెలమనుగూర్చిన దానమునుగూర్చి భగవన్‌లాల్ ఇంద్రాజీపండితుఁడు "మహాక్షాత్రపుఁడయిన రుద్ర×+×యొక్క కూఁతురును, కర్దమక రాజవంశమునందు జనించిన వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియొక్క రాణియునగు×+× యొక్క" అని శాసనములోని కొన్నిపంక్తులను చదువుచున్నాఁడు. దీనింబట్టి డాక్టరు బూలరుగారు వాసిష్ఠీపుత్రశాతకర్ణి యొకయాంధ్రరాజనియు, వానిరాణి క్షాత్రపునికూఁతురనియు, కన్హేరి శాసనములోనుండిన వాసిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియు, చతురపాన (చతుష్పర్ణ)

---

1 సంబంధాపదూరయు" యనుదానిని "సంబంధాపదూరతయు" యని వ్రాయుట మంచిదనిచెప్పి శాతకర్ణి దేశము దూరమగుటచేత రుద్రదాముఁడు విడిచిపెట్టెనని భాండార్కరు గారు తలంచుచున్నారు.

2 Dr. Bhau Daji Journal, Bombay Branch Roy, As Soc Vol viii. p. 235.

వాశిష్ఠీపుత్ర శాతకర్ణియు నొక్కఁడేయనియు, వానిభార్య మహాక్షాత్రపుఁడు
రుద్రునియొక్క కూఁతురనియు, అయియు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణియొక్క తల్లియగు
గోతమియనియు, కాఁబట్టి రుద్రదామునకు దక్షిణాపథపతితోఁ గలసంబంధము
పైఁ జెప్పినప్రకారము తనయల్లుఁడైనవాసురపానుని బట్టిగాని మనమఁడయినయ
జ్ఞశ్రీబట్టిగాని, యజ్ఞశ్రీతల్లి రుద్రదామునికి సమీపబంధుత్వము కలిగియుండుటఁ
బట్టిగాని యేర్పడియుండవచ్చునని సారాంశమును దేల్చిరి. పైఁజెప్పినశాసనము
నుబట్టి మహాక్షాత్రపుఁడయిన రుద్రదామునియొక్క యల్లుఁడు వాసిష్ఠీపుత్ర శా
తకర్ణియని స్పష్టమగుచుండఁగా వాసిష్ఠీపుత్ర పులమాయి రుద్రదాముని యల్లుఁ
డని స్మిత్తుగారు చెప్పుటకుఁ గారణము గానరాదు. దక్షమిత్రనహపానుని కొ
మార్తెయనియు, ఋషభదత్తుని భార్యయనియు నాసికశాసనములలోఁ గన్పట్టు
చుండఁగా స్మిత్తుగారుదక్షమిత్ర రుద్రదాముని కూఁతురనియు, శ్రీపులమాయి
పట్టమహిషియని చెప్పుటకుఁ గారణముగానరాదు. రుద్రదాముఁడు జయించిన
దక్షిణాపథపతి శాతకర్ణిగాని మఱియొకఁడుగాఁడు. శ్రీపులమాయికి శాతకర్ణి
యను పేరులేదు. రుద్రదాముని యల్లుఁడుగూడ శాతకర్ణియనుపేరు గలిగియుం
డెను. అదియునుంగాక శ్రీపులమాయికి రుద్రదాముని తాతయగు చష్టనుఁడు
సమకాలీనుఁడని టాలెమి వ్రాయుచున్నాఁడుగాని రుద్రదాముడు సమకాలీను
డని వ్రాసియుండలేదు. రుద్రదాముని జనగడశాసనములో శకనృపకా
లము ౭౨వ సంవత్సరముననని చెప్పినను ఆసంవత్సరము చెఱువుగట్టు తెగి
పోయెనని చెప్పెనేకాని తానాసంవత్సరము గువాతోలిపించి శాసనము వ్రాయిం
చినట్లు చెప్పియుండఁలేదు. కాఁబట్టి రుద్రదాముఁడు శ్రీపులమాయితోఁగాక
వాసిష్ఠీపుత్ర చతుష్పర్ణ శాతకర్ణికిని, గోతమిపుత్రయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణికిమాత్రము
సమకాలీనుఁడుగానున్నవాఁడు. ఒకవేళ శ్రీపులమాయి వృద్ధదశలోనుండినను నుం
డవచ్చును. కనుక శ్రీపులమాయి రుద్రదాముని యల్లుఁడనియు, రుద్రదాముఁడు
శ్రీపులమాయిని రెండుసారులోడించెననియు, దక్షమిత్ర రుద్రదాముని కూఁతు
రనియు విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వ్రాసినది విశ్వసింపఁదగినదిగాఁ గన్పట్టదు. ఇం
దుకు శాసనములే ప్రబలసాక్ష్యము లిచ్చుచున్నవి. శ్రీపులమాయికాలమున కో

ల్హాపురమునందు వాసిష్ఠీపుత్ర విలివాయకురుఁడు రాజప్రతినిధిగనుండెను. వీనిపే రిటి నాణెములు కోల్హాపురమునందు గాన్పించినవి.

వాసిష్ఠీపుత్త్రిచతుష్పర్ణ శాతకర్ణి.

ఇతఁడే కాలమునందుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడు గోతమిపుత్త్రిశాతకర్ణియొక్క పుత్రులలో నొకఁడై యుండవచ్చును. ఇతఁడు మాధారిపుత్రశకసేనుని కొడుకనియు క్రీ. శ. ౧౬౫ వ సంవత్సరప్రాంతమున దక్షిణమహారాష్ట్రదేశమును బరిపాలించుచుండెనని డాక్టరు భాండార్కరు గారు వ్రాయుచున్నారు.[1] ఈతఁడే పురాణములలో నుదాహరింపఁబడిన చకోరశాతకర్ణియనియు, ఈతఁడే మొదటి విలివాయకురుఁడనియు, ఈతఁడాఱుమాసములుమాత్రమే రాజ్యముచేసెననియు క్రీ. శ. ౬౪ వ సంవత్సర ప్రాంతమున నుండెననియు విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వ్రాయుచున్నారు.[2] ఇతఁడు రుద్రదాముని యల్లుఁడనియు, గోతమిపుత్త్రియజ్ఞశ్రీశాతకర్ణియొక్క తండ్రియనియు డాక్టరు బూలరుగారు వ్రాయుచున్నారు.[3] నానాఘట్టము బాటమీఁదను ఈ నడుమ నూతనముగాఁ గనిపెట్టఁబడిన నీటితొట్టిమీఁద నొకశాసనము గన్పట్టెను. దానిపైన "చతరపానశాత కానివాసఠి" వాసిష్ఠీపుత్త్రిచతుష్పర్ణశాతకర్ణి యనుపేరు వ్రాయఁబడియున్నది. సుపారాపట్టణమునఁగనుఁగొనఁబడిన నాణెములో చతుష్పర్ణుని పేరు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుని పేరును నుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఇతఁడు ధాన్యకటకము నందుండి యాంధ్రరాజ్యమునంతయుఁ బరిపాలించినవాఁడో లేక మఱియేభాగమునకైన రాజప్రతినిధిగనుండి పరిపాలించినవాఁడో [illegible] దెలియరాదు.

---

1 Early History of Deckhan, section vi

2 Early History of India p. 197

3 Burgess reports; Kanheri Inscriptions no. 11. Numismata orientalia p. 24

శివ శ్రీ శాతకర్ణి.

(క్రీ. శ. ౧౫౮ మొదలుకొని క్రీ.శ. ౧౬౫ వఱకు)

ఇతఁడును గోతమిపుత్ర శాతకర్ణికిని వాసిష్ఠిరాణికిని జనించినవాఁడు. శ్రీపులమాయిసోదరుఁడుగ నున్నాఁడు. ఇతఁడు పులమాయి మరణానంతరము రాజ్యభారమును వహించినట్లు గాన్పించుచున్నది. వీని పేరిటి నాణెములు కొన్ని ధరణికోట సమీపమున దొరకినవని రివరెండు థామస్సనువారు వర్ణించి యున్నారు.[1] ఇతఁ డత్యల్ప కాలము మాత్ర మె రాజ్యపాలనము చేసెను. వాసిష్ఠీ పుత్త్రిచతుష్పర్ణ శాతకర్ణియె శివశ్రీశాతకర్ణియై యుండు నేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. భగవన్‌లాల్ పండితుఁడు మాధారిపుత్త్రిశకసేనుఁడే శివశ్రీ శావచ్చునని తలంచిరి. భాండార్కరు పండితుఁడుగూడ మొదట నట్లే తలంచిరి గాని యిటీవల నంగీకరించినవారు కారు. థామస్సుగారికి ధరణికోట సమీపమున దొరకిన నాణెములలో "శకసేనస" యనియుండక "శకశకాస" యనియుండుట చేత శివశ్రీశాతకర్ణి మాధారిపుత్ర శకసేనుఁడు కాఁజాలఁడని భాండార్కరు గారు వ్రాసిరి. ఇతఁడు శైవమతాధిక్యతను గలిగియుండిన బ్రాహ్మణమతమవలంబించినవాఁడుగ నుండినను బౌద్ధులను బ్రాహ్మణులను తండ్రివలెనే సమాన దృష్టితోఁ జూచినవాఁడు. ఈయాంధ్రరాజులతల్లులు బ్రాహ్మణమత మవలంబించిన శకరాజులయొక్కయు, పహ్లవరాజులయొక్కయు పుత్రికలగుటచేత నాంధ్రరాజులుకూడ గడపటివారు బ్రాహ్మణమతాభిమాను లగుచువచ్చినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

శివస్కందుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౬౫ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౭౨ వఱకు.)

శివశ్రీమరణానంతరము రాజ్యభారమును వహించినవాఁడు శివస్కందుఁడని మత్స్యవిష్ణు భాగవతపురాణములు మూఁడును పేర్కొనుచున్నవి గాని వాయు పురాణముమాత్రము శివస్కందుని పేరు విడిచిపెట్టినది. శివస్కందుని పేరు

1 The Indian Antiquary vol. ix, p. 64.

మాత్ర మెగాదు. శివశ్రీ పేరుగూడ వాయుపురాణము పేర్కొనియుండలేదు. వాయుపురాణము పేర్కొనకపోయినను శివశ్రీయును, శివస్కందుఁడును ధాన్యకటకము రాజధానిగా నాంధ్రరాజ్యమును బరిపాలించినది వాస్తవమేగాని శివస్కందుఁడుమాత్రము ధాన్యకటకమును విడిచి కాంచీపురమునుగూడ రాజధానిగఁజేసికొని పరిపాలనచేసినట్లు గానంబడుచున్నది. శివస్కందుఁడు బ్రాహ్మణమతమవలంబించినవాఁడుగఁ గానంబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు శివశ్రీయొక్క కుమారుఁడేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. శివశ్రీ పేరు భాగవతపురాణము వేదశ్రీయని పేర్కొనుచున్నది. వేదశ్రీయను పేరు నానాఘట్టపు గుహాలోనొక శాసనమునఁ గానంబడుచున్నది. శివశ్రీ యనునతఁడే వైదికమతమవలంబించి వేదశ్రీయను పేరు పెట్టుకొనెనేమో యోజింపవలసియున్నది. ఆశాసనమునందు వేదశ్రీయనువాఁడు పవిత్రములయిన యాహుతులఁగొన్నిటిని సమర్పించెనని చెప్పఁబడియున్నది.[1] ఈశాసనమును బరిశోధించినవారు దానినిఁబూర్ణముగఁ దెలిపియుండలేదు. విశేషభాగము శిథిలమైయున్నది. కాఁబట్టి వేదశ్రీయనువాఁడు యజ్ఞయాగాదికర్మల నాచరించెనని చెప్పఁదగును. శివస్కందుఁడు బ్రాహ్మణమత మవలంబించుట చూడఁగా వేదశ్రీయొక్క తనయుఁడేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. అయినను కాకపోయినను శివస్కందుఁడు మాత్రము మిక్కిలి బ్రాహ్మణమతాభిమానము గలవాఁడనుటకు సందియములేదు. ఆకాలమునందలి శకరాజులును పహ్లవరాజులును బ్రాహ్మణమత మవలంబించుటచేతను, ప్రజాపరిపాలకులుగనుండుటచేతను బ్రాహ్మణులు వారిని క్షత్రియులనుగా నంగీకరించి వారిని తమస్వాధీనముఁ జేసికొనఁబ్రయత్నించుచున్న కాలమగుటచేత నీరాజులందఱును బ్రాహ్మణులకు శర్మవలెనె తమనామములకు వర్మయనుదానిని జేర్చుకొని యార్యక్షత్రియులమని లోకమునకు విశదపఱచుటకొఱకయి బ్రాహ్మణమతముపట్ల విశేషాభిమానముంజూపుచు బ్రాహ్మణమతమును విజృంభింపఁ జేయఁజూచుచుండిరి. అటువంటివారిలో శివస్కందుఁడొకఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు.

1. J. R. A. S. Vol V. p. 287; Jour, Bom, Branch Roy As soc; Vol XIII p 404 and Vol xiii pp. 310.312.

ఇతఁడు బ్రాహ్మణులకు భూములు మొదలగునవి యొసంగి యనేక బ్రాహ్మణులను ఆంధ్రదేశమునకు రప్పించినట్లు గానంబడుచున్నది. ఇతఁడు మతసంస్కారణమునఁ గ్రొత్తత్రోవను త్రొక్కినవాఁడని చెప్పవలసియున్నది. వీని మాతామహుఁడును, మాతులుఁడును, తల్లియును మొదట పహ్లావజాతికి సంబంధించినవారయి యాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయి పల్లవులని పిలువంబడుచుండెడివారని తోఁచుచున్నది. ఆకాలమునందు పల్లవనాయకు లనేకులాంధ్రులకడ దండనాథులుగను, రాజప్రతినిధులుగను, మంత్రులుగను నుండి వారలతో సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచుండిరని యాకాలపు చరిత్రమునుబట్టి మనము సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఈకడపటి యాంధ్రరాజులలోఁ గొందఱు పల్లవులతోడి సంబంధముచేతఁ దాము పల్లవ వంశజులమని డంబముతోఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. అపల్లవ వంశమునకుఁ గౌరవముకలుగుటకై యేభరద్వాజ ఋషికో, ఏయిక్ష్వాకువంశకో, ఏసూర్యచంద్రులకో ముడిపెట్టుచుండిరి. ఆంధ్రరాజుగనుండిన శివస్కందునిగూర్చి యిచ్చట చెప్పవలసిన దింతకన్న నేమియులేదు. పల్లవరాజుగనుండిన శివస్కందునిగూర్చి మాత్రము పల్లవవంశమునుగూర్చి వ్రాయు ప్రకరణమునఁ జర్చింపఁదలఁచి ప్రస్తుతమిట విరమించుచున్నారము.

గోతమిపుత్త్రియజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౭౨ మొదలుకొని ౨౦౨ వఱకు)

బహుకాలము పరిపాలనముచేసి విశేషకీర్తిని సంపాదించిన యాంధ్రరాజులలో గోతమిపుత్త్రి యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణుఁడొకఁడు. వీనితల్లి గోతమి. ఈమె యుజ్జయినీ క్షాత్రపులయింటి యాఁడుపడుచు. మహాక్షాత్రపుఁడు రుద్రదాముని కూతురయినంగావచ్చును. అట్లయినపక్షమున వాసిష్ఠీపుత్త్రి చతుష్కర్ణ శాతకర్ణుఁడు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణునకుఁ దండ్రికావలయును. ఇతఁడు పులమాయి, శివశ్రీ, శివస్కందుఁడు వరుసగా రాజులై పరిపాలనము సేయునప్పుడు యువరాజుగను రాజప్రతినిధిగను ప్రతిష్ఠానమునుండి క్రీ. శ. ౧౫౭వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౨వ సంవత్సరమువఱకును మహారాష్ట్రదేశమును బరిపాలించి ౧౭౨వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౨౦౨వఱకును ఆంధ్రరాజ్యమున కభిషిక్తుఁడై పరి

పాలనము చేసినట్లు గానవచ్చుచున్నది. వీనికాలమున మాళవదేశము తనస్వాతంత్ర్యమును బ్రకటించినటులఁ గానంబడుచున్నది. ఉజ్జయినీ క్షాత్రపులదగు అవంతిదేశ మాంధ్రరాజుల పాలనము నందుండిన కాలమున రుద్రదాముఁడను వాఁడు తనపూర్వులు గోల్పోయిన రాజ్యమును మరల స్వాధీనము చేసికొనెనని విని గోతమిపుత్త్రియజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి వాని పైకిదండెత్తిపోయి రెండుపర్యాయములు యుద్ధముచేసియు విజయము పొందలేక స్వరాజ్యమునకు మరలిపోవలసి వచ్చెను. ఇందునుగూర్చియె రుద్రదాముఁడు జునగడశాసనములో దక్షిణాపథపతియైన శాతకర్ణిని రెండుమాఱు లోడించితి ననియు, దూరముచేతను, బంధుత్వముచేతను వానిదేశములోనికిఁ దఱుముకొనిపోవక నాశముచేయక విడిచిపెట్టవలసిన వాఁడనైతినని చెప్పుకొనియెను. ఈబంధుత్వము కూఁతురుబిడ్డయగుటచేతనే యని తోఁచుచున్నది. రుద్రదాముని కాలము నిర్ణయించునపుడు పాశ్చాత్యపండితులు భిన్నాభిప్రాయులై యెవరికిఁ దోఁచినరీతిని వారు చెప్పియుండిరి. కాఁబట్టి శాతకర్ణికిని రుద్రదామునకును జరిగిన యుద్ధముల కాలమును దెలిసికొనుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యముగ నున్నది. క్రీ. పూ. ౨౫౬ [date digits uncertain] సంవత్సరమున జరిగియుండునని లాసన్‌గారు చెప్పుచున్నారు[1]. అది యిదియని నిశ్చయపఱచలేక సంకోచముతో ప్రిన్సెప్‌గారు క్రీ.పూ. ౧౨౫౬ సంవత్సరమయి యుండునని యూహించుచున్నారు. డాక్టరు భావుదాజీగారు క్రీస్తుశకము ౨౦౦ లని భావించుచున్నారు.[2] క్షాత్రపరాజుల నాణెములను గూర్చి వ్రాయుచు న్యూటనుగారు రుద్రదాముని క్రీ. శ. ౮౦-౮౫ సంవత్సరములలో నిలిపినారు.[3] ఈకాలమును రివరెండుథామ స్సనువారామోదించుచున్నారు.[4] ఈశాసనమును ప్రిన్సెప్, విల్సన్, ఎజిలింగ్, భగవన్‌లాల్ ఇంద్రాజి, డాక్టరుబూలరు మొదలగువారనేకులు భాషాంతరీకరించి, ప్రకటించియున్నారు.[5] రుద్రదాముఁడు ౭౨వ సంవ

---

1. Muir sanskrit Texts Vol ii p. 142 1st ed.
2. Jour, Bom, Branch, Roy, As, Soc Vol vii pp.117-120.
3. Ibid Vol ix. p. 17.
4. J. R. A. S Vol xiii N. S. P. 524.
5. Prinsep Translation. J. A. S. B Vol viii, pp. 334.

త్సరమున సుదర్శన సరస్సుయొక్క గట్టు తెగిపోయెనని తన శాసనమునందుఁ జెప్పియుండుటచేత నాసంవత్సరము శక కాల సంవత్సరమయి యుండును. కనుక నయ్యది క్రీస్తుశక కాలము ౧౫౦ దవ సంవత్సరముగా నుండెననియు, అయ్యది చెఱువుకట్ట తెగిపోయిన సంవత్సరమని మాత్రమె చెప్పియుండుటచేత నాశాసన మాసంవత్సరము వ్రాయఁబడినది కాదనియు, అందలి విషయములంతకుఁ బూర్వము జరిగినవి కావనియు, డాక్టరు భాండార్కరుగారు చెప్పెడు హేతువులే సరియైనవయినపక్షమున రుద్రదాముఁడు జయించినది గోతమిపుత్రి యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణియనియె చెప్పఁదగును గాని లేనియెడ రుద్రదామునిచే జయింపఁబడినవాఁడు వాసిష్ఠిపుత్రి చతుష్పర్ణ శాతకర్ణియై యుండవచ్చునని భావించుచున్నారము. ఈగోతమిపుత్రియజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి పేరుగల శాసనములు నాసిక, కార్లి, చినగంజాము మొదలగు ప్రదేశములందుఁ గానంబడుటచేత నీతనికాలమునఁగూడ నాంధ్రరాజ్యము బహుదూరము వ్యాపించియున్నదని విశ్వసింపవచ్చును. ఈతఁడును మొదటి గోతమిపుత్రునివలెనె మిక్కిలి పరాక్రమముగలవాఁడుగా నుండెను. అతనివలెనె యీతఁడును బౌద్ధబ్రాహ్మణమతముల రెంటియందును సమానాదరము గలవాఁడుగనుండి విఖ్యాతి గాంచినవాఁడుగఁ గనుపట్టుచున్నాఁడు. బుద్ధునితరువాత బౌద్ధమతాచార్యులలో సుప్రసిద్ధుఁడయిన నాగార్జునాచార్యుఁ డీయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి కాలమున నున్నట్లు గాన్పించుచున్నది.

శ్రీశైలబౌద్ధసంఘారామనిర్మాణము.

ఏడవశతాబ్ద మధ్యమున హిందూదేశమునందలి బౌద్ధమతస్థితిని దెలిసికొనఁగోరి చీనాదేశపు యాత్రికుఁడగు హూనుత్సాంగు హిందూదేశమును జూడవచ్చి కొంతకాలము దేశయాత్రలు చేసి వెడలిపోయి వ్రాసిన హిందూదేశయాత్రాచరిత్రమునందు దక్షిణకోసల వృత్తాంతమును దెలిపినవెనుక కోసలము

348; Prof. H H. Wilson's, Prinsep's Essays, Vol ii pp. 57-67 Prof. Eggeling. Burgess second Report p. 129. Bhagavan Lal Indraji & Dr. Buhler, Ind. Ant. Vol Viii, pp 257-263.

నకు నాగ్నేయమూల నరువది మైళ్లదూరమున పో-లో-మో-లో-కీ-లీ. (Po-lo-mo-lo-ki-li) పర్వతముమీఁదఁ బూర్వకాలమున బౌద్ధమతాచార్యుఁడగు నాగార్జునాచార్యుని కొఱకు సో, తో, ఫో, హో (So-to-pho-ho) అనురాజు బౌద్ధసంఘారామము నొకదాని నిర్మించెనని చెప్పియుండెను. ఏకాంత ప్రదేశమున నుండిన యీపర్వతశిఖరము తక్కినవానికంటె మిక్కిలి యున్నతమైనదిగను, నడుమ నడుమఁ గనుము లేవియును లేక యొక్కటే ఱాయితోఁ గూడుకొని మిక్కిలి యేటవాలుగనుండు గట్లను గలిగియున్నది. ఏవింతవృత్తాంతము దెలియవచ్చినను తాను స్వయముగాఁబోయి చూడకయే సులభముగా విశ్వసించునట్టివాఁడగుటచేత నీయాత్రికుఁడు చెప్పినమాటలను బట్టి వ్రాసినదానియందతిశయోక్తి మెండుగాఁ గన్పట్టక మానదు. రాజు పెద్ద ఱాతిబండనడుమనుండి సొరంగమును త్రవ్వించి త్రోవఁగల్పించెననియు, దానిక్రిందనుండి మేము చూచినపుడు నిట్రముగానుండి యెత్తైనయాకొండ పొడవునను సొరంగములను జూచితిమనియు, క్రిందనడుచుట కనుకూలముగ గుహాలలోఁ గూడిన వసారాలును పైనగోపురములను గలిగి, యైదంతస్తుల కట్టడము గలదనియు, ఒక్కొక్కయంతస్తులో విహారములతోఁ జుట్టుకొనఁబడిన నాలుగేసి పడసాలలు(చావళ్లు) గలవనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. మఱియును పేరు నల్లనిశిఖరమని దెలుపుచున్నదని కూఁడ తెలియఁజేయుచున్నాఁడు. అయిదవ శతాబ్దారంభమునందుండిన ఫాహియాన్ అను చీనాదేశస్థుఁడయిన యాత్రికుఁడు కాశీనగరమునందుండినపు డీప్రదేశమునుగూర్చి విని యింతకంటెను వింతయైన వృత్తాంతమును దెలుపుచున్నాఁడు. అతఁడు దానిని పో-లో-యు (po-lo-yu) అని పిలుచుచు పారావతమఠమని యర్థము చెప్పుచున్నాఁడు. హూనుత్సాంగు వాడిన "పో-లో-మో-లో-కి-లి" అనుపేరు జూలియన్ చెప్పినప్రకారము పరమాలగిరిలేక పరబరాగిరి యనిగాని బీల్ చెప్పినప్రకారము బ్రహ్మరాగిరి యనిగాని యర్థమగునుగాని యివియేవియును చీనాయాత్రికు లిరువురు చెప్పెడి వర్ణక్రమములతో పారావతమని స్థలనిర్దేశము చేయుటకుఁ దోడ్పడఁ జాలకున్నవి.

పారావతమను పేరే నిజమైనదేమో? ఈ పారావతమఠమునకే నాగార్జు

నాచార్యులు బౌద్ధభిక్షువులను సన్యాసులను దానిలో నివసించుటకు ఒప్పించి వారి యుపయోగార్థము ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములన్నిటిని వ్యాఖ్యానములతో సహా దెప్పించి యొక మహాభాండారము నేర్పాటు చేసెనని చెప్పుదురు. అతఁడు (నాగార్జునుఁడు) ద్యాపలగిరి (Dyapalagiri) అనఁగా శ్రీపర్వతమునందు నిర్వాణముం జెందెనని త్రివిష్టపదేశ గ్రంథములు (Tibetan works) చెప్పుచున్నవి. ఈ శ్రీపర్వతను తప్పక యీ శ్రీశైలపర్వతమునకే యన్వయించుచున్నది. అచ్చటి బ్రాహ్మణులకును బౌద్ధులకును కలహములు జనించి కొంతకాలమునకు బ్రాహ్మణులు బౌద్ధులను వెడలఁగొట్టించి యా బౌద్ధవిహారమును స్వాధీనముఁ జేసికొనిరని కూడ హూయనుత్సాంగు చెప్పియున్నాఁడు. ఫర్గ్యూసను గారూహించినట్లు కోసలమునకు వైరగడా రాజధానియై హూయనుత్సాంగు చెప్పిన యరువదిమైళ్లదూరము(300li) రాజధానినుండియె కొలిచినయెడల నీమతముయొక్క ప్రదేశము చాందాకు నాగ్నేయమూలను మాణిక్యదుర్గమునకును, వరదానదికిని సమీపస్థలమైయుండవలయును. ఫర్గ్యూసనుగారు "భాండక్" అను పట్టణసమీపమునందలి "వింధ్యసాని" పర్వతమే హూయనుత్సాంగు చెప్పిన పర్వతమని చెప్పుచున్నారుగాని యీపర్వతము ప్రాచీనగుహలను కొన్నిటిని కలిగియున్నను అతఁడు వర్ణించిన వర్ణనకు సరిపోవుచుండలేదు. కాని శ్రీపర్వతమనునది కృష్ణానదికానుకొని పైని వ్రేలాడుచుండి మల్లికార్జునుఁడను శివునియాలయముగలిగి ప్రసిద్ధికెక్కిన బ్రాహ్మణ సూత్రస్థానములలో నొక్కటిగనుండిన యెత్తైన కొండయెగాని మఱియొకటి కాదు. ఈ శ్రీపర్వతమె శ్రీశైలమను మఱియొక పర్యాయపదముతో వాడుకొనఁబడుచున్నది.

శ్రీశైలము ద్వాదశ శివలింగక్షేత్రములలో సుప్రసిద్ధమైనది. ఇది ధాన్యకటకమునకు (ధరణికోట) ౧౦౨ మైళ్లదూరమునను, (W. S. W) కందనోలుకు (Kurnool) ౭౨ మైళ్లదూరమునను (E. N. E) నున్నది. ఇదిమాణిక్య దుర్గమునకు దక్షిణముగా ౨౫౦ మైళ్లదూరమున ననఁగా కోసలదేశమునకు బహుదూరమున నున్నమాట వాస్తవమేయైనను హూయనుత్సాంగు స్వయముగాఁ జూడక యితరులు చెప్పిన మాటలను బట్టి వ్రాసినదిగావున స్థాననిర్ణయమును జేసి

దూరమును జెప్పుటలో నిశ్చయముగాఁ బొరపడి యుండవచ్చును. ఆ చెప్పిన దూరపరిమాణము, స్యెంతోకియా (కోసలము) (Sh-yen-toh-kia) యొక్క రాజధానినుండియో, లేక కోసలముయొక్క సరిహద్దునుండియో నిర్ణయించుటకుఁగూడ నతని వాక్యము సందిగ్ధముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. చీనాయాత్రికు లిరువురు వ్రాసిన స్థలచరిత్రవర్ణనలు శ్రీశైలముమీఁది శివాలయమున కన్వయించుచున్నవి. శ్రీశైలమునకు శ్రీపర్వతమని సంస్కృతభాషాగ్రంథములయందుఁ దఱచుగా వాడఁబడి యున్నది. శ్రీపర్వతమను పేరు టిబెట్ గ్రంథములయందుఁ గానంబడుచున్నది. శ్రీశైలశివాలయము ప్రాచీనమైనదని చెప్పెడు గాథలుఁకూడ దీనిని బలపఱచుచున్నవి. ఎన్నివిధముల చేతఁ జూచినను చీనాదేశపు యాత్రికు లిరువురి యొక్క వర్ణనలు దీనికేయన్వయించుచున్నవి గనుక మనయజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి నాగార్జునునికొఱకు నిర్మించిన బౌద్ధసంఘారామ మిదియే యని మఱియొకమాఱు పేర్కొనుచున్నారము.

నాగార్జునాచార్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౪ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౦౦ వఱకు)

సింహళద్వీపములోని అనూరాధపురమునందలి రాన్వెల్లిదాగొబా ప్రతిష్ఠాపనోత్సవమునకు కాశ్మీరము, కాబూల్, హిందూదేశముయొక్క వివిధభాగములనుండియు ౧౪౪౦౦ మంది భక్తులు వెళ్లియుండఁగా మహాదేవమహర్షి పల్లవుల దేశములనుండి ౪౬౦౦౦౦ మంది భక్తులను వెంటఁగొనిపోయియుండెనని యైదవ శతాబ్దమునందు రచింపఁబడిన మహావంశమను బౌద్ధుల చరిత్రమునందు వ్రాయఁబడినది ఇందలి సంఖ్య నమ్మఁదగినది కాకపోయినను హిందూదేశములో నేభాగముకంటెను హిందూద్వీపకల్పముయొక్క తూర్పుభాగమునందు బౌద్ధమతము పూర్వకాలమున వర్ధిల్లుచుండెనని విశ్వసించుటకు మాత్రమవకాశమిచ్చుచున్నది. బౌద్ధమతాచార్యుఁడగు నాగార్జునునకు పోషకుఁడు (దానపతి) గానుండి తనరాణియొక్క తంత్రమునకు వశుఁడైయామెయొక్క కొడుకు సుశక్తి యనువానికి సింహాసనమును కట్టఁబెట్టుటకై ప్రయత్నించి తనయాచార్యుఁడైన నాగార్జునుఁడు మరణమునొందిన కాలముననే మరణమునొందిన రాజు సో-

శో-టో-హో-నా (so-to-pho-hau-na)అనఁగా శాద్వాహన వంశములోని వాఁడనియు, శ్యేంతోకియాయను (sh-yen-toh-kia) పిలువఁబడు చుండెననియు, మఱియొక చీనాయాత్రికుఁడగు "ఈచింగ్"అనునతఁడు నుడువు చున్నాఁడు. క్రీస్తుశకము ౪౩౧ వ సంవత్సరమునందుండి నాగార్జునాచార్యుని సుహృల్లేఖను సంస్కృత భాషాంతరీకరణముగావించిన గుణవర్మయను నాతఁడువానిని శ్యాంతోకియా యనియె పిలిచెను. చీనాదేశస్థులు సంస్కృతనామములను భాషాంతరీకరించునపుడు వారివారి యిష్టానుసారము పోవుచువచ్చిరిగాని యొకదారిని పోయియుండలేదు. ఆంధ్రరాజులవంశము శాద్వాహనవంశము కాదనియు శాతవాహన వంశమనియు మన మెఱుఁగుదుము. విదేశీయుల యుచ్చారణలయం దిట్టి మార్పులు గానంబడుచుండుట యొకక్రొత్తవిషయముకాదు. మన పేరులను విదేశీయులును విదేశీయుల పేరులను మనమును తప్పుగా నుచ్చరించుచునే యున్నారము. శ్యేంతోకియా లేక శాంథోకియా యను నామమునకు భాషాంతరీకరణము గానరాదు. తిబెటీయ గ్రంథముల యందతఁడు"డి-బై-డ్" అని పిలువంబడుచున్నాఁడు. అనఁగా శంకరుఁడని సంస్కృత భాషాంతరీకరణము చేయఁబడియెను. సుఖమును గలుగఁజేయువాఁడు శంకరుఁడనియర్థము. ఉదయనుఁడని యతఁడు పిలువంబడుచుండెననియు, యౌవనమున నాతఁడు జేతకుఁడనికూడ పిలువంబడు చుండెననియు, తారానాథుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈ పేరులెంత మాత్రమును శాంథోకియాయను పేరునకు సరిపోయియుండలేదు. శాంత వాహనవంశము లేక అంతివాహనవంశమని వానివంశనామమును తారానాథుఁడు పేర్కొనుచున్నాఁడు. ఈ పైనుదాహరింపఁబడిన దానింబట్టి చూడఁగా నీతఁడుకడపటి యాంధ్రరాజులలో వాఁడై యుండుననియు,నాసిక కన్హేరి శాసనములలోని శ్రీయజ్ఞ శాతకర్ణియే యై యుండవచ్చుననియు మనమూహించి నిశ్చయింపవచ్చును. ఇతఁడు రెండవశతాబ్దాంతమునను మూడవశతాబ్ద ప్రారంభమునను ఆంధ్ర రాజ్యమును బరిపాలించు చుండెనని మనముదెలిసికొను చున్నారము. నాగార్జునుఁడు కూడ నీకాలమునందేయుండి యున్నవాఁడు. ఇంకొకరీతిగ నాగార్జునుని కాలమును నిర్ణయింప వచ్చును. తిబెటీయ గ్రంథములలో రెండవ బౌద్ధసభను

గూర్చి యేమియుం వ్రాయఁబడి యుండలేదు. మఱియును అశోకునికాలమునకు (క్రీ. పూ. ౨౭౦) పూర్వము ౧౦౦ సంవత్సరములక్రిందటనే బుద్ధనిర్వాణము చెప్పఁబడియున్నది. కనుక శకరాజయిన కనిష్కుని బౌద్ధసభ బుద్ధనిర్వాణమునకుఁ దరువాత ౪౦౦ సంవత్సరములకు జరిగినదని పేర్కొనుచున్నది. ఈకాలనిర్ణయమునే హూనుత్సాంగు తనగ్రంథమునం దనుసరించి యున్నవాఁడు. బుద్ధనిర్వాణమునకు నాలుగువందల సంవత్సరములకు వెనుకఁ జెప్పఁబడిన కనిష్కుఁడనురాజు క్రీస్తుశకము ౭౮-౧౦౦ సంవత్సరముల ప్రాంతమునయున్నవాఁడని సామాన్యముగా నందఱిచేత నంగీకరింపఁ బడియును. బౌద్ధుల ప్రధానగురువగు పార్శ్వకుఁడు బౌద్ధసభ కధ్యక్షుఁడుగా నుండగా కనిష్కునకు సమకాలీనుఁడై యుండెను. పార్శ్వకుని తరువాత నాచార్యపీఠము నెక్కినవాఁ డశ్వఘోషుఁడు. నాగార్జునుఁడు నాలవవాఁడు. దీనింబట్టి నాగార్జునుఁడు రెండవ శతాబ్దాంతమునయున్నట్లు చెప్పవచ్చును. బుద్ధనిర్వాణమునకు ౫౦౦ సంవత్సరముల వెనుక నాగార్జునుఁడున్నట్లు కొన్ని చరిత్రములు చాటుచున్నవి. టిబెట్ దేశచరిత్రమును వ్రాసినతారానాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౮౦-౨౨౦ లనునడుమ నాగార్జునుఁడున్నవాఁడని కాలనిర్ణయము చేయుచున్నవాఁడు. కాఁబట్టి గోతమిపుత్రయజ్ఞశ్రీకాలమున నాగార్జునాచార్యుఁడున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును వీని పేరుగల నాణెములయందు "ఓడ" చిత్రింపఁబడియుండుటచేత నీతనికాలమున నోడలనుగూర్చియు సముద్రమునుగూర్చియు నావికాయాత్రను గూర్చియు జ్ఞానమును ప్రజలుగలిగి యున్నారనియు, సుమత్రా, జావా, బార్నియో మొదలుగు ద్వీపాంతరములతోడను, చీనా, ఐగుప్తుదేశములతోడను, సింహళద్వీపముతోడను, విశేషవర్తకవ్యాపారము జరుగుచున్నట్లుగ నూహింపఁబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజులలో విశేషకాలము రాజ్యపాలనము చేసినవారిలో నీతఁడొకఁడుగాఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. వీనివెనుక నాంధ్రరాజ్యము బహుకాలము నిలిచి యుండలేదు. రాజవంశము పలుశాఖలుగఁజీలిపోవుటవలనను, రాజ్యభారమును వహించినవారు బలహీనులగుటవలనను వీనితరువాత నాంధ్రరాజ్యమంతః కలహములచే నంతరించి పోయినది.

మాధారిపుత్త్రశకసేనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౮౦)

ఈతఁడు పశ్చిమాంధ్ర దేశమగు మహారాష్ట్ర దేశమునఁ బరిపాలనము చేసినట్లు గనంబడుచున్నది గాని పూర్వాంధ్ర దేశమునఁ బరిపాలనము చేసినట్లు గానరాదు. కొల్హాపుర నాణెములయందును కన్హేరిశాసనమునందును వీని పేరు గానంబడుచున్నది. కొన్ని నాణెములయందొకప్రక్క గోతమిపుత్త్రుని పేరును మఱియొకప్రక్కను మాధారి పుత్త్రుని పేరును గన్పట్టుచుండుటచేత గోతమిపుత్త్ర యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి కంటె ముందుగ మాధారిపుత్త్రుఁడె రాజ్యపాలనము చేసెనని రివరెండు థామస్ గారు తలంచుచున్నారు గాని మాధారిపుత్త్రుఁడే వెనుక నున్నట్టు నాణెములయొక్క ముద్రణమె చాటుచున్నదని భాండార్కరు గారు నుడువుచున్నారు. మఱియును భాండార్కరుగారు మాధారిపుత్త్రుఁడు గోతమిపుత్త్రుని శాఖలోనివాఁడు కాఁడనియు మఱియొకకల్పితమైన శాఖలోనివాఁడయియుండు ననియు గూడ వ్రాయుచున్నారు. వీని కాలమున కొల్హాపురమండలమున శివలకురుఁడను వాఁడు రాజప్రతినిధిగ నుండెను.

విజయశ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. శ. ౨౦౨ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౦౮ వఱకు)

ఈవిజయ శ్రీశాతకర్ణి కాలమున విజయవాడపట్టణము గట్టఁబడినదిగ నూహింపఁబడుచున్నది.

చంద్రశ్రీశాతకర్ణి.

(క్రీ. శ. ౨౦౮ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౧౧ వఱకు)

వీని పేరుగల సీసపునాణెములు గొన్ని గానంబడినవి.

పులమావి.

(క్రీ. శ. ౨౧౧ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౨౧౮ వఱకు)

ఈపై నుదాహరింపఁబడిన యాంధ్రరాజులనుగూర్చి మన కేమియును

తెలియరాదు. వీరుమాత్రమె పురాణములలోఁ జేర్పఁబడినవారు. అయినను పెక్కండ్రు రాజులపేరులు వినవచ్చుచున్నవి గాని వారల చారిత్రము వినఁబడదు.

పార్వతీయాంధ్రులు.

ఆంధ్రభృత్యవంశము నశించిన వెనుక నావంశములోని మఱియొక శాఖ వారయిన యేడుగురాంధ్రులు రాజ్యభారమునువహించి పరిపాలింతురని సూచించెడి "ఆంధ్రాణాంసంస్థితా (తే?) రాజ్యే తేషాం భృత్యాన్వయేనృపాః సప్తైవాంధ్రా భవిష్యంతి." అనువాక్యము మత్స్య పురాణమునందుఁ గానంబడుచున్నది. ఇటువంటి శ్లోకము వాయుపురాణమున సహితము గానంబడుచున్నది గాని యాభాసముగా నున్నది. మాధారిపుత్త్రి శకసేనుఁడా శాఖలోనివాఁడేమో?

మాధారిపుత్త్ర పురుషదత్తుఁడు.

వీని పేరుగల శాసనమొకటి కృష్ణామండలములోని జగ్గయ్యపేట స్తూపమునందుఁ గానంబడుచున్నది.[1] ప్రసిద్ధికెక్కిన యిక్ష్వాకువీరుఁడును మాధారయొక్క పుత్త్రుఁడును నగు పురుషదత్తునియొక్క ౨౦ వ పరిపాలన సంవత్సరమున వర్షఋతువుయొక్క యెనిమిదవపక్షమున దశమినాఁడు మహాకాండూర గ్రామనివాసియును కమ్మకరాష్ట్రవిషయమున నడాతూర గ్రామవాసియగు నాగచంద్రునియొక్క కుమారుఁడును, ఆవేశనియుండగు సిద్ధార్థుఁడు తనతల్లినాగలానితోడను, తన భార్యసముద్రాణితోడను, కుమారుఁడు మూలశ్రీతోడను, కుమారిక నాగబంధునికతోడను, సోదరుఁడు బుద్ధిమనితోడను, వానిభార్యతోడను, వారియిరువురు పుత్త్రులగు నాగశ్రీచంద్రశ్రీలతోడను, సిద్ధార్థినికయొక్క కూతురితోడను వేలగిరి గ్రామమునందుండిన రక్తబంధువులతోడను, మిత్రులతోడను గలిసి బుద్ధునిచైత్యముయొక్క ప్రాగ్ద్వారము సమీపమున ప్రాణికోటియొక్క క్షేమమునిమిత్తము ఆయక స్తంభములనైదింటి నిర్మించి దానముచేసెనని చెప్పఁబడియున్నది. ఈమాధారి పుత్త్రి పురుషదత్తుఁడును ఇక్ష్వాకువంశజుఁడని చెప్పఁబడియున్నను సంకరసంతానకోటిలోనివాఁడేయని చెప్పవచ్చును.

---

1 Burgess Amrawati&Jaggayyapeta Stupas p. III

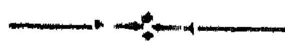
ఈశానసమునందు కమ్మకరాష్ట్రవిషయము పేర్కొనఁబడినది. రాష్ట్రయనగా రాష్ట్రము; కమ్మకరాష్ట్రము-జగ్గయ్యపేటకుఁబడమట నిజాము రాజ్యములో కమ్మ మెట్టుగ్రామముకలదు. దానిచుట్టునుండు ప్రదేశమునకే కమ్మకరాష్ట్రమని పేరు గలిగి యుండవచ్చును గనుక సీమాధారిపుత్రిపురుషదత్తుఁడాంధ్రభృత్యవంశానంతరము స్వతంత్రుఁడై కొంతభాగ మాక్రమించుకొని పాలించుచుండిన పల్లవుఁడై యుండవచ్చును.

చరిత్రము తెలియంబడని యాంధ్రరాజులు-ఆనందుఁడు.

గోతమిపుత్రిశాతకర్ణి పరిపాలన కాలమున వాసిష్ఠీకుమారుఁడయిన యానందుఁడనువాఁడు సాంచితోపుయొక్క దక్షిణద్వారము మీఁద నేదోదానము చేసినట్లుగ వ్రాయఁబడియున్నది. ఈతఁడు గోతమిపుత్రి శాతకర్ణియొక్క కడగొట్టు కొడుకని జనరల్ కన్నిహ్యామ్ గారు వ్రాయుచున్నారు.

హారితిపుత్ర శాతకర్ణి.

వీని పేరు బనవాసిలోని శాసనమునందుఁ గానంబడుచున్నది. వానివంశము పేరు సందిగ్ధముగనున్నది గాని స్పష్టముగఁ దెలియు చుండలేదు.

1. Bhilsa Tope pp. 264. 272. pl xix no 190
Numismata orientalia p. 12

2. Arch, survey 1881, ins 44, p. 100.

ఆంధ్రభృత్యవంశము.

వాయు.		మత్స్య.		విష్ణు.	భాగవత.
నామములు.	పరిపాలించిన సం. ల సంఖ్య.	నామములు.	పరిపాలించిన సం. ల సంఖ్య.	నామములు.	నామములు.
సింధుకుఁడు	౨౩	శ్రీ శుకుఁడు	౨౩	శ్రీప్రకుఁడు	పేరు చెప్ప లేదు.
కృష్ణుఁడు	౧౦	కృష్ణుఁడు	౧౮	కృష్ణుఁడు	కృష్ణుఁడు
		మల్లకర్ణి	౧౦-౧౮	శ్రీశాతకర్ణి	శాంతకర్ణుఁడు
		పూర్ణోత్సంగుఁడు	౧౮	పూర్ణోత్సంగుఁడు	పౌర్ణమాస్యుఁడు
		స్కంధ స్తంభి	౧౮		
శాతకర్ణి	౫౬	శాతకర్ణి	౫౬		
		లంబోదరుఁడు	౧౮	లంబోదరుఁడు	లంబోదరుఁడు
ఆపీలకుఁడు	౧౨	అపీతకుఁడు	౧౨	ఇవిలకుఁడు	హివిలకుఁడు
		మేఘస్వాతి	౧౮	మేఘస్వాతి	మేఘస్వాతి
		స్వాతి	౧౮		
		స్కందస్వాతి	౭		
		మృగేంద్రస్వాతికర్ణ	౩		
		కుంతలస్వాతి	౮		

		స్వాతికర్ణ	౧		
పతిమావి	౨౮	పులమావి	౩౬	పటుమతి	అటమానుఁడు
నెమికృష్ణుఁడు	౨౫	గౌరకృష్ణుఁడు లేక నౌరి కృష్ణుఁడు	౨౫	అరిష్టకర్మ	అనిష్టకర్మ హాలేయుఁడు
హాలుఁడు	౧	హాలుఁడు	౫	హాలుఁడు	
సప్తకుఁడు లేక మండలకుఁడు	౫	మండలకుఁడు	౫	పట్టాలకుఁడు	తాళకుఁడు
పురీకసేనుఁడు	౨౧	పురీంద్రసేనుఁడు	౫	ప్రవిలసేనుఁడు	పురుషభీరు
శాతకర్ణి	౧	సుందరస్వాతికర్ణుఁడు	౧	సుందరుఁడు	సునందనుఁడు
చకోరశాతకర్ణి	౬ మాస	చకోరస్వాతికర్ణుఁడు	౬ మాస	చకోర	చకోర
శివస్వాతి	౨౮	శివస్వాతి	౨౮	శివస్వాతి	శివస్వాతి
గోతమపుత్రుఁడు	౨౧	గోతమిపుత్రుఁడు	౨౧	గోతమిపుత్ర	గోతమపుత్ర
		పులమాయి	౨౮	పురిమతి	పురిమానుఁడు
		శివశ్రీ	౭	శివశ్రీ	వేదశ్రీ
		శివస్కందుఁడు	౭	శివస్కందుఁడు	శివస్కందుఁడు
యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి	౨౭	యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి	౨౭	యజ్ఞశ్రీ	యజ్ఞశ్రీ
విజయుఁడు	౬	విజయ	౬	విజయ	విజయ
దండశ్రీశాతకర్ణి	౩	చంద్రశ్రీశాతకర్ణి	౧౦	చంద్రశ్రీ	చంద్రవిజ్ఞుఁడు
పులమావి	౭	పులోమవిత్తు		పులోమర్చిస్సు	సులోమధి

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

శాలివాహనశకము.

అనేకశకములు మనదేశములో వాడఁబడుచున్నవి. వింధ్యకు నుత్తర భాగమున విక్రమార్కశకమును దక్షిణభాగమున (దక్షిణాపథమున) శాలివాహన శకమును వాడఁబడుచున్నవి. ఈశకములకీ పేరు లెట్లుగలిగెనని శంకపుట్టిపండితులు విశేషముగాఁ జర్చించిరి. విక్రమార్కునిశకము క్రీ. పూ. ౫౭ వ సంవత్సరముతో ప్రారంభమైనదిగాని విక్రమార్కుఁడా కాలమునలేఁడు. శాలివాహనుని శకము క్రీ.త. ౭౮ వ సంవత్సరముతోఁ ప్రారంభమైనదిగాని మొదటిశాలివాహనుఁడా కాలమునలేఁడు. అందుచేత నీశకములకు వీరిపేరు లెట్లు ముడిపెట్టఁబడినవని సంశయముకలుగుచున్నది. అనేక హిందూరాజులు తమతమ శకములను స్థాపించిరి కాని యవియన్నియును నంతరించినవి. గుప్తశకము, వల్లభిశకము, శ్రీహర్షశకము మొదలగునవి యన్నియు నంతరించి పోయినవి. ఒకకవి యారు శకముల నొకచాటుధార పద్యములోఁ జేర్చియున్నాఁడు.[1] మొదటిది యుధిష్ఠిరశకము. ఇది యిప్పుడు వాడుకలో లేదు. రెండవది విక్రమార్కశకము వింధ్యకు నుత్తరమునను మూఁడవది శాలివాహనశకము వింధ్యకుదక్షిణమునను వ్యవహారములోనున్నవని యిదివఱకె దెలిపియుంటిమి. ఉజ్జయినీ పురాధీశ్వరుండయిన విక్రమాదిత్యుఁడు క్రీ. పూ. ౫౭వ సంవత్సరమున శకనుల (Indo scythians)నోడించి శకారియని బిరుదమువహించి క్రీస్తుశకము ౭౮వ సంవత్సరమున శాలివాహనునితో యుద్ధముచేసి హతుఁడయ్యెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇది చాలవిరుద్ధమైన విషయము. ఇట్టి విరుద్ధవిషయమును గూర్చి పండితులు చర్చించుట వింతవిషయముకాదు. డాక్టరు భావుదాజీగారు జనరల్ కన్నిహ్యామ్ గారితో నేకీభవించి శాలివాహనశకము గోతమిపుత్త్రునికి ముడిపెట్టిరి.[2] గాని తుదకు జస్టిస్ న్యూటనుగారితో నేకీభవించి నహపానునకు ముడిపెట్టిరి.[3]

1. J. R A. S. B. vol viii p. 118. (2) Ibid vol viii p. 238. (3) Ibid p. 233

ఆ కాలమునందు గోతమిపుత్త్రుఁడు ప్రాముఖ్యుఁడని డాక్టరుఫర్గ్యూసనుగారు తలంచినవారయినను వారికాలనిర్ణయపద్ధతినిబట్టి గోతమిపుత్త్రుడు నాలుగవశతాబ్దములోనికిఁ బోవలసివచ్చినది. అయినను తరువాత వారు శకనులను జయించుటకును శకమునకును సంబంధమేమియు లేదనియు, శకరాజగు కనిష్కుని పట్టాభిషేకముతోఁ బ్రారంభమైనదని చెప్పుచు విక్రమార్కశకము నంతకుబూర్వమునఁగాక నవీనకాలమునకుఁ దెచ్చిపెట్టిరి. డాక్టరు ఓల్డెన్‌బర్గుగారికడపటి యభిప్రాయము ఫర్గ్యూసనుగారి యభిప్రాయమునకు సరిపోవుచున్నది. సి. కన్నిఙ్హామ్‌గారు ఫర్గ్యూసనుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచు ఘూర్జరక్షాత్రపులు శకనులయినపక్షమున నేగాని లేనియెడల శకనులకును శాలివాహనశకమునకు సంబంధమేమియు లేదని నుడువుచున్నారు.[3] కన్యాకుబ్జరాజగు శ్రీహర్షుఁడు విక్రమార్కశకమును రూపుమాపి తనశకమును స్థాపించెనని చెప్పుదురుగాని యది విశ్వసింపఁదగినదికాదు. ఇంతకును క్రీ.శ. ౬౧౧ వ సంవత్సరమునకుఁబూర్వము విక్రమార్కశకసంవత్సరము తేదియు నెవియుం దృష్టాంతమునకైన శాసనములయందుఁ గానరావు.[4] ద్రావిడసాంప్రదాయికులు ప్రతిష్ఠానపురాధీశ్వరుఁడయిన శాలివాహనునితోనే జనించినదనిసూచించుచున్నవని చెప్పుడు కర్నల్ మెకంజీగారి యభిప్రాయముతో కర్నల్ విల్ఫర్డుగారేకీభవించుచున్నారు.[5] మఱికొందఱాతఁడొక బ్రాహ్మణుఁడనియు, ఆతఁడు జైనుఁడుగాని బౌద్ధుఁడుగాని యై యుండవచ్చుననియు, ఆతఁడు తనదేశశత్రువుల నెదుర్కొనుటకై గోదావరినుండి యుత్తరమునకుఁబోయి యుండెననియు వర్ణించుచున్నారు.[6] జైనగ్రంథకర్తలాతఁడొక మహావిద్వాంసుఁడనియు, గ్రంథకర్త

1. J. R. A. S. n. s vol. iv p. 127
2. Indian Antiquary vol x p. 215
3. Arch, Rep vol v p. 20
4. J. R A. S. Bombay Branch vol ii p. 371
5. Asiatic Researches vols ix, x
6. Taylor's Cat Rais vol III page-42.

యనియు సాధారణముగా వర్ణించియున్నారు. పదునొకండవ శతాబ్దమునకుఁ
బూర్వము నుండెడి తామ్రశాసనము లన్నిఁటిలోను శకనృపకాల మని కన్న
ట్టుచున్న దనియు, బాదామి యనుప్రదేశము నందలి యొకశాసనములో శక
రాజుయొక్క పట్టాభిషేకము మొదలుకొని ప్రారంభమైన కాలమని (శకకా
లము) వ్రాయఁబడి యున్న దనియు, ఆశకశబ్దమే తరువాత మఱియొకయర్థ
మున వాడఁబడుచున్నదనియు, మొదటిదానిని మఱచిపోయిరనియు, తరు
వాతివా రీశకము నెవ్వరియో యొకగొప్పరాజునకు ముడి పెట్టవలసివచ్చి శాలి
వాహన శకమని శాలివాహనుని పేరుతో ముడి వెట్టి వాడుచున్నారే గాని శబ్దా
ర్థప్రకారము చూచినపక్షమున నందర్థము లేదనియు, రెండు రాజకుటుంబముల
గలిసిన పేరుగా నున్నదనియు, డాక్టరు భాండార్కరుగారు నుడువుచున్నారు.[1]

ఎవరివాద మెట్లున్నను శాలివాహన శక మెవ్వని పేరుతో ముడి వెట్టినను,
మొదటినుండి గాకపోయినను కొన్నిశతాబ్దముల క్రిందటనుండి యైనను వ్యవ
హారములోనికి వచ్చినది గనుక మన మీశకమును శిరసావహింప వలసిన దనుటకు
సందియము లేదు. ఇది మొదటి సౌరాష్ట్ర మాళవదేశపు క్షత్రపులచేఁ బ్రారం
భింపఁబడినది గాని యాక్షత్రపులరాజ్య మంతరించిన వెనుక విద్వాంసుఁడై
ప్రజారంజకుఁడై పరిపాలనము చేసిన హాలశాతవాహనునితో ముడి వెట్టఁబడినది.
అతఁ డాకాలపువాఁ డనుట సత్యము. కాఁబట్టి హాలశాతవాహనునితో శాలి
వాహనశకము ప్రారంభమైనదని మనము విశ్వసింపవచ్చును. కొందఱవిషయ
ములతో మనకు నిమిత్తము లేదు. కాని శాలివాహనవంశజుఁ డగుటచేత నీహాల
శాతవాహనుని శాలివాహనుఁ డనవచ్చును గాని యితఁడుమాత్రము మొదటిశాలి
వాహనుఁడు గాఁడని జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును.

అమరావతీస్తూపము బయల్పడుట.

హిందూద్వీపకల్పముయొక్క పశ్చిమభాగమున నున్న సాంచిస్తూపము
వలెఁ గాక (The Tope at Sanchi) అమరావతీస్తూపము సంపూర్ణముగా

1. Early History of the Deckhan. pp. 29—30.

నాశము చేయఁబడుటవలన [1]భూమిలోఁ బాఁతుకొనిపోయి మంటిదిబ్బలచేఁ గప్పఁబడి సామాన్యదృష్టికిఁ గానరాక మఱుఁగుపడి యుండుటచేత అస్సీరియా మంటిదిబ్బలలోఁ బాఁతుకొనిపోయి మంటిదిబ్బలచేఁ గప్పఁబడి మఱుగుపడి యుండిన బోతా, లేయార్డులవలెనె యీయూరు పేరు లేక యుండెను. అదృష్టవశముచేత వర్షము గురిసినప్పు డేఱాతిపలక యైనను బయల్పడెనేని అచ్చటి నివాసస్థులేద్వారబంధము క్రిందనో వేసికొనుట గాని యేసున్నముకొఱకైనఁ గాల్చివేయుటగాని తటస్థమగుచుండెను. అందువలన కట్టడముయొక్క నడిమిభాగము నిలిచియుండలేదు. కర్నల్ మేకింజీవారుగారు క్రీ. శ. ౧౭౯౭ వ సంవత్సరములో నాజిల్లాలో సంచారము చేయునపుడీయమరావతీస్తూపము వారిదృష్టి నాకర్షించినది. అంతకు రెండుమూడుసంవత్సరములకుఁ బూర్వము చింతపల్లి రాజుగారగు శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడు బహాదుర్ గారు ఈస్థలమునందుండిన అమరేశ్వరాలయముయొక్క మాహాత్మ్యముచే నాకర్షింపఁబడి యచ్చట నొకపురమును నిర్మించి తనకు రాజధానిగఁ జేసికొనవలయునని నిశ్చయించి తన నూతనరాజధానీనగరమున రాజభవనము నొకదాని గట్టుటకై ఱాళ్ళు కావలసి దీపాలదిన్నె యనఁబడు మంటిదిబ్బను ముట్టికొన్ని సమీపమునందలి దిబ్బలను త్రవ్వ నారంభించెను. తనచేఁ గట్టఁబడుచున్న అమరావతికిఁ బడమట నరమైలు దూరమున నున్న ధరణికోటయొక్క పురాతనపు గోడలనుగూడ విడియఁగొట్ట నారంభించి వానినిఁగూడ నుపయోగపఱచుకొనుచుండెను. ప్రాచీనము లయిన ఱాతిపలకలు విగ్రహములు మొదలగున వనేకములు నాశము చేయఁబడి గొనిపోఁబడినవి. దేవాలయములకును భవనములకును పెద్దపెద్ద ఱాళ్లు పెక్కులు రాజాగారిచేఁ గొనిపోఁబడినవి కాని విగ్రహములు చిత్రింపఁబడిన ఱాతిపలక లనేకము లింకను మంటిదిబ్బలలోఁ బూడ్చుకొని పోయి

---

1. అయిదవశతాబ్దమునందుండిన వాతాపిపురాధీశ్వరుండును పశ్చిమ చాళుక్యరాజు నగు మొదటి పులకేశివల్లభునిచే అమరావతీస్తూపము నాశము చేయఁబడినదని యొక శాసనముఁబట్టి తెలియుచున్నది.

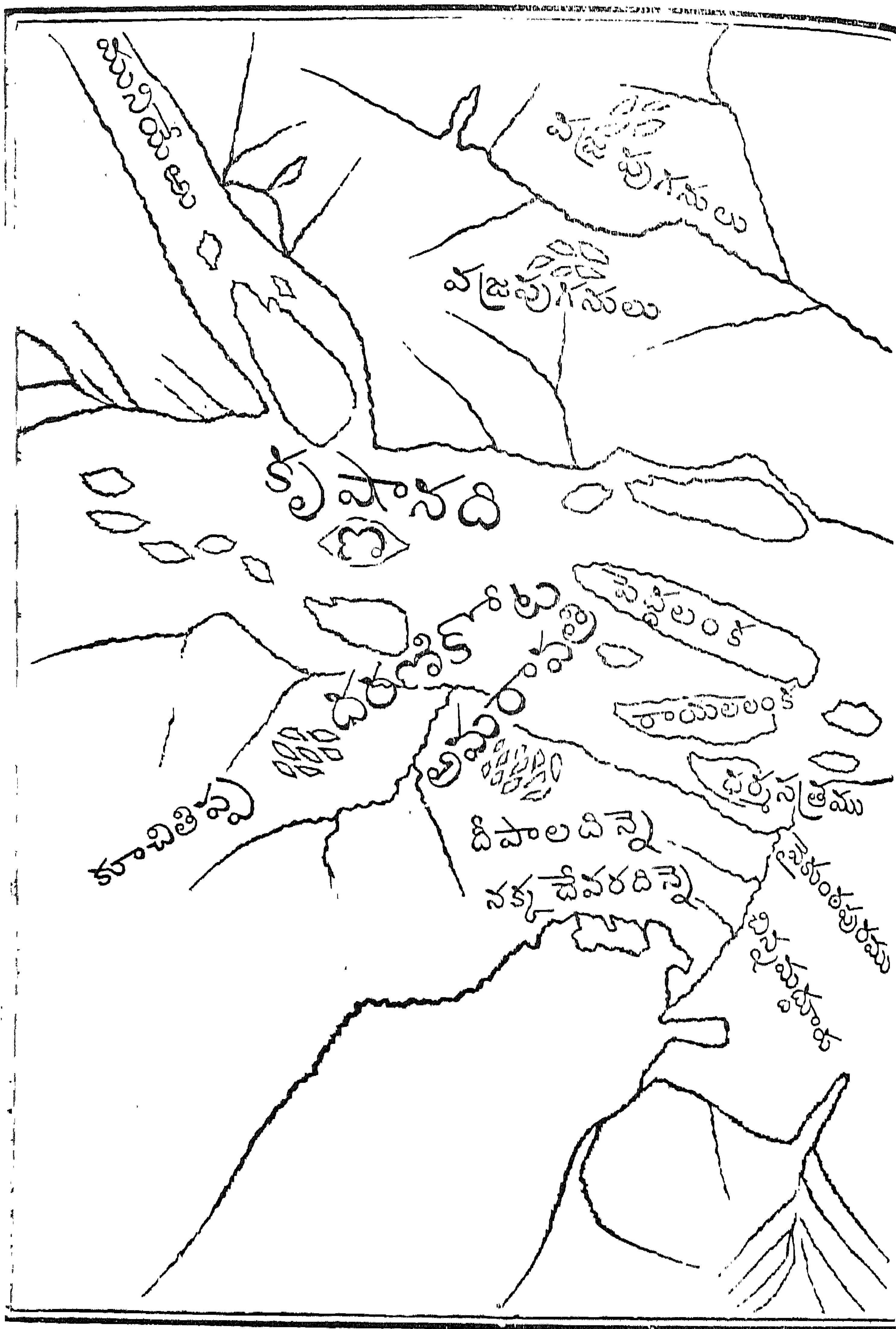
యున్నవి. తరువాత నివి కర్నలు మెకంజీగారి దృష్టి నాకర్షింపఁగా వారు దీనివృత్తాంతము నంతను వ్రాసి "ది ఏషియాటిక్ సొసయిటీ ఆఫ్ బెంగాల్" అనుసంఘమునకు(The Asiatic Society of Bengal) బంపించిరి.[1] అటుపిమ్మట మఱికొంతకాలమున కనఁగా ౧౮౧౬ వ సంవత్సరమున వారు మరల నాస్థలమునకు విచ్చేసిరి. అప్పటికి వారు "సర్వేయర్ జనరల్ ఆఫ్ మద్రాసు" అను నుద్యోగపదవికి వచ్చిన వారగుటచేత దీపాలదిన్నెలోపల నుండిన చైత్యమును బయలుదీయుటకుఁ దమ స్వాధీనములో నుండిన సాధనముల నన్నిటిని రెండుసంవత్సరముల వఱకు నుపయోగ పఱచు చుండిరి. దీపాలదిన్నెకు "హిల్ ఆఫ్ లైట్సు" (Hill of Lights) అని పేరు పెట్టిరి.

అమరావతి చైత్యముయొక్క ప్లానులును, చుట్టునుండు ప్రదేశములయొక్క పటములును, ఱాతిపలకలపైఁ జిత్రింపఁబడిన ౮౦ విగ్రహముల యొక్కపటములును మిక్కిలి జాగరూకతతో వ్రాయించుటయె వీరి కృషియొక్క ఫలితముగా నున్నది. ఈపటములను వీరికి సహాయకారులుగా నుండు హామిల్టను, న్యూమాన్ బర్కు అనువారు మిక్కిలి యందముగాను, రూపభేదము లేక యుండ సరిపోవునట్లుగను వ్రాసియుండిరి. ఆపటములయొక్క ప్రతినొకదానిని పైఁజెప్పిన "ది ఏషియాటిక్ సొసయిటీ ఆఫ్ బెంగాల్" అనుసంఘమునకును రెండవప్రతి మద్రాసులో నుంచుటకును మూడవప్రతి ఇంగ్లాండులోని డైరక్టర్లకును బంపించిరి. మూడవప్రతిని డైరక్టర్ల పుస్తకభాండాగారమున నిప్పటికిని జూడవచ్చును. వీనివివరమును వర్ణించుచు వ్రాసినచరిత్ర మేదియును బంపఁబడనందునను, అచ్చట వారు దీని నవగాహము చేసికొని గ్రహించుట కష్టముగ నుండుటచేతను వీనినిగూర్చి యెవరును నాలోచింపరైరి. ౧౮౩౭ వ సంవత్సరమున వానిలోని రెండుశాసనములను ప్రిన్సెప్ గారి పత్రికయందు భాషాంతరీకరించి ప్రచురించుటతక్క మఱేపనియును జరిగియుండలేదు. అయినను అదృష్టవశముచేత సర్ వాల్టరు ఎల్లియాట్ దొరగారు ౧౮౪౦ వ సంవత్సరమున

---

1. See Asiatic Researches vol IX page. 272.

గుంటూరులో కమిషనర్ గా నుండుట తటస్థించెను. ఆయనగారు కర్నల్ మెం
కంజిగారు పూనినపనిని తా మవలంబించి పని చేయుటకు నిశ్చయించుకొనిరి.
ఆయనగా రదివఱకుఁ ద్రవ్వియుండని ప్రదేశమును త్రవ్వించి సొగసుగా విగ్ర
హములు చెక్కఁబడిన ఱాతిపలకల నెన్నిటినో పోగుచేసి చెన్నపురికిఁ బంపఁ
గా నయ్యవి పదునాలుగు సంవత్సరముల వఱకు వానకు నాని యెండకు నెండి
తుదకు ౧౮౫౯ వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ గొనిపోఁబడినవి. దురదృష్ట
వశముచేత నయ్యవి హిందూదేశములో సిపాయీల కలహము ప్రారంభమయిన
కాల మనఁగా ప్రాఁతదయిన "ఈస్టుఇండియా కంపెనీ" అంతరించి "న్యూ
యిండియా కవున్సిల్" ఏర్పడుటకు నడుమఁ బంపఁబడిన వగుటచేత వానికి
స్వాగత మిచ్చి యాదరించువారు లేకపోయినందున ఫైఫ్‌హావుసు (Fife
House) యొక్క కోచిహావుసు (Coach House) లోఁ ద్రోసివేయఁబడి
నవి. పనికిమాలిన చెత్తలోఁ గొంతకాల మణఁగి మణఁగి యుండి ౧౮౬౭ వ
సంవత్సరమున డాక్టరు ఫర్గ్యూసనుగారి పాలఁబడుట తటస్థించెను. ఆయనగారు
డాక్టరు ఫోర్బెస్, వాట్సన్ మొదలగువారియొక్కయు, వారియుద్యోగస్థుల
యొక్కయు సహాయముతో వాని నన్నిటిని బయలునకుఁ దెప్పించి తేజోలేఖ
నము (photograph) గావించిరి. ఆసాధనములతో ఫర్గ్యూసనుగారు అమరా
వతీ స్తూపమునువశమునకుఁ జేసికొనుటకుఁ గృషి చేసిరి. అటువంటి పురాతన చైత్య
ములయొక్కయు, నూతన చైత్యముల యొక్కయు, జ్ఞానమాయన కలిగియున్నను
ఇందువిజయమును గాంచక పోయియుండురు కాని యాకట్టడములయొక్క తేజో
లేఖనములలోనే కట్టడములోని భాగములయొక్క ప్రతిరూపములు సరిగాఁ
జిత్రింపఁబడినవి గానవచ్చుటచేత వానికిఁ గట్టడముయొక్క ప్రతిరూపము
గన్నులకుఁ బొడగట్టినది. దీనిసహాయముచేత విగ్రహములు గల యేఱాతిపలక
యేభాగమునం దుండినవో తెలిసికొనఁ గలిగిరి. అమరావతీస్తూపముయొక్క స్థల
నిర్దేశ మీ క్రిందిపటమువలన మీకు సులభముగా బోధపడగలదు.

వజ్రపుగనులు
వజ్రపుగనులు
కృష్ణానది
ధరణికోట
అమరావతి
రాయలలంక
ధర్మసత్రము
దీపాలదిన్నె
నక్కదేవరదిన్నె
కూచితిప్ప
వైకుంఠపురము

అది కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునకు నెగువున నలువది డెబ్బది మైళ్ళదూర మున మునియేఱు సంగమించు స్థానమున కెదురుగఁ కృష్ణానదికిఁ గుడిప్రక్కను దక్షిణపుటొడ్డునఁ గట్టఁబడి యున్నది. ప్రాతపట్టణమగు ధరణికోటకుఁ దూర్పుగా నరమైలు దూరమున కూచితిప్ప యను మఱియొక మంటిదిబ్బ గలదు. అది యింకను బరిశోధింపఁ బడవలసి యున్నది. దక్షిణమున నక్కదేవరదిన్నె యను మఱియొక మంటిదిబ్బ కలదు గాని యది త్రవ్వఁబడి యందుఁ బూడ్చుకొని పోయి యుండినవస్తువులు నూతననగరనిర్మాణమునందు నుపయోగింపఁ బడినవి. ఈయమరావతీ స్తూపమును ఇచ్చటి పురాతనశిలలు మొదలగువానిని భూమిలో నుండి పెళ్ళగించి కాపాడుటకై దొరతనమువారి ప్రయత్నములు నేటివఱకును జరుగుచునే యున్నవి. పురాతనపుఁ గట్టడములు, పురాతనపుఁ బనిముట్లు, పురాతనపు శిలలు మొదలగున వెన్నియో బయలుపడినవి. ఇంకను గొన్ని బయలుపడుచున్నవి. ఇంకను మఱికొన్ని బయలుపడనచ్చును. ఈవిషయమున ప్రాచీనవస్తు పరిశోధనాధికారిగ నుండిన (ఆర్క్యాలాజికల్ సర్వేడిపార్టుమెంటునకు సూపరింటెండెంటు) రీ దొరగారు ౧౯౦౬-౭ వ సాంవత్సరిక వృత్తాంతమునందు వ్రాసిన వాక్యములను దెలుపుట యుక్తము [1] "౧౯౦౬-౭౦ సంవత్సరమునఁ జేసినపని గతసంవత్సరముఁ జేయఁగా మిగిలిన పనిని ప్రారంభించుటయే యై యుండెను. అందు ముఖ్యముగా నుత్తరద్వారమునొద్దను పశ్చిమద్వారమునొద్దను ప్రారంభింపఁ బడియెను. అసలు మంటిదిబ్బపైన మన్ను పరిమాణము లెక్కింప నలవికాని యంతయత్యధికముగా నిలిచియుండుటచేత ఈద్వారములకడ దాగోబా (చైత్యము) లను కనుగొనునంతటి దూరమువఱకు త్రవ్వికను కొనిపోయి యుండలేదు. అయినను ఫలితములు రంజింపఁ జేయునవిగా నున్నవి. ఇటుకగోడలును చలువఱాళ్ళ ప్రాదికంబములయొక్క భాగములును బయలుపడినవి.

---

1. The Annual Progress Report of the Archeological Survey Department, Southren Circle for the Year 1906-0-7, p. 2.

ఇవిమాత్రమే గాక సంపూర్ణములయిన ప్రత్యేకవిగ్రహములును, తునకల యిపోయిన విగ్రహములును పెక్కులు బయలుపడినవి. సొగసుగాఁ జిత్రింపఁబడిన యొకనల్లని చిన్నజాతి విగ్రహమును, శాసనములును, చలువజాతి పలకలును నిడుపాటి జాతిశోట్లును, జాతికంబములును, మనుష్య విగ్రహములును, స్తంభములయొక్క పీఠములును, నాణెములును, పూసలును మఱియునొక యిత్తడిగొలుసు, మేకులు, చీరణములు (కాసెయులులు) కత్తులు, ఒకగంటము, ఒకతాపియు (గోడమొదలగువానికి సున్నము వేయు పనిముట్టు,) చక్కఁగ పోతపోయఁబడిన యొకమట్టికూజాయు, పెక్కుమంటిసెమ్మెలు, మంటితాంబాళము, మంటిగొట్టములు, మంటిచట్టములు, మంటిమూకుళ్లు మొదలగువస్తువులును, మనుష్యుల దంతములు, మనుష్యుల బొమికలును గానుపించినవి. ఈద్వారముల కడఁగానిపించినగోడలు వెలుపలిమంటిదిబ్బలవఱకును వ్యాపించి యుండుటచేత దాగోబాలుండిన యెడల బయలుపడు వఱకు త్రవ్వించవలసిన పనినిలిచియున్నది.''

ధాన్యకటకనగరము.

భరతఖండమునందలి పురాతన పట్టణములలో పాటలీపుత్రమునకుఁ దరువాత ధాన్యకటకనగరమే విశేషప్రఖ్యాతిఁ గాంచినదిగా నున్నది. ఇదిక్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము నాగరాజులకును క్రీస్తుశకమునకుఁ దరువాత శాలివాహనులకును రాజధానీ నగరముగానుండి యాంధ్రసామ్రాజ్యమునకంతకు బహుశతాబ్దములకాలము మేటికిరీటమై ప్రకాశించియుండెను. ఈమహానగరము పదునెనిమిది శతాబ్దములక్రిందటఁ బొందిన మహోన్నతవైభవమంతయు నాగరికతాప్రశస్తిఁ గాంచిన పాశ్చాత్యపండితమండలి నేఁడు ధరణికోటమంటిదిబ్బలలోఁ గాంచి యచ్చెరువందుచు వేనోళ్లఁ బొగడుచుండుటను జూచుచుండునపుడాంధ్రదేశమున జన్మించిన యేదేశభక్తుని హృదయమున కానందజనకముగా నుండ కుండును? ఈపురాతనాంధ్రనగరములోఁ ప్రాచీనాంధ్రులచారిత్రము గూడ బయలుపడి యాంధ్రజాతీయాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడుచున్నది.

ఈధాన్యకటకమునే కొందఱు ధన్యకటకమనియు, ధనకటకమనియుఁ గూడ వాడుచువచ్చిరి. మొదటిపేరు ధాన్యకటకమే గాని మఱియొకటికాదు.

ఇది ౧౨, ౧౩, ౧౪ శతాబ్దములలో ధాన్యవతీపురమను పేరను బిలువంబడు చుండెనని శాసనములుకూడ రూఢిపఱచుచున్నవి. శాలివాహనశకము ౧౨౭౩ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౩౬౧ వ సంవత్సరమున అమరావతీ గ్రామమునందలి యమరేశ్వరాలయములోని యొకశాసనములో శ్రీధాన్యవతీపురమని తెలుపఁబడినది. మఱియును కృష్ణామండలములో నూజవీడు తాలూకాలోని యెనమదలగ్రామములో నొకతాతిబండపైనుండు శాసనములోఁగూడ ధాన్యవతీపురమనియె చెప్పఁబడినది [1] ఈధాన్యకటకమను శబ్దము టిబెట్ దేశ గ్రంథములలోఁ "ద్పల్ ల్దాన్-బ్రాస్-స్ప్రుయిన్సు" (Dpal-ldan-bras-spruins) అని భాషాంతరీకరింపఁబడినది. అనఁగా ధాన్యరాశు లధికముగాఁ గల పట్టణమని యర్థమఁట ఈపట్టణమునందే గొప్పచైత్యమున్నదని యాదేశ చరిత్రమును వ్రాసిన తారానాథుఁడు నుడువుచున్నాఁడు. ఈపై వృత్తాంతములను బట్టి ధాన్యకటకమను పేరు నిజమైన పేరుగాఁ గన్పట్టుచున్నదనుటకు సందియములేదు. చీనాదేశపు యాత్రికుఁడగు హ్యానుత్సాంగు ధాన్యకటకమును వర్ణించిచెప్పిన విషయములనుబట్టి ధాన్యకటక నగరముండిన ప్రదేశము ధరణికోట యగునా కాదాయని పాశ్చాత్యపండితులలోఁ గొందఱు విశేషముగాఁ జర్చించిరి. ధాన్యకటకము ధరణికోట కాదనియు, విజయవాడ (Bezwada) యనియు వాదించిన వారిలో రాబర్టుసూయలుగారు ప్రాముఖ్యతనుగాంచియున్నారు. వీరుహ్యానుత్సాంగు చేసిన వర్ణన నాధారపఱచుకొనియే వాదించుచున్నారనుటకు సందియము లేదు గాని సంగతి సందర్భములనన్నిటిని చక్కఁగ నాలోచించి చూచిన పక్షమున విజయవాడగాక ధరణికోటయె ధాన్యకటకనగరమని చెప్పుటకు ప్రబలహేతువులు కలవని పెక్కుండ్రు చరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. హ్యానుత్సాంగు ధాన్యకటకమునకుఁ దూర్పునఁ బూర్వశైల సంఘారామమును, పశ్చిమమున నపరశైల సంఘారామమును గలవని పేర్కొనియున్నాఁడనియు, అయ్యవి పర్వతములకుఁ జేరియున్నవని చెప్పియున్నాఁడనియు, ఆపూర్వశైల సంఘారామమె బెజవాడకుఁ దూర్పుననున్న కొండపై నున్నదనియు, అపర

1. See Mr. Mackenzie's Kistna District Manual.

శైల సంఘారామము బెజవాడకుఁ బడమటనున్న కొండపై నున్నదనియు, ధాన్యకటకమునకుఁ దక్షిణముననున్న కొండగుహాలలో భావవివేకస్వామి తపస్సు చేసికొనుచున్నాఁడని యాయాత్రికుఁడు వచించియున్నాఁడనియు, అది యె బెజవాడకు దక్షిణ భాగమునందుండిన ఉండవిల్లికొండ యనియు, అపరశైల సంఘారామము అమరావతీ స్తూపమె యైనయెడల నచ్చట కొండలేవియు లేకుండుటకుఁ గారణమేమనియు, చుట్టును గొండలేవియును లేక వట్టిబయలులో నుండుటచేత నయ్యది ధాన్యకటకము కాదనియు, కొన్ని నెలలు నివాసము చేసియుండిన హాయనుత్సాంగు వర్ణించిన వర్ణనలకు బెజవాడమాత్రమె సరిపోయి యుండుటచేత ధాన్యకటకనగరము తప్పక బెజవాడయే యగునని తమయభిప్రాయమని స్యూయలుగారు కంఠోక్తిగఁ జెప్పియున్నారు.[1] అయినను భరతఖండమునందలి బౌద్ధుల స్తూపములను, బౌద్ధులగుహాలను, పర్వతములలోఁ దొలువంబడిన పురాతన దేవాలయములను బరిశోధించి వానింగూర్చి గ్రంథములు వ్రాసిన డాక్టరు ఫర్గ్యూసనుగారు స్యూయలుగారి వాదము నొప్పుకొనక ఖండించి ధరణికోటయే ధాన్యకటకమని సిద్ధాంతీకరించి యున్నారు. వీరివాదమె విశ్వసనీయమైనదిగఁ గన్పట్టుచున్నది. చీనాయాత్రికుని వ్రాఁతసందిగ్ధముగ నున్నదనియు, వారుకండ్లతోఁ జూచి వ్రాసియుండిరో వినికిడినిబట్టి వ్రాసియుండిరో నిజము తెలియరాదనియు, అపరశైల సంఘారామమును గూర్చి వర్ణించినవర్ణన అమరావతీస్తూపమునకు సరిపోవుచున్నదిగాని బెజవాడకొండలమీఁది గుహాలకువర్తించుచుండలే దనియు, ఉండవల్లికొండగుహాలు పౌరాణికసంబంధమైనవిగాసిపురాతనబౌద్ధమత సంబంధమైన గుహాలు కావనియు, అందలి యనంతశయనుని దేవాలయము నవీనమైనదిగాని మిక్కిలి పురాతనమైనది కాదనియు, హిందూదేశమునందుండిన బౌద్ధవిహారము లన్నిటితోఁ బోల్చి చూచినపుడు బెజవాడగుహాలు భేదించినవిగా నున్నవనియు, అమరావతీస్తూప మట్లుగాక సార్వవిధముల చేతను తక్కినవానిం బోలియున్నదనియును, ఇంతియగాక హిందూదేశము నందలి స్తూపములలోఁ బ్రధానమైనదిగానుండి దేశస్థులకు దిగ్భ్రమనుగొల్పెడిసమీ

1. Mr. Sewell's Dhanyakacheka.

ప స్తూపమును విడిచి యేవిధముచేతను మనోహరముగానుండని బెజవాడ గుహ
లను వర్ణించియుండెనని చెప్పుట పొసఁగియుండ లేదనియు, అమరావతీ స్తూ
పములోని విగ్రహములను బోలు నొక్క విగ్రహమైన ఒక్క శాసనమైనఁగంటికిఁ
గానరాదనియు, ఏడవశతాబ్దము నందుండి వ్రాసిన వ్రాఁతలోఁ బొరపాటు
లుండవచ్చుననియు, హ్యూనుత్సాంగు వాక్యములను భాషాంతరీకరించిన బీల్ గారి
భాషాంతరీకరణమునకు సుజ్యూలియనుగారి భాషాంతరీకరణమునకును భేద
మున్నదనియు మొదలగు విషయముల నెన్నిటినో చర్చించి స్యూయలుగారి
వాదమును బూర్వపక్షము చేసియున్నారు.[1]

ధాన్యకటకమును పాలించిన యాంధ్రరాజుల పేరులను, ధాన్యకటక
మను పేరును అమరావతీస్తూపములో గానవచ్చినవి. ఆంధ్రుల శాసనములు మాత్రమె
కాక వారితరువాత పాలనముచేసిన యాంధ్రపల్లవుల శాసనములుగూడ అమ
రావతియందుఁ గానుపించినవి. ధాన్యకటకనగరములోని బుద్ధుని చైత్యమును సంద
ర్శించి బుద్ధునికి నమస్కరించుటకై వచ్చితినని చెప్పి పల్లవరాజగు సింహవర్మ
యొకశాసన మొక స్తంభముపైని వ్రాయించెను. ఆ స్తంభముకూడ అమరావతి
లోని మంటిదిబ్బలోనుండి పైకిఁదీయఁబడినది. నవీనులుకూడ ధాన్యకటకము
ధరణికోటయనియే భావించుచుండిరికాని బెజవాడయని భావించుచుండలేదు.
కాఁబట్టి హ్యూనుత్సాంగు వ్రాసిన వ్రాఁతయనిచెప్పెడి పరస్పర విరుద్ధములయిన
కొన్నివాక్యములను బట్టి బెజవాడయె ధాన్యకటకమని భావించుట భ్రమకాని
వేఱొండుకాదు.

---

1. గ్రంథవిస్తరభీతిచేత వీరిచర్చలను సంపూర్ణముగఁ దెలుపఁజాలక
సంగ్రహములుగా వారిభావములను మాత్రము దెలిపితిమి.

పదవప్రకరణము.

పునర్విమర్శనము.

——:o:——

ఆంధ్రసామ్రాజ్య విస్తీర్ణము.

ఆంధ్రరాజులు మగధసామ్రాజ్యమును గైకొని పాలించిరని పురాణములు పేర్కొని యుండుటయును, చీనాచక్రవర్తులును, చీనాదేశపుచరిత్రకారులును, బలిద్వీపవాసులును, యవద్వీపవాసులును, వీరిని ఇండియా చక్రవర్తులని పేర్కొని యుండుటయును, పాండ్యచోళ కేరళములను బాలించిన రాజులు వీరిని మగధ రాజులని పేర్కొనియుండుటయు ఆంధ్రసామ్రాజ్యమున మగధరాజ్యము చేరి యున్నదని చెప్పుటకు ప్రబలసాక్ష్యములుగానున్నవి. మధ్యదేశము, కళింగదేశము, దక్షిణకోసలము, విదర్భదేశము, కొంకణదేశము, మహారాష్ట్రదేశము, దక్షిణకుంతలదేశము, ఇంతయేల, పాండ్య చోళ కేరళ దేశములు దక్క తక్కిన దక్షిణాపథ దేశములన్నియు నాంధ్రసామ్రాజ్యమునఁ జేరియున్నవని చెప్పవచ్చును. వనవాసి (Banavasi) రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రరాజుల రాజప్రతినిధిగ నుండి దక్షిణకుంతల దేశమును బాలించిన హారితిపుత్త్ర శాతకర్ణుని పేరుగల దానశాసనములు మైసూరునందు రైసుదొరగారివలన నూతనముగాఁ గనిపెట్టఁబడినవి. కనుక నాంధ్రరాజులగు శాతకర్ణులు మైసూరునుగూడ పాలించినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. అసిక, అస్మక, మూలక, సురాష్ట్ర, కుకుర, అపరాంత, అనూప, విదర్భ, ఆకరావంతిదేశములను గోతమిపుత్త్ర శాతకర్ణి జయించెనని నాసికశాసనములలో నొకదానిలో నుదాహరింపఁబడి యుండెను. అస్మకమూలికదేశములు దక్షిణాపథ దేశములోనివని పురాణములు చెప్పుచున్నవి.

---

1. The Madras Journal of Literature and Science 1886-87 pp. 56 to 62; Archeological Survey of India (New Series) Vol III p.25,28.

దక్షిణకత్తివాడి దేశమునకు సురాష్ట్రమను పేరుగలదు. కుకురదేశము రాజపుత్రస్థానములో నొకభాగమై యున్నది. ఉత్తరకొంకణదేశమే అపరాంతమనఁబడుచున్నది. అనూపదేశము వింధ్యకు సామీప్యమున నున్నదని పురాణములు చాటుచున్నవి. అయ్యది నర్మదకు నెగువున నున్నదనియు, దానికి మాహిష్మతీనగరము రాజధానియనియు రఘువంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది. అకరావంతి యనునది మాళవదేశముయొక్క తూర్పుభాగముగానున్నది. కాబట్టి యాంధ్ర సామ్రాజ్యము దక్షిణమున మైసూరు మొదలుకొని యుత్తరమున గంగానదివఱకును విస్తరించియుండెనని చెప్పవచ్చును. మాళవము, కన్యాకుబ్జదేశము, సింధుసౌవీరదేశములు,పాంచాలకాశ్మీరములు,ఉత్తరకోసలకాశీదేశములును, నేపాలభూపాలదేశములును,కామరూపబ్రహ్మదేశములును,పాండ్యచోళకేరళదేశములును మాత్ర మీయాంధ్ర సామ్రాజ్యమునఁ జేరియుండలేదు. పైఁజెప్పినదేశములలోఁ బశ్చిమోత్తరదేశములు విజాతీయులయిన శకరాజుల పాలనమునం దుండినవి.

బౌద్ధమతము.

ఆకాలమునందలి మతములలో బుద్ధునిమతమే బహుజనానురాగమును బడసి దేశమంతటను వ్యాపించి సర్వోత్కృష్టమైనమతముగా నెంచఁబడుచు నగ్రస్థానమును వహించియుండెను. శాలివాహనవంశజులమని చెప్పుకొనియెడి యాంధ్రరాజులును, మహాభోజులమని,మహారాతులమని చెప్పుకొనియెడి మండలాధిపతులును,బౌద్ధమతము నవలంబించి యాంధ్ర చక్రవర్తులకు నూడిగము సేయుచుండిన యవనశకపహ్లవాది నాయకులును, నైగములును, (వర్తకులు),స్వర్ణకారులును (బంగారుపనులు చేయువారు) వర్ధకులును, (వడ్రంగులు), ధాన్యకశ్రేణులును (ధాన్యపు వ్యాపారము చేయువారు),గాంధికులును (ఓషధులు మొదలగువాని విక్రయించువారు), సామాన్యగృహస్థులును బౌద్ధమతావలంబకుల యుపయోగార్థ మేకశిలామయమైన కొండలను దొలిపించి గుహలను, మఠములను, చైత్యములను, నిర్మించుచువచ్చిరి. ఈయాంధ్రరాజుల పరిపాలనకాలమున మొదట విజాతీయులును విదేశస్థులునగు యవనులు (Bactrian Greeks)శకులు, (Indo Scythians) పహ్లవులు(Persians)గుంపులుగుంపులుగా వచ్చి

దేశమునఁ జొఱఁబడి కల్లోలము గావించిరి. తుదకు నాంధ్రుల పరిపాలనమునకు లోఁబడి దేశమున స్థిరవాసము లేర్పఱచుకొని దేశమతములను దేశాచారములను బూని దేశీయులలోఁ గలిసిపోయిరని యిదివఱకే పూర్వప్రకరణములఁ దెలుపఁబడియెను. పైఁజెప్పినగుహాలలోని శాసనములలో బుద్ధధర్మప్రచారమునకై దానము చేసినవారిలో యవనులయొక్కయు శకనులయొక్కయు నామములుగూడ లిఖింపఁబడి యుండుటయే యిందుకు ప్రబలసాక్ష్యముగా నుండెను. బౌద్ధభిక్షువులు నివసించుటకొఱకు శిలామఠములలో గదులేర్పఱుపఁబడినవి. ఈబౌద్ధసన్న్యాసులు సాధారణముగా దేశాటనము సేయుచు వర్ష కాలములయందునీకొండగుహలలో నివసించుచుండిరి. శ్రావణమాసములో బౌద్ధసన్న్యాసులు ప్రాతదుస్తులను విడిచి క్రొత్తదుస్తులను ధరించుచుండిరి. పరోపకారబుద్ధిగలవారు వీరికి దుస్తులను బహుమానము చేయుటకుఁ గొంతధనమును గ్రామసంఘములకడ నిలువఁ జేయుచుండిరి. ఆసంఘములవారు మూలధనమును వెచ్చింపక వానివడ్డినిమాత్ర మీధర్మకార్యముల కొఱకు వినియోగించుచుండిరి. ఇటువంటి మతకార్యముల నిర్వాహముకొఱకు రాజులును రాజకీయోద్యోగస్థులును గ్రామముల నిచ్చివేయుచుండిరి. మతబోధకులయిన సన్న్యాసులు తఱచుగా సముద్రయానము సలుపుచుండిరి. కాబట్టి కొంకణదేశములో సముద్రతీరమున వీరికొఱకు ధర్మశాలలు విశ్రాంతిగృహములు నిర్మింపఁబడి యుండెనవి. కాఁబట్టి డాభోల్, బాంకోట్, రాజపురి కయ్యలకడ వరుసగా "చిప్లన్, మహాడ్, కూడెమ్, అనుప్రదేశములకడ నట్టి గుహలుకలవు. ఘోడ్బందరుకడ దిగువారికి కన్హేరిగుహలు కలవు. ఇంతియగాక యాంధ్రదేశమునందును బెజవాడ, ఆఱుగోలను, గుంటుపల్లి, శ్రీశైలము మొగలరాజపురము మొదలగు తావులను కొండగుహలు తొలువఁబడియుండినవి. ఆంధ్రరాజుల పరిపాలనమున సమస్తవిధముల చేత బౌద్ధమతమౌన్నత్యదశననుభవించె ననుటకు లేశమాత్రమునుసందియములేదు.

బౌద్ధమత భేదములు.

బౌద్ధమతాచార్యులు స్వల్పవిషయములలో భేదాభిప్రాయముగలిగి యుండి మహాసాంఘికు లనియు,మహాస్థవిరులనియు రెండుతెగలుగావిడిపో

యిరి. మహాసాంఘికులన మహాసంఘముయొక్క విద్యాలయమునకు సంబంధించిన వారని యర్థము. మహాస్థావిరులన మహాధ్యక్షుని విద్యాలయమునకు సంబంధించిన వారని యర్థము. మరల మహాసాంఘికులు "చైత్యకులు (పూర్వశైలులు,) అపర శైలులు, హైమవతులు, లోకోత్తరవాదినులు, ప్రజ్ఞాప్తివాదినులు" అనియైదు తరగతులుగ వేఱుపడిరి. చైత్యకపర్వతము మీఁదనుండు సన్యాసిబోధనము నవలంబించినవారు చైత్యకులనం బడుచుండిరి. హూనుత్సాంగు పూర్వశైలసంఘారామమని చెప్పినది యీచైత్యకులకు సంబంధించినదిగ నేల చెప్పరాదని డాక్టరు బర్జెస్సుగారు ప్రశ్నించుచున్నారు. [1]పూర్వశైలులతో భేదించినవా రపరశైలు లనంబడుచున్నారు.

బ్రాహ్మణమతము.

ఆంధ్రులును ఆంధ్రరాజులును, బౌద్ధమతాభిమానులును బౌద్ధమతావలంబకులు నైనను ఆంధ్రరాజుల పాలనమున బౌద్ధమతముతోఁ బాటు బ్రాహ్మణమతమును వర్ధిల్లుచుండెను. బౌద్ధులయిన యాంధ్రరాజు లెప్పుడును బ్రాహ్మణమతము పట్ల ద్వేషమును జూపిన వారైకుండను గానరాదు. మఱియు గోతమిపుత్ర శాతకర్ణి బ్రాహ్మణజాతిని సాంకర్యమునుండి సంరక్షించెనని నాసికశాసనము నందు జెప్పఁబడియుండుటచేత గోతమిపుత్రుఁడు బ్రాహ్మణమతాభిమానియని కొందఱు తలంపవచ్చును గాని నిజముగా నాతఁడు మతసమాన బుద్ధికలవాఁడె గాని బ్రాహ్మణమతాభిమాని గాఁడు. యవనశక పహ్లావాదులు మొదలగు విజాతీయులు పెక్కండ్రు బ్రాహ్మణమతావలంబకులై కొందఱు బ్రాహ్మణులమనియు కొందఱు క్షత్రియులమనియుఁ జెప్పుకొనుచు బ్రాహ్మణసంఘమును సాంకర్యము నొందించు నప్పుడట్టి సందర్భముల గోతమిపుత్రుఁడు కలుగఁజేసికొని బ్రాహ్మణజాతికి భంగముకలుగకుండఁ గాపాడుచు వచ్చెననుటకును సందియముండదు. కాఁబట్టి యాకాలమునందు బ్రాహ్మణ బౌద్ధమతముల రెంటికిని శత్రుత్వము లేకపోవుటయేగాక యన్యోన్యమైత్రికూడ కలదని చెప్పుటకు సంశయింపవలసిన పనిలేదు.

1. Archeological Survey of Southren India Vol I p 24.

ఈవిషయమును బ్రాహ్మణమతాభిమాని బుహభదత్తునియొక్కయు, బౌద్ధమతాభిమానియగు గోతమి పుత్త్రినియొక్కయు దానశాసనములే వేనోళ్లఁ జాటుచున్నవి.

వర్ణాశ్రమ ధర్మములు.

ఒక్కయార్యజాతివారిచే మాత్రమె యీవర్ణాశ్రమ భేదములు కల్పింపఁబడినవికాని యనార్యులయిన నాగులలోను మిశ్రజాతులవారయిన బౌద్ధులలోను కల్పింపఁబడియుండలేదు. ఆర్యులలోనైన నిప్పటిరీతి వర్ణ భేదములు గానరావు. ఆకాలమునందు వృత్తులనుబట్టి కులభేదము లేర్పడినవిగాని కులభేదములనుబట్టి వృత్తులేర్పడి యుండలేదు. ఆకాలమునందు భోజనప్రతిభోజనములకు ప్రతిబంధకములేవియు నేర్పడియుండలేదు. బ్రాహ్మణుఁడు చాతుర్వర్ణ్యములలోని స్త్రీలను వివాహమాడుటకు నధికారము కలిగియుండెను. ఇట్టి యధికారమును బ్రాహ్మణులు కలిగియుండుటకుఁ గారణములేకపోలేదు; ఆకాలమునందు బ్రాహ్మణులు దక్షిణాపథమున మిక్కిలి తక్కువసంఖ్యకలవారుగ నుండిరి. ఇతరజాతులలోని స్త్రీలను వివాహమాడకుండినచో వారి సంఘు మభివృద్ధిని గాంచనేరదు. శీఘ్రకాలములోనే యంతరించి పోవచ్చునుగనుక స్వరక్షణార్థమైవారు బ్రాహ్మణేతరులు బ్రాహ్మణులగుటకు మార్గము లేర్పఱచి బ్రాహ్మణేతరజాతి కన్యలను వివాహముఁజేసి కొనుచుండిరి. అప్పటికింకను బ్రాహ్మణులు మాంసభక్షకులుగానే యున్నందున శూద్రాదులుచేసిన వంటకమును భుజించుటకు సంకోచింపకుండిరి. కానిబౌద్ధమతాచార్యులయొక్కయు, జైనమతాచార్యుల యొక్కయు బోధనలచేతను ఆచరణ విధానములచేతను బౌద్ధులును జైనులును పెక్కండ్రు మాంసభోజనమునువర్జించిరి. వీరితోడి మతచర్చలచేతను, సంపర్కముచేతను బ్రాహ్మణులు తరువాత పితృకార్యములయందు సహితము మాంసభోజనము వర్జింపవలసిన వారయిరి. ఈగౌరవము విశేషముగ జైనమతమునకుఁ జెందవలసియున్నది. అహింసయే పరమధర్మమనిబుద్ధుఁడు బోధించినదానిని అశోకవర్ధనుఁడు ప్రకాశింపఁజేసెను. అశోకుని సందేశమును ఆంధ్రులు శిరసావహించిరి. వీరిప్రరేపణములచేతను జైనబౌద్ధమతాచార్యుల బోధనలచేతను ద్రావిడబ్రాహ్మణు లెల్ల

రును క్రమక్రమముగా మాంసభోజనమును వర్జించిరి. నేఁడు పంచద్రావిడ బ్రాహ్మణులు మాంసమును ముట్టరు. వీరు దాక్షిణాత్యులు. పంచగౌడ బ్రాహ్మణులుమాత్రము వర్జింపలేదు. వీరౌత్తరాహులు. ఇప్పటిబ్రాహ్మణోత్తములకుఁ దమపూర్వులొక కాలమున మాంసభోజనము చేయుచుండిరను మాటయే తెలియదు. అట్టిమాటయే వారికిఁ గర్ణకఠోరముగా నుండకమానదు. బహుశతాబ్దముల క్రిందటనె యాదురభ్యాసమును విడిచిపెట్టినవారుగావున వారకట్లుండుట సహజగుణమె గాని యందు విరుద్ధగుణమేమియులేదు. ఆర్యులా కాలమునఁ బరిపాలనము చేయు నాంధ్రులను కేవలమును శూద్రులనుగాఁ జూచి యుండలేదు. వారిని క్షత్రియులని పైకిచెప్పుచువచ్చిరిగాని కర్మాధికారమును గలిగింపక లోపలద్వేషభావమును గలిగియుండిరి. మొదట నామమాత్రములుగా నేర్పడిన వర్ణాశ్రమ బంధనములు సడలియున్నవిగాని కాలముగడచిన కొలదిగట్టిగా బిగింపఁబడుచు వచ్చినవి. మనుస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడిన భేదకారణములు కేవలము కల్పితములు గాని స్వాభావికములు గావుగనుక నవి యెంతమాత్రము విశ్వసింపఁ దగినవికావు.

ఇతరమతములు.

ఆ కాలమునందు శైవమతమును జైనమతమునుగూడ వర్ధిల్లుచుండెను. రాజప్రతినిధిగనుండి వనవాసి రాజధానిగఁజేసికొని దక్షిణకొంకణమును, కర్ణాటమును బాలించిన హారితిపుత్త్ర శాతకర్ణి కర్ణాటకము (మైసూరు) లోని స్థానకుందూరువద్దనున్న శివాలయమునకేదో దానధర్మముచేసెనని కుబ్జుఁడను కర్ణాటకవిప్రాశస్తియను కావ్యమునందు వ్రాసియుండుటనుబట్టి యాంధ్రరాజుల పోషకత్వమున శైవమతముకూడ వర్ధిల్లుచుండెనని చెప్పవచ్చును. ఆర్యులలోను బౌద్ధులలోను మొదట విగ్రహారాధనములేదు. విగ్రహారాధనము మొదట ననార్యులలోను నాగులలోను విశేషముగా వ్యాపించియుండెను. తరువాత బౌద్ధులచేతను, అటుపిమ్మట ఆర్యులచేతను అవలంబింపఁ బడినది.

దేశభాషాభివృద్ధి.

ఆకాలమున నార్యబ్రాహ్మణులు సంస్కృత ప్రాకృతములను వాడుకొను

చుండిరి. రాజకీయ భాష ప్రాకృతము. వ్యవహారిక భాష మాగధము. ప్రాచీన మహారాష్ట్రము, పైశాచి,అపభ్రంశము, మొదలగు ప్రాకృత భేదములు దేశభాషలుగా నుండినవి. ఆకాలమున వాడఁబడుచుండిన లిపి మౌర్యలిపిగా నుండెను. శాసనములన్నియు పాలి భాషలో నున్నవి. ప్రాచీన ద్రావిడభాషయె పైశాచి యనంబడుచుండెను. ఆర్యులు దీని పైశాచియని యపహాస్యము చేయుచుండిరి. అయినను ఆంధ్రరాజు లీ భాషలో గ్రంథములను వ్రాసియు, వ్రాయించియు దేశభాషను ప్రోత్సాహపఱచిరి. శాలివాహనుని మంత్రియగు గుణాఢ్య పండితుఁడీ భాషలోనే బృహత్కథను రచించెనని యిదివఱకె తెలిపియుంటిమి. శర్వవర్మ యను మఱియొకమంత్రి కాతంత్రవ్యాకరణము నాభాషలోనే రచించి శాలివాహనునకుఁ జెప్పెను. హాలశాతవాహనుఁడు ప్రాచీనమహారాష్ట్రి భాషలో సప్తశతి యనుగ్రంథమును రచించియున్నాఁడు. దీనిని బట్టి యాంధ్రరాజుల పరిపాలనమున దేశభాషలు పోషింపఁబడి వర్ధిల్లినవని యూహింపవచ్చును. ఈపైశాచిభాషలో నుండియే అఱవము, తెలుఁగు, కన్నడము, మళయాళము తులు మొదలగు భాషలు జనించినవి. అనేకభాషలసాంకర్యమె తెలుంగుబాస కబ్బుటచేతఁ దక్కిన పైశాచీ పుత్రికలకంటె భిన్నమైనదిగఁ గాన్పించుచున్నది.

శిల్పశాస్త్రము - చిత్రవిద్య.

ఆంధ్రరాజుల పరిపాలనకాలమున శిల్పశాస్త్రము చిత్రవిద్యలు మిగుల నభివృద్ధికిఁ దేఁబడినవి. ఈ యాంధ్రరాజు లనేకచైత్యములను స్తూపములను విహారములను, రాజభవనములను నిర్మించినందున శిల్పులకుఁ దమతమ విద్యానైపుణ్యములను జూపుటకు మంచియవకాశము కలిగెను. మందిరము లెట్లు నిర్మింప వలయునో, విగ్రహము లెట్లు చెక్కవలయునో, చిత్రపటము లెట్లు వ్రాయవలయునో తెలుపునట్టి శాస్త్రములనేకము లంతకుఁ బూర్వమె బౌద్ధులచే వ్రాయఁబడి యున్నవి. అట్టి శిల్పశాస్త్రజ్ఞులలో నాగ్నజిత్తుఁడను వాఁడు ముఖ్యుఁడు. ప్రత్యేకశిలలతో బట్టబయలునఁ గట్టఁబడక పర్వతములను

గుట్టలను దొలఁచి నిర్మింపఁబడిన బౌద్ధదేవాలయము లాకాలమునందలి యద్వితీయ శిల్పకళానైపుణ్యమును నేటికిని బ్రకాశింపఁ జేయుచుండుట ప్రశంసనీయముగదా. ఈ బౌద్ధదేవాలయములకు వెలుపల నంతయుఁ గొండరాయైనందునఁ బైకి శోభాయమానముగఁ గన్పట్టక పోయినను లోనికిఁబోయి చూచినపక్షమున మహేంద్ర భవనములను బోలియుండును. ఇవిగాక అమరావతీస్తూపమువలె బయలున నిర్మింపఁబడిన స్తూపములు సహితము నిరుపమానమైన శిల్పవిద్యామహిమచేఁ బ్రశంసనీయములుగ నున్నవి. వానిలో ముఖ్యముగా గుంటూరుమండలములోని అమరావతి స్తూపమునందు గానంబడియెడు శిల్పవిద్యానైపుణ్యమును గన్నులారఁగాంచి యానందింపవలసినదియే గాని యిట్టిదని నిరూపించి వర్ణించుటకుఁ బదములు గానరావు; ఈ గ్రంథమును జాలదు. ఈ యమరావతీ స్తూపమును గూర్చి విపులముగాఁ దెలిపెడి రెండుగొప్పగ్రంథము లాంగ్లేయభాషయందు విరచింపఁబడియున్నవి. అందొకటి డాక్టరు ఫెర్గూసను (Dr. Fergusson) గారిచేతను మఱియొకటి డాక్టరు బర్గెస్సు (Dr. Burgess) గారి చేతను వ్రాయఁబడినవి. ఈ యమరావతీ స్తూపముచుట్టును శిలాస్తంభములతో వెలుపలను లోపలను ప్రాకారము (కంచెలు) కట్టఁబడినవి. ఆ స్తంభముల మీఁద శిల్పకులు చూపిన పనితన మింతింత యనినిర్ణింప నలవికాదు. వానిలోఁ బెద్దదియు వెలుపలదియునగు ప్రాదివలయముయొక్క నడిమికొలత ౧౯౫ యడుగులును, లోపల ప్రాదివలయము యొక్క నడిమికొలత ౧౬౫ యడుగులునుగలిగి ఈ రెంటికినడుమ యాత్రికుల ప్రదక్షిణమార్గమును గూడగలిగి యుండెను. పెద్ద ప్రాదివెలుపల ౧౪ అడుగులును, లోపల ౧౨ అడుగులును, లోపలప్రాది ౬ అడుగులయెత్తునుమాత్ర ముండెను. పెద్దప్రాదియొక్క క్రిందిభాగము జంతువుల యొక్కయు బాలురయొక్కయు విగ్రహములతో నలంకరింపఁబడియెను. స్తంభములు యథాప్రకారముగ నష్టకోణాకృతులు గలిగి చక్రమువలె గుండ్రముగనుండు బిళ్లలతో నలంకరింపఁబడియున్నవి. ఈ పెద్దప్రాదియొక్క వెలుపలి భాగముకంటె లోపలిభాగమంతయు నెక్కువచిత్రముగానుండు చిత్తరువులతోఁ జిత్రింపఁబడియున్నది. వెలుపలిప్రాదికంటె లోపలిప్రాదిమీఁద బుద్ధునిచరిత్రము

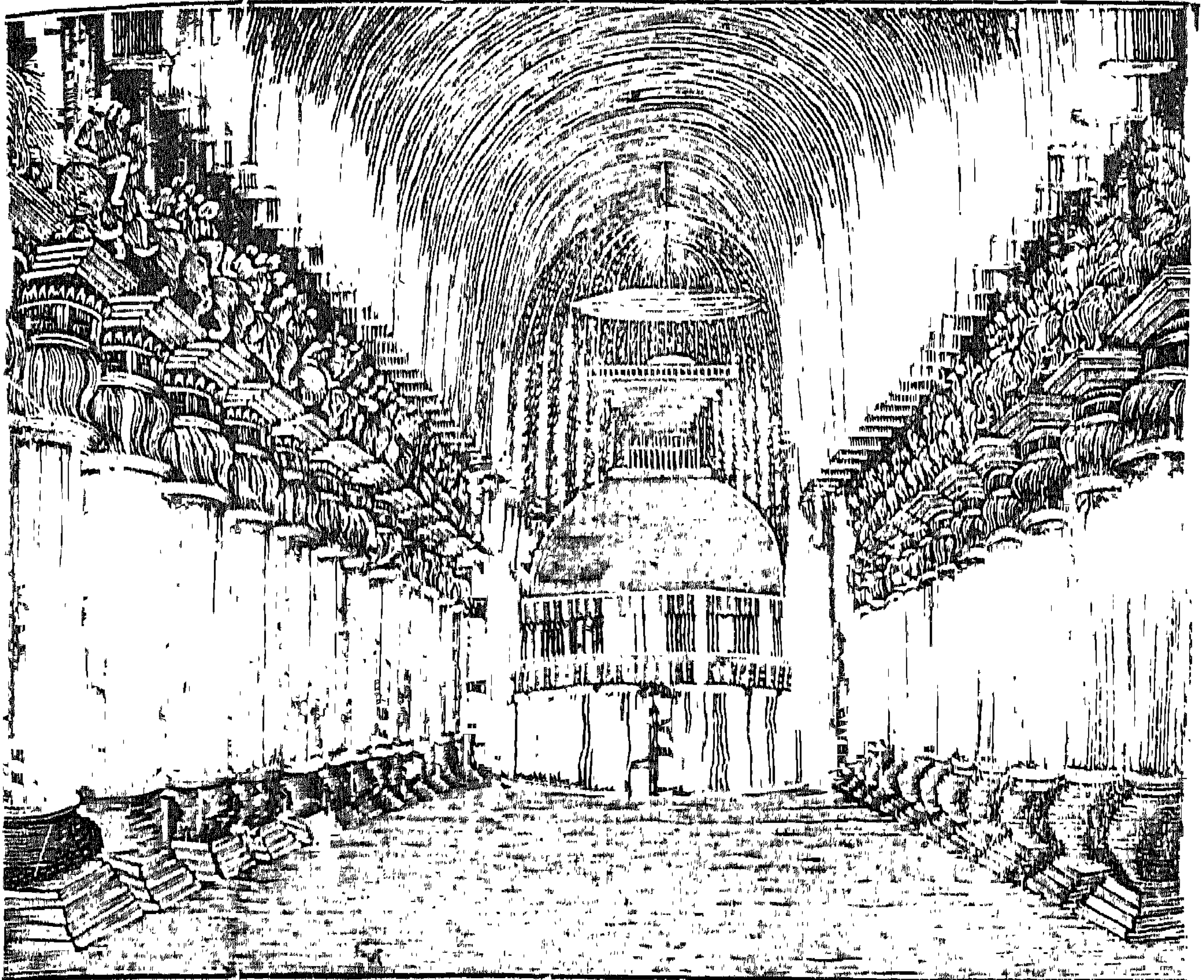
లోనివియుఁ గాథలలోనివియునగు స్త్రీపురుషులయొక్క చిత్రపటములాచరిత్ర మును గాథలుబోధపడునీతిగ మిక్కిలిసొగసుగాఁజిత్రింపఁబడినవి.

డాక్టరు ఫర్గ్యూసనుగారు ప్రకటించిన గ్రంథములోని చిత్రపటములలో రెండు మిక్కిలి మనోహరములుగానున్నవి. అందొకటి వెలుపలిపెద్దగాదినుండి యు, మఱియొకటి లోపలిగాదినుండియుఁ దీయఁబడినవి.

తనముంగటి సైన్యము గోడలను గాపాడు చుండఁగా రాజు సింహాసన మునఁ గూరుచుండి యప్పుడే యేతెంచిన యొక దూత చెప్పెడి సమాచారమును వినుచుండినట్లును, దిగువను కాల్బలము నశ్వ సైన్యము దంతావళములు యుద్ధ మునకుఁ బ్రయాణోన్ముఖులై నడచుచున్నట్లును శత్రుకోటలో నొకడువచ్చి సంధిని కోరుచున్నట్లును మొదటిదానిలో నత్యద్భుతముగాఁ జిత్రింపఁబడి నది. అయ్యది నిన్నమొన్నను జిత్రింపఁబడినట్లుగా నుండి యాకాలపు శిల్ప కారుల నైపుణ్యమును బుద్ధివైభవమును నాగరికతను వేనోళ్లఁ జాటుచున్న ది. డాక్టరు ఫర్గ్యూసనుగారును, డాక్టరు బర్గెస్సుగారును ఆపటమును నెక్కు వగ మెచ్చుకొని యున్నారు.

రెండవపటము మూడు పూజార్హములయిన వస్తువులను దెలుపుచున్నది. అందొకటి గ్రాదులతోడి స్తూపము, మఱియొకటి మతచక్రము, వేఱొకటి పవి త్రమైన వృక్షమునుగాని (బోధి వృక్షము) బుద్ధుని దంతమునుగాని పూజించు చున్న సంఘము. ఈస్తూపముపైని బుద్ధునికి సంబంధించిన విగ్రహములు మాత్ర మె గాక నాగరికతయందు వెనుకఁ బడియున్న ప్రాచీన నాగులయొక్కయు నాగరాజులయొక్కయు, నాగరాణులయొక్కయు, నాగకన్యలయొక్కయు విగ్రహములుగూడ పెక్కులు చిత్రింపఁ బడియున్నవి. ఇట్టి స్తూపములమరావతి విగాక జగ్గయ్యపేట, గుడివాడ, భట్టిప్రోలు, ఘంటశాల మొదలగు స్థలముల లోఁ గూడ మఱికొన్నిగలవు, గుడివాడ, భట్టిప్రోలు, ఘంటశాలలోనివి యి టుకలతోను సున్నముతోడను గట్టఁబడినవిగా నున్నవి. మఱియును బౌద్ధ భిక్షువులకొఱకుఁ బర్వతములలోఁ దొలుసంబడిన విహారములలోను చైత్యముల లోను కార్లీపర్వతములోని చైత్యమును అజంటావిహారమును గొప్పవి. కార్లీ

చైత్యము బొంబాయి పునహానగరములకు నడుమనున్నది. ఈచైత్యము వెలుపలి నుండి చూచునపుడు శోభాయమానముగఁ గాన్పింపక పోయినను లోపలికిఁ బోయి చూచునపుడు దేవేంద్రభవనమును బోలియుండును.

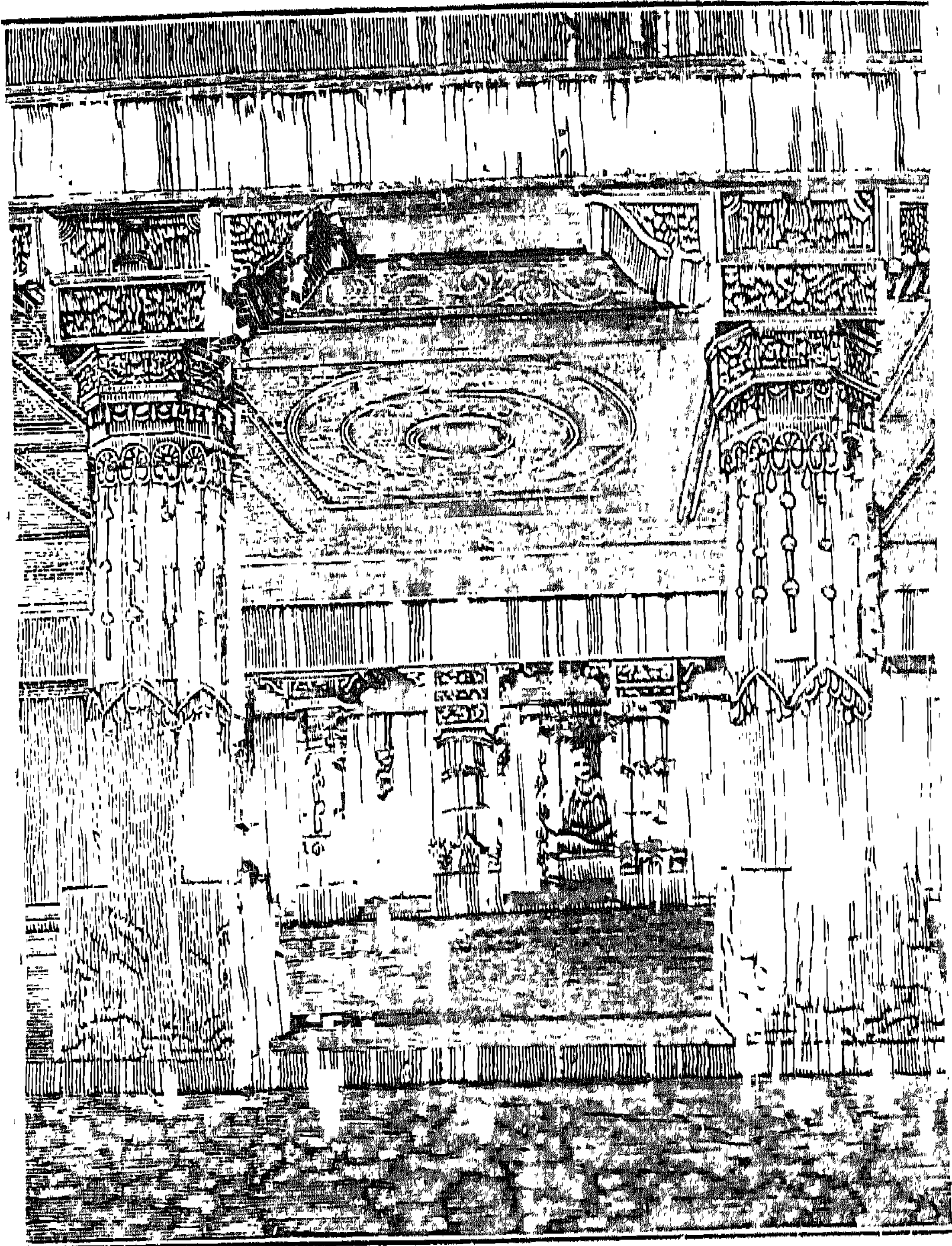

కార్లీ చైత్యము.

కార్లీపర్వతములోని చైత్యముయొక్క పొడవు ముఖద్వారము మొదలుకొని వెనుక ప్రక్కనుండెడు గోడవఱకు ౧౨౬ అడుగులుండును. వెడల్పు ౪౫ అడుగుల ౭ అంగుళములుండును. ఈ చావడిలోని ప్రక్కభాగములు క్రైస్తవాలయములలోని ప్రక్కభాగములంత విశాలములుగ లేవు. వానిలో నడిమిభాగము మాత్రము ౨౫ అడుగుల ౭ అంగుళములు వెడల్పుకలిగి యున్నదిగాని తక్కినవన్నియు స్తంభములసాంద్రతను గలుపుకొని పదియడుగులు మాత్రమె గలిగియున్నవి. శిల్పకారులనైపుణ్యమును బుద్ధిచాతుర్యమును దెలుపునట్టి చెక్కడపుంబనులచే శోభించుచుండిన ముప్పదితొమ్మిది స్తంభములుగలవు. ఈ విహారమున కంతకు వెలుతురు కలుగుటకై పైన ననుకూలకోణముగల తావున నొకరంధ్రముంచఁబడినది.

అజంటాలో నాలుగు చైత్యములుగలవు. తరువాతి కాలమున నిర్మింపఁబడిన చైత్యములలో బుద్ధునిరూపపటములు గానుపించుచున్నవి. ఈకడపటి చైత్యములలో నిరూపింపఁబడిన బౌద్ధమతమాఅవ శతాబ్దములోని హిందూమతమును సమీపించియున్నది. అజంటావిహారములలో నొకదానిపటమిూక్రిందఁజూపుచున్నారము. ఇది మిక్కిలి సొగసుగానుండునది. ఈవిహారము ౬౫ అడుగుల పరిమాణముగలిగి ౨౫ స్తంభములతో నొప్పారుచున్నది.

అజంటావిహారములో శిల్పచాతుర్యము.

బౌద్ధభిక్షువులు నివసించుటకై రెండు ప్రక్కలను ౧౬ గదులుగలవు. నడుమనొక్కగొప్పచావడియు ముంగటనొకవసారయు వెనుక పవిత్రమైన గర్భగృ

హము గలవు. కుడ్యముల పైన బుద్ధునిజీవితములోని చర్యలను దెలుపు ప్రదర్శనములు చిత్రింపఁబడినవి. స్తంభములును కప్పును చిత్రవిచిత్రములయిన నగిషీపనులచే వెలుగొందుచున్నవి. వీనినన్నిటిని గన్నులార వీక్షించునప్పుడు గలుగునట్టి యానందము వర్ణనాతీతమై యుండును. అందలి స్త్రీపురుషుల విగ్రహములు సొగసుగను స్వభావసిద్ధములుగను ముఖవికాసములు సత్వవృత్తిని సూచించునవిగను నాహ్లాదకరములుగను నున్నవి. అలంకారములు పరిశుద్ధములయినవిగను క్రమపద్ధతికలవిగను నున్నవి.

ఆకాలపు స్తూపములయొక్కయు, చైత్యములయొక్కయు, విహారముల యొక్కయు, విగ్రహములయొక్కయు, రూపపటములను ముద్రింపవలయునన్న విశేషవ్యయప్రయాససాధ్యమైనది కావున శిల్పకారుల బుద్ధికుశలతను, చిత్రవిద్యలతీరును జూపుటకు నీయొకటిరెండు పటములను మాత్రము ముద్రింపఁగలిగితిమి.

మతసంఘములు - పౌరసభలు.

ఆకాలమునందు మతకార్యములను ధర్మకార్యములను నిర్వహించుటకై యీకాలపు దేవస్థానసంఘములవలెనె మతసంఘములును, పౌరజనోపయోగకరములయిన కార్యములను నిర్వహించుటకై యీకాలపు పౌరసభల (Corporations) వంటి పౌరసభలు నేర్పడియుండినవి. అట్టిసభలు రెండు పేర్లతో భట్టిప్రోలు శాసనములలోఁ గన్పట్టు చున్నవి.

ధర్మకార్యనిర్వాహక సంఘములోని సభ్యులు:—హిరణ్యవ్యాఘ్రుపాద (డు); ఉగలక (ఉద్ధారకుఁడు), కలహ (డు)*, విసాక (విశాఖుఁడు), స్ఫాలశీర్షి, శ్రామణ (డు), ఒడల (ఔదరుఁడు), ఆసక (డు), సముద్ర (డు), అనుగ్రహ (డు), కూర (డు), శత్రుఘ్న (డు), పోతక (డు), పోత (డు) అలినాక (అలినాగఁడు), వరుణ (డు), పింగళక (డు), కౌశిక (డు), సూత (సూత్రుఁ

* కలహ (డు) అనుదానిని కలహుఁడని చదువుకొను రీతిగానే తక్కిన నామములను డుప్రత్యయమును జేర్చి చదువుకొన వలయును.

డు), పాప (డు), కుబీరక (కుంభీరకుఁడు - ఇతఁడొకరాజు), గాలిక (డు), శాల్మిమణదాస (డు), భారద (భారతుఁడు), ఒదల (ఔదరుఁడు) స్థాలతిష్య (డు), తిష (తిష్యుఁడు), గిలన (జ్ఞానుఁడు), జంభ (డు),......బుబ (బుద్ధుఁడు),...జనక (డు), గోసాలక (డు), ఉపసాదునికొడుకు కూర (డు), కరహునికొడుకు ఉత్తర (డు).

పౌరసభాసభ్యుల నామములు:—పచ్చ (పత్సుఁడు), చఘు (జఘన్యుడు), జెటా (జటుఁడు), జంభ (డు), తిస (త్రిష్యుఁడు), రేత (రైవతుఁడు), అచిన (అచీర్ణుఁడు), సభిక (డు), అఖను (అక్షుఘ్నుఁడు), కేల (డు), కేశ (డు), మాహా (మాఘుఁడు) సేత (స్వైత్రుఁడు), చడిక (చండికుఁడు), ఓఖబల, ఓఘబలుఁడు) సోనుతర (సోనుత్తరుఁడు), సుసర్ణో త్తర (డు), సామన (శాల్మిమణుఁడు), సామనదాస (శాల్మిమణదాసుఁడు), సామక (శ్యామకుఁడు), కాముక (డు), చితక (చిత్రకుఁడు).

వర్తకసంఘములు.

ఆకాలమున వాణిజ్యముచేయుచుండిన వణిక్కులు విశేషభాగ్యమును సంపాదించినట్లు గానంబడుచున్నది. కార్లీలోని గొప్పచైత్య గుహను జయంతీ నగరములోని యొక సేఠ్ వలన నిర్మింపఁబడియె నని చెప్పఁబడినది. ధాన్యకటకము, కన్హేరి మొదలగు స్థలములలో గూడను వారిదానములు మిక్కిలి విలువగలిగినవిగా నున్నవి. సేఠ్ అనుశబ్దము శ్రేష్ఠియనుదాని ప్రాకృతరూపము. సేఠ్ యొక్క వికృతియె తెలుఁగులో సెట్టియగుచున్నది. సెట్టియనగా వర్తకుఁడు. ఆకాలములో వర్తకసభలు పెక్కులుండినవి. సేతగాండ్రకు, గాంధికులకు, ధాన్యకశ్రేణులకు, నూనె మొదలగువానిని తయారు చేయువారలకుఁ బ్రత్యేక వర్తకసభలుగలవు. ఈసభలన్నియుఁ గ్రమమైన యేర్పాటులను నిబంధనములను కలిగి యోగ్యస్థితి యందున్నట్లుగఁ గానంబడుచున్నవి. ప్రజలు తమ సొమ్మును శాశ్వతముగా నీసభలవద్దభద్రముగా నుంచుకొనుటయు, వారలు వీరలకు తరతరములవఱకు వడ్డి నిచ్చుచుండుటయుఁ గూడగలదు. ఈసభల మూలమున స్వపరి

1 Epigraphia India, Vol. II. pp. 326. 329.

పాలనము చేసికొనుచుండుట అప్పటి రాజ్యాంగపద్ధతిలో ప్రధానమైన విషయముగా నుండెను. పైనుదాహరించిన భట్టిప్రోలు శాసనములోని నిగమ సభ మాత్రమేగాక ఋషభదత్తుని నాసిక శాసనములో గోవర్ధనములోని నిగమ సభ యొకటి పేర్కొనఁబడి యుండెను. దేశములో నెట్టెట్టి విక్రాంతులు సంభవించినను, పరిపాలనచేయు రాజు లెట్టివారయినను నిరాఘాటముగ రాజ్యపాలనమునడుచుటకు నిట్టి సభలు తోడ్పడు చుండిన వనుటకు సందియము లేదు. ఆకాలమునందు నూటికి కైదు వెలుఁగులకొని యేమున్నారోసారికి మాత్రమె వడ్డి గైకొనఁబడుచుండెను గాని యీకాలమునందువలె నధికమైన వడ్డి గైకొనఁబడుచుండలేదు.

నాణెములు.

ఆంధ్రరాజుల కాలమున నాణెములు సీసముతోడను, రాగితోడను, వెండితోడను జేయఁబడినవిగా నున్నవి. ఇవిలోఁ బెక్కువేల నాణెములు ధరణికోటలోను, గుడివాడ ప్రాంతములను దొరకినవి. కొన్ని నాణెములను రాబర్టు స్యూయలుగారు సంపాదించి జనరల్ కన్నిహ్యామ్ గారికిఁ బంపఁగా నయ్యవి గోతమిపుత్త్రిశాతకర్ణి, యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి, చంద్రశ్రీశాతకర్ణి కాలము నాటివై యున్నవని వారు కనుగొనిరి. పశ్చిమభాగమున ననఁగా నిప్పటి మహారాష్ట్రదేశమునందును భగవాన్‌లాల్ ఇంద్రాజిపండితుని చేతను గిబ్బుగారి చేతను కనుఁగొనఁబడినవి. అవియును గోతమిపుత్త్రిని యొక్కయు, యజ్ఞశ్రీయొక్కయు, పులమావియొక్కయు, వారి ప్రతినిధి పరిపాలకులయొక్కయు నాణెములుగా నున్నవి. పశ్చిమదేశమున దొరకిన యాంధ్రనాణెములపైన విల్లునంబులు చిత్రింపఁబడినవిగా నున్నవి.

స్యూయలుగారు గుడివాడలోఁ గనుఁగొనిన కొన్ని నాణెములు చిత్రములుగా నున్నవి. రోమనులయొక్కయు, యవనులయొక్కయు ఓడలనుబోలిన యోడయొకటి అర్ధచంద్రాకృతిగల టోపుతోడను రెండు తెఱచాపలతోడను, తెడ్డువలెనుండు నొక పెద్ద లంగరు (చుక్కాను) తోడను జిత్రింపఁబడినవిగా నున్నవి. ఇయ్యవి యజ్ఞశ్రీకాలము నాటివిగా నున్నవి. ఈ నాణెమునుబట్టియె

యాకాలపునాటియాంధ్రులకు నోడలనుగూర్చియు, నావికాయాత్రలనుగూర్చియు, జ్ఞానముకలదనియు, ఆవిషయములందు వారాఱితేఱిన వారేయనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పుటకు సంశయింపం బనిలేదు. ఈ నాణెములుగాక యాకాలము నందుగవ్వలు మొదలగునవి కూడ వ్యవహారమునం దుపయోగింపఁ బడుచుండినవి.

విశేషానుభవముగల మణికారకులు.

విశేషానుభవముగల మణికారకులని (రత్నవర్తకులు, పూసలవర్తకులు, రత్నములు సానపట్టువారు మణికారకు లనంబడుదురు. రాబర్టు బ్రూసుఫుటుగారాంధ్రులనుగూర్చి వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయమున రాబర్టు బ్రూసుఫుటుగా రాంధ్రులకిచ్చిన యోగ్యతా పత్రిక చదువరుల కాహ్లాదకరముగా నుండునని దాని నీ క్రింద నుదాహరించు చున్నారము.

"నాకు దొరకినపూసలు రేగడిమట్టితోఁ జేయఁబడి యెండఁ బెట్టఁబడినవిగను, బంకమట్టితోఁ జేసి కాల్చినవిగను, ఎముకతోడను, స్ఫటికముతోడను, గాజుతోడను, తృణమణితోడను, కెంపులతోడను, వివిధములయిన ఱాళ్లతోడను జేయఁబడినవిగను నున్నవి. కొన్ని చిన్నవిగను కొన్ని పెద్దవిగను పెక్కుతరహాలుగ నున్నవి. వానిలో ముఖ్యముగా ఱాళ్లతోఁ జేయఁబడినవి సొగసయిన పనివానితనమును దెలుపునవిగానున్నవి. స్ఫటికముతోఁ జేయఁబడిన గిన్నెయొక్క చిన్నభాగమును ఎముకతోఁ జేయబడిన హస్తకంకణములయొక్క యొకటి రెండుముక్కలును, నునుపుచేయఁబడిన యొకటి రెండు చిన్నఱాళ్లును, అటువంటివస్తువులె మఱికొన్నియునుగూడ దొరకినవి. ఇవియన్నియు నాకాలపునాటి మనుష్యులు విశేషానుభవముగల మణికారకులని బుజువు చేయుచున్నవి. ఈవస్తువులన్నియును వీరిచే కృష్ణామండలములోని గుడవాడసమీపమునఁ గనుగొనఁబడినవే గావున నీయోగ్యతాపత్రిక యాంధ్రులకె చెందునదిగాని మఱియొకరికిఁగాదు.

---

1 Archeological Survey of India, New Imperial Series Vol. XV. page 20.

కుమ్మరపనులు.

ఆకాలపునాటి యిటుకలను మఱికొన్ని కుమ్మరపనులను పరిశోధించిన న్యూయలుగారె మరల నిట్లు వ్రాయుచున్నారు.

"ఆకాలపునాటి కుమ్మరులీకాలపునాటి వారికన్న నధిక చాతుర్యము కలవారని నాకు దొరకిన పగిలిపోయిన కుండముక్కలు మొదలగునవి తేటపఱచుచున్నవి. అయ్యది నిస్సంశయముగా నిర్వివాదాంశమని నేననుకొనుచున్నాను. కొన్ని కుండలయొక్క మూతులు మూడునాలు గడుగులు నడిమి కొలత గలిగి మిక్కిలి పెద్దవిగానుండి ధాన్యము మొదలగునవి నిలువజేసుకొనుట కనుకూలముగా నుండి యుండఁబోలు. కొన్ని మిక్కిలి సొగసుగా నగిషీ చేయఁబడినవిగా నున్నవి"

సముద్రమార్గములు - రేవుపట్టణములు.

ఆంధ్రరాజుల పరిపాలనములో విదేశముతోడి వర్తకవ్యాపారము సముద్ర మార్గముల నడుపఁబడుచుండె ననుటకు దృష్టాంతము లనేకములు గలవు. అరేబియా, ఈజిప్టు, రోము, గ్రీసు, పారశీకము మొదలగు పశ్చిమదేశముల నుండి యోడలు పశ్చిమ సముద్రతీరమునందలి భరుకచ్ఛము, సింహపురము, శూర్పారాగము మొదలగు రేవు పట్టణములకు వచ్చుచుండెను. భరుకచ్ఛము నేడు బ్రోచి (Broach) యని పిలువఁబడు చున్నది. ఇచ్చటనుండి సింహళమునకును సింహళమునుండి గంగానదీ ముఖద్వారమునందుండిన తామ్రలిప్తి నగరమునకు సముద్రమార్గము కలదు. ఈ మార్గమున నోడలు రాకపోకలు సలుపుచుండెను. తామ్రలిప్తి నగరమున బయలువెడలిన యోడ తూర్పుతీరము వెంబడిని వచ్చి కళింగదేశములోని రెండు రేవు పట్టణములను ఆంధ్రదేశములోని రెండు రేవు పట్టణములను జూచుకొని చోళదేశపు తీరముప్రక్కనే సింహళద్వీపమునకుఁ బోవుచుండెను. కళింగదేశములోని ప్రధానమైన రేవుపట్టణము అడ్డిటాయనునదిగా నున్నది. ఈ పేరు బర్మాదేశపుగాథలలో గానుపించుచున్నది గాని కళింగదేశములోని యేపట్టణమునకు వర్తించునో దెలియరాకున్నయది. బర్మాదేశమునుండి "తా

పూసా, పాలికాట్" అనువర్తకు లిరువురు తమసరకులను అడ్జిటారేవున దింపుకొని మగధదేశములోని సువర్ణపురికిఁ బోయిరని చెప్పఁబడినది. [1]కళింగదేశములోని రెండవరేవు పట్టణముపేరు తెలియరాదు. కృష్ణానదీ ముఖద్వారమునందొక రేవుపట్టణ ముండినట్లనేక గాథలవలనఁ దెలియుచున్నది. కొన్ని గాథలనైదవ ప్రకరణమునఁ దెలిపియే యుంటిమి. ఈపట్టణము పేరేమియని గ్రంథములను బరిశోధింపఁగ విదేశస్థులువ్రాసిన గ్రంథములలో "మసాలియా" యని పేర్కొనఁబడియెను. టాలెమీయను చరిత్రకారుఁడు, తన భూగోళమునందు మైసాలియా యని పేర్కొనియున్నాఁడు. "పెరిప్లస్ ఆఫ్ ఇరిత్రోయీన్ సీ" అనుగ్రంథమువ్రాసిన గ్రంథకర్తకూడ "మసాలియా" యనిపేర్కొని యున్నాఁడు. ఈ గ్రంథకర్తలిరువురు రెండవ శతాబ్దములోని వారుగా నున్నారు. ఈ పట్టణము పేరుతోనే మండలమునుగూడ వ్రాసియున్నారు.[2] మసాలియా యనఁగా మోసలపురమని యొకరు వ్రాసియున్నారు. ఈ మోసల లేక మోసలపురము కృష్ణామండలములోని మసూలాయను మచిలీపట్టణముకో లేక యిరువది డెబ్బది మైళ్ళ దిగువున గుంటూరుమండలము బాపట్లతాలూకా లోని మోటుపల్లి గ్రామమునకో సంబంధించి యుండునని తోఁచుచున్నది. ఈ మండలము రసి సెల్లాలకు (సన్నని నూలుబట్టలకు) విఖ్యాతిఁగాంచిన దని పై గ్రంథకారులు పేర్కొనియున్నారు. ఇటీవలి చరిత్రకారులు వ్రాసిన విషయములను బట్టికూడ నీయంశము ధ్రువపడుచున్నది. పదునొకండవ శతాబ్దప్రారంభమున "అబూరిహాన్" అను అరాబియాదేశస్థుఁడొకఁడు "దనక" యనుదేశము కొంకణమను పేరుగల కృష్ణానదీ తీరమునందలి పల్లపు ప్రదేశములలో నున్నదని పేర్కొనియున్నాఁడు. అబూరిహాను

(1) The Deccan in the time of Goutama Buddha by the Rev. Thomas Foulkes, Chaplain of Coimbatore in the Ind. Ant., Vol. XVI.

(2) McCrindle's Ptolemy, p. 183, ff; The Periplus of the Erythroean Sea and Voyage of Nearchus, translated by William Vincent, D. D., p. 105, ff.

యొక్క యుద్దేశము ప్రకారము ధనకదేశము ఖడ్గమృగముల దేశముగానున్నది. ఈయభిప్రాయమునే సూలిమాన్ అనువర్తకుఁడు దెలుపుచు నట్టిదేశము దక్షిణ హిందూదేశములోని "రూమి" (Ruhmi) యనిపేర్కొని ఒకయుంగరములో దూరిపోఁగలట్టి సొగసయిన రవసెల్లాలకు (fine muslins) విఖ్యాతికెక్కినదని గూడ చెప్పియున్నాఁడు. ఈదేశమునే మసుడియను (Masudi) యనువాతఁడు 'రహమా' (Rahama) యనియు, ఇద్రిసి (Idrisi) యనువాతఁడుడుమి (Dumi) యనియు, పేర్కొనియున్నారు. ఈదేశము సముద్రతీరమువెంబడి నున్నదని కూడ మసుడి చెప్పుచున్నాఁడు.

ఇంతియగాక పదునాలుగవ శతాబ్దమునం దీదేశమును జూడవచ్చిన మార్కొపోలో (Marco polo) అనునతఁడు మాబారుదేశమున కుత్తరమున మచిలీపట్టణ మండలములో ముటఫిలి (Mutafili) యనురేవుపట్టణమును పేర్కొనుచు వజ్రములకును, సాలెపట్టునుబోలె మిక్కిలి పలచనైన సన్నని బట్టలకును ప్రసిద్ధికెక్కినదని పేర్కొనియున్నాఁడు. ఈముటఫిలి మచిలీపట్టణమునకు సంబంధించినదని కొందఱును, మోటుపల్లికి సంబంధించి యుండునని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. ఇంకను ననేకులీదేశము వజ్రములకును మంచిరవసెల్లాలకును విఖ్యాతికెక్కినదని పేర్కొనియున్నారు. కాఁబట్టి టాలెమీ మొదలగువారు రెండవశతాబ్దమునఁ బేర్కొనిన మసాలియాదేశమును, అరబ్బీదేశస్థులు పేర్కొనిన రహామి లేక డుమి మండలమును, ఆబూరిహాన్ పేర్కొనిన ధనకదేశమును ధాన్యకటకమును నాంధ్రదేశమునకు సంబంధించినవి కాని వేఱొకదేశమునకు సంబంధించినవి కావు.[1]

చీనా, జపాను, బర్మా, దేశములనుండియు, సుమత్రా, జావా, బోర్నియో ద్వీపులనుండియును, సింహళమునుండియు, వంగదేశమునుండియు నీమసాలియా రేవుపట్టణమునకు నోడలు సరకులను గొనివచ్చి మరల సరకులను గొనిపోవుచుండును. ఇంతియగాక సెల్లూరునకు సమీపమున పినాకినీ నదీముఖద్వారమున మఱియొకరేవుపట్టణముకలదుగాని పేరు దెలియరాకున్నది. ఈదేశమునందలి బట్టలు

1 Mr. Cunningham's Ancient Geography of India.

మొదలుగునవి ధాన్యకటకమునుండి ప్రతిష్ఠానపురముమీఁదుగా మెట్టదారినిభరుకచ్ఛము రేవునకుఁబోయి యచ్చటనుండి పశ్చిమమండలములకుఁ బంపఁబడుచుండినవి. పశ్చిమఖండములనుండి వచ్చుసరకులుగూడ భరుకచ్ఛమునుండి మెట్టదారిని ప్రతిష్ఠానపురము మీఁదుగానే యీదేశమునకుఁ గొనిరాఁబడుచుండినవి.

రోము మొదలగు ఖండాంతరదేశములతోడ వ్యాపారము జరుగుచుండినందులకు దృష్టాంతము రోమకచక్రవర్తులనాణెము లీతీరమునందు చెల్లుబడి యగుచుండుటకన్న మఱియేమికావలయును. అట్టిరోమకనాణెములు రెండవ శతాబ్దములోనివి నెల్లూరునకు సమీపమున భూమిలోనుండి పెల్లగింపఁబడినవి.

నెల్లూరునకు సమీపమున నొకకాపు ఱాళ్లగుప్పలతోఁగూ యెక్కుటక సాధ్యముగానుండిన యొకకొండప్రక్కను పొలముదున్నుచుండఁగానిటుకకట్టడ మొకటి యడ్డమువచ్చినందున నతఁడు దానిని త్రవ్వించూడఁగా నొకచిన్న దేవాలయము బయలుపడెను. దానిలో నొకచిన్నమట్టిముంత గానంబడియెను. ఆముంతలో రెండవశతాబ్దములోని కొన్నిరోమకనాణెములును, బిరుదుబిల్లలును గానవచ్చెను. అతఁడు వానిఁగైకొని పాతబంగారముక్రింద వాని నమ్మివేసెను. పెక్కునాణెములు కరగింపఁబడినవి. కాని అమీరు-ఉల్-ఉమ్రా అనునవాబు వానిముప్పదింటివఱకును స్వాధీనము చేసికొని అప్పుడు అనఁగా ౧౭౮౬వ సంవత్సరము జూలయినెలలో చెన్నపురిగవర్నరుగానుండిన అలెగ్జాండరు డేవిడ్సన్ దొరగారికిఁ బంపించెను. వారు వానిలో అడ్రియాన్ ఫాస్టినాయను రోమను చక్రవర్తులపేరులుగల రెండునాణెములమాత్రము తీసికొనిరి. వానిలో ట్రజానుల నాణెములుమాత్రము సురక్షితములనియు, అవియన్నియు మేలిమిబంగారముతో పోతపోయఁబడినవనియు, అనేకములప్పుడే టంకసాలనుండి తేఁబడినట్లు క్రొత్తవిగను సొగసయినవిగనున్నవనియు, కొన్ని యాభరణములుగ నుపయోగించుకొనఁబడుటచేత కాఁబోలు రూపములు చెడిపోయి యున్నవనియు వ్రాసియున్నారు. ఈరోమకనాణెములు మనదేశములోదొరకుటచేత ఖండాంతరదేశములతోఁగూడ వర్తకము జరుగుచుండెనని మనము నిశ్చయింపవచ్చును.

1 Asiatic Researches vol. II. pages 331,332.

మఱియును ఆంధ్రదేశమునకును సుమాత్రా జావా ద్వీపములకును విశేష సంబంధముగలదని కొన్ని హేతువులచే నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. ఈయాంధ్రరాజులను మగధరాజులనియు, మహాకర్ణులనియు విదేశస్థులు పేర్కొనుచుండిరి. వీరినిగూర్చి యాకాలమున నాద్వీపములలోఁ గథలు చెప్పఁకొనబడుచుండెను. ఒకకర్ణమహారాజునుగూర్చి యాదేశమునందొక కావ్యముకలదఁట. ఆకావ్యమేదియో తెలిసికొన్నయెడల వీరలచరిత్రము కొంతవఱకుఁ దెలియఁబడవచ్చును. ఈయాంధ్రరాజులకాలముననే బౌద్ధమతమాదీవులకు వ్యాపించినది. ఈదేశమునుండి బౌద్ధభిక్షువులును, వర్తకులు ననేకులాదేశమునకుఁ బోయివచ్చుచుండిరనికూడ దేటఁబడుచున్నది.

ఇంతియగాక యాంధ్రరాజులనుగూర్చి చీనాదేశమునందలి చరిత్రములలోఁ బ్రశంసింపఁ బడియుండెను. చీనాదేశపు చరిత్రకారులు "యజ్ఞాయ్" (Yagnai) అని యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణిని పేర్కొని వానిని హిందూదేశపు చక్రవర్తియని చెప్పియున్నారు. ఆంధ్రరాజులలోఁ గడపటివాఁడయిన పుళ్లమాయిని "పౌలోమీన్" (Powlomein), హౌలోమీన్ (Howlomein), హౌలోమీన్‌తో (Howlomeinto), అని యాదేశపు చరిత్రకారులు పేర్కొనియున్నారు. ఇండియాదేశమును వారు పులిమాను దేశమని యర్థము నిచ్చునట్టి పౌలోమీన్‌కోవె (Poulomien kove) యని పిలిచియున్నారు. కడపటివాఁడయిన యీపులమాయి మరణానంతరము దేశమల్లకల్లోలమయ్యెనని "డీగైన్స్ ఓలోనాచెన్" (Degiunes Olonachen) వ్రాసియున్నాఁడు. ఈపులమాయి క్రింది యధికారులలో నొకఁడు గంగానదీప్రాంతభూముల నాక్రమించుకొని చీనాచక్రవర్తియగు టెయిట్ సాంగు (Taitsong), వద్దనుండి హ్యూంట్జి (Hiuntse) యనువాఁడు కొందఱు రాయబారులతో వచ్చుచున్నాఁడని విని వారలను బట్టికొనుటకై సేనలను బంపెననియు, బహుకష్టముతో

---

1 William Marsden: Asiatic Researches Vol. IV. pages 227. 229.

2 Asiatic Researches Vol. IX. p. III.

హూణ్యాంట్జి తప్పించుకొని టిబెట్ దేశమునకుఁ బాఱిపోయెననియు, ఆదేశపురాజయిన "యెత్సొంగ్లాన్ స్తాన్" (Yetsonglonstan) అనునాతఁడు వానికిఁ గొంతసైన్యము నిచ్చెననియు, ఆతఁడాసైన్యముతో మరలవచ్చి పులమాయి శత్రువుని నోడించి వానిని జెఱఁబట్టెననియు వ్రాసియున్నాఁడు. [1] వీని నన్నిటినిబట్టి చూడఁగా వీరలకును చీనా చక్రవర్తులకు విశేషమైత్రికలదనియు, ఈ రెండుదేశములకును వర్తక వ్యాపారము జరుగుచుండెననియుఁ దేటపడకమానదు.

పట్టణములు—పల్లెలు.

ఆకాలమున నాంధ్రదేశమందుండిన పట్టణములు పల్లెలు కొన్ని ధాన్యకటకశాసనములలోఁ గానంబడుచున్నవి. "రాజగిరి, కేవురూరు, మందర, విజయపురము. (బెజవాడ?), ధాన్యకటకము (ధరణికోట), కుట్టపరవేన, మహావనశాల, కూడూరు (బందరు తాలూకాలోని గూడూరులేక కృష్ణామండలములోని గుడివాడయై యుండవయును), ఒడి పరివేనన (ఒద్దిపట్టు?), సాధుగ, రాజశైలము, కటకశాల (ఘంటశాల), నడతూరు, మహాకాండూరూరు, వేలగిరి" అనునవి మాత్రము పేర్కొనఁబడినవి. "నందపురము, గిలనకేర, సగర" అనునవి భట్టిప్రోలు శాసనములలోఁ జేర్కొనఁబడినవి.

ఆంధ్రులవర్ణనము.

ఆంధ్రులు నాగరికతయందు పెక్కుతరగతులుగ వేఱుపడియుండిరి. అనార్యాంధ్రులు నాగరికతయందు వెనుకఁబడియున్నవారగుటచేత వారు కేవలముదిగంబరులుగా నుండిరని చెప్పవచ్చును. నాగరికులయిన నాగులు కొంచెము వస్త్రాదికమును గలిగియుండిరి. వారు ధరించుకొనుదుస్తులును, అలంకరించుకొను నాభరణములు వారివారిస్థితుల ననుసరించి భేదించియుండినవి. సాంచి, నాసిక, కార్లి, అమరావతి, మొదలగు ప్రదేశములలోని విగ్రహములను జూచినయెడల వారలంకరించుకొనినయాభరణముల వైఖరులు తేటపడఁగలవు. ఆంధ్రస్త్రీలలంకరించుకొను నాభరణములలో పెద్దవిగను దీర్ఘచతురస్రములుగనుండిన ల్లలతోఁ గూర్పఁబడి బరువుగను వెడల్పుగనుండు మెడసరము ప్రాముఖ్య

మును గాంచియుండినది. చెవులపోగులు పెద్దవిగనుండినవి. ఒక్కొకప్పుడు దీర్ఘ చతురస్రములుగనుండి భుజములపై వ్రేలాడుచుండినవి. చేతులకు మణికట్టుల కడబరువైన కంకణములుగలవు. కాళ్లకును బరువైన యందెలు కడియములు నుండినవి. పచ్చనిబొట్టు స్త్రీలమోము నలంకరించియుండెను. ముంగటి భాగము గుబురుగనుండి యెత్తుగ నుండు నొకవిధమైన తలపాగ పురుషులచే నలంకరించుకొనఁబడుచుండెను. పురుషులును స్త్రీలును కటిప్రదేశమునకు పై భాగమున నగలుతక్క విశేష వస్త్రాదికమును ధరించి యుండలేదు. స్త్రీలనడుములకు నొడ్డాణములు గలవు. రణశూరులయిన యాంధ్రులు విల్లంబులను (ధనుర్శస్త్రములు), కుంతములను (ఈఁటెలను), ఖడ్గములను ధరించుకొనియుండిరి. ఇత్తడి, రాగి, దంతము మొదలగువానితోఁ జేయఁబడిననగలను బీదవారు ధరించి యుండఁగా భాగ్యవంతులు బంగారునగలను ధరించుచుండిరి. ఆకాలమున లోహములలో వెండి మిక్కిలి స్వల్పముగ నుండుటచేత వెండినగల నెవ్వరును ధరించుచుండలేదు. భాగ్యవంతులు కాళ్లకుఁగూడ బంగారందియలను బంగారు కడియములను ధరించియుండిరి. ఈకాలమునందుఁ గొన్ని తెగలలో వలెఁ దమ స్త్రీలకు ముసుగులువేసి సూర్యరశ్మినైనఁ గాన రాకుండమూలఁ గూర్చుండబెట్టు విపరీతాచారములను వారెఱుంగరు. ఆంధ్రరాణులు సహితము రాజసభలలోఁ దమభర్తల ప్రక్కను గూరుచుండుచువచ్చిరి. ఉన్నతస్థితియందుండిన స్త్రీలు సహితము విద్యాభ్యాసమును జేయుచుండిరి. ఆకాలమునందు పురుషులు స్త్రీలను మిక్కిలి మర్యాదతోఁ జూచుచుండిరనుటకుఁ బెక్కు దృష్టాంతములు గలవు. మతకార్యములలోను స్త్రీలే ప్రాముఖ్యురాండ్రుగ నుండుచు వచ్చిరి. ఏమత మవలంబించినను స్త్రీలే మార్గదర్శకులుగ నుండిరి. పురుషులకన్నను స్త్రీలకే మతాభినివేశమధికముగా నుండెను. సర్వసామాన్యముగా పురుషులే స్త్రీలకు వశులై వర్తించుచుండిరి.

విశేషాంశములు.

ధాన్యకటకబౌద్ధస్తూపములోనిదానశాసనములలో రెండు విచిత్రమయిన సంబంధమును దెలుపునవిగా నున్నవి. తోళ్ల పనిచేయువాఁడును నాగవు

రుని కుమారుఁడును నగు విధికుఁడను వాఁడు తనతల్లితోడను,తనభార్యతోడను, తనసహోదరులతోడను, తనకుమారుఁడగు నాగునితోడను, తనపుత్త్రికల తోడను, తనబంధువులతోడను, తనమిత్రులతోడను గలిసివచ్చి వ్రాయించిన దాన శాసనమొకటియు, ముకుందశర్మయనువానికుమారుఁడు కూతుండ్రతో డను కోడండ్రతోడను మనుమలతోడను గలిసివచ్చి వ్రాయించిన దానశాసన మొకటియుఁ గలవు.[1] శర్మయనునది బ్రాహ్మణుల పట్టపుపేరు. పై ముకుందశర్మ వైదికమతమునకు సంబంధించిన బ్రాహ్మణుఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. విధి కుఁడు తోళ్ళపని చేయువాఁడని చెప్పఁబడినది వాస్తవమయినచో నాతఁడు హైన్యజాతివాఁడయి యుండవలయును గదా. పూర్వమున సాధారణముగా మాదిగవాండ్రు మాత్రమె తోళ్లపని చేయుచుండిరి. అప్పటికి మాలమాదిగలు లేకపోయినను వాండ్ర పూర్వులెవ్వరో యొకరుండి యుండక తప్పదుగదా. ఆకాలమునందు బుద్ధుని పూజించువారిలో బ్రాహ్మణులుకూడ గలరనియు,మఱి యు బ్రాహ్మణుఁడయినను చండాలుఁడయినను వర్ణభేదములేకుండ సమస్తమత ములవారును బౌద్ధాలయములం బ్రవేశించుటకు నర్చనలు సలుపుటకు సమానహ క్కునే గలిగియున్నారనియును పైదానశాసనములు రెండును దెలుపుచున్నవి. ఆకాలమునందు యవనపహ్లవాది మ్లేచ్ఛులే హిందూనామములను ధరించి బౌద్ధమతము నవలంబించి బౌద్ధాలయములకు వచ్చి బుద్ధుని సేవించి దానధర్మ ములుగావించి శాసనములఁ జెక్కించినవారు పెక్కండ్రుగలరు.

కృష్ణుఁడును, వానిసోదరుఁడు తుల్లకృష్ణుఁడును, వారిసోదరినాఖా యను నామెయు, ధాన్యకటకములోని గొప్పచైత్యమునకు నూర్ధ్వపట్టమును దానముచేసిరని దెలిపెడి దానశాసనమొకటికలదు. ఇందు కృష్ణుఁడు దమిళుఁడని పేర్కొనఁబడియున్నది. తమిళమె దమిళముకాఁగా నయ్యది ద్రమిళముగాను ద్రవిడముగాను సంస్కృత గ్రంథకారులచేఁ బేర్కొనఁబడినది గావున నాశా సనమునాంటికిదమిళులు వేఱుగను నాంధ్రులు వేఱుగనుండిరని తేటపడుచున్నది.

---

1 The Buddhist Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta. pp. 91 to 103.

తమిళులను బట్టియె ద్రావిడ శబ్దమేర్పడినది గావునఁ దమిళులకుఁ బూర్వ మీదేశ మున నున్న వారిని ద్రావిడులని పిలువరాదని పూర్వప్రకరణములయందు చేసిన వాదము సహేతుకమైనదని తేటపడకమానదు. ఏభాష నాగులు మొదలగు జాతులవారిచే భాషింపఁబడుచుండెనో యాభాషనే తమిళజాతుల వారీ దక్షిణాపథమునకు రాఁగనే యవలంబించిరి గావున నాటనుండియు నాభాష ద్రావిడభాషగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండెను. కాఁబట్టి ద్రావిడభాషలని చెప్పఁబడియెడి యిప్పటి యఱవము, కన్నడము, తెలుఁగు, మలయాళము మొదలగు భాషలకుఁ దల్లి తొంటి నాగజాతులవారి భాషయె కాని తమిళుల భాష కాదనియు, కొందఱు తలంచునట్లుగ నిప్పటి తమిళభాషనుండి తెలుఁగు పుట్టినది కాదనియుఁ నూహింపఁ దగియున్నది.

కర్ణాటము.

కర్ణమనఁగా కొండలోయ యనియుఁ వానియందు సంచరించువారు కర్ణాటులనియు, కర్ణాటులు నివసించు దేశము కర్ణాటమైనదనియు కొందఱు పండితులు చెప్పినది నాలుగవ ప్రకరణమునందుఁ గొంచెముగఁ బ్రశంసింపఁబడినది. కర్ణాటమనునది మొదట కొండలోయను బట్టికాక కర్ణులనుబట్టి యేర్పడినదని కొందఱు చరిత్రకారుల యభిప్రాయమై యున్నది. ఆంధ్రదేశమును పాలించినరాజులలో "శాతకర్ణి" అను పేరును వహించినవారనేకులుండుటచేత సామాన్యముగా నాంధ్రరాజులను కర్ణులని వ్యవహరించుచుండిరి. వీరు బహుశతాబ్దములు దేశమును పాలించినవారగుటచేత వీరి కీర్తి సర్వత్ర వ్యాపించినది. తమిళజాతుల వారిచే నివసింపఁబడు దేశములోఁ గొంతభాగ మాంధ్రరాజు లగు కర్ణులచే జయింపఁబడి వారికి సంచారభూమిగనుండుటచేత నాభాగమునకు కర్ణాటమని పేరు వచ్చినదని చెప్పుచున్నారు. మొట్టమొదట కర్ణాటమని వ్యవహరింపఁబడిన భాగము మైసూరుదేశము. ఈభాగము తమిళజాతులవారినుండి యాంధ్రులచే నాక్రమింపఁబడినదని చెప్పుటకు దృష్టాంతములుగఁ జారిత్రక విషయములు గలవు. హారితీపుత్రి శాతకర్ణియొక్క శిలాశాసనములు రెండు మైసూరుదేశ

మునందుఁ గన్పట్టఁబడె నని యిదివఱకె తెలుపఁబడియెను. శాతకర్ణి యను పేరు నాంధ్రభృత్యవంశపు రాజులు ధరించుచుండుటచేత నితఁడుకూడ నావంశములోని వాఁడే యని నిశ్చయింపఁదగును. ఇతని కోమార్తె యొక నాగప్రతిమను, ఒక చెఱువును, ఒక బౌద్ధ విహారమును దానముచేసెనని తెలిపెడి దానశాసన మొకటి వనవాసియందు బర్గెస్సుగారివలనఁ గనిపెట్టఁబడినది. ఇతఁడచ్చోటఁ బరిపాలనము చేయుచుండెనని యందుఁ దెలుపఁబడియెనని యిదివఱకు పేర్కొనంబడియెను. ఈక్రొత్తశాసనములో నితఁడొక బ్రాహ్మణునకుఁ గొన్ని గ్రామముల దానము చేసినట్లు చెప్పఁబడియెను. అందితఁడు మట్టిపట్టి యను దేవుని గూర్చిన ప్రార్థనముగూడ వ్రాయించెను. ఇయ్యది శివుని పేరులలో నొకటిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈశాసనము నాసిక, ధాన్యకటకము మొదలగు స్థలములలోని యాంధ్రశాసనములం బోలియుండుటయే గాక వానివలె ప్రాకృత భాషలో నున్నది.[1] ఇంతియగాక మఱియొక విశేషము గలదు.

స్థానకుందూరునకు సమీపముననున్న యొక పురాతన శైవదేవాలయము చెంగట నొకకోనేరును నిర్మించుటనుగూర్చి ప్రశస్తి యనుదానిలో కుబ్జుఁడను శైవకవియొకఁడు వర్ణించియున్నాఁడు. ఆశివాలయమునకు దానధర్మములు చేసినవారిలో శాతకర్ణి యొకఁడని యాకవి పేర్కొనియున్నాఁడు. అతఁడు హారితపుత్త్రి శాతకర్ణి యని పైఁజెప్పిన యంశములను బట్టి స్పష్టపడక మానదు. ఈహేతువులన్నిటినిఁ బరిశీలించి చూచినప్పుడు శాతకర్ణ్యాభిధానులయిన యాంధ్రరాజులు మొదట ద్రావిడులనుండి యాభాగమును గైకొని పరిపాలించిరనియు వారిమూలముననే యాభాగమునకుఁ గర్ణాట మను నామము గలిగినదనియుఁ జెప్పెడి వారివాదమునకుఁ బైనుదాహరించిన యంశములు బలకరములుగా నున్నవనుటకు సందియములేదు.

1 The Indian Antiquary Vol. XXV. p. 27.

పదునొకొండవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రపల్లవులు.

పల్లవులచరిత్ర మగాధముగనున్నది. పల్లవులు స్వదేశస్థులని కొందఱును విదేశస్థులని మఱికొందఱు భిన్నాభిప్రాయులై యున్నను, మొదటనాంధ్రదేశమునుండియె దక్షిణమునకుఁ బోయియుండిరను విషయమునుమాత్రము చరిత్రకారులెల్లరు నంగీకరించినవారు. విదేశస్థులని చెప్పెడివారు దేశమతాచారముల నవలంబించి దేశీయులలోఁగలసి బహుశతాబ్దములు నివసించియుండి తమతొంటి జన్మస్థానమును మఱచి తాముండినదేశమే తమదేశముగభావించుకొనుచు దేశపరిపాలనముచేసిన పల్లవులను విదేశస్థులనుగానే పేర్కొనుచుండుటయు, స్వదేశస్థులని చెప్పెడివారు బహురాజ్యములను సంపాదించి రాజాధిరాజులై నిర్వక్రపరాక్రమమును జూపి దేశపరిపాలనముఁ జేసిన వారిని దారిదోపిడి కాండ్రతెగలలోఁ జేర్చి పేర్కొనుచుండుటయు వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. ఈ ద్విపక్షముల వారివాదములను కేవలము సత్యములని యంగీకరింపరాదు; కేవలమసత్యములని నిరాకరింపనురాదు. కొంతవఱకు సత్యములు నసత్యములుగూడనై యున్నవి. ఏదేశస్థులయినను, ఏజాతివారయినను ఈదేశమునకువచ్చి ఈదేశమతాచారముల నవలంబించి ఈదేశనామముల నలంకరించుకొని ఈదేశమే తమ మాతృదేశముగా భావించుకొనినవారిని స్వదేశస్థులనుగానే పేర్కొనవలసియుండునుగాని కడవఱకు విదేశస్థులనుగానే భావించి అట్లుపేర్కొనుచుండుట కేవలముఁ బొరపాటని చెప్పఁదగును. గోదావరినది నాసికాత్ర్యంబకముకడ జనించి సముద్రములోఁ గలియువఱకు నడుమనెన్నో యుపనదులెచ్చటెచ్చట నోపుట్టి వేర్వేఱు నామములతోఁ బ్రవహించుచువచ్చి గోదావరి మహానదిలోఁ గలియుచున్నవిగదా. అట్లు వరద, మంజీర, ప్రాణహిత, ఇంద్రావతి మొదలగు

మపనదులువచ్చి గోదావరిలోఁ గలియుచున్నను, ఆగోదావరిలోని జలమును గూర్చి ప్రసంగింపవలసి వచ్చినప్పుడు వరదానది జలమనికాని, మంజీరానది జలమనికాని, ప్రాణహితానది జలమనికాని, ఇంద్రావతీనదిజలమనికాని పిలువక గోదావరీజలమనియే పిలుచుచున్నారము. అట్లు, ఏదేశస్థులయినను, ఏజాతివారయినను, ఆంధ్రదేశమునకువచ్చి, ఆంధ్రదేశమతాచారముల నవలంబించి, ఆంధ్రుల వేషభాషల నలవరించుకొని, ఆంధ్రులతో సంబంధ బాంధవ్యముల నెఱపుచు, ఆంధ్రమహా సంఘములోఁ గలిసిపోయిన వారాంధ్రులుగానే పరిగణింపఁబడఁదగిన వారుగాని అన్యులుగాఁ బరిగణింపఁ బడఁదగినవారుకారు. ఆంధ్రులలోఁ గలిసిపోయిన పల్లవులయొక్క పూర్వులయిన పహ్లావులయొక్క జన్మస్థానము పారసీకమైనంతమాత్రముచేతఁ బల్లవులను పారసీకులనుగా భావించి విదేశస్థులనుగాఁ బరిగణించుట యొప్పిదమైన విషయముగాదు. కావుననే యాంధ్రులలో నొకతెగగా చేర్పడిన పల్లవుల నాంధ్రులనియే భావించి చదువరులకు సులభముగా బోధపడులాగున నాంధ్రపల్లవులని పేర్కొనుచున్నారము. పహ్లావులేపల్లవులయి రనియు, ఆంధ్రదేశములోఁ బల్లవులకు జన్మభూమి పల్లవనాడనియు, (పల్నాడు) ఏడవప్రకరణమున గొంచెముగ సూచించియుంటిమి. పహ్లావులెవ్వరు? ఎక్కడనుండి వచ్చినవారు? వీరిచరిత్రమేమి? మన పూర్వగ్రంథములందెచ్చటనైన వీరినిగూర్చి తెలుపంబడియున్నా? అనుప్రశ్నంబులను మనము విచారింపవలయును.

పురాణములలోని పహ్లావులు.

మనపురాణాదిపూర్వగ్రంథములలోఁ బహ్లావులు పేర్కొనఁబడియున్నారుగాని పల్లవులు పేర్కొనఁబడి యుండలేదు. పహ్లావులు పశ్చిమోత్తరజాతులలోనివారనియు, వారిదేశము సింధునదికిని పారసీకమునకును నడుమనెచ్చటనోయున్నదని పురాణములలోఁ బేర్కొనఁబడియెను. మనుధర్మశాస్త్రి[1]కారుఁడు పహ్లావులను మ్లేచ్ఛులనుగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. పహ్లావులు మ్లేచ్ఛులని మహాభారతములోని భీష్మపర్వములో ౯ దవ యధ్యాయమునఁ జెప్పంబడి

---

1 మనుధర్మశాస్త్రము, అధ్యాయము. ౧౦. శ్లో. ౪౪.

యెను. వారు సగరునిచేత జయింపఁబడిరి గాని సగరుని కులగురువగు వసిష్ఠుఁడడ్డు పడుటచేత నిర్మూలము చేయఁబడక విడిచిపెట్టఁబడిరి. మాంధాతయనురాజు పహ్లవుల [1] విధులనుగూర్చి యింద్రుని ప్రశ్నించినట్లుగ మహాభారతములోని శాంతిపర్వములో ౬౫ వ యధ్యాయమునం జెప్పఁబడినది. అచ్చట యవనులు, కిరాతులు, గాంధారులు, చీనులు, శబరులు, బర్బరులు, శకనులు, తుషారులు, కంకులు, ఆంధ్రులు, మద్రకులు, పుండ్రకులు, పుళిందులు, రమఠులు, కాంభోజులు మొదలగు జాతులతోఁ బహ్లవులు చేర్పఁబడిరి?

వసిష్ఠమహాముని కామధేనువు అంకె వేయునపుడు జనించిన పహ్లవులు మొదట క్షత్రియులయినను క్రమముగా శూద్రులయిరని హరివంశము రామాయణములలోఁ జెప్పంబడియెను. అచ్చట వీరలు శకనులతోను, యవనులతోను, కాంభోజులతోను జేర్పఁబడి యీజాతికి ముఖ్యమైన గుఱుతు గడ్డమని [2] యు, దానిని ధరించుటకు సగరుఁ డనుమతించెనని యుఁగూడ చెప్పంబడియెను. విష్ణుపురాణమునందును యవన పహ్లవ కాంభోజులు మొట్టమొదట క్షత్రియులయినను బ్రాహ్మణులనుండియు, బ్రాహ్మణాశ్రమములనుండియు వేఱుపడినవారగుటచేత శూద్రులయిపోయిరని చెప్పఁబడియెను. [3] మొదట వీరు క్షత్రియులేయనియు, పవిత్రకర్మలను విడనాడి బ్రాహ్మణాధికార మతిక్రమించుటచేత శూద్రు

1 శాం. అం. కృష్ణమాచార్యులు, వ్యాసాచార్యులుగార్లచే ముద్రింపఁబడుచుండిన సంస్కృత మహాభారతములోని పహ్లవశబ్దమునకు బదులుగా పల్లవశబ్దమే గ్రహింపఁబడినదనియు, దక్షిణ హిందూదేశములోని వ్రాఁతప్రతులనుబట్టి తామాగ్రంథమును బరిష్కరించి ముద్రించుచున్నారమని సంపాదకులు తమతోఁ జెప్పినట్లుగ రావుబహాదుర్ వి. వెంకయ్య. ఎమ్. ఏ గారు వ్రాయుచున్నారు.

2 పాశ్చాత్యుల (అనఁగా యవనుల గడ్డములనుగూర్చి కాళిదాసుకూడ తనరఘువంశము చతుర్థసర్గమున ౬౩ వ శ్లోకమునఁ బ్రశంసించి యున్నాఁడు

3 Muir Sanskrit Texts Vol. II. p. 259, and Indian Antiquary Vol. IV, p. 166.

లయిపోయిరని మనువుగూడ వ్రాసియుండెను. కాళిదాసు తనరఘువంశమునందు రఘుమహారాజు దిగ్విజయమును వర్ణించు పట్టున యవనులను హిందూదేశము నకుఁ బశ్చిమదిశను జేర్చినియున్నాఁడు. పారసీకులను జయించుటకై రఘుమహారాజు త్రికూటమునుండి మెట్టదారిని బోయెనని చెప్పియుండెను. యవనులనుజయించినతరువాత పారసీకులను జయించెనని చెప్పియుండెను. వీనింబట్టి పౌరాణిక కాలమునందు పల్లవులు పరిపాలన భారమును వహించిన యొకజాతి వారని స్పష్టపడుచున్నది. వారు బ్రాహ్మణకర్మల ననుసరింపలేదని చెప్పుటచేత వారు విదేశస్థులనియు, విజాతీయులనియు, వారిపూర్వు లెప్పుడో యీదేశమునకువచ్చి యుండిరనియుఁ దేటపడుచున్నది.

శాసనములలోని పల్లవరాజవంశము.

పల్లవమను సంస్కృత శబ్దమునకు చిగురనియర్థము. పల్లవవంశములోని బూర్వికుఁడయిన పల్లవుఁడు పల్లవముల పల్లకిలో నాకస్మికముగ నశ్వత్థామకు జనించుటచేత నతని కా పేరువచ్చినదనియు, వానిసంతతివారలు పల్లవులయిరనియు కాసకుడి తామ్రశాసనమునఁ జెప్పఁబడియెను. ఇయ్యది నందిపల్లవమల్లునిచే వ్రాయించఁబడినది. పరమేశ్వరవర్మకూరము శాసనమునందును, ఉదయేంద్రము శాసనమునందును,అశ్వత్థామకు పల్లవుఁడు జనించెనని లిఖింపఁబడియెను.[1] కాసకుడి తామ్రశాసనమునందశ్వత్థామకు నప్సరసయగు మేనకయందు పల్లవుఁడు జనించెననికూడ చెప్పఁబడియున్నది.[2] అయినను సింహవర్మ అమరావతీ శిలా స్తంభముపై వ్రాయించిన శాసనములో నశ్వత్థామకు మదనికయను నప్సరసవలన పల్లవుఁడు జనించెనని గానంబడుచున్నది.[3] ప్రాచీన పల్లవరాజులు తమ శాసనములలోఁ దాముపల్లవులమనియు, భారద్వాజ గోత్రులమనియు, వ్రాసికొనియుండిరి[4] కాని తరువాతివారు పోయిన పోకలేవియు వారిశాసనములందుఁ

---

1 రఘువంశము, సర్గము ౪, శ్లో ౫౮ మొదలు ౬౪ వఱకు.

2 South Indian Inscriptions Vol. I, p. 152; *Ibid* Vol. II p. 370. 3 *Ibid* Vol. II, p. 355. 4 *Ibid* Vol. I, p. 27.

గానరావు. ఈ పల్లవరాజవంశమైనను పలుశాసనముల యందుఁ బలురీతులుగ నభివర్ణింపఁబడినది. ఈపల్లవుఁడు క్షత్రియుఁడుగాఁ జెప్పఁబడక బ్రహ్మకులము లోనివాఁడుగాఁ జెప్పఁబడియెను. ఈబ్రహ్మవంశము సహితము తాతలను మనుమలుగను, మనుమలను తాతలుగను జేయఁబడి పలుశాసనములలో వర్ణింపఁబడినది.

కాంచీపురము కైలాసనాథుని దేవాలయములో నొకశాసనమున బ్రహ్మకునంగీరసుఁడు, వానికి బృహస్పతి, వానికిసంయువు, వానికి భారద్వాజుఁడు, వానికిద్రోణుఁడు, వానికి నశ్వత్థాము, వానికి పల్లవుఁడు జనించెనని చెప్పియుండఁగా కూరముశాసనము సంయువును నెగురఁగొట్టి బృహస్పతికి మనుమఁడుగఁ జెప్పఁబడిన భారద్వాజుని పుత్త్రునిగఁజేసి వర్ణించియుండెను. అమరావతీశాసనమన్ననో బృహస్పతిని నెగురఁగొట్టి కూరముశాసనమున నంగీరసునకు మనుమఁడుగాఁ జెప్పఁబడిన భరద్వాజుని నంగీరసునకుఁ దండ్రిగఁజేసి మధ్యసుధామానుఁడనువానిఁ గల్పించి ద్రోణునకుఁ దండ్రిగఁజేసెను. ఇంకనుసిట్టివే వైచిత్ర్యము లీశాసనము లోనివంశములఁ గన్పట్టుచున్నవి. పల్లవరాజులు కొందఱు భారద్వాజగోత్రులమని చెప్పుకొనియున్నను మఱికొందఱు సాలంకాయనులమనియు, బృహత్ఫలాయనులమనియుఁ జెప్పుకొనిరి. దక్షిణాపథమున రాజ్యాధికారమును బూని పరిపాలనముచేసినవారిలో పాండ్యచోళకేరళులు, చాళుక్యులు, గాంగులు, కాకతీయులు మొదలగువారు తాము సూర్యవంశపురాజులమని చంద్రవంశపురాజులమని యిక్ష్వాకువంశపురాజులమని చెప్పుకొని యుండిరిగాని పల్లవులవలె బ్రహ్మవంశమని చెప్పుకొని యుండలేదు. చోళులు సూర్యవంశజులమని చెప్పుకొని యుండిరి. పాండ్యులు చంద్రవంశజులమని చెప్పుకొనియుండిరి. కేరళులు సూర్యవంశజులమని చెప్పుకొనిరి. చాళుక్యులు చంద్రవంశజులమనిరి. రాష్ట్రకూటులు నట్లేచెప్పిరి. మఱియువీరలు పురాతనకాలమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన పౌరాణికరాజుల వంశములనుండి తాము జన్మించితిమని కూడ చెప్పుకొని

1 Ep. Ind. Vol. 5, text 2; line Vol. VIII p. 145, text line 2 and Vol. VI. p. 86 text line 2.

యుండిరి. మనువును, ఇక్ష్వాకువును, మాంధాతను, ముచికుందుని, శిబిని తమపూర్వులనుగా చోళరాజులు చెప్పుకొనిరి. తమవంశము పురూరవచక్రవర్తినుండి ప్రారంభమైనదని పాండ్యులు చెప్పుకొనిరి. సగరుఁడు, భగీరథుఁడు, రఘువు, దశరథుఁడు, రాముఁడు తమపూర్వులని చేరరాజులు చెప్పుకొనిరి. చాళుక్యులును చంద్ర వంశపురాజులను బెక్కండ్రను జేర్కొనిరి. రాష్ట్రకూటులు యదువంశజులమనియు, సాత్యకిసంతతి వారమనియుఁ జెప్పుకొనిరి. కళింగగాంగులు తమది చంద్ర వంశమనియు, పురూరవుఁడు, ఆయువు, నహుషుఁడు, యయాతి, దుర్వసుఁడు తమపూర్వులనియుఁ జెప్పుకొనియుండిరి. తలకాడులోని పశ్చిమగాంగులు తమది సూర్యకులమనియు, ఇక్ష్వాకుఁడు తమపూర్వుఁడనియుఁ జెప్పుకొనియుండిరి. పల్లవ వంశమున పౌరాణిక రాజులలో నొకని పేరు మాత్రము గానంబడుచున్నది. అశోకవర్మ పల్లవుని కొడుకని చెప్పఁబడియున్నది. మౌర్య చక్రవర్తియగు నశోకవర్ధనుని పేరే అశోకవర్మగా మార్పఁబడి యిందుఁ జేర్పఁబడినదని డాక్టరు హుల్ట్‌జ్ (Hultzseh) గారూహించినది సరియైనదిగానున్నది.[3] ఇట్లు పాండ్యచోళకేరళాదు లవలంబించినపద్ధతికి విరుద్ధమైన పద్ధతి నవలంబించి వారలకుఁ బ్రబలశత్రువులుగ నుండుటచేతఁ బల్లవులు విదేశస్థులయిన జాతీయులలోని వారనియును, పాండ్యచోళకేరళాదులు స్వదేశస్థులయిన స్వజాతీయులలోని వారనియును రావుబహాదురు వెంకయ్యగారు వ్రాయుచున్నారుగాని పాండ్యచోళకేరళాదులు వెంకయ్యగారు తలంచునట్లుగాక మొట్టమొదట త్రివిష్టప (Tibet) ప్రాంతదేశములనుండి వచ్చినవారని నాలుగవ ప్రకరణమునందు వ్రాసియుంటిమి. కాఁబట్టి పల్లవులు విదేశస్థులయినచో పాండ్యచోళాదులును విదేశస్థులుగానె పరిగణింపఁ బడవలయును. పాండ్యచోళాదులు స్వదేశస్థులయిన స్వజాతీయులుగాఁ జేర్కొనఁబడినప్పుడు పల్లవులను గూడ స్వదేశస్థులయిన స్వజాతీయులనుగానే చేర్కొనవలసి యుండును. పల్ల

---

1 Ind. Ant, Vol. XVIII. p. 170; 2 Mr. Rice's Mysore Gagetteer Vol. I, pp. 308; 3 South, Ind. Ins, Vol II, p. 342; (4) Arch. Sur, Annual Report, 1906-1907.

వులయినను పాండ్యచోళులయినను మఱి యెవ్వరయినను మొదట వారెక్కడ నుండినను దక్షిణాపథమునకు వచ్చియిచ్చటి భావలను, ఇచ్చటిమతముల నవలంబించి దేశస్థులలోఁ గలసిపోయిన వారగుటచేత స్వదేశస్థులుగాఁ బరిగణింపఁ బడవలసిన వారగుచున్నారు.

అశ్వత్థామ వంశమనుటకుఁ గారణము.

పల్లవులకును పాండ్యులకును గర్భశత్రుత్వముగలదు. పాండ్యులు తాము పాండవులసంతతి వారమని చెప్పుకొన మొదలు పెట్టిన నాఁటనుండియుఁ బల్లవులును తమపూర్వులు భారద్వాజ గోత్రులమని చెప్పుకొని యుండుటచేతను, పాండవుల బంధుపుత్త్రమిత్రపరివారమును నిర్మూలము చేసిన వాఁ డశ్వత్థామయగుటచేతను, భారతమునందు నశ్వత్థామ ద్రోణపుత్త్రుఁడుగను, భారద్వాజుని మనుమఁడుగను జెప్పఁబడియుండుట చేతను, అశ్వత్థామ పాండవ బలముల నిర్మూలము చేసినట్లుగఁ బాండవుల సంతతివారయిన పాండ్యుల బలమును అశ్వత్థామ సంతతి వారలయిన పల్లవులు నిర్మూలము చేయఁగలరని సూచించున దగుటచేతను, అశ్వత్థామకుఁ బల్లవుఁడు జనించెననియు, ఆపల్లవుని వంశమునందే తాము జన్మించుటచేతఁ దమదిపల్లవ వంశమని చెప్పుకొనుచుండిరిగాని నిజముగా నశ్వత్థామకుజనించిన పల్లవుని వంశజులేర్పడునటువంటి యదార్థములును వ్యత్యస్తములును నగువిషయములను వంశచారిత్రములందుఁ జెప్పుకొనకరయే యుండును. అశ్వత్థామ బ్రహ్మచారియని మహాభారతమునుబట్టి మన మెఱుంగుదుము. అశ్వత్థామకు భార్యలేదుగనుక నప్సరసనొకదాని నుడి పెట్టిరి. పల్లవులు బ్రాహ్మణుల నాదరించి పోషించిరి. పాండ్యులు మొదట జైనమతావలంబకులుగనుండిరి తరువాత శైవులయిరి. వీరు బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రతిపక్షులుగనుండిరి. కనుక బ్రాహ్మణులు తెలుచుగాఁ బల్లవులపక్షమున నుండుచువచ్చిరి. పల్లవుల శాసనములను వ్రాసినవారు బ్రాహ్మణులే. తమపక్షమునుబూని తమ్మునాదరించుటకొఱకు వారిని బ్రహ్మకులమని, భారద్వాజ గోత్రులని, అశ్వత్థామ సంతతియని, పల్లవరాజ వంశమని వారలకు ల్లాసముగలుగునట్లుగాఁ బొగడ యిట్టివెన్నియో గల్పించి వార

ఎను వశపఱచుకొనిరి. బ్రాహ్మణులు తమకార్యములను సాధించుకొని లాభమును బొందియుందురు. అశ్వత్థామ యాగ్రహమునుజూపి విజృంభించినతోడనే భీమార్జునకృష్ణులు భయంపడి పిఱికి పందలై యాయుధములను విడిచిపెట్టి చేతులు జోడించుకొని నిలంబడిరని కాసకుడి తామ్రశాసనమునం దశ్వత్థామ పరాక్రమము వర్ణింపఁబడినది. ఇట్టివర్ణన పల్లవులను సంతోషపెట్టుటకు గాక మఱియెందులకు?

పార్థియనులే పహ్లావులు.

పహ్లావశబ్దమునుండి పల్లవశబ్దమేర్పడినదని కన్పట్టుచుండఁగా పార్థియను శబ్దముయొక్క వికృతరూపమె పహ్లావమని విశ్వసింపఁబడుచున్నది. హిందూపార్థియనులు పహ్లావులని భాండార్కరుగారు నుడువుచున్నారు. పార్థియనులు క్రీస్తునకుఁ బూర్వము ౧౬౧ వ సంవత్సరమున కాబూలుకనమలో స్థిరవసతులేర్పఱచుకొనిరని కన్పట్టుచున్నది.[2] పార్థివులు కౌశికులలోనొక శాఖవారుగ నున్నారు. వీరువిశ్వామిత్రునియొక్కసంతతిలోనివారు. పహ్లాదపుర స్తంభము మీఁది శాసనములో శిశుపాలుఁడను రాజుపార్థివ రక్షకుఁడనుబిరుదుముగలిగి యున్నట్లు వ్రాయఁబడినది.[3]

తొండైయారులు.

పల్లవులు తొండైయారులని ద్రవిడభాషాగ్రంథములలో బిలువఁబడినట్లుగాఁ గన్పట్టుచున్నది. పల్లవరాజు "తొండైమాన్" అనిపిలువంబడియుండెను. ఎనిమిదవశతాబ్దమున పల్లవదేశము తుండకవిషయమని పిలువంబడియుండెను. ఈనామోత్పత్తియెట్లుగలిగినదోస్పష్టముగఁ దెలియరాదు. మొదటితొండై

1 Bombay Gazetteer Vol. I. part II, p. 317 f. and Ind Ant, Vol. X-p 224. 2 Ind. Ant, Vol. XVIII, b. 126.

3 Dr. Fleet's Gupta Inscriptions p. 250; See his article entitled "A peep into the Early History of India published in the B. B. R. A. S. Vol xx, pp. 356 to 408.

మానురాజు నాగస్త్రీకిని చోళరాజునకు రహస్యముగాఁబుట్టిన (జారజుఁడు) కొడుకని గాథకలదు. ఈజారజుఁడయిన చోళరాజ కుమారునకు నొసంగఁ బడినదేశముయొక్క మొదటినిజమైన పేరు తొండయనికూడ సూచింపఁబడి యెను. తొండారమండలమనఁగా బౌనిసలదేశము. అయినను ఈకథ పల్లవుల నిజస్థితిని దెలుపఁజాలకున్నది. "నెడుముడికిళ్ళి" యనుచోళరాజొకఁడు తన రాజధానీనగరమగు కావీరిపట్టినములోని యుపవనములోనొక నాగకన్యకను గలిసికొనియె నని చెప్పఁబడినది. ఆమె పేరు పీలవల్లె యనునది. వల్లెమానను నాగ రాజుయొక్క కొమార్తె. నాగరాజకుమారిక వలనఁ జోళరాజునకుఁ బుత్రుఁడు జనించెను. అయినను కాంచీపురదేశమే రాజకుమారునకొసంగినట్లుగ నిచ్చట నేమియు నుదాహరింపఁబడలేదు. కాఁబట్టి యీకథపైకథకు విరుద్ధముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈకథలు శాసనములలో నెచ్చటను గనరావు. కాని గాంగపల్లవుఁడయిన స్కందశిష్య విక్రమవర్మయొక్క రాయకోటశాసనములోఁ గొంచెము సూచన గలదు. మఱియే శాసనమునందును వినరావు.

కురుంబాలుపల్లవులా.

సర్ వాల్టర్ ఎలియాట్ గారి యభిప్రాయము ప్రకారము ద్రావిడదేశములో విశేషభాగమునకు పూర్వము కురుంబభూమియని పేరుగలదు. ఈద్రావిడ దేశముయొక్క దూర్పుభాగము చోళులచేత జయింపఁబడినమీఁదట తొండైమండలమని పిలువంబడుచుండెను. ఇదికురుంబాలవలన ౨౪ కోట్టములుగా విభాగింపఁబడినది. కరికాలుఁడనుచోళరాజు కురుంబాలను జయించినవాఁడని చెప్పఁబడియెను. ఈకురుంబజాతి యేశాసనమునందు నుదాహరింపఁబడి యుండ లేదు. వరాహమిహిరాచార్యుని బృహత్సంహిత యందయిన నుదాహరింపఁబడి యుండలేదు. వారలు యదువంశజులనియు, జైనమతావలంబకులనియు స్థానిక చారిత్రములందు మాత్రము పేర్కొనంబడిరి. పల్లవులు తప్పకకురుంబాలని నిశ్చయింప వలనుగాదు. ఎల్లియాట్ గారు కొన్నినాణెములను కురుంబాలవనియు, కొన్నినాణెములను పల్లవులవనియు నిర్ణయించియున్నారు.

తుండకవిషయమె దండకనాడు.

తోండైమండలమనుపల్లవదేశమునకు నుత్తరమున తిరుపతికాళహస్తి పర్వతములును, దక్షిణమున పాలేఱును, పడమటఘాట్టు (గట్టు) లని తోండైమండల శతకమునఁ జెప్పఁబడియెను. అప్పవిరచితమైనదని చెప్పు నొకపద్యము లోను త్తరమున వెంగడమనియు (తిరుపతి) దక్షిణమున పినాకినినదియు, తూర్పున సముద్రమును, పశ్చిమమునఁదూర్పు కనుమలనియుఁ జెప్పఁబడియుండెను. తోండైమండలము దండకనాడుయొక్క భాషాంతరముగఁ గన్పట్టుచున్నది. దండకనాడనునది దండకారణ్యమను సంస్కృతమునుండి యేర్పడినదిగఁగన్పట్టుచున్నది.[2]

పల్లవులాంధ్రులలోని వారెగాని యన్యులుగారు.

పల్లవులనుగూర్చి యెవ్వరెవ్వరెట్లెటు భావించినదియుఁ గొంతవఱకుఁ దెలిపియుంటిమి. పల్లవులు తమిళజాతులలోని వారెంతమాత్రమును గారనియు, ఆంధ్రులలో నొకతెగవారనియును కొందఱి యభిప్రాయమై యున్నది. విన్సెంటుస్మిత్తుగారు తమ దక్షిణ హిందూదేశ చారిత్రమునందుఁ బల్లవులనుగూర్చి కొంచెము వ్రాసియున్నారు గావున వారి యభిప్రాయము నొకించుక నీక్రింద నుదాహరించుచున్నారము.

"పల్లవనామము పహ్లవనామముఁ బోలియుండుటచేత డాక్టరుఫ్లీట్ (Dr Fleet) మొదలగు చరిత్రకారులు పల్లవులు పహ్లవు లొక్కరేయని యభిప్రాయపడి కాంచీపురము నేలిన దక్షిణపల్లవ వంశము పారసీకమునుండి జన్మగాంచినదని యభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈగ్రంథముయొక్క మొదటికూర్పునందట్టి యూహ సంభవమని తలంచినను నూతన పరిశోధన మీయూహను బలపఱచుచుండలేదు. చెన్నపురి రాజధానికి నుత్తరభాగమున ననఁగా కృష్ణాగోదావరులకు నడుమనుండిన వేంగిదేశమున నేర్పడిన యొకతెగవారని గన్పట్టుచు

1 Taylor's Catologue Vol. III, p. 29.

2 Bombay Gazetteer Vol. I, part p. 319.

న్నది. ద్రవిడరాజ్యములతోఁ బల్లవులకుఁ గల విడువని శత్రుత్వమును, పల్లవులకిది యని నిర్దేశింపఁదగిన దేశములేకుండుటయును, పల్లవులు తమిళులకంటె భిన్నమైన జాతివారనుటకు సంజ్ఞలుగానున్నవి. దక్షిణభాగమునంతయు నాక్రమించిన పాండ్యచోళ చేరరాజులపైని వారియధికారమధికముగాఁ గూడ విధింపఁబడుచువచ్చెను. పల్లవులు పదునెనిమిదవ శతాబ్దములోని మహారాష్ట్రులవలెఁ గొల్లపెట్టెడు దోపిడి కాండ్ర తెగగా నుండి క్రమముగా స్వబలముచేత చోళరాజ్యముపై సంపూర్ణముగను, తక్కిన వానిపైఁ గొంతవఱకును నధికారమును బూనియుండిరని మనమూహింతుమేని నింతవఱకుఁ దెలియం బడిన విషయములా యూహకు సరిపోవునని తలంచెదను.''

పల్లవులు దారిదోపిడికాండ్ర తెగవారని యూహించుటకు హేతువు గానరాదు. వీరలు కృష్ణా గోదావరులకు నడుమ వేంగిదేశమునఁ గాని, మఱియే భాగమునఁగాని యాంధ్రదేశమునం దేర్పడిన యొక తెగవారనుట వాస్తవము. రెండవశతాబ్దమునుండి పల్లవరాజు లాంధ్రదేశమును బాలించుచుండిరని వారి శాసనములే వేనోళ్ళ ఘోషించుచున్నవి. ఈ విషయమును జరిత్రకారులందఱు నంగీకరించియున్నారు. ఈ తెగ యెట్లేర్పడినదను విషయములో మాత్రము చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయులయి యున్నారు. పల్లవులు దారిదోపిడికాండ్ర తెగ యనుటకంటెను పహ్లవులు పల్లవులయిరని యూహించుటకే హేతువు లెక్కువగఁ గానవచ్చుచున్నవి. పహ్లవుల ప్రదేశములు కందహారము, సెయిస్తానులలో నేర్పడి గాండఫరేసు పరిపాలనములో అనఁగా క్రీస్తుశకము ౨౦ దవ సంవత్సరమునకును ౬౦ దవ సంవత్సరమునకును నడుమ పంజాబుయొక్క పశ్చిమభాగమునకును, సింధునది ప్రవహించు పల్లవభూములకును వ్యాపించెను.[1] సింధూనది ప్రవహించు పల్లవ ప్రదేశములు పార్థియనుల స్వాధీనములో నున్నవనియు, తమలోఁ దాము పార్థియనులు పోరాడుకొనుచుండిరనియు క్రీస్తుశకము ౭౦ దవ సంవత్సరమున రచింపఁబడిన పెరిప్లస్సను గ్రంథమునుబట్టి తెలిసికొనుచున్నాము.[2]

---

1 Prof E. J. Rapson's Indian Coins p. 15. Mr. Smith's Catologue of Coins in the Indian Meusium, Calcutta p. 36; 2 Ind. Ant, Vol viii, p. 338.

ఈకాలముననే పహ్లావులకో శకనులకో సంబంధించిన క్షాత్రపులు సురాష్ట్రమాళవదేశములను వశముచేసికొని పాలించుచుండిరని మనమిదివఱకే తెలిసికొనియుంటిమి. ఈకాలముననే యాంధ్రదేశమును జొచ్చి యవనశక పహ్లావాదులు కల్లోలముఁ బుట్టించిరనియు, ఆంధ్రుల స్వాధీనమందుండిన మహారాష్ట్ర దేశము సురాష్ట్ర క్షాత్రపులచే జయింపఁబడి యాక్రమింపఁబడినదనికూడఁ దెలిసికొని యుంటిమి. రెండవశతాబ్దప్రారంభము నందనఁగా ౧౩౦ దవ సంవత్సర ప్రాంతమున గోతమిపుత్త్ర శాతకర్ణుఁడను నాంధ్రరాజు యవనశకపహ్లావాదుల నోడించి సురాష్ట్ర క్షాత్రపుఁడగు క్షహరాటనహపానుసంశమును నిర్మూలముచేసి తనపూర్వులు గోల్పోయిన రాజ్యమును మరల సంపాదించుటయెగాక శాత్రసభూములనుగూడ నాక్రమించెనని కూడ దెలిసికొని యుంటిమి. అంతకుఁబూర్వమాంధ్రదేశమునకు వచ్చియుండిన యవనశక పహ్లావాదులు శివస్వాతికర్ణుఁడు, గోతమిపుత్త్రశాతకర్ణుఁడు మొదలగు నాంధ్రరాజులయొక్క పరాక్రమమునకు నిలువంజాలక నశించిరనియు, అదివఱకె విశేషముగా మార్పుఁజెందియుండిన యవనశకపహ్లావాదులు దేశమున స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొని దేశాచారమతాచారము లవలంబించి దేశీయులతో సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచుఁ గ్రమముగా దేశీయులలోఁ గలిసిపోయి పల్లవులను పేరగా నేర్పడిరనియు, వీరు మొదట నివసించిన ప్రదేశము పల్లవనాఁడయినదనియు అదియె యిప్పుడు పల్నాడను పేరఁబిలువంబడుచున్నదనియును గూడ దెలిసికొనియుంటిమి. పహ్లావులు హిందూమతముల నవలంబించి హిందూనామముల నలంకరించుకొనుచుండి రనుటకుఁగూడ శాసనములనుండి ప్రమాణవాక్యముల నెత్తిచూపవచ్చును. క్రీస్తుశకము ౧౫౦ దవ సంవత్సర ప్రాంతమున మాళవదేశమును బరిపాలించుచుండి మహాక్షాత్రపుడగు రుద్రదాముఁడు వ్రాయించిన జనగడ శాసనమునందు వానిమంత్రిసువిశాఖుఁడనువాఁడు పహ్లావుఁడుగాఁ బేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.[1] ఈసువిశాఖుఁడు కేవలము మంత్రిమాత్రమెకాఁడు. రెండుపరగణాలకుఁ బరిపాలకుఁడుగ నున్నవాఁడు. రుద్రదాముఁడు యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణినో

1 Ep. Ind, Vol. VIII, p. 49.

వాసిష్ఠీపుత్త్ర శాతకర్ణినో రెండుసారులు జయించెనని కూడఁ జెప్పంబడియెను. ఈక్షాత్రపులకు నాంధ్రులకు సంబంధబాంధవ్యములు గలవని శాసనములు చాటుచున్నవి. రుద్రదాముఁడు తనకొమార్తెను నాంధ్రరాజునకిచ్చి వివాహముచేసినట్లుగ శాసనములఁ జేర్కొనంబడియెను. కాఁబట్టి వీనినన్నిటిని పరిశీలించిచూచి నప్పుడు పహ్లవులు దేశాచారమతాచారముల నవలంబించి దేశీయనామములనేధరించి పల్లవులై యాంధ్రులకు క్షాత్రపులకు నూడిగములు సల్పుచుండి క్రమముగా సేనాధ్యక్షులుగను మంత్రులుగ నేర్పడి రాజకుటుంబములతో సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచు ప్రధానరాజకుటుంబము బలహీనమై రాజ్యభారమును నిర్వహింపఁజాలనికాలమున స్వతంత్రులై స్వతంత్రరాజ్యముల నెలకొల్పిరని యూహింపఁ దగియున్నది. స్వదేశమును స్వమతమును మఱచిపోయి హిందూమతములను బూని హిందూనామములను బెట్టుకొని వ్యవహరించుచు బహుకాలమునకు వెనుక నాంధ్రదేశమునకువచ్చి వర్ణాశ్రమధర్మములంతగాఁ బాటింపఁబడనికాలమున నొకశతాబ్దమువఱకు నాంధ్రులనడుమ నివసించుచుండి సంబంధబాంధవ్యముల నెఱపుచుండిన వారాంధ్రులుగాఁ గాక మఱియెవ్వరుగాఁ బరిగణింపఁబడ వలసినది?

ఆంధ్రులనకతప్పదు. ద్రావిడదేశమునందలి కాంచీపురమును జయించి పరిపాలించినది యాంధ్రపల్లవులుగాని పహ్లవులుగారు. కాంచీపురమునందు కట్టకడపట స్థిరముగా నిలిచిపోయినది యాంధ్రపల్లవులలో నొకశాఖవారు మాత్రమెగాని కొందఱుతలంచునట్లు పల్లవులందఱుగారు. ఇప్పటివఱకు దొరకిన శాసనములను బట్టిచూడఁగా మొదటిపల్లవరాజు శివస్కందవర్మగాఁ గానంబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడే మొదట కాంచీపురమునుండి శాసనములం బ్రకటించినవాఁడు. "ఇతఁడాంధ్రుఁడా? పహ్లవుఁడా? యాంధ్రపల్లవుఁడా? ఏకాలపువాఁడు?" అనువిషయములను జర్చించి తెలిసికొన వలసియున్నది.

పంద్రెండవ ప్రకరణము.

శివస్కందవర్మ.

ఇతఁడు కాంచీపురమునుండి ప్రకటించిన తామ్రశాసనములు రెండుగలవు. అందొకటి బళ్లారిమండలములోని హిరహడగల్లి (హార్పనహల్లి) గ్రామమున దొరకినది.[1] మఱియొకటి కృష్ణాతీరమున నరసారావుపేటకుఁ దూర్పున ౧౫ మైళ్లదూరమునను మైదవోలను నొకచిన్న గ్రామమున దొరకినది.[2] శివస్కందవర్మ యువమహారాజుగ నుండినపుడు మైదవోలుశాసనమును, మహారాజుగ నుండినపుడు హార్పనహల్లిశాసనమును బ్రకటింపఁబడినవి.

మైదవోలుశాసనము.

ఈశాసనము ప్రాచీన ప్రాకృతభాషలో వ్రాయఁబడి కాంచీపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినది. ఇందుశివస్కందవర్మ యువమహారాజుగఁ బేర్కొనఁబడియుండెను. తాను భారద్వాజగోత్రుఁడననియు, పల్లవులవంశములోనివాఁడననియుఁ జెప్పుకొని యుండెను. ఈశాసనము వ్రాయఁబడిన తేది శివస్కందవర్మకుఁ బూర్వము రాజ్యము చేయుచుండిన రాజుయొక్క పదయావ పరిపాలన సంవత్సరమున గ్రీష్మఋతువు నాఱవపక్షములోని పంచమి తిథిగానున్నది. ఆంధ్ర

(1) Ep. Ind. Vol I page. 2; (2) Ibid Vol VI. p. 85.
ఇది మైదవోలులో మైదవోలు జయరామయ్యగారి పొలములో దొరకినది. మ. జయంతిరామయ్యపంతులు. బి. ఏ. బి. ఎల్ గారివలనఁ బంపబడినది.

పథము[1]లోని విరిపర యను గ్రామమును పూర్వకుటార్యుఁడు గోనందార్యుఁడు అను నామములను వహించినవారలును, అగ్నివేశ్యగోత్రులును నగునిరువురు బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినట్లుగ ధాన్యకటకములో నుండిన తనవ్యాపృతునకు నాజ్ఞ చేయఁబడినది

హిరాహడగల్లి శాసనము.

ఇదియును ప్రాచీన ప్రాకృతభాషలోనే వ్రాయఁబడినదిగాని శాసనము చివరనుండిన యాశీర్వాద వచనమును రాజముద్రికలోని శివస్కందవర్మ పేరును మాత్రము సంస్కృతభాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఇందు శివస్కందవర్మ మహారాజాధిరాజనియు, పల్లవులవంశములోనివాఁడనియు, భారద్వాజ గోత్రుఁడనియుఁ దెలుపఁబడినది. ఈశాసనమును బ్రకటించిన శివస్కందవర్మయు, మైదవోలు శాసనమును బ్రకటించిన శివస్కందవర్మయు నొక్కఁడే కాని వేర్వేరు రాజులు కారు. ఇందధిక విశేషమొకటికలదు. ఇతఁడు, అగ్నిస్తోమము, వాజిపేయము, అశ్వమేధము మొదలగు క్రతువులను జేసినట్లుగఁ జెప్పఁబడినది శివస్కందవర్మకుఁ బూర్వముండిన "బప్పా" యనుమహారాజు చిల్లరేక కోడుంక యను గ్రామములోని తోఁటనొకదాని బ్రాహ్మణులకు దానముచేసియుండఁగా దానినే మరలఁ బేర్కొనుచు నొకనూర్వుడుకళ్లమును, నివేశనములనుగూడ నీతఁడు దానముచేసినట్లుగ నీశాసనమున వ్రాయించఁబడినది. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన బప్పాకోటిసువర్ణములను దుక్కిటెడ్లతోడిలక్షయరకలను బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి యుండెనని పేర్కొనఁబడియుండెను.

---

1 శివస్కందవర్మకుఁ బూర్వముండిన శాసనములలో నాంధ్రశబ్దముపయోగింపఁబడియుండలేదు. ఆంధ్రమనుమాట ఉపయోగింపఁబడిన శాసనమిదియె మొదటిదని తోఁచుచున్నది. ఆంధ్రపథమె ఆంధ్రమండలమని కొన్నిశాసనములలోఁ బేర్కొనఁబడినది. ఆఱువలశాసనములలోనియ్యది వషగాఃళియున్ని పేర్కొనఁబడియున్నది.

ఈశాసనములో దానము చేసినట్లుగ నుదాహరింపఁబడిన తోఁటయొక్క ఫలము ముప్పదినాలుగు భాగములుగ విభాగించి యిరువదినాలుగు బ్రాహ్మణకుటుంబములకు నొక్కొక్కనికి నొకభాగము మొదలుకొని నాలుగుభాగముల వఱకు దానము చేయఁబడియుండెను. ఈశాసనము కోలివోలా గ్రహోకిపుఁడును మంత్రాలోచన సభ్యుఁడును నగుభట్టిశర్మయొక్క స్వహస్త విలేఖనముతో గూడినదిగనున్నది. దీనిని రాజు స్వయముగాఁ బరిశోధించి చేవ్రాలు చేసియుండె నఁట! శాసనము తుదను గోబ్రాహ్మణులకును, విలేఖకునకును, పాఠకులకును, వినువారికి శుభవాక్యము పలుకఁబడియెను. తనవంశము యొక్కయు, తనజాతి యొక్కయు, పరంపరాభివృద్ధికిని యశోభివృద్ధికిని ఈదానము చేయఁబడినట్లు గఁ జెప్పఁబడినది.

కాలనిర్ణయము.

శాసనములోని భాషను బట్టియు, అందుదాహరింపఁ బడిన కాలమును బట్టియు శివస్కందవర్మ క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దము లోనివాఁడని రివరెండు. టి. ఫవుల్క్సుగారు యుక్తియుక్తముగ సిద్ధాంతీకరించినారు. [1] ఇంతసహేతుక మైనవాదము మఱియొకటి గానరాదు. వీరు శివస్కందవర్మ రెండవశతాబ్దములోని యాంధ్రభృత్యులతో సమకాలికుఁడని రెండు హేతువులను జూపిరి. ఆంధ్రభృత్యుల శాసనములలోని భాషయె యీశాసనమునందును గానవచ్చుట మొదటిది. దానము చేసినతిథి తెలుపఁబడినవిధాన మాంధ్రభృత్యులశాసనములలోని విధానమును బోలియుండుట రెండవది. ఈరెండు హేతువులచేత నాంధ్రభృత్యులకు దూరముననుండువాఁడు కాఁడనియును, సమకాలికుఁడని యును సిద్ధాంతము చేసినారు.

శివస్కందవర్మ శాసనములలో శాలివాహన శకసంవత్సరములకు మాఱుగా వానిపరిపాలన సంవత్సరములయొక్క సంఖ్యలు పేర్కొనఁబడినవి. మాసము

---

1 The Journal of the Royal Asiatic Society, Vol XXI. (New series), IV. pp IIII to 1124

నకు బదులుగా ఋతువు పేర్కొనఁబడినది. చాంద్రమాన పక్షముగాక సౌరమా
నపక్షముయొక్క సంఖ్య పేర్కొనఁబడినది. ఇట్టిపద్ధతి యేకాలమునం దేవంశపు
రాజుల శాసనములలో నవలంబింపఁబడియెనో తెలిసికొన్న పక్షమున శివస్కం
దవర్మ కాలము తెలియఁగలదని నిశ్చయించి నవీనపల్లవులయొక్కయు, క్షాత్ర
పులయొక్కయు, గుప్తులయొక్కయు, చాళుక్యులయొక్కయు, శాసనములనుబరి
శోధించిచూడఁగా సమస్తవిషయములయందు నాంధ్రభృత్యుల శాసనములలోని
పద్ధతినిబోలి యుండుటచేత శివస్కందవర్మ యాకాలమునందె యుండవలయు
నని సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. క్షాత్రపరాజుల యొక్కయు, గుప్తరాజులయొ
క్కయు, చాళుక్యరాజులయొక్కయు, నవీనపల్లవరాజులయొక్కయు శాస
నములన్నియు సంస్కృత భాషలో వ్రాయఁబడినవి. క్షాత్రపుల శాసనములలో
శకనృపకాల సంవత్సరములును, గుప్తరాజుల శాసనములలో గుప్తశకసంవత్సర
ములును, చాళుక్యరాజుల శాసనములలో శాలివాహన శకసంవత్సరములును పే
ర్కొనఁబడినవి. సర్వవిధములచేతను స్వల్పవిషయములందుకూడ నాశాసనము
లను భేదించి యుండుటయే గాక యాంధ్రభృత్య వంశపురాజులగు గోతమిపుత్త్ర
శాతకర్ణి, పులమాయి, యజ్ఞశ్రీశాతకర్ణి మాధారిపుత్త్రశకసేనుఁడు మొదలగు
వారిశాసనములనుబోలి యించుకయైన భేదములేక యుండుటచేత నీశాసనము
గూడ నాకాలమునాటిదే గనుక శివస్కందవర్మ రెండవశతాబ్ద మధ్యముననో
శతాబ్దాంతముననోయుండియుండవలయునని రివరెండు ఫౌల్క్సుగారు నుడు
వుచున్నారు. ఆంధ్రభృత్యులనియెడి శాతవాహన వంశజులు క్రీస్తుశకము ౨౩౬
వ సంవత్సరమువఱకు నాంధ్రదేశమును బాలించుచుండిరని శాసనాదులనుబట్టి
యు పురాణాది పూర్వగ్రంథములనుబట్టియుఁ దెలిసికొనఁగలిగితిమి. క్రీస్తుశక
ము ౩౫౦ దవ సంవత్సర ప్రాంతమున గుప్తచక్రవర్తియగు సముద్రగుప్తుఁడు
దక్షిణదేశముపై దండెత్తి వచ్చినప్పుడు విష్ణుగోప వర్మయనురాజు కాంచీపుర
మును బాలించుచుండినట్లు ప్రయాగలోని సముద్రగుప్తుని శాసనమువలనఁ దెలి
యవచ్చుచున్నది. శివస్కందుఁడు విష్ణుగోపవర్మకుఁ బూర్వుఁడుకాని తరువాతి
వాఁడు కాఁడని శివస్కందవర్మ శాసనములనుబట్టి స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఆంధ్రరాజులు ధాన్యకటకము రాజధానిగా నాంధ్రరాజ్యమును గొంచెమించు మించుగా క్రీస్తుశకము ౨౭౦ దవ సంవత్సరమువఱకుఁ బాలించినట్లు గన్పట్టు చున్నది గావున నాంధ్రభృత్య శాఖకంటె భిన్నుఁడేయై ఆకాలమునకుఁ బూర్వమెయున్న దాను యువమహారాజుగనుండినపు డాంధ్రపథములోని విరిపర గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినట్లుగ ధాన్యకటకములోని తనవ్యాపృతునకుఁ దెలియఁజేయుట యెట్లుసంభవించును? కనుక ౨౭౦ దవ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతివాఁడని చెప్పవలసియుండును. అదియె నిజమైనయెడల మూఁడవశతాబ్దాంతమునందనఁగా ౨౭౦ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతను ౩౦౧ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునను నుండవలయును. ఇతని శాసనములను బట్టిచూడఁగా నితఁడుకృష్ణానది మొదలుకొని దక్షిణమునఁ గాంచీపురమువఱకును పడమట బళ్లారివఱకునుగల గొప్పదేశమునకంతకును బ్రభువుగనుండి యేలినట్లుగానిపించుచున్నది. అట్లయినయెడల నీతఁడింతిరాజ్యము నెట్లుసంపాదింపఁ గలిగెనని శంకపుట్టకమానదు. ఈతఁడు తనశాసనములం దెచ్చటను తానుగాని తనపూర్వులుగాని యాంధ్రభృత్యులను జయించి సంపాదించినట్లుగఁ జెప్పుకొని యుండలేదు. అటువంటి శాసనములను గరువముతోఁ బ్రకటించుకొన్నవాఁడు, అంతటి బ్రాహ్మణభక్తిగలవాఁడు, శాసనములయందుఁ దనయొక్క విజయములను గూర్చి లేశమాత్రమును ముచ్చటింపకుండుటకుఁ గారణమేమి? దేశము నెమ్మదిగ లేకుండిన కాలమునందు క్రతువులు చేయుటకుఁగాని బ్రాహ్మణులకు గోవుల నగ్రహారముల దానముచేసి యరణ్యదేశముల నివసింప బ్రాహ్మణులను బంపుటకు సాధ్యమగునా? సాధ్యముకాదని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. తనకుఁ బూర్వము బప్పాయనురాజుధర్మకార్యము లనేకములు చేసెనని శివస్కందవర్మ పేర్కొనియుండెను. వీరలిరువురును బహుకాలము దేశపరిపాలనముచేసి ప్రఖ్యాతిఁగాంచి యుండవలయును గదా. ఆంధ్రజాతికంటె భిన్నులై యెక్కడనుండి యో వచ్చినవారేయైనయెడల బహుశతాబ్దములనుండి రాజ్యము చేయుచుండిన వంశమును నిర్మూలముచేసి బహుస్వల్పకాలములో దేశమును స్వస్థపఱచి పరిపాలించుటకు సాధ్యమగునా? ఒకవేళ సాధ్యమగునేని ఘోరసంగ్రామమున నాం

ధ్రులనునోడించి దేశమును స్వాధీనము చేసికొనవలయును గాని యూరక స్వాధీనమగుననుట విశ్వసింపఁ దగినదికాదు.

అట్టిఘోరసంగ్రామ మేదియును జరగినట్లుగాఁ గానరాదు. శాసనములందును జెప్పబడియుండలేదు. కాఁబట్టి శివస్కందవర్మ గాని వానిపూర్వులు గాని క్రొత్తగా నాకాశమునుండి దిగివచ్చిన వారుగాక దేశములోని వారే యైయుండవలయును. పల్లవుఁడనని చెప్పుకొనుచుండిన యీశివస్కందవర్మ యాంధ్రభృత్యులలో నుదాహరింపఁబడిన శివస్కంద వర్మయోగాని యన్యుఁడుగాఁ గన్పట్టఁడు. మత్స్యపురాణమునందు "అంధ్రాణాం సంస్థితా (తే) రాజ్యేతేషాంభృత్యాన్వయేనృపాః సప్తైవాంధ్రాభవిష్యంతి" అని యాంధ్రభృత్యులకు వెనుక సప్తాంధ్రులు రాజ్యపాలనము సేయుదురని చెప్పంబడియెను. శకయవన పహ్లావాదు లాంధ్రులలోఁ గలిసిపోయి యాంధ్రరాజుల కడ నూడిగము సేయుచుండిరని యిదివఱకె తెలుపఁబడియుండెను. అట్లాంధ్రులయియున్నతస్థితికి వచ్చిన కుటుంబములతో నాంధ్రరాజులు సంబంధ బాంధవ్యముల నెఱపుచుండిరని గూడవ్రాసియుంటిమి. ఇట్లుసంబంధ బాంధవ్యములు జరుపుచుండుటచేత రాజకుటుంబములలోఁ బలుశాఖలేర్పడినవి. ఇందుకు దృష్టాంతముగఁ గొందఱిని జూపవచ్చును. హారితిపుత్రి శాతకర్ణుఁడు విష్ణుదత్తుల వంశములోని వాఁడని వనవాసిలోని యొకశాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. వాసిష్ఠీపుత్రి శాతకర్ణుఁడు కర్దమకరాజులవంశములోనివాఁడని యొకశాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. మాధరపురుషదత్తుఁడు ఇక్ష్వాకులవంశములోనివాఁ డని బేతవోలు (జగ్గయ్యపేట) శాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. శివస్కందవర్మ పల్లవులలోని వాఁడని మైదవోలు హిర్హడగల్లి శాసనములు చెప్పుచున్నవి. యవన శకపహ్లావాదు లాంధ్రులలోఁ గలిసిన తరువాత వేఱ్వేఱు తెగలుగ నుండవచ్చును యవను లిక్ష్వాకులు కావచ్చును. శకులు విష్ణుదత్తులు కావచ్చును. పహ్లావులు పల్లవులు కావచ్చును. ఈ యిక్ష్వాకులును, ఈవిష్ణుదత్తులును, ఈకర్దమకులును ఈపల్లవులును కేవలమును విదేశస్థులు గారు. ఆంధ్రులయొక్కయు, యవన శక పహ్లావాదులయొక్కయు రక్తసమ్మేళనమువలన జనించిన మిశ్రజాతులవారే కాని

మఱియొకరుకారు. వీరల నెల్లరను నాంధ్రులనియే వచించుటయొప్పును. కాఁబ ట్టి శివస్కందవర్మయాంధ్ర పల్లవ శాఖలోని వాఁడని చెప్పవచ్చును. ఎనిమిదవ ప్రకరణమున శివస్కందవర్మను గూర్చి వ్రాయుచు నీయభిప్రాయమునే దెలిపి యుంటిమి. ఆతఁడే యితఁడైనయెడల నందుదాహరింపఁబడినకాలము సరియైన దిగఁ దలంపరాదు. ఇతఁడు మూఁడవశతాబ్దమధ్యముననో మూఁడవశతాబ్దాంత మువననో యుండియుండునని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

శివస్కందవర్మ పరిపాలనము.

శాతవాహన వంశజులలోఁ గడపటివాఁడయిన మూఁడవపులమాయికిఁ బిమ్మట ధాన్యకటకము రాజధానిగఁ జేసికొని యాంధ్రదేశమును బరిపాలించు చుండిన మూలవంశము నిర్మూలముకాఁగాఁ గృష్ణానదికు త్తరభాగము నిక్ష్వాకు లును, వాయవ్యభాగము నాభీరులును, పశ్చిమభాగమును రాష్ట్రికూటులును, నైఋతిభాగమును విష్ణుదత్తులును, పూర్వదక్షిణభాగములను పల్లవులు నాక్ర మించుకొనిరి. ఈశాన్యభాగమనఁగా కృష్ణామండలమును కళింగమును సాలం కాయన గోత్రులయిన పల్లవు లాక్రమించుకొనిరి. మూఁడవ శతాబ్దాంతము నందు నాంధ్రదేశమునకంతకుఁ బల్లవులధిపతులయి యుండిరని చెప్పుటకు లేశ మాత్రమును సందియములేదు. శివస్కందవర్మ రాజాధిరాజని చెప్పఁబడియుం డుటచేత నాకాలమునం దతఁడే మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడని యూహింపఁ దగియున్నది. ఇంతియగాక యశ్వమేధమును గూడఁ జేసినట్లుగఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేత నిశ్చయముగా నీతఁడు బహుపరాక్రమవంతుఁడై రాజాధిరా జై యుండినఁగాని యట్టికార్యమును నిర్వహింపఁజాలఁడు. ఇతఁడు కాంచీపు రమునుండి శాసనములను బ్రకటించి నట్లు గన్పట్టుచున్నదిగాని కాంచీపురము రాజధానిగ నుండెనో లేదో శాసనములం బట్టి దెలియరాదు. అయిన నితఁడు కాంచీపురమును రాజధానిగఁ జేసికొనియెనని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. రాజ్య పరిపాలనమందు మంత్రులును, మంత్రాలోచన సభ్యులునితనికి తోడ్పడుచుండిరి. ఇతఁడు సామంతులయిన రాజకుమారులచేఁ బరివేష్టింపఁ బడియుండెను. వీని

రాజ్యము విషయములుగను (Provinces) నాడులుగను (Districts) విభజింపఁబడి వేఱ్వేఱు పరిపాలకులచేఁ బరిపాలింపఁబడు చుండెను. వీని పరిపాలనము చక్కని కట్టుదిట్టములయిన చట్టములుగలిగి నిరంకుశముగ సాగుచుండెనని శాసనములె వేనోళ్లఁ జాటుచున్నవి. వీనికాలమునందు దక్షిణ హిందూస్థానమున నాత్రేయ, హారిత, భారద్వాజ, కౌశిక, కాశ్యప వాత్స్య మొదలగు గోత్రముల బ్రాహ్మణులు సర్వమాన్య భూముల ననుభవించుచు నగ్రహారములలో సంఘములుగా నివసించుచుండిరనియు, వీరలు కేవలము వైదికవృత్తులను మాత్రమెగాక లౌకికవృత్తులనుగూడ నవలంబించుచుండిరని వీని శాసనములు రూఢిపఱచుచున్నవి. ఈకాలమునందు ప్రజల మత మెట్టిదయినను రాజు మతము స్పష్టముగఁ గానంబడుచున్నది. అశ్వమేధాది క్రతువులను జేయుటయు, బ్రాహ్మణుల కగ్రహారములు మొదలగునవిచ్చి సమ్మానించుటయు, భారద్వాజ గోత్రుఁడనని చెప్పుకొనుటయు, తననామమునకుఁ జివర వర్మయను క్షత్రియ సంజ్ఞం దెలుపు శబ్దమును జేర్చుకొనుటయు, బ్రాహ్మణులను మంత్రులగాను మంత్రాలోచన సభ్యులుగ నుంచుకొనుటయుఁ జూడఁగా నీతఁడు బ్రాహ్మణ మతావలంబకుఁడని గాని బ్రాహ్మణమతాభిమాని యని కాని చెప్పఁదగును. జైన బౌద్ధమతములను ద్వేషభావముతోఁ జూచినట్లుగ శాసనముల యందు దెచ్చటను గానరాదు. అయిన నాకాలమున జైన బౌద్ధమతములే విశేషముగా వ్యాపించి యుండుటంజేసి పరమతావలంబకులయిన రాజులంతగా ద్వేషభావమున జూపఁజాలకుందురు. ఆంధ్రదేశమునఁ బల్లవరాజుల పాలనముతోఁ గ్రొత్తయుగము ప్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చును. బ్రాహ్మణుల యాధిక్యత పెంపొందినతోడనే ప్రజలలోఁ గూడ జాతిభేదములు పెక్కు లేర్పడుచు వచ్చినవని చెప్పవచ్చును. అప్పటికప్పుడే యనాగరికులయిన యాదిమనివాసులను మిశ్రజాతులవారు మిక్కిలి తక్కువగఁ జూడ నారంభించిరి. మఱియు నాకాలమునఁ గాంచీపురము వేదాధ్యయన సంపన్నులయిన బ్రాహ్మణోత్తముల యాదరముచే సంస్కృత భాషాభ్యాసము శత విధంబుల నభివృద్ధి గాంచుచు విద్యలకుఁ బెన్నిధానమై యొప్పుచుండెను.

జయవర్మ.

శివస్కందవర్మగాక మఱికొందఱు ప్రాచీనపల్లవరాజులపేరులు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నవిగాని వారికాలము మాత్రము సరిగాఁ దెలియరాదు. మఱియొకవిశేషముకలదు. ఈప్రాచీన పల్లవుల శాసనములన్నియును ఆంధ్రదేశమునందే గానవచ్చుచున్నవి. కూడూహార విషయాధిపతియగు జయవర్మయొక్క తామ్రశాసనమొకటి తెనాలి తాలూకాలోని కొండముదిగ్రామమునందలి మంటిదిబ్బలో దొరకినది.[1] ఈశాసనములోనిలిపి శివస్కందవర్మయొక్క మైదవోలు శాసనములోనిలిపిని బోలియున్నది. మహేశ్వర బృహత్ఫలాయన శబ్దములు రెండును దక్క తక్కినదంతయుఁ బ్రాకృతభాషలో నున్నది. ఈశాసనములోని రాజముద్రికలో జయవర్మమహారాజు పేరు గానంబడుచున్నది. ఇతఁడు బృహత్ఫలాయన గోత్రుఁడు. మహేశ్వర పాదభక్తుఁడు. ఇతఁడు కూడూహారమండలములోని పంతూరను గ్రామమును ౮ గురు బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి యున్నాఁడని కూడూరులోని తన వ్యాపృతునకుఁ దెలియంజేసి యున్నాఁడు. కూడూరు రాజధానీనగరముగా నుండెను. ఈ జయవర్మగాని వీనిగోత్రముకాని మఱి యేశాసనమునందును గానరావు. ఇతఁడు శివస్కందవర్మకాలమునాటి వాఁడని చెప్పవచ్చునుగాని యాతనికి సామంతుఁడో లేక స్వతంత్రుఁడో దెలియరాదు. ఈశాసనములోని భాషయు లిపియు గోతమిపుత్త్రి శాతకర్ణియొక్కయు, వాసిష్ఠీపుత్త్రి పులమాయియొక్కయు నాసిక శాసనములను బోలియుండుటచేత నారాజులకు ముక్కాలినూరిమున నున్నవాఁడని చెప్పరాదు. రాజముద్రికలోని ప్రాచీన సంస్కృతలిపికూడ దీనినే బలపఱచుచున్నది. ఇది వేంగిదేశమున కనఁగా నిప్పటి కృష్ణామండలమునకుఁ బ్రాచీననామము. దీనికి రాజధానికూడూరు. ఈకూడూరు గుడివాడయొక్కయో గూడూరుయొక్కయో ప్రాచీననామము. ఈశాసనము మహాత్యాగి వంశములో యోగ్యుఁడును జయవర్మ మహారాజుయొక్క మహాదండనాయకుఁడును నగు

1 Epigraphia India Vol vii, p. 315.

స్థాపహాన వర్మచేత వ్రాయఁబడినది. పంతూరను గ్రామమెద్దియో దెలియరాకున్నది. ఈగ్రామము జయవర్మచే బ్రాహ్మదేయము క్రింద నీయఁబడినది. ఇరువదినాలుగు భాగములుగ విభజింపఁబడి యెనమండ్రు బ్రాహ్మణులకు దానము చేయఁబడినది. అందు గౌతమగోత్రుఁడగు సర్వగుప్తార్యునకు ౮ భాగములును, కౌనవ్యగోత్రుఁడగు సవిజ్ఞార్యునకు 3 భాగములును, గోగణార్యునకు 3 భాగములును, కౌండిన్యగోత్రుఁడయిన భావనార్యునకు ౨ భాగములును, భారద్వాజ గోత్రుఁడయిన రుద్రవిష్ణార్యునకు ౧ టిన్నరభాగమును, కర్షణాయన గోత్రుఁడయిన యీశ్వర దత్తార్యునకు ౧ టిన్నరభాగమును, ఔపమాన్యవ గోత్రుఁడయిన రుద్రఘోషార్యునకు ౧ భాగమును, కౌశికగోత్రుఁడయిన స్కందరుద్రార్యునకు నరభాగమును నొసంగఁబడినవి. జయవర్మ మహేశ్వర భక్తుఁడని చెప్పఁబడి యుండుటచేత నితఁడు శైవమతాభిమాని యని సూచింపుచున్నది. ఇతఁడు తనశాసనమునందు దాను పల్లవుఁడనని చెప్పకొని యుండకపోయినను వీని పల్లవుఁడనియె విశ్వసింపవచ్చును. ఇంతకంటెవీని చారిత్రము మనకేమియుఁ దెలియరాదు.

విజయ దేవవర్మ.

ఇతఁడు వేంగీదేశమును బరిపాలించిన వారిలో మిక్కిలి ప్రాచీనుఁడు. వీనిశాసన మొకటి నూతనముగాఁ గని పెట్టఁబడినది. [1] ఈశాసనము ప్రాకృతభాషలో వ్రాయఁబడి వేంగీపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినదగుటచేత నిది పురాతనమైనదనుటకు సందియము లేదు. విజయదేవవర్మ జయవర్మకుఁ దరువాతి వాఁడును విజయనంది వర్మకుఁ బూర్వుఁడును నని చెప్పుటకు సంశయింపంబనిలేదు. జయవర్మకుఁ కూడూరు రాజధానిగ నుండెనని చెప్పఁబడినది. కూడూరాహారా విషయమునకు (వేంగిరాష్ట్రము) మొదట కూడూరును తరువాత వేంగీపురము ను రాజధాని గనుండుటచేతను, విజయదేవ వర్మ వేంగీపురమునుండి యీశాసనము బ్రకటించుటచేతను జయవర్మ తరువాత వాఁడని తేటపడుచున్నది. విజయనందివర్మశాసనమువలెగాక యియ్యది ప్రాకృతములో నుంటచేత నతనికంటె

1 District Manual of Godavary

విజయదేవవర్మ పూర్వుండని చెప్పవలసియున్నది. ఇతఁడు సాలంకాయన గోత్రుఁడు. విజయనందివర్మవలెనె చిత్రరథస్వామిపాదసేవాతత్పరుఁడు. చిత్రరథస్వామిదేవాలయము వేంగీపురమునందున్నది.

వేంగీపురము లేక వ్యాఘ్రపురము.

వేంగిదేశమునకు ముఖ్యపట్టణముగానుండిన వేంగీపురము కృష్ణామండలములోని యేలూరునకు నుత్తరమున ౮ మైళ్లదూరమున నుండెడిది. ఆస్థానమునం దిపుడు పెదవేఁగి, చినవేఁగి, అను పల్లెలు మాత్రముగలవు. వీనికి దక్షిణముగా ౪ మైళ్లదూరమున దెందులూరను గ్రామముగలదు. ఈగ్రామమునకు గంగనగూడెము, సేనగూడెము మొదలగు సవారుపాలెములు చుట్టును నున్నవి. ఇవియన్నియుం గలిసి యొకమహాపట్టణముగానుండి వేంగీపురమని పిలువంబడుచుండెను. ఈప్రదేశమునందు శిథిలములయిపోయిన శివాలయములు పెక్కులుగలవు. మఱియును విఘ్నేశ్వరునియొక్క విగ్రహములు నాలుగు దెందులూరునకు దక్షిణముగానున్న చెఱువు సమీపముననుండియున్నవి. వానిలోనొకటి మిక్కిలి పెద్దదిగానున్నది. ఈగ్రామమునకుఁ దూర్పుప్రక్కను భీమలింగముదిబ్బయను పేరుగల యున్నతమైన యొకపాటి మట్టిదిబ్బగలదు. దానికుత్తరముగా మాకమ్మ చెఱువును దానినడుమనొక మట్టిదిబ్బయు, దానిపైన రెండుసూలాతినందులును గలవు. ఈగ్రామమునకుఁ బడమరగా నొకచెఱువుగలదు. దానిని నారికేళ్ల వారి చెఱువని చెప్పుదురు. వానిగట్లపైని రెండు శిలాశాసనములు నిలువుగానుండియు, మఱి రెండు సాగిలంబడియు నుండినవి. పెదవేఁగికిని చినవేఁగికిని నడుమ మఱియొక మంటిదిబ్బగలదు. వీనినన్నిటిని బరిశోధించి చూడఁగా వేంగీపురము మిక్కిలి యున్నతస్థితియందుండిన పూర్వకాలమున నొకయందమైన మహానగరముగానుండెననుటకు సందియములేదు. ఇచ్చటి దేవాలయములయొక్క ఱాళ్లను తురకలు గొనిపోయి యేలూరులోని కోటను గట్టిరని తెలియుచున్నది. వేంగీపురమనియెడి మహానగరమొకటి యిక్కడనుండెనాయని కొందఱు సంశయించుచుండిరిగాని విజయదేవవర్మయొక్కయుం, విజయనందివర్మయొక్కయుం శాసనములాసంశయమును నివారించినవి. మఱియును దండియను మహాకవి కొల్లేరును వర్ణించుచు దానికి ననతిదూరముగానుం

డిన యీ వేంగీపురము నే యాంధ్రనగరియని పిలిచియున్నాఁడు.[1] విజయదేవవర్మ విజయనందివర్మ శాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన చిత్రరథస్వామి దేవాలయ మిప్పటికిని నిలిచియుండి యా పేరుతో నే పిలువఁబడుచున్నది.[2]

అఱవనాడు- వేంగిదేశము.

ఆంధ్రదేశమునకు వేఁగిదేశమను పేరెట్లుకలిగినదియుఁ గొంతవఱకు మూడవప్రకరణాంతమునఁ దెలుపఁబడినదిగాని యదిచదువరులకంతగాఁ దృప్తి కలిగింపఁజాలదు. ఎందుకన మొదటివేంగిదేశమని యేభాగము పిలువఁబడియెనో దెలిసికొనుట కష్టసాధ్యముగనుండెను. మొదటి వేఁగిదేశము కన్నడదేశప్రాంతమని చెప్పెడివారిమాట యెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁదగినదికాదు. కాంచీపురప్రాంతదేశమునకు మొదటవేఁగినాఁడను పేరు కలదని యూహింపఁబడినది కాని వాస్తవమదికాదు. ఇఁక మొదటి వేఁగిదేశమేభాగమునకువర్తించునో సహేతుకముగా నిర్ధారణముచేసినఁగాని చదువరులకు దృప్తికలిగింపఁజాలదు. ఈదేశము పూర్వము నాగులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెనని యైదవప్రకరణమునవిశేషముగాఁ జర్చింపఁబడినది. దక్షిణదేశమునందలి నాగులలో మరవార్ అయినార్, ఒలియార్, ఒవియార్, అఱువలార్, పరదవార్, మొదలగు పేరులు గల తెగలవారు నివసించుచుండిరి. వారిలో "అఱవలార్" అనఁగా అఱవలు కాంచీపురప్రాంతదేశమున నివసించుచుండిరి. ఆ కారణముచే నాభాగమునకు "అఱవనాడు", "అఱవవడదలై", అను నామములుగలిగెను. కాంచీపురమునకు దక్షిణదేశ మఱవనాడుగను, గాంచీపురముండిన ప్రదేశమఱవవడదలై యనియుం బిలువఁబడుచుండెను. టాలెమీ మొదలగు విదేశీయచరిత్రకారులు మసాలియా దేశమునకు దిగువభాగమును అశార్నోరి(అర్ వార్ నాయ్)అనఁగా అఱవనాడని పేర్కొనియుండుటగూడ నీయంశము ధ్రువపడుచున్నది.

---

1. రెండవప్రకరణమున ౯దవ పేజి చూడుఁడు. 2. Madras Journal of Literature and Science Vol XIX p. 327

కాఁబట్టి అఱవలను పేరు నాగులలో నొక తెగవారిది గాని ద్రావిడులది గాదు. అఱవనాడునుండి మొదట ద్రావిడులీ దేశమునకు వచ్చుటచేత వారిని మనవారు అఱవలని పిలువనారంభించిరి కాని నిజముగా వారలఱవలు గారు. శివస్కందవర్మ కాంచీపురమునుండి తన శాసనములను ప్రకటించినకాలమున నాదేశము వాసుకిసంతతివారలయిన యఱవనాగులచే నివసింపఁబడు నఱవనాడుగా నుండెను గాని మఱియొక పేరుతో లేదు. కాఁబట్టి మొట్టమొదట వేంగిదేశము కృష్ణాగోదావరీనదీ ముఖద్వారములకు నడుమనుండు దేశముగా నిప్పటికృష్ణామండలమునకు వర్తింపఁగలదు. దీనియుత్పత్తికిఁ గారణ మీవిధముగాఁ జెప్పవచ్చును. మొట్టమొదట నీదేశమునకు కూడూరాహారవిషయమను పేరుగలదు. అప్పుడు కూడూరా (గుడివాడ లేక గూడూరు) అను పట్టణము రాజధానిగ నుండెను. ఏకారణము చేతనో రాజధాని మార్చుకొనవలసివచ్చినది. సాలంకాయనగోత్రులయిన పల్లవరాజులలో నొకరు నూతనముగా వసురూలముగు నగరమొక దానిని నిర్మించి వేంగియనఁగా పులియని యర్థముండుటచేతను, శత్రువులకు బెబ్బులివలె సమీపింప సాధ్యము కానిదని సూచించుచుండుటచేతను వేంగిపురమని పేరు పెట్టియుండును. వేంగీపురమును పాలించిన రాజులను వేంగిరాజులనుట సామాన్యముగా వ్యవహారమునకు వచ్చియుండును. వేంగిరాజులు జయించిన దేశమునకుఁగాని పాలించిన దేశమునకుఁగాని వేంగిరాష్ట్రమని కాని వేంగిదేశమని కాని పేరు పెట్టఁబడినదన్న వింతయేమున్నది? కాఁబట్టి మొట్టమొదట వేంగిపుర మేర్పడి దానిఁబట్టి వేంగిదేశము వాఁడుకలోనికివచ్చినది. వేంగి యనునామశబ్దము తెలుఁగులో వేఁగియని పిలువంబడుచున్నది. ఈ వేఁగిదేశము పల్లవుల కాలమునను చాళుక్యుల కాలమునను దక్షిణమునఁ గాంచీపురమువఱకును నుత్తరమున మహానదివఱకును వ్యాపించినది. నన్నయభట్టు కాలమున రాజమహేంద్రవరము మొదలుకొని కాంచీపురమువఱకును గల దేశము వేఁగిదేశముగానే పరిగణింపఁబడుచువచ్చెను. వేఁగిదేశమునకు దగ్ధరాష్ట్రమని పేరు చెప్పుట కేవలము పొరబాటని చెప్పవలయును. అట్లయిన యెడల వేంగిపురమును దగ్ధపురమని చెప్పవలసివచ్చి యపహాస్యము పాలగుట తటస్థింపవలసివచ్చును. వేంగిరాజులయిన మొదటిపల్లవుల కాలమున నఱవనాడు

నుండి బ్రాహ్మణులను రప్పించినగాని వచ్చినవారిని నాదరించిగాని యగ్రహారములు మొదలగువాని నిచ్చి దేశమున నిలుపుటచేత వీరలే మొదట వేఁగినాటి శాఖాబ్రాహ్మణులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచువచ్చిరి. అఱవనాడునుండివచ్చిన బ్రాహ్మణులఅఱవబ్రాహ్మణులుగా నేపరిగణింపఁబడుచుండిరి. క్రీస్తుశకము నాలుగవశతాబ్దము 3రండవ సంవత్సరప్రాంతమునందు నలహాబాదునగరమున నశోకుని స్తంభముమీఁద సముద్రగుప్తునిచే వ్రాయించఁబడిన శాసనమునందు వేఁగిపుర ముదాహరింపఁబడినది గనుక నంతకుఁ బూర్వమునుండియు ననఁగా క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దమునుండియో మూఁడవశతాబ్దమునుండియో వ్యవహారములోనికి వచ్చియుండును.

సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర.

స్వామిదత్తుఁడు, మహేంద్రవర్మ, హస్తివర్మ, విష్ణుగోపవర్మ.

నాలుగవశతాబ్దప్రారంభమున నుత్తరహిందూస్థానమును గుప్తరాజులాక్రమించుకొనిపరిపాలించుచుఁ దమభుజబలపరాక్రమముచేత వెంటనె నానాముఖములఁ దమరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయసాగిరి. వారిలో సముద్రగుప్తుఁడు నెపోలియన్ చక్రవర్తి వంటివాఁడగుటచేత దిగ్విజయయాత్ర మొదలుపెట్టి దక్షిణహిందూదేశముపైఁ గూడఁ దండెత్తివచ్చెను. ఈతని దక్షిణ దిగ్విజయమువలన నాకాలమున మహానదిమొదలుకొని కాంచీపురమువఱకును గలదేశమును బాలించురాజుల పేరును వారుండుముఖ్యపట్టణములును దెలియుచున్నవి. సముద్రగుప్తుఁడు దక్షిణకోశలమును బాలించుమహేంద్రుని జయించి మహాకాంతారమునకువచ్చి యచ్చటి వ్యాఘ్రరాజునోడించి పిమ్మట కళింగదేశమునకు వచ్చెను. పర్వతముమీఁదనున్న కొత్తూరుదుర్గమును ముట్టడించి యాదుర్గాధిపతియగు స్వామిదత్తునినోడించి యెరండపల్లెను బాలించు దమనుని జయించి తరువాత దేవరాష్ట్రమును బాలించుకుబేరుని, పిమ్మట అవముక్తాధీశ్వరుండయిన నీలరాజును, అటుపిమ్మట పిష్టపురమును బాలించుమహేంద్రవర్మను, అనంతరము వేంగినిబాలించుహస్తివర్మను, పాలక్కడను బాలించునుగ్రసేనుని, కుస్థలపురిని బాలిం

చుధనంజయుని, అటుతరువాత కాంచీపురాధీశ్వరుండయిన విష్ణుగోపుని జయిం
చి దైవపుత్రుల (ద్రమిళులు) పైకిఁబోయెను. ఇందు చెప్పఁబడిన దేశములును
రాజులును పట్టణములు నిప్పటి యాంధ్రదేశములోనివేగాని యన్యములుగావు.
కొత్తూరు గంజాము మండలములోని మహేంద్రగిరికి ౧౨ మైళ్లదూరముననున్న
ది. ఈరండపల్లియు, దేవరాష్ట్రమును, అవముక్తయు గంజాము విశాఖపట్టణ
మండలములలోనివిగాని యన్యములుగావు. చీపురుపల్లి ప్రాంతదేశము దేవరా
ష్ట్రమని చాళుక్యులశాసనములందును, గాంగపల్లవుల శాసనములందును బేర్కొ
నంబడినది. పిష్టపురము ప్రాచీనకళింగమునకు రాజధానిగనుండెను. ఇది యిప్ప
టి గోదావరిమండలములోని పిఠాపురమెగాని యన్యముగాదు. వేంగి వేంగీపురమె
గానియన్యముకాదు. కుస్థలపురము, పాలక్కడ నెల్లూరుమండలములోనివిగాఁ
గన్పట్టుచున్నవి. కాంచీపురము ప్రసిద్ధమైనది. వీరలచరిత్రము మనకేమియుఁ
దెలియరాకున్నయది. వీరిపేరులుసముద్రగుప్తునిశాసనమునం దుదాహరింపఁబ
డుటచేతఁ దెలిసినవిగానిలేకపోయిన వీనినైనం దెలిసికొనుట కాధారమేలేక
పోయినయుండును. సముద్రగుప్తుని శాసనమునందు దైవపుత్రులని చెప్పఁబడినవారు
జాతులవారయి యుందురు. కాంచీపురమును బాలించువిష్ణుగోపవర్మయు, వేంగిని
బాలించుహస్తివర్మయు పిష్టపురమును బాలించుమహేంద్రవర్మయు పల్లవులయి
యుందురు. మహేంద్రవర్మయు, హస్తివర్మయు విష్ణుగోపవర్మకు లోఁబడి
పాలనముచేయు సామంతరాజులని కొందఱు తలంచుచుండిరి కాని యెచ్చటను
జెప్పఁబడియుండలేదు. ప్రస్తుతనిరాధారస్థితియందు వారుమువ్వురు వేర్వేఱు
స్వతంత్రరాజులనియె మనమూహింపవలయును.

విజయస్కందవర్మ, విజయబుద్ధవర్మ.

విజయస్కందవర్మ పరిపాలనముసేయుచుండిన కాలమున వానికుమారుఁ
డును యువమహారాజునగు విజయబుద్ధవర్మయొక్క భార్యయు రాణియునగు
చారుదేవియొక్క దానశాసనమొకటి గాన్పించినది. ఇదియును బ్రాచీనప్రా
కృతభాషలోనే యుండ మోటుగానుండు నక్షరములతోఁ గూడియుండుటచేత

మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదిగ భావింపఁబడుచున్నది. [1]ఇందు విజయస్కందవర్మ కుమారుఁడగు విజయబుద్ధవర్మ పల్లవుఁడనియు, భారద్వాజుఁడనియుఁ దెలుపఁబడినది. మఱియు విజయబుద్ధవర్మయొక్క రాణియగు చారుదేవి దాలూర గ్రామములోని కులిమహాతారక దేవాలయములోని దేవుఁడగు నారాయణునకు, మంచినీళ్లబావికి నుత్తరపు దిక్కునను రాజుచెఱువునకు దిగువను నాలుగునివర్తనముల భూమిని, దానముచేసెనని కటకములోని వ్యాపృతునకుఁ దెలియఁజేయఁబడినటుల నీశాసనమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఈచారుదేవి బుద్ధ్యాంకురవర్మయొక్క తల్లియనిగూడ పేర్కొనఁబడినది గాని వీరెచ్చటివారో పేర్కొనఁబడియుండలేదు. కటకమనఁగా ధాన్యకటకమేమోయని సందియము కలుగుచున్నది. దాలూరయనునది కృష్ణామండలములోని యిప్పటి దావులూరు గ్రామమునకు వర్తించునేమో యింకను విచారింపవలసి యున్నది. ఈవిజయస్కందవర్మ రెండవ శతాబ్దాంతమునఁగాని మూడవశతాబ్దాదిని గాని యుండి యుండవలయునని యూహింపవచ్చును. ఇతఁడు భారద్వాజ గోత్రుఁడగుటచేత సాలంకాయనులగు వేంగిరాజులకు సంబంధించిన వాఁడుగాఁడు. ఆంధ్రభృత్యవంశములో నుదాహరింపఁబడిన విజయశ్రీయనువాఁడేమో భావిపరిశోధనములవలనంగాని దెలియంబడదు.

విజయనందివర్మ.

ఇతఁడు వేంగిపురము రాజధానిగా వేంగిరాష్ట్రమును పాలించినవారిలో నొకఁడు. వీనిశాసనము సంస్కృతభాషలోనుండుటచేత నితఁడు విజయదేవవర్మకును, హస్తివర్మకును దరువాతి వాఁడని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు సాలంకాయనుఁడు. విజయదేవవర్మవలెనె చిత్రరథస్వామి పాదసేవాతత్పరుఁడు. వీనిశాసనము కొల్లేరునకు సమీపమున దొరకినది. [2]ఇతఁడు తనశాసనమునందు బప్పాభట్టారక పాదభక్తుఁడనని చెప్పుకొనియెను. ఇట్లు చెప్పుకొన్న

1 Ep. Ind. Vol Viii. pp. 145-I16. ఇదిగుంటూరు మండలములోని కొండకూరులో మాధవరావువలన కనుగొనఁబడినది.

2 Indian Antiquary. Vol V. p. 175

వారిశాసనములు మఱికొన్ని కలవు. బప్పాయనునది ప్రాకృతము. తండ్రియని యర్థము. శివస్కందవర్మ శాసనమున బప్పాయనురాజు పేర్కొనఁ బడియెను. అదిరాజు పేరుగా నుదాహరింపఁబడినదిగాని నిజముచేత దానిభావమది కాదని తోఁచుచున్నది. శివస్కందవర్మ బప్పాయని తనతండ్రిని ప్రశంసించియుండెనేమో? ఈశాసనమును భాషాంతరీకరించిన డాక్టరు బర్నెల్ గారు విజయనందివర్మ వాచవర్మ మహారాజుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడని భాషాంతరీకరించి యుండఁగా మఱికొందఱు చండవర్మయొక్క జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడని పేర్కొనుచున్నారు. విజయనందివర్మ తల్లికులాంకదేవి, అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధికై చిన్నపాకూరు వాకాగ్రహారములో నివసించుచుండిన వేదాధ్యయన సంపన్నులును, నానాగోత్ర సంభవులునైన ౧౫౭ గురు బ్రాహ్మణోత్తములకు కూడూహార విషయము (వేంగిదేశము) లోని విడానూరుపల్లియను గ్రామమును ధారాదత్తము చేసెను. ఇంతకన్నను వీనినిగుఱించి మనకేమియును దెలియరాదు. ఇతఁడు నాలుగవశతాబ్దములోని వాఁడని తెలుపుటను సంశయింపంబని లేదు.

కందరవర్మ - అత్తివర్మ.

ఆనంద ఋషిగోత్రసంభవుఁడయిన కందరవర్మయను మహారాజుయొక్క పుత్త్రికపేరుగల ప్రాచీనశాసనమొకటి కృష్ణామండలములోని చెజ్జరాలయను గ్రామమునందు దొరకినది.[1] ధరణికోటయొక్క ప్రాచీననామమగు ధాన్యకటకమును త్రికూటపర్వతమును కందరునిగూర్చి ప్రశంసించు సందర్భమున నుదాహరింపఁబడినవి. మఱియు గుంటూరుమండలములోని గోరంట్ల గ్రామములో అత్తివర్మయొక్క శాసనమొకటి గన్పట్టఁబడినది.[2] ఆనందగోత్ర సంభవుఁడయిన కందరునియొక్క పుత్త్రుఁడగు అత్తివర్మయను రాజు అతుకూరు (అతుకూరు) గ్రామమును, కృష్ణవేణినదియొక్క దక్షిణతటమునందు తాతికంట గ్రామములో "అష్టాశతపట్టి" పరిమాణముగల పొలమును కొట్టిశర్మయనుబ్రా

---

(1) Ins No. 155 of Annual Report on Epigraphy of 1899
(2) Indian Antiquary Vol IX. pp. 101, 103

హ్మణునకు దానముచేసి నట్లుగ నీశాసనమునందుఁ జెప్పఁబడినది. హిరణ్యగర్భుని (బ్రహ్మ) వంశమునం దుద్భవించినవాఁడని చెప్పఁబడినందున నీయత్తివర్మ పల్లవుఁడని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు. అత్తివర్మయొక్క తండ్రికందరుఁ డానందగోత్రుఁడని చెప్పఁబడియుండుటచేత చెజ్జరాల శాసనములో నుదాహరింపఁబడిన కందరుఁడును, ఈకందరుఁడు నొక్కఁడేయై యుండవలయును. అత్తివర్మశాసనము సంస్కృతభాషలో నున్నది. వీని రాజధాని యెచ్చటనుండెనో తెలియరాదు కాని యితఁడు గుంటూరు మండలమును బాలించిన వాఁడని తెలియుచున్నది. వీరు నాలుగవ శతాబ్దములోనివారని చెప్పవచ్చును. ప్రస్తుత మింత కన్న వీరినిగూర్చి మనకుఁ దెలియవచ్చినదేమియును లేదు. వేంగిపురమును బాలించినహస్తివర్మయె అత్తివర్మయని స్మిత్తుగారు రభిప్రాయపడిరి గాని ఋజువుచేసి యుండలేదు.

చండవర్మ.

చండవర్మ మహారాజు కళింగదేశమును బరిపాలించినవాఁడు. వీనిశాసనమొకటి గంజాము మండలములోని నరసన్నపేటకు రెండుమైళ్ల దూరమునందున్న కోమర్తియను గ్రామమున దొరకినది. [1] ఈశాసనములోని లిపి వేంగిపురమును బాలించిన విజయనందివర్మ శాసనములోనిలిపిని బోలియుండుటచేత నితఁడు నాలుగవశతాబ్దములోనివాఁడని శాసనపరిశోధకులు చెప్పుచున్నారు. ఈశాసనములోనిభాష దాదాపుగ సంస్కృతమైయున్నది. శాసనమతిక్రమించి వర్తించెడివారిని శపించునట్టి శ్లోకములు మూఁడుమాత్రము తక్కుతక్కినభాగమంతయు వచనముగ వ్రాయఁబడినది. కళింగాధిపతియైన చండవర్మ మహారాజు తనయాఱవ పరిపాలన సంవత్సరమునఁ జైత్రశుద్ధ పంచమినాఁడు భారద్వాజ గోత్రుఁడును వాజసనేయ శాఖాబ్రాహ్మణుఁడును నగు దేవశర్మకు కొహింతూర (కొత్తూరు) గ్రామమును దానముచేసినట్లుగఁ జెప్పఁబడినది. ఈశాసనము సింహపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినది. విజయనందివర్మ శాసనములో వలెనె బప్పాభట్టా

1 Ep. Ind. Vol IV, pp. 142, 143;

రకపాదభక్తుఁడని కూడఁ జేర్పఁబడినది. [1] చండవర్మ శాసనమునకును విజయనందివర్మ శాసనమునకును దగ్గఱపోలిక విశేషముగఁ గన్పట్టుచుండుట చేతఁ బరిశోధకులు కొందఱు విజయనందివర్మ తండ్రియగు చండవర్మయు నితఁడు నొక్కఁడేయని యూహించుచున్నారు. వీరిరువు రొక్కరయినను గాకపోయినను సమకాలికులని చెప్పవచ్చును. శ్రీకాకుళమునకును నరసన్నపేటకును నడుమనుండు సింగపురమె సింహపురమై యుండవచ్చునని యూహింపఁబడుచున్నది. చండవర్మశాసనములోని రాజముద్రికపైన "పితృభక్తః" యని వ్రాయఁబడినది.

నందప్రభంజనవర్మ.

ఈనందప్రభంజనవర్మయుఁ గళింగదేశమును బాలించిన పూర్వరాజులలో నొకఁడుగా నున్నాఁడు. కళింగాధిపతియైన యీనంద ప్రభంజనవర్మ మహారాజుయొక్క దానశాసన మొకటి శ్రీకాకుళమునఁ గాన్పించినది. [2] నందప్రభంజనవర్మ సారపల్లినగరమునుండి యీశాసనమును బ్రకటించినవాఁడు. ఇతఁడు దేవరాత గోత్రులయిన చారణాలకును వారిశ్చంద్ర స్వామియని బ్రాహ్మణునికొఱకును దేయవటమను గ్రామమును దానముచేసెనని చెప్పఁబడి యున్నది. ఈశాసనములోని లిపి చండవర్మశాసనములోని లిపిని బోలియుండుట చేతను, కళింగాధిపతియని యుభయ శాసనములయందును జేర్పఁబడి యుండుటచేతను, వీనిశాసనములోని ముద్రికపైన చండవర్మ ముద్రికలోఁ వ్రాయఁబడిన "పితృభక్తః" అనునక్షరములే వ్రాయఁబడియుండుటచేతను వీరలిరువురు నొక్కకుటుంబములోనివారేయై యుందురని శాసనపరిశోధకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈశాసన పరిశోధకు లూహించిన యూహలేసరియైనవయినయెడల వీరినిగూడ

(1) Compare Ind. Ant, Vol XV p. 274; and South Indian Inscriptions, Vo II, p. 358 note 2.

2 Indian Antiquary Vol, XIII p. 48. ఈ శ్రీకాకుళశాసనమును, కోమర్తి శాసనమును జి. వి. రామమూర్తిపంతులుగారి వలనఁ బంపఁబడినవి.

సాలంకాయను లయిన పల్లవులనియె భావింపవచ్చును. కళింగాధిపులమని చెప్పుకొనిన యీయానందప్రభంజనవర్మ చండవర్మలను గూర్చిన చరిత్రము దెలియరాకున్నది.

స్కందవర్మవంశము.

స్కందవర్మ కొడుకు వీరవర్మ; వీరవర్మకొడుకు రెండవ స్కందవర్మ రెండవ స్కందవర్మకొడుకు యువమహారాజ విష్ణుగోపవర్మ; విష్ణుగోపవర్మ కొడుకు సింహవర్మ; వీరిలో విష్ణుగోపవర్మ యొక్కయు సింహవర్మయొక్కయు శాసనములు నెల్లూరు మండలమునఁగాన్పించినవి. ఇవియన్నియును సంస్కృత భాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఈవంశములో గడపటి వాఁడయిన సింహవర్మ మాత్రమె రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది గాని తక్కినవారి సంగతి తెలియుచుండలేదు. వీరిశాసనములు దశనపురము పాలక్కడ మెన్మతూర పట్టణములనుండి ప్రకటింపఁబడినవి. ఈపట్టణములు నెల్లూరు గుంటూరు మండలములలోనివేగాని యన్యములుగావు. రాజకేసరివర్మయను చోడరాజుయొక్క తిరుక్కాలుక్కుండ్రముశాసనములో నొకస్కందశిష్యుని పే రుదాహరింపఁ బడినది. [1] ఈస్కందశిష్యుఁడు సింహవిష్ణు వంశములోని మొదటి నరసింహవర్మకుఁ బూర్వుఁడుగా నుండెనని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు. సంస్కృతశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన యిరువురి స్కందవర్మలలో నొకఁడు స్కందశిష్యుఁడు కావచ్చునని శాసనపరిశోధకులు చెప్పుచున్నారు గాని యింకను విచారింపవలసి యున్నది. విష్ణుగోపవర్మ యువమహారాజుగ నుండినపుడు ముండరాష్ట్రములోని ఉఱువపల్లిగ్రామమును కందుకూరగ్రామములోని దేవాలయమునకు దానము చేసెనని పాలక్కడనుండి ప్రకటించిన యుఱువపల్లి శాసనమునం జెప్పఁబడినది.[2] ఇందుచెప్పఁబడిన ముండరాష్ట్రమె చోడరాజగు మాడవకులోత్తుంగుని నెల్లూరి శాసనమున ముండైనాడుగఁ జేర్కొనఁబడినది.[3]

---

(1) Ep. Ind Vol. III. p. 279; (2) Ind. Ant, Vol V. p. 50; (3) Reports on Epigrappy in Madras. G. O. Public No 195 of 1894.

కందుకూరయనునదియె కందుకూరు. ఇవియన్నియును నెల్లూరు మండలము
లోనివే.

తనయైదవపరిపాలన సంవత్సరమున సింహవర్మ ముండరాష్ట్రములోని పీకి
రేయను గ్రామమును విలాసశర్మయను బ్రాహ్మణునకు దానముచేసినట్లుగఁ
జెప్పఁబడినది. ఈసింహవర్మయును మంగదూరు (మంగలూరు) శాసనమును బ్రక
టించిన సింహవర్మయు నొక్కఁడేయని డాక్టరుఫ్లీటుగారు వ్రాసియున్నారు.[1]
పీకిరేశాసనములోని ముద్రికయు కొంచెమించుమించుగా నుఱువపల్లి శాసనములోని
ముద్రికను బోలియున్నది. సింహవర్మ మంగదూరు శాసనము దశనపురమునుండి
ప్రకటింపఁబడినది.[2] మంగదూరు శాసనములో రెండవసింహవర్మతండ్రివిష్ణుగోపు
డని వర్మ తీసివేయబడి పేర్కొనఁబడినది. ఈశాసనమునందును విష్ణుగోపుడు
యువమహారాజుగనే చెప్పఁబడియెను. దీనింబట్టి యితఁడెన్నఁడును రాజ్యాధి
పత్యము వహించియుండలేదని యూహింప వలసి వచ్చుచున్నది. వీరకోచవర్మ
(వీరవర్మ) యొక్కమునిమనుమని శిథిలమయిపోయినశాసనమొకటి దర్శిగ్రామము
న గాన్పించినది. ఈశాసనములో నుదాహరింపఁబడిన రాజుయొక్కపేరు చెడిపో
యినది.[3] దర్శనపురము దశనపురమైనది. దశనపురమే నేఁడుదర్శియని పిలువఁ
బడుచున్నది. మెనుమనూరనునది గుంటూరు మండలములోని మనుమూరు కావ
లయును. పాలక్కడయనునది యెద్దియో దెలియరాదు. ఈవంశపు రాజులు
కాంచీపురమునుండి పరిపాలనము చేసినట్లు గానరాదు. వీరలు భారద్వాజ గో
త్రులయిన పల్లవులు. వీరుకాంచీపురమునుండి తఱిమివేయఁ బడియుండవచ్చునని
కొందఱుతలంచుచున్నారుగాని యట్లుతలంచుటకు సరియైనహేతువుగానరాదు.

స్కందవర్మకుమారవిష్ణువంశము.

స్కందవర్మకుమారుఁడు కుమారవిష్ణువు; కుమారవిష్ణువుకుమారుడు బుద్ధవ
ర్మ, బుద్ధవర్మకుమారుడు కుమారవిష్ణువు. ఈ రెండవకుమారవిష్ణునిదానశాసన

(1) The Bombay Gazetteer Vol I part II, p, 321; (2) Ind. Ant, vol V, pp. 154 ff. (3) Ep. Ind. Vol I. p. 397 f.

యొకటి నెల్లూరుమండలములోని చెందలూరుగ్రామమునఁ గాన్పించినది.[1] ఈకుమారవిష్ణునిశాసనము కాంచీపురమునుండి ప్రకటింపఁబడినది. ఈ శాసనములోని లిపిని పరిశోధించిన డాక్టరు హూల్ట్జుగారీనలుగురు పల్లవులును రెండవసింహవర్మకును సింహవిష్ణువునకును నడుమనుండి యుందురని యూహించుచున్నారు. పల్లవమహారాజగు కుమారవిష్ణువు కర్మకరాష్ట్రములోని భాగమగు కవచకారభాగములోని చెందలూరుగ్రామములో నెనమన్నూరు పట్టికలపొలమును అభిరూపనివాసియును కౌండిన్యగోత్రుఁడును నగు భావస్కందత్రాతయను బ్రాహ్మణునకు దానము చేసినట్లుగ నీశాసనమునఁ బేర్కొనఁబడినది. ఈవంశజులు విష్ణుభక్తులయిన భాగవతులుగాఁ బేర్కొనఁబడిరి. వీరును భారద్వాజగోత్రులుగను పల్లవులుగనుండిరి. ఈ రాజులును పైఁజెప్పినరాజులును కేవలము తమభుజబలపరాక్రమముచేత ననేకరాజులనుజయించి యశ్వమేధాదియాగములఁ బెక్కింటి నాచరించినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది. విష్ణుగోపయని, కుమారవిష్ణువని పేరులు వహించియుండుటఁ జూడ వైష్ణవమతము తలయెత్తి ప్రబలుచుండినకాలమైయుండునని తోఁచుచున్నది. వైష్ణవాళ్వారులు కొందఱయిన నాకాలమునందుండియుండవలయును. అశ్వమేధయాగముల నాచరించితిమని గర్వముతోఁ జెప్పుకొనినది వాస్తవముగాక శివస్కందవర్మశాసనము ననుసరించినదిగానున్నది. వీరవర్మవంశజులకును వీరికినిగలసంబంధము దెలియరాకున్నది.

కమ్మరాష్ట్రము.

ఈ యిరువంశములవారును ౫, ౬ శతాబ్దములలోనివారని చెప్పవచ్చును. కుమారవిష్ణుశాసనమునందు పేర్కొనఁబడినకర్మంక లేక కమ్మంక రాష్ట్రము పూర్వచాళుక్యరాజగు మంగియువరాజు చెందలూరుశాసనమున కమ్మరాష్ట్రమని పేర్కొనఁబడినది. జగ్గయ్యపేటశాసనములో నుదాహరింపఁబడిన కమ్మకరాతవిషయము మేమిదివఱకూహించిన కమ్మమెట్టుగాక యీకమ్మరాష్ట్రమేయని పైశాసనములఁబట్టి తేటఁబడుచున్నది. ఈకమ్మరాష్ట్రమె తరువాత కమ్మనాడుగఁ బేర్కొనఁబడెనందుకు దృష్టాంతము లనేకములుగలవు. నన్నయ

1 Eph. Ind. Vol. viii pp. 233 236.

భట్టుకాలమునందుండి గణితశాస్త్రమును రచించిన పావులూరు మల్లనకవి "ఇలఁ గమ్మనాటిలోపల విలసిల్లిన పావులూరివిభుఁడ" నని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. అయినను పావులూరుగ్రామము గోదావరిమండలములోనిదని రావుబహదరు వీరేశలింగముపంతులవారు తమయాంధ్రకవులచరిత్రములో వ్రాసియుండుట కాధారమేమో దెలియరాదు. పంతులవారు పొరబడియుండవలయును లేదా గోదావరిమండలములోఁగూడ మఱియొకకమ్మనాడుండవలయును. గుంటూరిమండలములోని కమ్మనాడె ప్రాచీనమైనదని చెప్పుటకు లేశమాత్రమును సందియము లేదు. ఇప్పటియాంధ్రులలో నొకతెగవారగు కమ్మవారు కమ్మకరాష్ట్రవిషయమునకు సంబంధించినవారుగఁ గన్పట్టుచుండుటచేత నీతెగవారు క్రీస్తుశకారంభమునుండి యున్నవారని చెప్పవచ్చును.

నైయోగికులు లేక నియోగులు.

కుమారవిష్ణువుయొక్క చెందలూరుశాసనమున రాజకీయోద్యోగియులకు (Officials) నైయోగికు లన్నపదము వాడఁబడినది. చాళుక్యరాజగు మంగియువరాజుయొక్క చెందలూరుశాసనమునందు నైయోగికులన్నపదము వాడఁబడినది కాఁబట్టి యుద్యోగపదవులందుండిన బ్రాహ్మణులను నైయోగికులు లేక నియోగులని పిలువంబడుచుండుట క్రీస్తుశకము యిదాఱవ శతాబ్దములనుండి వచ్చుచున్నదని పల్లవచాళుక్యరాజుల చెందలూరుశాసనములు చాటుచున్నవి.

త్రిలోచనపల్లవుఁడు.

వీనినామము పదవశతాబ్దమునాటి పూర్వచాళుక్యుల శాసనములలోని గాథలలో వినంబడుచున్నదిగాని మఱియెచ్చటను వీని శాసనము గానరాదు. ఈత్రిలోచనవర్మపల్లవ యోధాగ్రేసరుఁడని చెప్పంబడుచుండెను. పల్లవులకు గర్భశత్రువులగు చాళుక్యుల మొట్టమొదట నెదిరించినవాఁడు త్రిలోచన పల్లవుఁడే. వీనికాలమున నుత్తరకోసలాధీశ్వరుండగు విజయాదిత్యుఁ డయోధ్యనుండి దక్షిణాపథముపై దండెత్తి వచ్చినప్పుడు త్రిలోచన పల్లవుఁడు వాని

నెదుర్కొని ఘోరసంగ్రామమును సలిపి యోడిపోయెను. చాళుక్యులకు విజయము కలిగెను గాని విజయాదిత్యుఁడు యుద్ధములోఁ జంపఁబడియెను. ఈ యుద్ధము కడపమండలములో నెచ్చటనో జరిగియుండును. విజయాదిత్యుని భార్య గర్భవతిగానుండి ముదివేమగ్రహారమున విష్ణుభట్ట సోమయాజి నింట దాగి యుండెను. ఈముదివేము కడపమండలములోని పెద్దముడియ మనుగ్రామమేయని జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నిర్ధారణచేసి యున్నారు. త్రిలోచన పల్లవుని వంశకర్తనుగాఁ జెప్పుకొనిన రాజవంశములు పెక్కులుగలవు. కరికాలుఁడను చోడరాజు త్రిలోచన పల్లవుఁడు తనకు సామంతరాజుగ నుండెనని చెప్పుకొని యున్నాఁడు. మఱియు నాతఁడు కాంచీపురమును సువర్ణముతోఁ బ్రకాశింపఁ జేసెనని చెప్పఁబడియుండెను. నిజముగాఁ ద్రిలోచన పల్లవుఁడను వొకరాజుండిన యెడల నాతఁడు కాంచీపురము రాజధానిగ నాంధ్రదేశములోని కొంతభాగమును బరిపాలించియుండి యుండును.

నవీనకదంబులు - మయూరశర్మ.

ప్రాచీనపల్లవులు పాలించిన దేశ మాంధ్రదేశముగా నుండినది. ఇప్పటి గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు, కడప, కందనోలు (కర్నూలు), అనంతపురము, బళ్లారి మండలము లాకాలమునఁ బల్లవరాష్ట్రములలోనివిగ నున్నవి. మొట్టమొదట బ్రాహ్మణులుగానుండిన వనవాసి (Banavasi) కదంబులు పల్లవుల యధికారమును ధిక్కరింపఁ బ్రయత్నించిరి. మయూరశర్మయనుబ్రాహ్మణుఁడే నవీనకదంబ వంశమునకు మూలపురుషుఁడుగ నుండెను. ఈమయూరశర్మ విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము పల్లవరాజధానికిఁబోయియుండెను. ఒకనాఁ డొక పల్లవాశ్వికునితో మయూరశర్మకు ఘోరమైన పోరాటము సంభవించెను. ఆ జగడమునకుఁ గారణమేమో, అదియెట్లు పర్యవసించెనో చెప్పఁబడి యుండలేదు. ఒకనాఁడు మయూరశర్మ "అయ్యో! ఈ కలియుగములో

1 Annual Report on Epigraphy for 1905-1906 part II para 15.

బ్రాహ్మణులు క్షత్రియులకంటె బలహీనులుగా నుండవలసి వచ్చెను గదా! క్రమముగా గురుకులమును సేవించి యేకాగ్రచిత్తముతో స్వశాఖావేదము నభ్యసించినవాఁడు పుణ్యసిద్ధికై రాజానుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు గావలయునేని ఇంతకన్న దుఃఖకరమైన విషయము మఱియేమి కలదు?'' అని తనలోఁదాను వితర్కించుకొనియెను. ఇట్టి వితర్కముతో మయూరశర్మ నిలిచియుండలేదు. ఆతఁడు తన తలంపుల నాచరణమునకుఁ దేఁబూనెను. మున్ను దర్భలను, సమిథలను, పెద్దగరిటెను, కరఁగిన వెన్నగల యాహుతిపాత్రను జమత్కారముగఁ బట్టుకొనఁ గలిగిన హస్తముతో భూమిని జయింపఁగోరి మండుచున్న కత్తిని వరలోనుండి పైకిదీసెను.

పిమ్మట మయూరశర్మ పల్లవరాష్ట్రముయొక్క సరిహద్దులనుండు రక్షకసైన్యముల నతిక్రమించి శ్రీశైలద్వారములవఱకు వ్యాపించి చొరఁనసాధ్యముకాని మహారణ్యమునంత నాక్రమించి మహాబాణుఁడు నాయకుఁడుగా నేర్పడిన రాజమండలినుండి సుంకములను జేపట్ట నారంభించెను. ఇట్లనుపమానపరాక్రమవిజృంభణముచే నొప్పుచుండిన బ్రాహ్మణశత్రువును ద్వేషముతో నెదుర్కొనుట ప్రమాదకరమని యూహించి రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడయిన పల్లవరాజు వానిధైర్యసాహసములను గొనియాడుచు బలిమిచేఁగాక యుపాయముచే వశపఱచుకొని పశ్చిమ సముద్రతీరమునందు కొంతదేశము నొసంగి పరిపాలనము సేయఁబంపెను. అయిన నాబ్రాహ్మణయోధవరుని పరిపాల నానంతరము తత్సంతతివారు మాత్రము పల్లవులతోడి మైత్రిపాటింపక గర్భశత్రుత్వమునే వహించి పల్లవాధికారము నెదుర్కొనుచువచ్చిరి. కదంబులలో మృగేశవర్మయను వాఁడొకఁడు పల్లవుల కగ్నిహోత్రుఁడనని చాటుకొనియెను. రవివర్మయను మఱియొక కదంబరాజు కృష్ణవర్మ మొదలగు రాజులనుజయించుటయేగాక కాంచీపురాధీశ్వరుఁడును పల్లవరాజునగు చండదండుఁడను వానిని సింహాసనమునుండి తొలఁగంజేసెను. నానక్కాసపల్లవరాజొకఁడు కదంబుఁడగు కృష్ణవర్మ జయించెనని చెప్పఁబడియెను. ఈకదంబుల కాలమునుగూర్చి డాక్టరుఫ్లీటుగారు చర్చించుచు నాఱవ శతాబ్దములోని వారుగ నిర్ణయించి యున్నారు. ఈకదంబులకును వీరికిఁ బూర్వము

నందు వనవాసి నగరమున మూడవశతాబ్దమునను నాలుగవశతాబ్దమునను బరిపాలించి కదంబులకు నెంతమాత్రమును సంబంధములేదు. మొదటికదంబులు జైనమతావలంబకులు. ఈకదంబులు బ్రాహ్మణులుకాని మయూరశర్మసంతతివారలు. బ్రాహ్మణుల పట్టుపేరగుశర్మ శబ్దమును విడిచి క్షత్రియుల పట్టుపేరగు వర్మయనుదానిని తమనామములతోఁ జేర్చుకొనుటచేత క్షత్రియులుగానే పరిగణింపఁబడుచుండిరి.

మఱియొక పల్లవవంశము.

గుంటూరు మండలములోని యమరావతీ పట్టణమున నొక శిలాశాసనము గలదు. [1]ఆ శిలాస్తంభము చెన్నపురిలోని మ్యూజియములో నుంచఁబడినది. ఈ శాసన మాశ్చర్యకరముగా క్రిందినుండి పైకి వ్రాయఁబడియుండుట వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. అనఁగా శాసనమును క్రిందినుండి చదువుట ప్రారంభించవలయును. ఈశాసనమున నేడుగురు రాజులు పేర్కొనఁబడిరి. భరద్వాజ ద్రోణాశ్వత్థామలు పల్లవుని పూర్వికులుగాఁ జెప్పఁబడిరి. ఈపల్లవ వంశములోఁ జెప్పఁబడిన రాజులు కొందఱు నందివర్మపల్లవమల్లుని పూర్వికులలోఁ బేర్కొనఁబడియున్నారు. ఈ శాసనములోని పల్లవ రాజులలోఁ గడపటి వాఁడయిన రెండవ సింహావర్మ జయస్తంభమును నాటుటకై మేరు పర్వతమునకుఁ బోయినట్లుగఁ జెప్పఁబడి యుండెను. ఇతఁడు భాగీరథిని, గోదావరిని, కృష్ణవర్ణను దాటి ధాన్యకటకమునకు వచ్చి బౌద్ధాలయమును సందర్శించి బుద్ధధర్మమును వినెనని చెప్పఁబడినది. తక్కిన భాగము శిథిలమయి పోయినది. ఈ పల్లవరాజులెప్పటివారో యెక్కడ పరిపాలనము చేసిరో నిజము తెలియరాదు. ఈశాసనములోఁ బేర్కొనఁబడిన వంశము తక్కిన శాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన యేవంశమునకు సంబంధింపక యున్నది. అయినను ఈ శాసనములో ఉగ్రవర్మయని యొకరాజు పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు. సముద్రగుప్తుడు దక్షిణదిగ్విజయ యాత్రకు వచ్చినప్పుడు పాలక్కడను బాలించు నుగ్రసేనుని జయిం

1 Madras Journal of Literature and Science 1886-87 p. 56.

చినట్లు చెప్పఁబడి యుండెను. ఈ వంశములో నాలవపురుషుఁడుగాఁ జెప్పఁబడిన యుగ్రవర్మయే యుగ్రసేనుఁడయిన యెడల నైదవశతాబ్దములోను కాక యుండిన నాలవశతాబ్దములోను వీరలుండి యుందురు.

చాళుక్యులపండయాత్ర.

వాతాపినగరము రాజధానిగాఁజేసికొని యుత్తరకర్ణాటకమును దక్షిణమహారాష్ట్రమును బరిపాలించుచుండిన చాళుక్యులు రెండవపులకేశివల్లభుని కాలమున నానాముఖముల విజృంభించి చుట్టుపట్లగల దేశముల నాక్రమించుకొనుచు నాలవశతాబ్దాంతమున నాంధ్రదేశముపై దండెత్తివచ్చిరి. ఆంధ్రదేశమంతయుఁ బలురాష్ట్రములుగానుండి వేఱ్వేఱు స్వతంత్రరాజ్యములుగ నేర్పడి పెక్కండ్రు పల్లవరాజులచేఁ బరిపాలింపఁ బడుచు బరస్పరసహాయములేకగాఁబోలు బలహీనములయి సులభముగాఁ జాళుక్యులకు వశము లయ్యెను. చాళుక్యులకు లోఁ బడనిపల్లవరాజులు కాంచీపురమునకుఁ దఱుమఁబడిరి. ఏడవశతాబ్దాదిని చాళుక్యులాంధ్రదేశముయొక్క పశ్చిమోత్తర భాగములును ఈశాన్యప్రాగ్భాగముల నాక్రమించుకొనిరి. ఆంధ్రదేశముయొక్క దక్షిణ పశ్చిమభాగములను ఆంధ్రచోడులును మహాబాణులు నాక్రమించుకొనఁగా నింకఁ బల్లవులకుఁ గాంచీపుర ప్రాంతభూమిమాత్రము మిగిలెను. ఉత్తరమున దేశమును గోల్పోయినతోడనే పల్లవులు దక్షిణమునఁ జోళరాజ్య మాక్రమించుకొని పాండ్యచోళకేరళాదులతోడను పశ్చిమంబునఁ గదంబులతోడను గాంగులతోడను ఉత్తరంబున రాష్ట్రకూటులతోడను చాళుక్యులతోడను విధివిరామములేకుండ నహోరాత్రము లొకశతాబ్దము పోరాడిన విషయము చరిత్రమునందనుపమానమయినదిగ నున్నది. ఏడవశతాబ్దమునుండి కాంచీపురములోని పల్లవులకు నాంధ్రదేశముమీఁద నధికారముతొలఁగిపోయి ద్రావిడదేశమునందే నిలిచిపోవుటచేత వారిచరిత్రమంతగా మనకవసరములేకపోయినను చరిత్రములోని సంబంధము తెగిపోకుండ నిలుపుటకై యొకింత సంగ్రహముగా నిటఁ దెలుపుచున్నారము.

సింహావిష్ణువంశము.

(౫౭౫ మొదలుకొని ౭౮౦ వఱకు)

పశ్చిమచాళుక్యులు ౭౫౩ వ సంవత్సరమున రాష్ట్రకూటులచేఁ బదభ్రష్టులగు వఱకు చాళుక్యులును పల్లవులును సామాన్యముగా ఘోరయుద్ధములు సలుపుచునే యుండిరి. ఈకాలమునందు సింహావిష్ణువంశములోని రాజులు తొమ్మండ్రుగురు కాంచీపురమును బాలించుచుండిరి. వీరిలో మొదటివాఁడు సింహావిష్ణువు. ఇతఁడు ౫౭౫ వ సంవత్సరమునఁ బరిపాలనము చేయుచుండినట్లు దెలిసికొనఁబడినది. సింహావిష్ణువు సింహళరాజును పాండ్యచోళకేరళ రాజులను జయించెను.

మహేంద్రవర్మ.

(౬౦౦-౬౭౫)

సింహావిష్ణుకొడుకును వానితరువాత రాజ్యభారమును బూనినవాఁడునైన యీమొదటి మహేంద్రవర్మ తిరుచనాపల్లి చెంగలుపట్టు, ఉత్తరార్కాడు జిల్లాలలోని కొండలను జెక్కించి దేవాలయముల నిర్మించి మహాబలిపురమనియెడి మామల్లపురములోని ప్రసిద్ధికెక్కిన సప్తగోపురములలో నొకకొన్నింటిని నిర్మించి తనపేరును శాశ్వతముగా నిలుపుకొనియెను. ఆర్కాడునకును ఆర్కోణమునకును, నడుమ మహేంద్రవాడియను పట్టణమును మహేంద్రుని కొలను నిర్మించెను. నేఁడు శిథిలములై పోయిన వానిచిహ్నములు మాత్రము గాన్పించుచున్నవి. ఈచెఱువుగట్టుమీద విష్ణునికంకితముచేయఁబడిన గుహాలయమొకటియుండెను. ఆనాఁటి రాజవర్గములోఁ బేరెన్నికఁ గాంచినవాఁడును బహుసమర్థుఁడును చాళుక్యుఁడునునగు రెండవపులకేశివల్లభుఁడు దండెత్తివచ్చి యీ మహేంద్రవర్మ మొదలగు పల్లవులనుజయించి వేంగిరాష్ట్రము నాక్ర

(1) Prof. Kielhorn (op. cit, p. 20)

మించుకొనియెను. మహేంద్రవర్మయు చాళుక్యులను గొన్ని యుద్ధములలో జయించెను.

నరసింహవర్మ.

(౬౨౫-౬౪౫.)

మహేంద్రవర్మ తరువాత రాజ్యభారమునువహించిన నరసింహవర్మ కాలమునఁ బల్లవులయధికారము మిక్కిలివిజృంభించి యున్నతస్థితికివచ్చినది. వీనికి మొదటినరసింహవర్మయందురు. ఇతఁడు పల్లవులకుగర్భశత్రువై భయంకరుఁడుగానుండిన పశ్చిమచాళుక్యుండగు రెండవపులకేశివల్లభుని రాజధానియగు వాతాపినగరమును ముట్టడించి గైకొనియెను. ఆముట్టడికాలమున పులకేశివల్లభుఁడు మృతుఁడయ్యెననియెదరు. ఆదెబ్బతోఁ జాళుక్యులు ౧౩ సంవత్సరములవఱకు నణఁగియుండిరి. పల్లవరాజగు నరసింహవర్మయధికారము దక్కనునకు మైసూరునకును వ్యాపించి నిరంకుశమైయుండెను. ఈ నరసింహవర్మ చాళుక్యులనుజయించి వాతాపినగరము గైకొన్నవిషయము వాతాపికి నిప్పటిపేరగు బాదామిలోని నరసింహవర్మశాసనమే వేనోళ్లఁజాటుచున్నది. నరసింహవర్మకు మహామల్లుఁడని బిరుదుగలదు. ఇతఁడిటపల వాతాపికొండనరసింగపోతరాయలని పిలువంబడుచుండెను. ఈయుద్ధము క్రీస్తుశకము ౬౪౨ వ సంవత్సరమున జరిగియుండెనని నిశ్చయింపఁబడినది. ఈయుద్ధము సింహళదేశచరిత్రమగుమహావంశమునందుఁ జేర్కొనఁబడుటయే గాక తమిళ పెరియపురాణమునందుఁగూడ సూచింపఁబడినది.

రెండవమహేంద్రవర్మ.

నరసింహవర్మ తరువాత సింహాసనమునకువచ్చినవాఁడు మహేంద్రవర్మ ఈ రెండవ మహేంద్రవర్మ కాలమున సహితము చాళుక్యులు తలయెత్తలేదు ఇతఁడును తండ్రివలెనె నిరంకుశముగఁ బరిపాలనము చేసియుండెను.

పరమేశ్వరవర్మ.

ఇతఁడు రెండవమహేంద్ర వర్మకొడుకు; పరమేశ్వర వర్మయను పేరు వహించిన వారిలో నితఁడు మొదటివాఁడు. ఈ పరమేశ్వరవర్మ రాజ్యభారమును వహించి పరిపాలనము సేయుచుండినకాలమున పశ్చిమచాళుక్యరాజును రెండవపులకేశి వల్లభుని కుమారుఁడును నగు మొదటి విక్రమాదిత్యుఁడు ౬౫౫ వ సంవత్సరమున నదివఱకుఁ బల్లవులచే నాక్రమింపఁ బడిన తన దేశమును స్వాధీన పఱచుకొనుటకై కాంచీపురముపై దండెత్తివచ్చి పరమేశ్వరవర్మను నోడించి కాంచీపురమును గైకొనియెనని విక్రమాదిత్యుని శాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. అయినను తరువాత పరమేశ్వరవర్మ పెరువల నల్లూరను ప్రదేశమున విక్రమాదిత్యునితో ఘోరసంగ్రామమును సలిపి చాళుక్యుల నోడించినట్లుగ కురము గ్రామములోని పరమేశ్వరవర్మశాసనము దెలుపుచున్నది. ఎట్లయినను అదివఱకు పల్లవుల స్వాధీనములో నుండిన కందనోలు మండల మంతయుఁ గాని కొంతవఱకుఁగాని చాళుక్యుల స్వాధీనమై యుండెననుట వాస్తవము. చాళుక్య విక్రమాదిత్యుని తామ్రశాసనములు రెండును, విక్రమాదిత్యుని కొడుకు వినయాదిత్యుని శాసనములు రెండును మొత్తము నాలుగు శాసనములు చాళుక్యులవి యీ మండలమునఁ గానంబడు చున్నవి.

రాజసింహుఁడు లేక రెండవనరసింహావర్మ.

ఇతఁడు పరమేశ్వర వర్మకొడుకు; కాంచీపుర కైలాసనాథుని దేవాలయములో నడుమనుండిన రాజసింహేశ్వరుని గుడిని కట్టించినవాఁ డితఁడే.

మూఁడవమహేంద్రవర్మ.

రాజసింహునియనంతరము సింహాసనమధిష్ఠించిన వానికుమారుఁడు మూఁడవమహేంద్రవర్మ తండ్రికాలమున పూర్తికాని దేవాలయపుంబనులను పూర్తికావించినవాఁడు. ఈయిరువురిరాజులనుగూర్చి చెప్పఁదగినవిశేషాంశములేవియును లేవు.

రెండవ పరమేశ్వరవర్మ.

ఇతఁడు మూడవ మహేంద్రవర్మ సోదరుఁడు. రాజసింహునికొడుకు. సోదరునికిఁ బిమ్మట రాజ్యభారమును వహించెను. ఇతఁడు కాంచీపురములోని వైకుంఠ పెరుమాళ్ల దేవాలయమును నిర్మించినవాఁడు. ఇయ్యది యొక శాసనములో పరమేశ్వర విష్ణుగృహమని పిలువంబడియెను. తిరుమంగయాళ్వారు స్తోత్రములలో పరమెచ్చర విన్నగరమని పేర్కొనంబడియెను. ఈ పరమేశ్వరవర్మ మరణానంతరము రాజవంశమునందు గృహకల్లోలము జనించి రాజ్యక్రాంతి సంభవించినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

నందివర్మపల్లవమల్లుఁడు.

పరమేశ్వర వర్మకుఁ బిమ్మట సింహాసనారోహణమునుగూర్చి వివాదము సంభవించినటుల కాసకుడి తామ్ర శాసనమునందు సూచింపఁబడెనది. పరమేశ్వర వర్మజ్ఞాతియగు నందివర్మ రాజ్యాధిపత్యము వహింపవలయునని ప్రజలెన్నికొనుటచేత నందివర్మ పల్లవ మల్లుఁడు సింహాసనమెక్కెను. నందివర్మ పల్లవమల్లుని ఉదయేంద్రము శాసనములో నందివర్మ సేనాధిపతియగు నుదయచంద్రుఁడు స్వహస్తముతోఁ జిత్రమయుఁడను పల్లవరాజును జంపినట్లుగఁ జెప్పఁబడియుండుటచేత గృహకల్లోలవిషయము స్పష్టమగుచున్నది. పల్లవరాష్ట్రము నందు జనించిన కలవరమును మాప్పను దూరమునుండి వీక్షించుచుండిన పశ్చిమ చాళుక్య రాజగు వినయాదిత్యుని మనుమఁడగు రెండవ విక్రమాదిత్యుఁడు తమకుఁ బ్రబల శత్రువులుగనుండిన పల్లవుల నోపజంచుటకిదియు యదనని యూహించి యమేయబలములం గూర్చికొని తుండక విషయముపై దండెత్తివచ్చి తన్నెదుర్కొనిన నంది పోతవర్మను ఘోరసంగ్రామమున జయించి తఱిమిగొట్టెను. ఈ రెండవ విక్రమాదిత్యుఁడు తరువాత కాంచీపురమును బ్రవేశించి పూర్వధర్మము ననుసరించి పట్టణమును నాశముచేయకుండుటయె గాక బ్రాహ్మణులకు బీదవారలకు దానధర్మములు సేయుటయె గాక కాంచీపురములోని కైలాసనాథునకుఁ బురాతననామమగు రాజసింహేశ్వరునకు పెక్కువేల

సువర్ణమును దానము చేసెను. కైలాసనాథుని దేవాలయపు స్తంభముమీఁద విక్రమాదిత్యుని శాసనము లిఖియింపఁబడినది. ఈవిక్రమాదిత్యుని దండయాత్ర పల్లవ రాజ్యాధికార విజృంభణమునకు మృత్యుప్రాయమయ్యెను. నందిపోతవర్మ బహుకాలము రాజ్య పరిపాలనము చేసినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నది.

అపరాజితవర్మ.

నందిపోతవర్మకుఁ దరువాత అపరాజితవర్మ రాజ్యభారమును వహించి శ్రీపెరుంబీయమునకడ పాండ్యరాజగు రెండవ వరగుణుని జయించెను గాని విధి వశంబున నెనిమిదవ శతాబ్దాంతమున ఆదిత్యచోడునిచే జయింపఁబడియెను. ఈయుద్ధమునతో పల్లవ రాజ్యాధికారము చోడుల వశమయ్యెను. పల్లవరాజులు చోడరాజులకు సామంతులయిరి. పల్లవులు చోడులచే జయింపఁబడినట్లుగనే పశ్చిమ చాళుక్యులు గూడ రాష్ట్రకూటులచే జయింపఁబడిరి. ఇట్లు పల్లవుల యొక్కయు, పశ్చిమచాళుక్యులయొక్కయు ప్రభయంతయు నెనిమిదవ శతాబ్దముతో తగ్గిపోయి రాష్ట్రకూటులయొక్కయు, చోడులయొక్కయు, వేంగి రాజులయిన పూర్వచాళుక్యులయొక్కయు ప్రభ వికసింపసాగెను. ఇట్లు తొమ్మిదవ శతాబ్దమునాటికి కాంచీపుర పల్లవరాష్ట్ర మంతరించిన మాత్రమున నింకఁ బల్లవరాష్ట్రములు లేవని భావింపరాదు. ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటకదేశములయందు పల్లవులు వేర్వేఱు శాఖలవారు ప్రత్యేకరాష్ట్రములను గలిగియుండి పదుమూడవ శతాబ్దాంతమువఱకు పరిపాలనము సేయుచుండిరి. కాని వారల యధికారములు వారిభూములను దాటిపోయి యుండలేదు.

హుయానుత్సాంగు.

క్రీస్తుశకము ౬౪౦ దవ సంవత్సర ప్రాంతమున జయసింహుఁడను పూర్వచాళుక్య రాజు వేంగిదేశమును, మొదటి నరసింహవర్మయను పల్లవరాజు కాంచీపురమునందును బరిపాలనము చేయుచుండ దక్షిణాపథదేశములను జూచుటకై చీనాదేశపు యాత్రికుఁడగు హుయానుత్సాంగు బయలువెడలి మొదట వేంగిపురమునకు వచ్చెను. వేంగిపురమును పింకిలో (Phing-ki-lo) అని పిలిచినాఁడు. ఈవేంగిదేశమునకు దక్షిణమున మహేంద్రముల్రేక ధాన్యకటకదేశము కల

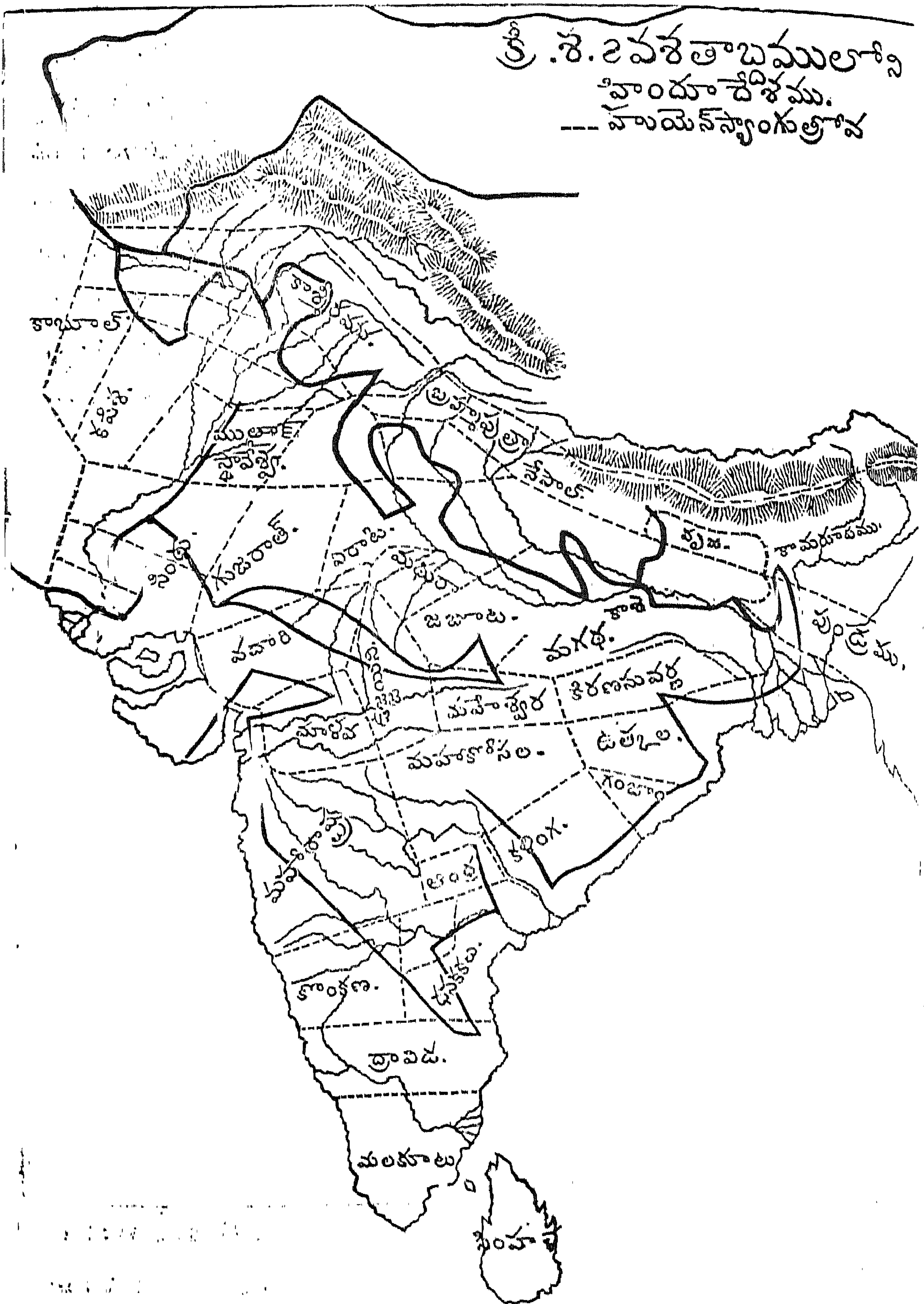
దని చెప్పియున్నాఁడు. భూమి సారవంతమైనదనియు, పలుపంటలు పండుచున్నవనియును, దేశమున నడవులు పెక్కులున్నవనియు, పట్టణములలో జనసంఖ్య తక్కువగ నున్నదనియు మనుష్యులు పచ్చన నలుపు గలిసిన చామనచాయ వర్ణముగలిగియున్నారనియు, ధైర్యసాహసములుగలిగి భయంకరులుగాఁ గన్పట్టినను విద్యాసక్తి కలవారుగా నుండిరని చెప్పియున్నాఁడు. బౌద్ధుల పురాతన సంఘారామములు శిథిలములై యున్నవనియును, నూఱుదేవాలయము లనేక శిష్యులను గలిగియుండఁగా బౌద్ధారామములు తొంబది మాత్రమె జనులచే నలంకరింపఁబడి యున్నవని చెప్పియున్నాఁడు. మఱియును ధాన్యకటకములోని బుద్ధుని గౌరవార్థముగాఁ గట్టఁబడిన రెండుసంఘారామములను పూర్వశైల సంఘారామమని, అపరశైలసంఘారామమని పేరుపెట్టియున్నాఁడు. మహాంధ్రదేశమునకు నైరుతిమూల నుండిన చోడదేశమునకుఁ (కడపమండలము) బోయెను. దేశము కొల్లపెట్టఁబడి యుండుటచేత మిక్కిలి తక్కువయిన జనసంఖ్య గలిగి యడవులచే నావరింపఁబడి క్రూరచిత్తులును దుష్ప్రవర్తకులయిన జనులతోఁ గూడియున్నదని నుడివియున్నాఁడు. ఈదేశమును చులియ (Chuliya) అనఁగా చోడదేశమని పిలిచియున్నాఁడు.

హూనుత్సాంగు ఆంధ్రచోడదేశమునుండి కాంచీపురమునకుఁబోయెను. కాంచీపురము రాజధానిగానుండిన దేశమును తాలోపిచ (Tha-lo-pi-cha) అనఁగా ద్రావిడదేశమని పేర్కొని యున్నాఁడు. భూమిసారవంతమై చక్కఁగ వ్యవసాయముచేయఁబడుచున్నదనియు, ధాన్యములు మొదలగుపంటలు సమృద్ధములుగా ఫలించుచున్నవనియును చెప్పియున్నాఁడు. రాజధానియగు కాంచీపురము ౫, ౬ మైళ్ల విస్తీర్ణముగల పట్టణమనియును, దేశములో నూఱుబౌద్ధ సంఘారామములును పదివేలమంది బౌద్ధమతాచార్యులును గలరనియును, సింహళద్వీపవాసులవలెనె వీరిలోన నేకులు స్థావిరవిద్యాలయమునకుఁ జేరిన మహాయనశాఖాసంబంధులనియును, హిందూ దేవాలయములు ౮౦ మాత్రమె కలవనియును, దక్షిణహిందూదేశముయొక్క దక్షిణభాగములలో వలెనె దిగంబర జైనసన్యాసులుకూడ వేనవేలుండిరనియును, హూనుత్సాంగు పేర్కొని

యున్నాఁడు. ఇచ్చటిమనుజులు ధైర్యవంతులుగను సత్యసంధులుగను, విద్యాసక్తులుగ బుజువర్తనులుగనుండిరని నుడివియున్నాఁడు. ఆకాలమునాటి బౌద్ధ సంఘారామములలో గొప్పదగు నాలందసంఘారామమున కధిపతిగా నుండి హాణుత్సాంగునకు గురువుగానుండిన శిలాభద్రునకుఁ బూర్వికుఁడయి మహాతత్త్వవిచారకుఁడని ప్రఖ్యాతిగన్న ధర్మపాలునకు జన్మస్థానమగుటచేత కాంచీపురము బౌద్ధులకుఁ బుణ్యక్షేత్రముగ నుండెను.[1] ఆకారణముచేత నిచ్చట బౌద్ధమతాచార్యులనేకులీపట్టణమును జూడవచ్చుచుందురు. మఱికొంద ఱిచ్చటనే నివసించుచుందురు. ఈతూర్పుతీరము నందంతటను మధ్యహిందూదేశములోని భాషనేమాటలాడుచున్నారని కూడపకాశించి యున్నాఁడు.

1 Beal, Records, ii, 228. 30; Life, pp 138. 40; Watters, ii, 226 8 It-sing, Records of the Buddhist Religion trans Takakusu; pp. XIX, lviii, 179, 181

క్రీ.శ. ౭వ శతాబ్దములోని
హిందూ దేశము.
--- హుయెన్‌స్యాంగుత్రోవ

కాంచీపురము బ్రాహ్మణక్షేత్రము.

ఆకాలమునందు కాంచీపురము బౌద్ధులకు మాత్రమెగాక బ్రాహ్మణులకును ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. వేదవేదాంగవిదులయిన బ్రాహ్మణోత్తములనేకులు కాంచీపురమును జేరి పల్లవరాజుల పోషకత్వమునఁ బరిషత్తులను వేదవిద్యాలయములను నెలకొల్పి స్వమతవ్యాప్తికై కృషిచేయుచు కృతార్థులగుచుండిరి. ఈవిషయము హ్యూనుత్సాంగు వాక్యములవలనఁగూడ స్పష్టపడుచున్నది. ఇక్కడనుండి బ్రాహ్మణులనేకులు పల్లవరాజులచే నగ్రహారములను సర్వమాన్యభూములనుబడసి బ్రాహ్మణులులేని దేశభాగములకుఁ బంపఁబడుచుండిరి. దేశములో బ్రాహ్మణేతర మతముల నవలంబించిన ప్రజలే విశేషముగానున్నను బ్రాహ్మణులు తమ విద్యాప్రభావముచే రాజులనాకర్షించి కేవలము వైదికవృత్తులందు మాత్రమెగాక లౌకికవృత్తులయందును బ్రవేశించి మంత్రిత్వాధికారములను సహితముఁబొంది బ్రాహ్మణులను బ్రాహ్మణవృత్తులను గాపాడుచు సాధ్యమగునంతవఱకు మతాంతరులయిన ప్రజలతో వైరముఁబెట్టుకొనక జైన బౌద్ధమతాచార్యులపట్ల వైషమ్యమును బురికొల్పక సహనముగలిగి యొప్పియుండి జాగరూకులై మెలకువతో వర్తించుచుండుటచేత బ్రాహ్మణ మతాంకురము క్రమక్రమముగా బలపడి జనసామాన్యములో సహితమునాటుకొని వేళ్లుపాఱి మహావృక్షమై శాఖోపశాఖలతో విస్తరిల్లి వర్ధిల్లుటకు హేతువయ్యెను. అప్పటికి నద్వైతమత స్థాపనాచార్యుఁడగు శంకరుఁ డవతరించి యుండలేదు. అప్పటికి దక్షిణాపథమునందలి బ్రాహ్మణోత్తము లెల్లరును వేదవేదాంగ విద్యలను మాత్రమెగాక సమస్తశాస్త్రములఁ బరిశ్రమచేసి యభ్యసించినవారుగనుండిరి. ఇట్లార్య క్షత్రియులనిపించుకొనఁగోరిన పల్లవరాజపుత్త్రిల ప్రాపకమువలనఁ గ్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దమునుండి ప్రబలిన హిందూమతము పదునాల్గవ శతాబ్దమునాటికి దక్షిణాపథమున ముఖ్యముగా నాంధ్రదేశమున బౌద్ధజైన మతములను సంపూర్ణముగా మ్రింగివేసినది.

జైనమతము.

ఆంధ్రదేశమున బహుశతాబ్దములకాలము జైనమతమువ్యాపించి యుండుటవలన నిచ్చట జైనమతచరిత్రమునుగూర్చి కొంచెము చదువరులకు వినిపించుట

యావశ్యకము గాకపోదు. జైనమతస్థాపకుఁడయిన మహావీరుఁడు గౌతమబుద్ధునకు సమకాలీనుఁడనియును బంధువుఁడనియును జెప్పెదరు. ఇతఁడు మగధదేశములోని పాటలీపుత్త్రనగరమునకు నిరువదియేడు మైళ్లదూరముననున్న వైశాలియను పట్టణమున జనించెను. అప్పుడు రాజ్యము చేయువాఁడు రాజుగాక క్షత్త్రియకుటుంబములోని నాయకులనేకులు గలిసి రాజ్యపరిపాలనము సేయుచుండిరి. నాయకసత్తాకరాజ్యము (Oligarchical Republic) అనిపిలిచెదరు. ఈమహావీరుఁడట్టి క్షత్త్రియనాయకులలో "నతవంశ" జుఁడగు నొకనాయకునియొక్క కనిష్ఠపుత్త్రుఁడుగానుండెను. ఇతఁడు ముప్పదేండ్లప్రాయముననే పారసనాథు అను సన్న్యాసులలోఁ గలిసి రెండుసంవత్సరములు సంచారమును జేసినతరువాత స్వతంత్రమతమును స్థాపించి నలువదేండ్లవఱకు ధర్మబోధనసేయుచు నుత్తరదక్షిణమాగధములయందే మఠములఁగొన్నిటి నేర్పాటుచేసి క్రీస్తువునకుఁ బూర్వము ౪౭౦ దవ సంవత్సరములోఁ బరమపదము గాంచెను. ఈమతావలంబకులను మొదట నిర్గ్రంథులని పేర్కొనిరి. అనఁగా వీరు వేదగ్రంథముల నీశ్వరదత్తములని విశ్వసించువారు కారని యర్థము. ఈమతమువారు తమమతస్థాపకులను మహావీరునిగూడ "జినుఁ" లనిచెప్పినందున నీమతమున కిటీవల జైనమతమని పేరువచ్చినది. కొంతకాలము గడచిన తరువాత దిగంబరులనియు శ్వేతాంబరులనియు వీరలు రెండుతెగలుగ నేర్పడిరి. ఈమతము క్రమక్రమముగా దక్షిణమునకును వ్యాపించెను. అకలంకుఁడను జైనాచార్యుఁడొకఁడు కాంచీపురములో బౌద్ధులనోడించి వెడలఁగొట్టెనఁట. జైనులు ద్రావిడకర్ణాటభాషలలో చక్కని యుద్గ్రంథములను వ్రాసిరి. ప్రస్తుతము హిందూదేశమున ౧౩లక్షల జైనులు మాత్రమున్నారు.

జైనమతసిద్ధాంతములు.

౧ వేదములు పౌరుషేయములు; ౨ అమోఁగణుఁడను సర్వేశ్వరుఁడొకఁడుమాత్రము గలఁడుగాని సర్వశక్తిమంతుఁడయ్యును తటస్థునివలె నూరకుండును; ౩ మనసదాచరణదురాచరణలే మనలరక్షించుటకు శిక్షించుటకుఁగారణములుగాని యీశ్వరుఁడు మనలనిష్టమువచ్చినట్లు రక్షించుటకు శిక్షించుటకుఁ గార

ణుఁడు గాఁడు రసృష్టియు సృష్టిలోనిజీవు లనాదులుగానవి నాశమునుఁజెందునవి
కావు; ౬ ఈభూమికి దిగువ నేడునరకలోకములును, పైనఁబదునాలు దేవలోక
ములును గలవు; అన్నిటికినిఁ బైనఁ బదునేడవది అగమీంద్రలోకముగలదు; అచ్చ
టనే సర్వేశ్వరుఁడు నివసించుచుండును; పుణ్యాత్ములగువా రచ్చటికిఁ బోయె
దరు. పాపాత్ములు నరకలోకములకుఁ బోయెదరు. ఇదివఱకు వెడలిపోయిన
తీర్థంకరులను గురువులను పూజింపవలయును; ౭ అహింసాధర్మము నాచరణము
లోనికిఁ దీసికొనిరావలయును. అహింసయే వీరివ్రతములలోఁ బ్రధానమైనవ్రత
ముగానున్నది. జీవహింస కలుగునను భయముచేత వీరలు రాత్రిభోజనమునుమాని
సాయంకాలముననే భుజింతురు. వడియఁగట్టనినీరును ద్రాగరు. మొదట వీరికి
జాతిభేదము లేకపోయినను ఇప్పటివారు జాతిభేదమును బాటించుచున్నారు.

ఆంధ్రదేశమున జైనమతవ్యాపనము.

ఆంధ్రదేశమున నొకప్పుడు జైనమతము వ్యాపించియున్నదని చెప్పు
టకు దృష్టాంతము లిప్పటికి ననేకములుగలవు. ఆంధ్రదేశమున నెచ్చటఁజూచి
నను జైనవిగ్రహములె గానంబడుచున్నవి. గోదావరి మండలములోని కాకి
నాడ తాలూకాలో నున్న ఆర్యవట్టమనుగ్రామము జైనవిగ్రహములను గలిగి
యుండి కొన్నిసమయములందుఁ జైనపాడని పిలువంబడుచున్నది. ఆవిగ్రహ
ములే కొన్నిసన్న్యాసిదేవులను పేరుతో పిఠాపురము వీధులలో హిందువులచేఁ
బూజింపఁబడుచున్నవి. అనావృష్టికాలమున నీవిగ్రహములకు నుత్సవముచేయఁ
బడును. అమలాపురముతాలూకా నేదునూరుగ్రామములోని విగ్రహములు
మండలములోని యన్నిటికంటెను బెద్దవిగానున్నట్లు చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట్టి
జైనవిగ్రహములు కొన్ని రామచంద్రపురము తాలూకాలోని కాజలూరు, ఎండ
మూరు, నీల మొదలగుగ్రామములలోను, పిఠాపురము తాలూకాలోని జల్లూరు
లోను, అమలాపురము తాలూకాలోని ఆత్రేయపురములోను, నగరము
తాలూకాలోని తాటిపాకలోను, రామచంద్రపురము తాలూకాలోని
దాక్షారామములోను గానుపించుచున్నవి. అమలాపురము నగరము తాలూకా
లలోని పురాతనము లయినబావులు కొన్ని జైనబావులని పిలువంబడుచున్నవి.

ఇట్లు గోదావరిమండలమున మాత్రమేగాక విశాఖపట్టణమండలమందును జైన స్థానము లనేకములుగలవు. జైనమతములలోఁబుట్టి పెరిఁగిన కృష్ణా గుంటూరు మండలములసంగతి చెప్పనక్కఱలేదు. ప్రతాపరుద్రుని కాలమువఱకు ధాన్యకటకము జైనులస్వాధీనమంబె యుండెను. బౌద్ధమత మెంత క్షీణించిపోయినను ధాన్యకటకములో (ధరణికోట) బుద్ధదేవుఁడు పూజింపఁబడుచునే యుండెను.

కుమారిలభట్టు.

ఆంధ్ర బ్రాహ్మణులు మొదటినుండియు వేదవిద్యాసంపన్నులై మహావిద్వాంసులై పేరెన్నిక గాంచినవారుగా నుండిరి. ఇప్పటికి నాంధ్రబ్రాహ్మణులు వేదపఠనమునం దసమాన ప్రజ్ఞగలవారని డాక్టరు భాండార్కర్ మొదలగు విద్వాంసు లభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. వేదవేత్తలయి ప్రఖ్యాతిగాంచిన యాంధ్రబ్రాహ్మణులలో కుమారిలభట్టు మిక్కిలి ప్రముఖుఁడుగా నున్నాఁడు. ఇతఁ డేడవ శతాబ్దములోని విద్వాంసులలో మహావిద్వాంసుఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు జైమిని సూత్రములకు భాష్యమును విరచించెను. ఈజైమిని సూత్రములలోని మతమునకే పూర్వ మీమాంసమతమని పేరు. ఇయ్యది కర్మప్రధానమైన వైదికమతమును బోధించును. కపిలుని సాంఖ్యతత్త్వము నాధారపఱచుకొని హేతువాదికములై నవీనతత్త్వమార్గముల బోధించుచు కర్మప్రధానమైన వైదికమతము నిరర్థకమైనదని నిరసించెడు జైన బౌద్ధమతముల ఖండించి కుమారిలభట్టు కర్మమార్గ ప్రధానమైన వైదిక ధర్మమును ప్రబలఁజేసెను. ఈకుమారిలభట్టునకు భట్టపాదుఁడను మఱియొక పేరుగలదు. ఈతఁడు వంగదేశీయుఁడని పాశ్చాత్యులు మొదలగువారు కొందఱు వ్రాసిరిగాని యితఁ డాంధ్రదేశీయుఁడని జైనుల గ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడియుండుటచేత నాంధ్రుఁడని విశ్వసింపవచ్చును. జినవిజయమను జైనగ్రంథమునం దీక్రిందిశ్లోకము గానంబడుచున్నది.

"శ్లో. ఆంధ్రోత్కలానాం సంయోగే పవిత్రే జయమంగలే
గ్రామే తస్మిన్ మహానద్యాం భట్టాచార్యః కుమారకః
ఆంధ్రజాతి స్త్రినేత్రో మాతా చంద్రగుణాసతీ యజ్ఞేశ్వరః పితా
యస్య.

మహావాదర్మహాన్ ఘోరః శ్రుతీనాం చాభిమానవాన్
జినానామంతకః సాక్షాత్ గురుద్వేష్టాతి పాపవాన్.

ఇతఁడాంధ్రజాతివాఁడనియును, తైత్తిరీయశాఖవాఁడనియును, ఈతనితండ్రి పేరు యజ్ఞేశ్వర భట్టనియును, ఈతని తల్లి పేరు చంద్రగుణాయనియును, ఈతఁడాంధ్రోత్కళుల సంయోగప్రదేశమనఁగా నిప్పటి గంజాము జిల్లాలో జయమంగలమను గ్రామమునందు జనించెననియును పైశ్లోకముయొక్క భావమై యున్నది. జైనులు తమ మతగ్రంథముల నితరులకుఁ జూపనందునఁ బూర్వాచార పరాయణుఁడైన యీమహా విద్వాంసుఁడు జైనవేషము వేసికొని జినాచార్యులవద్ద నాజైన ధర్మతత్త్వములను నేర్చుకొని తరువాత జైనమత ఖండనముఁ జేసినందున జైను లితనిని గురుద్రోహియనియు, పాపుఁడనియును నిందించెదరు. ఇతఁడు మహావాదియని నిని ప్రతిపక్షులయిన జైనులే యొప్పుకొనిరి. మఱియు నితఁడు మేదినీపురరాజయిన సుధన్వుని శిష్యునిగఁ జేసికొని వానిచే బౌద్ధజైనుల ననేకులఁ జంపించెనని చెప్పెదరు కాని అది వాస్తవమైనను గాకపోయినను జైన బౌద్ధమతములనుగంటుటకు నితఁడు కొంతవఱకుఁ గారకుఁడని చెప్పవచ్చును. జైమిని కృత మీమాంసపై నితఁడు వ్రాసినభాష్యములో వర్ణింపఁబడిన సాంప్రదాయమునకు భాట్టమతమని పేరుకలదు. వేదములో వర్ణింపఁబడిన యజ్ఞయాగాదికర్మలు చేయుటవలన ముక్తి కలుగునని కుమారిలభట్టు యొక్క సిద్ధాంతమై యున్నదిగనుక నితఁడు కర్మమార్గవాదియని యుత్తరమీమాంసకు లనియెదరు. కుమారిలభట్టు రెండుశతాబ్దములకుఁ బూర్వమే బౌద్ధజైనులపై దండెత్తి వాగ్యుద్ధములను సలుపుటవలన శంకరాచార్యునికి మార్గము సులభమయ్యెను.

బ్రాహ్మణులు-సముద్రయానము.

(క్రీ. శ. ౪౦౫-౪౧౧).

అయిదవ శతాబ్దారంభమున చీనాదేశస్థుఁడగు "ఫాహియాన్" అను యాత్రికుఁడొకఁడు బౌద్ధక్షేత్రములను సందర్శించుటకును, బౌద్ధధర్మగ్రంథము

నభ్యసించు నిమిత్తమును హిందూదేశమునకు వచ్చియుండి యాఱుసంవత్సరములు దేశసంచారము చేసి హిందూదేశముయొక్క యాకాలపుస్థితిని గొంత వ్రాసిపెట్టినాఁడు. ఇతఁడు హిందూదేశమంతయుఁ దిరిగిచూచిన తరువాత తామ్రలిప్తినగరమున నోడయెక్కి బహుదినములు ప్రయాణముచేసి సింహళద్వీపమునకుఁ బోయి యచ్చట కొంతకాలము నివసించియుండి పిమ్మట వర్తకులదైన యొకయోడ నెక్కి తొంబదిదినములకు జావాద్వీపమును బ్రవేశించెను. ఇన్నిదినములు ప్రయాణముచేయుటకుఁ గారణమును దెలిపియున్నాఁడు. ఇతఁడెక్కిన యోడలో రెండువందల బాటసారులు గలరు. మార్గమధ్యమునం దొకగొప్ప తుపానుపట్టుట సంభవించెను. ఓడకొక చిన్నరంధ్రముగూడ పడెను. ఓడలోని సరకులను సముద్రములోఁ బాఱవేయవలసి వచ్చెను. తానుసంపాదించిన మతగ్రంథములను విగ్రహములను పటములను వర్తకులు సముద్రములోఁ బాఱవేయుదురేమో యని ఫాహియాన్ భయపడెను. అట్టిదేమియును తటస్థింపలేదు. కాని మూఢవిశ్వాసము గలిగిన బ్రాహ్మణులు కొందఱు తన్నుఁగూర్చి తమలోఁ దామిట్లని వితర్కించుకొనిరఁట. "ఈశ్రామణుఁడు మనతోఁగూడ నోడపై నుండుటచేత మనమదృష్టవిహీనులమై యీయాపత్తు పాలఁబడితిమి; ఒక్కనికొఱకు మనమందఱము చావరాదు; ఏద్వీపము మనకుఁగానంబడినను ఈభిక్షువును భూమిమీఁద విడిచిపెట్టి మనము పోవుదము." అయినను ఫాహియానునకు రక్షకుఁడుగానుండిన యాతఁడు వాని నొంటరిగ నేకాంతద్వీపమునఁ జనిపోవునట్లుగ దిగవిడిచిపోవుటకై సమ్మతింపక దృఢముగా వానిపక్షమున నిలిచియుండెనఁట! ఈయాత్రికుఁడు జావాద్వీపములో పాషండులును బ్రాహ్మణులును వర్ధిల్లుచుండి రని నుడివియున్నాఁడు. హిందువులు వర్తకముచేయుటకై యాంధ్రరాజులకాలముననే యచ్చటికిఁ బోవుచుండిరని యిదివఱకె వ్రాసియున్నారము. తరువాతను సహితము హిందువులు వర్తకముచేయుటకై యచ్చటికిఁ బోవుచుండిరి. ఫాహియాన్ బ్రాహ్మణులాద్వీపమున నుండిరని వ్రాసిన విషయ మబద్ధముకాదు. నాల్గవశతాబ్దమునందు వేంగిరాజు లయిన పల్లవులు జావాసుమత్రాద్వీపములను జయించినట్లు గానంబడుచున్నది. జావాసుమత్రాదీవులలోఁ గొన్నిశాసనములు గానవచ్చుచున్నవి.

కళింగదేశమునుండు నాగరికత జావాసుమత్రా దీవులకు వ్యాపించెనని గాథలలోఁ జెప్పుకొనుటమాత్రముండెను గాని చాలకాలమువఱకుఁ బ్రత్యక్ష నిదర్శనమేమి యుఁగానరాకుండెను. ఇటీవల కాలధర్మమునొందిన కోహెన్ స్టువార్టుఁగారి వలనఁ గనుఁగొనఁబడిన రెండుశాసనములవలన కాయి, జావా లిపుల యుత్పత్తి యొక్క నిజతత్త్వము బోధపడినది. ఈ రెండునుసంస్కృతభాషలో వ్రాయఁబడినవి. వీనిలోనిలిపి వేంగిరాజుల ప్రాచీన శాసనములలోనిలిపిని బోలియున్నది. బెయిటన్ జార్గునకు ననతిదూరమున నున్న జాంపియా, (Tjampea) జాంబో (Djambo) అనుప్రదేశములలోని కొండలపై సంస్కృత శ్లోకములు మనోహరముగాఁ జెక్కఁబడియున్నవి. హిందూరాజుయొక్క పాదములను నీకొండలపై నీద్వీపములను జయించి నందుకుఁ గుర్తుగాఁ జెక్కఁబడినవని యూహింపఁబడుచున్నది. ఈమహాకార్యమును నిర్వహించినది పూర్ణవర్మ యనిపేరుఁ దెలుపఁబడినది. ఈశాసనములను బోలిన మఱియొకశాసనము జెబాన్ కోపి (Xebon Kopi) అనుప్రదేశమునఁ గానవచ్చుచున్నది గాని స్పష్టముగఁ దెలియరాకుండ విశేషభాగము శిథిలమయియున్నది. ఈమూడుశాసనములు సుండాదీవులలో మిక్కిలి పురాతనము లయినవిగఁ గన్పట్టుచున్నవి.

కాఁబట్టి శాసనపరిశోధకుల యభిప్రాయము ప్రకారము పూర్ణవర్మ కళింగమును, వేంగిని, కాంచీపురమును బాలించిన పల్లవులలోనివాఁడై యుండవలయునని బోధపడుచున్నది. ప్రాచీనవేంగిపల్లవశాసనములలిపిని బోలియుండుటచేత నైదవశతాబ్దమున కీవలివాఁడుగాడని చెప్పవలసియుండును. ఆకాలమునందలి పల్లవులందఱు నొక్కకూటములోని వారేగాని యన్యులుగారని డాక్టరు బర్నెలుగారు సహితము నుడువుచునేయున్నారు. కాంచీపురమును బాలించిన ప్రాచీనపల్లవుల దేశములో విశేషభాగ మాంధ్రదేశముగానే యుండుటచేతఁ బూర్ణవర్మ యాంధ్రదేశములోనివాఁడేయనియు, వానితో జావాద్వీపమునకుఁబోయిన బ్రాహ్మణు లాంధ్రద్రావిడబ్రాహ్మణులై యుందురనియు జెప్పవచ్చును. సుమత్రా జావాద్వీపములలోని క్లింగులను వారు కళింగదేశమునుండివచ్చిన తెలుఁగువాండ్రని పెక్కండ్రు చరిత్రకారులు తలంచుచుండఁగా

డాక్టరు బర్నెలుగారు ఉత్తరద్రవిడదేశతీరమునుండివచ్చిన ద్రమిళులని యభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇప్పటి ద్రమిళులు సుమత్రాద్వీపమునందు విశేషముగానున్నను ప్రాచీనక్లింగులు కళింగదేశమునుండి వచ్చినవారని యూహించుటకు క్లింగుశబ్దము కళింగశబ్దమునుండి పుట్టినదని సూచించుటయె ప్రబలాధారముగానున్నది. ఏదియెట్లున్నను పల్లవులకాలమునఁ దూర్పుతీరమునకును సుమత్రా జావా ద్వీపములకును వర్తకవ్యాపారము విశేషముగా జరుగుచుండెనని యు, ఈ రెండుదేశములనడుమ నోడలు నడుపఁబడుచుండెననియు, ఆంధ్రద్రావిడ బ్రాహ్మణులు సహితముఁ బరదేశగమనమును నౌకావిహారమును జేయుచుండిరనియును స్పష్టముగాఁ జెప్పనచ్చును. పూర్వమొకప్పుడు తొంబదిదినములవఱకు సముద్రయానము చేయుచుండిన బ్రాహ్మణోత్తములసంతతివారు సముద్రయానము కూడదని నేఁడు వాదించుట వింతగాఁ గన్పట్టకమానదు. అప్పటి బ్రాహ్మణుల యున్నతస్థితికిని ఇప్పటి వారి యవనతస్థితికిని గలకారణము తప్పక గోచరము గాకమానదు. సముద్రయానము కూడదనివాదించు బ్రాహ్మణులు తమ పూర్వుల వృత్తాంతమును జదువుకొని జ్ఞానవంతులయి దురాగ్రహమును విడిచిపెట్టి దేశాభివృద్ధి కడ్డుపడక హిందూమాతయొక్క అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధికై పరదేశములకుఁబోయి వచ్చినవారిని బాధింపక యాదరింతురుగాక.

వైష్ణవమతము.

పల్లవులు నందిని తురాయిగను ఖట్వాంగమును టెక్కెముగ నవలంబించి సర్వసాధారణముగ శైవులుగనున్నను సంస్కృతశాసనములం బ్రకటించిన వారిలోఁ గొందఱు వైష్ణవభక్తి పరాయణులుగనున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. కుమారవిష్ణువు, విష్ణుగోపవర్మ, సింహవిష్ణువు మొదలగు పేరులు వైష్ణవమతమును దెలుపునవియైయున్నవి. కుమారవిష్ణువు మొదలగు రాజులు విష్ణుపాదభక్తిరతులమయిన భాగవతులమని చెప్పుకొనుటయె వారు వైష్ణవమతావలంబకులని ధ్రువపడుచున్నది. ఈకాలమునందే వైష్ణవమత మున్నతస్థితికి వచ్చుచున్నదని యూహింపఁదగియున్నది. ప్రాచీనవైష్ణవాళ్వారు లీకాలమునందే తలయెత్తిరని యూహింపఁదగియున్నది. ఈయాళ్వారులలో తిరుమలిశైయాళ్వారును

పల్లవరాజొకఁడు మొదట పరిభవించి తరువాత పశ్చాత్తప్తుఁడయ్యెనని యొక వైష్ణవగాథగలదు. ఆఱవశతాబ్దములోని పల్లవులుకొందఱు వైష్ణవమత మవలంబించినను మఱికొన్నిశతాబ్దములవఱకు విజృంభింపకయుండెను. ఇంతకంటెఁ బల్లవరాజులకాలమున వైష్ణవమతమునుగూర్చి చెప్పవలసిన విశేషచరిత్రాంశ మేదియును గానరాదు.

గాంగపల్లవులు.

పల్లవుల మహారాజ్యాధిపత్య మెప్పు డస్తమించినదో సరియైనకాలము దెలియరాదు గాని నందివర్మపల్లవమల్లుఁడే కడపటి వాఁడని విశ్వసింపఁబడు చుండుటచేత నెనిమిదవ శతాబ్దాంతముతోఁ బల్లవ సామ్రాజ్య మస్తమించినదని చెప్పఁదగియున్నది. ఇట్లెనిమిదవ శతాబ్దముతోఁ బల్లవ సామ్రాజ్య మంతరించినను ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక దేశములయందుఁ బల్లవరాజు లధికార పరిమితి గల చిన్న చిన్న రాజ్యముల కధిపతులై మఱికొన్ని శతాబ్దముల కాలమువఱకు దక్షిణ హిందూదేశమునందుఁ దమతమ పాత్రములను బ్రదర్శించుచునే యుండిరి. కడపటి పల్లవుల చారిత్రము సంగ్రహముగా నొకింత యిట వివరింతుము. ఈపల్లవకుటుంబములో నొకశాఖవారు కర్ణాటగాంగులతో సంబంధముగలవారమని దెలుపుకొనుచుఁ దొమ్మిదవ శతాబ్దాంతమువఱకు తొండైనాడులో విశేష భాగమును బరిపాలించుచు వచ్చిరి. ఇతర పల్లవులకును వీరికిని భేదము గన్పట్టుట కై వీరిని గాంగపల్లవు లనుచుండిరి. వీరలును భారద్వాజగోత్రులమనియును మహాభారతవీరుఁడైన యశ్వత్థామ సంతతి వారమనియుఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఈ గాంగపల్లవరాజులలో విజయదంతివిక్రమవర్మ, విజయనందివిక్రమవర్మ, విజయనృపతుంగవిక్రమవర్మ, విజయాపరాజితవిక్రమవర్మయనురాజులు ప్రముఖులుగాఁ గన్పట్టుచున్నారు. తక్కిన విజయనరసింహ విక్రమవర్మ, విజయస్కంద శిష్య విక్రమవర్మ, విజయేశ్వరవర్మ అనుముగ్వురు రాజులును పేరులనుబట్టి చూడఁగాఁ బై వారికి సంబంధించిన వారుగనే గన్పట్టుచున్నారు. ఈపై నుదాహరించిన గాంగపల్లవులలో నృపతుంగవిక్రమవర్మశాసనములు బహుభూములయందుఁ బెక్కులు వ్యాపించియుండుటచేత మిక్కిలి పరాక్రమ

వంతుఁడని యూహింపఁబడుచున్నాఁడు అపరాజిత విక్రమవర్మ కడపటివాఁడుగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నాఁడు. కుంభకోణమునకు సమీపము నందుండిన శ్రీపెరుంబీయమను ప్రదేశమున నితఁడు వరగుణుఁడను పాండ్యరాజు నోడించెను. తొమ్మిదవ శతాబ్దాంతమునందు ఆదిత్యుఁడను చోళరాజుచేత జయింపఁబడియెను. అంతటితో వీరి రాజ్యము చోడుల వశమయ్యెను. మైసూరుదేశములోని గాంగవాడి రాజులయిన పశ్చిమగాంగులును బాణులును గాంగపల్లవులకు లోఁబడినవారని చెప్పెదరు. బాణరాజులను గూర్చి ప్రత్యేకముగ వేఱొకప్రకరణమున వివరింతుము.

మఱియొకపల్లవవంశము.

గాంగపల్లవులతోఁ గూడ మఱియొకపల్లవ వంశము తొండైనాడులోని మఱియొకభాగమును బరిపాలించుచుండెను. వీరు నందివర్మ పల్లవమల్లునివంశములోని వారమని చెప్పుకొనుచుండిరి. తిరువళిక్కేణిశాసనమునందు దంతివర్మ మహారాజు పేరుగానంబడుచున్నది. నాలాయిర ప్రబంధములోని వైరమేఘుఁడు తొండైయారునకు రాజని చెప్పఁబడియెను. తెల్లారెరిండ నందిపోతరాయని శాసనములు కాంచీపురములోను తంజావూరుమండలములోని కొన్నిగ్రామములలోను గానంబడుచున్నవి. పల్లవతిలక వంశమునకు సంబంధించిన నందిపోతరాయరను మఱియొక పల్లవరాజుగలఁడు. ఈరాజులకును గాంగపల్లవులకునుగల సంబంధము భావిపరిశోధనలవలనఁగాని గానరాదు. రాష్ట్రకూటరాజయిన మూడవ గోవిందరాజుచే జయింపఁబడిన దంతిగయను కాంచీపురాధీశ్వరుఁడు గాంగపల్లవ వంశములోనివాఁడో నందివర్మపల్లవ మల్లుని వంశములోని వాఁడోయై యుండవచ్చును.

నలంబవాడిపల్లవవంశము.

కడప, కందనోలు, బల్లారి, అనంతపురమండలము లొకప్పుడు పల్లవరాష్ట్రములోఁ జేరియుండెనని యిదివఱకె తెలుపంబడియెను. పల్లవసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైన తరువాత 3_౨౦౦౦ గల నలంబవాడి రాజ్యమేర్పడియెను.

ఈనలంబవాడి పల్లవరాజ్యములో నిప్పటి బళ్లారిమండలములో నధికభాగమును మైసూరునకుత్తరభాగమును ఈశాన్యభాగమును జేరియుండినవి. ఈరాజ్యమునకు మొదట అనంతపుర మండలములోని హేమావతి రాజధానిగ నుండెను. అదియిప్పటి "పెంజేరు లేక హెంజేరు' 'అను గ్రామముయొక్క ప్రాచీననామమైయున్నది. నలంబులు తా మీశ్వరవంశజులమనియు, త్రినయన పల్లవుని వంశము లోనివారమనియును జెప్పకొనుచుండిరి. ఈత్రినయనపల్లవుఁడు విజయాదిత్యుఁడను చాళుక్యరాజువలన నోడింపఁబడిన త్రిలోచన పల్లవుఁడేయని నిర్దేశింపఁబడుచున్నాఁడు. ఈనలంబుల చరిత్రమును మైసూరు గెజటీరను గ్రంథమునందు రైసుదొరగారు కొంతవఱకుఁ దెలిపియున్నారు. ఈనలంబవాడి రాజవంశముయొక్క ప్రాచీన వృత్తాంతము తొమ్మిదవ శతాబ్దమునాటిదిగ నున్నది. బాణవంశమును నాశముఁజేసితినని బడాయిగొట్టుకొనిన మహేంద్రాధిరాజనలంబుని శిలాశాసనమొకటి సేలము మండలములోని ధర్మపురియందుఁ గనుగొనంబడినది. గాంగపల్లవుల కాలములో పశువులను దొంగిలించెడివారని ద్రవిడచారిత్రములలో నలంబులు వర్ణింపఁబడియుండిరి. అట్టిగోగ్రహణములను గూర్చి తెలిపెడు రెండుశాసనను లుత్తరార్కాడు మండలములోని అంబూరుకడఁ గానిపించినవి. వేలూరునకు సమీపమునఁ గానిపించిన యొకశాసనములో "పల్లవమురారి"యనియెడి త్రిభువనాధీరనలంబుని పేరుగానవచ్చుచున్నది. నలంబవాడిదాటి వీరియధికార మెంతవఱకువ్యాపించెనో పైశాసనములంబట్టియె గోచరముకాఁగలదు. పశ్చిమగాంగరాజగు రెండవమారసింహుఁడు (క్రీ. శ. ౯౬౩ మొదలుకొని ౯౭౪ వఱకు) నలంబుల నాశముఁజేసినట్లుగ గరువముతోఁ జెప్పకొనియెను. చోడరాజగు మొదటిరాజరాజు (౯౮౫ మొదలుకొని ౧౦౧౩ వఱకు) నలంబవాడిని జయించినట్లుగఁ జెప్పకొనియున్నాఁడు. చాళుక్యులు కళ్యాణిపురమునఁ బరిపాలనము చేయుచున్న కాలమునందు నలంబరాజులకు బళ్లారిమండలములోని కంపిలియను పట్టణము రాజధానిగ నున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఆభాగమున క్రీస్తుశకము ౧౩ వ శతాబ్దమువఱకు పల్లవులు గొంతవఱ కధికారమును గలిగియుండిరని శాసనములనుండి సాక్ష్యమును జూపవచ్చును.

ద్రావిడపల్లవులు.

తొమ్మిదవ శతాబ్దమున గాంగపల్లవు లాదిత్యచోడుని చేజయింపఁబడిన తరువాత ద్రావిడ దేశములోని పల్లవులు చోడరాజులకడ నుద్యోగపదవులనువహించి వారలను గొలుచుచుండిరి. కళింగట్టుపారణియను ద్రవిడభాషా కావ్యములోఁ జెప్పినప్రకారము మొదటికులోత్తుంగ చోడునికాలములో (క్రీ. శ. ౧౦౭౦ మొదలుకొని ౧౧౧౮ వఱకు) కళింగదేశముమీఁదికి దండయాత్ర వెడలిన కరుణాకర తొండైమానను రాజుపల్లవుఁడను చెంగలుపట్టు మండలములోని వందలూరు సంస్థానాధి పతియునై యుండెను. విక్రమచోడుని క్రిందిరాజులలో తొండైమానురాజు మొదటివాఁడుగానుండెను. పండ్రెండవ శతాబ్దములో పాండ్యరాజ్యాధిపత్యమునుగూర్చి జరిగిన యుద్ధములో తొండైమానురాజు కులశేఖరుని పక్షమునఁ జేరెను. కారట్టుట్టాంగు గ్రామములో నొకభాగమును బ్రాహ్మణులకుదానముచేసిన సామంతనారాయణుఁడను సంస్థానాధిపతి తంజావూరు శాసనములలో నొకదానిలో తొండైమానని పిలువంబడియెను. తొండైమానను పేరు క్రమక్రమముగాఁ బల్లవదేశమునుండి చోడదేశమునకుఁ బ్రాకినది. పల్లవరాజబిరుదువహించి పుదుకోటను పాలించుతొండైమాను రాజుపల్లవులవంశమున జనించెనని తలంచుటకుఁ గారణముగలదు.

త్రినయనపల్లవవంశము.

తాము త్రినయనపల్లవులవంశములోని వారమని చెప్పుకొనుచుండిన కొందఱుస్థానికరాజులయొక్క శాసనము లనేకము లాంధ్రదేశములోఁ గానంబడుచున్నవి. ఈత్రినయనపల్లవుఁడే ముక్కంటికాడు వెట్టియని పిలువంబడుచున్నాఁడు. ఈరాజులును తాము భారద్వాజగోత్రులమని చెప్పుకొనియుండిరి. వీరును కాంచీపురమున కధిపతులుగనుండిరి. కాంచీపురము కామాక్షీదేవాలయములోని కామకోట్యాంబికకు భక్తులుగనుండిరి. వీరిశాసనములు కడప కందనోలు

(1) Journal of the Royal Asiatic Society, 1909; see notes on Archeological Exploration in India 1908-09 by Mr. F. H. Marshall, p. 1084

నెల్లూరుమండలములలోఁగవేళ తామ్రముపటములను గానిపించుచున్నవి. వీరిచారిత్రములనిఁకమీఁదట రాఁబోవుప్రకరణముల వివరింతుము. ఆంధ్రదేశమును పాలించిన రేడ్లుకొందఱు పల్లవాదిత్యులమనియు, పల్లవత్రినేత్రులమనియు, బిరుదుపేరులు వహించుటచూడ వీరలకును పల్లవులకు సంబంధముకలదని చరిత్రకారులూహించుచున్నారు. వీనింగూర్చి వారలచరిత్రమును దెలుపుసందర్భమున వివరించి వ్రాయుదుము. కాంచీపురమును పాలించిన నందివర్మపల్లవమల్లునివంశములోఁ జేరిన కలివర్మకు చాళుక్యుఁడగు రెండవతాళరాజు వెలనాటి సీమలో నొకగ్రామమును దానముచేసెనని తాళరాజు శాసనమువలన ధ్రువపడుచున్నది. ఇయ్యది నందివర్మపల్లవమల్లుని వంశములోని యొకకుటుంబమువా రాంధ్రదేశమున స్థిరముగా నిలిచిపోయిరని చెప్పుటకు ప్రత్యక్ష ప్రమాణముగా నున్నది.

ఆంధ్రద్రావిడ దేశములలోని పల్లె తెగవారును మఱికొన్ని తెగలవారును తాము వహ్నికుల క్షత్రియుల మనియును, పల్లవరాజుల సంతతివారమనియును జెప్పుకొనుచున్నారు.

(1) Journal of the Royal Asiatic Society, 1909; see Notes on Archeological Exploration in India 1908-09 by Mr. F. H. Marshall p. 1084.

పదుమూడవ ప్రకరణము.

ఆంధ్ర చాళుక్యులు.

(క్రీ. శ. ౭ వ శతాబ్దము మొదలుకొని ౧౩ వ శతాబ్దమువఱకు.)

ఏడవశతాబ్దారంభమునఁ జాళుక్యు లాంధ్రదేశముపై దండెత్తివచ్చి పల్లవరాజులను జయించి దేశమును స్వాధీనముపఱచుకొని నాఁటనుండి వేంగిదేశమును బరిపాలింపఁగడంగిరని పూర్వప్రకరణమునఁ దెలిపి యుంటిమి. "ఈ చాళుక్యులెవ్వరు? ఎచ్చటనుండి వచ్చినవారు? వీరియుదంత మేమి?" అని చదువరులు ప్రశ్నింపవచ్చును. కాఁబట్టి యాంధ్రచాళుక్యుల చరిత్రముం దెలిసికొనుటకుఁ బూర్వము వారి పూర్వుల రాజ్యక్రమము సంక్షిప్తముగా నిందు దెలుపుట యనావశ్యకముగాదు. చాళుక్యుల జన్మాదిక కథన మంతయుఁ గల్పిత గాథలలో నిమిడియున్నది. అయిన నవియె మనకు శరణ్యములుగానున్నవి. ఈకల్పిత గాథలు గ్రంథములలోనికిని శాసనములలోనికిని గూడ నెగఁబ్రాకినవి. బిల్హణకవి విరచితమైన విక్రమాంక దేవచరిత్రమునందు చాళుక్యుల జన్మకథనము కొంత వివరింపఁబడినది. ఒకప్పుడు బ్రహ్మదేవుఁడు ప్రాతఃకాల కృత్యంబుల నిర్వర్తించుచుండ నచ్చటికి నింద్రుఁడు చనుదెంచి ప్రపంచమున నే మనుష్యుఁడును యజ్ఞయాగాదిక్రతువుల నాచరించి దేవతలకు హవిర్భాగంబుల నొసంగకుండుటం జేసి పాపము వర్ధిల్లుచున్నదని మొఱవెట్టుకొని యెనఁట! అంతట బ్రహ్మదేవుఁ డర్ఘ్యమిడు నిమిత్త ముదకమునకై పట్టి యుండిన తన చులుకము (పుడిసిలి) కేసి చూచెనఁట! అంతటాచులుకమునుండి మహాయోధుఁ డొకఁడు జనించి చాళుక్యవంశమునకుఁ గర్తయయ్యెనఁట! తరువాత మఱికొంత కాలమునకు నావంశమునందు హారితుఁడు మానవ్యుఁడు నను నిరువురు మహావీరులు జనించి జగద్విఖ్యాత కీర్తిఁగాంచిరి. వీరి మొదటి రాజధాని అయోధ్యానగరముగా నుండె

నాఁట ! పిమ్మట నీవంశములో నొకశాఖవారు దక్షిణాపథమునకు వచ్చిరఁట !
ఈవిక్రమాంక దేవచరిత్రము విక్రమాంక దేవుఁడను నామాంతరముగల పశ్చిమ
చాళుక్య రాజయిన యాఱవ విక్రమాదిత్యుని చరిత్రమును దెలుపునదియై యు
న్నది. ఆంధ్రచాళుక్యులగు విమలాదిత్యుఁడు, రాజరాజనరేంద్రుఁడు, విక్రమ
చోడుఁడు మొదలగువారు ప్రకటించిన శాసనములలో నీగాథయె కొంతమార్పు
తోఁ బ్రకటింపఁబడినది. విజయాదిత్యుఁ డయోధ్యానగరమునుండి దక్షిణాపథ
ము మీఁద దాడివెడలివచ్చి యీదేశమును బరిపాలించుచుండిన త్రిలోచన పల్ల
వునితో యుద్ధముచేసి రణనిహతుఁడైనట్లును, పతివెంట వచ్చిన యాతనిపట్ట
మహిషి గర్భవతియై యుండి గా యాపత్సమయములోఁ బురోహితునిఁ గొంద
ఱు పరిచారికలను వెంటఁగొని ముదివేమనియెడి యగ్రహారమునకుఁ దప్పించు
కొని పోఁగా విష్ణుభట్ట సోమయాజియను బ్రాహ్మణుఁ డామె నాదరించి తన
గృహమున నుంచుకొని తాను గన్నకూఁతునువలె జూచి యామె గర్భమునఁ
బుట్టినమగపిల్లవానికి క్షత్రియోచితములయిన జాతకర్మాది సంస్కారములు నడిపి
విష్ణువర్ధనుఁడని పేరుపెట్టి పెంచినట్లును, అతఁడు ప్రాయము వచ్చినవెనుక
తన తల్లివలన సర్వవృత్తాంతమును దెలిసికొని చళుక్య పర్వతమునకుఁ బోయి తప
స్సునేసి తనతండ్రి రాజ్యమును వహించి కదంబులను గాంగులను జయించి నర్మద
మొదలుకొని సేతువువఱకు నున్న యేడుకోట్ల యేఁబదిలక్షల గ్రామములు గల
దేశమునంతయును బరిపాలించినట్లును పైశాసనములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.
నాఁటనుండియు చాళుక్యరాజులకు విష్ణువర్ధనుఁడను పేరు పరంపరగా వచ్చు
చుండెను. చాళుక్యుల తామ్రశాసనములలో ; మొదట వీరు మానవ్యగోత్రులని
యును, హారితి పుత్త్రులనియునుఁ దెలుపంబడియుండెను. వారలు సప్తమాతృ
కల రక్షణముగలిగి కార్తికేయానుగ్రహమున నభ్యుదయమును గాంచిరి. వారు
నారాయణానుగ్రహముచే వరాహధ్వజమును బడసి యాధ్వజము నీడనుండి
అనేక రాజులను వశపఱచుకొనిరి. ఆఱవశతాబ్దమున మొట్టమొదట జయసిం
హుఁడను రాజు రాష్ట్రకూట రాజయిన కృష్ణుని కుమారుఁడగు నింద్రుని ను
క్కడంచి రాజ్యమును స్థాపించి చాళుక్యవంశ కర్తయయ్యెనని యేపూరు మిరా

జుశాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. [1] దక్షిణదేశములఁ బాలించిన చాళుక్య రాజులలో మొదటివాఁడు జయసింహుఁడు. విష్ణుశర్మ చేత సంరక్షింపఁబడి చళు క్యపర్వతమున గౌరిని గూర్చి తపస్సుచేసి సేనలను గూర్చికొని వచ్చి దక్షిణ హిందూస్థానమునంతను జయించెనని చెప్పఁబడిన విజయాదిత్యతనూభవుండగు విష్ణువర్ధనుఁడు తాను పొందిన జయములను బట్టి జయసింహుఁడను బిరుదు నామ మును బొందినట్లు కనఁబడుచున్నది.

ఒక చిత్రమైన సంబంధము.

ఆంధ్రసామ్రాజ్యమునకు లోఁబడి క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దమున హారి తిపుత్ర శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజు కర్ణాటకమును బాలించుచుండెననియును వానికి వనవాసి (Banavasi) రాజధానిగ నుండెననియు నింతకుఁ బూర్వము దెలిసికొనియుంటిమి. తరువాత నాదేశము గాంగులకును పల్లవులకు నటుపిమ్మట కదంబులకును స్వాధీనమై నాలవశతాబ్దాంతము వఱకును వారలచేఁ బరిపాలిం పఁబడియెను. ఈప్రాచీన కదంబులు జైనమతావలంబకులుగ నుండిరి. మఱియు వీరలు మానవ్యగోత్రుల మనియు హారితిపుత్రులమనియును జెప్పుకొనిరి, [1] కదం బులకుఁ దరువాత నుత్తర కర్ణాటకమునకు రాష్ట్రకూటులు ప్రభువులయిరి. ఆఱవశతాబ్దాదిని చాళుక్యుఁడయిన జయసింహుఁడు కర్ణాటకమును బాలించెడి రాష్ట్రకూట రాజయిన కృష్ణుని కుమారుఁడగు నింద్రుని నుక్కడంచి రాజ్యమా క్రమించుకొనియెనని యేవూరు మిరాజుశాసనములు చాటుచున్నవని పైని జెప్పి యుంటిమి. ఈచాళుక్యులును తాము మానవ్యగోత్రులమనియును హారితిపుత్రుల మనియును జెప్పుకొనిరి. వీరిలోనుండి మఱియొకశాఖగాఁజీలి యాంధ్రదేశమును బాలించిన పూర్వచాళుక్యులునుగూడ తాము హారితిపుత్రుల మనియును మానవ్య గోత్రులమనియును జెప్పుకొనిరి. చాళుక్యుల శాసనములలోని గాథలో హారితిపు త్రులను పేరెట్లు వచ్చినదియుఁ దెలుపఁబడి యుండలేదు. ఒకశాసనమునందు హారితిపుత్రియనునది హారితపుత్రియని పేర్కొనఁబడినది. విక్రమాంక దేవ

---

1 Jour. R. A. S., Vol. II., III. IV.; Ind. Ant., Vol. Vii. p. 12.

చరిత్రమునఁ జాళుక్యవంశమున హారీతుఁడు మానవ్యుఁడునను వీరులు జనించి ప్రసిద్ధులయిరని పేర్కొనఁబడియుండెను. ఆంధ్రభృత్య వంశములోఁ జేరిన "గౌతమిపుత్త్రిశాతకర్ణి, వాసిష్ఠిపుత్త్రిశాతకర్ణి, మాఢారిపుత్త్రిశకసేనుఁడు" అనువారి పేరులరీతిగానే హారితిపుత్త్రి శాతకర్ణియను పేరులోని హారితిశబ్దము స్త్రీవాచకమైయుండెను. హారితిశబ్దము హారితిశబ్దముగామార్చుట చిత్రముగానున్నది చాళుక్యులుత్తరమునసున్న కాలమునఁగూడ హారితిపుత్త్రులను పేరుగలిగియున్నట్లుగ విజయవర్మయొక్క కైరాశాసనము చాటుచున్నది. అలహాబాదు ప్రాంతముననున్న రీవాలోని యొకశాసనము మహీపాలుని నామమో లేక మఱియొకవిడిమనుజుని పేరో తెలియదుగాని హారితిపుత్త్రి శౌనకుఁడని యొకనామమును పేర్కొనుచున్నది. ఈశాసనము క్రీస్తునకు పూర్వము రెండవ శతాబ్దములోనిదిగ నొకరు చెప్పియున్నారుగాని డాక్టరు బర్గెస్సుగారంత పూర్వపు శాసనముగాదని యభిప్రాయపడియున్నారు. [1] ఈచిత్రమైన సంబంధమునుబట్టి చూడఁగాఁ జాళుక్యులు గూడ దక్షిణాపథములోని వారేగాని యయోధ్యనుండివచ్చిన వారుగారనియు, ఆంధ్రపల్లవ సంయోగమువలన జనించిన పల్లవులనియెడు సంకీర్ణజాతివలెనె ఆంధ్రశకసంయోగమువలన జనించిన యొక సంకీర్ణజాతిగా నుండనోపుననియు, ఇట్లు హిందూమతావలంబకులయిన పల్లవులును చాళుక్యులును తాము సంకీర్ణజాతులవారమని తెలియఁబడకుండఁ దమజాతి శ్రేష్ఠత్వము నిరూపించుటకై యార్యక్షత్రియులమని పౌరాణిక క్షత్రియ వంశములతోఁ దమవంశములను బంధించి చంద్రవంశజులమని చెప్పుకొనసాగిరని మాయభిప్రాయము. పదునొకండవ శతాబ్దమునందలి చాళుక్యుల శాసనములలో మాత్రమె పౌరాణిక వంశవృక్షము గల్పింపఁబడినదిగాని యంతకుఁ బూర్వపు శాసనములలోఁ గానరాదు. పూర్వచాళుక్య శాసనములలో రణస్థిపూఁడి, కోరుమిల్లి చెల్లూరుశాసనములలోఁ బౌరాణిక వంశము వివరముగా వర్ణింపఁబడినది. ఈశాసనములలో రణస్థిపూఁడి శాసనము విమలాదిత్యునిచే వ్రాయింపఁబడినదిగావునఁ దక్కినవానికంటెఁ బూర్వమునం దుండినది. ఈశాసనమును

---

(1) Dr. Fleet's Karnrtic Dynasties. p 9

వ్రాసినవాఁడు భీమన భట్టను బ్రాహ్మణుఁడు గావునఁ బౌరాణిక వంశవృక్షమును మొదట గల్పించినవాఁ డితఁడేయై యుండవలయునని కొందఱు తలంచు చున్నారు.

చాళుక్యవంశము.

జయసింహవల్లభ మహారాజు.

ఇతఁడు విజయాదిత్యుని కుమారుఁడనియు విష్ణుభట్ట సోమయాజివలనఁ బెంపఁ బడి విష్ణువర్ధనుఁడను నామమును వహించి యుక్తవయస్సువచ్చిన తరువాత చళుక్యపర్వతమునకుఁబోయి గౌరినిగూర్చి తపస్సుచేసివచ్చి కొంతసేనను గూర్చుకొనిపోయి కదంబులను గాంగులను, రాష్ట్రకూటులను యుద్ధములలో నోడించి రాష్ట్రకూటరాజయిన యింద్రుని నుక్కడించి వానిరాజ్యమును గైకొని వాతాపినగరము రాజధానిగాఁ బరిపాలనము చేయ నారంభించెనని యిదివఱకె దెలిపియుంటిమి. ఈజయములవలననే యీతనికి జయసింహుఁడను బిరుదు నామముగలిగినది. ఈజయసింహుఁడు కాంచీపురాధీశ్వరుం డయిన పల్లవరాజు కొమార్తెను వివాహముఁ జేసికొని యామెవలన విజయాదిత్యుఁడను కుమారునిఁ గాంచెను.

రణరాగుఁడు.

ఈవిజయాదిత్యుఁడు బహుపరాక్రమసంపన్నుఁడై పరరాజులతో యుద్ధములునలుపుచు రణరాగుఁడను బిరుదమును గాంచెను. వీనికిఁ బులకేశివల్లభుఁడను కుమారుఁడు కలిగెను.

శ్రీపులకేశివల్లభ మహారాజు.

ఇతఁడశ్వమేధాది యాగములఁ బెక్కింటి నాచరించి విశేషకీర్తి సంపన్నుఁడయ్యెను. మఱియును వాతాపి నగరమును పునర్నిర్మాణముఁ గావించి రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించెను. ఈచాళుక్యవంశమునఁ బ్రఖ్యాతిఁగాంచినవారిలో మొదటివాఁ డీతఁడేయని తోఁచుచున్నది. వీనితరువాతి శాసనములన్నియు వీని పేరుతో వంశము వర్ణించుటకుఁ బ్రారంభించుచు వచ్చినవి. సత్యాశ్రయ

శ్రీపులకేశి వల్లభ మహారాజనునది వీని సంపూర్ణమైన బిరుదునామముగా నున్నది. వీనికుమారుఁడు కీర్తివర్మ మహీపాలుఁడుగా నుండెను.

శ్రీకీర్తివర్మ వల్లభమహారాజు.

ఇతఁడు ఉత్తరకొంకణమును పాలించెడిమౌర్యులును, ఉత్తరకర్ణాటములోని వనవాసిని పాలించెడి కదంబులను జయించి ఖ్యాతిఁగాంచెను. వీనికి "పులకేశి జయసింహుఁడు, విష్ణువర్ధనుఁడు" అనుముగ్గురు కుమారులుండిరి కాని కీర్తివర్మ మరణానంతరము వానిపుత్రులు మిక్కిలి పసివాండ్రుగ నుండుటచేత కీర్తివర్మసోదరుఁడు మంగళేశుఁడు రాజ్యభారమును వహించి పరిపాలనము సేయుచుండెను.

మంగళేశుఁడు.

ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత త్రిపురమును రాజధానిగా చేది దేశమును పాలించుచుండిన కాలచుర్య లనురాజులను జయించెను. ఇతఁడుతన దిగ్విజయయాత్రలను పూర్వపశ్చిమసముద్రములవఱకుఁ బఱపెనని చెప్పుదురు. పశ్చిమసముద్రతీరమునందలి రేవతీద్వీపము నితఁడు వశముఁజేసికొనియెను. ఇతఁడు విష్ణ్వాలయములను నిర్మించి భూములొసంగి బ్రాహ్మణుల కనేకదానధర్మములనుగావించి పేరుపొంది యిరువదినాలుగు సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసియుండెను. వీనితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁడు కీర్తివర్మ జ్యేష్ఠకుమారుఁడయిన పులకేశి. మంగళేశుఁడు తన తరువాత తనకుమారుఁడే రాజ్యపాలనము చేయుటకై రహస్యముగాఁ బ్రయత్నములు చేయుచుండుటను గనిపెట్టి యుక్తవయస్సువచ్చి మిక్కిలి సామర్థ్యము గలిగియుండిన పులకేశి వానిప్రయత్నముల నన్నిటిని భగ్నముగావించి రాజ్యాధికారమునంతను దాను బూని పరిపాలించుచుండెను. మంగళేశుఁడు తనకుమారునికిఁ బట్టముగట్టవలెనని చేయుచుండిన ప్రయత్నములో దనప్రాణములను రాజ్యమునుగూడ గోల్పోయెను.

శ్రీపృథ్వీవల్లభ మహారాజు.

ఇతఁడు శాలివాహనశకము ౫౩౩నకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౬౧౧వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకు వచ్చెనని యొకశాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

మంగళేశుని మరణానంతరము నదివఱకు మంగళేశుని పరాక్రమమునకు వెఱచి యణఁగియుండిన శత్రురాజులందఱును విజృంభించి పులకేశిపై దండెత్తిరి. ఆయుద్ధములలోఁ బులకేశియు వానిసైన్యములు నసమానాద్భుతశౌర్యపరాక్రమశక్తులను జూపుటచేతఁ గొందఱు పలాయనులయిరి. అధికశౌర్యవంతుఁడును రాష్ట్రకూటరాజును నగు గోవిందరాజు పులకేశిని శరణువేడెను. పులకేశి వానిని మిత్రునిగాఁ జేకొనివానికి ననేకబహుమానము లొసంగెను. పిమ్మట నాతఁడు వనవాసిని ముట్టడించి కదంబులనుజయించి వశపఱచుకొనియెను. చేరదేశమును బాలించుగాంగులు వశులయిరి. తరువాత కొంకణదేశములోని మౌర్యులపైదాడివెడలి వారిని సులభముగా లోఁబఱచుకొనియెను. నూఱుయోడలతో బయలుదేఱి సముద్రలక్ష్మియని పిలువంబడుచుండిన సముద్రతీరమునందలి పూరి యనుపట్టణమును ముట్టడించెను. ఇది పూర్వము మౌర్యులకును దరువాత శిల్హారరాజులకును రాజధానిగనుండెను. తరువాత లాటమాళవగూర్జరరాజులు వానిచేజయింపఁబడి కప్పములు గట్టుచుండిరి. ఇకాలమున నుత్తరహిందూదేశమున గన్యాకుబ్జము రాజధానిగఁ జేసికొని యుత్తరహిందూదేశమునంతనుజయించి సార్వభౌముఁడై యుండిన హర్షవర్ధనుఁడు దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకు బయలువెడలినప్పుడు పులకేశి యెదుర్కొని వానిని క్రిందికిరానీయక వానిమనోరథమును భగ్నముగావించెను. అంతటనుండి పులకేశి రాజపరమేశ్వరుఁడన్న బిరుదాభిదానమును వహించెను. వీనిసంపూర్ణమైననామము సత్యాశ్రయ శ్రీపృథ్వీవల్లభ మహారాజనునదిగానుండెను. ఇతఁడు మహారాష్ట్రకములనియెడు మూడురాజ్యములకు ప్రభువయ్యెను. సర్వవిధముల చేతను చాళుక్యులలో బహుసమర్థుఁడుగా నుండెను.

పూర్వదిగ్విజయయాత్ర.

ఇతఁడాఏడవశతాబ్దాదిని బహుసేనలంగూర్చుకొనిపోయి దక్షిణకోసలమునుజయించి కళింగవేంగిదేశములపై దండెత్తివచ్చి మొట్టమొదట పిష్ఠపురమును ముట్టడించెను. ఈతని దండయాత్రలో నీసత్యాశ్రయ పులకేశివల్లభునికిఁ గనిష్ఠసోదరుఁడును యోధవరుఁడునగు విష్ణువర్ధనుఁడుగూడ నుండెను. ఆకాలమునందు

పిఠపుర (Pithapuram) దుర్గము శత్రువులకు దుస్సాధ్యమైనదిగ నుండెను. ఈచాళుక్యులు పిఠపురదుర్గమును ముట్టడించి స్వాధీనముఁజేసికొనిరి. ఇట్లు కళింగమును వేంగిని వశపఱచుకొని శ్రీసత్యాశ్రయ పృథ్వీవల్లభమహారాజు పల్లవనాయకుని కాంచీపురదుర్గములోఁదలదాచుకొనునట్లు చేసెనని అయిహోలె శాసనమునం బేర్కొనఁబడినది.[1] ఈశాసనములోని వాక్యమునుబట్టి పిఠపురమును బాలించుచుండినది పల్లవులని తేటపడుచున్నది. ఈపులకేశి రెండవతమ్ముఁడయిన విష్ణువర్ధనుని దనకుఁ బ్రతినిధిగానుండి కళింగవేంగిదేశములను బరిపాలనము చేయవలసినదిగా నియమించి తనదేశమునకు వెడలిపోయెను. ఈవిష్ణువర్ధనుఁడే తరువాత స్వతంత్రుఁడై మొదటివిష్ణువర్ధనుఁడను పేరుతో వేంగిరాష్ట్రమును బరిపాలించి పూర్వచాళుక్యవంశస్థాపకుఁడయ్యెను.

ఆంధ్రచాళుక్యులు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనమహారాజు.

(క్రీ. శ. ౬౧౫ మొదలుకొని ౬౩౩ వఱకు.)

ఆంధ్రచాళుక్యులలో మొదటివాఁడయిన యీవిష్ణువర్ధనుఁడు మఱుగుజ్జుగ నుండుటచేతను గాఁబోలు నీతనిని కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁ డందురు. ఆంధ్రదేశమును బాలించిన విష్ణువర్ధనులలో నితఁడు మొదటివాఁడు. ఇతఁడు మఱుగుజ్జువాఁడయినను మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడయిన శూరుఁడు. ఇతఁడు మొదట యువరాజుగనుండి మహారాష్ట్రదేశములోని సతారా పంఢరపురమండలములను బరిపాలించుచుండెను. భీమరథీతటమున నొకగ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెనని తెలిపెడి దానశాసనమొకటి సతారాలోఁ గాన్పించినది.[2]

సత్యాశ్రయుఁడు కళింగమును వేంగినిజయించిన తరువాత పరిపాలకుఁడుగా నియమింపఁబడి స్వతంత్రుఁడై ౬౧౫ వ సంవత్సరమున చైత్ర శుద్ధపూర్ణిమ తరువాత మహారాజ పదవినిగాంచి ౬౩౩ వ సంవత్సరమువఱకును పదునెని

(1) Ind. Ant, Vol viii., p. 245; (2) Jour. B. B. R.A. S., Vol. II.. p. 11.

మిది సంవత్సరములు రాజ్యముచేసెను. ఇతఁడు విషమంబులై దుస్సాధ్యములుగనుండిన దుర్గమంబులను సాధించి మనోరథసిద్ధిని గాంచినవాఁడు గావున విషమసిద్ధియను బిరుదమును వహించినవాఁడు. ఈబిరుదమును వహించిన వారిలో నితఁడే మొదటివాఁడు. ఇతఁడు పిష్ఠపురము రాజధానిగాఁ జేసికొని కళింగ వేంగిదేశములను బరిపాలించినవాఁడు. వీనికి పృష్ఠపురము రాజధానిగ నున్నట్లు విశాఖపట్టణ మండలమున సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని తిమ్మాపుర శాసనమువలన బోధపడుచున్నది. [1] ఈశాసనములోని రాజముద్రికలో శ్రీవిషమసిద్ధి యనుపేరు గానంబడుచున్నది. ఈశాసనముయొక్క భాష సంస్కృతము. లిపి వేంగిలిపిగానున్నది. ఈశాసనముయొక్క వైఖరి కళింగ గాంగులయిన యింద్రవర్మయొక్క అచ్యుతాపుర శాసనమును, దేవేంద్రవర్మయొక్క శ్రీకాకుళ శాసనమును బోలియున్నది. ఈశాసనమునందితఁడు సత్యాశ్రయ వల్లభ మహారాజుయొక్క (రెండవ పులకేశి) ప్రియానుజుఁడనియు, కీర్తివర్మయొక్క ప్రియసుతుఁడనియును, రణవిక్రముని (మొదటి పులకేశి) పౌత్రుఁడనియు, రణరాగుని (విజయాదిత్యుఁడు) ప్రపౌత్రుఁడనియుఁ జెప్పబడియుండెను. ఇంతియగాక వీనిశాసనములు మఱిరెండు గానుపించుచున్నవి. అందొకటి విశాఖపట్టణ మండలములోని చీపురుపల్లిశాసనముగానున్నది. ఈవిష్ణువర్ధనుఁడు దిమిల సీమలోని కలవకొండ గ్రామమును తనరాజ్యకాలముయొక్క పదునెనిమిదవ సంవత్సరమున శాలివాహనశకము xxx శ్రావణ శుద్ధపూర్ణిమనాఁటి (క్రీస్తుశకము ౬౧౭ వ సంవత్సరము జూలయి నెల ౭ వ తేది) చంద్రగ్రహణ కాలమున విష్ణుశర్మ మాధవశర్మలను బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెనని చెప్పఁబడినది. ఈదాన శాసనము ప్లా(క్రి) లేక పక్కి (పక్షి) రాష్ట్రములోని చెఱుపూరునుండి (చీపురుపల్లి) ప్రకటింపఁబడినది. [2] విశాఖపట్టణ మండలములో సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని యెల్లమంచిలిగ్రామమునకు రెండున్నర మైళ్లదూరమున దిమిలయను గ్రామము పూర్వము

---

(1) No 574, public, 17th July 1908, 60-61

(2) Ind, Ant, Vol XX., p. 15 and 69 ; J. A. S. B XXXIX, 153-8

మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కెక్కినదిగఁ గానిపించుచున్నది. ఈదిమిల ప్రాంతప్రదేశము దిమిలి సీమగా నేర్పడినది.[1] ఈవిషమసిద్ధి విష్ణువర్ధనుని మఱియొక శాసనము గుంటూరుమండలములోని చెజ్జెరాలయను గ్రామమునందుఁ గానుపించినది.[2] ఈశాసనముల నన్నిటిని బరిశోధించిచూచిన నీతనిరాజ్యము గంజాముజిల్లా మొదలుకొని నెల్లూరివఱకును వ్యాపించియుండినటులఁ గన్పట్టుచున్నది. వీనిరాజ్యమునకు నుత్తరమున కళింగగాంగులును దక్షిణమునఁ గాంచీపురపల్లవులును, ఆంధ్రచోడులును, ఆంధ్రబాణులును, పశ్చిమంబునఁ బశ్చిమ చాళుక్యులును రాష్ట్రకూటులును బరిపాలనము సేయుచుండిరి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనునితో నీదేశమునకుఁ బట్టవర్ధన వంశజుఁడయిన కాలకంపుఁడనువాఁడు వెంబడించివచ్చెను. ఇతఁడు విష్ణువర్ధనునకు దళవాయిగనుండెను. ఇతఁడు జైనుఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఈదళవాయి దద్దరయను రాజును జయించెను. వీనిసంతతివారు చాళుక్యులకడ మంత్రులుగను సేనాధిపతులుగనుండి సమ్మానములను గాంచుచుండిరి.

జయసింహవల్లభ మహారాజు.

(౬౩౩ మొదలు కొని ౬౬౩ వఱకు)

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁ డతని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు జయసింహుఁడు. ఈజయసింహవల్లభ మహారాజు ౬౩౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౬౬౩ వ సంవత్సరమువఱకును ముప్పదేండ్లు రాజ్యపరిపాలనము చేసెను. వీనికోరికలన్నియును సిద్ధించినవి గావున వీనికి సర్వసిద్ధియను నామము గలిగెను. వీనికాలముననే దిమిలివిషయములో సర్వసిద్ధియను పట్టణము గట్టఁబడినదిగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఇయ్యది పూర్వమొక ప్రఖ్యాతమైన పట్టణముగానుండెననుటకు సందియములేదు. ఇప్పుడిది విశాఖపట్టణమండలములోని యెల్లమంచిలికి నైదున్నర మైళ్లదూరములో నొకచిన్నగ్రామముగానున్నది. ఈగ్రామమునందు ౧౮౬౧ వ సంవత్సరము వఱకు తాలూకాకచేరియుండుటచేత

(1) The Vizagapatam District Gazetteer p. 309; (2) No 154 of Appendix A, Anual Report on Epigraphy of 1899.

నిప్పటికిని సర్వసిద్ధి తాలూకాయని వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. [1] వీనిపేరుగల శాసనమొకటి కృష్ణామండలములోని పెదమద్దాలి గ్రామమునందు దొరకినది. ఈశాసనములో గృద్రాహార విషయములోని (గుడివాడ విషయము) పెణుక పఱ్ఱు గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినట్లు చెప్పఁబడినది. ఇయ్యది జయ సింహుని రాజ్యకాలముయొక్క పదునెనిమిదవ సంవత్సరముననుదయపురము నుండి ప్రకటింపఁబడినది. [2] ఉదయపుర మెక్కడిదో తెలియకున్నది. ఒకవేళ వేంగిపురమునకే యుదయపురమను పేరుకలదేమోయని సందియము కలుగుచు న్నది. అట్లయినచో నితఁడు తండ్రివలె పిష్ఠపురమును రాజధానిగఁ జేసికొనక వేంగిపురమునే రాజధానిగఁ జేసికొని యుండవలయును. వీనికాలములోనే హూనుత్సాంగను చీనాయాత్రికుఁ డీదేశమును జూడవచ్చెను. అతఁడీదేశమును అంతాలో (An-to-lo) అనగా ఆంధ్రమనియును, వేంగిపురమును పింకిలో Pim-khi-Io) అనియునుఁ జెర్కొని యుండుటఁగూడ జయసింహుఁడు వేం గీపురముననుండెనని సూచించుచున్నది. అయిననింకను విచారింపవలసియున్నది. ఈదేశమున నాకాలమున జనసంఖ్య బహుస్వల్పముగనుండెనని హూనుత్సాంగు తెలిపియున్నాఁడు. ఒకప్రక్కనుండి గాంగులు మఱియొకప్రక్కనుండి కదం బులు నొకవైపునుండి చోడులు మఱియొకవైపునుండి రాష్ట్రకూటులు నింకొక చక్కనుండి, కళింగగాంగులు ముట్టడించుచుండఁగా నీదేశము వేడిమంగలము వలె వేఁగుచుండునపుడు జనసంఖ్య యెట్లభివృద్ధిగాంచగలదు? అయినను చాళు క్యరాజులు బహుసమర్థులును మిక్కిలి బలాఢ్యులునగుటవలన స్వరక్షణమందే మెలకయుండి రాజ్యమును గాపాడుకొనుచువచ్చిరి.

ఇంద్రభట్టారకుఁడు. ౬౬౩.

ఇతఁడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని ద్వితీయపుత్త్రుఁడు; జయసింహునితమ్ముఁడు. ఈయింద్రభట్టారకుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడయిన వెంటనె సామంతరాజులును, శత్త్రురాజులును నేకమై వీనిని పదభ్రష్టునిగావింపవలయునని కుట్రచేయ నా

---

1 The Vizagapatam District Gazetteer p. 314; (2) Ind Ant, Vol Xiii, 137; Ibid, Vol XX, p. 97

రంభించిరి. ఈరాజ ద్రోహులకు నధిరాజేంద్రవర్మనాయకుఁడుగా నుండెనని ప్రభాకరమహారాజుకుమారుఁడగు పృథ్వీమూలునియొక్క గోదావరిమండలశాసనము దెలుపుచున్నది.[1] అధిరాజేంద్రుఁడు కళింగనగరమును రాజధానిగ నుత్తరకళింగమును నేలుచుండుగాంగవంశజుఁడయిన యింద్రవర్మమహారాజేగాని యన్యుఁడుగాఁడు.[2] వీనిరాజ్యము చాళుక్యరాజ్యమునకు నుత్తరముననున్నది. ఆ రాజులతోజరిగిన యుద్ధములో నింద్రభట్టారకుఁడు మృతినొందియుండును. ఆ కారణముచేత నాతనిరాజ్యపరిపాలన మేడుదినములలోనే ముగిసిపోయినది.

రెండవవిష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౬౬౩ మొదలుకొని ౬౭౨వఱకు)

ఇంద్రభట్టారకుని మరణానంతరము వానికొడుకు విష్ణువర్ధనుఁడు సింహాసనమెక్కెను. ఇతఁడు శత్రురాజులనుజయించి సర్వలోకాశ్రయుఁడనియు, విషమసిద్ధియనియు బిరుదు పేళ్లునహించెను. ఇతఁడు తొమ్మిదిసంవత్సరములు నిరంకుశముగఁ బరిపాలనము చేసెను. ఈసర్వలోకాశ్రయుఁడయిన రెండవవిష్ణువర్ధన మహారాజు చేసినయొక దానశాసనమునందు "ఆత్మవిజయరాజ్యపంచమే సంవత్సరఫాల్గుణమాసే అమవాస్యాం సూర్యగ్రహణనిమిత్తం" అనిశకసంవత్సరము ౫౮౦ఫాల్గుణబహుళామావాస్యకు సరియైన ౬౬౯వసంవత్సరము ఫిబ్రవరినెల౧౭ తేది వీనిరాజ్యకాలములో నైదవయేడని చెప్పఁబడియుండుటచేత వీనిరాజ్యపాలనము ౬౬౩వసంవత్సరము ఫాల్గుణబహుళములోఁ బ్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చును. వీనిపేరుగల శాసనములు రెండుగానవచ్చుచున్నవి. అందొకటినెల్లూరుమండలములో నెచ్చటనోగాన్పించినది. కర్మరాష్ట్రములోని రేయూరుగ్రామము దానముచేయఁబడినట్లుగఁ దెలిపెడి శాసనమైయున్నది. కర్మ(కమ్మ) రాష్ట్రము ప్రస్తుతగుంటూరు మండలములోనిదని యిదివఱకె తెలిపియుంటిమి. ఈశాసనము వీనిపరిపాలనముయొక్క రెండవసంవత్సరమున చైత్రశుద్ధదశమి బు

---

(1) Jour. Bo. Br. R. As. Soc vol XVI, p. 119

(2) Ibid, Ind Ant, Vol XIII, pp 120-122 and Ibid XVI p. 132.

ధవాసరంబునకు సరియైన ౬౬౮వసంవత్సరము మార్చి ౧౩వ తేదిని ఎఱ్ఱయకొ డుకు వినాయకునిచే వ్రాయఁబడినది.[1] మొదటిశాసనము గుద్రాహారవిషయము లోని (గుడివాడసీమ) పల్లివాడప్రజలకు నాజ్ఞచేయఁబడినదిగనున్నది. ఈశాస నములోని విషయవివరము గానరాదు.[2]

మంగియువరాజు.

(క్రీ. శ. ౬౭౨ మొదలు ౬౯౬ వఱకు)

ఈమంగియువరాజు రెండవవిష్ణువర్ధనుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు ౬౭౨వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౬౯౬-వ సంవత్సరమువఱకును, ఇరువదియైదు సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసెను. వీనికి సర్వలోకాశ్రయుఁడనియు, విజ యసిద్ధియనియు బిరుదునామములుగలవు. వీనిపేరుతోఁ బ్రకటింపఁబడిన శాస నములు మూడు గాన్పించుచున్నవి. అందొకటి కర్మరాష్ట్రములో నూతుల పట్టుగ్రామములోని కొన్నిభూములను బ్రాహ్మణులకు దానముచేయఁబడియె నని తెలుపునదియై యున్నది. నిస్సారశర్మ దూతకుఁడని తెలుపంబడియెను. ఈశాసనము మంగియువరాజుపాలనముయొక్క యిరువదవ సంవత్సరమున ను త్తరాయణ సంక్రాంతి పుణ్యకాలమున దానముచేయఁబడినట్లుగ గూడ దెలు పుచున్నది.[3] గుంటూరుమండలములో వంగవోలు తాలూకాలోని చెందలూరు శాసనముగూడ మంగియువరాజు నామమును పేర్కొనుచున్నది. కమ్మరాష్ట్ర ములోని (కమ్మనాఁడు) చెందలూరుగ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేయఁ బడినట్లుగఁ జెప్పఁబడినది.[4] మంగియువరాజుయొక్క మఱియొకశాసనము వి శాఖపట్టణ మండలములోని తిమ్మాపురమున నూతనముగాఁ గానంబడినది. ఆశాసన మింకను సంపూర్ణముగఁ బ్రకటింపఁబడి యుండలేదు.[5] ఇదియును దిమిలిసీమ లోనిదిగానే గన్పట్టుచున్నది. ఈమంగి యువరాజుయొక్క చెందలూరు శా

(1) Ind, Ant, Vol Vii, p. 185; ibid Vol viii p. 320
(2) Ibid Vol Vii p. 191

(3) Ind. Ant Vol XX. p. 105; (4) Ep. Ind Vol III, p. 236 (5) no 574, Public, 17th July 1908, paras I2-14

ననములో పల్లవరాజగు కుమారవిష్ణుని చెందలూరుశాసనములో వలెనె రాజకీయోద్యోగీయులకు నైయోగికులని పేరు పెట్టఁబడియెను. మంగియువరాజు రాజ్యముగూడ విశాఖపట్టణ మండలములోని చీపురుపల్లి మొదలుకొని నెల్లూరివఱకు వ్యాపించియున్నట్లు గానంబడుచున్నది.

రెండవజయసింహుఁడు.

(౬౯౬ మొదలుకొని ౭౦౯ వఱకు)

ఇతఁడు మంగియువరాజుయొక్క ప్రథమ కళత్రమునకు జనించినవాఁడు. ఇతఁడు పదుమూఁడు సంవత్సరములు మాత్రము పరిపాలనము చేసెను. విప్పర్ల గ్రామములోని చెఱువుగట్టుమీఁది యొకఱాతిపలకపై నుండుశాసనములో జయసింహుని నామము గానంబడుచున్నది గాని యయ్యది సకలలోకాశ్రయ జయసింహవల్లభ మహారాజునకు సంబంధించినదిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈ రెండవ జయసింహునకు నట్టిబిరుద మున్నట్టు గానంబడదు.

కొక్కిలివిక్రమాదిత్య భట్టారకుఁడు. ౭౦౯

ఇతఁడు రెండవజయసింహుని సవతితమ్ముఁడు. మంగియువరాజునకు ద్వితీయ కళత్రమువలనజనించిన ద్వితీయపుత్రుఁడు. రెండవ జయసింహుని మరణానంతరము నక్రమముగా రాజ్యమాక్రమించుకొని తొమ్మిదినెలలు మాత్రము పరిపాలనము చేసినవాఁడు. వీనిశాసన మొకటి విశాఖపట్టణ మండలములో భోగపుర విషయములోని ముంజేఱు గ్రామమునఁ గానిపించినది. [1] తండ్రివహించిన విజయసిద్ధి బిరుదనామమునే యీతఁడును వహించెను. మంగియువరాజు కుమారుఁడును విష్ణువర్ధన మహారాజుయొక్క మనమఁడునునగు నీకొక్కిలి విక్ర

(1) కొక్కిలి విక్రమాదిత్యునియొక్కయు, వానికుమారుఁడు మంగియువరాజుయొక్కయు, దాన శాసనములు రెండును, కోకిలవర్మ మహారాజుయొక్క దానశాసనములు రెండును విశాఖపట్టణమండలములో భీమునిపట్టణముతాలూకాలోని ముంజేఱు గ్రామములో దొరకినవని మ॥ గురజాడ వేంకటప్పారావు పంతులుగారివలనఁ బంపబడినవి.

మాదిత్య భట్టారకుఁడు దేవూడిగ్రామ నివాసులయిన బ్రాహ్మణులకు భోగపుర విషయములోని ముంజేఱు గ్రామమును నాతురకాలమున దానముచేసెనని చెప్పఁబడినది. ఆతురకాలమనఁగా మరణావస్థయందున్న కాలమని చెప్పఁదగును. ఈశాసనమును బట్టియు, వీనికుమారుని శాసనమునుబట్టియు నితనికి విక్రమాదిత్య భట్టారకుఁడని పేరు గూడగలిగి యున్నట్టు గానంబడుచున్నది. మఱియు నితనికి మంగియువరాజను కుమారుఁడుగలఁడు. ఈమంగియువరాజుయొక్క దాన శాసనముగూడ గలదు. కళింగదేశములో భోగపుర విషయములోని కోడుంక విశంగవాడయను గ్రామమును చంద్రగ్రహణ సమయమున ముంజేఱు నివాసులగు ౧౦౩ బ్రాహ్మణులకును, శివాలయమునకును దానముచేసినట్టు తెలిపెడి తామ్రశాసనముగలదు. ఈమంగియువరాజు తనతాతతండ్రులవలెనె విజయ సిద్ధి యను బిరుదునామములను వహించియుండెను. ఈతండ్రికొడుకుల కిరువురకును ఎలమంచి వాసకమని వీరిశాసనములలో నుదాహరింపఁబడియుండెను. ఈయెలమంచి యెల్లమంచిలియను పేరునఁ బిలువంబడుచు విశాఖపట్టణ మండలములోని సర్వసిద్ధి తాలూకాలోనున్నది. ఇచ్చట కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నాణెములు కొన్ని దొరకినవి.

కోకిలవర్మ మహారాజు.

ఇతఁడు మంగివర్మమను మఁడుగను వినయాదిత్యవర్మ కుమారుఁడుగను చెప్పఁబడి యుండెను. వీనిశాసనములు రెండు భీముని పట్టణము తాలూకాలోని ముంజేఱుగ్రామమున దొరకినవి. పైనిజెప్పిన కొక్కిలిరాజు యొక్కయు, వానికొడుకు మంగియువరాజు యొక్కయు శాసనములు దొరకినచోటనే యివియును దొరకినవి. అంతమాత్రముచేత నీకోకిలవర్మయు, కొక్కిలియు నొక్కఁడేయని చెప్పరాదు. వేర్వేఱు తండ్రులను గలిగియుండుటచేత నొక్కరుగా రనుట నిర్వివాదాంశమనుటకు సందియములేదుగాని, యీకోకిలవర్మ పేరు చాళుక్యులశాసనములం దెచ్చటను గానరాదు. ఈకోకిలవర్మ దానశాసనములు రెండింటిలో నొకదానియందు భోగపురవిషయము మధ్యమ కళింగములోనిదని పేర్కొనఁబడియుండెను. ఎలమంచి వీనికిని రాజధానిగ నుండెనని చెప్పఁబడినది.

చంద్రగుప్త చక్రవర్తి యాస్థానమందుండిన మేగాస్తనీ సనుయవనరాయబారిచేఁ జేరొ్కనంబడిన "మోడో కళింగే" (Modo Calingae) యను నదియె యీమధ్యమ కళింగమని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. (Ind, Ant Vol Vi. R. 338) మధ్యమ కళింగమని కళింగదేశములోని యొకభాగము వ్యవహరింపఁబడినపుడు మఱియొకభాగము త్రికళింగమని వ్యవహరింపఁబడి యుండెనను యబద్ధము కానేరదు. అట్లగుటంజేసి విశాఖపట్టణమండలము మధ్యమ కళింగముగాను, గోదావరి మండలము త్రికళింగముగాను, గంజాము మండలముత్తరకళింగముగాను, ఒకప్పుడు వ్యవహరింపఁబడినవని మనము విశ్వసింపవచ్చును. ఉత్తరకళింగము గంగానది వఱకు వ్యాపించి యుత్కలదేశమై యుండవచ్చును. త్రికళింగము కాంచీపురమువఱకు వ్యాపించి త్రిలింగదేశమై యుండవచ్చును. అనివారితశక్తిత్రయ సంపన్నుఁడని కోకిలవర్మయొక్క శాసనమునందుఁ జేరొ్కనఁ బడియుండెను. చంద్రగ్రహణ సమయమున ముంజేఱుగ్రామ నివాసియగు బ్రాహ్మణున కొకనికి బొద్దేటి యనుగ్రామమును దానముచేసెను. చంద్రగ్రహణ సమయమునఁనే ముంజేఱుగ్రామనివాసి యగు అశ్వశర్మ యను బ్రాహ్మణునకు పెట్టువాడయను గ్రామమును దానముచేసియుండెను. ఈ రెండుగ్రామములును భోగిపుర విషయములోనివే. ఈశాసనములలోని ముద్రికలలో "శ్రీఅనివారిత, శ్రీఅనివారితంబు" అను బిరుదనామాలుగలవు. ఈశాసనములలోని లేఖనము దోషభూయిష్ఠమై యుండెను. అయిన నీశాసనములు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని, జయసింహుని, రెండవ విష్ణువర్ధనుని శాసనములలోని లిపినిగలిగి వానిమార్గమునే కొంచెమించుమించుగా ననుసరించియున్నది. ఈయనివారిత బిరుదము పశ్చిమచాళుక్యరాజగు మొదటి విక్రమాదిత్యుఁడు వహించియుండెను. ఆబిరుదము నేయీతఁడవలంబించియుండెను. ఆతఁడే రాజవంశములోనివాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదు. చాళుక్యులలో నొకరుతక్క మఱెవ్వరును వర్మయను పట్టపుపేరును ధరించియుండలేదు గాని చాళుక్యులకుఁ బూర్వమునందుండిన పల్లవులు ధరించుకొనియుండిరి. అయినను వీవిశాసనములు చాళుక్యులవి యగువరాహ ముద్రికలను గలిగియున్నవి.

ఇతఁడు చాళుక్యుఁడే యైనయెడల దేశపరిపాలనము సేయు రాజకుటుంబములోని వాఁడుగాక మఱియొక సామంతరాజ కుటుంబములోని వాఁడై యుండవలయును. ఇతఁడు చాళుక్యుఁడుకాని యెడల చాళుక్యులీదేశ మాక్రమించుకొనుటకుఁ బూర్వము పరిపాలనము సేయుచుండిన పల్లవవంశములోని వాఁడు గాని గాంగవంశములోని వాఁడుగానియై యుండవలయును. అట్లు తలంచుటకును దృష్టికరమైన సాక్ష్యము గానరాదు. తొమ్మిదవశతాబ్దమధ్యము నందుండిన గణక విజయాదిత్యుఁడను చాళుక్య రాజు తన శత్రువగు నొకమంగిరాజును సంహరించి నట్లొకశాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. ఆమంగిరాజితని వంశములోని వాఁడని యూహింపఁదగియున్నది.

మూఁడవ విష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౭౦౯ మొదలుకొని ౭౪౬ వఱకు.)

ఇతఁడు కొక్కిలికి అనఁగా విక్రమాదిత్య భట్టారకునకు జ్యేష్ఠభ్రాత. రెండవ జయసింహునికి సవతితమ్ముఁడు. జయసింహుని మరణానంతరము రాజ్యము నక్రమముగా నాక్రమించుకొనిన తమ్ముని సింహాసన విహీనుని జేసి రాజ్యమాక్రమించుకొని ౭౦౯ మొదలుకొని ౭౪౬ వఱకును ముప్పదియేడుసంవత్సరములు నిరంకుశముగా దేశమును బరిపాలించెను. ఇతఁడన్నిశాసనములందును విష్ణువర్ధనుఁడని పేర్కొనఁబడియుండఁగా నొకశాసనమునందు విష్ణురాజని పేర్కొనఁబడియెను.

విజయాదిత్య భట్టారకుఁడు.

(క్రీ. శ. ౭౪౬ మొదలుకొని ౭౬౪ వఱకు.)

ఇతఁడు మూఁడవవిష్ణువర్ధనునికుమారుఁడు. విజయాదిత్య నామమును వహించిన పూర్వచాళుక్యులలో మొదటివాఁడుగ నుండెను. ఈవిజయాదిత్య భట్టారక మహారాజునకు విజయసిద్ధి, విక్రమరాముఁడని బిరుదములుగలవు. ఇతఁడు ౭౪౬ మొదలుకొని ౭౬౪ వఱకును పదునెనిమిది సంవత్సరములు వేంగి దేశమును బరిపాలించి ఖ్యాతిఁగాంచెను. వీని తరువాత వీనికుమారుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

నాలుగవవిష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౭౬౪ మొదలుకొని ౭౯౯ వఱకు)

ఈ విష్ణువర్ధనుఁడు మొదటి విజయాదిత్యుని కుమారుఁడు. విష్ణువర్ధన నామమును వహించిన చాళుక్యరాజులలో నితఁడు నాలుగవవాఁడు. ఇతఁడు ముప్పదియాఱు సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసెనని మాత్రము దెలియుచున్నది గాని వీనిగుఱించి యేమియును దెలియరాదు.

రెండవవిజయాదిత్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౭౯౯ మొదలుకొని ౮౪౩ వఱకు)

ఇతఁడు నాలుగవవిష్ణువర్ధనుని కుమారుఁడు, విజయాదిత్యుని మనుమఁడు. బహుసమర్థుఁడయిన యోధవరుఁడు. మహారాజాధిరాజనియు, సమస్తభువనాశ్రయుఁడనియు, చాళుక్యార్జునుఁడనియు రాజపరమేశ్వరుఁడనియు, శ్రీత్రిభువనాంకుశుఁడనియు, నరేంద్ర మృగరాజనియు నింక ననేకములగు బిరుదు నామములను వహించి ౭౯౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౮౪౩ వ సంవత్సరము వఱకును నలువదినాలుగు సంవత్సరములు నిరాతంకముగా వేంగిరాష్ట్రమును బరిపాలించి కీర్తిగాంచెను. ఈ రెండవ విజయాదిత్యుఁడు రాజ్యభారమును వహించి నిర్వక్ర పరాక్రమంబున రాజ్యములోని శత్రువర్గము నడంచి నిరంకుశముగఁ బరిపాలనము సేయుచుండ మహాజన సత్త్వసంపన్నులగు రాష్ట్రకూటులును గాంగులును బలుమాఱులు వేంగిరాష్ట్రముపై దండెత్తివచ్చి విజయాదిత్యునితోడ బహుయుద్ధములు చేసి పలాయనులగుచు వచ్చిరి. ఎన్నితడవలు దాడివెడలివచ్చినను నించుకయు జంకక సింహమువలె సుస్థిరచిత్తుఁడై నిలుచుండి శత్రువులకజేయుఁడై శత్రువర్గము నెల్లఁ దఱుముచువచ్చెను. అందుచేతనే చాళుక్యార్జునుఁడనియు నరేంద్రమృగరాజనియు బిరుదుపేరులు గలిగినవి. ఇతఁడు గాంగులతోడను రాష్ట్రకూటులతోడను! నూటయెనిమిది యుద్ధములను జేసి విజయమును గాంచినవాఁడగుటంజేసి నూటయెనిమిది శివాలయములను తనదేశమునందంతట జ్ఞాపకార్థముగఁ గట్టించెనని కొన్ని శాసనములు చాటుచున్నవి. వీనిశత్రువర్గములో ముఖ్యుఁడై నాయకత్వమును వహించి ఘోరయుద్ధములు సలి

పినవాఁడు సామాన్య రాజకుమారుఁడుగాక నిరుపమాన విక్రముండని ఖ్యాతిఁగన్నట్టి రాష్ట్రకూటుఁడయిన మూఁడవ గోవిందరాజు. ఇతఁడు మాల్యఖేతమును రాజధానిగ మహారాష్ట్ర దేశమును బాలించినవాఁడు. ఆకాలమునాఁటి యోధవరులలో మేటియని చెప్పఁదగినవాఁడయినను; వేంగిరాష్ట్రమును స్వాధీనముఁ జేసికొనవలయునని దృఢసంకల్పుఁడై యెంతప్రయత్నించినను మన నరేంద్రమృగరాజుముంగట వానిప్రయత్నము లన్నియు భగ్నములై పోయెను.ఇట్లనేక యుద్ధములలోఁ దఱిమికొట్టఁబడియు రాష్ట్రకూట రాజయిన మూఁడవగోవిందరాజు తాను కాంచీపురమును జయించినతరువాత పూర్వచాళుక్యరాజునకు (నరేంద్రమృగరాజ బిరుదాంకితుఁడగు విజయాదిత్యుఁడు) కబురు పంపిన తోడనే యాతఁడుపోయి వానికొక రుపమై సేవసలిపెనని యబద్ధపు సంగతులు తవశాసనములందు వ్రాయించుకొనియెనే గాని యీచాళుక్యుఁ డెన్నఁడును, గోవిందరాజునకు నూడిగము సలిపినవాఁడుకాఁడు. ఇతఁడు గాంగులను రాష్ట్రకూటులను మాత్రమెగాక శత్రువర్గములోఁ జేరియుండిన యొకనాగ రాజును గూడ నితఁడుజయించెను. వీనిపేరు తోడిశాసనములు రెండు గానంబడుచున్నవి.

అందొకటి కొఱ్ఱపట్టుశాసనము.[1] చంద్రగ్రహణసమయమున కొఱ్ఱపట్టు గ్రామమును వేదవేదాంగవిదులయిన యిరువదినలుగురు బ్రాహ్మణులకు దానము చేసినట్లుగ నాశాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. కొఱ్ఱపట్టు కృష్ణామండలములోనిదిగఁ గన్పట్టుచున్నది. విజయాదిత్యుని సోదరుఁడును రాజకుమారుఁడు నైన నృపరుద్రుఁడు దూతకుఁడుగఁ జెప్పఁబడియెను.మఱియు హైహయవంశములోని వాఁడని పేర్కొనఁబడియుండెను గావున నితఁడు విజయాదిత్యునికి సవతితమ్ముఁడని తోఁచుచున్నది. వీని తండ్రియగు నాలుగవ విష్ణువర్ధనుఁడు త్రిపురాధీశ్వరుని (కాలచుర్యుని) కొమార్తెను వివాహముఁజేసికొన్నందున నామెవు జనించిన యీనృపరుద్రుఁడు హైహయవంశజుఁడని పేర్కొనఁబడియుండెను గాని మఱియొకటిగాదు. విజయవాడ నివాసియగు అక్షర లలితాచార్యునిచే నీశాసనము

1 South. Ind. Ins, Vol I, pp. 31. 36.

లిఖింపఁబడినది. విజయవాడయనునది బెజవాడకుఁ బూర్వనామము. బెజవాడ పూర్వచాళుక్యులశాసనముల విజయవాడ యనియు విజయవాటిక యనియుఁ జేర్కొనఁబడియున్నది. ఈ రెండవ విజయాదిత్యమహారాజు మఱియొకప్పుడు సూర్యగ్రహణ సమయమున కాండేరువాడి విషయములోని కామరూపిరేయ గ్రామములోని పొలమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసినట్లు కృష్ణామండలములోని యీదరశాసనమువలన బోధపడుచున్నది. ఈశాసనమునందలి దూతకుఁడు బోలమ యనువాఁడుగ నుండెను. [1] ఈరాజకంఠీరవుఁడు నలువదినాలుగు సంవత్సరములు నిరాతంకముగా రాజ్యపరిపాలనముచేసి సుప్రసిద్ధమైన యశస్సును గాంచెను.

కలివిష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౮౪౭ మొదలుకొని ౮౪౮ వఱకు)

నరేంద్రమృగరాజునకు వెనుకఁ బూర్వచాళుక్యసింహాసన మధిరోహించినవాఁడు విష్ణువర్ధనుఁడు. విష్ణువర్ధననామమును వహించి రాజ్యపరిపాలనము చేసిన పూర్వచాళుక్యులలో నితఁడైదవవాఁడు. వీనిని కలివిష్ణువర్ధనుఁ డందురు. వీనికి సర్వలోకాశ్రయుఁడనియు విషమసిద్ధియనియు, పరమమహేశ్వరుఁడనియు బిరుదు నామములు గలవు. ఇతఁడు రెండవవిజయాదిత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు తండ్రివలెనె శాసనములయందు వేంగినాథుఁ డని పేర్కొనఁ బడియెను. ఇతఁడు పదునెనిమిది నెలలుమాత్రమె రాజ్యపాలనము చేసెనని శాసనములు దెలుపుచున్నవి. వీని పేరిటి శాసన మొకటి గన్పట్టుచున్నదిగాని యందలి శైలి కఠినమైనదగుటచేత శాసనపరిశోధకులు సరిగ భాషాంతరీకరింపరయిరి. పృథ్వీవల్లభపట్టణమని యొకపట్టణ ముదాహరింపఁబడినది. మఱియు నీశాసనమునందు కర్ణాటకమును బాలించు ప్రభువునామ మొకటి పేర్కొనఁబడియెను. ఇంతియగాక కాంచీపురము రామేశ్వరము గూడ నుదాహరింపఁబడినవి. [2]

1 Ind. Ant, Vol Xiii p. 55.

2 Ind Ant, Vol Xiii. p. 185

గణకవిజయాదిత్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౮౪౪ మొదలుకొని ౮౮౮ వఱకు)

కలివిష్ణువర్ధనునికిఁ బిమ్మట సింహాసన మెక్కినవాఁడు వానిజ్యేష్ఠకుమారుఁ డయిన విజయాదిత్యుఁ డనువాఁడు. వేంగీదేశమును బరిపాలించిన విజయాదిత్య నామధారు లయినరాజులలో నితఁడు మూడవవాఁడు. ఇతఁడు గణితశాస్త్రమునందు పండితుఁడగుటచేత గణకవిజయాదిత్యుఁడని పిలువఁబడుచు వచ్చెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౮౪౪ మొదలుకొని ౮౮౮ వఱకు నలువదినాలుగు సంవత్సరములు నిరంకుశముగా దేశమును బరిపాలించెను. వీనికి యువరాజవిక్రమాదిత్యుఁడనియు, యుద్ధమల్లుఁడనియు నిరువురు తమ్ములుండిరి. కొన్ని శాసనములయందు గుణగాంకయనియు, గుణకనల్లయనియుఁ బేరొ్కనఁబడియుండుట చేతఁ గొందఱు వీనిని గుణాంక విజయాదిత్యుఁ డని పేరొ్కనుచున్నారుగాని "అంక కారః సాక్షాత్" అని గణిత శాస్త్రమునందుఁ బ్రజ్ఞావంతుఁడగుటచేత నితఁడు గణకవిజయాదిత్యుఁ డని ప్రసిద్ధిగాంచినట్లుగ అమ్మరాజ విజయాదిత్యుని కంచు మట్టుశాసనము స్పష్టముగఁ గారణముఁ జెప్పుచుండఁగా గుణాంక విజయాదిత్యుఁ డనుటకంటె గణకవిజయాదిత్యుఁ డని గ్రహించుటయె యొప్పిదముగా నుండును. ఈగణకవిజయాదిత్య మహారాజునకు సమస్త భువనాశ్రయుఁ డనుబిరుదు నామను మాత్రమెగాక మనుజప్రకారుఁడు, రణరంగశూద్రకుఁడు, విక్రమధవళుఁడు, పరచక్రరాముఁడు, నృపతి మార్తాండుఁడు, బిరుదాంకభీముఁడు మొదలగు బిరుదునామము లెన్నో గలవు. కలివిష్ణువర్ధనుని భార్యయు, గణకవిజయాదిత్యుని తల్లియు నగుశీలమహాదేవి రాష్ట్రకూటరాజకుటుంబములోని దైనను, గణకవిజయాదిత్యుని కాలమున రాష్ట్రకూటులకును ఆంధ్ర చాళుక్యులకును గల స్నేహబంధములు త్రెంపి వేయఁబడినవి. రాష్ట్రకూటరాజయిన రెండవ కృష్ణుఁడు గణక విజయాదిత్యుని కయ్యమునకుఁ బిలుచుటవలన నించుకయుఁ గొంకక యాంధ్రసైన్యములోడ రాష్ట్రకూటులపై దాడివెడలి వారలతో ఘోరయుద్ధము సలిపి యోడించి

వారల రాజధానియగు మాల్యఖేతమును దగ్ధముగావించి కృష్ణపురదహన విఖ్యాతకీర్తియని స్వజనంబుచేఁ బొగడ్తలఁ బొందెను. రాష్ట్రకూటులకు సామంతులుగ నుండిన గాంగులు దండెత్తివచ్చినప్పుడు ఘోరసంగ్రామమున వారలను జయించి తఱిమిగొట్టెను. మంగిరాజనుశత్రు వధికసైన్యముతో వచ్చి పైఁబడినపుడు ధైర్యసాహసములు ముప్పిరి గొన వాని నెదుర్కొని సంకులసమరంబున నవలీల వానిశిరస్సును ఖండించెను. వీని పేరిటి శాసనము లనేకములు గలవు. గుద్రవార విషయములోని (గుడివాడ సీమ) త్రాండపట్టను గ్రామమును వినయాదిత్యశర్మకు చంద్రగ్రహణ సమయమున దానముచేసెను. ఈవినయాదిత్యశర్మ మంగిరాజుతో జరిగినయుద్ధమునందు గణకవిజయాదిత్యుని సైన్యాధిపతిగనుండి యుద్ధము చేసినట్లుగఁ గానిపించుచున్నది. [1] వేదవేదాంగవిదులును సమస్తశాస్త్రిజ్ఞులు నైన ౧౦౫ గురుబ్రాహ్మణులకు కోడముప్పట్టు, పోణంగి గ్రామములను దానము చేసినట్లుగ పోణంగి శాసనమువలన బోధపడుచున్నది.[2] గణక విజయాదిత్యునికి మంత్రిగను సైన్యాధిపతిగ నుండి గాంగులతోడను రాష్ట్రకూటులతోడను యుద్ధములుచేసి ప్రాణములఁ గోలుపోయిన పాండురంగని పే రాశాసనముల నుదాహరింపఁబడినది. ఇతఁడు కడియరాజ పుత్త్రుఁడని పేర్కొనం బడియెను. ఈకడియరాజు పేరేమో తెలియరాదు. కడియయనునది రాజమహేంద్రవరమునకు నేడుమైళ్లదూరమున నుండిన కడియ మను గ్రామమై యుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది. పాండురంగని పేరు నెల్లూరు శాసనములందును గూడఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈపాండురంగని కుటుంబము వారు జైనమతావలంబకు లయినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. గణక విజయాదిత్యుని యనంతరము వీనిసోదరులగు యువరాజ విక్రమాదిత్యుఁడును, యుద్ధమల్లుఁడును ప్రసిద్ధులయినను రాజ్యపదవిని బొందక విజయాదిత్యునికి వెనుక యువరాజవిక్రమాదిత్యునికొడుకు చాళుక్యభీముఁడు రాజ్యపదవిని వహించుటకుఁ గారణమేమో దెలియరాదు.

---

(1) Ind. Ant. Vol xx, P. 102; (2) No. 538, Public, 28 th July 1909. para 58.

మొదటిచాళుక్య భీమవిష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౮౭౫ మొదలుకొని ౯౦౫ వఱకు)

ఇతఁడు గణకవిజయాదిత్యుని సోదరుఁడగు యువరాజ విక్రమాదిత్యునికుమారుఁడు. తనపెద్దతండ్రియైన విజయాదిత్యుని పిమ్మట రాజ్యమునకు వచ్చెను. గణక విజయాదిత్యుని మరణానంతరము రాష్ట్రకూటరాజయిన రెండవ కృష్ణుఁడు పూర్వవైరమును మనస్సులోఁ బెట్టుకొని యున్నవాఁడుగాన వేంగిదేశముపై దండెత్తివచ్చి దేశమాక్రమించుకొనియెను. అప్పుడీ చాళుక్యభీముఁడు కృష్ణునితో యుద్ధముచేసి రాష్ట్రకూటులనుజయించి దేశమునుండి తఱిమివేసి దేశమునంతయు స్వాధీనపఱచుకొని నిశ్చింతగా ౮౭౫ మొదలుకొని ౯౦౫ వఱకు ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యపరిపాలనము గావించెను.[1] పినికని కృష్ణునకును జరిగిన యుద్ధమునందు వీనిసహితితోఁబుట్టువు కుమారుఁడగుమహాకాలుఁడనువాఁడు సైన్యాధిపతియై సైన్యముల నడిపించి విజయమునుగాంచెను. తనరాజ్యమునందంతటను శాంతిని గలిగించుటకై మొదటనే దాయాదుల బలములనెల్లనోడించి వారల నందఱ నడఁచిపట్టి కడపటఁను రాజ్యములోన శాంతిని నెలకొల్పి ప్రఖ్యాతుఁడయ్యెను. ఈచాళుక్య భీమునకు విష్ణువర్ధనుఁడను బిరుదునామము గూడగలదు. ఈవిషయములు నూతనముగాఁ గనిపెట్టఁబడిన ఖాశింకోటశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నవి.[2] మఱియు నీ నూతనశాసనమునందు ఎలమంచి కళింగదేశమును, దేవరాష్ట్రవిషయమును చేర్కొనఁబడినవి. ఈదేవరాష్ట్రము సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనముచేర్కొనియున్నది.[3] దేవరాష్ట్రమనఁగా నవీనమహారాష్ట్రదేశమని విన్సెంటు స్మిత్తుగారు చెప్పినది పొరబాటు.[4] సముద్రగుప్తునిశాసనమును బట్టి నాలుగవశతాబ్దప్రారంభమునందు

---

(1) Ind. Ant. Vol xx, p. 103; (2) No 538, Public, 28 th July 1909 para 59; (3) Dr. Fleet's Corpus Inscriptianum Indicarum, Vol, III. p. 13; (4) The Early History of India p. 270.

విశాఖపట్టణమండలములోని దేవరాష్ట్రమును కుబేరవర్మ పరిపాలించుచుండెనని తేటపడుచున్నది. ఈచాళుక్య భీముని శాసనములో ఎలమంచికళింగదేశమనుట కర్థమేమని కొందఱకు సందియముకలుగవచ్చును. మూఁడుకళింగము లుండుటచేత ఎలమంచి ముఖ్యపట్టణముగాఁ గల కళింగమని సులభముగా గ్రహించుటకై యెలమంచికళింగదేశమని వ్రాయఁబడియుండునుగాని యంతకన్న మఱేమియుఁ గారణముండఁబోదు. ఈయెలమంచి అనివారితకోకిలవర్మమహారాజునకు రాజధానిగ నుండెనని యింతకుఁ బూర్వము దెలిపియుంటిని. మఱియు నీశాసనము నందొక్క విశేషముగలదు. మాలతీమాధవములోని భరతవాక్యమును దెలుపుశ్లోకము శాసనములోని ధ్యానశ్లోకములలో నొకటిగా లిఖింపఁబడి యుండుటచేత భవభూతి మహాకవి యీమొదటి చాళుక్యభీమవిష్ణువర్ధనునకుఁ బూర్వమున నున్నాఁడని స్పష్టముగ బోధపడుచున్నది.

కొల్లభిగండభాస్కర విజయాదిత్యుఁడు.

(౯౧౮)

చాళుక్యభీమ విష్ణువర్ధనునకుఁ బిమ్మట సింహాసన మధిష్ఠించినవాఁడు వాని జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడగు విజయాదిత్యుఁడను వాఁడు. విజయాదిత్యనామ ధాములయిన పూర్వచాళుక్య రాజులలో నితఁడు నాలుగవ వాఁడు. కొల్లభిగండ భాస్కరుఁడను బిరుదాభిధానమును వహించినవాఁడు. ఇతఁడు కళింగదేశమును జయించి త్రికళింగాటవులతోఁ గూడ వేంగిమండలమును నాలుమాసములు మాత్రమె పరిపాలనముచేసి దేహయాత్ర ముగించినవాఁడు. పట్టవర్ధినవంశములోని కాలకంపుని యన్వయమున జనించిన సోమాదిత్యుని పౌత్రుఁడును, కుంతాదిత్యుఁడను నామాంతర ప్రసిద్ధుఁడును నగు భండనాదిత్యుఁడు నీనికి మంత్రిగను సైన్యాధిపతిగను నుండెను.

అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౧౮ మొదలుకొని ౯౨౫).

ఇతఁడు నాలవ విజయాదిత్యుని పెద్దకొడుకు. విష్ణువర్ధన నామమును వహించినవారిలో నితఁ డాఱవవాఁడుగఁ గొందఱు వ్రాసియున్నారుగాని

మొదటి చాళుక్యభీమునకుఁ గూడ విష్ణువర్ధన నామము కలిగియుండుటచేత నితని నేడవ విష్ణువర్ధనునిగాఁ బరిగణింపవలసియుండును. వీనికి సర్వలోకాశ్రయుఁ డనియు, రాజమహేంద్రుఁడనియు బిరుదునామముండుటచేత రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగఁ జేసికొని మొదట పరిపాలించినవాఁడే రాజమహేంద్రుఁడనియు, నీతని మూలముననే యాపట్టణమునకాపేరు గలిగినదనియుఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు. కోటలేని పట్టణ మాకాలమున రాజధానిగ నుండఁజాలదు. గావున నీతఁ డాపట్టణమును నిర్మించి కోటనుగట్టుటకుఁ బూర్వమె మృతినొందియుండునని మఱికొందఱు తలంచుచున్నారు. ఏది యెట్టిదైనను రాజమహేంద్రపురంబునకుం గల సంబంధమును సూచించుచున్నది. వీనిశాసనములలోని ముద్రికలపై "త్రిభువనాంకుశ" అను బిరుదనామము గానంబడుచున్నది. ఇతఁడు రాజ్యమునకువచ్చినప్పుడు వీని దాయాదులయిన బంధువులు కొందఱు చాళుక్యులకు శత్రువులయిన రాష్ట్రకూటులతోఁ జేరి కుట్రలుచేసి వీనిని సింహాసనభ్రష్టుని జేయఁజూచిరి గాని యుక్తకాలముననే మేల్కొని యీయమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు వారిప్రయత్నములను భగ్నము చేసి స్వజనముచే మెప్పుగాంచెను. వీని పేరిటి శాసనములు రెండుగానంబడుచున్నవి. తనతండ్రియగు నాలవ విజయాదిత్యునకును దనకునుగూడ సైన్యాధిపతిగ నుండిన భండనాదిత్యునకు కాండేరువాడి విషయములోని గొంటూరు గ్రామమును చుట్టునుండు పండ్రెండుపల్లెలతోఁగూడ దానముచేసెను.[1] ఇంతియగాక మొదటి చాళుక్యభీముని దళవాయిగ నుండిన మహాకాలునకు పెన్నాటివాడి విషయములోని ద్రుజ్జూరు గ్రామమును దానముచేసినట్లుగ మఱియొకశాసనము దెలుపుచున్నది.[2] కటకరాజు దూతకుఁడుగ నుండెను. గొంటూరు ప్రస్తుతగుంటూరు మండలములోని గుంటూరనియు,[3] ద్రుజ్జూరు నందిగామ తాలూకాలోని జుజ్జూరనియును గొందఱు తలంచుచున్నారు.

---

(1) Ind. Ant, Vol xiii, p.! Sou Ind.'Ins, Vol I. p. 36.

(2) Ibid, Vol. viii, p. 76.

(3) Mr. R. Sewell: (Lists, Vol II, p. 26.)

బేటవిజయాదిత్యుఁడు.

(౯౨౫.)

అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనునకు వెనుక రాజవంశమున నంతఃకలహములు జనించి యధికములై పదిసంవత్సరములవఱకు శాంతిలేక రాజ్యపదవికై యొండొరులఁజంపుకొనుచు రాజకుమారులు రాజ్య మాక్రమించుకొనఁ జూచుచుండిరి. అమ్మరాజు మరణానంతరము వాని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు విజయాదిత్యుఁడు రాజ్యమునకువచ్చెను. వీనికి బేటరాజను నామాంతరముగలదు. విజయాదిత్యులలో నితఁ డయిదవవాఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు సింహాసన మధిష్ఠించిన పదునేనుదినములలోనే యుద్ధమల్లునికొడుకయిన తాళరాజు వీనిని సింహాసనవిహీనునిం గావించి చెఱసాలయందుఁ బెట్టించి రాజ్యమునువశముఁజేసికొని పరిపాలింప సాగెను.

తాళరాజు.

(౯౨౫.)

యుద్ధమల్లుని కొడుకయిన యీతాళరాజు రాజ్యమాక్రమించుకొని ముప్పదిదినములు రాజ్యపాలనము చేసినతరువాత చాళుక్యభీముని ద్వితీయపుత్త్రుఁడును నాలవ విజయాదిత్యుని సోదరుఁడునైన విక్రమాదిత్యుఁ డీతనిని జంపి రాజ్య మాక్రమించుకొనియెను.

విక్రమాదిత్యుఁడు.

(౯౨౫-౯౨౬.)

చాళుక్య భీమునికొడుకయిన యీరెండవ విక్రమాదిత్యుఁడు వేఁగి త్రికళింగదేశములను ౯౨౫, ౯౨౬ సంవత్సరములలో పదునొకొండు మాసములు పరిపాలించినపిమ్మట అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుని కొడుకగు భీముఁ డీతని రాజ్యపదచ్యుతిని గావించి రాజ్యము నాక్రమించుకొనియెను.

భీముఁడు.

(౯౨౬-౯౨౭.)

అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుని తనూజుఁడును నయిదవ విజయాదిత్యుని తమ్ముఁడునైన యీమూఁడవ భీముఁడు విక్రమాదిత్యుని జయించి ౨౨౬-౨౭ సంవత్సర

ములలో నెనిమిది నెలలు పరిపాలించినతరువాత తాళరాజు కొడుకయిన యుద్ధమల్లుఁ డీతనిఁ జంపి రాజ్యమును గైకొనియెను.

యుద్ధమల్లుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౨౭ మొదలుకొని ౯౩౪ వఱకు.)

ఈరెండవ యుద్ధమల్లుఁడు తాళరాజు కొడుకు. ఇతఁడు ౯౨౭ మొదలుకొని ౯౩౪ వ సంవత్సరమువఱకు నేడుసంవత్సరములు పరిపాలనము చేసిన తరువాత నాలవ విజయాదిత్యుని ద్వితీయపుత్త్రుఁడయిన చాళుక్య భీమునిచే జయింపఁబడి సింహాసనమునుండి దొలఁగింపఁబడియెను.

రెండవ చాళుక్య భీమ విష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౩౪ మొదలుకొని ౯౪౫ వఱకు.)

ఇతఁడు నాలవ విజయాదిత్యుని ద్వితీయపుత్త్రుఁడు. అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుని సవతితమ్ముఁడు. వీనికి గండమహేంద్రుఁడు, రాజమార్తాండుఁడు నను బిరుదునామములుగలవు. చాళుక్య భీముఁడని పిలువంబడిన వారిలో రెండవవాఁడుగను, విష్ణువర్ధనుఁడని పిలువఁబడిన వారిలో నెనిమిదవవాఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు తాళరాజు కొడుకగు రెండవ యుద్ధమల్లుని చోళరాజైన లోవబిక్కిని, రాష్ట్రకూటరాజయిన యైదవ గోవిందరాజును జయించి ౯౩౪ మొదలుకొని ౯౪౫ వఱకు రాజ్యపరిపాలనము చేసెను. గోదావరిమండలములోని సామర్లకోటకుఁ జేరియుండిన భీమవర మీతని పేరట నే గట్టఁబడినందునఁ జాళుక్య భీమవరమని శాసనములందుఁ జేర్కొనఁబడినది. ఇతఁడు చోడులను రాష్ట్రకూటులను మాత్రమె గాక గాంగరాజగు ఎఱ్ఱపరాజుతో యుద్ధముచేసి గాంగులనుగూడ నోడించెను. వీని పేరిటి శాసనములు మూడుగానవచ్చుచున్నవి. పగుణవారవిషయములోని దిగ్గుబఱ్ఱు (దిగుమఱ్ఱు) గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసెను. మఱియు నుత్తరాయన సంక్రాంతి సమయమున గుద్రవారవిషయములోని ఆకులమన్నాఁడు గ్రామములోని కొంతభూమిని దానము చేసినట్లు మఱియొక శాసనముగలదు.

తనకు సామంతుఁడగు పనార రాజకుమారుఁడగు వజ్జయుని కోరికను మన్నించి యీచాళుక్య భీమవిష్ణువర్ధనుఁడు అభరాద్వసుకాల్మాడి గ్రామనివాసియు, వేదశర్మ పౌత్రుఁడును, దేవియార్యపుత్త్రుఁడును క్రమపాఠియు నగు కొమ్మన యను బ్రాహ్మణునకు నుత్తరాయణ పుణ్యకాలమున కాండేరువాటి విషయములోని కొడహాతల్లి గ్రామమును దానము చేసెనట్లుగ బెజవాడ తాలూకాలోని కోలవెన్ను గ్రామములో దొరకిన శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది.[1]

అమ్మరాజ విజయాదిత్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౪౫ మొదలుకొని ౯౭౦ వఱకు.)

అమ్మరాజులలో రెండవవాఁడును విజయాదిత్యులలో నాఱవవాఁడును నైన యితఁడు లోకమహాదేవివలన రెండవ చాళుక్యభీమునికి జనించిన చిన్నకొడుకు. వీనికి సమస్తభువనాశ్రయుఁడనియు, మహారాజాధిరాజనియు, రాజమహేంద్రుఁడనియు, పరమభట్టారకుఁడనియు బిరుదునామములుగలవు. రాజముద్రికలపై "శ్రీత్రిభువనాంకుశ" అని చిత్రింపఁబడియుండెను. ఇతఁడు సింహాసనమెక్కుటకు ముందు యుద్ధమల్లునితోఁ గొంత పెనఁగులాడినట్లు సూచనలు గన్పట్టుచున్నవి గాని యితఁడు సింహాసనమధిష్ఠించినపిమ్మట నైదవ విజయాదిత్యుని కాలమునుండి తటస్థమగుచుండిన కుటుంబకలహములు నిలిచిపోయినట్లుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. పడకలూరుశాసనమున నితఁడు శాలివాహనశకము ౮౬౭ వ సంవత్సరము మార్గశిర బహుళత్రయోదశి శుక్రవారమునాఁడనఁగా క్రీస్తుశకము ౯౪౫ వ సంవత్సరము డిసెంబరునెల ౫ వ తేదిని పట్టాభిషిక్తుఁడయినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. వీని పేరిటి శాసనము లనేకములుగలవు.

(1) పెన్నతవాటివిషయములోని పడంకలూరు (పడకలూరు) గ్రామములోఁ గొంతభూమిని చంద్రగ్రహణకాలమున దానము చేసెను. ఈశాసన రచనము మాధవభట్టుచేఁ గూర్పఁబడి జొంటాచార్యునిచేత లిఖితమైనది. ఈశాసనమునందే అమ్మరాజ విజయాదిత్యుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడయిన తేది తెలుపఁబడినది.

(1) South Indian Inscriptions, Vol, I, p. 44.

(2) గుద్రవార విషయములోని (గుడివాడ) పాంబఱ్ఱు (పామఱ్ఱు) గ్రామములోఁ గొన్ని భూములను పట్టవర్ధని వంశములోఁ జేరియుండి బొద్దియ యనునామాంతరముగల యువరాజ బల్లాల దేవ వేలాభటునకు దానము చేసెను. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన పట్టవర్ధనివంశజులు కుబ్జవిష్ణు వర్ధనునికాలమునుండియుఁ జాళుక్యులకడ మంత్రిత్వాది పదవుల వహించి శోభిల్లుచుండిరి.[1]

(3) వెలనాండు విషయములోని (వెలనాటి సీమ అనఁగా ప్రస్తుత గుంటూరుమండలములోని చందవోలు ప్రాంతదేశము) యెలపఱ్ఱు గ్రామమును త్తరాయణ సంక్రాంతికాలమున ధారవోసెను. ఈశాసనము పోతన భట్టుచే విరచింపఁబడి జొంటాచార్యునిచే లిఖింపఁబడినది.[2]

(4) ఉత్తరాయణ సంక్రాంతికాలమున వేంగినాడు విషయములోని గుంటుగోలను (గుండుగోలను) గ్రామములోఁ గొంతభూదానము చేసియుండెను. అమ్మరాజ విజయాదిత్యుని మామయగు నృపకాముని యొక్కయు, అత్తయగు నయమాంబయొక్కయు కోరికమీఁద నీదానము చేయఁబడినదిగఁ జెప్పఁబడియెను.[3]

(5) అదివఱకు గుద్రవార విషయములో నొక గ్రామమునఁ గొంతభూమి కుల బ్రాహ్మణున కొకనికి దానముచేయఁబడి యేకారణము చేతనో మరలఁ గైకొనఁబడిన యాభూమినే రాజు పునర్దానముఁ జేసినట్లుగ నొకశాసనముఁ జెప్పుచున్నది.

(6) అడ్డకాలి గచ్ఛకు సంబంధించి వలహారిగణములోఁ జేరిన జైనశ్రావకియగు చామెకాంబగురు వయిన అర్హనంది యను జైనాచార్యునకు సర్వలోకాశ్రయజైనభవనముయొక్క భోజన శాలకొఱకు అత్తిలినాడు విషయములోని కంచుం బఱ్ఱుగ్రామమును (కంచుమఱ్ఱు) గ్రామమును దానముచేసెను. ఇందుదాహరింపఁబడిన చామెకాంబ పట్టవర్ధని కుటుంబములోనిదని దెలుపఁబడి

(1) Ind. Ant, Vol, viii, y. 73; (3) Ibid, Vol xii, p 91. (3) Ibid, Vol xiii, p. 248; (4) South, Ind. Ins VI, p. 46. No. 38.

నది. ఈమె రాజునకుంపుడుకత్తెగాఁ జేర్కొనఁబడియెను. ఈశాసనము భట్టదేవునిచే రచింపఁబడినది. ఇప్పటి కృష్ణామండలములోని తణుకు తాలూకాలోఁ దణుకు గ్రామమునకు నేడు మైళ్లదూరమున అత్తిలి గ్రామముగలదు. ఇది పూర్వమత్తిలినాడు విషయమునకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. [1]

(7) గణక విజయాదిత్యునికడ నుద్యోగిగా నుండిన పాండురంగని వంశములోని వాఁడును తనకడ నుద్యోగిగా నున్నవాఁడునునగు దుర్గరాజుచే విజయవాటిక (బెజవాడ) లో నిర్మింపఁబడిన జైనాలయమునకుఁ గూడ అత్తిలినాడు విషయములో మల్లిపూడి గ్రామమును దానముచేసినట్లుగ మల్లిపూడి శాసనమువలన ద్యోతక మగుచున్నది. [2]

తన భృత్యవర్గములోఁజేరి తనయెడఁగడు భక్తింగూర్చెడు కుప్పనామాత్యుండను వానిని సమ్మానించి దానధర్మములఁ దనిపెనని యమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుని తాంమ్రశాసనము దెలుపుచున్నది. [3]

ఇతఁ డిట్లనేక దానధర్మములుచేసి ప్రఖ్యాతిఁగాంచినవాఁడు. ఇతఁడు జైనులకుఁజేసిన దానధర్మములను బట్టిచూడఁగా జైనమతపోషకుఁడుగఁగూడ గన్పట్టుచున్నాఁడు. బ్రాహ్మణులను జైనులను సమానదృష్టితోఁ జూచియుండెను. ఇతఁ డిరువదిసంవత్సరములు నిరాతంకముగా దేశపరిపాలనము గావించెను.

రెండవతాళరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు.

అమ్మరాజు విష్ణువర్ధనునకుఁ బిమ్మట రాజ్యమునకువచ్చిన బేటవిజయాదిత్యుని జంపి రాజ్యమాక్రమించుకొని యుద్ధమల్లునికొడుకు నెలదినములు పరిపాలనము చేసెనని యిదివఱకుఁ దెలిపియుంటిమి. ఈతాళరాజుకొడుకు రెండవయుద్ధమల్లుఁడు. ఈరెండవయుద్ధమల్లునకు మహారాజరాజపరమేశ్వర బాడబుండును, తాళరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు నను నిరువురుకుమారులుండిరని యీరెండవతాళ

(1) Epi. Ind, Vol vii, pp. 177-192

(2) Ibid. Vol IX. pp. 47-56.

(3) Ep. Ind, Vol IX, p. 132; (2) No 538, Public, 28 July 1909, para. 61

రాజవిష్ణువర్ధను శాసనమువలనఁ గానంబడుచున్నది. రాజ్యము చేయుచుండిన శాఖ వారని ప్రతిఘటించి యీశాఖలోని వారనేక పర్యాయములు రాజమాక్రమించుకొనఁజూచిరి కాని వీరిప్రయత్నములన్నియు నిష్ఫలములయి పోయినవి. అయినను ఈ రెండవతాళరాజు వెలనాటిసీమలోఁ గొంతభాగమాక్రమించుకొని గొంతకాలము పరిపాలన చేసినట్లు గానిపించుచున్నది. వెలనాడు విషయములో నొకగ్రామమును పల్లవమల్లునివంశములో జనించిన కవివర్మయను వానిమనుమఁడగు కుప్పనయ్యయనువానికి రెండవతాళరాజు దానము చేసినట్లు గుంటూరుశాసనమొకటి దెలుపుచున్నది.

పల్లవమల్లయనునది కాంచీపురమును బరిపాలించిన కడపటి పల్లవరాజగు నందివర్మయొక్క బిరుదునామమైయున్నది. అట్టినందివర్మపల్లవమల్లుని వంశములోనివాఁడగు కుప్పనామాత్యుఁడు తాళరాజునకు భృత్యుఁడై యాతని సేవించు చు నాతని కరుణకుఁ బాత్రుఁడై యొకగ్రామమును బడసినది చూడఁ గాంచీపురపల్లవరాజ వంశములోని యొకశాఖవారువచ్చి యిప్పటిగుంటూరు మండలములో స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనిరని చెప్పుటకు తాళరాజు శాసనము పరమప్రమాణముగానున్నది. అమ్మరాజ విజయాదిత్యునివలన జెప్పఁబడిన కుప్పనయ్యపల్లవమల్లుని వంశములోనివాఁడని చెప్పఁబడక పోయినను నిరువురొక్కఁడేయై యుండునని తోఁచుచున్నది. అయిన నీయంశము విచారణీయము. ఈకుప్పనయ్యస్వరాజ్యసమయమున తాళరాజునకు నధికసాహాయ్యము చేసినందున విశ్వాసపాత్రుఁడై తాళరాజువలన సమ్మానింపఁబడినట్లుగ నాశాసనమె చాటుచున్నది. చాళుక్యరాజుల ముద్రికలపై "శ్రీత్రిభువనాంకుశ" అను బిరుదునామము గన్పట్టుచుండగా తాలరాజు ముద్రికలపై "శ్రీత్రిభువనసింహ" యని గానంబడుచున్నది కాఁబట్టి యీరెండవరాజు చాళుక్యసింహాసన మధిష్ఠించి వేఁగీ రాష్ట్రమును బరిపాలించినవాఁడు కాఁడనియు, కొంతకాలముమాత్రము కొంత ప్రదేశమాక్రమించుకొని పరిపాలించినవాఁడనిమాత్రము చెప్పవలసియున్నది. నిజముగా నితఁడు చాళుక్యసింహాసన మెక్కినవాఁడే యైనయెడలఁ దనముద్రికలపైఁ దప్పక త్రిభువనాంకుశ నామమునే వహించియుండునుగాని తద్విరుద్ధమైన నామమును వహించియుండఁడు.

దానార్ణవుఁడు.

(క్రీ. శ. ౯౭౦ మొదలు ౯౭౩ వఱకు)

అమ్మరాజ విజయాదిత్యునికిఁ బిమ్మట నతని సవతియన్నయు రెండవ చాళుక్యభీముని జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడు నగుదానార్ణవుఁడు ౯౭౦ దవ సంవత్సరమున రాజ్యభారమును వహించి ౯౭౩ వఱకు మూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యపాలనము చేసెను. తరువాత ౨౭ సంవత్సరములు దేశ మరాజకమైనట్టు బహుశాసనముల వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈకాలములో చోళు లీదేశమునకు దండెత్తివచ్చినట్టును కొంతకాలము వేంగిదేశమును బాలించినట్టును కొందఱు వ్రాయుచున్నారుగాని యది విశ్వసింపఁదగినది కాదు. వేంగిదేశమును జయించినట్టు చెప్పుకొనిన చోళ రాజులలో మొదటివాఁడు రాజరాజ రాజకేసరి వర్మ యనునాతఁడు. ఈరాజ రాజకేసరి వర్మ క్రీ. శ ౯౮౫ దవ సంవత్సరమున చోళరాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెను. ఇతఁడు తన పదునాలుగవ పరిపాలన సంవత్సరమున వేంగిదేశమును జయించినట్టు శాసనములు దెలుపుచున్నవి. కాఁబట్టి యితఁడు వేంగిదేశమును జయించిన సంవత్సరము ౯౯౯ దవ సంవత్సరమగుచున్నది. చోళుల దండయాత్రవలన వేంగిదేశ మరాజకమైనదని చెప్పుట సత్యముగాదు. అరాజకమునకు వేఱుకారణములుండి యుండవలయును. వేంగిదేశ మిరువదిసంవత్సరములరాజకము పాలయి కడగండ్లఁ గుడుచుచున్న కాలమున ననఁగా ౯౯౧ దవ సంవత్సరములోనో ౯౯౯ దవ సంవత్సరములోనో చోళరాజగు రాజరాజ రాజకేసరివర్మ వేంగిదేశముపై దండెత్తివచ్చి కలహములనడంచి దానార్ణవుని కార్యమహాదేవివలన జనించిన పెద్దకొడుకగు శక్తివర్మను వేంగిరాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి స్వదేశమునకుఁ బోయినట్లుగఁ గానంబడుచున్నది. ఇంతకన్న నాకాలస్థితి చాళుక్యశాసనములవలనఁ గాని చోడులశాసనములవలనఁ గాని లేశమాత్రమును దెలియరాకున్నది.

శక్తివర్మ.

(క్రీ. శ. ౯౯౯ మొదలుకొని ౧౦౧౧ వఱకు)

ఇతఁడు దానార్ణవుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. తంజాపురాధీశ్వరుండును చోడ రాజు నగు రాజరాజ రాజకేసరి వర్మతోడ్పాటుతో వేంగిరాష్ట్రమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుడై శక్తివర్మ ౯౯౯ మొదలుకొని ౧౦౧౧ వ సంవత్సరమువఱకు పండ్రెండుసంవత్సరములు రాజ్యపరిపాలనముచేసి విశేషకీర్తి సంపాదించెను. వీనికి చాళుక్యచంద్రుఁ డన్న బిరుదునామముగలదు. వీనిబంగారునాణెములుకొన్ని అరకాను, సయాము మొదలగుప్రదేశములందుఁ గానిపించినవి. వాని బిరుదు నామము లానాణెములపై నుండుటచేత నయ్యవి శక్తివర్మకాలమునాటివిగా నిర్ధారణము చేయఁబడినవి. వీని బిరుదు పేరు గల బంగారునాణెము లాదేశములఁ గన్పట్టుటచేత వీనికాలమునం దాంధ్రదేశమునకును పైఁ జెప్పిన దేశములకును వర్తకవ్యాపారములు జరుగుచుండి యుండవలయును. ఆంధ్రులు మొదటినుండియు సముద్రయానముఁ జేయుచు విదేశములతోడ వాణిజ్యాదివ్యాపారములు నడుపుచుండిరనుటకు లేశమాత్రమును సందియమును బొందవలసినపనిలేదు.

పదునాలుగవ ప్రకరణము.

విమలాదిత్యుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౧౧ మొదలుకొని ౧౦౨౨ వఱకు)

ఈ విమలాదిత్యుఁడు దానార్ణవునికి నార్యమహాదేవివలన జనించిన ద్వితీయపుత్త్రుఁడు. శక్తివర్మ తమ్ముఁడు. శక్తివర్మ తరువాత నితఁడు ౧౦౧౫ వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకువచ్చి ౧౦౨౨ వఱకు నేడుసంవత్సరములు మాత్రము పరిపాలనము చేసియుండెనని కొన్ని శాసనములు స్పష్టముగాఁ దెలుపుచున్నవి గాని విమలాదిత్యునిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన రణస్థిపూడి శాసనము శాలివాహన శకము ౯౩౩ సంవత్సరము జ్యేష్ఠశుద్ధ పంచమీగురువాసరంబున పుష్యమీ నక్షత్ర సింహలగ్నమునం దనగా క్రీస్తుశకము ౧౦౧౧ వ సంవత్సరము మేనెల ౧౦ వ తేదిని పట్టాభిషిక్తుఁడయి నటులఁ దెలుపుచున్నది. [1]

ఇట్టి భేదమునకుఁ గారణమేమో మనము దెలిసికొనవలసియున్నది. విజయనగరమునకు సమీపము నందుండిన రామతీర్థము కడనున్న కొండమీఁద లిఖింపఁబడిన యొకశాసనము చాలమట్టుకు శిథిలమై పోయినను ముమ్మడి భీముని పేరు కలిగియుండెను. [2] ముమ్మడిభీముఁడనునది విమలాదిత్యుని బిరుదునామములలో నొక్కటియగుటచేత విమలాదిత్యుఁడు కళింగదేశమును జయించి యుండవచ్చునని కొందఱు తలంచుచున్నారు. పూర్వచాళుక్యులకును వెలనాటి చోడులకును లోఁబడి కోనమండలమేలిన హైహయవంశజులలో ముమ్మడిభీముఁడను వాఁడొకఁడుండుటచేత కేవలమును పేరునుబట్టి యే యది విమలాదిత్యుని

---

(1) Ep. Ind, Vol. VI, pp. 347—367.

(2) No. 372 of 1905;

శాసనమని దెలుపుట సాహసకార్యమైనను మఱియొకహేతువుచేత నయ్యది విమలాదిత్యునిదై యుండనచ్చునని సంశయముకలుగుచున్నది. గంజాము మండలములోని మహేంద్రగిరి మీఁద రెండుశాసనములు రాజేంద్రచోడుఁడు విమలాదిత్యుని నోడించి యాపర్వతముమీఁద జయస్తంభము నెలకొల్పెనని తెలుపుచున్నవి. [1] అయినను రాజేంద్రచోడుని ద్రావిడశాసనములలో నెచ్చటను నిట్టివిషయమును దెల్పియుండక పోవుటచేత రాజేంద్రచోడునితండ్రి యైనరాజరాజ రాజకేసరివర్మ బ్రదికియున్నకాలమున రాజేంద్రచోడుఁడు యువరాజుగనుండి యీదండయాత్రను జరిపి యుండును గావునఁ దనశాసనములలో నతఁడీ వృత్తాంతమును జేర్కొనియుండక పోవచ్చునని కొందఱు తలంచుచున్నారు. ఇక్కడ నొకముఖ్యాంశమును చదువరులు జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును. చోడ చక్రవర్తి యగు రాజరాజ రాజకేసరివర్మకూఁతురును రాజేంద్రచోడునిగారాబుచెల్లెలునగు కుందవాంబాదేవి విమలాదిత్యునకు వివాహముచేయఁబడి యుండెను. [2] ఈవివాహమెప్పుడు జరిగినదో తెలియరాదు. ఇంకొక విశేషము గన్పట్టుచున్నది. తంజాపురమునకు సమీపమునందున్న తిరువైయారు గ్రామములోని పంచనాదేశ్వర దేవాలయములో రాజరాజ రాజకేసరివర్మ ౨౯ దవ పరిపాలన సంవత్సరమున విష్ణువర్ధన విమలాదిత్యునిచే నొక దానశాసనము వ్రాయించఁబడియుండెను.

రాజరాజ చోడుఁడు క్రీస్తుశకము ౯౮౫ దవ సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కినవాఁడు గావున విమలాదిత్యుని తిరువైయారు శాసనము ౧౦౧౩ లేక ౧౦౧౪ వ సంవత్సరమున లిఖింపఁబడి యుండును. అనఁగా నాకాలమున విమలాదిత్యుఁడు తంజాపురి యందత్త వారింటనుండి యుండవలయును. మహేంద్రగిరి శాసనమువలన బావమరిదియగు రాజేంద్ర చోడునిచే నోడింపఁబడినట్లుండుటయు,తిరువైయారు శాసనమువలన విమలాదిత్యుఁడు తంజాపురమునందుండి పంచనాదేశ్వర స్వామికి దానము సలిపి నట్లుండుటయు, గన్పట్టుచుండుట

(1) No 396 and 397 of 1896; (2)South. Ind. Ins. Vol. III, p. 126; (4) No 215 of 1894.

చేత డాక్టరు హాల్ట్జు మొదలగువారు రాజేంద్రచోడుఁడు విమలాదిత్యుని నోడించి దక్షిణదేశమునకుఁ జెఱిగొనిపోయె ననియు,అచ్చటనున్న కాలమునఁ జోడరాజు కుండవాంబాదేవిని విమలాదిత్యునికిచ్చి వివాహముచేసి వేంగిదేశమును బరిపాలించుటకు మరలఁ బంపిరనియు, విమలాదిత్యుఁడు స్వదేశమునకువచ్చి ౧౦౧౫ దవ సంవత్సరమునుండి నిరంకుశముగా దేశమును బరిపాలించెననియు ను, విమలాదిత్యుఁడు దక్షిణదేశమున నున్న కాలమును విడిచి పూర్వచాళుక్యుల శాసనములు వాని రాజ్యపాలనకాలము ౧౦౧౫ వ సంవత్సరమునుండి మాత్రమె పరిగణించి యేడుసంవత్సరములని వక్కాణించినవనియు సమన్వయము చేయుచున్నారు గాని తక్కినవిషయములను బాటింపుచుండలేదు. విమలాదిత్యుని మామయగు రాజరాజ చోడుఁడు ౧౦౨౨ దవ సంవత్సరమున సింహాసనమునకువచ్చెను. తన పదునాలుగవ పరిపాలన సంవత్సరమున నన‌గా ౧౦౩౫ దవ సంవత్సరమున వేంగిదేశముపై దండెత్తివచ్చి జయించెనని వానిశాసనములే దెలుపుచున్నవి. శక్తివర్మ ౧౦౩౫ దవ సంవత్సరమునసింహాసనమెక్కినట్టు చాళుక్యులశాసనములు దెలుపుచున్నవి. అదివఱకరాజకముగనుండిన వేంగిదేశమునందలి కలహములనడంచి రాజరాజు శక్తివర్మను బట్టాభిషిక్తుని గావించెనని సమన్వయించిరి. విమలాదిత్యుఁడు ౧౦౧౧ వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకువచ్చినట్లు రణస్థిపూడిశాసనము చాటుచున్నది. ౧౦౧౮ గవ సంవత్సరమున విమలాదిత్యుఁడత్తవారింట విందులు గుడుచుచుండెను. ౧౦౧౧ వ సంవత్సరమునకును ౧౦౧౮ వ సంవత్సరమునకును నడుమ రాజేంద్రచోడునిచే నోడింపఁబడి చెఱఁగొనిపోఁబడుటయు నచట కుండవాంబాదేవిని వివాహమాడుటయు,పంచనాదేశ్వరస్వామికి విమలాదిత్యుఁడు దానశాసనము వ్రాయించుటయు జరిగియుండెనని చెప్పుదురు. మంచిది. విమలాదిత్యుని కుమారుఁడయిన రాజరాజు ౧౦౨౨ వ సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కినట్లు రాజరాజనరేంద్రుని కోరుమిల్లి నందమపూడి శాసనములు విస్పష్టముగా వెల్లడించుచున్నవి. అట్లయినచో రాజనరేంద్రుఁడు సింహాసన మధిష్ఠించునప్పటికి పదేండ్లకంటె నెక్కుడువయస్సుండదని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. రాజేంద్ర

చోడుఁడు విమలాదిత్యుని జయింపకపూర్వమే కుందవాంబను విమలాదిత్యునికిచ్చి వివాహము చేసియుండినయెడల రాజేంద్ర చోడుఁడు విమలాదిత్యునితోఁ బోరాడి యోడించి చెఱఁగొని పోవుట కంతవిరోధ కారణమేమి యుండఁగలదు ? రాజరాజనరేంద్రుఁడు సింహాసనమునకు వచ్చునప్పటికంత బాలుఁడని యెచ్చటను వర్ణింపఁబడి యుండలేదు. ఇయ్యది విచారణీయమైన విషయము. విమలాదిత్యుఁడు ౧౦౧౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౦౨౨ వ సంవత్సరమువఱకుఁ బదునొకొండు సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసెను. విమలాదిత్యునకు బిరుదాంక భీముఁడనియు, ముమ్మడి భీముఁడనియు, త్రిభువనాంకుశుఁడనియు, భూపమహేంద్రుఁడనియు బిరుదునామములుగలవు. విమలాదిత్యుఁడు ప్రభుత్వము చేయుకాలమునందే తన కుమారునకు రాజ్యపదవి నిలుచునట్లు కట్టుదిట్టములు గావించి విశ్వాసపాత్రులయిన మంత్రులు మొదలగువారికి గ్రామాదుల నొసంగి తన యనంతరముగూడ తనపట్టున విశ్వాసముగలిగి తన కుమారుని పక్షమున నిలిచియుండునట్లు చేసికొనియెను. ప్రతాపశాలియైన నృపకాముఁడు దండనాయకుఁడుగ నుండెను. వజ్జియ యను నియోగి ప్రధానమంత్రిగనుండి అమాత్య శిఖామణి యనిపేరుగాంచెను. మిక్కిలి ప్రతాపవంతుఁడును బలశాలియునైన కుడ్యవర్మ వీనికిలోఁబడిన సామంతుఁడుగనుండి వీని మిత్రవర్గములోఁ జేరియుండి వెలనాఁడున కధీశ్వరుఁడుగ నుండెను.

విమలాదిత్యునిమంత్రి.

విమలాదిత్యుని మంత్రియగు వజ్జియ ప్రెగ్గడ రణస్థిపూడిశాసనమున విశేషముగా నభినందింపఁబడియుండెను. ఇతఁడు కారమచేడు గ్రామనివాసియు. [1] కౌండిన్య గోత్రుఁడునైన బ్రాహ్మణుఁడుగానుండెను. ఇతఁడు పరిశుద్ధమైనవాక్కును, పవిత్రమైన వర్తనమును గలిగి బ్రాహ్మణ కులమునకు భాస్కరునివలె నున్నవాఁడని గొనియాడఁబడియుండెను. ఈవజ్జియ ప్రెగ్గడ అమాత్యశిఖామణియనియు, బుధవజ్రప్రకారుఁడనియు, సౌజన్యరత్నాకరుఁడనియు

---

1 కారంచేడు గ్రామము గుంటూరు మండలమున బాపట్లకుఁ బడమట నాలుగుమైళ్లదూరమున నున్నది.

బిరుదునామములను వహించి యాంధ్రదేశమునం దంతటఁ బ్రఖ్యాతివహించెను. ఈబ్రాహ్మణప్రభువు మనోవాక్కాయ కర్మంబులఁ బరిశుద్ధుఁడయిన కుంభజన్మ ఋషీంద్రుని వంటివాఁడఁట. మఱియు శివభక్తుఁడు. యజ్ఞయాగాది క్రతువుల నాచరించినకర్మిష్ఠి. ఔదార్యచిత్తముగలవాఁడు. ఇతఁడు తనప్రజ్ఞావిశేషముచేత విమలాదిత్యుని పరిపాలనము జయప్రదమైనదిగాఁ జేయుటకు బహుకష్టపడినందున విమలాదిత్యుఁడు సంతోషించి వాని ప్రభుభక్తికి మెచ్చుకొని గుద్రవాడి విషయములోని పాఱువళి యనుగ్రామముతోఁ గూడ రణస్థిపూండిగ్రామము నగ్రహారముగా నేర్పాటుచేసి దానముచేసెను. ఈరణస్థిపూండిగ్రామముచుట్టును గ్రొంతకట్టు (సోడేసట్టు) ఉల్ల (లొల్ల), సిరిపొడపూండి (పెదపూడి) చింతగుంట, పెంజెఱువు మొదలగు గ్రామములు పేర్కొనఁబడియుండుటచేత ఈరెండుగ్రామములు గోదావరిమండలములోనిఅమలాపురము తాలూకాలోనివిగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. పాఱువళిగ్రామ మమలాపురము కాలువయొడ్డున నున్న పలివెల గ్రామముగానున్నది. ఈశాసనమును వ్రాసినవాఁడుభీమనభట్టు.

రాజరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౨౨ మొదలుకొని ౧౦౬౩ వఱకు)

ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన పూర్వరాజులలో నీరాజరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు మిక్కిలి యదృష్టవంతుఁడని చెప్పఁదగి యున్నవాఁడు. తమ భుజబల పరాక్రమముచేత దక్షిణ హిందూదేశమునంతను జయించి శత్రుజనభయంకరులైయుండిన చోడరాజులకు నితఁడు రక్తబంధువగుటంజేసి పరరాజు లెవ్వరును వీనినిగాని వీనిరాజ్యమునుగాని మార్కొన సాహసింపఁ జాలకుండిరి. అందువలన నాంధ్రదేశమునకు శాంతియును, వీనికి మనస్స్వాస్థ్యమును లభ్యములయ్యెను. వీని తండ్రియగు విమలాదిత్యుఁడు రాజరాజచోడునికూఁతురును, రాజేంద్రచోడుని చెల్లెలు నగుకూండవాంబాదేవిని వివాహమాడెనని యింతకుఁబూర్వమ చె

లిసికొని యుంటిమి.[1] విమలాదిత్యునికి కుందవాంబా దేవియందు జనించిన జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడే మన యీరాజరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు. ఇతఁడు రాజరాజ చోడుని మనుమఁడగుటంజేసి వీనిని చోడులు రాజరాజని పిలుచుచుండిరి. చాళుక్యులు వీనిని విష్ణువర్ధనుఁ డనుచుండిరి. రాజరాజను పేరు వహించిన వేంగిరాజులలో నితఁడు మొదటివాఁడును విష్ణువర్ధన నామమును వహించిన వారిలో నితఁడు తొమ్మిదవవాఁడునై యుండెను. వీనికి విజయాదిత్యుఁడను తమ్ముఁడుగూడ గలఁడు.

ఈరాజనరేంద్రుఁడు శాలివాహనశకము ౯౪౪ వ సంవత్సరము శ్రావణ బహుళ ద్వితీయా గురువారము నాఁడు ఉత్తరాభాద్ర నక్షత్రమున సింహాసన మెక్కినట్టు కోరుమల్లి నందమపూడి శాసనములవలన విస్పష్టమగుచున్నది.[2] ఈ కాలము లెక్కవేసి చూడఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౨౨ వ సంవత్సరము జూలయి నెల పంతొమ్మిదవ తేదితో సరియగుచున్నది. మఱియును రాజనరేంద్రుని ముమ్మనుమఁడయిన కులోత్తుంగ చోళదేవుఁడు గోదావరి మండలములోని కోరంగికి సమీపమున నుండు చెల్లూరుగ్రామము కొలను కాటమ నాయకున కిచ్చినట్టియు

(1) శ్లో. తస్మాచ్చాళుక్యచూడామణి రథ విమలాదిత్య దేవాన్మహీశా
చ్చోడక్ష్మాపాలలక్ష్మ్యా ఇవ రచితతపోః కుందవాయాశ్చ దేవ్యాః
జాతశ్శ్రీరాజరాజో రజనికరకులశ్రీమ దంభోధిరాజో
రాజద్రాజన్యసేవ్యా మభృత భుజబలాద్రాజ్యలక్ష్మీం పృథివ్యామ్

అని రాజరాజ నరేంద్రుని కోరుమల్లి శాసనమునం గూడ స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది.

(2) Ind. Ant. Vol XIV. p. 55; Ep, Ind. Vol IV. pp 300-309.

“వసంతతిలక. యో రక్షితుం వసుమతీమ్ శకవత్సరేషు
వేదాంబురాశినిధి వర్తిషు సింహగే ర్కే
కృష్ణద్వితీయదివసోత్తర భాద్రికాయాం
వారే గురోర్వణిజలగ్నవరేభిషిక్తః.”

కాలేరగ్రహారమును దాక్షారామ పీఠికాపుర సత్రములను జరుపుటకయి ముద్గల గోత్రుఁడును పోతనార్యుని పుత్త్రుఁడునయిన మేడమార్యుఁడను బ్రాహ్మణునకిచ్చినట్టియు దానశాసనములనుబట్టి రాజరాజ నరేంద్రుని కుమారుఁడయిన కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు శాలివాహనశకము ౯౮౬ వ సంవత్సరమనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౬౩ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినట్టు చెప్పఁబడియున్నదిగనుక రాజరాజ నరేంద్రుఁడు ౧౦౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౦౬౩ వ సంవత్సరమువఱకును ౪౧ సంవత్సరములు నిరాతంకముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు సిద్ధాంతమగుచున్నది.[1]

విమలాదిత్యుఁడు రాజేంద్రచోడునిచేఁ జెఱఁగొని పోఁబడి తంజాపురియందుండిన కాలమున కుందవాంబాదేవిని వివాహమాడినది వాస్తవమగునేని రాజనరేంద్రుఁడు ౧౦౧౧ వ సంవత్సరమునకును ౧౦౧౪ వ సంవత్సరమునకును నడుమ జనించి యుండవలయును గావున సింహాసన మెక్కునప్పటికిఁ బదిపండ్రెండుసంవత్సరముల బాలుఁడైయుండవలయును. అటుగాక ౯౯౯ దవ సంవత్సరమున విమలాదిత్యునియన్న యగుశక్తివర్మ సింహాసనమునకు వచ్చినతరువాత కుందవాంబను విమలాదిత్యుఁడు వివాహమాడి పుత్త్రజననమును గాంచినను రాజనరేంద్రుఁడు సింహాసన మెక్కునప్పటికి నిరువదియేండ్లలోపలి వయస్సుగలవాఁడైయుండును. శాసనములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించి చూచినపక్షమున మొదటిసిద్ధాంతమె సమ్మతముగనున్నది. ఈరాజరాజ నరేంద్రుఁడు సింహాసనమెక్కినతరువాత యుక్తవయస్సువచ్చినతోడనే మేనమామయు చోడచక్రవర్తియునగు గంగయికొండ రాజేంద్ర చోడునికూఁతురగు అమ్మంగదేవిని వివాహమాడెను. ఈవివాహ మెప్పుడు జరిగినదియుఁ దెలియరాదుగాని రాజనరేంద్రుఁ

---

(1) "శ్లో. ప్రతన సోమాన్వయమౌళీ జయలక్ష్మీధామ రాజరాజనరేంద్రః
చత్వారింశత (మ) బ్దానేకంచ పునర్మహీమపాలయ దఖిలామ్."
"తదనుజో విమలాదిత్య స్సప్త, తత్పుత్త్రో రాజరాజదేవ ఏకచత్వారింశత్. తత్పుత్త్ర శ్రీకులోత్తుంగ చోడదేవ ఏకోనపంచాశత్ ......రాజ్యం ప్రశాసతి."

డు సింహాసనమెక్కిన తరువాతనె జరిగినదనుట మాత్రము వాస్తవమనుటకు సందియములేదు. రాజనరేంద్రుని పరిపాలనకాల మీయాంధ్రదేశమునకు మిక్కిలి మంచికాలమని చెప్పుటకు సంశయింపబనిలేదు. ఇంతకుఁ బూర్వమనేకపర్యాయములు రాజోపద్రవములచేఁ బీడింపఁబడుచుండినయీయాంధ్రదేశ మీపరగండ భైరవుండగు రాజరాజ నరేంద్రునికాలములో స్వస్థతనుగాంచి దివ్యసుఖములను గాంచెను. ఇతఁడింత దీర్ఘకాలమునిష్కంటకముగా దేశపాలనముఁ జేయుటకుఁ గారణము బలాఢ్యులయినచోడులయొక్క సహాయమేగాని యన్యముగాదనియు, వారిసహాయములేనియెడల నిట్టిస్వాస్థ్యము గలుగనేరదనియుఁ గొందఱు తలంపవచ్చునుగాని పరాక్రమంబున రాజనరేంద్రుఁడు పూర్వరాజుల కెంతమాత్రమును దీసిపోయిన వాఁడుకాఁడు.

రాజనరేంద్రుని బిరుదునామములు.

సత్యాశ్రయకులశేఖరుఁడు, సర్వలోకాశ్రయుఁడు, రాజకంఠీరవుఁడు, త్రిభువనాంకుశుఁడు, సమస్తభువనాశ్రయుఁడు, బిరుదాంకభీముఁడు, రాజమహేంద్రుఁడు, రాజమార్తాండుఁడు, పరగండభైరవుఁడు, రాజపరమేశ్వరుఁడు మొదలగు బిరుదునామము లెన్నోవహించి రాజరాజ నరేంద్రుఁడు సుప్రఖ్యాతిఁగాంచినవాఁడని నన్నయభట్టనేకబిరుదునామములతో నభివర్ణించుటయేగాక.

"ఉ. రాజకులైకభూషణుఁడు రాజమనోహరుఁ డన్యరాజ తే
జోజయశాలి శౌర్యుఁడు విశుద్ధయశశ్శరదిందుచంద్రికా
రాజితసర్వలోకుఁ డపరాజితభూరిభుజాకృపాణధా
రాజలశాంతశాత్రవపరాగుఁడు రాజమహేంద్రుఁడున్నతిన్."

అనియు,

వసంతతిలకము.

"వీరావతారనుకవిస్తుతనిత్యధర్మ
ప్రారంభశిష్టపరిపాలనశక్తరాజా

నారాయణాఖ్య కరుణారసపూర్ణవీర
శ్రీరమ్య రాజకుల శేఖరవిష్ణుమూర్తి.

అని రాజనరేంద్రుని "నారాయణాఖ్యుఁ" డనియు, "విష్ణుమూర్తి" యనియుఁ బొగడియున్నాఁడు.

కాఁబట్టి తావికిఁ బరిమళ మబ్బినట్లుగ నిట్టిరాజనరేంద్రునకుఁ బలపరాక్రమవంతులయిన చోడులతోడ బాంధవ్య మబ్బుటవలనఁగూడ వీనిపరిపాలనము వేయివిధంబులఁ బరిశోభించి ప్రశంసనీయమయ్యెను. దేశోపద్రవకరములైన విషయంబు లేవియును దటస్థింపక దేశమంతయు సుభిక్షముగా నున్నందునఁగాఁ బోలుఁదనకుఁగల దానితోఁ దృప్తినొంది పరరాజులతోడఁగయ్యమునకు డీకొనక తనకాలమును విద్యావ్యాసంగములతోడ గడిపి యుండెను.

రాజమహేంద్రవరము.

రాజమహేంద్రపురము రాజమహేంద్రుఁడని బిరుదుగాంచిన అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుని కాలముననో యీరాజరాజ విష్ణువర్ధనునికాలముననో గట్టఁబడియుండును. ఎవరిచేతఁ గట్టఁబడినను రాజరాజనరేంద్రునకు రాజధానిగనుండె ననుటవాస్తవము. ఈరాజమహేంద్రపురము వేగీరాజ్యములో మధ్యమభాగమున నుండుటచేత రాజనరేంద్రుఁ డిందొకకోటనుగట్టి తనకు రాజధానిగఁ జేసికొని చిరకాలము రాజ్యపాలనము చేసెను. రాజమహేంద్రపురము వేగీదేశంబునకు నాయకరత్నంబని నన్నయభట్టు మహాభారతమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈపట్టణమునకుఁ గలిగినప్రఖ్యాతి రాజనరేంద్రుని మూలమున గలిగినదేగాని మఱియొకరి మూలమునఁ గలిగినదికాదు. అందుచేతనే విన్నకోట పెద్దన్న యనుకవి తనకావ్యాలంకారచూడామణిలో తనకృతికర్తయగు విశ్వేశ్వర మహారాజువంశమును వర్ణించునపుడు

"సీ. శ్రీకంఠచూడాగ్ర శృంగారకరణమే
రాజున కన్వయారంభగురుఁడు

చాళుక్యవంశభూషణము శ్రీవిష్ణువ
ర్ధనుఁ డేమహీశు తాతలకుఁ దాత
భృతకుమారారామ భీముండు చాళుక్య
భీముఁ డే నృపకులాబ్ధికివిధుండు
రాజమహేంద్రవర స్థాత రాజన
రేంద్రుఁ డెవ్వాని తాత యేవిభునకు
నంధ్రదళదానవఘ్నోపేంద్రుఁ డగు నుపేంద్ర
ధరణీవల్లభుఁ డేరాజు తండ్రితాత
ఘనుఁడుపేంద్రాఖ్యుఁ డెవ్వాని కన్నతండ్రి
యతఁడు విశ్వేశ్వరుడు లక్కమాంబసుతుఁడు."

అనుపద్యములో రాజనరేంద్రుని రాజమహేంద్రవరస్థాతయని యొక మహద్విషయముగఁ జెప్పినదానినిబట్టి మూడ రాజనరేంద్రునకును రాజమహేంద్రపురవరమునకును విశేషసంబంధము గలదనియును, రాజమహేంద్రపురంబునందుండి రాజ్యపరిపాలనము చేసిన మొదటిచాళుక్య ప్రభువు రాజనరేంద్రుఁడే యని సూచించుచున్నట్టు గన్పట్టుఁగలదు.

రాజరాజనరేంద్రభోజరాజులు సమకాలీనులు.

రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగా నాంధ్రదేశ మేలినరాజరాజనరేంద్రుఁడును ధారాపురము రాజధానిగా మాళవదేశము నేలినభోజమహారాజును సమకాలీనులగుట మాత్రమెగాక సమానలక్షణములనుగూడ గొన్నిటినిగలిగియుండిరని తెలిసికొనినప్పు డెంతయానందము కలుగుచున్నది. భోజరాజు ౧౦౧౮ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౦౬౦వ సంవత్సరమువఱకును నలువది సంవత్సరములకుఁబైగా రాజ్యపాలనము చేసియుండెను. భోజమహారాజు సంస్కృత పండితులను, సంస్కృతకవుల నాదరించి సంస్కృతభాష నుద్ధరించెను. మన యీరాజరాజనరేంద్రుఁడు సంస్కృతభాషాకవులను మాత్రమెగాక దేశభాషాకవుల కగ్రహారములు మొదలగునవి యిచ్చిపోషించి దేశభాషల నుద్ధరించెను.

భోజమహారాజు సరిహద్దులనుండు రాజులతోడను గజినీమామూదు సైన్యముల తోడనుబోరాడవలసివచ్చి యతనిమనస్స్వాస్థ్యమునకుఁ గొంతభంగము కలుగు చువచ్చెనుగాని మనయీరాజరాజనరేంద్రునకట్లు చేయఁదగిన యుద్ధములేవి యును లేక మనంబు నిశ్శంకముగ నుండెను. అయిన నిరువురకును విద్యావ్యాసంగముల నభిరుచి మెండుగ నుండెను. భోజరాజు సంస్కృతపండితులచే సంస్కృతభాషయందే బహుగ్రంథములను రచింపించియు, సంస్కృత కలాశాలను స్థాపించినవాఁడగుటచేత భరతఖండమునందంతటఁ బ్రఖ్యాతిఁగాంచుటకుఁ గారణమయ్యెను. రాజనరేంద్రుఁడు తనదేశభాషనుద్ధరించి తరింపఁజేయుటకై వి శేషకృషి సల్పినవాఁడగుటచేత నొక్క యాంధ్రదేశముననే ప్రసిద్ధికెక్కి యాంధ్రమహాజనులకృతజ్ఞతకు మాత్రమె పాత్రుఁడయ్యెను. భోజమహారాజు వీరమరణమైనను శత్రుజనమధ్యమునఁ బ్రాణములు విడువవలసినవాఁడయ్యెను. రాజనరేంద్రుని కట్టిది సంభవింపలేదు. రాజనరేంద్రునికాలము సుఖతరంబుగ నడిచెను. రాజనరేంద్రుఁడు భోజరాజుకంటె నదృష్టవంతుఁడని చెప్పవలయును.

రాజనరేంద్రుఁడు కావ్యగీతిప్రియుఁడు.

రాజరాజు సరసుఁడును గావ్యగీతిప్రియుఁడునని నన్నయభట్టు మహాభారతమునందుఁ జెప్పియున్నాఁడు. అందుచేతనే యాతని కొలువుకూటమెప్పుడును బహుభాషాపండితులచే నలంకరింపఁబడుచుండెను. వీనికెప్పుడును భారతమును వినుటయం దభిరుచి మెండుగాఁగలదు. బహుభాషలలో బహువిధముల బహుజనులచేఁ జెప్పంబడుచుండిన మహాభారతకథను వినుచుండియు దృప్తిని బొందఁజాలక తెనుంగుబాసలోఁగూడ వినవలయునని యీతనికెంతో యభిలాషము గలదు.

నన్నయభట్టు.

ఒకనాఁడు రాజరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు విద్వజ్జనంబులచేఁ బరివేష్టింపఁబడి నిండుకొలువున్న కాలమున మంత్రి పురోహిత సేనాపతి యువరాజ దౌవారిక ప్రధానసమక్షంబునఁ దనకులబ్రాహ్మణుండును, అనురక్తుండును, అవిరళజపహోమతత్పరుండును, విపులశబ్దశాసనుండును, సంహితాభ్యాసుండును, బ్రహ్మాండాది

నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతుండును, ఆపస్తంబసూత్రుండును, ముద్గలగోత్రజాతుండును, సద్వినుతావదాతచరితుండును, లోకజ్ఞుండును, ఉభయభాషాకావ్యరచనాభిశోభితుండును, సత్ప్రీతిభాభియోగ్యుండును, మత్స్యమరాధిపాచార్యుండును, సుజనుండును నగునన్నపార్యునింజూచి యిట్లనియెను.

చ. విమలమతిన్ బురాణములు వింటి ననేకము లర్థధర్మశా
స్త్రముల తెఱంగెఱింగితి నుదాత్తరసాన్విత కావ్యనాటక
క్రమములు పెక్కుచూచితి జగత్పరిపూజ్యములైనయీశ్వరా
గమములయందునిల్పితిఁబ్రకాశముగా హృదయంబు భక్తి
తోన్.

మ. ఇవి యేనుర్వ సతతంబునా మొనఁగరంభిష్టంబులై యుండుఁబా
యవు భూదేవకులాభి తర్పణమహీయః ప్రీతియున్ భారత
శ్రవణాసక్తియుఁ బార్వతీపతిపదాబ్జధ్యానపూజా మహో
త్సవమున్ సంతతదానశీలతయు శశ్వత్సాధు సాంగత్యమున్
మఱియు నదియునుంగాక.

చ. హిమకరుఁదొట్టి పూరుభరతేశకురుప్రభుపాండుభూపతుల్
క్రమమున వంశకర్తలనఁగా మహినొప్పిన యస్మదీయవం
శమునఁ బ్రసిద్ధులై విమలసద్గుణ శోభితులైన పాండవో
త్తముల చరిత్రనాకు సతతంబువినంగనభీష్టమెంతయున్"

ఈపైని జెప్పఁబడినపద్యములలోని భావములనుబట్టి శైవమతాభిమానముఁ గలవాఁడనియు, అనవరతంబును శ్రీమహాభారతమునందలి యభిప్రాయమును విననభిలాషగలవాఁడనియు స్పష్టముగఁ దేటపడుచున్నది. కనుకనే రాజమహేంద్రుఁడు.

"జననుత కృష్ణద్వైపా
యనముని వృషభాభి హితమహాభారత బ

ర్ధనిరూపితార్థమేర్పడఁ
దెనుఁగున రచియింపు మధికధీయుక్తిమెయిన్."

అని మహాభారతమును దెనుఁగున రచియింపుమని నన్నపార్యునిగోరెను. హిమకరపూరు భరతేశకురు ప్రభుపాండు భూపతులవంశమునందుఁ దాను జనించెనని తనపూర్వులును తన్నాశ్రయించుకొనియుండు పురోహితులు మొదలగువారును జెప్పెడుగాథలను విశ్వసించినవాఁడగుటచేతఁగూడతనపూర్వులయిన పాండవులచరిత్రమును వినం గుతూహల మాతనికి స్వాభావికముగా నగ్గలమై యుండవచ్చును. కావున నట్లు మహారాజాధిరాజుచేఁ బ్రేరేపింపఁబడి విద్వత్కవిశిరోమణియు బుద్ధియందు బృహస్పతియునగు నన్నయార్యుఁడు వాఙ్మయ దురంధరుండయిన నారాయణభట్టు సహాయముతో మహాభారతములోని మొదటి రెండుపర్వములను మూడవపర్వములోని కొంతభాగమును మాత్రముఁ దెలిగించెను.

నన్నయభట్టాది కవిగాఁడు.

ఆంధ్రభారతము ప్రథమాంధ్రకావ్యముగాదు.

నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వమునఁ గవులెవ్వరును, ఆంధ్రభారతమునకుఁ బూర్వమున నాంధ్రగ్రంథము లెవ్వియును వినంబడకుండుటయు, గానరాకుండుటయుంజేసి నన్నయభట్టె ప్రథమాంధ్రకవియనియు, ఆంధ్రభారతమె ప్రథమాంధ్రగ్రంథమనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయమై యున్నదిగాని వారివాదమును మేము విశ్వసింపఁ జాలకున్నారము. ఏతద్విషయమై గావింపఁబడిన చర్చలను సంపూర్ణముగా వినియుంటిమి. తత్పక్షమున వ్రాయంబడిన నన్నయభట్టారకచరిత్రమాదిగాఁగల గ్రంథములను. ఆగ్రంథములలోనియుక్తులను, మేము సాంతముగఁ జదివియుంటిమి. అవి యేవియును మావిశ్వాసమును మరలింపఁ జాలకున్నవి. మహాభారతమును దెనుఁగున రచింపుమని రాజరాజనరేంద్రుఁడు నన్నయభట్టును గోరునప్పటికే నన్నయ ఉభయ భాషాకావ్యరచనాభిశోభితుండని రాజనరేంద్రునిచేఁ బేర్కొనంబడియెనని నన్నయ్య మహాభారతమునందు

స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండుటయే నన్నయభట్టారక చరిత్రమునందలి యుక్తు లన్నియు గాలికి దూదిపింజె లెగిరిపోవునట్లెగిరి పోవుచున్నవి. నన్నయకాలము నందే యాంధ్రకవుల నేకులు ప్రసిద్ధికెక్కియున్నారు. వారిలో నారాయణభట్టొకఁడుగ నున్నాఁడు. నారాయణభట్టు తనకీ కార్యమునందుఁ దోడ్పడినట్లుగా నీక్రిందిపద్యమున నన్నయభట్టె చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. "పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు, తానును ధరామరవిభూషణుఁడు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దన కిష్టుఁడు న్సహా
ధ్యాయుఁడునైన వాఁడభిమతంబుగఁదోడయి నిర్వహింపగన్.

నారాయణభట్టు.

నందమపూండి శాసనము.

"నన్నయలిఖితమైన యొక శాసనమున నారాయణభట్టు కర్ణాటకభాషయందుఁ బండితుఁడని తెలుపఁబడియున్నది గావున నీకన్నడపండితుని సహాయముచే శబ్దమణిదర్పణపద్ధతిని మన యాంధ్రమును భట్టారకులవారు శాసించి"రని నన్నయ భట్టారక చరిత్రమునందలి కల్పితవాక్య మాంధ్రప్రపంచముయొక్క సంపూర్ణవిశ్వాసమును పెడత్రోవను బట్టించుచున్నది గనుక దానినెంతమాత్రమును విశ్వసింపరాదు. ఒక్కకర్ణాటకపండితుఁడని మాత్రము నన్నయలిఖితమైన శాసనమునందుఁ దెలుపంబడియుండలేదు. నన్నయలిఖితమని చెప్పఁబడుశాసనము నందమపూండి(నందంపూడి-ఇది ప్రస్తుతపుకృష్ణామండలములో తణుకుతాలూకాలోని సెట్టిపేటకు సమీపమున నెట్టుకాలువయొడ్డుననున్నది) శాసనమే గాని మఱియొకటిగాదు.[1] సింధుయుగమంతరదేశమను నామాంతరముగల రెండేఱులవాడి విషయములోని యీనందమపూండిగ్రామమును చంద్రగ్రహణ పుణ్యకాలమున రాజరాజనరేంద్రుఁడు తన ముప్పదిరెండవ పరిపాలన సంవత్సరము నఁగా (బహుశః) శాలివాహనశకము ౯౭౫ వసంవత్సర మార్గశిరశుద్ధ ౧౫ భా

1. Ep. ind Vol. IV, pp. 300-309. No. 43.

సువారమునకుసరియైన క్రీస్తుశకము 1023 వ సంవత్సరము నవంబరు నెల ౨౧౼వ తేదిని మంత్రిపురోహితసేనాపతియువరాజదౌవారికప్రధానసమక్షంబున నారాయణభట్టునకు నగ్రహారముగా ననుభవింప ధారవోసెను. ఈనారాయణభట్టు సంస్కృతకర్ణాటప్రాకృతపైశాచికాంధ్రభాషాసుకవిరాజశేఖరుం డనియు కవిభవజ్రాంకుశుండనియును, అష్టాదశావధానచక్రవర్తియనియు నందుఁ బేర్కొనఁబడి యుండెను. మఱియు హారితగోత్రుండు నాపస్తంబసూత్రుండు నైనకాంచనసోమయాజిప్రపౌత్రుండును, కాంచనార్యునిపౌత్రుండును శౌచాంజనేయుని పుత్త్రుండునని యుంగూడ పేర్కొనఁబడియుండెను. ఈనారాయణభట్టుతండ్రి యగుశౌచాంజనేయునకు అకలంకాశాంకనామాత్యుఁడను నామాంతరము గలదు. ఈయమాత్యవరునకు సామికాంబవలన జనించినవాఁడె మననారాయణభట్టు. ఈకవిరాజశేఖరునిసహాయముతో మననన్నయభట్ట మహాకవి మహాభారతమును దెలిగింపఁబూనెను. మహాభారతమును నన్నయభట్టు సాంతముగాఁ దెలిగింపక యారణ్యపర్వము నడుమనే విడిచిపెట్టుటకుఁ గారణము రాజనరేంద్రుని మరణమే కాని వేఱొండుగా నేరదు. కావున భారతము రాజనరేంద్రుని పరిపాలనావసానదశయందుఁ బ్రారంభింపఁబడియుండును. అట్లుగాక రాజనరేంద్రునికాలముననే నన్నయభట్టు మరణము నొంది యుండుటగాని లోకాపవాదము ప్రకారము నన్నయభట్టునకు మతిభ్రమణము కలిగియుండుటగాని జరిగి తన్మూలమున భారతము తెలిగింపఁబడక నిలిచి యుండునేని అంతటి యభిమానముగలరాజనరేంద్రుఁ డంతటికవిరాజశేఖరుండయిననారాయణభట్టుచేఁ బూర్తి చేయింపకుండె ననుమాట విశ్వసింపఁదగినది కాదు. కాఁబట్టి యాంధ్రభారతరచనము జరుగుచున్నకాలమునందు రాజనరేంద్రుఁడు మరణమునొంది యుండవలయును. రాజనరేంద్రుని మరణానంతరము నేడుసంవత్సరములవఱకు రాజనరేంద్రునికుమారుఁడగు రాజేంద్రచోడుఁడు సింహాసనమునకు రాకపోవుటయు, రాజనరేంద్రునికిఁ బిమ్మట రాజనరేంద్రునితమ్ముఁడగు విజయాదిత్యుఁడు రాజ్యమాక్రమించుకొనుటయు సంభవించినదిగావునఁ గొంతవఱకు దేశోపద్రవము సంభవించి మనకవివరులచేఁ బ్రారంభింపఁబ

డిన భారతరచనము మూలఁబడియుండవచ్చును. కాఁబట్టి మహాభారతరచనము నకుముందే ఉభయభాషాకావ్యరచనాభిశోభితుండై నన్నయభట్టును, సంస్కృతప్రాకృతకర్ణాటపైశాచికాంధ్రభాషాకవిరాజశేఖరుండైన నారాయణభట్టును, ప్రసిద్ధిఁ జెందియుండ నన్నయభట్టే గూడికవియనియు, ఆంధ్రభారతమే మొదటి గ్రంథమనియు, ఆంధ్రకవితాసతి నన్నయభట్టునకే జనించినదని చెప్పెడివారి వాదము నెంతమాత్రమును మేము విశ్వసింపఁ జాలకున్నారము.

పావులూరిమల్లనకవి.

ఇతఁడు తెనుఁగున గణితశాస్త్రమును రచించినమహాకవి. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శివ్వన్నపుత్త్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; గార్గ్యగోత్రోద్భవుఁడు; కమ్మనాడులోని పావులూరుగ్రామమునకుఁ గరణమైయున్నాఁడు. ఈకవి తనకు రాజనరేంద్రుఁడు పీఠాపురసమీపమున నున్ననవఖండవాడ యనుగ్రామము నిచ్చినట్లుగా నీక్రిందిపద్యమునం జెప్పుకొని యున్నాఁడు.

"ఉ. శ్రీలలనేశుఁ డాంధ్రనృపశేఖరుఁడై చనురాజరాజభూ
పాలకుచేతఁ బీఠపురిపార్శ్వమున న్నవఖండవాడ యన్
ప్రోలు విభూతితోఁ బడసి భూరిజనస్తుతుఁడై సనత్కళా
శీలుఁడ రాజపూజితుఁడ శివ్వనపుత్త్రుఁడ మల్లనాఖ్యుఁడన్."

దీనినిబట్టి యీపావులూరి మల్లనకవియు రాజనరేంద్రునికాలమునం దున్నవాఁడని స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లు నన్నయభట్టు నారాయణభట్టు, పావులూరిమల్లన ఆంధ్రగ్రంథరచనయందు నిపుణులయినట్లు గానంబడుచుండఁగా నాంధ్ర కవితాసతి అప్పుడే యవతరించినదని చెప్పెడిమాట యెట్లు విశ్వసింపవచ్చును. భాష యెన్నఁడు నొక్కసారిగ సంస్కరింపఁబడునది కాదు. ఆంధ్రభాషాసంస్కరణము నన్నయకు బహుకాలమునకుముందే ప్రారంభమయియుండును గాని యొక్కసారిగ సంపూర్ణస్థితికిఁ దేఁబడెననుటయు విశ్వసింపఁదగినది కాదు.

కోరుమల్లి శాసనము.

రాజరాజవిష్ణువర్ధనమహీపాలుఁడు సంస్కృతకర్ణాటపైశాచికాంధ్రభాషాకవిరాజశేఖరుం డగునారాయణభట్టునకు నందమపూడి గ్రామమును, మహాకవి యగుపావులూరిమల్లనామాత్యునకు నవఖండవాడ యనుగ్రామమును, దానము చేసినట్లుగా నందమపూడిశాసనమువలనను, పావులూరి మల్లనకవివిరచితమైన గణితశాస్త్రమువలనను దెలిసికొంటిమిగదా. ఇట్లేయాపస్తంబసూత్రుఁడును భారద్వాజగోత్రుఁడు నగుచీదమార్యుఁ డనుబ్రాహ్మణునకు కోరుమల్లి నామగ్రామమును చంద్రగ్రహణపుణ్యకాలమున దానముచేసి యుండెను. [1] ఇట్టి కవులను బండితులను నాదరించి యగ్రహారములు మొదలగునవి యిచ్చి భాషాపోషణము మొదలగుసత్కార్యము లాచరించిన వాఁడగుటచేతనే నన్నయభట్టు తనభారతమునందు రాజనరేంద్రుని

"సీ. నిజమహీమండలప్రజఁ బ్రీతిఁ బెంచుచుఁ
బరమండలములధరణీపతుల
నదిమి కప్పంబుల ముదముతోఁ గొనుచును
బలిమి నీయనిభూమిపాలయపతుల
ను క్కడఁగించుచు దిక్కులఁ దనయాజ్ఞ
వెలిగించుచును విప్రకులము నెల్లఁ
బ్రోచుచు శరణన్నఁ గాచుచు భీతుల
నగ్రజన్ములకు ననుగ్రహమునఁ
జారుతరమహాగ్రహారంబు లిచ్చుచు
దేవభోగముల మహావిభూతిఁ
దనరఁ జేయు చిట్లు మనుమార్గుఁ డగువిష్ణు
వర్ధనుండు వంశవర్ధనుండు."

---

1. Ind. Ant. Vol XIX, p. 129; ఈకోరు మల్లి కోదావరిమండలములో రామచంద్రపురముతాలూకాలో నున్నది.

అని యభివర్ణించియున్నాఁడు. కాఁబట్టి భూదేవకులాభితర్పణమహీయఃప్రీతియును, భారతశ్రవణాసక్తియును, పార్వతీపతిపదాబ్జధ్యానపూజామహోత్సవమును, సంతతదానశీలతయును, శశ్వత్సాధుసాంగత్యమును, తనకుఁ గరం బిష్టంబులై యుండునని రాజనరేంద్రుఁడు చెప్పుకొన్నదానిలో నసత్యము గాని యతిశయోక్తిగాని లవమాత్రమును గానరాదు.

కృతఘ్నాపవాదములు.

నన్నయభట్టంతటివిద్వత్కవి రాజసింహునిచే.

"క. విమలాదిత్యతనూజుఁడు
విమలవిచారుఁడు కుమారవిద్యాధరుఁ డు
త్తమచాళుక్యుఁడు వివిధా
గమవిహితశ్రేయుఁడు తుహినకరుఁ డురుకాంతిన్."

చ. ఘనదురితానుబంధకలికాలజదోషతమోపహసంహతిన్
దనయుదయప్రభావమున దన్పుగఁ జోపి జగజ్జనానురం
జనముగ రాజ్యసంతతవసంతనితాంతవిభూతి నెంతయుం
దనరుఁ జళుక్యమన్మథుఁడు ధర్మదయార్ద్రనిబద్ధబుద్ధియై

ఉ. ఆశ్రితపోషణంబున వసంతవిలాసమునన్ మనీషివి
ద్యాశ్రమతత్త్వవిత్త్వమున దానగుణాభిరతిన్ సమస్తవ
ర్ణాశ్రమధర్మరక్షణమహామహిమన్ మహినొప్పు సర్వలో
కాశ్రయుఁ డాదిరాజవిభుఁ డత్యకలంకచరిత్రసంపదన్.

అని నన్నుతులను గాంచి "రాజమహేంద్రకవీంద్రసమాజసురత్మాజ" యని సంబోధింపఁబడినవాఁడును, "సకలభువనలక్ష్మీవిలాస నివాసంబయిన రమ్యహర్మ్యతలంబున మంత్రిపురోహితసేనాపతిదండనాయక దౌవారికమహాప్రధానానంతసామంతపరివృతుండై అపారశబ్దశాస్త్రపారగులైన వైయాకరణులును భారతరామాయణాద్యనేకరచనావిశారదులయినమహాకవులును

వివిధతర్క విగాహిత సమస్తశాస్త్రసాగరగరీయః ప్రతిభులయిన తార్కికులును నాదిగాఁగల్గు విద్వజ్జనంబులు పరివేష్టించికొలువ నిరంతరము విద్యావిలాసగోష్ఠి సుఖోపవిష్టుండయి యిష్టకథావినోదంబులఁ బ్రొద్దుపుచ్చువాఁడునునైన యాంధ్రభారతకృతిపతితలనుఁ దలయుందోకయులేని చిత్రాంగిసారంగధరులకథను కనకాంబచరిత్రమును ముడిపెట్టియు, నన్నయభట్టుతలకు నతండనూయాపిశాచగ్రస్తుండని దెలుపు నసందర్భములయినగాథలను ముడిపెట్టియుఁ జరిత్రజ్ఞానములవలేశమును లేక కూపస్థమండూకములవలె నున్న కుకవిరాజమండలము పామరప్రపంచమును పెడదారిని బట్టించుట కృతఘ్నాపవాదములే కారణములుగదా.

కులోత్తుంగ చోళదేవుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౦౭౦ మొదలుకొని ౧౧౧౮ వఱకు.)

రాజనరేంద్రుని కాలమున నాంధ్రదేశమునకుం గలిగిన స్వాస్థ్యమునకు రాజనరేంద్రుని మరణానంతరము భంగము గలిగినది. రాజనరేంద్రునికిఁ బిమ్మట నాతనికుమారుఁడగు కులోత్తుంగ చోళదేవుఁడు సింహాసన మెక్కవలసియుండఁ గులోత్తుంగ చోళదేవునకు బదులుగా విమలాదిత్యుని రెండవకుమారుఁడును రాజనరేంద్రునితమ్ముఁడు నైనవిజయాదిత్యుఁడు సింహాసన మాక్రమించుకొని యాంధ్రదేశమును బాలించినట్లు గానంబడుచున్నది. విమలాదిత్యుని కుమారుఁడగు రాజరాజనరేంద్రునకు రాజేంద్రచోడునికూతురగు అమ్మంగదేవికి జనించినవాఁడు రాజేంద్ర చోడదేవుఁడు. విమలాదిత్యుఁడు రాజరాజ చోడునికూఁతురగు కుందవాదేవిని వివాహమాడి యామెయందుఁ గన్న తన కుమారునకు రాజరాజని తనమామ పేరు పెట్టెను. ఈరాజరాజ నరేంద్రుఁడు తన మేనమామయగు రాజేంద్ర చోడునికూతురగు అమ్మంగదేవిని బెండ్లియాడి యామెవలనఁ గాంచిన కుమారునకు రాజేంద్ర చోడుఁడని తన మేనమామపేరు పెట్టెను. ఈరాజేంద్ర చోడుఁడు మాతామహునిరాజ్య మగుచోడరాజ్యమును వశపఱచుకొన్నతరువాత కులోత్తుంగ చోళదేవుఁ డనునామమును వహించెను. రాజరాజ నరేంద్రుని కుమారుఁడగు రాజేంద్ర చోడుఁడు యువరాజుగనుండినపుడే

యుత్తరదేశములపై దండెత్తిపోయి మధ్యమాగాణములలోని వాయిరాగరమను ప్రదేశమున ననేకగజయూథములను ముట్టడించి వశపఱచుకొని సింధువంశపురాజగు ధారావర్షునిచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండిన చక్రకోట్యమునుముట్టడించి వశపఱుచుకొనియెను.[1] ఈదండయాత్ర యెందుకొఱకు సంభవించెనో తెలియరాదు. భారతకృతిపతి యైనరాజరాజవిష్ణువర్ధనునిమరణానంతరము చోడదేశమును బాలించుచుండినవీరరాజేంద్రునిసహాయముతో రాజరాజ విష్ణువర్ధనునితమ్ముఁడగువిజయాదిత్యుఁడు రాజరాజ విష్ణువర్ధనుని(రాజరాజ నరేంద్రుఁడు) కుమారుఁడగురాజేంద్రచోడుని వెడలఁగొట్టి వేంగిరాజ్యమును దానే యాక్రమించుకొని పరిపాలింప నారంభించెను. వీని పరిపాలనకాలమున నాహవమల్లుని రెండవకుమారుఁడగు నాఱవవిక్రమాదిత్యుఁడనుపశ్చిమచాళుక్యరాజు వేగిదేశముపై దండెత్తివచ్చి కలవర పట్ట నారంభించెను. రాష్ట్రకూటులప్రభ యడంగి పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యము పునరుద్ధారణ కాఁబడినతరువాత నాహవమల్లునిరెండవకుమారుఁడగునీయాఱవవిక్రమాదిత్యుఁడు నిర్వక్రపరాక్రముండై విజృంభించిదిగ్విజయములు సలుపుచున్నవాఁడగుటం జేసి యెట్లయిన నాంధ్రదేశమును మ్రింగివేయవలెనని దండయాత్ర వెడలి వచ్చెను. ఈయాఱవ విక్రమాదిత్యుఁడు బహుపరాక్రమవంతుఁడగుటచేత వీని నెదుర్కొనుపాటి రణశూరుఁడు దక్షిణహిందూస్థానమునందుఁ గానరాకుండెను. చోడరాజగు వీరరాజేంద్రుఁడు వీని దోర్దర్పమునకు భయపడి విక్రమాదిత్యునికిఁ దనకూఁతు నిచ్చి వివాహముఁజేసి వానితో మైత్రి నెఱపవలసినవాఁడయ్యెను. అట్టి ప్రబల శత్రువుదేశముపై దండెత్తివచ్చినపుడు పౌరుషశాలియైన రణశూరుఁ డెట్లూరకుండఁగలఁడు? విజయాదిత్యుఁడసమర్థుఁడై యేమియుఁ జేయఁజాలకుండుట జూచి రాజరాజనరేంద్రునితనయుండగు రాజేంద్ర చోడుఁడు ధైర్యసాహసములు ముప్పిరిగొన స్వసైన్యముతో శత్రువుని మార్కొని తిరిగి చూడకుండఁ

1. Ep. Ind. Vol IX, p. 178; No. 538, Public, 28th July 1909 para 66. చక్రకోట్యము (చక్రకోట) బస్తరురాజ్యములోనిది.

దఱిమిగొట్టెను. అంతట నూరకొనక యావాడిమగం డాంధ్రదేశంబునఁ దన యధికారమును స్థాపించి తన పినతండ్రి తనకుఁ జేసినయపకారమును మన్నించి యావిజయాదిత్యునే వేగిరాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిగఁ బునరభిషిక్తునిగావించి తనమాతామహునిదైన చోడరాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండెను. అంతట చోడరాజ్యమును పాలించుచుండిన వీరరాజేంద్రుఁడు మరణము నొందెను. రాజ్యాధిపత్యముకొఱకు దేశమునఁ బెద్దకల్లోలము జనించెను. ఈసమాచారమును దెలిసికొన్నవాఁడై వీరరాజేంద్రునియల్లుఁడును కుంతలరాజు నగు నాఱవవిక్రమాదిత్యుఁడు కాంచీపురముపై దాడివెడలి వచ్చి తన భార్యతోఁబుట్టువగుపరకేసరివర్మకుఁ బట్టముగట్టి యొకమాసమువఱ కచ్చట నుండి కలహములనడఁచి మరల రాష్ట్రమునకుఁ బోయెను. అతఁడు మరలిపోయినవెనుక శీఘ్రకాలములోనే రాజ్యమున మరలఁ గల్లోలము ప్రారంభమయ్యెను. తనమాతామహుని రాజ్య మాక్రమించుకొనఁగోరి రాజరాజనరేంద్రునితనయుం డగు రాజేంద్రచోడుఁడు వీరరాజేంద్రతనయుండగుపరకేసరివర్మను జంపి రాజ్య మాక్రమించుకొని కులోత్తుంగచోళదేవుఁ డను పేరుతోఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెను. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౦౭౦ దవ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౧౧౮ వఱకుఁ గొంచెముతక్కువగ నేఁబదిసంవత్సరములు కళింగవేంగిచోడరాజ్యములను నిరాతంకముగాఁ బరిపాలనము చేసెను. ఇతఁడు తన బావమఱదిని జంపి చోడరాజ్యమును వశపఱచుకొనుటఁ జూచి సహింపఁజాలక కుంతలరాజగు విక్రమాదిత్యుఁడు దండెత్తివచ్చెను గాని మధ్యమార్గమునఁ గులోత్తుంగునిచే నెదుర్కొనఁబడి యుద్ధముఁ జేసి యపజయమును గాంచి మరలిపోయెను. బిల్హణకవివిరచితమై విక్రమాదిత్యుని కంకితము చేయఁబడిన విక్రమాంకదేవచరిత్రమునందును విక్రమాదిత్యునిశాసనములయందు కులోత్తుంగుఁడే యోడిపోయినట్లు చెప్పయున్నను. కులోత్తుంగునిశాసనములు కులోత్తుంగునికే జయముగలిగినట్లుగఁ జాటుచున్నవి. కులోత్తుంగదేవుఁడే యోడుటసంభవించెనేని విక్రమాదిత్యుఁడు వేంగిచోడదేశములను మ్రింగివేసియుండును. అట్లుజరిగియుండక పోవుటయె విక్రమాదిత్యునికి సంపూర్ణవిజయములు కలిగియుండలేదనుటకు నిదర్శనము

గా నున్నది. కొన్ని యుద్ధములయందొకవేళ విక్రమాదిత్యునికి విజయములుగలిగి యుండినను కడపటివిజయము మాత్రము కులోత్తుంగదేవునిదేయని చెప్పఁదగినది కాని కేవలము విక్రమాంకదేవచరిత్రములోనివాక్యముల నేవిశ్వసించి భాండార్కరుగారు తమదక్షిణాపథప్రాచీనచరిత్రమునందుఁ జెప్పినట్లు విక్రమాదిత్యునిది కాదు. విక్రమాంకదేవచరిత్రము విక్రమాదిత్యునివిజయములను ప్రకటించుచుండఁగాఁ గళింగత్తుపరణి యనుద్రవిడకావ్యము కులోత్తుంగునివిజయములను బ్రకటించుచున్నది.

కులోత్తుంగదేవునివిజయములు.

ఇతఁడు రాజ్యాధిపత్యము వహించిన రెండవ సంవత్సరమున ననఁగా క్రీ. శ. ౧౦౭౧-౭౨ వ సంవత్సరమున వ్రాయించిన శాసనములు పులియూరునాడు, ఎళుమూరునాడు (ఎళంబూరు-Egmore) పాలయనూరునాడు మొదలగునవి స్వాధీనములో నున్నటులఁ జాటిచెప్పుచున్నవి. ఇవ్వన్నియు యిప్పటి చెంగలుపట్టు, ఉత్తరార్కాడు మండలములలోనివిగా నున్నవి.[1] ఇతఁడు కేరళపాండ్యకుంతలదేశములను జయించినట్టు వీరచోడుని చెల్లూరుశాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది.[2] కళింగత్తుపరణి యనుద్రవిడకావ్యమునందు కళింగముమీఁద వెడలిన దండయాత్ర వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నందు కుంతలము నేలుబిరుద రాజును (విక్రమాదిత్యుని) జయించినట్లుగూడ చెప్పఁబడినది.[3] వీని పదునొకండవ పరిపాలన సంవత్సరములోని యొకశాసన మీతఁడు విక్రమాదిత్యుని కోలారు మండలములోని నాంగిలినుండి మానలూరు మార్గముగా తుంగభద్రా నదివఱకుఁ దఱిమినట్లును, గంగమండలమును సింగాణమును (మైసూరు దేశములోనివి) జయించినట్లును జాటుచున్నది. తరువాత నొకశాసనము మానలూరునకు బదులుగా ఆలట్టిని సింగాణమునకు బదులుగా కొంకణమును చేర్చుచున్నది. మఱియొకశాసనము విక్రమాదిత్యుఁడును వానిసోదరుఁడయినజయసింహుఁడును కులో

(1) Sou. Ind. Ins. Vol III, part II, Ins. Nos 64 to 66.

(2) Ind. Ant. Vol I, No. 39, Verse 10 f

(3) Canto IV, Verse 6 and Canto X verse 25

త్తుంగుని ప్రతాపముముంగట నిలువంజాలక పశ్చిమసముద్రమును శరణుచొచ్చి రని చెప్పఁబడినది. విక్రమాదిత్యజయసింహులతో డిపోరాటములో నవిలై యను ప్రదేశమున శూరులయిన దండనాయకులచే సంరక్షింపఁబడుచుండిన వేయియే నుంగులను ముట్టడించి పట్టుకొనియెనని చాటిచెప్పుచున్నది నవిలై యనునది మైసూరురాజ్యములోనినవిలెనాడు లోనిది. వీని పదునాలుగవ పరిపాలన సంవ త్సరములోని యొకశాసన మీతఁడు పాండ్యులనైదుగురిని జయించుటమాత్రమే గాక మన్నారుజలసంధి, పొడియిల్ కొండ, కన్యాకుమారి, కొట్టారు మొదల గు ప్రదేశములను వశపఱచికొనియెనని చెప్పఁబడియెను. పాండ్యదేశమునకు హ ద్దు లేర్పాటు గావించెను. పాండ్యదేశముతోఁగూడ కుడమలై నాడును (మల బారులోని పశ్చిమభాగము) గూడ జయించెను. ఇప్పటినాయకులపూర్వీకు ల యినయాదేశములోనిరణశూరులు తమస్వాతంత్ర్యసంరక్షణమునం దందఱును ప్రాణములర్పించుకొని నాశముంజెందిరి. చేరరాజుయొక్క నావికాసైన్యము ను నోడలును రెండుమాఱులు నాశము గావించెను. [1] నయిరువదియాఱవ పరి పాలనసంవత్సరమునకు లోపలనే అనఁగా ౧౦౯౫-౯౬ వ సంవత్సరమునఁ గ ళింగమును జయించెను. [2] ఇదియె విపరముగా కళింగట్టుపారణి యనుగ్రంథ మున వర్ణింపఁబడినది.

కులోత్తుంగ చోడదేవునిబిరుదునామములు,

ఈ రెండవ రాజేంద్ర చోడదేవునకు రాజకేసరి వర్మ యనుబిరుదునామ ముగలదు. చెల్లూరు పిఠాపురము శాసనములో నీతనికి రాజనారాయణ బిరుద ముండినటులఁ జెప్పఁబడియుండెను. [3] ఈబిరుదునామమునుబట్టియే గోదావరి మండలములోనిదగు భీమవరములోనియొక దేవాలయమునకు రాజనారాయణ

1 Ind. Ant. Vol XXII, p. 142; (2) Ep. Ind. Vol V. Appendix, p. 51, No. 358, add p. 52, No. 363.

(3) Ep. Ind. Vol I, No. 39, Verse 12, and Ep. Ind. Vol V. No. 10 Verse 11

దేవాలయమని పేరుగలిగినది.[1] కొన్ని నాణెములపైని చోళనారాయణనామము గన్పట్టుచుండుటచేత నయ్యవి వీనివేయని యూహింపఁబడుచున్నవి.[3] కళింగట్టుపారణి యను కావ్యము వీనిని కులోత్తుంగ చోళుఁడనియు, కరికాలచోళుఁడనియు, బిరుదరాజభయంకరుఁడనియు, అభయుఁడనియు, జయధరుఁడనియుఁ బేర్కొనుచున్నది. ఇతఁడు తుదకు చక్రవర్తి, త్రిభువనచక్రవర్తి యనుబిరుదులనుగూడ వహించెను.

కులోత్తుంగుని రాజధాని.

కులోత్తుంగుని రాజధాని గంగాపురి. ఇయ్యది గంగకుండపురమనియు, గంగయికొండచోళపురమనియుఁగూడ పిలువఁబడుచుండెను. ఈపట్టణము మొదట కులోత్తుంగచోడదేవుని మాతామహుఁడగు రాజేంద్రచోడునిచే నిర్మింపఁబడినది. ఆరాజేంద్ర చోళునకు గంగయికొండ చోళుఁడని నామాంతరము గలదు. ఈపట్టణమునకుఁ దరువాత రెండవముఖ్యపట్టణము కాంచీపురముగ నుండెను.

కులోత్తుంగుని రాణులు.

ఇతఁడు రాజేంద్రదేవుని కూఁతురగు మధురాంతకదేవిని వివాహమాడి యామెయందు రాజరాజచోడగంగును, రాజరాజముమ్మడిచోడుని, వీరచోడుని, విక్రమచోడుని, మఱిముగ్గురిని మొత్తమున నేడుగురుపుత్త్రులను రాజసుందరియను కూఁతురిని గాంచెను. మఱియును దీనచింతామణి ఏళిశైవల్లభి, త్యాగవల్లియను మఱిముగ్గురురాణులుగలరు. దీనచింతామణి చనిపోయినతరువాత నామెస్థానమును త్యాగవల్లి వహించెనఁట! ఈత్యాగవల్లి రాజుతో సమానమైనయధికారమును నెఱపుచుండెనని కళింగట్టుపారణియను కావ్యమునందుఁ జెప్పఁబడియుండెను. కులోత్తుంగదేవుని కూఁతు రగు రాజసుందరి కళింగరాజయిన రాజరాజునకిచ్చి వివాహము చేయఁబడియెను.

---

(1) Ep. Ind. Vol IV. p. 230

కళింగదండయాత్ర.

విశాఖపట్టణము లేక కులోత్తుంగచోడపట్టణము.

కులోత్తుంగుఁడు కళింగదేశముపై రెండుమాఱులు దండువెడలియుండెను. మొదటియాత్ర తనరాజ్యకాలములో నిరువదియాఱవసంవత్సర మనఁగా ౧౧౦౫-౬-౬వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమె జరిగియుండును. రెండవది తనపరిపాలనావసానదశయందు జరిగియుండును. అదియె కళింగత్తుపారణి యనుకావ్యమునందు వర్ణింపఁబడినది. మొదటి దండయాత్ర దక్షిణకళింగముపై మాత్రమె నెఱపఁబడినది. ఉత్తరకళింగమును బాలించుచుండిన అనంతవర్మ చోడగంగు ఈదండయాత్రయందంతగాఁ దానుసంబంధము కలిగించుకొని యుండలేదుగాని రెండవదండయాత్రయందు కులోత్తుంగదేవునికిఁ దోడ్పడియెను. ఈయనంతవర్మ చోడగంగుఁడు కులోత్తుంగచోడుని కూతుఁరగు రాజసుందరికి కళింగరాజగు రాజరాజువలన జనించినవాఁడు గావునఁ గులోత్తుంగునకు దౌహిత్రుఁడు. అనంతవర్మ చోడగంగునకు లోఁబడియుండిన యేడుగురు కాళింగులు తిరుగఁబడినందున వారలను వశపఱచుకొనుటకై కులోత్తుంగుఁడు దండెత్తివచ్చెను. క్రీ. శ. ౧౦౮౧వ సంవత్సరములో కళింగసింహాసన మెక్కినఅనంతవర్మదేవుని శాసనమొకటి విశాఖపట్టణమునగలదు. ఆశాసనములో విశాఖపట్టణమునకు కులోత్తుంగచోడపట్టణమని నామాంతరమున్నట్టు చెప్పఁబడియెను. ఈమొదటి కులోత్తుంగచోడదేవుని పేరేయీపట్టణమునకుఁ బెట్టఁబడినదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈమొదటి దండయాత్రలో నితఁడు సింహాచలపర్యంతమును బోయినట్లుగానంబడుచున్నది. సింహాచలములో నీతని పేరిఁటి శాసనమొకటి యిప్పటికిని నిలిచియున్నది. ఒకవేళ నీదండయాత్రయుగూడ తనమనుమఁడయిన అనంతవర్మదేవునిపక్షమున నే జరిపియుండవచ్చును. విశాఖపట్టణములోనిశాసనము ద్రావిడభాషలోనికి భాషాంతరీకరింపఁ బడినది. (No 90 of 1909) ఈశాసనములోని దానప్రతిగ్రహీత మాలమండలము (Malabar) లోని యొకవర్తకుఁడు. తన యనుచరులయిన దక్షిణదేశీయులను గొందఱినితనమనుమనిదైన దక్షిణకళింగములో నిలుపుటయె యీప్రథమకళింగదండయాత్రయొక్క ముఖ్యోద్దేశమని మన

మూహింపవచ్చును. ఇట్లు కొందఱు దక్షిణదేశీయులు వచ్చి యిచ్చటస్థిరవాసము లేర్పఱచుకొనుట కళింగగంగవంశజుఁడగు మొదటినరసింహుని కాలమువఱకు జరుగుచుండెనని వీరనరసింహదేవుని పదునేనవసంవత్సర మనఁగా శాలివాహనశకము ౧౧౭౭-౮ వ సంవత్సరములో విశాఖపట్టణమున లిఖింపఁబడిన మఱియొక శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. పాండలాయనికొల్లముగ్రామవాసియొకఁడు విశాఖపట్టణములోని కరుమాణిక్యస్వామిదేవాలయమునకు దానము చేసినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఈపాండలాయనికొల్లముగ్రామము క్విలాండికి నుత్తరమున నున్నది.[1]

వేగి దేశపాలకులు.

కులోత్తుంగ చోడదేవుని కాలమున వేఁగిదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నియమింపఁబడినవాఁడు రాజరాజనరేంద్రుని సోదరుఁడును కులోత్తుంగ చోడదేవునిపినతండ్రియు నగువిజయాదిత్యుఁడు మొదటివాఁడని చెప్పియుంటిమి. ఈ విజయాదిత్యుఁడు ౧౦౭౭ వ సంవత్సరమువఱకును వేఁగిదేశమును పాలించి మృతినొందఁగాఁ గులోత్తుంగదేవుఁడు తన రెండవకుమారుఁడయినరాజరాజును రాజప్రతినిధిగా నియమించెను. ఇతఁడు దీనదశను వహించినతరువాత వీనికి సుఖమును సురక్షణయు లేకపోయెను. వీనికి గురుపాద సేవలనఁ గలిగెడియానందమువంటి యానంద మీరాజ్యపాలనాధికారమునందునఁ గానక వేఁగిదేశము నొక్కసంవత్సరము మాత్రము పరిపాలించి తనతల్లిదండ్రులకడకు వెడలిపోయెను.[2] తరువాత ౧౦౭౮ దవ సంవత్సరమున నాతనితమ్ముఁడయినవీరచోడుఁడు రాజప్రతినిధిగ నియమింపఁబడియెను. ఇతఁడు బాహుబలము గలిగినమహారణశూరుఁడు. ఇతఁడు ౧౦౮౪ వఱకును వేగిదేశమును పాలించినతరువాత రాజధానికి రప్పించుకొనఁబడి కులోత్తుంగునిజ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడగు రాజరాజచోడగంగు రాజప్రతినిధిగ నియమింపఁబడియెను గాని ౧౦౮౮-౮౯ దవసంవత్సరమున చోడగంగునకు బదులుగా మరల వీరచోడుఁడే రాజప్రతినిధిగనియమింపఁబడియెను.

---

1 Malabar Gazetteer p. 36

2. Sou. Ind. Ins., i. 60.

ఇతఁడు ౧౦౯౨-౯౩ వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలించినతరువాత వీనిస్థానమున వీరచోడునితమ్ముఁడగు విక్రమచోడుఁడు నియమింపఁబడియెను. ఇతఁడు ౧౧౧౮ వఱకును వేఁగిదేశమును బాలించెను. తరువాతఁగొంతకాలము వెలనాటి చోడులు రాజప్రతినిధులుగ వేఁగిదేశమును బరిపాలించిరి.

వీరచోడుఁడు.

కులోత్తుంగుని మూడవకుమారుఁడయినవీరచోడుఁడు విష్ణువర్ధనుఁడను నామముతో వేంగిదేశమును ౧౦౭౮ మొదలుకొని ౧౦౮౪ వఱకును, ౧౦౮౮-౮౯ మొదలుకొని ౧౦౯౨-౯౩ వఱకును బరిపాలనముఁజేసినటుల చెల్లి, పిఠాపురము శాసనములనుబట్టి నిర్ణయింపవచ్చును. ఇతఁడు వేఁగిదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నున్నకాలమున వెలనాటిప్రభువయిన మొదటి చోడగొంకరాజుయొక్క సోదరపుత్త్రుఁడయిన రెండవ విదురుఁడు మంత్రిగనుండెను. ఈవిదురరాజు తన యాజ్ఞప్రకారము పాండ్యరాజు నొకని జయించుటచేత మెచ్చుకొని తన రాజ్యములోని యర్ధభాగ మగుసింధుయుగ మంతరదేశమును (కృష్ణాగోదావరుల మధ్యదేశమును) వీరచోడుఁడు బహుమానముగ నొసంగెనఁట. వీరచోడుని శాసనము లనేకములు గలవు.

మేడమార్యుఁడు.

ఈ మేడమార్యుఁడను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు వీరచోడునియొక్క ముఖ్యసేనాధిపతిగనుండెను. ఇతఁడు ముద్గలగోత్రజాతుఁడయినపోతనార్యునికి కన్నమాంబయందుజనించినపుత్రరత్నము. పోతనార్యునియందుఁగల గుణాధిక్యతచేత రాజరాజు వానిని బ్రాహ్మ మహారాజని పిలుచుచుండెనఁట. అందుచేత జనులు వానిని రాజరాజ బ్రహ్మ మహారాజను బిరుదునామముతో సన్మానించుచుండిరట. మేడమార్యుఁడు తనయొక్క సుగుణములచేతను బుద్ధివిశేషముచేతను రాజానుగ్రహమును బడసి మహోన్నతపదవికి వచ్చెను. ఇతఁడు వేదవేదాంగవేదియగుటయేగాక ధనుర్వేదపారంగతుఁడు, భుజబల పరాక్రమ సంపన్నుఁడు. రాజనీతివేత్తయు నగుటచేత వీరచోడుఁడు వీనికి సేనాధిపత్యము నొసంగెను.

ఇతఁడనేక యుద్ధములయందు వీరచోడునకు జయమును సమకూర్చెను. వీరిరు వురనడుమఁ క్షేమ మగ్గలముగ నుండెను. ఈ మేడమామ్యఁడు వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుఁ డయినట్లు గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి గుణవంతుఁ డగుటచేత గుణరత్నభూషణుఁడనెడు బిరుదు నామమును బొందెను. ఇతఁడు పెద్దలను బూజగన్న భృత్యునికైనఁడి వినయమును జూపునఁట. బాంధవులయెడ గౌరవముజూపునఁట. బీదలయిన సజ్జనులకు దానధర్మములు చేయుచుండునఁట, మఱియు నితఁడు పీఠాపురము దాక్షారామములయందు రెండుసత్రములు నిర్మించి బ్రాహ్మణులకు నిరతాన్నప్రదానము సలుపుచుండెను. ఇతఁడు చెల్లూరుగ్రామములో నొకవిష్ణ్వాలయమును నిర్మించి యొకచెఱువును త్రవ్వించెను. ఆవిష్ణ్వాలయమునకే వీరచోడ విష్ణువర్ధన మహారాజు కాలేరగ్రహారమును దానము చేసియుండెను. ఇటీవల మహారాష్ట్రరాజులకడ పేష్వాలుగ నుండినమహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణులవలెనే యాంధ్ర బ్రాహ్మణులుగూడ చాళుక్య రాజులకడఁ బురోహితులుగను మంత్రులుగను ఆస్థానకవులుగను, మాత్రమేగాక ఖడ్గమునుజేతఁ బట్టి శౌర్యప్రతాపములు జూపి యుద్ధముసేయునట్టి రణకౌశలు లయిన సేనాధిపతులుగఁగూడ నుండిరి. ఈ మేడమామ్యఁడు కాకతీయాంధ్ర ప్రభువయిన మొదటిప్రతాపరుద్రునితో యుద్ధముచేసి యోడిపోయినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

రాజరాజచోడగంగు.

(క్రీ. శ. ౧౦౭౪ మొదలుకొని ౧౧౪౭-౪౮ వఱకు)

ఇతఁడు కులోత్తుంగ చోడదేవునకు మధురాంతకదేవియందు జనించిన జ్యేష్ఠకుమారుఁడు. గోదావరిమండలములో రామచంద్రపురముతాలూకాలోని చేక్రిగ్రామమునందు రాజరాజచోడగంగునిశాసనము బయలుపడకపూర్వము చరిత్రకారు లెల్లరును రాజరాజచోడగంగుని మూఁడవతమ్ముఁడయిన విక్రమచోడుఁడే కులోత్తుంగ చోడదేవునిజ్యేష్ఠకుమారుఁడని వ్రాసియుండిరి. చేకిశాసనము చోడగంగు జ్యేష్ఠకుమారుఁడని దెలిపి చరిత్రకారులఁ బూర్వపువ్రాఁతల నన్నిటిని తాఱుమాఱు చేసినది. ఇతఁడు శాలివాహన శకము ౧౦౦౬ వ సంవత్సరము జ్యేష్ఠశుద్ధపూర్ణిమాగురువాసరమునాఁ డనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౭౪

గవ సంవత్సరము మే నెల ౨౨ న తేదిని గాంబోలు వేంగిసింహాసన మధిష్ఠించె నని చెప్పఁబడియెను. చెల్లూరు పిఠాపురము శాసనములు వీరచోడుని కిరువు రన్న లుండిరని చెప్పియుండుటచేత నాయిరువురు చోడగంగు, ముమ్మడిచోడుఁడని యిప్పుడు స్పష్టమైనదిగనుక విక్రమచోడుఁడు వీరచోడునితమ్ముఁడని సిద్ధాంతము చేయువచ్చును. చెల్లూరుపిఠాపురము శాసనములలోఁ జివరనీయఁబడిన తేదులు అనఁగా రాజ్యకాలముయొక్క ౨౧, ౨౨ వ సంవత్సరములని చెప్పినవి వీరచోడుని పరిపాలనమున కన్వయింపవలసినవి గావు. అదే రీతిగ తేకిశాసనము తుదను నీయఁబడిన చోడగంగునియొక్క రాజ్యకాలములోని పదునేడవ సంవత్సరము ౧౦౭౮-౧౬-౧౪-౧౧౦౦-౦౧ వ సంవత్సరముతో సరియగుచున్నది గనుకను, వీరచోడుని చెల్లూరుశాసనము తుదనుగల తేదులు ౧౦౭౭+౨౦-౨౧ = ౧౦౯౭ ౯౮ వది సంవత్సరముతో సరియగుచున్నవి గనుకను వీరచోడునిశాసనములు రాజరాజచోడగంగు రాజప్రతినిధిగ నుండుకాలమున వీరచోడునిచే లిఖింపఁబడినవిగానె నిశ్చయింపవలసియున్నది. వీరచోడుఁడు రాజప్రతినిధిగ నున్నకాలమునఁ దండ్రిచే రప్పించుకొనఁబడి యైదవయేట మరలఁ బంపఁబడియె నని పిఠాపురము శాసనము చాటుచున్నది. ఆనడుమకాలమున నే చోడగంగు రాజప్రతినిధిగ నుండి వేఁగిదేశమును బరిపాలించెను. చెల్లూరు శాసనమునందు చోడగంగు పాలకత్వమును విస్మరించుటయు, పిఠాపురము శాసనమున చోడగంగు పేరెత్తక పాలకత్వము నుదాహరించుటయుఁ బరిశీలించిన పక్షమున చోడగంగు పాలనము తండ్రికిఁ దృప్తిఁగలిగింపఁజాలక పోయెననియు, చోడగంగునకును వీరచోడునకును పొందిక లేదనియు, పొడకట్టకమానదు. వీనికి సర్వలోకాశ్రయుఁడనియు, విష్ణువర్ధనుఁడనియు బిరుదునామములు గలవు. ఇతఁడును వీరచోడునివలెనే జననాథనగరిని రాజధానిగఁ జేసికొని యందే నివసించియుండెనని శాసనములు చాటుచున్నవి. ఈజననాథనగరము రాజమహేంద్రవరముయొక్క మాఱుపేరని కొందఱు తలంచుచున్నారు. రాబర్టు స్యాయలుగారు కాకినాడకుఁ జేరియుండినజగన్నాథపుర మని యూహించుచున్నారుగాని రాజమహేంద్రనగరమని చెప్పుటయె సముచితముగానుండును.

రాజరాజ చోడగంగదేవుని వేకిశాసనము ఇతరశాసనములవలె భూదానమును గూర్చినది కాదు. ఈశాసనమునందలి యాజ్ఞ మన్నేఱునకును మహేంద్రగిరికిని నడుమ నుండు యావద్దేశమునకు వర్తించునదిగానున్నది. మహేంద్రగిరి గంజాము మండలములో నుత్తరభాగమున నున్నది. మన్నేఱు నెల్లూరుమండలములోని కందుకూరు తాలూకాలో సింగరాయకొండ సమీపమునఁ బ్రవహించుచున్నది. ఈనాద్దులమధ్య నుండుదేశము రాజకాలమున వేంగిరాజ్యముగ నుండెను. ఆంధ్రదేశమంతయు నిందుచేరి యుండలేదు. ఈ వేకిశాసనము తైలికు లనియెడి తెలికతెగవారికి సంఘమునందు గౌరవనీయములయిన హక్కుల నొసంగునదిగానున్నది.

తెలికి తెగవారు.

ఈ తెలికకుటుంబములవారు సహస్రశాఖాన్వయగోత్రులుగా విభాగింపఁబడియుండిరఁటగాని పది తెగలవారు మాత్రము పేర్కొనఁబడియుండిరి. ఈ పది తెగలవారును తరతరములుగా చాళుక్యరాజకుటుంబమునకు సేవకులుగనుండి యీ దేశమునకు వచ్చి విజయవాటిక (బెజవాడ) యందు స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొన్నట్లు పెద్దలు విశ్వసించుచున్నారు. గుంటూరు మండలములోని బాపట్ల గ్రామమునందున్న శ్రీ భావనారాయణస్వామి దేవాలయములోని రెండు శాసనములం దీ తెగవారి దానములనుగూర్చి ప్రశంసింపఁబడియుండెను. ముసునూళ్లగోత్రజాతుఁడైన కడును వెలందనూళ్ల గోత్రజాతుఁడైన కడును గలిసి శాలివాహన శకము ౧౦౫౭ అనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౧౩౫ వ సంవత్సరమున దానశాసనములు వ్రాయించి యుండిరి. ఈ వెలందనూళ్ల తెగవారును వేకిశాసనమునందు నుదాహరింపఁబడిన వలసనూళ్ల తెగవారు నొక్కరేయని తోఁచుచున్నది. ఆ రెండవ శాసనమునందు.

"స్వస్తి యమనియమధర్మసరోరుహ బ్రహ్మసంభవమను వంశాది సకలశాస్త్రవిశారదులం, గణకపురాయ అయోధ్యాపురగజపురాధినాయకులం, సత్యశౌచాభిమానులు గురుదేవపదారాధకులు పాలస్తంభగవతీస్థాన ప్రతిష్ఠితులు సహస్రశాఖాన్వయగోత్రులయిన శ్రీమద్విజవాటికాసనులయిన తెలికి వేవురాయుందు వెలందనూళ్ల గోత్రుండు పినసూరిసెట్టి" అని వ్రాయఁబడియుండుట

చేత నీ తెలికి తెగవారు అయోధ్యను బెజవాడనుగూడ పాలించిన వారమని చెప్పకొనుచున్నట్లు గాన్పించుచున్నది. ఇటులె టేకిశాసనముగూడ సూచించుచున్నది.[1]

“వెలమనూళ్లు, పత్తిపాలు, నరియూళ్లు, కమ్మదాళ్లు, మట్టూళ్లు, పాండ్లు, శ్రావకులు, ఉంద్రమూళ్లు, అనుమగొండలు, అడ్డనూళ్లు,” అను తెలికతెగవారిలోని దశవిధశాఖలును టేకిశాసనమునఁ బేర్కొనఁ బడినవి. ఈ తెగవారికింగల రాజభక్తిని మెచ్చుకొని రాజరాజచోడగంగు తెలికతెగవారిలోని వివాహదంపతులు గుఱ్ఱముపై నెక్కి యూరేగవచ్చుననియు, వివాహమహోత్సవానంతరము వివాహదంపతులు రాజును దర్శించి విలువగలిగిన నూతనవస్త్రముల రెంటిని దెచ్చి రాజుపాదములకడఁ గానుకగాఁ బెట్టి సాష్టాంగదండ ప్రణామంబాచరింపవలెననియు, అప్పుడా నూతనదంపతులకు తాంబూలమీయఁబడుననియు గౌరవనీయమైన క్రొత్తహక్కును గలుగఁజేసినట్లుగ టేకిశాసనము చాటుచున్నది. ఈశాసనమును విద్యాభట్టు విరచించెను ఆకాలమునందలి చాళుక్యచోళుల శాసనములఁ బెక్కింటిని విద్యాభట్టు వ్రాసియుండెను. ఇతఁడు నన్నయభట్టుకుటుంబములోనివాఁ డయియుండునని యూహాపోహము చున్నదిగాని ప్రబల ప్రమాణములేనిదే విశ్వసింపరాదు. ఈశాసనమునుబట్టి తెలికతెగవారిలోనంతకుఁ బూర్వమిట్టి హక్కువారికి లేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. చోడగంగు ౧౦౭౮ వ సంవత్సరమున రాజప్రతినిధి పదవినుండి తొలగింపఁబడి తండ్రిచే స్వస్థానమునకుఁ బిలుపించుకొనఁబడియెను. వీనిసోదరుఁడయిన వీరచోడుఁడే మరల రాజప్రతినిధిగాఁ బంపఁబడియెను. వీరచోడుఁడు ౧౦౮౩ వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలనము చేసినతరువాత నీస్థానమునకు వీనితమ్ముఁడయిన విక్రమచోడుఁడు నియమింపఁ బడియెను.

విక్రమచోడుఁడు.

కులోత్తుంగ చోడదేవుని నాలుగవ కుమారుఁడయిన యావిక్రమచోడుఁ

1 Nos. 189, 192 of 1897, see Report on Epigraphy.

2 Ep. Ind, Vol VI, p. 334

డు ౧౧౧౮ వ సంవత్సరము వఱకు వేంగిదేశమునకు రాజప్రతినిధిగనుండి తరువాత తండ్రిమరణానంతరము చోడరాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయి ౧౧౩౫ వఱకును రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది. మల్లపదేవుని పిఠాపురము శాసనము విక్రమచోడునకు త్యాగసముద్రుఁడన్న బిరుదునామము గలదనియు విక్రమచోడుఁడు చోడదేశమును బరిపాలించుటకై వేఁగిదేశమును విడిచిపోయిన తరువాత వేఁగిదేశము కొంతకాలము పాలకుఁడులేకయే యుండెననియుఁ దెలియఁజేసి యుండుటచేతను, విక్కిరాన్ చోలన్ ఉలయను ద్రావిడకావ్యము యొక్క కథానాయకునకు త్యాగసముద్రుఁడన్న బిరుదునామము గన్పట్టుచుండుటచేతను అతఁడు నితఁడు నొక్కఁడేయని చెప్పవచ్చును. విక్రమచోడుని ద్రావిడశాసనములు విక్రమచోడుఁడు కొంతకాలము వేఁగిదేశములోనుండి చోడదేశమును బాలించుటకు వేఁగిదేశమును విడిచివచ్చెనని దెలుపుచున్నవి. చెల్లూరు పిఠాపురము తామ్రశాసనముల రెంటియందును మధురాంతకదేవి నామము పేర్కొనఁబడియుండినను విక్రమచోడుని నామము పేర్కొనఁబడి యుండక పోవుటచేత నతఁడు మధురాంతకదేవియొక్క తనయుఁడగునో కాదో యని సందియము దోఁచుచున్నది. అయినను మధురాంతకదేవికి నేడుగురు పుత్త్రులుగలరని చెప్పఁబడి యుండుటచేత విక్రమచోడుఁడుగూడ ఆమెపుత్త్రుఁడనియే నిర్ధారణము సేయవచ్చును.

అనుశాసనములనుబట్టి డాక్టర్ కీల్ హారన్ గారుచేసిన పరిగణన ప్రకారము క్రీస్తుశకము ౧౧౫౮ వ సంవత్సరము జూను ౨౯ వ తేదికిఁ గొంచెమీవలనో కొంచెమావలనో విక్రమచోడుఁడు చోళరాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెనని చెప్పవచ్చును. అనుశాసనములనుబట్టి విక్రమచోడుని కాలమును మూఁడుయుగములుగా విభాగింపవచ్చును. అనుశాసనములలో నితఁడు కళింగదేశముపై దండెత్తిపోయెనని చెప్పఁబడినది మొదటియుగముగానుండెను. ఇది వేంగిదేశములో నుండుటకుఁ బూర్వమె జరిగియున్నదిగావున నితఁడు కులోత్తుంగ చోడదేవుని కళింగదండయాత్రలోఁగూడ నుండియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఆసమయమునం దితఁడు సారసిపురాధ్యక్షుఁడయిన (Ellore) తెలుంగుభీ

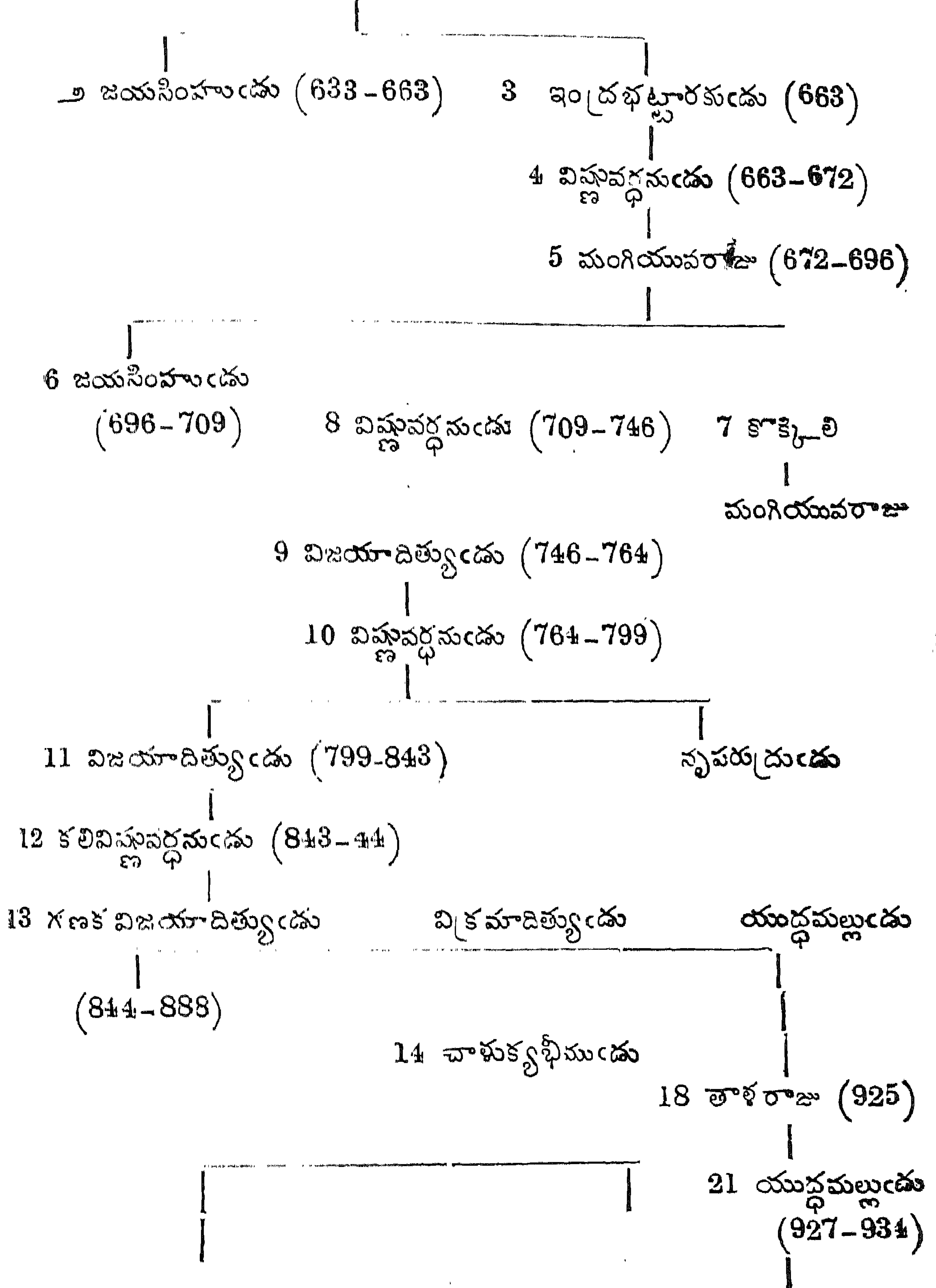
మును జయించెను. రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవునికి సంబంధించిన కులోత్తుంగచోళన్ ఉలయను కావ్యమునందు విక్రమచోడుఁడు కళింగట్టుపారణియను కావ్యమును గ్రంథకర్తనుండి యంకితముగాఁ గాంచినట్లు చెప్పఁబడియుండెను. విక్రమచోడునికాలములో రెండవయుగము శాసనములలోఁ జెప్పఁబడినప్రకారము కొంతకాలము వేంగిదేశములోనుండి యుత్తరదేశమును జయించుటగానున్నది. మల్లపదేవుని పిఠాపురము శాసనము చోడదేశమును బాలించుటకై వెళ్లుటకుఁ బూర్వము విక్రమచోడుఁడు వేంగిదేశమును బాలించుచుండెనని చెప్పుచున్నది. కాఁబట్టి వీరచోడునికిఁ బిమ్మట రాజప్రతినిధిగానుండి యితఁడు ౧౧౧౮వ సంవత్సరమునఁ బిలువంబడు నంతవఱకు వేఁగిదేశమును బరిపాలించుచుండెననియు నిర్ధారణము సేయవచ్చును. ఇతఁడు చోడదేశమునకుఁ బోయినతరువాత వేఁగిదేశమున రాజులేఁడని మల్లపదేవుని పిఠాపురము శాసనము చెప్పియుండుటవలన నాకాలమున దేశమున కెట్టియో కష్టములు సంప్రాప్తములయ్యెనని భావింపవలసియున్నది. పృథ్వీశ్వరుని పిఠాపురము శాసనములో కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు పదునాఱువేల గ్రామములు గలిగిన వేంగిరాజ్యమును తనకుదత్తపుత్త్రుఁడయిన వెలనాటి చోడునకు దానము చేసెనని చెప్పఁబడియున్నది. ఈవెలనాటిచోడునియొక్క దాక్షారామములోని యొకశాసనములో నతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౧౨౦-౨౧వసంవత్సరమునఁ బశ్చిమచాళుక్యరాజగు నాఱవవిక్రమాదిత్యునకు లోఁబడిన యొకసామంతుఁడుగ నున్నట్లు చెప్పఁబడియుండెను. కాఁబట్టి పై శాసనములలోని వాక్యములను మన మిట్లు సమన్వయము చేసికొనవచ్చును. విక్రమచోడుఁడు వేంగిదేశమునువిడిచి దక్షిణమునకు వెళ్ళినతరువాత కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు తనపుత్త్రులతో సమానముగాఁ జూచుకొనుచుండిన వెలనాటి చోడునకు వేంగిరాజ్యాధిపత్యము నొసంగెననియు, విక్రమచోడుఁడు దేశమును విడిచిపోవుటయు, పిమ్మట కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు మరణముఁ జెందుటయుఁ జూచి యదియు మంచిసమయముగా నూహించి పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు విక్రమాదిత్యుఁడు దండెత్తివచ్చి వేఁగిదేశమునుజయించి రాజప్రతినిధిగ వెలనాటిచోడునే నియమించిపోయెనని యూహింపవచ్చును. ఈయాఱవవిక్రమాదిత్యుని శాసనము

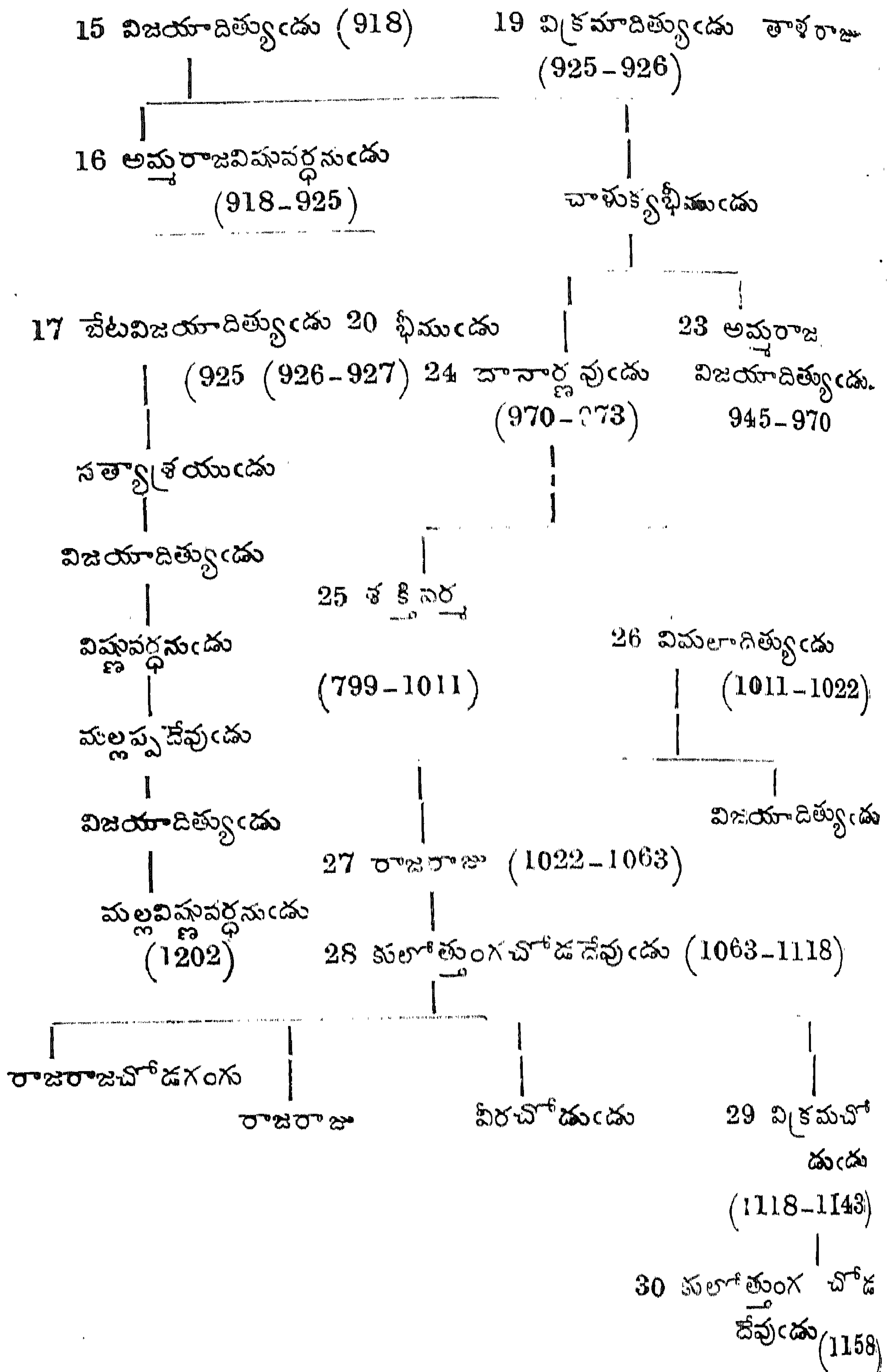
౧౧౨౧-౨౨ మొదలుకొని ౧౩-౭రసంవత్సరము దాక్షారామమునందుఁ గాన్పించుచుండుటచేత నంతపర్యంతము నాతనివంశమునందే వేఁగిదేశముండినదని భావింపవలయును. అయినను విక్రమచోడుని చేబ్రోలుశాసనము ౧౧౨౭వత్సరమునాఁటిదిగను, పిడుప్రోలుశాసనము ౧౧౩౪వసంవత్సరము నాఁటిదిగనుండుట చేత విక్రమచోడుఁడు ౧౧౨౭దవసంవత్సరముననే విక్రమాదిత్యుని వేఁగిదేశమునుండి సాగనంపెనని మనము నిశ్చయింపకతప్పదు. విక్రమచోడుఁడు వృద్ధుఁడయిన తనతండ్రి కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు మృతినొందుట కొకసంవత్సరమునకుఁబూర్వమె అనఁగా ౧౧౧౭వసంవత్సరములోఁ బట్టాభిషిక్తుఁడైనట్లు గానంబడుచున్నది. కులోత్తుంగుఁడు ౧౧౧౮దవ సంవత్సరమున మరణముఁజెందియుండును. కులోత్తుంగుఁడు కొంచెమించుమించుగ నేఁబదిసంవత్సరములు రాజ్యభారమునువహించి పరిపాలనము చేసియుండెను. విక్రమచోడుఁడు ౧౧౧౭ మొదలుకొని ౧౧౪౩వఱకుఁ బరిపాలించెను. వీనికాలమున వేఁగిదేశము వెలనాటి చోడులవలనఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెను.

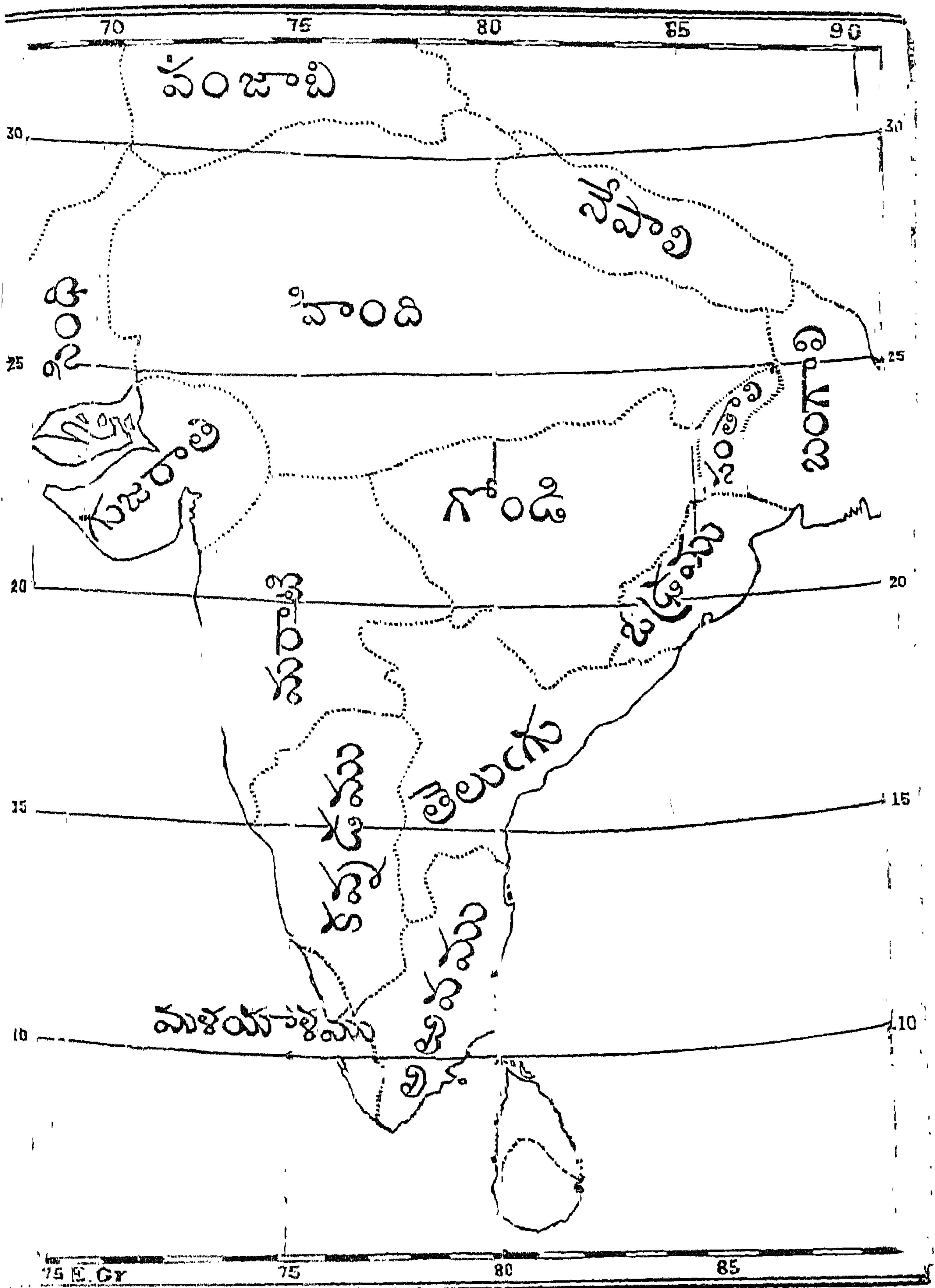
రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు

ఈ రెండవకులోత్తుంగుఁడు విక్రమ చోడునికొడుకు; విక్రమచోడునకుఁ బిమ్మటరాజ్యమునకువచ్చి౧౧౪౬వఱకును బరిపాలనము చేసెను. వీనికొడుకు రాజేంద్ర చోడుఁడు పంద్రెండవశతాబ్దాంతమువఱకును, వీనికొడుకు రాజరాజచోడుఁడు లేక మూడవకులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు ౧౨౩౭వఱకును చోడరాజ్యమును పరిపాలించిరిగాని వేంగిదేశము రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవునికాలములోనె యన్యులవశమైపోయెను. ఈ రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవుని యధికారముక్రింద వెలనాటిచోడులు కొంతకాలమును మఱికొంతకాలము వేఱొకశాఖవారయిన చాళుక్యులును, అటుపిమ్మట కాకతీయులును వేఁగిదేశమునకుఁ బ్రభువులైరి.

ఆంధ్రచాళుక్య వంశవృక్షము.

15 విజయాదిత్యుఁడు (918)
19 విక్రమాదిత్యుఁడు తాళరాజు
(925-926)
16 అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు
(918-925)
చాళుక్యభీముఁడు
17 బేటవిజయాదిత్యుఁడు
(925
20 భీముఁడు
(926-927)
24 దానార్ణవుఁడు
(970-973)
23 అమ్మరాజ
విజయాదిత్యుఁడు.
945-970
సత్యాశ్రయుఁడు
విజయాదిత్యుఁడు
25 శక్తివర్మ
(799-1011)
విష్ణువర్ధనుఁడు
26 విమలాదిత్యుఁడు
(1011-1022)
మల్లప్పదేవుఁడు
విజయాదిత్యుఁడు
విజయాదిత్యుఁడు
27 రాజరాజు (1022-1063)
మల్లవిష్ణువర్ధనుఁడు
(1202)
28 కులోత్తుంగచోడదేవుఁడు (1063-1118)
రాజరాజచోడగంగు
రాజరాజు
వీరచోడుఁడు
29 విక్రమచోడుఁడు
(1118-1143)
30 కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు (1158)

భాషలను దెలుపు పటము. (4-వ పేజి చూడుడు.)

పదునైదవ ప్రకరణము.

వెలనాటి చోడులు.

వెలనాఁడనునది గుంటూరుమండలములోని చందవోలు ప్రాంతదేశము నకు మొదట వర్తించుచుఁ దరువాత విస్తరించినది. వెలనాడు మండలమునకు చందవోలు రాజధానిగనుండెను. ఇయ్యది రేపల్లె తాలూకాలోనున్నది.[1] కాకతీయగణపతిదేవునియొక్క గణపేశ్వరము శాసనములో వెలనాడు రెండుమాఱు లుదాహరింపఁబడినది. అమ్మరాజ విజయాదిత్యుని యెలవఱ్ఱు శాసనములో ఎలవఱ్ఱు వెలనాడు విషయములోనిదని చెప్పఁబడినది.[2] ఈయెలవఱ్ఱు రేపల్లె తాలూకాలో చందవోలున కుత్తరమున నున్నది. ద్రాక్షారామములోని యొక శాసనములో కులోత్తుంగ మనుమ గొంకరాజు (మూఁడవగొంకరాజు) వెలనాడులోని సనదవ్రోలు పట్టణమున నివసించుచున్నట్లు చెప్పఁబడినది.[3] కాఁబట్టి యిప్పటి చందవోలె పూర్వము సనదవ్రోలని పిలుపఁబడియుండెను. బ్రాహ్మణులలో వెలినాడు వారను నొక తెగ బ్రాహ్మణులుకలరు. వెలినాడనునది వెలనాడెగాని యన్యము గాదు. వెలనాడులో నివసించు బ్రాహ్మణు లన్యవిషయములకుఁ బోయినపుడు వెలనాడు లేక వెలినాడు బ్రాహ్మణులని పిలువంబడుచుండిరి. తరువాత నీవెలనాటి వారు బ్రాహ్మణులలో నొకశాఖవారుగా నేర్పడిరి. వెలనాఁడునకుఁ బ్రభువులుగనుండిన చోడులు చాళుక్య చోడుల యధికారము క్రిందను వారలకుఁ బ్రతినిధులుగ నుండి వేఁగిదేశమును బరిపాలించి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగాంచిన వారుగనుండిరి. పేరునకు మాత్రము చాళుక్యచోడులు రాజులుగ నున్నను పరిపాలన భారమంతయును వీరే వహించియుండిరని చెప్పవచ్చును.

---

(1) Ep. Ind. IV, 33 and Manual of the Kistna District, 214; (2) Ind. Ant. Vol XII, p. 91; (3) No. 268 of 1893 in Annual Report for 1793-94.

ఈ వెలనాటి ప్రభువులు తాము చతుర్థాన్వయకులులమని చెప్పుకొని యుండుటచేత వీరలు క్షత్రియులు గారనియు, శూద్రులనియుఁ దేటపడుచున్నది. వీరు శూద్రులయినను క్షాత్రమున క్షత్రియులకుఁ దీసిపోయిన వారు కారు. వీరలును దానుచంద్రకులులమనియు, ఇంద్రసేన వంశజులమనియుఁ జెప్పుకొనుచున్నారు- యుధిష్ఠిర మహారాజుయొక్క దత్తపుత్త్రుఁడయిన యింద్రసేనుఁడు మధ్యదేశమును కీర్తిపురము రాజధానిగాఁ బరిపాలించుచుండెనఁటఁ. వాని వంశమునందు కీర్తివర్మయను రాజు జనించెనఁట. వానివంశమునందు మల్లివర్మ పుట్టెను; వానికి రణదుర్జయుఁడు జనించెను; వానికి కీర్తివర్మ, వానికి రణదుర్జయుఁడు, వానికి కీర్తివర్మ పుట్టిరఁట. కీర్తిపుర మెచ్చటను గానరాదు, కీర్తివర్మ నామము చాళుక్యుల వంశవృక్షమునుండి గ్రహించినట్టు గానంబడుచున్నది. రణదుర్జయుఁడనునది బిరుదునామముగా గానంబడుచున్నది గాని నిజమైన పేరుగఁ గానంబడదు.

ఈవెలనాటి చోడవంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన మల్లవర్మ త్రినేత్రపల్లవుని సహాయమునుబొంది దక్షిణాపథముపై దాడివెడలి షట్సహస్ర దేశమును (ఆఱువేల నాడును) వశపఱుచుకొనియెనఁట. త్రినేత్ర పల్లవునితోడి మైత్రియు, దక్షిణాపథ గండగోత్రయును విజయాదిత్యుఁడు అయోధ్యనుండి వచ్చి త్రిలోచన పల్లవునితో యుద్ధము చేసెనని చెప్పెడు పూర్వచాళుక్యుల శాసనముల లోని గాథలను జూచి కల్పించిన గాథలుగఁ గన్పట్టుచున్నవి కాని నిజమైనవిగఁ గన్పట్టవు. విజయాదిత్యునికిని త్రిలోచన పల్లవునకును చాళుక్యుల గాథల విరోధముగలదని చెప్పియుండ నిచ్చట మల్లవర్మకు త్రినయన పల్లవునకు మైత్రి చెప్పఁబడియెను.

ఆఱువేలనాడు.

(షట్సహస్రదేశము.)

షట్సహస్రదేశమను సంస్కృతనామమునకు తెలుఁగులో ఆఱువేలనాడనియర్థము. ఈదేశము కృష్ణకుఁ దక్షిణమున నున్నదనియు దీనికి ధనదపురము రాజధానియనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. మొదట 'నీదేశము వెలనాటిచోడులకు

వంశకర్తయైన మల్లివర్మ త్రినేత్రపల్లవుని సహాయముతో నాక్రమించెనని పైని జెప్పఁబడియెనుగదా. ఇది నిజమైనను గాకపోయినను వెలనాటి చోడులకు షట్సహస్రదేశములోని ధనదపురము రాజధానిగనుండెను. వెలనాటి ప్రభువుల లో రెండవ గొంకరాజు త్రిశతోత్తర షట్సహస్రావనీనాథుఁడని దాక్షారామములోని యొకశాసనమునఁ బేర్కొనంబడియుండుటయేగాక ధనదపురమును నివాసస్థలముగా నేర్పఱచుకొనియెనని చెప్పఁబడియుండెను. ఇట్లనే ప్రసిద్ధికెక్కిన త్రినయన పల్లవుని యనుగ్రహమునఁ దమపూర్వులీషట్సహస్ర దేశమును సంపాదించిరనియును, తామును గూడ షట్సహస్రావనీనాథులమనియు, అమరావతిని బాలించినకోట వంశజులు చెప్పుకొనియుండిరి.[1] ఇంతియగాక కృష్ణామండలములోని నూజవీడు తాలూకాలోనున్న యెనమదల గ్రామములోని యొకశాసనములో కొన్నతివాడి విషయమును షట్సహస్రదేశమును నొక్కటియే యనియు, దానికి రాజధాని ధాన్యాంకపురమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. ధాన్యాంకపురమనునది అమరావతియొక్క నామాంతరమైయున్నది.

కాఁబట్టి యెనమదల శాసనమునకును పిఠాపురము శాసనమునకు ఏకీభావము గన్పట్టుచున్నందున ధనదపురమనునది ధాన్యాంకపురముయొక్క నవీన నామమని తేటపడుచున్నది. ఆంధ్రబౌద్ధుల కాలమున ధనదపురము ధాన్యకటకమను పేరఁబరగుచుండెనని యూహింపనగును. కనుక షట్సహస్ర దేశమనియెడి యీరాయీఱువేల నాడు వెలనాడులో నంతర్భాగమైన గుంటూరు మండలమునకును అందుముఖ్యముగా గుంటూరు నర్సారావుపేట, సత్తెనపల్లి, వినుకొండ, పల్నాడు తాలూకాలకు వర్తింపఁగలదని చెప్పవచ్చును.

ఆఱువేలనియోగులు.

ఆంధ్రబ్రాహ్మణులలో నియోగులలో నాఱువేల [వారనియెడు శాఖయొకటిగలదు. ఈశాఖవారు మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలములో దొరతనము వారి కొలువులోఁ బ్రవేశించినపుడు వీరిసంఘములో నాఱువేలకుటుంబములవారుండుటచేత వీరు తా మాఱువేలవారమని చెప్పుకొనుచుండిరని జనప్రతీతియె

1 Ep. Ind. Vol. III. p. 95.

కటి వ్యాపించియుండెను. వీరినిగూర్చి పెక్కు గాథలు చెప్పఁబడుచున్నవి. అ
వన్నియు వట్టికల్పనలుగాని సత్యములుగావు. ఆఱువేలనియోగులనునామము
తక్కినవారివలెనె దేశభేదమునుబట్టి కలిగినదేగాని మఱియొకటిగాదు. ఈశాఖ
వారి జన్మస్థానమీయాఱువేలనాడు. మొదట వీరీప్రదేశముననుండి యన్యభా
గములకుఁ బోయినపుడు వెలనాటివారు, వేగినాటివారు, మొదలగువారివలెనే
వీరును ఆఱువేల నాటివారమని చెప్పుకొనుచుండిరి. వీరునియోగిశాఖవారగుట
చేత నాఱువేలనాటి నియోగులని పిలువంబడుచు రాఁగా రాఁగా నాడుపదము
విడిచిపెట్టఁబడి ఆఱువేల నియోగులనిమాత్రము వ్యవహరింపఁబడుచువచ్చిరి. మఱి
కొంతకాలమునకు నియోగులన్నపదముగూడ విడిచిపెట్టఁబడి యాఱ్వేలవార
నియె పిలువంబడుచున్నారు. ఆఱ్వేలవారని యెప్పుడు ప్రారంభమైనదో అ
ప్పటినుండి యాఱ్వేలసంఖ్యనుగూర్చి కల్పనాకథ లెన్నో పేర్కొనఁబడుచు
న్నవి. వానితో మనకిప్పుడు నిమిత్తములేదు. వెలనాడు నుండి వచ్చినవారు
వెలనాటి వారైరి. వేఁగినాడునుండి వచ్చినవారు వేఁగినాటివారైరి. ములికినా
డు నుండి వచ్చినవారు ములికినాటివారయిరి. తెలుఁగునాడు నుండి వచ్చినవారు
తెలగాణ్యులయిరి. కోసలనాడునుండి (దక్షిణకోసలము) వచ్చినవారు కాసల
నాటివారైరి. ఆఱువేల నాడునుండి వచ్చినవారాఱ్వేల వారయిరి. ఇట్లు
తమతమ నాడులనుండి పెఱనాడుల నివసింపఁబోయినప్పుడు వారివారి నాడు
లను పేర్కొనుచువచ్చిరి. తుదకవి బ్రాహ్మణులలో శాఖాభేదములుగాఁ బరిణ
మించినవి. ఈనాడీ భేదము లొక్కమాఱుగ నేర్పడినవి కావు. పూర్వకాల
మునందీ నాడులన్నియు నొక్కప్రభుత్వము క్రిందివిగాక యొకచోటనున్నవి
గాక యొకకాలమునందేర్పడినవిగాక వేర్వేఱు రాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడు
చు, ఒకదానికొకటి బహుదూరమున నుండుచు, భిన్నకాలములయందేర్పడిన
వగుటచేతను, ఆకాలమునందు రాకపోకలు సులభసాధ్యములుగాకుండుట
చేతను, ఒక నాడులోని బ్రాహ్మణులు మఱియొక నాడులోని బ్రాహ్మణులతో
సంబంధములు చేసికొనుటవలనఁ జిక్కులు పెక్కులుండుటచేత సంబంధ బాం
ధవ్యములు మానుకొనుచు సర్వసాధారణముగాఁ దమతమ నాడులలోనే పిల్లల

నిచ్చి పుచ్చుకొనుచుండిరి. అందుచేత నొకనాటివారితో మఱియొకనాటివారికి సంబంధ బాంధవ్యములు లేకపోయినవి. అయినను భోజనప్రతిభోజనముల కభ్యంతరము లేకయుండెను. అవియును గూడ శైవ వైష్ణవ స్మార్తద్వైతమత భేదములు ముదిరిన తరువాత గట్టుపడినవి.

ఆఱువేలనాడు పదునొకొండవ శతాబ్దమున వ్యవహారములోనికి వచ్చినదగుట చేత నంతకుఁ బూర్వము నియోగులు లేరనిగాని యున్నను వారు వేఱని వీరు వేఱని గాని యెంతమాత్రము భావింపరాదు. పల్లవుల కాలముననే రాజకీయోద్యోగము లను బడసియుండిన బ్రాహ్మణులు నియోగులని వ్యవహరింపఁబడుచుండిరని కుమార విష్ణుని శాసనము నిదర్శనముగఁ జూపియుంటిమి. అయినను పదియవశతాబ్దమునకుఁ బూర్వముండిన రాజులవృత్తాంతములుగాని మంత్రులవృత్తాంతములుగాని మనకు సంపూర్ణముగ లభింపనందున నాకాలపు నియోగుల చరిత్రము మనకుఁ దెలియ రాకున్నదిగాని పదునొకొండవశతాబ్దమునుండి యాంధ్రదేశచరిత్రమంతయు నీని యోగులతోనే గూడియున్నది. కృష్ణదేవరాయల కాలమునాటికి నియోగులలో మఱికొన్ని శాఖాభేదము లేర్పడియుండుటచేత నీయార్వేలవారంతకుఁ బూర్వము విశేషప్రఖ్యాతి వహించి యిప్పటికి మహోన్నతపదవులకు వచ్చి యుండిరి గావున వీరిని నార్వేలవారని పేర్కొనుచుండిరి. తరువాత వారు సహితము తమ గొప్పతనమును దెలుపుకొనుటకై యార్వేలవారమని చెప్పుకొ నుచుండిరి. విమలాదిత్యుని మంత్రియగు పజ్జమ ప్రెగ్గడ మొదలుకొని కృష్ణదేవ రాయని మంత్రియగు సాళువ తిమ్మరాజు వఱకుఁగల నియోగులలో విశేషప్రఖ్యాతి వహించినవారెల్లరు నొక్కకూటములోనివారేగాని భిన్నులుగారు. కృష్ణదేవ రాయచక్రవర్తి మొదలుకొని యొకచిన్న సంస్థానాధిపతి వఱకుఁగల యెల్లప్రభు వులకడ మంత్రులుగనుండి రాజ్యతంత్రజ్ఞులయి ప్రభుత్వముల బంతులాడించి నట్లాడించి యాంధ్రదేశ నాటకరంగమునఁ బ్రఖ్యాతపాత్రములఁ బ్రదర్శింపఁ జేసిన వారీశాఖా బ్రాహ్మణులే. ఆంధ్రభాషాకోవిదులై యుత్కృష్ట గ్రంథ రచనము గావించి కవిబ్రహ్మలై కవిసార్వభౌములై తమకుఁ దామె సాటియన నొప్పి కీర్తిశేషులై చన్నవారీశాఖాబ్రాహ్మణులే. ఇట్లు రాజ్యపాలనా సా

మర్థ్యము, గ్రంథరచనాకౌశల్యము మాత్రమే గాక పరరాజులు దండెత్తివచ్చి నప్పుడుగాని పరరాజులపై దాడి వెడలవలసివచ్చినప్పుడుగాని వెనుదీయక నడుమునకుఁగట్టికట్టుకొని సేనాధిపతులై సేనలనునడిపించియుద్ధములరణశూరులై పోరాడి పౌరుషము నెఱపినవారీ శాఖాబ్రాహ్మణులే. కాఁబట్టి రాజ్యతంత్రము, కవితాసక్తియు వీరియందీనమైయుండుటచేత వీరిని మఱచి యాంధ్రదేశచరిత్రము వ్రాయుటసాధ్యముగాదు. ఒకవేళ సాధ్యమైనను శిరములేని మొండెమువలె నుండును. సారములేని సస్యమువలెను, ఉప్పులేని కూరవలెనుండును. వీరి యందింకొక విశేషము గలదు. అభివృద్ధియందపేక్షగలిగి దురభిమానమంతగా లేక సంస్కరణాభిలాషులై యేయుండక గొడుగుపట్టుచు దేశకాల పాత్రస్థితుల ననుసరించి సంచరించినవారిలో వీరగ్రగణ్యులుగా నున్నారు.'

రెండవకుబ్జవర్మ.

షట్సహస్రదేశమును జయించి సంపాదించిన మల్లవర్మ సంతతిలో నైదవ తరము వాఁడగు రెండవ కుబ్జవర్మ చాళుక్యరాజగు విమలాదిత్యునికి లోఁబడిన మాండలిక సామంతుఁడుగనుండి యాతనివలన గుద్రవారవిషయ పాలకత్వము నపహరించి పరిపాలించిన ప్రసిద్ధవీరుఁడుగనుండెను. కాఁబట్టి యితఁడు క్రీ. శ. ౧౦౧౧-౧౦౨౨ సంవత్సరముల నడుమనున్న వాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును.

మొదటిగొంకరాజు.

కుబ్జవర్మ మునిమనుమఁడగు గొంకరాజు విమలాదిత్యుని మనుమఁడగు కులోత్తుంగ చోడదేవుని కాలమున వానికి లోఁబడిన మాండలిక సామంతుఁడై యాంధ్రమండలములో నొకభాగమును బాలించుచుండెను. ఈవెలనాటి గొంకరాజు మంచన కవి విరచితమైన కేయూరబాహుచరిత్రమునందిట్లు వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు.

"శా. ప్రాగ్దేశాపర దక్షిణోత్తరదిశా భాగప్రసిద్ధక్షమా
భృద్దర్పాంతకుఁడేలె గొంకవిభుఁడీ భూచక్రమక్రూరతన్

వాగ్దేవీ స్తనహారనిర్మలయశో వాల్లభ్యసంసిద్ధితో
దిగ్దంతిశ్రవణానిలోజ్జ్వలరట త్త్రీప్రతాపాధ్యుఁడై".

ఈ వెలనాటి గొంకరాజునకు కౌశికగోత్రుండగు నందూరిగోవిందామాత్యుఁడను నియోగి మంత్రిగనుండి ప్రసిద్ధిగాంచినవాఁడు. ఈగోవిందామాత్యుఁడుగూడ కేయూరబాహు చరిత్రమునందె యిట్లువర్ణింపఁ బడియున్నాఁడు.

"మ. విహితాస్థానమునందుఁ జూపుఁదగ గోవిందాభిధానప్రభుం
డహితోర్వీధర వజ్రిగొంకవిభు రాజ్యాధిష్ఠుఁడై సంధివి
గ్రహముఖ్యోచితకార్యసంఘటనతం త్రప్రౌఢియుఁ బాఘన
న్నహనోదగ్రరిపుక్షితీశబహు సైన్యధ్వంసనాటోపమున్."

రెండవవిదురరాజు.

ఈ మొదటి గొంకరాజున కన్నకొడుకగు రెండవవిదురవర్మ వేఁగీరాజప్రతినిధియగు వీరచోడ భూపాలునకు మంత్రియు సేనాధిపతియునై యాతని యాజ్ఞానుసారముగ పాండ్యభూమిపతిని యుద్ధములోనోడించి విజయముగాంచి తనప్రభువుచే సింధుయుగమంతర దేశపాలకత్వమునువహించి పరిపాలనము చేసి ఖ్యాతిఁగాంచెను.

కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁడు.

వెలనాటి గొంకరాజు పుత్త్రిఁడయిన యీచోడుని చాళుక్యచోడుఁడు పెంచుకొని పదునాఱువేల గ్రామములుగలిగ యుండిన వేఁగిదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నియమించెను. కులోత్తుంగచోడదేవుని నాలుగవ కుమారుఁడయిన విక్రమచోడుఁడు చోడరాజ్యమును బాలించుటకై ౧౧౧౮ వ సంవత్సరమున వేఁగిదేశమును విడిచిపోయినపుడు వేఁగిదేశమున రాజులేనికాలమున కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు వీనిని రాజప్రతినిధిగా నియమించియుండును. ఈవెలనాటి కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడునకు గొంకరాజు మంత్రియైన నందూరి గోవిందన్న కుమారుఁడు కొమ్మనమంత్రిగనుండెను. వీ రిరువురును గూడ కేయూరబాహుచరిత్రమునం దిట్లు వర్ణింపఁబడియున్నారు.

"సీ. నవకోటి పరిమిత ద్రవిణ మేభూపతి
భండారమున నెపుడుఁ బాయకుండు
నేకోన శతదంతు లేరాజు ఘనశాల
నీలమేఘంబులై లీలఁ గ్రాలు
బలవేగ రేఖ నల్వదివేల తురగంబు
లేనరేంద్రుని సాగ నెపుడు నిలుచుఁ
బ్రతివాసరంబు డెబ్బదియేనుపుట్ల నే
యేవిభుమందల నెపుడుఁగలుగు
నట్టిసమధిక విభుఁడగు కులోత్తుంగ రా
జేంద్ర చోళవిభుని కిష్టసచివ
తంత్రముఖ్యుఁడగుచు మంత్రి గోవిందనం
దనుఁడు కొమ్మన ప్రధానుఁడొప్పె".

ఈనందూరి కొమ్మనమంత్రి యనేక తటాక దేవాలయ మహాగ్రహారములు నిర్మించి కీర్తి ప్రతిష్ఠలు గాంచినట్లుపై గ్రంథములోని యీక్రిందిపద్యము చాటుచున్నది.

" చ. ఇల వెలనాటిచోడమనుజేంద్రునమాత్యతయానవాలుగాఁ
గులతిలకంబుగా మనినకొమ్మన ప్రెగ్గడ కీర్తిమాటలన్
వెలుపఁగ నేల తత్క్రియఁ బ్రతిష్ఠితమైన తటాక దేవతా
నిలయమహాగ్రహారములు నేఁడును నెల్లెడఁ దామ చెప్పఁగన్."

రెండవ గొంకరాజు.

వెలనాటిచోడుని మరణానంతరము వేఁగిదేశము పశ్చిమచాళుక్యరాజగు విక్రమాదిత్యునిచే జయింపఁబడియెను. విక్రమాదిత్యుఁడు వెలనాటిచోడుని కుమారుఁడగు మహామండలేశ్వర వెలనాటి గొంకయను (రెండవగొంకరాజు) రాజప్రతినిధిగ నియమించెను. విక్రమాదిత్యుని శాసనములు ౧౧౨౦-౨౮ సంవ

త్సరములనడుమవి గొన్ని దాక్షారామమునఁ గన్పట్టుచున్నవి. శాలివాహనశకము ౧౦౭౩ వ సంవత్సరములోని వెలనాటిగొంకయ దానశాసనమొకటి దాక్షారామములోను వానిభార్య సబ్బాంబిక యొక్క దానశాసనమొకటి నాదెండ్లలోను గానంబడుచున్నవి. దాక్షారామ శాసనములో "చాళుక్యరాజ భవనమూలస్తంబుఁ" డని గొంకరాజునకు బిరుదునామముగాఁ జేర్కొనఁబడియెను. కాఁబట్టి యితఁడు ౧౧౩౩ వ సంవత్సరమునందు పశ్చిమ చాళుక్యులకు రాజప్రతినిధిగనుండి మహేంద్రపర్వతము మొదలుకొని కాళహస్తివఱకుఁగల యాంధ్రదేశమును బరిపాలించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. తరువాతి విక్రమచోడుని శాసనములు చేఁబ్రోలు, నిడుబ్రోలుగ్రామములందు ౧౧౩౮-౩౯ సంవత్సరములలోనివిగన్పట్టుచుండుటచేత విక్రమచోడునిచే వేఁగిదేశము మరల స్వాధీనముఁ జేసికొనఁబడియెనని యూహింపఁబడుచున్నది

వెలనాటివీరరాజేంద్రచోడుఁడు,

తరువాత రెండవగొంకరాజునకు సబ్బాంబికయందు జనించిన వీరరాజేంద్రచోడుఁడు రాజ్యభారమును బూనెను. సారసిపురాధ్యక్షుండయిన తెలుంగు భీమనాయకుఁడు చోడుని యధికారమును ధిక్కరించి కొల్లేరుకోటలో దాఁగొనియుండ నితఁడు దండెత్తిపోయి వానితో యుద్ధముఁజేసి కోటధ్వంసము చేసి వానిని జంపెను. ఇప్పటి కృష్ణామండలములోని గోలూరు పట్టణ మాకాలమున సారసిపురమనియు, కమలాకర పురమనియు, కొలను పురమనియుఁ బిలువంబడుచుండెను. ఈపట్టణమిప్పుడు కొల్లేరుసరస్సునకు నైదు మైళ్లదూరమున నున్నను ఆకాలమునందింకను కొల్లేరు సమీపముగ నుండుటచేత నీపట్టణమును సారసిపురమనుచుండిరి. తెలుఁగునాయకులు దీనిని పాలించుచుండిరి. వీరు స్వసంరక్షణార్థము కొల్లేరులో నొకకోటను గట్టుకొనియుండిరి. అదియిప్పుడు శిథిలమయిపోయినను ఆ ప్రదేశమిప్పటికిని కొల్లేరుకోట యనునామముతోఁ బిలువంబడుచున్నది. ఈభీమనాయకునకు ముందుండిన మఱియొక భీమనాయకుఁడు విక్రమచోడునిచేఁ జంపఁబడియెను. [1] వీరలు వెలనాటిచోడులకు లోఁబడి పరిపాల

(1) Sou. Ind. Ins. Vol II. p. 308.

నము చేయుచుండెడివారు. వీరిలోఁ గడపటివాఁడైన కాటమనాయకుఁడు రెండవకులోత్తుంగచోడదేవునకు సేనాధిపతిగనుండి యాతనిచే మెప్పుగాంచి గోదావరిమండలములోని చెల్లూరుగ్రామమును బహుమానముగఁ బొందెను. [1]మఱియునితఁడు అత్తిలినాడులోని పాందువ్వ(భీమవరము తాలూకాలోనిది) గ్రామవాసియగు నొకబ్రాహ్మణునకు మంతెద్రొట్టు (మందపట్టు భీమవరము తాలూకాలో గణపవరమునకు సమీపమునయున్నది) గ్రామమును దానముచేసియుండెను. వీనిశాసనములుకొన్ని యేలూరు ... చలగు ప్రదేశములం గానంబడుచున్నవి.

వెలనాటి మనుమగొంకరాజు.

ఇతఁడు వీరరాజేంద్రచోడునకు అక్కాంబికయందు జనించినవాఁడు. ఈమూడవగొంకరాజు గిరిపశ్చిమశాసనులయిన కోనబుద్ధరాజు వంశమునందు జనించిన జయాంబికను వివాహమయ్యెను. ఇతఁడు రెండవకులోత్తుంగ చోడదేవునకు మాండలిక సామంతుఁడుగ నుండెను. వెలనాటి కులోత్తుంగ చోడగాంగేయగొంకరాజనునది వీనిసంపూర్ణనామము. వీనిశాసనములు క్రీ. శ. ౧౧౩౭ మొదలుకొని ౧౧౪౬ వఱకును గాన్పించుచున్నవి. వీనిభార్య జయాంబిక పిఠాపురములోని కుంతీమాధవ స్వామిదేవాలయమును గట్టించుటయేగాక సింహాచలములోని నృసింహుని విగ్రహమును సువర్ణముతోఁ గప్పెను.

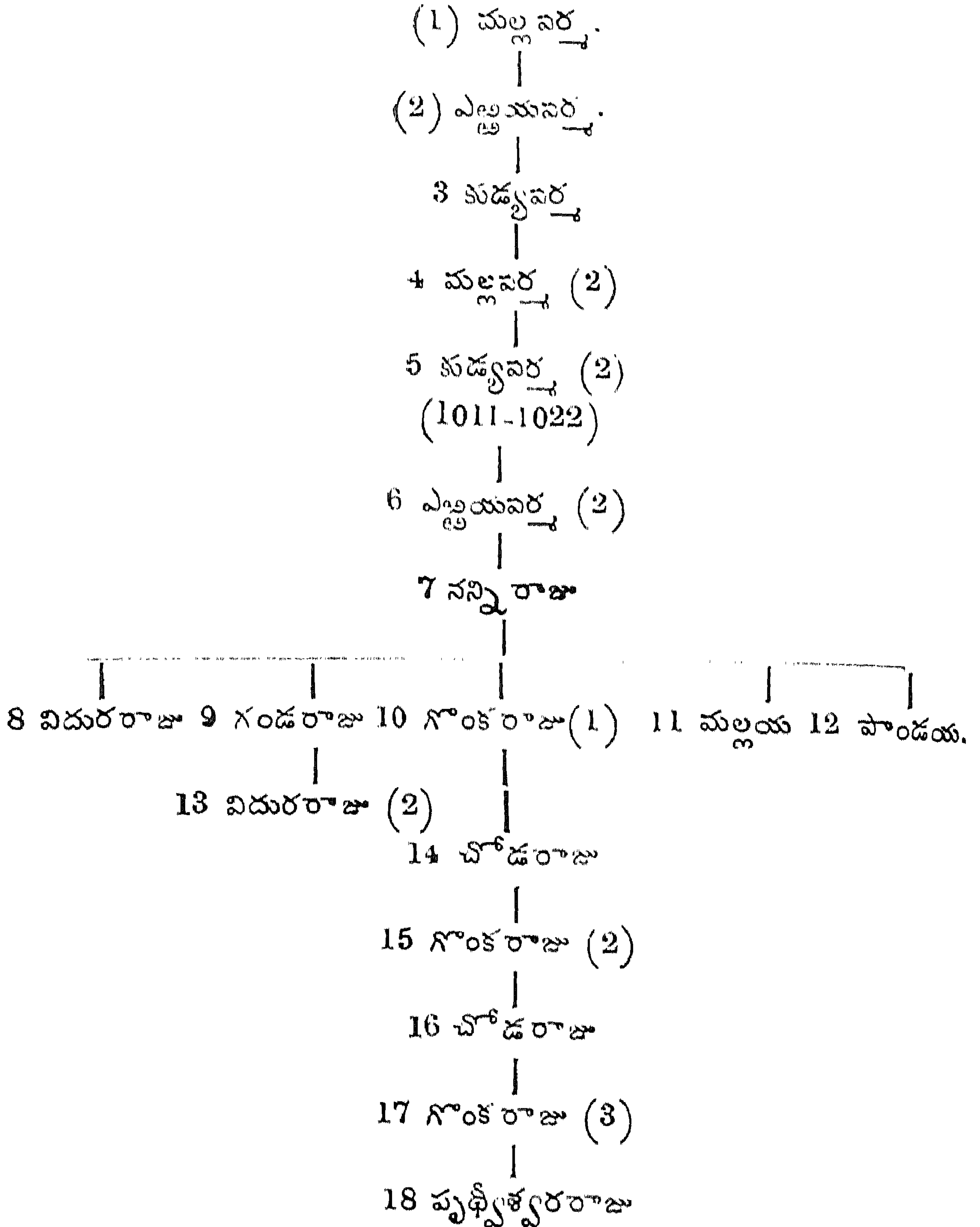
పృథ్వీశ్వరరాజు.

వెలనాటిచోడరాజులలోఁ గడపటివాఁడు పృథ్వీశ్వరరాజు. ఇతఁడు మనుమగొంకరాజునకు జయాంబికయందు జనించినవాఁడు వీనిశాసనములు. క్రీ.శ. ౧౧౬౩ మొదలుకొని ౧౧౮౦ వఱకును గానిపించుచున్నవి. ఇతఁడు రాజరాజ చోడునకు సామంతుఁడుగనుండెను. వీనికాలమున వీనితల్లియగు జయాంబిక క్రీ. శ. ౧౧౮౬-౮౭ వ సంవత్సరమును పిఠాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి యాలయమునకు గంగయికొండ చోడవలనాడులోని యంతర్భాగమగు ప్రోలనాడులోనున్న నవఖండవాడ (పిఠాపురమునకు దగ్గిరనున్నది) యనుగ్రామమును దానముచేసియుండెను. అది యిప్పటికిని నాదేవునిక్రిందనే యుండెనని తెలియుచున్నది. ఈపృథ్వీశ్వరరాజు విక్రమ సింహపురమును బాలించుచుండిన మనుమసిద్ధిరాజు తండ్రియగు చోడతిక్క నృపాలునిచే యుద్ధరంగమునఁ జంపఁబడియెను.

---

(1) Ind. Ant. Vol XIV. p. 55.

వెలనాటిచోడవంశము,

(1) మల్లవర్మ.
(2) ఎఱ్ఱియవర్మ.
3 కుడ్యవర్మ
4 మల్లవర్మ (2)
5 కుడ్యవర్మ (2)
(1011-1022)
6 ఎఱ్ఱియవర్మ (2)
7 నన్నిరాజు
8 విదురరాజు
9 గండరాజు
10 గొంకరాజు (1)
11 మల్లయ
12 పాండయ.
13 విదురరాజు (2)
14 చోడరాజు
15 గొంకరాజు (2)
16 చోడరాజు
17 గొంకరాజు (3)
18 పృథ్వీశ్వరరాజు

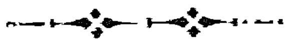
బేటవిజయాదిత్యవంశము.

ఈ వంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన బేటవిజయాదిత్యుఁడు వేఁగిదేశమును క్రీ. శ-౯౧౮ మొదలుకొని ౯౨౫ వఱకును బరిపాలించిన పూర్వచాళుక్యరాజగు అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుని జ్యేష్ఠకుమారుఁడుగనుండి తండ్రియనంతరము పట్టాభిషిక్తుఁడై యుద్ధమల్లునికుమారుఁడగు మొదటి తాళరాజుచే జయింపఁబడి పదభ్రష్టుఁడయ్యెను. వీని కొఱవతరమువాఁడగు విజయాదిత్యుఁడు రెండవకులోత్తుంగచోడుని కాలములోననఁగాఁ బండ్రెండవశతాబ్దాంతమున వెలనాటిచోడులకుఁ బిమ్మట వేఁగిదేశమును స్వాధీనముఁ జేసికొని పరిపాలించినట్లు పిఠాపురములోని మల్లపదేవుని శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ శాసనమునందు బేటవిజయాదిత్యుని కొఱవతరమువాఁడగు మూఁడవ విజయాదిత్యుని కుమారుఁడు మల్లవిష్ణువర్ధనుఁడు శాలివాహన శకము ౧౧౨౪-వ సంవత్సరము జ్యేష్ఠబహుళ ౧౦ భానువారమశ్వినీనక్షత్ర సింహలగ్నమునందు శ్రీ పిఠాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి దేవాలయములోఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెనని దెలుపఁబడినది. ఈ తెలుగుతిథికి సరియైన యింగ్లీషు తేది (కీల్హారన్ పండితునిగణన ప్రకారము.) క్రీ.శ. ౧౨౦౨-వ సంవత్సరము జూను నెల ౨౦-దవ తేది యగుచున్నది. ఈ శాసనమునందే మల్లవిష్ణువర్ధనుని తండ్రియగు మూఁడవ విజయాదిత్యుఁడు శాలివాహన శకము ౧౦౭౯-దవ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీ. శ. ౧౧౫౮-దవ సంవత్సరము పదునొకొండవ జనవరి తేదిని సింహాసన మెక్కినట్లుగఁ గూడఁ దెలుపఁబడినది. క్రీ. శ. ౧౨౨౮-దవ సంవత్సరమున వేఁగిదేశమంతయు గణపతిరాజులయధీనమైనది గనుక మల్లవిష్ణువర్ధనునితో నీ వంశమువారి పరిపాలనము తుదముట్టినది. ఈ మల్లవిష్ణువర్ధనుని శాసనములో విశేషచరిత్రాంశము లేవియుఁగానరావు. ఈ శాసనములో నీ వంశములోని రాజులనామములు మాత్రమె గాక వారిరాణుల నామములు గూడ పేర్కొనఁబడినవి. బేట విజయాదిత్యుని కొడుకు నుత్తమచాళుక్యబిరుదాంకితుండగు సత్యాశ్రయుఁడు గాంగవంశజు రాలయిన గౌరీదేవిని

వివాహమయ్యెను. ఈమె క్రీ. శ. ౧౦౭౮ మొదలుకొని ౧౧౪౭-దవ సంవత్సరము వఱకుఁ గళింగనగరము రాజధానిగాఁ జేసికొని కళింగదేశమును బరిపాలించిన అనంతవర్మచోడగంగదేవునికి బంధువురాలయి యుండునని తోఁచుచున్నది. సత్యాశ్రయుని కొడుకయిన విజయాదిత్యుఁడు సూర్యవంశమున జనించిన విజయదేవిని వివాహమయ్యెను. ఈమె చోడరాజపుత్త్రికయగునని తోఁచుచున్నది. ఈ విజయాదిత్యుని ద్వితీయపుత్త్రుఁడగు మల్లపదేవుఁడు సాగర విషయాధిపతియు, హైహయవంశజుఁడునగు నొక బ్రాహ్మణుని కూఁతురగు చందలదేవిని వివాహమయ్యెను. ఈ సాగరవిషయాధిపతియగు హైహయుఁడును కోనమండల మేలిన హైహయులు నొక్కవంశములోని వారే యై యుండవచ్చును. ఈ మల్లపదేవుని కొడుకగు విజయాదిత్యుఁడు అరదవాడ రాజపుత్త్రికను వివాహమయ్యెను. అరదవాడ యొక్కడిదో దెలియరాదు.

ఈవంశములోని కడపటివాఁడయిన మూడవమల్లపదేవునకు విష్ణువర్ధనమహారాజనియును, మల్లపదేవ చక్రవర్తియనియును బిరుదునామములుగలవు. ఇతఁడు పట్టాభిషేకముఁ బొందినదినముననే ప్రోలనాడులోని గుడివాడగ్రామమును శ్రీపిఠాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి దేవాలయమునకు ధారపోసెను. వెలనాటిచోడుఁడయిన పృథ్వీశ్వరుని పిఠాపురశాసనమునుబట్టియు, సర్వవరములోని శాసనములనుబట్టియు సర్వవరము సమీపమునందుండెడి నవఖండవాడ గూడ ప్రోలనాడులోనిదేయని తెలిసికొనియే యుంటిమి. శకటమంతినినాడులోని చాళుక్యభీమవరములోనున్న రాజనారాయణస్వామి దేవాలయములో మల్లపదేవుని శాసనములు రెండుగలవు. ఆ రెండు శాసనములలోను మల్లవిష్ణువర్ధనుఁడు శాలివాహనశకము ౧౦౬౨-దవ సంవత్సరమున గా క్రీ.శ.౧౧౪౦వసంవత్సరముననే సింహాసన మెక్కినట్లు దెలుపఁబడినది. ఈభీమవరము శాసనములనుపిఠాపురము శాసనములతో సమన్వయించుట కష్టసాధ్యముగనున్నది. పైరాజనారాయణ దేవాలయములోనే శాలివాహనశకము ౧౦౬౭-దవ సంవత్సరములో మల్లపదేవుని సవతితమ్ముఁడయిననరేంద్రుఁడు చేసినదానశాసన మొకటిగూడ గానవచ్చుచున్నది. ఈనరేంద్రుఁడు విజయాదిత్యునికి లక్ష్మీదేవి వలనజనించినపుత్త్రుఁడని మఱియొకశాసనమునుబట్టికూడఁ దెలియుచున్నది. కాఁబట్టి యింతకన్న వీరినిగూర్చి మఱియేమియును దెలియరాదు.

జేటవిజయాదిత్య వంశము.

- విజయాదిత్యుఁడు (1)
  - సత్యాశ్రయుఁడు
    - విజయాదిత్యుఁడు.
      - విష్ణువర్ధనుఁడు (2)
    - విమలాదిత్యుఁడు.
    - విక్రమాదిత్యుఁడు.
      - మల్లప్ప
        - విజయాదిత్యుఁడు (3) క్రీ. శ. 1185
          - మల్లప్పదేవుఁడు (3) క్రీ. శ. 1202
    - విష్ణువర్ధనుఁడు.
    - మల్లప్ప
      - సామిదేవుఁడు
    - కాముఁడు
    - రాజమార్తాండుఁడు.

నరేంద్రదేవుఁడు

హైహయవంశము.

కోనసీమరాజులు.

చాళుక్య చోడులకును వెలనాటి చోడులకును లోఁబడి కోనమండల మేలిన రాజవంశమునకు హైహయ వంశమని పేరు. ఇప్పటి గోదావరి డెల్టా భూమియంతయు నప్పుడు కోనమండలముగానుండెను. ఇప్పటికిని అమలాపురముతాలూకాకు కోనసీమయను పేరు నిలిచియున్నది. ఈకోనసీమ రాజుల శాసనములు ౧౧౭౨ మొదలుకొని ౧౨౦౬ వ సంవత్సరము వఱకు గానంబడు చున్నవి. ఇటీవల వారు కొందఱు కాకతీయగణపతులకుగూడ సామంతులుగనుండిరి. ఈరాజులు తమశాసనములలోఁ దాము యదువంశజుఁడయిన వారియొక్క మునిమనుమఁడగు హైహయుని మనుమఁడగు కార్తవీర్యుని వంశములోని వారమని తమశాసనములలోఁ జెప్పుకొనిరి. ఈవంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన ముమ్మడి భీమరాజు మహారాజాధిరాజగు రాజేంద్రచోడదేవునిచే వేంగిదేశ రాజప్రతిని ధిత్వముఁ బడసెనని యొకశాసనమునఁ జెప్పఁబడినది. రాజేంద్రచోడుఁ డనుసీ మొదటికులోత్తుంగ రాజదేవుఁడు రాజప్రతినిధిత్వము మొదట తన పినతండ్రియగు విజయాదిత్యునకును తరువాత రాజరాజు, వీరచోడుఁడు, చోడగంగు" అనుతనముగ్గురు కొడుకులకును పిమ్మట వెలనాటి చోడునకును నొసంగెనని మనమెఱుంగుదుము. ఈకోనసీమరాజులు రాజప్రతినిధులకులోఁబడి పరిపాలనము చేసినవారుగానుండిరి. ఈవంశములో మూడవవాఁడయిన రాజపఱేఁడు కోనమండలాధిపతియని యొకశాసనమునం బేర్కొనంబడియెను. ఈకోనశబ్దము వీనినామమునకు మాత్రమెగాక మఱికొందఱినామములకును బూర్వమునఁ గానంబడుచుండుటచేత కోనమండలరాజులని పిలుచుటకు సంశయింపఁబనిలేదు. ఈవంశములో నైదవరాజయిన రాజేంద్రచోడరాజు తనప్రపితామహుఁడయిన ముమ్మడిభీమరాజున కొసంగఁబడిన వేంగిరాజ్యమున కభిషిక్తుఁడనైతినని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. వీనికి విక్రమరుద్రుఁడు హైహయాదిత్యుఁడు, మొదలగు బిరుదునామములుగలవు. ఇతఁడు ,దాక్షారా

మునులోని భీమనాథాలయములో నొకమండపమును గట్టించెను. వీనిమరణా నంతరము వీనిసోదరులగు రెండవభీమరాజు మొదటిసత్యరాజు గలిసి పరిపాల నముచేసిరి. వారి తరువాత వారికొడుకులు లోకమహీపాలుఁడును మూడవభీ ముఁడును గలిసి పరిపాలనముచేసిరి. వారికిఁ బిమ్మట రాజేంద్రచోడునికొడుకు మల్లిదేవుఁడును రెండవరాజపటేఁడుకొడుకు వల్లభరాజును గలిసి పరిపాలనము చేసిరి. వల్లభరాజు ౧౪సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినతరువాత మరణము నొందఁగా వానికొడుకు రెండవమనుమసత్యరాజు వానిస్థానమునకువచ్చెను. ఈ మల్లిదేవుఁడును మనుమసత్యరాజునుగలిసి గుద్దవాడివిషయములోని ఒడియూ రను గ్రామమును శాలివాహనశకము ౧౧౧౭వ సంవత్సరములో మేషసంక్రాం తినాడు శ్రీపిఠాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి దేవాలయమునకు ధారపోసి యొకశాసనమును వ్రాయించిరి. ఈయొడియూరునకుఁ దూర్పున వేలంగయు ద క్షిణమున సిరిపురమున్నవని చెప్పుటచేతను, ఇప్పటి ఓదూరు అనిపిలువంబడు గ్రామమునకుఁ దూర్పున వేలంగిగ్రామమును దక్షిణమున సిరిపురగ్రామమునుం డుటచేతను ఒడియూరే ఓదూరయినదని తలంపఁబడుచున్నది ఈశాసనములో జయమాంబను బొగడునట్టి రెండుశ్లోకములు గానంబడుచున్నవి. ఈజయమాంబ వెలనాటిచోడుఁడయిన మనుమగొంకరాజుయొక్క భార్యయు, కులోత్తుంగ పృథ్వీశ్వరుని తల్లియునైయుండెను. పృథ్వీశ్వరుని పిఠాపురము శాసనములో నీమెంగూర్చి దెలిసికొనియుంటిమి. ఈశాసనమునందీమె పొగడఁబడియుండు టచేత ౧౧౧౭ వ శకసంవత్సరములోనుండిన జయమాంబ౧౧౧౭లోగూడ జీవించియున్నదనియు కోనమండలరాజులు వెలనాటిచోడులకులోఁబడిన సా మంతప్రభువులనియుఁ దేటపడుచున్నది. ఈరాజులచరిత్రమును దెలిపెడివి పిఠా పురశాసనము మాత్రమెగాక మఱికొన్ని శిలాశాసనములు దాక్షారామభీమేశ్వ రుని యాలయములోను, పాలకొలను(పాలకొల్లు)గ్రామములోని క్షీరారామదే వుని యాలయములోనుగలవు. మాహిష్మతీపురంబున కలంకారభూతుఁడును, కోనమండలాధిపతియు హైహాయవంశజుఁడునగు రాజపటేఁడు కుమారుఁడును విక్రమరుద్ర బిరుదాంకితుఁడునైన రాజేంద్రచోడుని శాసనము పైఁజెప్పిన

శాసనములలో బురాతనమైనదిగనున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన మహిష్మతీనగరము కార్తవీర్యునివంశములోనివాఁడగు ప్రతీపునికిరాజధానియై రేవానదీతటంబుననున్నదని రఘువంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది. నర్మదానదీతటంబున నున్న మండ్లయను గ్రామమే పూర్వము మహిష్మతీనగరముగానుండెనని జనరల్ కన్నిహ్యామ్‌గారు వ్రాయుచున్నారు.[1] మాహిష్మతీనగరము నర్మదాతీరము నందున్నదని డాక్టరు భాండార్కర్ గారుకూడ వ్రాయుచున్నారు.[2] కోనముమ్మడిరాజుయొక్క రాణియగు రాజుదేవి శాలివాహనశకము ౧౦౫౭వ సంవత్సరములోఁ జేసిన దానశాసనము మఱియొకటిగలదు. ఈముమ్మడిరాజు రాజేంద్రచోడునికి బెద్దన్నయగు రెండవముమ్మడి భీమరాజుగనుండెను. మఱియును వినితోఁగూడి పరిపాలనము చేసిన మొదటిసత్యరాజుయొక్క శాసనముగూడ గలదు. ఈసత్యరాజు కోనరాజపఉడునకు తొండాంబికయందు జనించినవాఁడును రాజేంద్రచోడునకుఁ దమ్ముడునై యుండెను.

ఈ మొదటి సత్యరాజునకుఁ దదనంతరరాజ్యాధిపత్యమును వహించినవాని కొడుకు మూడవభీమరాజు వేఁగీ విషయాధీశ్వరుఁడయినరాజరాజునకుఁ లోఁబడిన సామంతుఁడుగ నుండెనని రాజరాజదేవుని రాజ్యకాలము లోని తొమ్మిదవ సంవత్సరమున ననఁగా శాలివాహన శకము ౧౦౭౫ - దవ సంవత్సరములో కోనసత్యరాజు యొక్క కుమారుఁడును మహామండలేశ్వరుండు నైన భీమరాజుచే వ్రాయింపఁబడిన శాసనమును బట్టి తెలియుచున్నది.

మఱియును కోనమల్లిదేవరాజు రాణియగు గంగాదేవి వలన శాలివాహన శకము ౧౦౭౭-వ సంవత్సరములో నొకదీపము దానము చేయఁబడినట్లుగాఁ దెలిపెడి శాశనమొకటియు కోనమల్లిదేవరాజుతోఁ గలిసి పరిపాలనము చేసిన రెండవమనుమ సత్యరాజుమంత్రి గూడనొకదీపమును దానము చేసెనని దెలిపెడి దానశాసన మొకటియు నా దేవాలయమునందే గానవచ్చుచున్నవి.

1. Ancient geography of india. p. 488.

2. Dr. Bhandarkar's Early History of Deccan. p.7.

ఇంతియగాక పాలకొలను గ్రామములోని క్షీరారామేశ్వరుని దేవాలయములో నిటీవలవ్రాయఁబడిన శాసనములు కొన్ని యీవంశములోని మఱి యిద్దఱు రాజుల పేరులను జేర్కొనుచున్నవి. వారినామములకు ముందు కోన శబ్దము ప్రయోగింపఁ బడియుండుటచేత నీ యిరువురు గూడ కోనసీమరాజుల లోని వారేయని నిశ్చయింపఁ బడియెను. అందొకరు కోనగణపదేవమహారాజనువారు మఱియొకరు కోనభీమవల్లభరాజనువారు. వీరిలో మహామండలేశ్వర గణపదేవ మహారాజుగారి దేవియగు నుదయమహాదేవి చాళుక్య వంశజుఁడును, విష్ణువర్ధన మహారాజబిరుదాంకితుండును, నిడుదవోలు (నిడదవోలు రాజమహేంద్రవరమునకుఁ బడమట ౧౦ మైళ్ల దూరమున నున్నది.) పురాధీశ్వరుండు నైన మహాదేవ చక్రవర్తికొమార్తెయై యుండెను. ఈ మహాదేవ చక్రవర్తి శాసనములు శాలివాహన శకము ౧౨౧౮వ మొదలు కొని ౧౦౨౨ వఱకును- వానియల్లుఁడగు గణపతిదేవ మహారాజుయొక్క శాసనములు శాలివాహన శకము ౧౧౮౪ మొదలుకొని ౧౦౨౨ వఱకును, గానిపించుచున్నవి. భీమవల్లభ రాజుయొక్క దానశాసనములు రెండింటిలో నొకటి శాలివాహన శకము ౧౨౪౦-దవ సంవత్సరమున వ్రాయఁబడినది. కాఁబట్టి వీరలిరువురును కాకతీయులైన గణపతిరాజులకు సామంతులుగ నుండి కోనసీమరాజ్యమును బరిపాలించిరని చెప్పవచ్చును.

హైహయవంశము.

ముమ్మడిభీమరాజు (1)

2 వెన్నరాజు

రాజపరోడు (1)

లక్ష్మీదేవి

తొండాంబిక

సత్యరాజు (1)

4 ముమ్మడిభీమరాజు (2)

రాజేంద్రచోడరాజు (1)

రాజప్ప (2)

భీమరాజు (3)

లోకమహీపాలుడు

వల్లభరాజు

జేటరాజు

మల్లిదేవ రాజు

మనుమసత్యరాజు (2)

మహీపాలరోడు

మన్మచోడరాజు (2)

సూర్యరాజు

పదునాఱవ ప్రకరణము.

ఆంధ్రచోడులు.

ఏడవశతాబ్ద ప్రారంభమున హూయను త్సాంగు హిందూదేశంబునందలి బౌద్ధాశ్రమములను జూడవచ్చి దక్షిణ యాత్రచేయునపు డాంధ్రదేశమునకు వచ్చి యచ్చటి బౌద్ధక్షేత్రములను సందర్శించి పిమ్మట ధాన్యకటకమునకు నైఋతి దిక్కునను౦డు చుళియ (Chu li-ya) దేశమునకు వెళ్లెనని చెప్పఁబడియెను. చుళియ చోళకు నామంబగుటం జేసి కావేరీతీరమునందున్న చోళదేశ మిచ్చటికెట్లు వచ్చెనని చరిత్రకారు లాశ్చర్యపడుచుండిరి. హూయను త్సాంగు పరదేశీయుఁ డగుటవలనఁ దెలియక యేదోతప్పుగ వ్రాసెనని యూహించిరి కాని యా కాలమునం దాంధ్రదేశమునఁ జోడులమని చెప్పుకొను నొక తెగ వారు పరిపాలనము చేయుచుండినది యెవ్వరికిని దెలియకపోయెను. హూయను త్సాంగు చూడవచ్చిన కాలమనఁగా క్రీ. శ. ౬౪౦-దవ సంవత్సరమున నీయాంధ్రదేశములోని యీచోళరాజ్యము నాలుగైదువందల మైళ్లవిస్తీర్ణము మాత్రము గలిగియుండెను. రెండుమైళ్లుమాత్రమె పరివర్తనము గల యొక చిన్నపట్టణము రాజధానిగనుండెను. దేశమంతయు ననారోగ్యకరంబులగు నడవులతోడను, సారహీనములయిన భూములతోడను, క్రూరకృత్యములచే భయంకరులై మోటుగనుండు ప్రజలతోడను గూడియుండెను. ఎక్కడచూచినను దారిదొంగల గుంపులతోఁ గూడియుండెను. బౌద్ధాశ్రమములు కొన్ని మాత్రమె యుండినవిగాని యవియు శిథిలములై యుండినవి. వానివలెనె యందు నివసించు సన్న్యాసులు గూడ నపరిశుద్ధులుగ నుండిరి. దేశమునందంతటను జైనమతము ప్రచారమునందుండెను. అచ్చటచ్చట బ్రాహ్మణాలయము లత్యల్పసంఖ్యగలవి మాత్రముండినవి. ఈ రాజ్యము ధాన్యకటకమునకు (అమరా

వతి ధరణికోట) రెండువందల మైళ్లను లోపుగనుండు దూరమున మాత్రముం డెను. కాఁబట్టి యీరాజ్యము కడపమండలము లోనిదని చెప్పవచ్చును. హ్యూనుత్సాంగువర్ణించిన లక్షణములన్నియుఁ గడపమండలమునకు వర్తించుచున్నవి. క్రీ. శ. ౧౮౦౦ సంవత్సరమున బ్రిటిషువారీమండలమును స్వాధీనముఁ జేసికొను పర్యంతము దారిదోపిడి కొండగుంపులచే సంభవించుచుండిన ఘోరకృత్యముల కాటపట్టయి యుండెను. ఈ దేశమును వర్ణించిన యాత్రికుఁడు చోళదేశమని పేర్కొనియున్నను గాని రాజ్యపాలనము సేయుచుండిన రాజునైన నుదాహరించిన వాఁడు కాఁడు. ఈచోళరాజు స్వతంత్రుఁడో లేక కాంచీపురాధీశ్వరుండయిన నరసింహవర్మయను పల్లవరాజునకు లోఁబడినవాఁడో హ్యూనుత్సాంగు తెలిసియుండిన వాఁడుకాఁడు. ఇటీవలనా ప్రాంతములఁ గనుంగొనంబడిన కొన్ని పురాతన శిలాశాసనములను బట్టి హ్యూనుత్సాంగు చెప్పిన చోళరాజ్యము స్థిరపడుచున్నది. ఎనిమిదవ శతాబ్దమునను బూర్వమునందు వాడుకలోనుండు లిపులను గలిగియుండిన యీచోళరాజుల శాసనములు సంశయముల నన్నిటిని నివారించుచున్నవి. 1903-4-వ సంవత్సరములో నీ రాజులయొక్క శిలాశాసనము లొకటియు మరియొక తామ్రశాసనమును గనిపెట్టఁబడెను. ఈతామ్రశాసనములో మొదటికరికాలచోళుఁడను రాజు పేర్కొనఁబడియెను. ఇతఁడు కావేరి నదియొక్క వెల్లువలు దేశముపైఁ బొర్లిపారకుండ గట్లు వోయించెననియు, పాండ్యచోళచేర రాజ్యములయొక్క యాధిపత్యమును వహించెననియును జెప్పఁబడియుండెను. వీనివంశమునందు నందివర్మ జనించెను. ఇతఁడు కాశ్యపగోత్రుఁడు. వీనికిసింహవిష్ణువు, సుందరానందుఁడు, ధనంజయ వర్మయను మువ్వురు పుత్త్రులుండిరి. ధనంజయవర్మను చోళమహారాజు, వానికి నవరాముఁడు, వానికి మహేంద్రవిక్రమవర్మ వానికి గుణముదితశీలాంకురుఁడు కలిగెను. ఇతఁడు పాండ్యచోళకేరళరాజ్యముల కధిపతియని చెప్పఁబడియెను. వీనికి గుణముదితుఁడు' పుణ్యకుమారుఁడు జనించిరి. పుణ్యకుమారునకు పురుష

1 No 519, Public 18th July 1905 (Rehort on Epiguply)

శార్దూలుఁడు వానికి పుణ్యకుమారుఁడు జనించిరి. ఈపోర్ముఖరామపుణ్యకుమారుఁడు కొంతి కుల్లరాజుయొక్క కోరికనువిశ్వసించి తనపరిపాలనకాలములో నైదవసంవత్సరమున హిరణ్యరాష్ట్ర మండలములో సుప్రయోగనదియొక్క దక్షిణపుటొడ్డుననున్న చిరిపాలు (చిరిపాడు) గ్రామమునఁ గొంతభూదానము చేసెను. (ఇయ్యది పల్లవయువ మహారాజు విష్ణుగోపుని యుఱవపల్లి శాసనమునఁగూడ నుదాహరింపఁబడినది). ఈపుణ్యకుమారుని పూర్వికులయిన నందివర్మ సింహవిష్ణువుల నామములు పల్లవరాజులచేఁగూడ వహింపఁబడియెను మఱియును సుందరానందుఁడు నవరాముఁడు చోళనాయకుఁడయిన శ్రీకంఠుని పూర్వులుగా నుదాహరింపఁబడిరి.[1]

శిలాశాసనములలో నొకటి పోర్ముఖరామ పుణ్యకుమారునకును (no. 384 of1904), మూడుచోళమహారాజునకును (nos.405 406, 408of1904)ఒకటి విక్రమాదిత్య చోళమహారాజునకును (no.400of 1904)మఱియొకటి శక్తివర్మ విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడగు చోళమహారాజాధిరాజసత్యాదిత్యునకును (No. 393of1904) సంబంధించినవిగనున్నవి. ఇవన్నియును గడపమండలములోని ప్రొద్దుటూరు, జమ్ములమడుగు తాలూకాలలోఁ గానుపించినవి గావున వీరి రాజ్యముగూడ నచ్చటిదేయైయుండునని యూహింపఁబడుచున్నది. ఈశాసనములలో నుదాహరింపఁబడినరాజులలో చోళమహారాజు సూర్యకులుఁ డనియు, కాశ్యపగోత్రుఁ డనియు,కరికాలచోడవంశజుఁ డనియుఁ జెప్పఁబడియుండెను. వీరు వహించిన బిరుదునామములం జూడ స్వతంత్రులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. వీరి శిలాశాసనములు గాని తామ్రశాసనములు గాని వీరేకాలమున నున్నదియుఁ దెలుపుచుండలేదు. వీరిశాసనములలోని లిపిని బట్టిచూడఁగ ౮వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమున నున్నవారని తేటపడుచున్నది.

ఇంతియగాక ౧౯౦౫వ సంవత్సరములో కడపమండలములోని పెద్దముడియ (ముదివేము) మనుగ్రామంబున చోళమహారాజుపాలనములోని శాసన

1. Ep. Ind. vol VI. p. 123 note.

మొకటి గానిపించినది. (No. 352of 1905) చిప్పిలిగ్రామమునఁ గన్పట్టఁడినశాసనములో (No.299of1905) పుణ్యకుమారుని పేరు గానంబడుచున్నది. అత్యనచోళుని శాసనమొకటి గానిపించుచున్నదిగాని (No. 350of1905)యితఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజగు నాల్గవవిక్రమాదిత్యునకు లోఁబడిన మండలేశ్వరుఁడుగాని స్వతంత్రుఁడుగాఁడు. అయిన నితఁడు పైచోడవంశములోని వాఁడుగానుండెను. ౧౯౦౭వ సంవత్సరములోని చోడులశాసనములు మఱి మూఁడు గన్పట్టఁబడినవి. ఒకటి మట్టుకూరులోను, ఒకటి ప్రొద్దుటూరులోను, మఱియొకటి నల్లచెఱువుపల్లెలోను గనుఁగొనంబడినవి. ఈగ్రామములన్నియుఁ గడప మండలములోనివే. మొదటిరెండును చోళమహారాజు కాలములోనివి. ఎల చోళ మహారాజు ముత్తరాజునను నిరువురు మూఁడవశాసనమునం బేర్కొనఁబడియుండిరి. శ్రీకంఠుని తామ్రశాసనములో ఎలచోళుఁడు శ్రీకంఠుని పూర్వికులలోని వాఁడుగా నుదాహరింపఁబడియుండెను. హేమవతి, నిడుగల్లు ప్రాంతదేశమును బాలించెడు చోళరాజులను గొందఱిని రైసుదొరగారు తుముకూరు శాసనముల సంపుటములో నుదాహరించియున్నారు.[1] వీరిలో ధనంజయ యెల చోళరాజు గాంగూల పల్లవరాజునకు లోఁబడిన మండలేశ్వరుఁడుగ నుండి ఆల్వాడిదేశమును, చోళికముత్తరాజు కండకోటను పాలించుచుండిరి. వీరలు క్రీ. శ. ౭౫౦ దవ సంవత్సరములో నున్నారని రైసుదొరగారు కాలనిర్ణయము చేసియున్నారు.

కడప మండలములోని చోడులు ౭౦౦౦ లు గ్రామములు గలిగిన రేనాడును బాలించుచుఁ దాము కరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొని యున్నారు. హేమవతి నిడుగల్లుచోడు లట్టివిషయముల నేమియుఁ జెప్పుకొని యుండలేదు.

రేనాటిచోడులు ద్రావిడచోడులుగారు.

ఈ రేనాటిచోడులు ద్రావిడభాషా వాఙ్మయములో వర్ణింపఁబడిన కరికాలచోడుని వంశములోని వారమని తమశాసనములలో గొప్పగాఁ జెప్పుకొని

[1] Ep. Car, Vol Vii, Introduction. p. 7

యున్నను తక్కిన రాజవంశముల వారివలెనె వీరును పోకలుపోయియుందురు గాని నిజముగా నీచోడులకు నాచోడులకు సంబంధమేమియును గానరాదు. వీరు కరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొన్నంత మాత్రముచేత నాచోడులిచ్చ టికివచ్చి పరిపాలించినవారని భ్రమింపరాదు. విక్రమ సింహపురమనియెడు నెల్లూరును బాలించిన మనుమసిద్ధిరాజును వానిపూర్వికులునుగూడ తాముకరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొని యుండిరి. ఇట్లనేకులు తాముకరికాల చోడవంశజులమని చెప్పుకొనియున్నను వీరెవ్వరును పెట్టుచోడులెగాని పుట్టుచోడులుగారు. ముఖ్యముగా విచారింపవలసినది మఱియొక్కటికలదు. వస్తర (బస్తరు) రాజ్యములోని చక్రకోట్యమును బాలించు సింధువంశజుఁడయిన ధారావర్షునికి లోఁబడిన సామంతుఁడుగనుండి వానికిమంత్రిగను సైన్యాధిపతిగనుండిన చంద్రాదిత్యుఁడను నాతఁడు తానుకరికాల చోడవంశజుఁడ ననియు కాశ్యపగోత్రుఁడననియుఁ జెప్పుకొనియుండుటచేత నతఁడీచోడవంశములోని వాఁడుగ గుర్తింపఁబడియెను. వీనిశాసనముల పైన సింహలాంఛనము గలదు. శాసనపరిశోధకులు వీనిశాసనములం బరిశీలించి రేనాటిచోడులు వ్యాఘ్రలాంఛనముగలవారని వారికిని తంజాపురి, తిరుచునాపల్లి చోళులకును సంబంధము గలదని యభిప్రాయపడిన తెమ మొదటి యభిప్రాయమును మార్చుకొని రేనాటిరెడ్లుగూడ సింహలాంఛనముగలవారేయనియుఁ గాఁబట్టి రేనాటిచోడులు వేఱనియు, తంజాపురి చోడులు వేఱనియు నభిప్రాయపడి యున్నారు. కనుక రేనాటిచోడులను మేమాంధ్రచోడులనుగానే పరిగణించుచున్నారము. తక్కినచోడులనుగూర్చి ద్వితీయసంపుటమునందు వివరముగా వ్రాయఁదలంచి చోడులచరిత్రమిచ్చట ముగించినారము. వీరినిగూర్చిన చరిత్రము పరిశోధనల వలన భావికాలమునఁ దెలిసికొనవలసినదేగాని యింతవఱకు మనకేమియును దెలియరాకున్నయది.

మహాబాణవంశము.

దక్షిణాపథ దేశమునుబాలించిన భూపతులలో సూర్యకులులమని కొందఱును చంద్రకులులమని కొందఱును, బ్రహ్మకులులమని కొందఱును, క్షాత్రపి

ర్యకులులమని కొందఱును పెక్కండ్రు పెక్కురీతులు గాఁ దమవంశోత్పత్తులను గూర్చి చెప్పుకొనిరే గాని యీమహాబాణులవలె రాక్షసుల సంతతివారమని వారెవ్వరును చెప్పుకొని యుండలేదు. వీరలు తాముదానవాగ్రణియగు బలిచక్రవర్తియొక్క కొడుకయిన మహాబాణుని వంశములోని వారమని చెప్పుకొని యుండిరి. మాచదువరులు భాగవత విష్ణుపురాణములలోని బలిచక్రవర్తియొక్కయు, బాణాసురునియొక్కయు కథలను జదివియు వినియునుందురు. వామనమూర్తియైవచ్చిన విష్ణువునకు భూవలయమంతయు ధారవోసి సర్వస్వమును గోల్పోయి పాతాళమున కణఁగఁ ద్రొక్కబడినవాఁడు బలిచక్రవర్తి. శ్రీకృష్ణుని మనుమఁడనిరుద్ధుఁడు తనకూఁతురయిన యుషాకన్యతో నంతఃపురమందిరమున నుండుటఁ గాంచి మహోదగ్రుఁడై యనిరుద్ధుం బట్టి బంధించి యాకారణమున శివకేశవులకుఁ బోరాటము పెట్టి తుదకు శ్రీకృష్ణునిచే ముప్పుగాంచినవాఁడు బాణాసురుఁడు. వానివంశమున జనించితిమని చెప్పుకొనువారే యీమహాబాణులు. వీరు శైవమతావలంబకులు. నల్లని టెక్కెము గలవారు. వృషభలాంఛనులు. నందీశ్వరుని భక్తులు. వీనికి మొదట మైసూరురాజ్యములోనున్న కోలారుమండలములోని ఆవణ్యానగరము (Avani) రాజధానిగనున్నట్లు గన్పట్టెడిని. తరువాత నుత్తరార్కాడు మండలములోని తిరువల్లము రాజధానిగ నుండెను.

ఇది పాలేఱున కుపశాఖయగు నీవానదియొక్క పడమటియొడ్డున నున్నది. అనేకశాసనములందు తిరువల్లము బాణపురమని పేర్కొనఁబడియున్నది. ఈమండలము పేరంబాణప్పాడి (మహాబాణదేశము) అని పిలువంబడుచుండెను. బాణపురమునకు సమీపమునం దొకపాలెము బాణసముద్రమని పిలువంబడుచుండెను. మఱియొకగ్రామము • బాణులకాలమునుండి బాణవరమను పేరఁ బరగుచు షోళింఘురునకు (చోళంగివరము) (Railway Station) సమీపమున నున్నది. బాణపురమనియెడి యీతిరువల్లము చోడుల శాసనములయందు తిక్కాలివల్లమని గూడ పేర్కొనఁబడినది. అప్పుడిది జయంకొండ చోళమండలములోని భాగమగు పాడువూరు కొట్టములోఁ జేరియుండెను. ఈపాడువూరు కొట్టమొకప్పుడు త్యాగాభరణ వలనాడను పేరనొప్పియుండెను. కొన్నిశాసన

ములలో తిరువల్లము పేరంబాణప్పాడిలోని మియాఱునాడు లోనిదనియు, మఱికొన్ని శాసనములలో కరైబలినాడు లోనిదనియుఁ బేర్కొనఁబడియుండెను. మహాబాణుల ప్రాచీనశాసనములందు పరివీపురముగూడ రాజధానిగనుండినట్లు పేర్కొనఁబడినదిగాని అదియెక్కడనుండెనో తెలియరాదు. కొందఱు చరిత్రకారులు రాయవేలూరునకు దక్షిణభాగముననున్న పడైవీడు పరివీపురమని చెప్పుచున్నారుగాని యింకను స్థిరపడి యుండలేదు. ఈమహాబాణుల రాజ్యమాంధ్రపథమునకుఁ (వడుగావళికి)బడమటనున్నదని కొన్నిశాసనములు దెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రమండలములోని ౧౨౦౦౦ గ్రామములు వీరిరాజ్యములోఁ జేరియుండినవి. ఈబాణరాజులు స్వతంత్రులుగాక పల్లవరాజులకు గాంగపల్లవరాజులకు లోఁబడిన మాండలికులై ప్రఖ్యాతిఁగాంచినవారుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. విద్యానాథపండితుఁడు బాణవంశమునుగూర్చి ప్రతాపరుద్రీయమునందు ప్రశంసించియున్నాఁడు. ౧౯౦౩ వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటింపఁబడిన బాణుల శాసనములైదింటిలోను మూఁడు (Nos 226, 228, 229 of 1903) పల్లవులు గాంగపల్లవులు బాణులకు ప్రభువులని పేర్కొనియున్నవిగాని రెండుశాసనములు మాత్రమట్లు పేర్కొనియుండలేదు. ఆరెండును విజయాదిత్య బాణరాయని కాలములోనివై శక సంవత్సరములు ౮౨౦,౮౨౧ వ సంవత్సరములకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౮౯౭ - ౮౯౮ దవ సంవత్సరములలో వ్రాయఁబడినవిగానున్నవి. [1] ఈరెండింటిలోను మొదటిది విజయాదిత్యుని బాణవిద్యాధరుని కొడుకని నుడువుచున్నది. గాంగపల్లవుఁడగు నృపతుంగుని శాసనములో (No 228 of 1903) నుదాహరింపఁబడిన బాణవిద్యాధరుఁడు నితఁడు నొక్కఁడే యని చెప్పవచ్చును. ఈనృపతుంగ మహారాజు తొమ్మిదవ శతాబ్దములోని కడపటి కాలము నందుండినవాఁడు. గాంగపల్లవరాజగు దంతివిక్రమవర్మకు మాండలిక సామంతుఁడయిన విజయాదిత్యుని కన్నను పల్లవరాజగునంది పోతవర్మ కాలములో నాంధ్రపథమునకుఁ బడమటఁ బరిపాలనము సేయుచుండిన విక్రమాదిత్యుఁడు పూర్వుఁడయి యుండును. ఈవిక్రమాదిత్యుఁడు గాంగపల్లవుఁడగు విజ

1 No 678, 679, Public 12 th August 1904

యనంది విక్రమవర్మ పరిపాలనముయొక్క ౧౭ వ సంవత్సరములో వ్రాయఁబడిన తిరుపళ్లము శాసనములో నుదాహరింపఁబడిన విక్రమాదిత్యునకంటె భిన్నుఁడనియె భావింపవలయును.[1]

వధూవల్లభ మల్లదేవ నందివిక్రమవర్మయనుమారుశాసనములోఁదానాంధ్రమండలములోని ౧౨౦౦౦ గ్రామముల కధిపతినని చెప్పికొనియున్న విషయము నిదివఱకు తెలిపియుంటిమి. ౧౯౦౩ వ సంవత్సరములో పుంగనూరు జమిందారిలో ౮ శాసనము లీబాణమాండలికరాజులకు సంబంధించినవి ప్రతులెత్తఁబడినవి. వానిలోనాలుగు (Nos 543, 555, 570, 584 of 1906) మహాబలి బాణరాజుకాలములోనివిగ నున్నవి. వీనిలో మొదటిది శూరమతివద్దను జరిగిన యుద్ధమును బ్రశంసించుచున్నది. పెర్మనాడి రాజుకొలకు మహాబలి బాణరాజు వైదుంబరాజగు గండత్రినేత్రునితోఁ గలిసి నలంబరాజును రాచమల్లుని మయిందాడిని నెదుర్కొని ఘోరయుద్ధము చేసెను. కోలారుమండలములోని బంగవాడి శిలాశాసనముగూడ పైయుద్ధమును ప్రశంసించుచున్నది. గాంగపల్లవరాజయిన విజయవిక్రమ నరసింహవర్మ కాలములోని యొకశాసనముగూడ శూరమతి యుద్ధమునుగూర్చి ప్రశంసించియున్నది. పైశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన రాచమల్లుఁడు గాంగవంశజుఁడయినయెడల నతఁడు సత్యవాక్య కొంగునివర్మ పెర్మనాడి రాజమల్లుఁడై యుండవలయును. అతఁడే యని నిశ్చయమైనయెడల నతఁడురాజ్యము చేసిన కడపటికాలము క్రీ.శ. ౮౭౦-౧ సంవత్సరమగుచున్నది.[3] కాఁబట్టి మహాబలి బాణరాజు యొక్క కాలమించుమించుగాఁ దొమ్మిదవశతాబ్ద మధ్యమయి యుండునని చెప్పవచ్చును.

తక్కినశాసనములునాలుగునుమహాబలిబాణరాజవిక్రమాదిత్య బాణకందర్పజయమేరుని యొక్కయు, (No 569 of1906) మహాబలిబాణరాజబాణవిద్యాధరునియొక్కయు, (571 of 1606) మహాబలిబాణరాజవిజయాదిత్యవర

1 South Indian Inscriptions, Vol. III, no 43

2 Ind Ant Vol XV. p. 175

3 Ep. Iud. Vol VI p. 59

చూడామణి ప్రభుమేరునియొక్కయు (No 542 of 1906) కాలములలోనివై యున్నవి. వీనిలోఁగడపటిది కాడువెట్టియుత్తరరాజు కోయటూరు పైఁబడి దోపిడి గావించుటను ప్రశంసించి బాణరాజు వడుగావళి (ఆంధ్రపథము) లోని ౧౨౦౦౦ గ్రామములను మన్నెలో ౩౦౦ గ్రామములను బరిపాలించుచుండెనని దెలుపుచున్నది. కడపటిచోళుల శాసనములలో పెరంబాణప్పాడిదేశము (బాణదేశము) పడమట పుంగనూరువఱకును వ్యాపించియుండెనని దెలియఁజేయుచున్నవి. ఈబాణరాజ్యము తూర్పునఁగాళహస్తివఱకును వ్యాపించియుండెను. కాఁబట్టి పాలేఱునదికి యుత్తరముననున్న యిప్పటియుత్తరార్కాడు మండలమంతయు బాణరాజ్యములోనిదని చెప్పుట కెంతమాత్రమును సందియము లేదు. క్రీ. శ. ౮౭౨-౮౭౩ సంవత్సరప్రాంతమున నలంబరాజగు మహేంద్రాధిరాజనలంబుఁడు బాణవంశమును నిర్మూలము చేసితినని గొప్పగాఁ జెప్పుకొనియుండెను, క్రీ. శ. ౯౦౭ మొదలుకొని ౯౫౩ వఱకుఁ బరిపాలనముచేసిన తంజాపురచోళరాజగు మొదటిపరాంతకుఁ డిరువురు బాణరాజులను నిర్మూలముచేసి వారలదేశమును గాంగుఁడైన రెండవ పృథ్వీపతికి బహుమానముఁ జేసెను. [1]

పృథివీంద్రవర్మకు లోఁబడియుండిన అలగమయ్యయను బాణరాజొక సామాన్యప్రభువై యుండెను. ఇట్లు చోళరాజగు పరాంతకునిచేఁ బదభ్రష్టులైన కతంబున బాణులలో నొకకుటుంబము వారాంధ్రదేశములో నుత్తరభాగమునకు వచ్చినట్లు గాన్పించుచున్నది. బాణవంశజుఁడగు శూరబలిరాజు యొక్క పండ్రెండవశతాబ్దములోని శాసనమొకటి గుంటూరు మండలములో కోణిదెన గ్రామములోఁ గానంబడుచున్నది. [2]

వైదుంబవంశము.

వైదుంబులు తొమ్మిదవ పదవశతాబ్దములలో రాష్ట్రకూటులకును నలం

1 Annual Report on Epigraphy for 1900-01, para. 11

(2) South Indian Inscriptions Vol. II, pp. 387, 388

3 Annual Report on Epigraphy for 1899-00 paragraph 85.

బులకును చోడులకును లోఁబడినవారలై యాంధ్రకర్ణాటకదేశములలోని కొంత భాగమును బరిపాలించినవారుగా నుండిరి. వీరిశాసనములు కడపమండలము లోను మైసూరురాజ్యములోని కోలారుమండలములోను గానుపించుచున్నవి. కడపమండలములోని యొకశాసనము గండత్రినేత్రుఁడను వైదుంబరాజుకాలము లోనిదైయుండెను. ఈగండత్రినేత్రుఁడను వైదుంబరాజు మహాబలిబాణరాజు తోఁగలిసి సుప్రయోగనదీతటంబుననుండెనసూరమతి యనుప్రదేశమున నలంబాధిరాజుదాడిగతోడను రాచమల్లునితోను యుద్ధముఁజేసెను. ఈవిషయమునే యీగండత్రినేత్రుని కాలములోనిదగు మదనపల్లిశాసనమువలనఁగూడ (No295 of1906) స్పష్టపడుచున్నది. రైసుగారు తమకోలారుశాసనముల సంపుటములో వైదుంబరాజులవి రెండుశాసనముల నుదాహరించియున్నారు. వానిలో నొకటి గండత్రినేత్రునికాలములోనిదైయున్నది. ఈ గండత్రినేత్రుఁడును కడపశాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన గండత్రినేత్రుఁడును నొక్కఁడేగాని భిన్నులు గారు. ఈశాసనములు రెండును క్రీ. శ. ౯౦౦ సంవత్సరములోనివిగా రైసుగారు నిర్ణయించియున్నారు.[1] విక్రమాదిత్యుడను వైదుంబరాజు రాష్ట్రకూటరాజయి నమూడవకృష్ణునకు సామంతమాండలికుఁడుగనుండి మాలాడు, బాణగొప్పాడి, సింగపురనాడు, వెంకుంద్రకొట్టము మొదలగువానిఁ బరిపాలించుచున్నట్లొకశాసనమునఁ దెలుపఁబడినది.

తిరుకోయిలూరునకు సమీపముననుండు కీలూరుశాసనములు మూడురాష్ట్రకూటరాజగు మూడవకృష్ణునకు లోఁబడిన సామంతమాండలికుఁడును వైదుంబుఁడునగు చందయ తిరువయ్యయనువానిఁ బేర్కొనుచున్నవి[3] ఈశాసనములు మూడును క్రీ. శ. ౯౭౬వ సంవత్సరమునకును ౯౭౮వ సంవత్సరమునకును నడుమ వ్రాయఁబడినవిగనున్నవి. ఆఱువేలగ్రామములను గలిగియుండిన గంగవాడి దేశమును బాలించుచుండి నలంబరాజగు దిలీపయ్యకులోఁబడిన సామంతమాండలికుఁడుగ నుండిన వైదుంబవిక్రమాదిత్య తిరువయ్యయనువాని పేరు నుదా

1. Ep. Car. Vol· X. introduction p. XXII.

2. Annual Report on Epigraphy for 1904-05. para 28.

హరించి యితఁడు క్రీ. శ. ౯౭౧-౭౭ ప్రాంతములనున్నవాఁడని రైసుగారు దెలుపుచున్నారు. ఈవిక్రమాదిత్య తిరువయ్య ౯౪ందవ సంవత్సరమున నొక చెఱువునకు భాగుపఱిపించి యున్నవాఁడుగావున నితఁడును కీలూరుశాసనముల లో నుదాహరింపఁబడిన చందయతిరువయ్యయు నొక్కఁడేయై యుండురని యూహింపవచ్చును. విక్రమాదిత్యుఁడను పేరు చందయయొక్క బిరుదునామమై యుండవచ్చును. విక్రమాదిత్య తిరువయ్య తనకొడుకునకు చంద్రశేఖరుఁడని పేరు పెట్టియుండుటచేతఁ దండ్రిపేరు కొడుకునకుఁ బెట్టినట్లుగ నూహింపఁదగియున్నది. ఈపైనిజెప్పిన యూహాలు సరియైనవేని రాష్ట్రకూటరాజగు మూడవకృష్ణుఁడు తక్కోల యుద్ధమయినతరువాత తొండైమండలములోని యొక భాగమును బరిపాలించుటకై యీవైదుంబ విక్రమాదిత్యుని నియోగించియుండునని తలంపవచ్చును. ఇందుచేతనే మొట్టమొదట నాంధ్రకర్ణాటకదేశములలో రాజ్యపాలనము చేయుచుండిన వైదుంబులు తొండైమండలములో స్థిరపడి తరువాత నచ్చటనే చోడరాజులగు మొదటరాజరాజునకును, మొదటిరాజేంద్రునకును లోఁబడిన సామంతమాండలికులుగనుండి పరిపాలనముఁజేయఁ గారణమైనట్లు గన్పట్టుచున్నది. [1]మదనపల్లి, పెదతిప్పసముద్రము శాసనములలో నుదాహరింపఁబడిన గండత్రినేత్రుఁడే వైదుంబులలో స్వతంత్రుఁడైన కడపటివాఁడుగా నుండెను. వానికిఁ బిమ్మట వైదుంబులు చోడరాజగు మొదటిపరాంతకునిచే జయింపఁబడిరి.[2]కళింగదేశమును బాలించుచుండిన గాంగవంశజుఁడగు మూఁడవ వజ్రహస్తుని పట్టమహిషియగు వినయమహాదేవి యీవైదుంబ రాజవంశములోనిదేయని తెలియుచున్నది.[3]

---

1. Ep. car. vol intro. p. XX.

1. South Indian Inscriptions vol III. pp. 104. 107.

(2) Ibid. vol II. p 379.

(3) Ind. Ant. vol XVIII. pp. 164 and 175 and Ep. Ind vol. IV. p. 186.

నలంబరాజవంశము.

ఈనలంబులు త్రినయనపల్లవుని వంశములోని వారమనియు, ఈశ్వరవంశజులమనియుఁ జెప్పుకొని యున్నారని వీరిచరిత్రమును గొంతపల్లవులం గూర్చి వ్రాయఁబడిన ప్రకరణమునఁ దెలిపియున్నారము. వీరిరాజ్య మనఁగా నలంబవాడిరాజ్యము బళ్లారి, కడప, కందనోలు, మైసూరుమండలములలోఁ జేరియున్నది. వీరికి బళ్లారిమండలములోని ఉత్సంగిదుర్గము రాజధానిగనుండెను. ఈనలంబవాడి రాజ్యము క్రీ. శ. ౭వ శతాబ్దము మొదలుకొని ౧౦శతాబ్దము వఱకు వర్ధిల్లినదిగాని యీరాజులచరిత్రమంతయెక్కువగాఁ దెలియరాదు. వీరు రాష్ట్రకూటులకులోఁబడిన సామంతులనితోఁచుచున్నది. ఆంధ్రచోడులకును, నలంబులకును, వైదుంబులకును బూర్వము నలంబవాడి,మహారాజవాడి,రేనాడు దేశములను బరిపాలించినవారి చరిత్రమును సంగ్రహముగాఁ దెలిసికొనవలసియున్నది. ఈమూడుభూభాగములిప్పుడు అనంతపురము,కడప,కర్నూలు,బళ్లారి జిల్లాలని పిలువంబడుచున్నవి. ఈమండలములుగల ప్రదేశమంతయును తొమ్మిదవ పదవశతాబ్దములలో నాంధ్రచోడులు, నలంబులు, వైదుంబులు పరిపాలించిరి. వీరికిఁ బూర్వమీప్రదేశముల నెవ్వరెవ్వరు పాలించిరో కొంచెముగాఁ దెలిసికొనవలసియున్నది. ఈదేశమంతయుఁ గ్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దాంతమువఱకు నాంధ్రభృత్యుల పరిపాలనమునందుండెను. ఇదంతయుఁ గర్ణాటముగనుండెను. ఈకర్ణాటమును శాలివాహనవంశజుండును నాంధ్రుఁడు నగుహారితిపుత్రశాతకర్ణిరాజ ప్రతినిధిగనుండి పరిపాలనము చేసెను. వీని శాసనములు మైసూరురాజ్యములో షిమొగమండలములోని షికార్పూరుతాలూకాలోస్థానకుందూరుకడ నున్నవి.[1] ఆంధ్రచక్రవర్తియైన గోతమిపుత్త్రశాతకర్ణికుమారుఁడయిన పులమాయి యొక్క నాణెములు మైసూరుమండలములోని చిత్రదుర్గముకడ గానిపించినవి. ఆంధ్రరాజులయిన శాతకర్ణులచే జయింపఁబడి పరిపాలింపఁబడినదగుటచేతనే యీభాగమున కంతకును గర్ణాటమనుపేరు వచ్చినది. ఆంధ్రులకుఁ దరువాత నీ

---

(1) ఈ చరిత్రములోని ౨౨౫దవ పొరట చూడుఁడు.

2. Mysore, II. 428; (3) Mysore. II. 51

దేశము కదంబుల వశమయ్యెను. ఈప్రాచీనకదంబులు జైనమతావలంబకులు. ఉత్తరకర్ణాటములోని వనవాసిగాక ఇప్పటి బల్లారి మండలములో హార్పనహాల్లి తాలూకాలోనున్న ఉత్సంగి దుర్గమొక ప్రధానపట్టణముగానుండెను. దీనికి నాలుగుమైళ్లదూరమున మైసూరు సరిహద్దులోనున్న అనాజియను ప్రదేశమున నాలుగవశతాబ్దములోని దైకదంబులకును కాంచీపురపల్లవులకును జరిగినయుద్ధమును దెలిపెడిశాసనమొకటి గానిపించినది.[1] హిరాహాడగల్లియను ప్రదేశమున శివస్కందవర్మయను పల్లవుని శాసనమొకటి గన్పట్టుటచేత నాకాలమునందతఁడీ ప్రదేశమును జయించి పరిపాలించెనని చెప్పఁదగును. ఆఱవశతాబ్దమునందు చాళుక్యులీదేశమునకుఁ బ్రభువులయిరి. రెండవపులకేశివల్లభునిశాసనమొకటి బల్లారిమండలములోని కురుగోడుగ్రామముకడనున్నది. చాళుక్యులీప్రదేశమును జయించినపుడు కదంబులకులోఁబడి యీదేశములోఁ గొంతభాగమును బరిపాలించుచుండిన నలరాజులను కీర్తివర్మమహారాజు నాశముఁజేసెను. తరువాత మొదటివిక్రమాదిత్యుఁడు అనంతపురమండలములో మడకసిరతాలూకాలో నున్నరత్నగిరిగ్రామములోని కొంతభూమి నొకబ్రాహ్మణునకు దానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. ఆశాసనములో నీప్రదేశము నలవాడివిషయములోనిదని పేర్కొనఁబడియుండెను. చాళుక్యులు మొట్టమొదట జైనమతావలంబకులుగ నుండిరి. తరువాతపౌరాణికమతమవలంబించిరి. క్రీ.శ. ౭౫౭ వ సంవత్సరప్రాంతమున రాష్ట్రకూటులు చాళుక్యులు సామంతులయిరి. ఈచాళుక్యులలో నొక కొందఱు బల్లారిమండలములోని కోగలినాడు (హాడగల్లి హార్పనహాల్లితాలూకాలు) పాలించుచుండిరి. ఆకాలమునందే కొంతభాగము నలంబులనియెడు పల్లవులవశమయ్యెను. దీనినే నలంబపాడియని పిలిచిరని పైనిజెప్పియుంటిమి. ఈనలంబులు రాష్ట్రకూటులకు లోఁబడియుండిరి. ఆంధ్రచోడులాఱవశతాబ్దమునుండి స్వతంత్రులై పదవశతాబ్దమువఱకును బాలించిరిగాని కడపటిభాగమునందు రాష్ట్రకూటులకు లోఁబడిన సామంతమాండలికులుగ నున్నట్లే గన్పట్టుచున్నది. వైదుంబరాజులును గొంతకాలము రాష్ట్రకూటులకును దరువాత చోడులకును లోఁ

(1) Mysore. I of 499.

బడియుండిరి. బాణరాజులు గాంగపల్లవులకు లోఁబడియుండిరి. మైసూరు లోని తలకాడు రాజధానిగ గాంగవాడిదేశమును బరిపాలనము సేయుచుండిన మారసింహుఁడను పశ్చిమగాంగరాజు నలంబసులమును నిర్మూలముఁజేసి నలంబకులాంతకుఁడని పేరు పొందెనఁట[1] ఈపశ్చిమగాంగులుకూడ నాకాలమున రాష్ట్రకూటులకు లోఁబడినవారుగా నేయుండిరి. పదపశతాబ్దాంతమునందు రాష్ట్రకూటులనుజయించి తైలోక్యమల్లుఁడనుపశ్చిమచాళుక్యుఁడు మరల దేశమును స్వాధీనముఁ జేసికొనియెను. చోడులు పశ్చిమగాంగులను జయించి వారియధికారమును నిర్మూలముఁజేసిరి.

తరువాత రెండుశతాబ్దముల కాలము పశ్చిమచాళుక్యులకును చోడులకును వశమై యుభయపక్షముల వారికిని రణరంగభూమియై యొప్పుచుండెను.

విష్ణుకుండినవంశము.

విష్ణుకుండినులమని చెప్పుకొనిన రాజులశాసనములు రెండుమూడు మాత్రము గానంబడుచుండినవిగాని వీరియుదంతమేమో యెచ్చటనుండివచ్చినవారో యేకాలమునందున్నవారో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదు. పూర్వచాళుక్యులు వేంగికళింగదేశములను జయించుటకుఁ బూర్వమీ విష్ణుకుండినులు కళింగదేశములో నేభాగముననో పరిపాలనము సేయుచుండినవారని తోఁచుచున్నది. ఈవిష్ణుకుండినవంశమునకు మూలపురుషుఁడు మాధవవర్మయని పేర్కొనంబడియెను. ఈవిష్ణుకుండిన మహారాజగు మాధవవర్మకును వాకటకరాణికిని జనించినవాఁడు విక్రమేంద్రవర్మ. వాకటకులు చేదిదేశమును (Central Provinces) బరిపాలించుచుండిన యొకతెగరాజులుగనుండిరి. వీరిలోఁ బ్రవరసేనుఁడు ప్రఖ్యాతుఁడు. విష్ణుకుండినుఁడయిన మాధవవర్మయు బహుప్రసిద్ధిగలవాఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁ డశ్వమేధాదియాగములను మాత్రమెగాక పురుషమేధములనుగూడఁ జేసినట్టుగఁ జెప్పఁ బడియెను. తండ్రి విష్ణుకుండినవంశములోనివాఁడును తల్లి వాకటకవంశములోనిదియు నగుటచేత విక్రమేంద్రవర్మ యుభయకులాభరణుఁడని పిలువంబడియెను. విష్ణుకుండినులలో విక్రమేంద్రవర్మ

1. Mysore. I, 307.

యను పేరు వహించినవారిలో నితఁడే మొదటివాఁడు. ఇంద్రవర్మ యనియెడి యింద్రభట్టారకుఁడు వీనికొడుకు. పైఁజెప్పినశాసనములలో రెండు వీనివిగానున్నవి. ఇయ్యవి విజయనగరమునకు సమీపమునందుండిన యొకపండిత కుటుంబమువారినుండి గైకొనఁబడినవి గనుక పరిశుద్ధమైనవిగానున్నవి.[1]

ఈయింద్రభట్టారకుఁడు సర్వక్రపరాక్రముండయిన మహాయోధుఁడని యభివర్ణింపఁబడియుండెను. విష్ణుకుండినులు సింహాముద్రికయును సింహాధ్వజమును గలవారుగనుండిరి. శ్రీపర్వతేశ్వరపాదారాధభక్తులమని విష్ణుకుండినులు చెప్పుకొనిరి. శ్రీపర్వతము శ్రీశైలమేయనియు, వీరలు శైవ మతావలంబకులనియును డాక్టరు కీల్‌హారన్‌గారు నుడువుచున్నారు. ఇంతియగాక విష్ణుకుండినుల శాసనములు వ్రాసినవారియొక్క స్వభాష తెలుగగుటంజేసియు శ్రీపర్వతేశ్వరుని పాదారాధకులమని చెప్పుకొనియుండుటంజేసియు విష్ణుకుండిశబ్దము వినుకొండ శబ్దమూలమున ధ్వనించుచుండుటంజేసియు, విష్ణుకుండినులకు మొదట గుంటూరు మండలములోని వినుకొండ రాజధానిగనుండెనని తాము దృఢముగా విశ్వసించుచున్నామని కీల్‌హారన్‌గారు నుడువుచున్నారుగాని యింకను విచారణీయము. ఇంద్రభట్టారకుఁడనియెడి యీయింద్రవర్మ తనపరిపాలనముయొక్క ౨౭వ సంవత్సరమున పూ (కి) రాష్ట్రములోని పేరువాటక (పేరువాడ) మను గ్రామమును దానముచేసియుండెను. ఈపూ (క) రాష్ట్రము కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజుయొక్క చీపురుపల్లి శాసనమునగూడ నుదాహరింపఁబడినది గనుక నిది విశాఖపట్టణమండలములోనిదిగాని యన్యము గాదు. కాఁబట్టి వీరిరాజ్యము మొదట విశాఖపట్టణమండలములోనిదై యుండవలయునుగాని గుంటూరు మండలములోనిది గాదు. ఇంద్రవర్మ తననివాసపురము పురణిసంగిమని తెలిపియుండెను. ఇది యెక్కడిదో గుర్తింపనలవిగాకయున్నది. ఇంకను మఱొకచిక్కు గన్పట్టుచున్నది. ప్రభాకరమహారాజునకుమనుమఁడగు పృథ్వీమూలునియొక్క గోదావరిశాసనము

1. ఇయ్యవి బ్రహ్మశ్రీ గురుజాడ అప్పారావు పంతులుగారివలన సంగ్రహింపఁబడి దొరదినమువారి పరిశోధనాధికారికిఁ బంపఁబడినవి.

Annnul Report on Epigraphy 1909 para 62

లో ఇంద్రభట్టారకునిపదభ్రష్టుని జేయుటకై అధిరాజేంద్రవర్మ కొందఱు రాజులను గూర్చుకొని తాను నాయకుఁడుగా నేర్పడి కుట్రచేయఁ బ్రయత్నించెనని చెప్పఁబడియుండెను.

కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజుయొక్క ద్వితీయపుత్త్రుఁడును జయసింహవల్లభమహారాజుయొక్క తమ్ముడునునైన ఇంద్రభట్టారకుఁడు క్రీ. శ. ౬౬౩వసంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చి ౬మాసములు మాత్రము పరిపాలనముచేసెను. డాక్టరుఫ్లీటుగారు పృథ్వీమూలునిశాసనములోఁ బేర్కొనంబడిన యింద్రభట్టారకుఁడితఁడేయనియు, అధిరాజేంద్రవర్మ గంగవంశజుఁడై కళింగనగరము రాజధానిగాఁ గళింగదేశము నేలిన యింద్రవర్మమహారాజనియు, వీరికి జరిగిన యుద్ధములో ఇంద్రభట్టారకుఁడు మరణమునొంది యుండవచ్చుననియు, ఆకారణముచేత నతనిపరిపాలనము ౬మాసములలోనే ముగిసిపోయినదనియు డాక్టరుఫ్లీటుగారు వ్రాసియున్నారు. అట్లూహించుట కొక కారణమునుగూడ నుడివియున్నారు. ఇంద్రభట్టారకునికుముదము సుప్రతీకముపై నధిష్ఠించియుండిన యొకానొకయింద్రాధిరాజుచేఁ గొట్టఁబడెనని చెప్పఁబడియుండుటం జేసియు, నైరుతిదిక్కునందలి యేనుగునకు కుముదమనియు, ఈశాన్యదిక్కునందలి యేనుగునకు సుప్రతీకమనియు, నామములుండుటం జేసియు, చాళుక్యులు నైఋతిదిక్కునందలివారును, గాంగులీశాన్యదిక్కునందలివారు నగుటం జేసియు డాక్టరుఫ్లీటుగారు ఇంద్రభట్టారకుఁడు చాళుక్యరాజనియు, అధిరాజేంద్రవర్మ కళింగనగరాధిపతియనియు నూహించుచున్నారు. డాక్టరుకీల్‌హారన్ గారివాదము నేగైకొనియింద్రభట్టారకుఁడు విష్ణుకుండినుఁడయిన యింద్రభట్టారకవర్మ మహారాజేయని సిద్ధాంతము చేసియున్నారు. ఎందుకన విష్ణుకుండినుఁడయిన యింద్రభట్టారకుఁడు తనయేనుఁగులబలముచే నితరచతుర్దంతములను జయించినవాఁడని తనశాసనమునందుఁ గొనియాడఁబడియుండెను. ప్రాక్దిశాధిపతియగు నింద్రునియైరావతమునకు చతుర్దంతములేక చవుదంతియను నామముగలదు. సామాన్యముగానీనామమె తూర్పుదిక్కునందలి యేనుఁగులకన్నిటికిని వర్తించును. గనుక నీచతుర్దంతముల కధిపతియైన కళింగనగరాధీశ్వరుండయిన అధిరాజేంద్రవర్మను జయించినవాఁడీ విష్ణు

కుండినుఁడయినయింద్రభట్టారకుఁడేయని చెప్పుచున్నారు. ఇందేదిసత్యమో యేది యసత్యమో నిర్ధారణ చేయఁజాలకున్నారము.

ఈ యింద్రభట్టారకవర్మ కొడుకు విక్రమేంద్రవర్మ, ఇతఁడీ పేరుగలవారిలో రెండవవాఁడు. ఈరెండవవిక్రమేంద్రవర్మశాసన మొకటి గోదావరిమండలములోని తునిజమీందారిలోనున్న చిక్కుళ్లియను గ్రామమునందు దొరకినది.[1] వీనిశాసనము లెందులూరు (దెందులూరు) నుండి ప్రకటింపఁబడినది. ఈదెందులూరు గ్రామమిప్పటి యేలూరుపట్టణమునకు మూడుమైళ్లదూరముననున్నది. ఇది పూర్వము వేంగిపురములోని యొకభాగముగానుండెను. ఇతఁడును తనతండ్రివలెనే శ్రీపర్వతేశ్వరపాదారాధకుఁడనని చెప్పుకొనియుండెను. తనపరిపాలనము యొక్క పదవసంవత్సరమున గ్రీష్మఋతువులోని యెనిమిదవపక్షమున పంచమీతిథియందు నేత్రపాటివిషయములోఁ గృష్ణానదీతటంబున రావిరేవ గ్రామమునకు నాగ్నేయమూలనున్న రేగోండ్రగ్రామమును సోమగిరీశ్వరనాథుని దేవాలయమునకు ధారపోసెను. విక్రమేంద్రవర్మ దెందులూరు రాజధాని యని చెప్పియుండుటయు, కృష్ణానదీతటంబుననుండిన గ్రామమును దానమును జేయుటయుఁజూడఁగ గోదావరికృష్ణానదులకు నడుమనుండిన వేంగిదేశమున కధిపతియని స్పష్టపడుచున్నది. చాళుక్యులు 6వ శతాబ్దముకు మొదలుకొని యాంధ్రదేశమును జయించి పరిపాలించుచుండినవారని మన మెఱుంగుదుము. కాఁబట్టి విష్ణుకుండినులంతకుఁ బూర్వమీదేశమును బరిపాలించుచుండిన వారయియుండక తప్పదు. అట్లు కాదేనివిక్రమేంద్రవర్మ చాళుక్యులకులోఁబడిన యొకమాండలికుఁడైయుండవలయును. భావిపరిశోధనముల వలనంగాని నిజముదేటపడదు.

కళింగముయొక్క పూర్వచరిత్రము.

గాంగులనుగూర్చి తెలుపుటకుముందు పూర్వచరిత్రమునుగూర్చి కొంచెము చెప్పవలయును. భరతఖండమునంగల దేశములలో నెల్లఁగళింగదేశము బహుపురాతన ప్రసిద్ధిగలదిగఁ గన్పట్టుచున్నది. బ్రాహ్మణుల వాఙ్మయమునందును బౌద్ధులవాఙ్మయమునందును కళింగదేశము ప్రశంసింపఁబడినది. రామా

1. Ep. Ind vol. IV. pp. 193, 194, 195.

యణ మహాభారతములు కళింగదేశమును జేర్కొనియున్నవి. పాణిని తనవ్యా
కరణసూత్రములయందు గళింగము నుదాహరించియున్నాఁడు. రఘువంశాది
కావ్యములలో గళింగ మభివర్ణింపఁబడినది. కళింగాంధ్రములు రెండును నేఁడు
గలిసియున్నను పురాతనకాలమున వేర్వేఱుగనుండినవి. అయిన నన్యోన్యమై
త్రియు అన్యోన్యసంబంధ బాంధవ్యములను గలిగి వర్తిలుచుండినవి. దక్షిణా
పథమునకు వచ్చుటకు ముందార్యు లీదేశమునకు వచ్చియుండిరికాని యాకళిం
గార్యులను భ్రష్టులనుగా భావించియుండిరి. కళింగదేశము బుద్ధునికాలమునందే
బుద్ధధర్మమును స్వీకరించి బుద్ధునికడుగులు మడుగులొగ్గుచుండినట్లుగఁ గన్ప
ట్టుచున్నది. ఆర్యులాంధ్ర ద్రావిడమహారాష్ట్రదేశములవలెనె కళింగదేశమును
భ్రష్టమైనదిగాను మ్లేచ్ఛదేశముగాను భావించుచుండిరి. సుప్రసిద్ధమైన మహేం
ద్రపర్వత మీదేశమునకున్నది. ఈదేశము దంతావళములకుఁ బ్రసిద్ధికెక్కియు
న్నది. పూర్వకాలంబున కళింగదేశము ప్రసిద్ధములయిన రేవుపట్టణములను గలిగి
యుండుటచేత దీనికిని విదేశములకును వర్తకవ్యాపారములు విరివిగా జరుగు
చుండెను. కళింగరాజులకును సింహళరాజులకును సంబంధబాంధవ్యములు
నన్యోన్యమైత్రియుఁ గలవని బౌద్ధులచరిత్రములు వేనోళ్లఘోషించుచున్నవి. కాఁ
బట్టి కళింగదేశముయొక్క ప్రాచీనస్థితి ప్రఖ్యాతిమైనదనుటకు సందియము
లేదు.

అడవియేనుఁగులను మచ్చికచేసికొనుటయందును తత్త్వశాస్త్రపఠనము
నందును కాళింగులు బహునిపుణులనియును నాగరికులనియును క్రీ. పూ. ౩౦౨
వ సంవత్సరప్రాంతమున మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని యాస్థానమందుం
డిన మేగాస్తనీసను యవనరాయబారి వ్రాసియున్నాఁడు. 'మఱియు నఱువదివేల
కాల్బలమును, ఒకవేయి యాశ్వికబలమును, ఏనూఱులు దంతావళములు రాజున
కు రక్షకసైన్యముగ నుండెననియుం జెప్పియున్నాఁడు. క్రీ. పూ ౨౬౦వ
సంవత్సరమున చంద్రగుప్తుని మనుమఁడగు అశోకవర్ధనమహాచక్రవర్తి కళింగదేశ
ముపై దండెత్తివచ్చి కళింగమునుజయించెను. కాళింగులు వెనుదీయక మహా
పౌరుషములో నెదుర్కొని వానితో యుద్ధముఁ జేసి లక్షలకొలది రణభూమి

కిఁ ప్రాణములర్పించుకొనిరి. లక్షలకొలది కాళింగులు మాగధులచేఁబట్టువడి క్రూరసంహారమునంతయుఁ గన్నులారఁజూచిన యీమహాచక్రవర్తి తరువాత తలపోసికొని నిరపరాధులును నాగరికులునయిన సాధుజనులకు నిష్కారణముగా విపత్తు ఘటింపఁజేసితినిగదాయని పశ్చాత్తప్తుఁడై మిక్కిలి దుఃఖించి "అహింసాపరమోధర్మ" మను బుద్ధునివాక్యమునుజ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని యాబుద్ధధర్మము నవలంబించి బౌద్ధుఁడై తరువాత బౌద్ధమతమును ప్రపంచమునందంతట ప్రకటింపఁజేసెను. క్రీస్తునకుఁ బూర్వము రెండవశతాబ్దమధ్యమున ఖారవేలుఁడను కళింగరాజు శాతకర్ణియను నాంధ్రరాజుతోడ్పాటుతో మగధరాజగు పుష్యమిత్రుని నోడించి యుత్కలనులోని ఖండగిరియందు శాసనముత్రాయించెను. ప్లీని మొదలగు చరిత్రకారులుగూడ కళింగమును బ్రశంసించియున్నారు.

తరువాత నీకళింగమాంధ్రచక్రవర్తుల రాజ్యమునకు వశమయ్యెను. ఆంధ్రులకుఁ బిమ్మట పల్లవుల పాలఁబడియెనని తోఁచుచున్నది. క్రీస్తుశకము నాలుగవశతాబ్దమధ్యమున గుప్తచక్రవర్తియగు సముద్రగుప్తుఁడు కళింగముపై దండెత్తివచ్చినప్పుడు కళింగము పెక్కుభాగములుగ విడిపోయి పెక్కండ్రు రాజులచేఁ బాలింపఁబడుచుండెను. కొత్తూరుదుర్గమును స్వామిదత్తుఁడును, ఈరండపల్లిను (ఈ రదవిషయము) దమనుఁడును బాలించుచుండిరి. (ఇవి రెండును గంజాముజిల్లాలోనివి.) దేవరాష్ట్రమును కుబేరుఁడును, అవముక్తసీమను నీలరాజును బాలించుచుండిరి. (ఇవి రెండును విశాఖపట్టణ మండలములోనివి.) పిష్టపురము మహేంద్రవర్మ పరిపాలించుచుండెను. (ఇది గోదావరిమండలములోనిది) కాఁబట్టి యివన్నియును గళింగములోనివి. మఱియును బల్లవులలో చండవర్మ నందప్రభంజనవర్మయను రాజులీ కళింగదేశమును బాలించిరని పల్లవులనుగూర్చిన ప్రకరణమునం దెలిపియుంటిమి. ఏడవశతాబ్దమునఁ గళింగము గాంగులవశమయ్యెనని గన్పట్టుచున్నది. అయినను పుళిందులీదేశమును గొంత కాలము బాలించినట్లు గాన్పించుచున్నది.

పుళిందులపాలనము.

మాధవవర్మ.

కళింగదేశ నివాసియగు పుళిందసేనుఁడనువాఁడు బహుపరాక్రమ వంతుఁ

డయ్యును స్వప్రయోజనపరుఁడుగాక దేశమును బాలించుటకుం దగినప్రభువు ననుగ్రహింపుమని బ్రహ్మనుగూర్చి తపస్సుచేసెను. బ్రహ్మవానితపస్సునకు మెచ్చి శైలోద్భవునిఁ బుట్టించెను. ఇతఁడు శైలములోనుండి పుట్టినవాఁడు గనుక వీనికి శైలోద్భవుఁడని పేరు పెట్టెను. ఈ శైలోద్భవుఁడు కళింగమును బాలించెను. వీనికి రణభీతుఁడు పుట్టెను. రణభీతునకు సైన్యభీతుఁడు పుట్టెను. సైన్యభీతునకు మాధవవర్మ జనించెను. ఈరాజేంద్ర మాధవేంద్రుఁడు శివభక్తుఁడు, ఇతఁడు హారితగోత్రుఁడును తైత్తిరీయశాఖా బ్రాహ్మణుఁడును వామనభట్టు మనుమఁడును ఆదిత్యదేవుని కుమారుఁడునగు భట్టవామనునకు గుడ్డవిషయములోని పూర్యాపినగ్రామమును సూర్యగ్రహణసమయమున దానముచేసెను. ఈమాధవవర్మ నివాసము కయింగోడయనునది. కుండభోగికుమారుఁడగు ఉపేంద్రసింహునిచే నీశాసనము వ్రాయఁబడినది. మాధవవర్మ యేకాలమునందలివాఁడో వీనియుదంతమేమో యింతకన్న మనకేమియునుఁ దెలియరాకయున్నది.

హూానుత్సాంగు.

ఏడవశతాబ్దమధ్యమునందు హూానుత్సాంగు కళింగమును జూడవచ్చి యప్పటిదేశస్థితి యిట్లు దెలిపియున్నాఁడు.

ప్రాచీనకళింగముయొక్క రాజధానీనగరము ౫ మైళ్లు వైశాల్యముగలిగియున్నది. భూమి సారవంతమై క్రమముగా వ్యవసాయము చేయఁబడుచున్నదిగాని యేనుఁగులతోఁగూడిన యడవులనేకములుగలవు. జనులు మోటుగన నాగరికులుగనుండి భయంకరముగనున్నను మాట దప్పనివారుగను విశ్వాసపాత్రులుగనుండిరి. పూర్వకాలమునందు కళింగమొండోరుల బుజములు రాపాడునంతటి జనసమ్మర్దముగలిగి యుండెను. అప్పటికిఁ గళింగదేశముయొక్క పూర్వవైభవమంతయుఁ బోయినది.

కళింగగాంగవంశము.

ఏడవశతాబ్దమునందే కళింగదేశము గాంగులవశమయ్యెను. బ్రహ్మయొక్క నాలవతరము వానికి గంగాదేవి యనుగ్రహించినందున నొక్కకుమారుఁడు గలిగెను. వాని సంతతివారు గాంగులయిరి. వీరు మొదట మైసూరు

రాజ్యములోని తలకాడు రాజధానిగ గంగ వాడిదేశమును బాలించుచుండిరి. తరువాతవారిలో నొకశాఖవారు కళింగదేశమునకుపశ్చిమ మహేంద్రగిరిని జయించి యీదేశము నాక్రమించుకొని పరిపాలింపసాగిరి. ఈకాలముననే దక్షిణ కళింగమును కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు జయించెను. తరువాత నాభాగము పూర్వచాళుక్యులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెనని విశాఖపట్టణమండలములోని చాళుక్యుల శాసనములే వేనోళ్ల ఘోషించుచున్నవి. కనుక గాంగులు కళింగదేశముయొక్క యుత్తరభాగమునుమాత్రమె పరిపాలింపుచుండిరి. అన్యోన్యసంబంధమేమియుఁ గానరాకయుండిన మొదటి గాంగులయొక్క నామములును వారి దానశాసనములును, గంజాము, విశాఖపట్టణ మండలములలోఁ బెక్కుతావులఁ గానంబడుచున్నవి. ఇంద్రవర్మ, దేవేంద్రవర్మ, అనంతవర్మ, గుణార్ణవవర్మ మొదలగు వారిశాసనము లనేకములు గానంబడుచున్నవి. వీరలు మహేంద్రగిరిపైనుండు గోకర్ణస్వామి పాదారాధకులుగ నుండిరి.

కళింగనగరము.

కళింగనగరము వీరికి రాజధానీనగరముగనుండెను. కొందఱు తలంచునట్లు గంజాము మండలములో సముద్రతీరమునందుండిన కళింగపట్టణము కళింగనగరముగాదు. ఈకళింగనగరము పర్లాకిమిడికి నిరువది మైళ్లదూరమున వంశధారయొడ్డుననున్నది. అది యిప్పుడు ముఖలింగమను పుణ్యక్షేత్రముగానున్నది. ఇక్కడ మధుకేశ్వరాలయము, అణ్యాంక భీమేశ్వరాలయము, సోమేశ్వరాలయములను మూడు ప్రసిద్ధములయిన శివాలయములున్నవి. ఈశివాలయములలో గాంగులయొక్క శాసనము లనేకములుగలవు. ఈక్షేత్రమునకు దక్షిణమున రెండు మైళ్లదూరమున నగరికటకమను గ్రామముగలదు. ఈగ్రామములనడుమశాసనలంగలిగియుండిన ఱాతిపలక లనేకములుగలవు. శిథిలమయిపోయిన పురాతనభవనములయొక్క చిహ్నములిప్పటికిని గానంబడుచున్నవి. అచ్చటి శివాలయములలోని శాసనములలో నాపట్టణము కళింగనగరమనియె పేర్కొనంబడియున్నది.

వీరసింహగాంగునివంశము.

గంగవాడిదేశమును బాలించు వీరసింహునికొడుకు కామార్ణవుఁడను వాఁడు గంగవాడిదేశమును తన పినతండ్రికి విడిచిపెట్టి ఏడవశతాబ్దప్రారంభమునఁ దనసోదరులతో భూమిని జయించుటకై బయలుదేఱి మహేంద్రగిరికి వచ్చి యచ్చటి గోకర్ణస్వామినిగొల్చి వాని యనుగ్రహముచే రాజచిహ్నముల నన్నిటినిబడసి పర్వతమును దిగి యుధిష్ఠిరునిం బోలెఁ దననల్వురు తమ్ములతోడను కళింగమును బాలించు బలాదిత్యుని పైబడి నెడలి వానినోడించి కళింగము నాక్రమించుకొని తన తరువాత పెద్దతమ్ముఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడు గావలయునని నిశ్చయించి మూడవతమ్ముఁడయిన గుణార్ణవునకు అంబవాడివిషయమును నాలుగవవాఁడయిన మారసింహునకు చోడమండలమును కడపటివాఁడయిన వజ్రహస్తునకు కంటకవర్తనిదేశము నొసంగి తనమెడలోనిహారమును దానార్ణవుని కంఠము నలంకరించెను. ఇందుఁ జేర్కొనఁబడిన విషయములన్నియు గంజాము మండలములోనివే, అంబవల్లి, (అంబవాడి) (చోడ) గ్రామము లిప్పటికిని పర్లాకిమిడి జమీందారిలోనున్నవి గనుక అంబవాడివిషయమును, చోడమండలము నచ్చటివేయని చెప్పవచ్చును. కామార్ణవుఁడు ౩౫ సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినతరువాత దానార్ణవుఁడు నలుబది సంవత్సరములును వాని కొడుకు కామార్ణవుఁడు ౫౦ సంవత్సరములును, వానికొడుకు రణార్ణవుఁడు ౫ సంవత్సరములును, వానికొడుకు వజ్రహస్తుఁడు ౧౫ సంవత్సరములును, వాని సోదరుఁడు కామార్ణవుఁడు ౧౯ సంవత్సరములును, వానికొడుకు గుణార్ణవుఁడు ౨౭ సంవత్సరములును, వానికొడుకు జితాంకుశుఁడు ౧౫ సంవత్సరములును, వానితమ్ముఁడు కలిగాలాంకుశుఁడు ౧౨సంవత్సరములును, వానితమ్ముఁడుగుండమరాజు ౭ సంవత్సరములును, వానితమ్ముఁడు కామార్ణవుఁడు ౨౫సంవత్సరములును, వానికొడుకు వజ్రహస్తుఁడు ౩౫ సంవత్సరములును, వానికొడుకు మధుకామార్ణవుఁడు తనయన్నలయిన కామార్ణవగుండమరాజులు ౫ సంవత్సరములు పాలించిన తరువాత ౧౯సంవత్సరములును, వానికొడుకు వజ్రహస్తుఁ

Ind. ant. vol XIII. p 170

డు క్రీ.శ. ౧౦౩౮వ సంవత్సరము మేనెల మూడవ తేదిని పట్టాభిషిక్తుఁడై ౧౦౭౦-౭౧వ సంవత్సరము వఱకుఁ బరిపాలనము చేసెను. పర్లాకిమిడి, నడగాము మొదలగు ప్రదేశములందు వీనిదానశాసనముల నేకములు గానుపించినవి. వీని తరువాత రాజరాజను వాఁడు ౧౦౭౦-౭౧వ వచ్చి ౮ సంవత్సరములుమాత్రము పరిపాలనము చేసెను. ఇతఁడు రాజరాజనరేంద్రుని మనుమరాలును, కు లోత్తుంగచోడ దేవునికూఁతురునునగు రాజసుందరిని వివాహమాడెను. ఈరాజ రాజునకు రాజసుందరికి జనించిన వాఁడె అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుఁడు. ఇతఁడు ౧౦౭౮వ సంవత్సరమున సింహాసనమునకు వచ్చి ౭౦ సంవత్సరములనఁగా ౧౧౪౧వ సంవత్సరము వఱకుఁ బరిపాలన చేసెను. గాంగులపరిపాలనము వీని కాలమున మహోన్నత దశకు వచ్చెను. ఇతఁడు తన రాజ్యమును గంగానదివఱకు వ్యా పింపఁజేసెను. గంగానది మొదలుకొని గోదావరినది వఱకుఁ గలదేశములో జరి గినయుద్ధములలో నెల్లను విజయము గాంచుచువచ్చెను. వీనిశాసనము లనేకములు గంజాము, విశాఖపట్టణమండలములలోఁ గాన్పించుచున్నవి. పూరిపట్టణము లోని ప్రసిద్ధమైన జగన్నాథస్వామి యాలయము నితఁడే గట్టించెనని చెప్పు చున్నారు. వీని తరువాతి వారంత ప్రసిద్ధికివచ్చినవారు కారు. వారితరులకు సామంతులై యుండిరి. వారిచరిత్రము రెండవభాగమున సందర్భము కలిగినతావు నఁ దెలుపఁబడును. వీరిచరిత్రము విశేషపరిశోధనముఁ జేయవలసి యున్నదిగా వున నెక్కువగ వ్రాయసాహసింపఁ జాలకపోతిమి.

ఆనందముద్రాయన్త్రాలయమున ముద్రితమై ప్రకటింపఁబడు

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణము వచనము.

ఆర్యులారా !

ఈ భరతఖండమున మనపూర్వులైనయార్యులు బహు పురాణములను, ఇతిహాసములను, శాస్త్రములను, కావ్యములను రచించి తమబుద్ధికౌశలమును వేయివిధముల మనకు ప్రకటించి యున్నారు. రామకృష్ణాద్యవతారముల విచిత్రలీలలేమి! మహర్షుల తత్త్వజ్ఞానవిశేషములేమి! వీరపురుషుల యద్భుతపరాక్రమములేమి! మహాత్ముల పావనచరిత్రములేమి ! పుణ్యస్త్రీలపాతివ్రత్యమహిమలేమి ! రసవంతములైనకావ్యములేమి ! నీతిబోధకములైనకథలేమి ! అన్నియును జదువుటకు ఆశ్చర్యమును ఆనందమును గలిగించుచున్నవి.అయినను ఇవియన్నియు మిక్కిలి ప్రౌఢమగు సంస్కృతభాషయందున్నవి. ఆభాష యిప్పుడు జనులు వ్యవహరించుటలేదు గనుక అది యెవరో యొకకొందఱిపండితులకే తెలిసియుండును. కాఁబట్టి ఆపురాణాదిగ్రంథములలోఁ గల గొప్పవిషయములు సామాన్యముగా ఎల్లవారికి, అందును, మన తెనుఁగు దేశపువారికి, అందనిమ్రానిపండువలె ఉండియు లభింపరానివిగానున్నవి. ఆంధ్రభాషయందు నన్నయ, తిక్కన, పోతన మొదలగు కవులాగ్రంథములను వ్రాసిరికాని అందలివిషయము లన్నిటిని పూర్ణముగా తెనిఁగించినవారుగారు ! తెనిఁగించినంతవఱకు గొప్ప కవిత్వశైలియందుండుటచే అదియు అందఱికిని తేటగా తెలియునదికాదు. కాఁబట్టి, సంస్కృతమునందు సుప్రసిద్ధములుగా నున్న శ్రీవాల్మీకిరామాయణము, భాగవతము, భారతము, శ్రీవిష్ణుపురాణము, దశోపనిషత్తులు మఱియు ననేకగ్రంథములు ఆంధ్రదేశీయుల యుపయోగముకై తేటతెనుఁగున మృదుమధురమైనవచనశైలిని, పండితులకు రంజకముగాను పామరులకును స్త్రీలకును

సులభముగాను ఉండునట్లు తెనిఁగించి ప్రకటింప నుద్యోగించియు న్నారము. ఇపుడు ప్రథమమున వాల్మీకిప్రణీతమైనయాదికావ్యంబై ఐహికాముష్మికఫలప్రదమై యున్న శ్రీమద్రామాయణము తెనిఁగింపఁబడియున్నది. ఇందు గోవిందరాజులు మహేశ్వరతీర్థులు మొదలైన వ్యాఖ్యాతలు ఆయాముఖ్యశ్లోకములకు వ్రాసియున్న అర్థవిశేషములును, వేదాదులనుండి చూపియున్న ప్రమాణములును, పురాణాదులనుండి సంగ్రహించినకథలును, పెరియవాచ్చాంబిళ్లె యనువారు కొన్నిశ్లోకములకు మిక్కిలి యద్భుతముగాఁ బ్రతిపాదించియున్న యర్థవైభవములును రహస్యవివరణములును అన్నియు తేటగాను ముచ్చటగాను అచ్చటచ్చట ఆయా పుటలక్రింద కూర్పఁబడియున్నవి. వేయేల! సంస్కృతమున గల వ్యాఖ్యానములను కొని రామాయణము చదువుపండితులకు ఎన్ని విశేషవిషయములు తెలియునో అన్నియు ఈతెనుఁగురామాయణము చదువువారికిని తెలియుననుచున్నాను. ఈగ్రంథము మా యానందముద్రాయంత్రాలయములోని మేలైనయచ్చున రాయల్ ఎనిమిదిపేజీలసైజులో మూఁడుమూఁడుమాసముల కొకసారి సుమారు 200 పుటలుగల ఒకసంచికగా మిక్కిలి సుందరములైన పెక్కుప్రతిమలను కూర్చి ప్రకటింపఁబడును. నూఱుపుటలుగల పుస్తకము శాశ్వతముగా చందాదారులు అగువారికి ఎనిమిది అణాలవెలచొప్పున ఏర్పఱుపఁబడును. శాశ్వతపోషకులకు అంచెకూలి లపాలా వీపి ఖర్చులు మేమే భరింపఁగలవారము. పుస్తకమంతయు ముద్రింపఁబడిన వెనుక కొనువారలకు నూఱుపేజీలకు పండ్రెండు అణాలచొప్పున వెల యేర్పఱుపఁబడును. కాఁబట్టి, శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదులందలి విశేషవిషయములనెల్లఁ దెలియగోరు ఆంధ్రభాషాభిమానమానసీయులందఱును ఈమాయుద్యమమునకు తోడ్పడి త్వరలో చందాదారు లగుట కదియె మంచి సమయమని తెలియునది.

ప్రస్తుతము బాలకాండము విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నది. ఇందు సుమారు పదునాలు (Halftone) ప్రతిమలుగలవు.

శాశ్వతపుచందాదారులకు అంచెకూలితో వెల రూ. ౧ ౦ ౦

తక్కినవారలకు రూ. ౧ ౮ ౦

ఈ ఏప్రిల్ మాసము 30 న తేదిలోపల తమపేరును రిజిస్టరుచేసినవారికి సాధారణనామసంవత్సరపంచాంగము పారితోషికముగా నియ్యఁబడును.

ముందుగానే చందాధనము పంపనక్కఱలేదు. ఆయాసంపుటము వెలువడఁగానే దానివెలమాత్రము వసూలు చేయబడును.

వేదాన్తగ్రన్థరత్నమాల-నాగరిలిపి:—ఇది 1097 - వ సంవత్సరము జూలైమాసమునుండి మాసపత్రికగా ప్రకటింపఁబడుచున్నది. మాసమున కొకసారి 40 పుటలుగల సంచిక పంపఁబడును. సంవత్సరమునకు పోస్టేజీసహా చందా	3	0	0
శ్రీయాళవందార్లుసాదించిన చతుశ్శ్లోకీస్తోత్రరత్నమ్.- దేవనాగరిలిపి :—శ్రీవేదాన్తదేశికులవారు రచించిన వ్యాఖ్యానముతోఁ గూడినది. ప్రశస్తమైన కిత్తానుబైండు చేయఁబడినది.	1	0	0
శ్రీభగవద్రామానుజులవారుసాదించిన శ్రీభాష్యమ్.- నాగరిలిపి:—డెమ్మి ఎనిమిదిపేజీలసైజున అతిప్రశస్తమైన కాగితములమీఁద అచ్చుపడుచున్నది. ఇందు అచ్చటచ్చట నుండు ప్రమాణాకరములును అధికరణాంతమున వేదాన్తసారమును వేదాన్తదీపమును గ్రంథాంతమున అధికరణసారావళియు, చేర్పఁబడియున్నవి. దీని వెల ప్రథమభాగము	3	0	0
రెండవభాగము డిటో డిటో	2	0	0
నృసింహశతకము.—మూలముమాత్రము	0	1	0
సుమతిశతకము:—టీకాతాత్పర్యసహితము. చక్కఁగా పరిశోధితమైచిన్నసైజున గ్లేజుకాగితములమీఁద అచ్చువేయఁబడియున్నది.	0	2	0

దాశరథిశతకము:— పైసుమతిశతకమునవలెనే టీకాతాత్పర్యసహితము	0 2 0
శ్రీవేంకటేశ్వరశతకము:— పైసుమతిశతకమునవలెనే టీకాతాత్పర్యసహితము	0 2 0
శ్రీవిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రము-నామావళిమాత్రము	0 2 0
శ్రీభగవద్గీత:— మూలముమాత్రము పారాయణయోగ్యమై చిన్నసైజున కిత్తాను బైండు చేయబడియున్నది.	0 4 0
శ్రీయఃపతిపడి:— తెనుగు వచనము.	0 2 0
తత్త్వనిరూపణమ్-ఆంధ్రలిపి:— ఇది వాదికేసరి-శ్రీఅళగియ మణవాళజీయర్ సాధించినది.	0 8 0
ముదలాయిరం - ఆంధ్రలిపి:— ఇందు ఒక్కొక్క పద్యమందు ప్రతిపాదింపఁబడినవిషయము లాయాపద్యములవద్దనే సంక్షేపముగా చేర్పఁబడియున్నవి. మిగుల మేలిమిగల దళసరికాగితములయం దచ్చొత్తింపఁబడి చిత్రమైనఅంచులతో మేలైన కిత్తాను బైండు చేయఁబడియున్నది.	0 12 0
తిరువాయిమొళి - ఆంధ్రలిపి:— ఇందు ముదలాయిరమువలెనే విషయసంక్షేపమును, ద్రమిడోపనిషత్సంగతియు, ద్రమిడోపనిషత్తాత్పర్యరత్నావళియు, తిరువాయిమొళి నూఱ్ఱన్దాదియుఁ గలదై మేలైన కిత్తాను బైండు చేయఁబడియున్నది.	0 12 0
భగవద్రామానుజ దివ్యచరిత్రము— ఇంగ్లీషులిపి:— మిగుల తేలికగానుండు చాలమేలైన కాగితములయందు ముద్రింపఁబడి కాలికో బైండు చేయఁబడియున్నది.	2 0 0
డిటో కాగితపుకవరు	1 0 0

వలయువారలు క్రిందివిలాసమునకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

ఆర్. వేంకటేశ్వర అండు కంపెనివారు,

ఆనందముద్రాయంత్రాలయాధిపతులు.

R. VENKATESHWAR & CO,
Ananda Press, Madras.

విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాల.

1. దేశాభివృద్ధికి ఆవశ్యకములైన గ్రంథములు ప్రచురించి భాషాభివృద్ధి చేయుటయే యీ గ్రంథమాలయొక్క యుద్దేశము. ఇందు సంవత్సరమునకు రమారమి 1200 పుటలుగల స్వతంత్రమైన గ్రంథములు నాలుగు ప్రచురింపఁబడును.

2. కొందరు తలచునట్లు ఇది మాసపత్రిక కాదు. ఇందు 1, దేశదేశముల చరిత్రములును, 2. పదార్థవిజ్ఞాన శాస్త్రము (Physics), రసాయనశాస్త్రము మొదలైన ప్రకృతిశాస్త్రములును, 3, దేశోపకారులగు కొందరు మహానీయుల చరిత్రములును, 4. ఇంగ్లీషునందలి ఉద్గ్రంథముల భాషాంతరీకరణములు మాత్రము ప్రచురింపఁబడును. కావ్యనాటకాదులిందుండవు. చరిత్రానుసారములగు కల్పితకథలుగూడ ప్రచురింపబడును.

3. ఈ గ్రంథమాలలో నిదివరకు అచ్చువేయఁబడిన గ్రంథములనన్నిటిని కొనుచు, నికముందు ప్రచురింపబడు గ్రంథములనన్నిటిని గొనుటకు నొప్పుకొనువారు శాశ్వతపు చందాదారులు.

4. శాశ్వతపు చందాదారులకు ఈ గ్రంథమాలలోని గ్రంథములన్నియు నంచెకూలి మేమే భరించి నూరుపుటలకు రు 0-4-0 చొప్పుననిచ్చెదము ఇతరులకు ఈ పుస్తకములు అంచెకూలిగాక నూరుపుటలకు రు 0-6-0 చొ॥ నీయబడును. సం॥ చందాదారులకు సం॥ రమునకు రూ. 3-0-0 కంటె నెక్కుడుఖర్చు కానేరదు.

ఒక్కొక పుస్తకము అచ్చుపడగానే అది వ్యాల్యూ పేయబిల్ ద్వారా పంపబడును.

6. శాశ్వతపు చందాదారులు 0-4-0 ప్రవేశపురుసుము క్రింద చెల్లించవలెను. ముందు ప్రచురింపబోవు గ్రంథములు మాత్రము కావలెనని కోరు శాశ్వతపుచందాదారులు 1-0-0 ప్రవేశపు రుసుము ఇవ్వవలెను.

7. దరఖాస్తులు ఆచంట లక్ష్మీపతిగారికి బి. ఏ., ఎం. బి., సి. ఎం.
మేనేజరు, విజ్ఞానచంద్రిక, చింతాద్రిపేట, మదరాసు.
అని వ్రాసి పంపవలెను.

ఇదివరకు ప్రకటింపబడిన గ్రంథములు.

1—వ గ్రంథము——అబ్రహాములింకను చరిత్ర.

మొదటికూర్పు ప్రతులు అయిపోయినవి.

2-వ గ్రంథము.

హిందూదేశ కథాసంగ్రహము.

1 వ భాగము హిందూమహాయుగము మూఁడవకూర్పు.

250 పుటలు ; 15 పటములు.

ఇందు మిక్కిలి పురాతనకాలమునుండి మహమ్మదీయ ప్రభుత్వము వఱకు జరిగిన హిందూదేశ చరిత్రమంతయు వ్రాయఁబడినది. ఆర్యభూసత్పుత్రుల సేనలు నానాకాలములందు హూణుల (Huns,) శక, యవనాది శత్రురాజుల నోడించి శాశ్వతకీర్తిఁ బొందిన సంగతులు గ్రంథములలోనెంతయు విరళ సపూరితముగ వర్ణింపఁబడినవి.

ఈ గ్రంథముయొక్క మొదటి రెండు కూర్పులు అచ్చుఅయిన ఆఱు నెలలలోనే 2000 ప్రతులు అమ్ముడుపోయినవి. మూఁడవకూర్పు పుస్తకములుకూడ అయిపోవచ్చినవి. గ్రంథములోని రెండుభాగములు 1909 వ సంవత్సరము మద్రాసుయూనివర్సిటీవారిచే పఠనీయగ్రంథములుగా నేర్పఱుపఁబడినవి. చక్కని కాగితములతో బైండుచేయఁబడినది.

ఇది యూనివర్సిటీ పాఠ్యగ్రంథావళిలోనిదిగను చేసినట్టి కే. వి. లక్ష్మణరావు ఎం. ఏ. గారిచే రచింపఁబడినది.

శాశ్వతపుచందాదారులకు కాలికోబైండుతో	రూ.	0 11 0
ఇతరులకు కాలికోబైండుగాక	రూ.	1 0 0

3 వ గ్రంథము-జీవశాస్త్రము.

ఎ. లక్ష్మీపతి, బి. ఏ., ఎం, బి. సి. ఎం. గారిచే రచితము.

మూఁడవకూర్పు 1 భాగము శృంగారము ప్రత్యేకముగ ప్రచురింపఁబడుచున్నది. ఎలిమెంటరీస్కూలు టీచర్లకు మిక్కిలి ఉపయోగము. వెల ఇతరులకు చందాదారులకు 0-6-0. ఇతరులకు 0-9-0.

4-వ గ్రంథము.

కాలికో బైండు. **రాణీసంయుక్త.** రెండవకూర్పు.

ఇదియొక చరిత్రవిషయిక నవల పృథ్వీరాజుయొక్కయు, సంయుక్తయొక్కయు, దేశాభిమానమును, పరాక్రమమును ఎంతయు రసవంతముగా వర్ణింపఁబడినవి. హిందూసామ్రాజ్య నాశనమునకు కారణములును, తురుష్కులీదేశము మొదటవచ్చినప్పటి దేశపుస్థితియునిందు చక్కగా వివరింపఁబడినవి. దీనిని చూచినలుగురు గ్రంథకర్తలు నాలుగునాటకములను వ్రాసి నను నగరయే దీనియోగ్యతను జాటుచున్నవి. విద్వాంసులు, పత్రికాధిపతులు ఇది అద్వితీయనవలయని పొగడియున్నారు. మొదటికూర్పు ప్రతులు అయిపోయినందున రెండవ కూర్పు అచ్చువేయించినాము.

వేలాల-సుబ్బారావుగారిచే రచింపఁబడినది.

వెల మా చందాదారులకు పోస్టేజితో	0	9	0
ఇతరులకు పోస్టేజికాక	0	12	0

మాకు 5-మంది క్రొత్తచందాదారులను సంపాదించి పెట్టువారికి ఈగ్రంథము ఒకటి ఉచితముగా నీయఁబడును.

5 వ గ్రంథము.

హిందూదేశకథాసంగ్రహము.

2-వ భాగము మహమ్మదీయమహాయుగము. 2-వ కూర్పు.

ఇందు మహమ్మదీయుల ప్రభుత్వము, రాజపుత్రుల శౌర్యాగ్ని, విజయనగరసామ్రాజ్యమువర్ణింపఁబడినది. క్యాలికో బైండు, 500పుటలు. కె. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ. గారివిరచితము.

చందాదారులకు పోస్టేజితో	1—2—0
ఇతరులకు పోస్టేజిగాక	1—8—0

6-వ గ్రంథము.

200 పటములు. | **పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రము.** | 400 పుటలు.

దీనిని ఇంగ్లీషులో ఫిజిక్సు (physics) అనియెదరు. ఇందు (1) రైలు బండ్లు నడుపువిధము, (2) టెలిగ్రాపు [illegible] విధము, (3) ఆకాశములో మెరుపును పట్టి తెచ్చి ఇంట్లో [illegible] విధము, (4) గిల్టుచేయుట మొదలయిన శాస్త్రీయ [illegible] తెలుగుమాటలలో వర్ణింపబడినవి. ఇప్పుడు [illegible] కాలేజీ [illegible] ఇంగ్లీషు [illegible] గ్రంథముగా వలసిన [illegible] తెలుగు [illegible] బెండు.

గ్రంథకర్త ఎం. [illegible] బి. ఏ. ఎల్. టి. గారు.

మా చందాదారులకు పోస్టేజి [illegible]	... ...	0 14 0
ఇతరులకు [illegible]	... ...	1 5 0

7-వ గ్రంథము.

230 పుటలు. | **రసాయన శాస్త్రము.** | 75 పటములు.

[illegible] ఈ శాస్త్రమును అభ్యసించుటకు [illegible] తెలియుటకై ఈ గ్రంథము వ్రాయబడినది. [illegible] సంపన్న [illegible] ఈ గ్రంథము చదువుటకు ఒక నవల ([illegible]) [illegible] 75 పటములను [illegible] వ్రాయబడినది.

ఈ గ్రంథమునందు [illegible] శాస్త్రముయొక్క చరిత్ర కూడ [illegible] వ్రాయబడినది.

ఈ శాస్త్రము [illegible] విశ్వనాథశర్మ బి. ఏ., గారిచే ఈ గ్రంథము వ్రాయబడినది.

మా చందాదారులకు పోస్టేజి [illegible]	...	0 13 0
ఇతరులకు పోస్టేజి [illegible]	... ...	1 4 0

క్రొత్తనవల!　　అత్యద్భుతమైననవల!!　　రంగుపటములుకలవి!!

విమలాదేవి.

ఇది రాజపుత్రస్థాన చరిత్రవిషయక నవల. అవరంగజేబునకు ప్రతిస్పర్థియైనరాజసింహుని యొక్కయు,అతనిభార్యయగు విమలాదేవి యొక్కయు శౌర్యము, ధైర్యము, మతాభిమానము మొదలయిన విందు జక్కఁగఁ ప్రదర్శింపఁబడినవి. అవరంగజేబుయొక్కయంతఃపురములోని చిత్ర విచిత్రములయిన వ్యవహారములును,ఆతనిపట్టమహిషియగు ఉదయపురికిని, చెల్లెలగు రోషనారకును గల మచ్చరమును, కాబూలు దేశమునకు భర్తవెంటఁబోయిన చంద్రావతి దేవియొక్క పవిత్ర చరిత్రమును, ఇందిరాదుర్గాదాసుల రాజభక్తియు, దేశభక్తియు, ధర్మాసక్తియు, గోలకొండ లోని యక్కన్నమాదన్న గారి వైభవమును, ఆబూ పర్వతముమీఁది యచలేశ్వర మందిరములోనున్న వైకుంఠయోగిచేసిన యద్భుతకృత్యములును మిక్కిలిరమ్యముగవర్ణింపఁబడినవి. కథాసందర్భము (Plot) అత్యద్భుతము. ఖయిబర్ కనుమ, ఆరావలీపర్వతారణ్యశోభ మొదలయిన వర్ణనలుఅశ్రుతపూర్వములు. పుటలు 300 కంటె నెక్కుడు. వర్ణనలననుసరించిన హాఫ్‌టోన్ పటములు. ఇందుఁగొన్ని పెక్కురంగులతో నిజమైన మనుష్యులవలెనే యుండునట్టి పటములుండును. ఇట్టి సర్వాంగసుందరమైన నవల యిదివరకు తెలుఁగులో ప్రకటింపఁబడలేదని చెప్పవచ్చును.అచ్చులోనున్నది.

ఇది బాలకవి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారిచే రచింపఁబడినది.

తయారగుచున్న గ్రంథములు.

గ్రంథము.	కర్త.
1. చంద్రగుప్త చక్రవర్తి,	శ్రీ విద్యానంద స్వామి, బి. ఏ.
2. రాజకీయార్థశాస్త్రము,	సి. రామలింగారెడ్డి, ఎం. ఏ.
3. సద్వర్తనము,	కే. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ.
4. మహారాష్ట్ర విజృంభణము,	కే. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ.
5. జంతుశాస్త్రము,	ఆ. లక్ష్మీపతి, బి. ఏ. ఎం. బి. సి. ఎం.
6. కళింగదేశచరిత్రము,	గురజాడ అప్పారావు బి. ఏ.
7. భౌతికశాస్త్రము,	ఎం. నరసింహం, బి. ఏ.

క్రొత్త చందాదారులను సంపాదించిన వారికి బహుమతులు.

20 మంది క్రొత్తచందాదారులను సంపాదించు వారిని, మా శాశ్వత చందాదారుగా చేర్చుకొని వారికిమా గ్రంథములు ఉచితముగా నీయబడును. ఈ 20 మంది చందాదారులు మేముపంపు పుస్తకములను తీసికొనువారుగా నుండవలెను. మేము పంపు వి. పి. త్రిప్పివేయువారుగ నుండకూడదు.

2 క్రొత్తచందాదారుల చేర్చు ప్రతిప్రాత చందాదారునకు నాలుగు గ్రంథము ఒకటి గిల్టు అక్షరముల బైండుతో నీయబడును. లేదా నాలుగు అణాలురాగల పుస్తకముయొక్క వెలలో మినహాయింపబడును.

మా చందాదారులలో నెవ్వరైన పదిమంది చందాదారులను చేర్చిన యెడల అట్లుచేర్చువారికి పంపబడు గ్రంథములన్నియు గిల్టు అక్షరముల బైండుతో నియ్యబడును.

మేనేజరు, విజ్ఞానచంద్రిక,

చింతాద్రిపేట, మదరాసు.

విజ్ఞానచంద్రిక మేనేజరుగారికి

చింతాద్రిపేట మదరాసు.

అయ్యా!

నన్ను శాశ్వత చందాదారుగా చేర్చుకొని పుస్తకములన్నియు పంప గోరుచున్నాను, ప్రవేశరుసుము నాలుగణాలు ఇందుతో పంపుచున్నాను. లేక ఈనాల్గణాలు. వి. పి. ద్వారాబట్టు కొనవచ్చును.

పేరు..

హోదా..

గ్రామము..

పోస్టు.. జిల్లా. ....

 వెనుకటి గ్రంథములం గొనినయెడల రు 1-0-0 ప్రవేశరుసుము చెల్లించవలెను.

విజ్ఞానచంద్రిక మేనేజరుగారికి

చింతాద్రిపేట మదరాసు.

అయ్యా!

నన్ను శాశ్వత చందాదారుగా చేర్చుకొని పుస్తకములన్నియు పంప గోరుచున్నాను. ప్రవేశరుసుము నాలుగణాలు ఇందుతో పంపుచున్నాను. లేక ఈనాల్గణాలు వి. పి. ద్వారా రాబట్టుకొనవచ్చును.

పేరు..

హోదా..

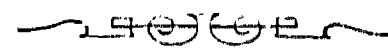
గ్రామము..

పోస్టు.. జిల్లా..

 వెనుకటి గ్రంథములను గొనినయెడల రు 1-0-0 ప్రవేశరుసుము చెల్లించవలెను.

ఏజంట్లు కావలెను.

మంచికమీషను యివ్వబడును.

బనియనులు, మేజోళ్లు, టోపీలు, మొదలుగాగలవి పూలుతోను, నూలుతోను తయారుచేయబడుచున్నవి. మిక్కిలి నాణ్యము. ఇతర దేశపు సరకులకంటె నాణ్యమయినవనియు చౌకధరలుగలవనియును పలువురు గొప్పవర్తకులభిప్రాయములిచ్చియున్నారు. ఇంకనుకొన్ని భాగములు విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్నవి, సరకులను విక్రయించుటకును భాగస్థులను చేర్చుటకును. ఏజంట్లుకావలసియున్నారు. మంచికమీషనుయివ్వబడును. ఇష్టమున్నవారు యీక్రింది అడ్రెస్సునకు వ్రాసి కమీషను సంగతులను తెలిసికొనవలయును.

వి. యస్. నారాయణమూర్తి

సెక్రటరీ.

ది స్వదేశనిట్టింగుఫ్యాక్టరీ (లిమిటెడ్)

నిడదవోలు, కృష్ణాజిల్లా.

సుందరుల మందారము.	హిందూసుందరి.	రమణుల యాభరణము.

హిందూసుందరి.

సుందరుల మందారము. — రమణుల యాభరణము.

ఇది ప్రత్యేకము స్త్రీలకొఱకు ప్రచురింపఁబడుమాసపత్రిక. విదుషీమణియగు శ్రీమతి మొసలికంటి రామాబాయమ్మగారు దీనికి సంపాదకురాలు. ఇందు పాతివ్రత్యము, దైవభక్తి, గృహిణీధర్మములు, శిశుపోషణము, గృహనిర్వాహకవిధులు మొదలయిన స్త్రీలకత్యంతోపయుక్తములగు విషయములు పండితులగు నారీమణులచే వ్రాయఁబడుచుండును. పురాణకథలు, నవీనచరిత్రలు, ప్రహసనములు, పద్యములు, ఉపన్యాసములు, సాధ్వీమణుల జీవితములు ఇందువిశేషముగనుండును. కుట్టుపనులు నేర్చుకొనువిధము, పూలచెట్లపెంచురీతి, ఉపాధ్యాయుఁడక్కఱలేకుండ విషయము బోధపడునంతసరసముగా బొమ్మలతో వ్రాయఁబడును. మంగళహారతులు, కీర్తనలు, పాటలు, మొదలగునవి యుండును. ఈవిషయమావిషయమననేల అతివలకత్యంతావశ్యకములగు పలువిషయము లిందుండును. చదువనేర్చిన ప్రతిస్త్రీయొక్కచేతనుండదగినది.

☞ ఈకార్యాలయమునందు స్త్రీలవశ్యముగా పఠించవలసిన వనేకగ్రంథములు సరసమైనవెలకు దొరకును.

వలయువారు సత్తిరాజు శీతారామయ్యగారు,

మేనేజరు, హిందూసుందరి.

కంతేరుపోస్టు, కృష్ణాజిల్లా.

అని వ్రాయవలయును.

మొక్కలు, విత్తనాలు.

అనేకదేశములనుంచి యేరి తెప్పించిన నూటికెక్కువ సుప్రసిద్ధి జాతుల అంటుమామిళ్లు, సపోటా, లిచ్చి, నాగపూరు, సంతరా, కమలా, కొడగు నారంగి, మోసంబి, బతాయి, పంపరపనసల అంట్లు, కాబూలిదాళిమ, ద్రాక్ష, స్ట్రాబెరి, రాసుబరి, ఆపుల్, పీచి, మంగోస్టీన్ మొదలయిన వివిధ ఫల వృక్షముల పిల్లలు, చిత్రవిచిత్రమయిన రంగులుగల క్రోటన్ మొదలయిన ఆకు పసందు చెట్లు: లెక్కలేనిజాతులపూల చెట్లు ఈదేశమునకుతగిన నూరుజాతుల గులాబిచెట్లు, పర్ణశాలల వంటి చలవ ప్రదేశములలోవుంచే అనేకజాతులచెట్లు, సమస్త జాతుల యింగ్లీషు పూలవిత్తనాలు, కాబెజి, కాలిఫ్లవరు నూలుకాలు మొదలయినవిదేశపు కూరకాయవిత్తనాలు, చౌకధరలకు వీలయినంతవరకు తోటల కృషి వ్యాపింప చేయునభిప్రాయముతో విక్రయింపబడును.

వలయువారు కేటలాగులు తెప్పించుకోవచ్చును ఉరుదుఇంగ్లీషు తెలుగు మహారాష్ట్ర భాషలలో కేటలాగులుదొరకును.

వలయువారు ఈక్రింది అడ్రసుకు వ్రాయవలెను.

డి. ఎల్. నారాయణరావు.
ప్రొప్రయిటర్ నర్సరీగార్డన్సు,
హైదరాబాద్, (దక్కను.)

D. L. NARAYANA ROW,
PROPRIETOR,
Nursery Gardens,
HYDERABAD, (Deccan,)

శ్రీవాల్మీకిరామాయణ ప్రకటనము.

శ్రీవాల్మీకిరామాయణములోని ఆరుకాండలను ఆంధ్రతాత్పర్యవిశేషార్థములతోడ తేటతెనుగులో వ్రాసి ముద్రించియున్నాము. ఎడమవయిపు పుటలలో శ్లోకములు కుడివయిపు పుటలలో శ్లోకముల నెంబరుప్రకారము తెనుగుతర్జుమా వ్రాయఁబడియున్నది. కనుక పారాయణము చేసికొనుటకు, లేదా కథనుమాత్రము చదువుకొనుటకు మిగుల అనుకూలముగ నుండును.

				రు-అ-పై		
బాలకాండము	...	...	...	1	3	0
అయోధ్యాకాండము	...	...	...	2	5	0
అరణ్యకాండము ...	...	...	...	1	3	0
కిష్కింధాకాండము	...	...	...	1	3	0
సుందరకాండము ...	...	...	...	1	3	0
యుద్ధకాండము ...	...	...	...	2	5	0
వాల్మీకిరత్నములు	...	...	...	1	7	0
ఆంధ్రమహాభారతరత్నములు		...	...	1	7	0

సంస్కృత మహాభారతము

విరాటపర్వము:—ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	2	4	0
సభాపర్వము:—ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	2	8	0

శశిలేఖ. ఇది 16 సంవత్సరములనుంచి అవిచ్ఛిన్నముగా వారమునకు రెండుసారులు ప్రచురింపఁబడుచున్న వార్తాపత్రిక. ఇందు దేశ దేశముల సమాచారములు ఇంగ్లీషులోని మహోపన్యాసముల భాషాంతరీకరణములు సాంఘిక, పరిశ్రామిక, రాజకీయ, భాషావిషయక, అంశములనుగురించినస్వతంత్రవ్యాసములు కలిగియుండును. చందా సం॥ ముకు 6-0-0 మాత్రమే. తగినప్రోత్సాహము దొరకెనేని దినపత్రిక చేయదలచుచున్నాము.

పైధరలలో వి. పి. పోస్టుకర్చులు చేరియున్నవి.

విక్రయ ప్రదేశము.

గిటుపల్లి - శేషాచార్యులు, శశిలేఖాఆఫీసు, జార్జిటవున్, చెన్నపురి.

శ్రీపతి అనంబడు జ్యోతిష శాస్త్ర రత్నము.

అహోబిలనాధీ యమను సిద్ధాంతశాస్త్ర రత్నము.

ఈ గ్రంథములు సంస్కృతభాష తెలియని వారికుప యుక్తముగ కనిగిరి కోర్టుప్లీడరు కొమాండూరు నృసింహాచార్యులవారిచే రచింపంబడినది. గురువులేక విద్యనేర్చు కొనతగినంత సులభశైలినున్నవి. ఇప్పటికి సుమారు 25 సంవత్సరములనుంచి అతిప్రఖ్యాతిగాంచిన గ్రంథములు. శ్రీపతియందు ఒకజాతకము, ఉదాహరణముగా వ్రాసిచూపబడియున్నది.

అహోబిలనాధీయమందు ఒక సంవత్సరమునుంచిసరియైన గణితము చూపబడియున్నది. భూఖగోళ విషయములు సంగ్రహముగా వ్రాసి అంతమున చేర్పబడియున్నవి. ఏగ్రంథమైనను క్రయం రు. 1-8-0 పోస్టుకర్చులు కొనువారె భరింపవలెను. ఒకతూరి 8 గ్రంథములు కొనువారికొకగ్రంథము ఉచితముగా నీయబడును.

అన్నియు అయిపోయి కొన్నిమేయున్నవి. త్వరపడుడు!

బుధజనవిధేయులు.

కొ. పార్థసారథి అయ్యంగార్.

స్టోనుహావుసుపేట, నెల్లూరు.

ఈగ్రంథముల విషయసూచిక కోరువారు 0-0-6 బిళ్ల పంపిన తెలియపరచెదము

ఆంధ్రపత్రిక.

మంచికాగితము ! పెద్దయాకృతి !!

చక్కని అచ్చు !!! బహుచవుక !!!!

ఈ పత్రిక బొంబాయినుండి వెలువడుచున్నది. సకలదేశ సమాచారములతోను, చిత్రపటములతోఁ గూడిన దేశభక్తుల చరిత్రలతోను నిండి చదువుటకు మహాయోగ్యముగానుండును. ఈ పత్రిక నన్ని యాంధ్రపత్రికలకంటె చవుకయయి, నన్నిటి కంటెను పత్రబాహుళ్యమునందే గాక విషయ బాహుళ్యము నందును సాటిలేనిదై, ఒకసారి చదివినవారి నెల్లప్పుడు నాకర్షించుచు ప్రతివారము తప్పక వెలువడుచు పెక్కండ్రు మహాపురుషుల మన్ననలను బొందుచున్నది. ప్రతి యాంధ్రుడు నాంధ్రపత్రికను తప్పక చదివి తీరవలయును.

చందా సం॥ 1-కి రూ॥ 2—2—0 లు మాత్రమే.

చిరునామా:—మేనేజరు. ఆంధ్రపత్రిక,

ఫోర్టు, బొంబయి.

భాషాభిమానులారా!

ఇప్పుడు సంపుటములుగా ముద్రింపఁబడియున్న రావుబహాదూరు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి పుస్తకములు పది సంపుటములును విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్నవి. 16 పౌనుల గ్లేజు కాగితములమీఁద ముద్రింపఁబడి కాలికోగుడ్డతో నిండా బైండుచేయఁబడిన సంపుటములు ప్రత్యేకముగా నీక్రింది వెలలకు దొరకును.

			రూ.	అ.
1	సంపుటము.	ప్రహసనములు.	2	8
2	,,	నాటకములు	2	8
3	,,	భాషాంతరీకృత నాటకములు.	3	0
4	,,	వచనప్రబంధములు, పద్యకావ్యములు.	3	0
5	,,	స్త్రీలకుపయోగించు కథలు,	3	0
6	,,	స్త్రీలకుపయోగించు పుస్తకములు.	3	0
7	,,	ఉపన్యాసములు.	2	0
8	,,	ఉపన్యాసములు, జీవచరిత్రములు.	3	0
9	,,	సాహిత్యప్రకృతిశాస్త్రగ్రంథములు.	3	8
10	,,	కవిచరిత్రములు.	3	0

అంచెకూలి కొనువారే పెట్టుకొనవలయును. ఈసంపుటములపై గిల్టక్షరములు వేయబడియున్నవి. సంపుటములన్నియు మొత్తముగాఁ గొనువారికి సంపుటములు పదియు నిరువది (రు. 20-0-0) రూపాయలకే యియ్యఁబడును. విడిపుస్తకములుకూడ దొరకును. వలయువారు రావుబహదూరు కందుకూరి. వీరేశలింగముపంతులుగారు రాజమహేంద్రవరము అని వ్రాసి కొనవలయును.

ఆయుర్వేదమార్తాండభిషజ్మణి పండిత డి. గోపాలా చార్యులవారిచే ఆంధ్రీకరింపబడిన ఆయుర్వేద గ్రంథము.

మాధవ నిదానము.

అనేక వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయములతోడను, చరకశుశ్రుత వాగ్భటాదుల మతములతోడను, వ్రాయబడినది.

1. వైద్యుల సహాయములేకనే సులభముగ వ్యాధులనుగుర్తించుటల జేయుటయందు దీనినిమించిన గ్రంథమింకొకటిలేదు.

2. జ్వరము, అతిసారము, పాండు, నంజు, మొదలగు 100 ప్రధానవ్యాధులయొక్కయు, వాని అంతర్భూతములగు 1000 రోగములయొక్కయు పుట్టుటకు కారణములను, అవి రాబోవులక్షణములను, వాని నిజస్వరూపములను, విశేషముగ వ్యాపించురీతులను, వాని సంఖ్యాభేదములను, సాధ్యాసాధ్య లక్షణములను, వ్యాధులు కుదరవనుటకు సూచించెడు ఉపద్రవములను, ఇట్టియనేక విషయముల నన్నింటిని ఈగ్రంథము విపులముగ సూచించుచున్నది. ఈ గ్రంథము సంస్కృతమున గల పంజిక, మధుకోశ, ఆతంకదర్పణము, మొదలగువ్యాఖ్యానముల ననుసరించియు భాషాంతరీకరింపబడినది. సామాన్యముగవ్రాయబడిన ఆంధ్రటీకలవలెగాక అనేకవిషయములతో నిండియున్నది. సంస్కృతము రానివారికిని, ఆంధ్రభాష సామాన్యముగ వచ్చినవారికిని, వైద్యసామాన్యులకునుమిక్కిలియుపయోగము.

3. ఉపోద్ఘాతమునుబట్టి ఆయుర్వేదముయొక్క ప్రాముఖ్యత, సత్సంప్రదాయము చక్కగ విశదమగును. రాయల్, ఆక్టేవో, 50 పౌనుల గ్లేనుకాగితములమీద సుందరముగ ముద్రింపబడి రమారమి 600 పుటలు కలిగియున్నది.

వెల, పోష్టుఖర్చులుగాక, రు. 3—0—0

సలయువారు గ్రంథకర్త చిరునామాకు వ్రాయవలయును.

EDWARD PRESS, MADRAS.

కం. వీరేశలింగముగారి

స్వీయచరిత్ర.

ఇంగ్లీషుభాషలో మహనీయుల స్వీయచరిత్రలు పెక్కులున్నను తెలుఁగులో నేటివఱకు నొక్కటియు లేకపోవుట గొప్ప లోపమనియు, దానినెట్లు తొలగింపనగుననియు మేము చింతించుచుండఁగా రావుబహద్దరు కందుకూరి-వీరేశలింగము పంతులుగారు తమస్వీయచరిత్రమును ప్రకటించు గౌరవము మాకుఁ గలుగఁజేసిరి. గద్యతిక్కనయైన ఈమహనీయుని గుఱించిగాని, వారిగ్రంథములను గుఱించిగాని మేమధికముగా । యుటకాగడాతో సూర్యునిఁజూపించుటయే!

గర్వముగాని, స్వాతిశయ భావముగాని యొంతమాత్రమును లేక, యున్నది యున్నట్లుయథార్థచరితము ఇందుఁజక్కని భాషతో వ్రాయఁబడినది. ఈచరిత్రముఁజూచి పంతులవారి విరోధులుగూడ తలయూపెదరని మానమ్మిక. త్వరలోనే వెలువడును.